

પ્રસ્તાવના.

આ ઉપદેશકરૂપવર્ણી નામની ટીકા શ્રાવકના કૃત્યરૂપ મન્દ જિજ્ઞાસુ આળ એ નામવાળી સગાય ઉપર શ્રીઈદ્રહંસગણિએ કરેલી છે. તેની અંદર શ્રાવકના ૩૬ કૃત્યો બહુ વિસ્તાર સાથે વર્ણવેલા છે. દરેક કૃત્યોના સંબંધમાં એકેક કથા આપેલી છે. કેટલાક કૃત્યોના સંબંધમાં બે બે કથાઓ પણ છે. એક ચતુર્વિંશતિસ્તવનામના અધિકાર ઉપર કથા નથી. એમાંની કેટલીક કથાઓ બહુ વિસ્તારવાળી છે અને કેટલીક સંક્ષિપ્ત છે. છેવટની વિમળમંત્રીની કથા બહુ વિસ્તારથી આપેલી છે. તે દંડનાયક અને રાજા પણ કહેવાયેલ છે. તે કથા ખાસ વાંચવા લાયક છે. બીજી કથાઓ પણ વાંચવા લાયક છે, પરંતુ ગમે તે કારણથી આપણા અન્ય અનેક ગ્રંથો અને ચરિત્રોમાં આવતી કથાઓ કરતાં આ કથાઓમાં જુદાપણું દેખાય છે કેટલીક કથાઓ તો ખાસ જુદાપણું બતાવે છે. ૨૬ માં અધિકારમાં કુરગડુ યુનિની કથા છે, તેની વસ્તુ તો ખાસ જુદી છે. ૨૮ માં અધિકારમાં વૃહદ્રથની કથા છે, તેમાં પણ બહુ વિચિત્રતા છે અને જુદાપણું દેખાય છે.

આ ગ્રંથકર્તા પોતે તપગચ્છી છે એમ બતાવે છે. પ્રશસ્તિમાં પણ શ્રી સોમસુંદરસૂરિ, તેના યુનિસુંદરસૂરિ, તેના જયચંદ્રરાજ, તેના રત્નશેખરસૂરિ, તેના ઉદયનંદી, તેના સુરસુંદર, તેના લક્ષ્મી-સાગર, તેના સોમદેવ, તેના રત્નમંડન, તેના સોમજસ, તેના ઈન્દ્રનંદી, તેના ધર્મહંસગણિ અને તેના ઈદ્રહંસગણિ એમ પદ્માવળી (પોતે) આપે છે. એમાં કોઈપણ સૂરિથી તે તપગચ્છીથી અવસ્ય જુદા પડતા હોય એમ લાગે છે. કારણ કે તેઓ આગમના કરતાં નિગમની મહત્વતા બતાવનારા અને તેનાજ પૂર્ણરાણી જણાય છે. પ્રથમ તો એવો ભાવ તેઓ ગોપવે છે પણ પાછલા ભાગમાં તેમનો તે આશય બહુજ ખીલી નીકળે છે. આ ટીકા પ્રથમ વાચતા એઓ શુદ્ધ તપગચ્છી અને

* અહીં સુનીના સૂરિ લખે છે. હેલા બેને ગણિ લખે છે.

સિદ્ધાંતના રાગી હોવાનું જણાય છે, તેથી ત્રિયજ્ઞજ્ઞ માણસ પણ જૂઠાં આવે તેવું છે, પરંતુ પાછળના ભાગમાં તો વેદ, ઉપનિષદ, શ્રુતિ, નિગમ, શ્રાદ્ધદેવ ને શ્રાદ્ધદેવી ઇત્યાદિનું સ્વરૂપ બહુ વિશેષ રૂપમાં લખે છે. પૃષ્ઠ ૩૩૩ માં લખે છે કે:—

“નિગમની અરૂચિ રાખીને જે કેવળ આગમના અર્થનું જ્ઞાન મેળવવું ને સાંશયિક મિથ્યાત્વ છે એમ પૂર્વધરો કહે છે. ”

આવી હકીકત જૈન સિદ્ધાંતમાં તો કોઈ જગ્યાએ આવતી નથી. કર્તાએ આવી રીતે નિગમની પુષ્ટિ બહુ કરી છે. પૃષ્ઠ ૩૩૨ ઉપર આગમ નિગમશતક સંબંધી હકીકત છે તે પણ તેવીજ છે. પૃષ્ઠ ૩૩૪ ઉપર નોટમાં અમે લખ્યું છે કે “અહીં મૂળ ગ્રંથમાં આગમ અને નિગમ સંબંધી ઘણી હકીકત લખેલી છે, પરંતુ તે અપ્રસિદ્ધ, અયોગ્ય અને અનુપયોગી હોવાથી મૂકી દેવી યોગ્ય લાગી છે. તેમાં માત્ર નિગમનીજ પુષ્ટિ છે. ”

પૃષ્ઠ ૨૨૪ થી ૨૨૮ સુધીમાં ભરતચક્રીએ રચેલા ૪ વેદમાં ૩૬ ઉપનિષદો હતા, તેનું વર્ણન કર્તાએ લખેલું તેનું ભાષાંતર અમે આપ્યું છે. “પરંતુ તે પણ પ્રતીતિ લાયક જણાતું નથી. નોટમાં તેનું સૂચન પણ અમે કર્યું છે. ”

કર્તાએ જગ્યાએ જગ્યાએ વેદ, ઉપનિષદ, શ્રુતિ ને નિગમની પુષ્ટિ કર્યાં કરી છે. તેઓ તો લખે છે કે “વેદ તો ભરત રાખના કરેલ કાયમ રહેલા છે ને આગમે તો દરેક પ્રજાના ગણધરોના બનાવેલા નવા નવા છે. ” સંઘના પણ તે છ પ્રકાર જણાવે છે—“સાધુ, સાધ્વી, શ્રાદ્ધદેવ, શ્રાદ્ધદેવી, શ્રાવક ને શ્રાવિકા. ” આમાં શ્રાદ્ધદેવ તરીકે તે શ્રાદ્ધજ્ઞાને ઓળખાવે છે. પણ જો તેઓ ગૃહસ્થ હોય તો તેનો શ્રાવક શ્રાવિકામાં સમાસ થવો જોઈએ; જુદા ગણવાનું શું કારણ ? એમાં કાંઈક એમની જુદી માન્યતા હોવાનું સ્પષ્ટ જણાય છે.

પ્રથમ જિનસ્તુતિ રૂપ વીચમા અધિકારમાં તો કાંઈક નિગમની મંદતા જણાવે છે, પણ તે એક પ્રકારનો છળ હોય એમ જણાય

છે. કેમકે પછી તો તે નિર્ગમની પુષ્ટિ કરવામાં બાકીજે રાખતા નથી. ૨૧ મા ગુરુસ્તુતિરૂપ અધિકારમાં પોતાના ગુરુ શ્રીધર્મહંસગણિનું જ ચરિત્ર આપે છે, પરંતુ તેમાં અતિશયોક્તિ કરવામાં બાકી રાખી નથી. તેમના આઠ અંગની સ્તુતિ માટે આઠ તો અષ્ટક બનાવ્યા છે. ૩૫ મા અધિકારના પ્રારંભમાં “ જેઓએ જૈનધર્મની હીપિકા રૂપ દ્વાદશાંગીને પ્રકાશ કર્યો છે તેના ૪૪૧૦ ગણધરોને હું નમસ્કાર કરું છું ” એમ લખે છે. આપણા ગ્રંથો વિગેરેની માન્યતા પ્રમાણે ૨૪ તીર્થંકરોના ગણધરોની સંખ્યા ૧૪૫૨ થાય છે. તેમણે ૪૪૧૦ શી રીતે લખ્યા તે સમજાતું નથી.

૨૨મા સાધર્મીવાત્સલ્ય નામના અધિકારમાં પંચાયણુ શ્રેષ્ઠીની કથામાં નિર્ગમની બહુજ પુષ્ટિ કરેલી હોવાથી પાછલો ભાગ ભાષાંતરમાં મૂકી દેવો પડ્યો છે. કેટલીક જગ્યાએ આગમ નિર્ગમ બંને બદલે ભાષાંતરમાં એકલો આગમ શબ્દજ અમે લીધો છે. દિલ્હીની હકીકત એ છે કે પ્રસ્તાવનામાં તો ગ્રંથકર્તાની પ્રથંસા ને સ્તુતિજ કરવાની હોય તેને બદલે અંમને તેમની ભૂલો ગતાંવંશનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે.

સફળતે ચોરા અમરચંદ જસેરાજ કે જેઓ ધર્મચુસ્ત હોવા સાથે ધાર્મિક બોધવાળા ને વિચક્ષણ હતા, એઓએ આ ટીકાનો પ્રારંભનો ભાગ વાંચીને પસંદ કરી તેનું ભાષાંતર કરાવવા માંડ્યું, અમે પણ તે ભાષાંતર વાંચી છપાવવામાં સંમત થયા અને સદ્ગત સુધારીને છપાવવા માંડ્યું, પાછળથી આમ ઘણો ફેરફાર નીકળવાથી આ ગ્રંથ મૂકી દેવા યોગ્યજ લાગ્યો પણ બહુ ભાગ છપાયેલ હોવાથી જેમ તેમ સંપૂર્ણ કરાવ્યો છે ને છપાવ્યો છે. હવે પછી આખો ગ્રંથ વાંચ્યા સિવાય કોઈ પણ ગ્રંથ હાથ ન ધરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે.

આ ટીકાની અંદર ૩૬ અધિકાર પૈકી પ્રથમના ૨૪ અધિકારમાં વર્તમાન ચોવીશીના ૨૪ પ્રભુને ક્રમસર નમસ્કાર કર્યો છે. બાકીના ૧૨ અધિકારમાં નીચે પ્રમાણે નમસ્કાર કરેલ છે.

- ૨૫ મામાં અતીતચોવીશીને. ૩૩ મામાં ૫ ભરત, ૫ ઐ-
 ૨૬ મામાં વર્તમાન ચોવીશીને. રવત,ને ૫ મહાવિદેહરૂપ
 ૨૭ મામાં અનાગતચોવીશીને. ૧૫ ક્ષેત્રના ત્રણે કાળના
 ૨૮ મામાં વીશ વિહરમાનને. જિનેશ્વરોને.
 ૨૯ મામાં ચાર શાશ્વતાજિતને. ૩૪ મામાં શત્રુજય, સમેત-
 ૩૦ મામાં પદ્મનાભાદિ પ્રભુને. શિખર,આણુજી ને માંડ-
 ૩૧ મામાં ૯૬ પ્રાસાદમાં વગદ રૂપ ચાર તીર્થને.
 બીરાજમાન મૂળનાયક ૩૫ મામાં દ્વાદશાંગી રચ-
 શાશ્વત વિહરમાનને. નાર ૪૪૧૦ ગણધરને.
 ૩૨ મામાં સામાન્ય સર્વ ૩૬ મામાં અતીત,અનાગત ને
 જિનેશ્વરોને. વર્તમાન ત્રણ ચોવીશીના
 ૭૨ જિનને.

આ નમસ્કારમાં પણ કર્તાની માન્યતાનું ભુદાપણ દેખાય છે, તેમજ પુનરૂક્તિ પણ જણાય છે. ૯૬ પ્રાસાદના શાશ્વત વિહરમાનને નમસ્કાર કર્યો તે ૯૬ પ્રાસાદની ગણતરી સમજાતી નથી. પંચતીર્થમાં આપણી માન્યતા શત્રુજય, ગિરનાર, આણુ, અષ્ટાપદ ને સમેત-શિખરની છે, ત્યારે ગ્રંથકર્તાની ઉપર જણાવેલા ૪ તીર્થોની છે, ગણધરની સંખ્યામાં પણ ફરક છે.

આ બધી હકીકત સકારણ અહીં જણાવવામાં આવી છે. ભાષાંતરની અંદર પણ પ્રસંગે પ્રસંગે નીચે નોટમાં લખેલ છે. ગ્રંથકર્તા આ ટીકા સંવત ૧૫૫૫ માં પૂર્ણ થયાનું લખે છે. આ ગ્રંથકર્તા વિષે બીજી કાંઈ પણ હકીકત જાણવામાં ન હોવાથી લખી શકતા નથી. એમના કરેલા બીજા કોઈ ગ્રંથ કે ટીકાઓ છે કે નહિ તે પણ જાણવામાં નથી. ગ્રંથની વસ્તુ અત્યંત ઉપયોગી છે, ગ્રંથકર્તા વિદ્વાન છે, દરેક વસ્તુનું સ્વરૂપ દરેક અધિકારના પ્રારંભમાં સારી રીતે સ્કુટ કરેલ છે, તે અનુક્રમણિકા ઉપરથી જાણી શકાય તેમ હોવાથી અહીં વિશેષ લખતા નથી. બાકી દરેક અધિકારના પ્રારંભનો ભાગ તેની વિગત જાણવાના ઇચ્છકે પાંચવા લાયક છે.

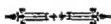
મિથ્યાત્વના લેદ, સમકિતના લેદ, છ આવશ્યિકનું વર્ણન, દાનના લેદ, તપના લેદ, સ્વાધ્યાયના પ્રકાર, પૂજાના લેદ, ગુરૂના પ્રકાર, તીર્થો-નું વર્ણન, સંવરના ૫૭ લેદ, ચાર પ્રકારની લાપાના લેદ વિગેરે અનેક બાબતો બહુ સારી રીતે વ્યક્ત કરેલી છે. દરેક અધિકારને કથાવડે જેમ બને તેમ પુદ કરેલ છે, તે ખાસ લક્ષમાં લેવા લાયક છે.

શ્રાવકની આખી જીંદગી માટે હમેશાં કરવા લાયક આ ૩૬ કૃત્યો બતાવેલા છે. તેમાં કોઈ પણ કૃત્ય બાકી રહેતું નથી. શ્રાવક શ્રાવિકા માટે તો આ ગ્રંથ ખાસ ઉપયોગી છે, તેથી તે ધ્યાનપૂર્વક વાંચવાની જલામણ કરી આ પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૧૧
સં. ૧૬૭૮

}

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સંવાલ
ભાવનગર. ૬

અનુક્રમણિકા:

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ઉપોદ્ઘાત	૧
(આવકના ૩૬ કૃત્યો)...	૧
૧ નિતેશ્વરની આજ્ઞા માનો.	૩
કુમારપાળ રાજાની કથા.	૬
૨ મિથ્યાત્વને પરિહરે. (મિથ્યાત્વના ભેદો)	૧૩
ચાર મિત્રોની કથા.	૧૬
૩ સમકિતને ધારણ કરે. [સમકિતના પ્રકારો]	૧૯
મેઘનાદકુમારની કથા.	૩૦
દરેજ ૭ આવશ્યકમાં ઉદ્ધમવંત થાઓ	૩૮
૪ સામાયકની વ્યાખ્યા	૪૮
વૃદ્ધ સ્ત્રીની કથા	૪૨
૫ અતુલિંશતિ સ્તવની વ્યાખ્યા. વીરા સ્થાનક આશયન....	૪૫
૬ શુદ્ધવંદન ત્રિધ. (તેત્રીસ આચારના, બત્રીસ હાથ વિગેરે)...	૫૫
સિતળાચાર્યની કથા	૬૦
હુણની કથા	૬૨
કૃષ્ણ વામુદેવ ને વીરા સાળવીની કથા	૬૩
બે સેવકની કથા... ..	૬૭
૭ શાંભ ને પાલકની કથા	૬૮
૭ પ્રતિક્રમણની વ્યાખ્યા, વિધિ વિગેરે	૬૯
મહાશિવની કથા... ..	૭૪
૮ કાથોત્સર્ગની વ્યાખ્યા, ભેદ વિગેરે... ..	૮૩
પાંડવોની કથા	૮૮
૯ પ્રત્યાખ્યાનનો અર્થ, ભેદ વિગેરે... ..	૯૭
સિરીયકની કથા... ..	૧૦૧
૧૦ પર્વ તિથિએ પોસહ કરે. (પર્વ ને તિથિનું વર્ણન વિગેરે)૧૮	૧૧૨
ધનસારની કથા	૧૧૨
૧૧ દાન આપો. (દાનના પ્રકાર વિગેરે)	૧૨૦
જિનદત્ત એકીની કથા	૧૨૨

૧૨	શિયળ પાળો. (સામાન્ય દ્રવ્યોંતો વિગેરે)...	૧૨૬
	મુખદાની કથા	૧૩૦
૧૩	તપ કરો. (તપના બાર ભેદ)	૧૩૪
	નંદન મુનિની કથા. (મહારીરસ્વામીના પૂર્વભવ)...	૧૩૫
૧૪	શુભ ભાવ ભાવો... ..	૧૩૯
	મિત્રસેનની કથા... ..	૧૪૦
૧૫	સ્વાધ્યાય કરો. (તેના પાંચ પ્રકાર, તેના સમય વિગેરે)	૧૪૬
	દુષ્પ્રસભમુરિની કથા.	૧૫૦
૧૬	નવકારમંત્રનું સ્મરણ કરો...	૧૫૨
	શ્રી દેવરાજની કથા.	૧૫૪
૧૭	પદોપકાર કરો...	૧૬૦
	શ્રીકૃષ્ણ વામુદેવની કથા	૧૬૧
	શ્રીવિક્રમાદિત્ય રાજની કથા	૧૬૪
૧૮	જયણ પાળો	૧૬૮
	લીલાવતીની કથા.	૧૭૧
૧૯	જિનેશ્વરની પૂજા કરો. (પૂજાના ભેદોને વિધ)	૧૭૬
	અશોક માળીની કથા	૧૭૮
	ધનપાળની કથા	૧૭૨
૨૦	જિનેશ્વરના સ્તુતિ કરો...	૧૮૬
	ઇદ્રધુમ્ન રાજની કથા	૧૯૦
૨૧	ગુરૂની સ્તુતિ કરો. (ગુરૂના પ્રકાર વિગેરે)	૨૦૦
	ખર્મદંસ (કર્તાના ગુરૂ) નું ચરિત્ર... ..	૨૦૫
	ગુરૂના આઠ અંગની સ્તુતિના ૮ અષ્ટકોના અર્થ ...	૨૧૦
૨૨	સ્વામીવાત્સલ્ય કરો	૨૨૧
	પંચાયણ ઐઠીની કથા	૨૨૩
	છત્રોશ ઉપનિષદોનું વર્ણન...	૨૨૪
૨૩	વ્યવહારશુદ્ધિ કરો...	૨૩૧
	મુગલની કથા	૨૩૨
૨૪	રથયાત્રા મહોત્સવ કરો	૨૪૫
	ઉદ્ગમ્યનના સંધે કરેલ રથયાત્રાનું વર્ણન...	૨૪૬
૨૫	તીર્થયાત્રા કરો (તીર્થોનું વર્ણન)...	૨૪૦

વસ્તુપાળની કથા...	૨૪૨
૨૬ ઉપશમ (કપાથોની શાંતિ કરે)	૨૪૬
કુરગડ મુનિની કથા (ચાર તપસ્વી પાસે કહેલ સ્વપ્નમાં) ૨૫૧				
(મહાવીરસ્વામી ને ચંડકૌશિક સર્પ. ચંડકૌશિકનું કુરગડ થયું.)				
૨૭ વિવેકનો સ્વીકાર કરે	૨૫૮
ભટ્ટહરીની કથા	૨૫૯
૨૮ સંવર (બાહ્ય અબ્ધતર પરિગ્રહના ત્યાગરૂપ) કરે....				૨૬૨
સંવરના પગ લેક...	૨૬૩
બ્રહ્મદયરાજની કથા	૨૬૫
૨૯ નિરવધ વચન બોલે—ભાષાસંમિતિ સ્વીકારે. ...				૨૭૩
ચાર પ્રકારની ભાષાનું સવિસ્તર વર્ણન...				૨૭૩
સંગતમુનિની કથા.	૨૭૭
૩૦ સર્વ છવ ઉપર કરુણા કરે.	૨૮૬
વનપાળની કથા...	૨૮૦
૩૧ ધાર્મિક જનોનો સંસર્ગ કરે.	૨૮૩
હાથીની કથા	૨૮૪
૩૨ ઇન્દ્રિયોનું દમન કરે	૨૮૬
સુન્દરીની કથા.	૨૮૮
૩૩ ચારિત્રના પરિણામમાં વૃદ્ધિ કરે...	૨૯૧
પુન્ડરીકની કથા	૨૯૩
૩૪ સંઘનું બહુમાન કરે	૨૯૬
ભરતચક્રોની કથા :	૨૯૭
૩૫ ધર્મ સંબંધી પુસ્તકો લખાવે	૩૦૨
પેથડમંત્રીની કથા...	૩૦૩
વસ્તુનિકેતની કથા...	૩૦૪
૩૬ તીર્થની પ્રભાવના કરે...	૩૦૮
વિમળમંત્રી (હંઠનાયક)ની વિસ્તૃત કથા...				૩૦૯
ધનુષધારી બિદલની અંતકથા...				૩૧૮
અંધકર્તાની પ્રશસ્તિ ને પૂર્ણાહુતિ...	૩૪૧-૪૨

શ્રી ઇંદ્રહંસગણિ વિરચિત.

શ્રી ઉપદેશ કલ્પલક્ષી.

અથવા

મનહ નિવૃત્તિ આણં.

સાપાંતર.

પોતાના ચરણકમળના નળરૂપી દર્પણમાં પ્રતિબિંબ પડવાથી જાણે નમસ્કાર કરતા દેવતાઓને તેમનું ઉત્તમ રૂપ દેખાડતા હોય એવા ત્રણ ભુવનના અધિપતિ, અદ્વિતીય (અનુપમ) રૂપવાળા, શ્રીમદ્દેવા માતાના પુત્ર શ્રીનંદપદ્મદેવ સ્વામી લગ્ન પ્રાણીઓને અનુપમ મંગળ આપે. પોષણીઓને વિકસર કરવામાં અંદ્ર સમાન અને કામદેવનો નાશ કરવામાં મહાદેવ સમાન સર્વે તીર્થંકરો તમારા મુખને માટે થાઓ. પૂર્વાચાર્યોએ જંમના રથે લા આગમનો આશ્રય કરીને શ્રીધર્મરૂપ પ્રાપ્તકતા મુખમૂળ સત્ય રૂપ પાયાનું આરોપણ કરવા માટે આ 'સૂત્ર સ્થાપન કથું' છે, તથા જંમના નામ મંત્રનો જપ કરવાથી સત્પુરોને અક્ષય લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે, તે અશોભુ બુદ્ધિવાળા શ્રીગોત્રમાદિક ગણધરો કથ્યાણને માટે થાઓ. શ્રીસર્વજ્ઞના શાસનરૂપી કમળને વિષે વિલાસ કરવામાં હંસ સમાન, વિદ્યારૂપી ઉછળતા જળ સં

૧ મહાન ભાંધવાના મારંજમાં મૂર છાંટે છે-કોરી છાંટે છે તે,

મૂડના સમુદ્ર અને દયાએ કરીને વ્યાપ્ત એવા શ્રીધર્મહંસ
 શુરૂંપી ગાઠ છાયાવાળા વૃક્ષો પ્રાણીઓના સંસારરૂપી સૂર્યના
 તાપને નાશ કરે. જે સંસ્કૃતી હંસના વાહનવાળી છતાં પણ જ-
 ન્નજનું જોવડે આશ્લેષ-સ્પર્શ કરાતી નથી, તથા જેણીને મધ્યમાગ
 રાધીવરો પામી શકતા નથી, તે સરસ્વતી પ્રમુખ થાઓ. પ્રતિ-
 ક્રમશુરૂપી મેરૂ પર્વતની ચૂલિકા સમાન, કમ્પવતી સદય પાંચ
 ગાથાઓવડે સુશોભિત, જેના દ્વજને સાંભળનાર નિત્યક્રિયા કરનાર
 શુદ્ધ ચિત્તવાળા શ્રાવકોને નિરંતર ક્રિયા કરવામાં આદરની વૃદ્ધિ
 કરનાર; શ્રાધ્ધની કરણી (ક્રિયા) ના સમૂદરૂપ અને નિરંતર
 અનુક્રાંત કરવા લાયક સ્વાધ્યાયનું હું વિવરણ-વ્યાખ્યાન કરું છું.

ટીકાકાર નિરંતર શ્રાવકોને અનુક્રાંત કરવા લાયક “ મન્દ
 જિજ્ઞાસું આજ્ઞં એ સ્વાધ્યાયની ટીકા કરવા ઇચ્છે છે; નેથી આ ગ્રં-
 થમાં શ્રાવકના હૃદય ઉપર છત્રીસ દ્રવ્યોતો હોવાથી પટ્ટચિંશિકા
 એવા ણીજ નામને ધારણ કરતી ઉપદેશ હૃદયવદલી: નામની
 ટીકા રચે છે. કારણ કે આ ગ્રંથથી શ્રાવક જ્ઞાતાજ્ઞોને પોતાની
 ક્રિયા કરવામાં અધિક અધિક શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાં પ્ર-
 થમ શ્રાવકનું કૃત્ય કહેવાની ઇચ્છાથી પ્રથમ ગાથાના પ્રથમ
 પાદની વ્યાખ્યા કરે છે—

૧ હંસ ખાણીમાં રહે, તેથી તેનાપર બેઠેલી સરસ્વતીને જ્ઞ
 જનું જો સ્પર્શ થવો જોઈએ. તેથી આ વાક્યમાં ચિરેંદ્ર કેવળ છે
 તે વિરોધને દૂર કરવા “ જડજનું ” એટલે “ મૂર્ખ ” પ્રાણીઓ ”
 એવો અર્થ કરવો.

૨ મન્દજીમાર. ણીજો અર્થ જોઈ શુદ્ધિવાળા.

૩ ટીકા.

“ મન્હ જિણાણં આણં ”

હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! તમે જિનેશ્વરની આજ્ઞાને માનેા એટલે કે દેવળી ભગવાને જે વચન કહ્યું છે, તેનું પાલન કરો. સર્વકાંઈ પણ ધર્મ જિનેશ્વરની આજ્ઞાયુક્ત હોય તો તે પ્રમાણરૂપ છે. તે વિષે શ્રીજિતપ્રભસૂરિ કહે છે કે—“જેમાં સર્વ પ્રકારના નય, ગમા અને ભાંગાઓ પ્રધાન છે; જેની વિરાધના કરવાથી સંસાર અને આરાધના કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. એવી જિનાજ્ઞા ચિરકાળ જય પામેા. જિનેશ્વરની આજ્ઞાથી જ ચારિત્ર છે—આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવું એજ ચારિત્ર છે. તે આજ્ઞાને ભંગ કરનારે શુંનથી ભાંગ્યું ? તેમની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને જે ક્રિયા કરવી તે કેાની આજ્ઞાથી કરવી ?” જિનેશ્વરની આજ્ઞાથીજ તપ છે, આજ્ઞાથી જ સંયમ—ચારિત્ર છે, અને આજ્ઞાથીજ દાન છે. આજ્ઞા વિરૂધ્ધ કરેલું સર્વ કર્મ પલાળ (ધાસના પુળા) ની જેમ નિઃસાર છે. ” તેથી કરીને શ્રીકુમારપાળ રાજાની જેમ જિનેશ્વરની આજ્ઞાનું પાલન કરવું, કળિકાળ સર્વજ્ઞ શ્રીહેમચંદ્ર સૂરિએ પ્રતિજ્ઞાપ્ય પમાડેલા શ્રીકુમારપાળ રાજાએ જિનેશ્વરની આજ્ઞાનું સારી રીતે આરાધન કર્યું હતું, તેથી તે ગુરૂમહારાજે તેને “પરમ આહૂત” અને “ રાજધિ ” વિગેરે બિરૂદો આપેલાં હતાં તેની કથા નીચે પ્રમાણે.

કુમારપાળ રાજાની કથા.

આ જંગલીપના ભરતદેવને વિષે કદ્યાણનું સ્થાનરૂપ ગુજરાત નામે દેશ છે, તે ધન અને ધાન્યની સમૃદ્ધિએ કરીને વ્યાપ્ત હોવાથી પૃથ્વીપર પ્રસિદ્ધ છે. તેમાં શ્રીઆણહિકપુર

નામનું પાટણ છે, કે જે 'સુધર્માના સ'મંધની લક્ષ્મીવાળા દેવ સમૂહોએ શોભાવેલું હોવાથી સ્વર્ગની જેમ શોભે છે. તેમાં શ્રીજિનાદા રૂપી મુગટવડે પોતાના મસ્તકને શોભાવતો કુમારપાળ નામે રાજ પૃથ્વીનું પાલન કરતો હતો. જિનધર્મ અને તે રાજ બંને પરસ્પર સ્પર્ધા કરતા હોય, તેમ તે બન્નેનું આ જગતમાં કલિકાળને વિષે પણ એક છત્રવાળું સામ્રાજ્ય થયું હતું. વીતરાગની આજ્ઞા રૂપી મુગટ વડે સુશોભિત મસ્તકવાળા તે રાજાએ બોતેર સામંત રાજાઓ ઉપર પોતાની આજ્ઞા પ્રવર્તી હતી. તેમજ કણાંટ, ગુર્જર, લાટ, કૌરાષ્ટ્ર, રાષ્ટ્ર, મારવ, માલવ, કચ્છ, લંસેય, સિંધુ, સપાલક, ઉચ્ચ, દીવ, કાશીતટ, કોંકણ, મેદપાટ, કેર અને જલકંધર એ અઢાર દેશોમાં રાજાએ પોતાની કીર્તિના પડકુની જેમ અમારી પડકુ પ્રગટ રીતે વગડાવ્યો હતો. તથા જીજ્ઞાસુ દેશોમાં તે રાજાએ દ્રવ્ય આપીને તથા બળાત્કારે કરીને પણ શુભ રક્ષા પ્રવર્તી હતી. તે રાજા રાજ્ય કરતો હતો, ત્યારે તેના અગ્રાર લાખ ઘોડાઓ પણ કરોળીયાના તંતુના બનેલા વસ્ત્ર વડે ગળેલા પાણીનું પાન કરતા હતા. એકદા તે રાજાએ—“ સમગ્ર ત્રણ ભુવનનું જ્ઞાન કરવાથી જે પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય, તેનાથી કોટીગણું પુણ્ય વસ્ત્ર વડે ગળેલું પાણી પીવાથી થાય છે. સાન ગામો બાળવાથી જેટલું પાપ ઉત્પન્ન થાય, તેટલું પાપ હો રાજા ! અણગળ પાણીનો એક ઘટો વાપરવાથી થાય છે મન્ત્રીમાર એક વર્ષમાં જેટલું પાપ બાંધે છે, તેટલું પાપ અણગળ પાણીનો સંગ્રહ કરનાર (વાપરનાર) એક જ દિવસે બાંધે છે. જે મનુષ્ય વસ્ત્રથી ગળેલા પાણી વડે સર્વ કાર્યો કરે છે તે મુનિ, તે મહાસાધુ, તે યોગી અને તે મહાવ્રત ધારી છે. ” આ પ્રમાણેના લાવાયંવાળા શ્લોકો લખીને પોતાના આપ્ત (વિશ્વાસુ) માણસો સાથે પોતાના આધીનના

૧ સુધર્મા નામની સલા જીજ્ઞાસુ પક્ષમાં સારા ધર્મના સંબંધથી પ્રાપ્ત થયેલી લક્ષ્મીવાળા મનુષ્યો અને ચેત્યોમાં રહેલા દેવ સમૂહો વડે પાટણું શોભે છે. એવા અર્થ કરેલા.

દેશોમાં તથા જીભ દેશોમાં પણ જીવ રક્ષાને માટે મોકલ્યા હતા. એકદા રણ સંગ્રામમાં જવા માટે રાજા અશ્વના પદાશ્રુતું પ્રમા-
ર્જન (પડિલેહણ) કરી તેના પર ચડ્યો, તે વખતે કોઈએ તેની
મરકરી કરી કે—“ આ વણિકની યુદ્ધમાં શી શરત હશે ? ”
તે જાણીને રાજાએ લોહાના સાત કટાહમાં બાણ માર્યું; તે સાતેને
વીંધીને બહાર નીકળ્યું. તે જોઈ તેને ખાત્રી થઈ કે—“ આ રાજાના
બળતું શૂદ્રસ્પતિ પણ વણેન કરી શકે તેવું નથી ” એકદા
કંટેશ્વરી નામની નેની કુળ દેવીએ પોતાના બળિદાનનો કરમાવ્યો,
ત્યારે જીવ દયામાં તત્પર તે રાજાએ મંત્રીઓ પાસે તે દેવીના
શૂદ્રમાં પાડાઓ મૂકાવ્યા. તે ઉપર બળવાન પાડાઓ જાણે પોતાનું
વેર વાળતા હોય તેમ તેમણે તે દેવીના શૂદ્રમાં છાણ મૂક કર્યું,
અને શીંગડાં વડે તેણીનું શૂદ્ર પાડી-તોડી નાંખ્યું. તે જોઈ ક્રોધ-
થી પુષ્ટ થયેલી દેવીએ રાજા ઉપર પોતાનું ત્રિશૂળ મૂક્યું. તેનાથી
તે રાજાના દેહમાં હુટ કુપ્ક (કોઠ) ઉત્પન્ન થયો. તે વાત જા-
ણીને લોકો જૈન ધર્મની નિંદા કરવા લાગ્યા, ત્યારે ચિંતાતુર
થયેલા રાજાએ મંત્રીઓને યોગશાળીને કહ્યું કે—“ મારે માટે ચિંતા
રહો. તેમાં પ્રવેશ કરીને હું પ્રાણ ત્યાગ કરું. ” ત્યારે તેઓ
બોલ્યા કે—“ હે સ્વામી ! ચિંતા ન કરો. કારણ કે તમારી
આપત્તિને શુર હરણ કરશે. ” એમ કહીને તેઓએ શુરને મંત્રીને
આપેલું પ્રામુક જળ આપ્યું. પરંતુ તે ચતુર રાજાએ ચાર પ્રકા-
રના આહારનો ત્યાગ કરેલો હોવાથી તે જળ પીધું નહીં. ત્યારે
મંત્રીઓએ તે જળ તેના શરીર પર છાંટ્યું, તેનાથી સિદ્ધ રસ
છાંટવાથી જેમ લોહનું સુવર્ણ થઈ જાય તેમ રાજાનું શરીર સુ-
વર્ણ વર્ણવાળું થયું. પત્ની પ્રાવઃકણે રાજા શુરને વાંદવા ગયો.
તે વખતે ઇષામયના ઠાકમાં કોઈ કંડલસ્વરે રૂદન કરતી સ્ત્રીને
જોઈને રાજાએ સ્વર્ગ (૧૫૮) મનથી પાપને દૂર કરનાર શુરને પૂ-
છ્યું કે—“ શરણ રહિત આ કોણ સ્ત્રી દેખાય છે ? ” શુરને કહ્યું
કે—“ હે રાજા ! જોણીએ સત્રીમાં તમને ઉપદ્રવ કર્યો હતો, તે

આ છે. ” તે સાંભળી રાજા બોલ્યો કે-“ હે જગનના બંધુ શુર ! તેને બંધનથી છોડી મૂકો. ’ ત્યારે શુરએ તેણીને જીનધર્મ અંગીકાર કરાવી છોડી મૂકી. તે વખતે “ હે ભગવાન ! આપનો પ્રભાવ પૃથ્વી પર અતિશય છે. ” એમ કહી રાજાએ આશ્ચર્ય પામી શુરની સ્તુતિ કરી.

કોઈ એક ગોવાળે એક જૂને મારી હતી, તેના પાપના દહમાં રાજાએ તેના ધનથી જાણે પુણ્યનો પિઠ ઉત્પન્ન થયો હોય એવું ચૂકાચૈત્ય નામનું અરિહંતનું ચૈત્ય કરાવ્યું. રાજાન પ્રાપ્ત થયા પહેલાં વનમાં કોઈ એક ઉંદર પોતાના મિત્રમાંથી સોના મહોરનો સમૂહ મુખમાં લઈને બહાર નીકળ્યો, અને પત્રી તરત પાછો મિત્રમાં પેસી ગયો. તે વખતે ત્યાં સમીપે બેઠેલા રાજાએ તે સર્વ ધન લઈ લીધું. ‘હાહા ! લોભને ધિકાર છે !’ સોના મહોરો નહીં બેવાથી તે ઉંદર માથું પછાડી મરણ પામ્યો. પત્રી જ્યારે રાજા ગાદીએ બેઠો ત્યારે તેને તે બાબત અત્યંત પશ્ચાત્તાપ થવાથી તેણે ઉંદરના નામથી એક ગામ વસાવી ત્યાં મોટું જિનચૈત્ય ઉંદર વિહાર નામનું કરાવ્યું. તે રાજાએ જગતમાં અમારી પડકુ વગડાવ્યો હતો, તેની સ્પર્ધાથીજ જાણે હોય એમ હજી મુખી પૃથ્વી પર તે રાજાનો યશ રૂપી પડકુ વાગ્યા કરે છે. “કોઈ પણ મનુષ્યના મુખથી હું મારી એવો શબ્દ સાંભળું, તો મારે તે દિવસે ઉપવાસ કરવો” એ પ્રમાણે અભિગ્રહ ધારણ કરીને તેણે પહેલાં વ્રતનું અત્યંત પોષણ કર્યું હતું ૧. તે રાજાએ મુખના ભૂષણરૂપ અસત્ય ભાષાના નિયંધનું સેવન કર્યું હતું. તેમાં પણ જે વિસ્મરણને લઈને સ્ખલના થાય-અસત્ય બોલાઈ જાય તો તેને માટે તેણે આચાર્ય કરવાના નિયમરૂપ માંકળ વડે પોતાના આત્માને બાંધ્યો હતો. એ પ્રમાણે તેણે બીજું વ્રત પાળ્યું હતું. ૨ પુત્ર અને પતિ સહિત થયેલી રૂઢન કરતી સ્ત્રીઓનું બીનવારસી બોંતેર લાખ બેઠેલું દ્રવ્ય જે અગાઉ રાજાઓ લેતા હતા તેપણ તેણે ગ્રહણ કર્યું નહીં. તેથી તેઓની નિરંતર આશિષને સાંભળતો તે રાજમાર્ગ.

માં વિચરતો હોતો તે દર વર્ષે શ્રાવણે એક કરોડ દ્રવ્ય સહાય આપવા માટે આપતો હોતો. કીર્તિ આદિક દાન વિગેરેમાં થયેને તેણે ચૈત્ર વર્ષમાં આપન કરેડ મુવર્ણનું દાન કર્યું હતું. એ રીતે તેણે ત્રીજું વન પાળ્યું હતું. ૩. આઠ રાણીઓ હયાત છતાં લીધેલો બીજી રાણી ન કરવાનો નિયમ બંધી રાણીઓ એક સાથે ગુજરી ગયા છતાં ફરીને એક પણ સ્ત્રી ન પરણવાથી તે ગુજરાતના નરેન્દ્રે ગુરૂ પાસેથી રાજર્ષિનું મિશ્ર મેળનું હતું. તે પ્રજાપાલ મહારાજ રાણીઓ હતી ત્યારે પણ આતુર્ભાસમાં ત્રિ-વિધ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરતો હોતો. તેમાં મન, વચન કે કાયા વડે ભગ થાય તો ઉપવાસાદિક તપ કરવાનો તેણે અભિગ્રહ કર્યો હતો. એ રીતે તેણે ચોથા વ્રતનું પાલન કર્યું હતું. ૪. છ કોટી મુવર્ણ, દશ તુલા રતન અને મહિ, બંધીય હજાર મણુ લી તેજ, ત્રણ લાખ મુંઢા સર્વ પ્રકારનાં ધાત્યો, પાંચ લાખ ઘોડાઓ, આઠ હજાર હાથીઓ, એક કરોડ પાંચદળ, પાંચસો નૌકા (વડાણ) વધા એંરી હજાર ગાયો, તેમજ સૈન્યનો સમૂહ આ પ્રમાણે—અગ્યાર લાખ ઘોડા, અગ્યાર સો હાથી, અઠાર કરોડ પાંચદળ અને પસાસ હજાર રથો, આનું તેણે પરિગ્રહનું પ્રમાણ રાખ્યું હતું. ૫. “ આ રાજાએ પરિગ્રહનો સંક્ષેપ કર્યો, તેમ મારો પણ સંક્ષેપ કરશે. ” એમ ધારીને પૃથ્વી નીચે દુઃખને લીધે સંકેત પામી હોય તેમ જણાતું હતું. છતાં વ્રતમાં તે રાજાએ ગુરૂની સાક્ષીએ નિયમ કર્યો હતો કે—“ વર્ષા ઋતુમાં પોતાના ઉષાનની પૃથ્વીથી આગળ કોઈ પણ સ્થાને મારે જવું નહીં. આ પ્રમાણે તેણે છતું વ્રત રાખ્યું હતું. ૬. તેણે મહિરા, માંસ, મધ અને માખણ વિગેરે અમલ્યનો ત્યાગ કર્યો હતો. કારણ કે ધર્મનો રસ જાણવાથી આ વસ્તુઓ તેને નીરસ લાગી હતી. અતુલ્ય વૈભવ છતાં પણ તેણે ભોગોપસોગનું પ્રમાણ કર્યું હતું, તેથી ફરીને તેનો મહિમા પણ અતુલ્ય થયો હતો. અને આ પ્રમાણે તેણે સાતમું વન પાળ્યું હતું. ૭. તે રાજાએ સમ્રા

વ્યસનના નામ અને ચિન્હવાળાં લોહાનાં પુતળાં કરાવી પોતાના દેશની બહાર કાઢી મૂકીને સમુદ્રમાં નાંખ્યા હતાં. વળી ધર્મ કાર્યમાં પ્રવર્તન કરી અને અન્યથે જીવન ન કરી તેણે જળ-ને શરદ રૂતુની જેમ પોતાના આત્માને નિર્મળ કર્યો હતો. આ પ્રમાણે આઠમું વ્રત પાળ્યું હતું. ૮ તે રાત્રિ આચાર્યનું ઉદ્ઘાટન કર્યા વિના બન્ને વખત પ્રતિક્રમણ કરતો હતો, અરિહંતના ઠહેલા વચનને જ પ્રમાણ કરતો હતો, સામાયિક લીધું હોય ત્યારે શુદ્ધ સિવાય બીજા કોઈની સાથે તે જોડતો નહોતો, અને વીતરાગ, સ્તેષના ૨૦ અને યોગશાસ્ત્રના ૧૨ પ્રકાશને શુભવામાં નિરંતર તત્પર રહતો હતો. [એ નવમું વ્રત] ૯. આતુર્ભાસમાં હું કદાપિ યુદ્ધ દરીશ નહીં આ તેનું વ્રત ભાંગવાનો વખત ન આવે તેનું તેનું ઉચ્ચ ભાવ્ય હતું. એકદા આતુર્ભાસમાં જ ગીઝનીનો સુલ-તાન સૈન્ય સહિત કુમારપાળ સાથે લડાઈ કરવા આવ્યો, તે વખત માર્ગમાંથી જ તેને પદ્યંક સહિત ઉપડાવીને શુદ્ધે કુમારપાળની પાસે મૂક્યો. તેને રાત્રિએ પોતાની આજ્ઞા સ્વીકાર કરાવીને રજા આપી. [આ દશમું વ્રત] ૧૦. આઠમ અને ચૌદ-શને દીવસે તે આદર પૂર્વક પોપધ વ્રત અંગીકાર કરતો હતો, દાન વડે તેનો પ્રબળ દોશ (બળનો) ખાતરી થતો હતો અને ધર્મવંદે ને પુણ્ય દોશ ભરતો હતો. પોપધના દીનસની રાત્રી-એ તે કાયોત્સર્ગ કરતો હતો, એકદા કાયોત્સર્ગમાં એક મંદ્રાડો બહારે તેના પાપને છોડવા ઇચ્છતો હોય તેમ તેને પગે વળગ્યો. તે વખતે માણુઓએ તેને દ્રવ્ય કરવા માંડ્યો, પણ પોતે દ્રવ્ય કરવા દીધો નહીં, પરંતુ તેટલી આગલી સ-હિત તેને દ્રવ્ય કર્યો. અહો! તે રાત્રિની કેટલી ગંધી દયા? [આ-અચાર્યનું વ્રત.] ૧૧. ગુદ્ધ ચિત્તવાળા અને મોક્ષને વિષે આદરવાળા તે રાત્રિએ દુઃખી સાધર્મિકપાસે રાત્રિનું લેણું જોતિર લાખ દ્રવ્ય મૂકી દીધું હતું, શુદ્ધની શાળા (ઉપાશ્રય) ના વસ્ત્રોની પડિલેહણ અને સાર સંભાળ કરનારને તે રાત્રિએ પાંચસો અમ્મો અને સાત

ગામનું અધિપતિપણું આપ્યું હતું. પોતાની સાથે પાંપધને ગ્રહણ કરનારા શ્રાવકોને પારણાને દિવસે લોજન કરાવ્યા પછી પોતે જમતો હતો, અને સંધને વસ્ત્ર તથા અન્નઠંઠરો પહેરાવીને (અર્પણ કરીને) પછી પોતે પહેરતો હતો. આ પ્રમાણે તેણે ધારમું ત્રત પાળ્યું હતું. ૧૨.

કુમારપાળ રાજાની યેનનો પતિ કેંકણુ દેશનો અધિપતિ અર્ણુ નામનો રાજા હતો, તે એકદા પોતાની રાણી સાથે પાસાની રમત રમતાં સોગડીને ઉદ્દેશીને બોલ્યો કે—“આ મુંડાને માર” આ પ્રમાણે યષ્ટિના પ્રહાર લેવી તેની વાણી સાંભળીને જિન ધર્મની હાંસી થવાથી તેની રાણી (કુમારપાળની પત્નિ) અત્યંત દોષના આવેશમાં આવીને અહંકાર સહિત બોલી કે—“તમે આવું અધર્મિત જૈનધર્મ વિરુદ્ધ વચન બોલ્યા, તથી હું મારા લાઇ પાસે તમારી જિજ્ઞાસો છેદ કરાવીશ.” રાણીનું આવું વચન સાંભળી તેના પતિએ તેનું ને કુમારપાળનું વિશેષ અપમાન કર્યું. તેથી પતિથી જૂદી પડીને ઉત્સુકતા સહિત તે પાટણમાં આવી, અને અશ્રુપાત સહિત પોતાના લાઇ કુમાર પાળને પતિનો વૃત્તાંત નિવેદન કર્યો. ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે—“હે પત્નિ ! તું અહોજ રહીને ધર્મનું આરાધન કર. હું તે જૈનધર્મના ટેપીની ઉપેક્ષા [બિરુદ્ધકારી] નહીં કરું. હે યેન ! તું મનમાં ધીરજ રાખ.” એમ કહીને રાજાએ ‘ચતુરંગી’ સેના સહિત પાટણથી પ્રયાણ કર્યું. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—“ધર્મનો નાશ થતો હોય, ક્રિયાનો લોપ થતો હોય, અથવા સિદ્ધાંતના અર્થનું વિપરીતપણું થતું હોય, તે વખતે શક્તિમાન પુરુષે પોતાને કદાચ વિના પણ તેનું નિવારણ કરવું.” અનુક્રમે તેના દેશની સીમાએ જઇને કુમારપાળે સૈન્યનો પડાવ નાંખ્યો, અને તે અર્ણુ રાજાને દૂતના મુખથી કહેવડાવ્યું કે—“હે વિવેક સહિત દેહકા ! જાંચે સ્વરે કર્ણને કઠોર લાગે તેવું કેમ કે કે કરે છે ? કાંઈક ગંભીર ક્ષવા રૂપી શુદ્ધમાં મૃતકની જેમ શ્વ

૧ હાથી, ૨થ, અથ અને પાચદળ એ ચાર સેનાના અંગ છે.

રહિત હોય તેવી રીતે પડ્યો રહે. કારણકે પોતાના મુખથી નીકળતી વિપની જવાબાએ કરીને ભયંકર અને મોટી જિંદગાળો આ સર્પ તને ગળી જવાની ઇચ્છાથી આવ્યો છે.” આ પ્રમાણે સાંભળીને ક્રોધાગ્નિવડે રકત થયેલા નેત્રવાળો અર્જુ રાજા બોલ્યો કે-“હે દ્રુત ! દરબા. અહીં જરાપણ ઉંચો રહીશ નહીં, માત્ર વચન સંભળાવવાથી શું થયું ? ખરી ખગર તો રણભૂમિમાં પડશે.”

શ્રીમ કહીને નેણે પોતાનો દ્રુત મોકલી તેને મુખે કુમારપાળને સામું ઠાળ્ય કહેવરાવ્યું. તે ઠાળ્ય દ્રુતે કુમારપાળ પાસે જઈ સિંહાસન પર બેઠેલા તેને સંભળાવ્યું. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે હતો કે-“ હે સર્પ ! તારા અતુલ ગર્વને તું છોડી દે. મોટા કુંદાકા મારીને જગતને કેમ ભય પમાડે છે ? કોઈ ગિર [રાક્ષસ] માં ભરાઈને ચિરકાળ સુધી અવિતનું રક્ષણ કર. નહીં તો મોટી પાંખોના ઝપાટાથી ઉત્પન્ન થયેલા વાયુવડે પર્વતોને પણ કંપાવે. આ તારો રાત્રુ ગરૂડ તારું ભક્ષણ કરવા આવે છે.” આ પ્રમાણે કહીને તે દ્રુત પોતાને સ્થાને પાછો ગયો. ત્યાર પછી અર્જુ રાજાએ સુવર્ણના દાન વડે કુમારપાળના સામંત રાજાઓને ફેડી પોતાના કયાં. કેમકે ‘દ્રવ્ય જ ઉત્તમ વરીકરણ છે’ ત્યાર પછી જાને, સૈન્યો પૂર્વ અને પશ્ચિમના જાણે સમુદ્ર હોય તેમ સામ સામા મળ્યાં-એકઠા થયાં. તેમાં અર્જુ રાજાના વીરો યુદ્ધ કરવા લાગ્યા, અને જાણો વડે યત્રુઓને વિંધવા લાગ્યા. પરંતુ કુમારપાળના મુખે જાણે ચિત્રમાં આજેજ્યા હોય તેમ યુદ્ધમાં સ્થિર થઈને જ ઉભા રહ્યા, તેમણે એક પણ પ્રહાર સામો કર્યો નહીં. તે વખતે રાજાના હસ્તીપાળે તેને કહ્યું કે-“ હે સ્વામી ! આ આપના સર્વે મુખે દ્રવ્યથી ભેદ પામેલા છે કુટેલા છે. તેથી કોઈ પણ યુદ્ધ કરશે નહીં. માત્ર એક હું અને બીજો આ હસ્તી એ બે જ આપના ખરા ભક્ત રહ્યા છીએ.” તે સાંભળીને કુમારપાળ રાજાએ ચિંતાતુર થઈને તેને કહ્યું કે-“ હે મહાવત ! આપણો હાથી શીઘ્રપણે પાછો વાળ. આ વખતે તો મારા પ્રતિકૂળ થયેલા કર્મને જ નમસ્કાર હો. કારણ કે ઘણા સાથે એકલાએ યુદ્ધ કરવું થોડું

નથી. કેમકે તેમાં સમુદાયનો જ વિજય થાય છે. પુરુષોનો સમુદાય જ કલ્યાણકારક છે, તેમાં પણ પોતાના પક્ષનો સમુદાય વિશેષે કરીને કલ્યાણકારક છે. કેમકે ક્ષેત્રરાઓના સમૂહ વડે પણ ત્યાગ કરાયેલા યોજાને વાલીયે, તો તે ઉગતા નથી. ” આ પ્રમાણેનાં રાજાનાં વચન સાંભળીને રાજાને મુદ્ધમાં ઉત્સાહ પમાડવાને પાસે જ રહેલા બે ચારણો! અવસર જાણીને બોલ્યા કે—

“ અમ થોડા ને રિપુ ધણુ, એમ કાયર ચિંતેઈ;

સૂરજ તારા લોપવા, કિસો વિચાર કરેઈ. ૧

કુમર મ હર મત ચિંત કર, હિંમત હેયે ધરેઈ;

જિણે તુડ રજજ સમર્પિઓ, ચિંતા સોઈ કરેઈ ” ૨

“ અમે થોડા હીચે, અને શત્રુ ધણુ છે, એવું કાયર પુરુષ ચિંતવે છે. કેમકે સંખ્યાગંધ તારાઓનો લોપ-નાશ કરવા માટે મૂર્ખ શુ’ વિચાર કરે છે ? માટે હે કુમારપાળ ! હર નહીં, ચિંતા ન કર, હૃદયમાં હીંમત રાખ, જેણે તને રાજ્ય આપ્યું છે, તેજ ચિંતા કરશે. ”

આ પ્રમાણે સાંભળીને રણસંગ્રામના રસના ઉત્સાહથી રાજાના શરીર પર રોમાંચરૂપ કચુક શોભવા લાગ્યો, અને ચતુર એવા તેણે તે જાને ચારણોને લાખ લાખ સુવર્ણનું કાન ઠપું. પછી રાજાએ મહાવતને હાથી આગળ ચલાવવા આજ્ઞા કરી, અને પર્વત જેવા ઉંચા પોતાના અગ્રેસર હાથીને અર્જુના હાથી સાથે મેળવી દીધો. તે વખતે શત્રુ રાજાના મુખટોએ કરેલા સિંહનાક વડે કુમારપાળનો હાથી ત્રાસ પામ્યો, પરંતુ મહાવતે તેના કાન વચ્ચેના ઠકડાવડે પૂરી દીધા, તેથી તે રણમાં આગળ ચાલ્યો. રાજા અને અર્જુ કુંતાદિક શસ્ત્રોને ધારણ કરી ક્ષણવાર ઉંચા ઉછળતા અને ક્ષણવાર નીચે નમી જતા તેમજ આકાશમાં બાણોના મંડપને કરતા મુદ્ધ કરવા લાગ્યા. ઉવટે કુમારપાળ રાજાએ અર્જુને નીચે પાડી નાંખ્યો, અને તરત જ તેને બાંધીને પોપટની જેમ કાઢતા પાંજરામાં નાંખી દીધો. ૫૩

સંગ્રામમાંથી પાછો વળીને રાજ પાટણમાં આવ્યો. તે વખતે તેની બેન બોલી કે—“હે ભાઈ ! ધર્મથી તમારો જય થયો છે.” રાજાએ કહ્યું કે—“હે બહેન ! ગર્વથી ઉંચી કંધરાવાળા આ તારા કાંતને મેં પકડી આણ્યો છે, પરંતુ જો મને દયાનો ગાંધ ન આવતો હોત, તો આની જિંહડા હું તરત છેદી નાંખત.” બહેન બોલી કે—“હે ભાઈ ! સાંભળો. પરાજય પામેલા તમારા બેનવાને મૂકી દો, અને તેના ચિન્હને માટે શ્રીવાની નીચે પાછળના ભાગમાં વણનો છેડો લટકતો મૂકાવો.” પછી રાજાએ તે પ્રમાણે કરાવીને તેને મૂકી દીધો. અઘાપિ પર્યંત તે દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા લોકો વચ્ચે ઉપર તેવી નીશાનીવાળા જોત્રામાં આવે છે “હે અરિહુ તે શા પેલા તત્ત્વોને જાણનાર રાજા ! તારો ભાવ કેવો ઉંચા પ્રકારનો છે ? કે જેથી તેં અનેક પ્રકારે પૃથ્વી પર જિન ધર્મનો ઉદ્યોત કર્યો.” તે રાજાએ યોદ્ધા સૌ જિન ચેત્યો નવાં કરાવ્યાં, નવ કરોડ દ્રવ્ય જીર્ણોદ્ધારમાં વાપર્યું, સાત મોટી તીર્થયાત્રાઓ વડે તેણે પોતાનો આત્મા પવિત્ર કર્યો, અને પાપને શોષણ કરનારા તેણે એકવીશ જ્ઞાન ભંડારો લખાવ્યા. તે રાજા નિરંતર સર્વજ્ઞની આજ્ઞાને મુગટની જેમ મસ્તક પર ધારણ કરતો હતો, બુદ્ધિને ભંડાર હતો, દયાનો કૂપ હતો, સંસાર સાગરનો પારગામી હતો, જિનેશ્વરની આજ્ઞા પ્રમાણે દાન, શીળ, તપ અને ભાવ એ ચાર પ્રકારના ધર્મમાં તત્પર હતો, અને તીર્થ યાત્રાદિક ધર્મ કાર્યોનો કરનાર હતો, તેથી પરિણામે તે રાજાઓનો પણ રાજા થયો, અને તેણે રાજ્ય વૃદ્ધિ પામ્યું.

આ પ્રમાણે તપગચ્છરૂપી આદ્યમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિના ચિધ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રીદંદ્રહંસ ગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશકલ્પવલ્લી નામની આ ટીકામાં પ્રથમ ગાથાના પ્રથમ પાદ ઉપર શ્રીજિનેશ્વરની આજ્ઞાની આરાધના કરવાના વિષયમાં શ્રીકુમારપાળ રાજાના વર્ણન નામનો પ્રથમ પદ્ધત સમાપ્ત થયો. ૧

જથ દ્વિતીયઃ પલ્લવઃ ૨

જે જિતશત્રુ રાજાનો પુત્ર છતાં જિતશત્રુને નામે પ્રસિદ્ધ છે તે સુવર્ણ સમાન કાંતિવાળા શ્રીઅજિતનાથ સ્વામી જથ પામે. હવે પહેલી ગાથામાં જ શ્રાવકનાં કૃત્ય નામનું ખીજું દ્વાર કહે છે.

મિચ્છં પરિહરહ.

હો વિવેકી લોકો ! જન્મ, જરા, મરણ અને કલેશ વિગેરે સમગ્ર દુઃખોપી મોટા કલ્થોલાની રેણિવળા આ સંસારરૂપી સમુદ્રમાં ફરતા ભ્રમણ કરતા આ જીવે અનદિ કાળથી મિથ્યાત્વનું સેવન કર્યું છે. મિથ્યાત્વ એટલે વિપરીત જાણવું તે, અથવા નવ તત્ત્વો સંખ્યા અજ્ઞાન અને તેમનાપર અશ્રદ્ધા. આવી પ્રકારના મિથ્યાત્વનો તમે ત્યાગ કરો. મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે.

મિથ્યાત્વના મે પ્રકાર છે—લોકોત્તર મિથ્યાત્વ ૧ અને લૌકિક મિથ્યાત્વ ૨. તે દરેકના બે બે છે—દેવ સંખ્યા અને ગુરુ સંખ્યા. તેમાં અન્ન તીર્થિકાએ ગ્રહણ કરેલી પ્રતિભાઓને નમવું, જિન ચેત્યોમાં રાત્રીને સમયે રહેવું અથવા પ્રવેશ કરવો, સીઆ અને સાધુઓએ ચેત્યમાં સાથે બેસવું, નાટક, વિગેરે કરવું, જે ચેત્યમાં દર્શન અને પૂજા કરનારાઓની સ્વતંત્ર ગતિ ન હોય—પોતાની કચ્છા પ્રમાણે જવાવું ન હોય, તેવાં ચેત્યો કદાપિ કદપે નહીં. તથા આ લોક સંખ્યા મનવાંછિતની સિદ્ધિને માટે જે રૂઠામિત તીથોની પૂજા કરવી, આ સર્વ લોકોત્તર દેવ સંખ્યા મિથ્યાત્વ કહેવાય છે. ૨૫૬

૧ જિતશત્રુ પિતા અને જિતશત્રુ પુત્ર એવું હોઈ શકે નહીં તેથી તે વિરોધાભાસ અલંકાર કહેવાય છે. તેના પરિહારમાં જિત્યા છે શત્રુ જેણે એવો અર્થ કરી અજિતનાથનું વિશેષણ કરવું.

૧ ઇષ્ટ વસ્તુ આપનાર ૩ ઉપાધ્ય.

અને ચૈત્ય વિગેરેમાં નિરંતર વસવું, તાબૂલ અને ફળનું ભક્ષણ કરવું, સચિત્ત જળનું પાન કરવું, પોતાના ગુણ સાંભળવા, સુવર્ણ અને પુષ્પાદિક્ષવડે પોતાના અંગની પૂજા કરાવવી, અને સ્ત્રીને પ્રસંગ કરવો. આ વિગેરે જાળવેલા યતિલિંગને ધારણ કરનાર મનુષ્યો કરે, તેા તે લોહાતર ગુરૂ સંજ્ઞા મિથ્યાત્વ કહેવાય છે એટલે કે આવા આચારવાળા સાધુવેશધારીને જે ગુરૂ તરિકે માનવા તે લોહાતર ગુરૂ સંજ્ઞા મિથ્યાત્વ છે, શિવ વિગેરે ગંગી દેવોના મંદિરમાં જવું તેના પૂજા, નમસ્કાર કે સ્તુતિ કરવી, સૂર્ય ચંદ્રનાં ગીત ગાવાં, ગોત્ર દેવી વિગેરેની પૂજા કરવી, કાગડા વિગેરેને જળિદાન આપવું, ગાયોનાં પૂજા કરવી, તથા પિંડદાન-શ્રાદ્ધ કરવું, એ વિગેરે સર્વ લૌકિક દેવ સંજ્ઞા મિથ્યાત્વ છે. બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવું, તેમને ગાય, તણ, તેલ અને વસ્ત્ર વિગેરેનું દાન કરવું, તથા તાપસ્ય વિગેરેને નમસ્કાર કરવા, એ વિગેરે સર્વ લૌકિક ગુરૂ સંજ્ઞા મિથ્યાત્વ છે. કહ્યું છે કે-“લૌકિક દેવ સંજ્ઞા અને ગુરૂ સંજ્ઞા તથા લોહાતર દેવ સંજ્ઞા અને ગુરૂ સંજ્ઞા એ ત્રીણે આ પ્રકારે મિથ્યાત્વ મૂલમાં ખતાવેલું છે.”

અથવા સૂત્રમાં બીજી રીતે પાંચ પ્રકારે મિથ્યાત્વ કહેલું છે-આ-૧ અભિગ્રહિક ૧, અનાભિગ્રહિક ૨, અભિનિવેશિક ૩, સાંસારિક ૪ અને અનાભોગિક ૫ એ પાંચ પ્રકારે મિથ્યાત્વ છે. તેમાં અભિગ્રહિક એટલે કેવળ પોતાના કુદર્શનના જ આશ્રય કરવો તે. આ મિથ્યાત્વ દીર્ઘ સંસારીને હોય છે, તથા કુદૃષ્ટિની પામે જન્મજી દીક્ષા લીધેલી હોય છે, તેમને આ મિથ્યાત્વ અત્યંત ગાઢ હોય છે. ૧. અનાભિગ્રહિક એટલે પોતાના અથવા પરના દર્શન ઉપર એકાંત આશ્રય ન હોય તે (સર્વ દર્શનને સરખા માનવા તે). આ મિથ્યાત્વ મિથ્યાદૃષ્ટિની પામે જન્મજી દીક્ષા લીધી ન હોય, તથા જન્મજી અનાપ્તદૃષ્ટિ એટલે મમકિત પામેલા ન હોય, એવા મનુષ્યો અને તિર્થંકરોને હોય છે. ૨. અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ એટલે કોઈએ સત્ય અર્થ

દો હોય તેના પરના મત્સર-ઇર્ષ્યાને લઇને મારે અમુક
 કારે અમુક અર્થનું સ્થાપન કરવું છે એવા અભિનિવેશ
 આગ્રહથી અન્યથા પ્રકારે તે અર્થની પ્રશ્નણા કરે, અથવા
 થમ વિસ્મરણને લીધે અન્યથા પ્રકારે અર્થ કયો હોય અને પછી કોઇ-
 ના કહેવાથી સત્યતત્ત્વ જાણ્યું હોય તો પણ પ્રથમ પોતે કહેલા અર્થને
 ત્ય કરાવવાના આગ્રહથી તેજ અસત્ય અર્થને પકડી રાખે, અથવા સત્ય
 અર્થને જાણ્યા વિના જ અસત્ય પ્રશ્નણા કરે અને બીજાએ વાર્યા છતાં
 તાના અમત્ય અર્થને છોડે નહીં, આ મર્વ અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ
 હેવાય છે, આ મિથ્યાત્વ જિનધર્મને અગીકાર કરનારાઓને જ
 ઇ શકે છે. ૩ સાશયિક મિથ્યાત્વ એટલે દુદ્ધમા શકા સંહિત
 પ્રશ્ન કરે, અને વિચારે કે હું બીજાને પુછું, તો મને બીજાએ
 તાવકો) ત્રિદાન ન ધારે અને તેથી કરીને મને મૂકીને બીજાઓને બન્ને
 રમ ધારીને સૂત્ર, અર્થ તથા સૂનાર્થને ખગળ નહીં જાણતા છતાં પણ
 બીજાને પુછ નહીં તેને સાશયિક મિથ્યાત્વ કહે છે, આ પણ સ્વદર્શ-
 ને જ હોઇ શકે છે. ૪ અનાલોગિક મિથ્યાત્વ એટલે એકે દ્રિયાદિક
 યોગ્ય જ્ઞાન તે આલોગ કહેવાય છે. તવુ જ્ઞાન જોએને ન હોય
 એને અનાલોગિક મિથ્યાત્વ હોય છે, અથવા શુદ્ધ તત્ત્વને જાણતા
 તા ઉપયોગ ન હોવાને લીધે એતાઓને મિથ્યાત્વ પ્રાપ્ત કરાવે તેવી
 અશુદ્ધ પ્રશ્નણા કરે, તે પણ અનાલોગ મિથ્યાત્વ કહેવાય છે. ૫.
 મજ રથૂજી લાવથી ચાર પ્રકારનું, પાચ પ્રકારનું એમ અનેક નકા-
 મિથ્યાત્વ કહેલું છે પરંતુ તે સર્વ પ્રકારોમાં વાસ્તવિકરીતે તત્ત્વનું
 સ્વરીતપણું જ હોય છે, એમ જણવું હું પોતાના જિનજિબની
 બાંધકાંતપૂર્વક કહ છું, તેથી બીજા બિબોની લાવથી
 એ કરવાનું મારે ૭ પ્રયોજન ૭ ? આમ વિચારે, તથા
 નાદિક આપવું તે પોતાની જ્ઞાતિ અને સંબંધવાળા સાધુને જ
 આપવું યોગ્ય છે તેમા ગુણ દોષનો વિચાર કરવાની જરૂર જ નથી
 ત્યાદિક વિચારે તે મિથ્યાત્વ છે કે જે મર્વ અનર્થનું કારણ છે,
 માટે જે વાસ્તવિક સુખની ઇચ્છા હોય તો તેનો ત્યાગ કરે. વૈગીની જેવા

તે મિથ્યાત્વનો કદી પણ વિશ્વાસ કરવો નહીં. અહીં મિથ્યાત્વ તજવા ઉપર ચાર મિત્રોની કથા કતો કહે છે. તેને જે ધમિક્ક જ્ઞેના ? તમે સાંભળો —

ચાર મિત્રોની કથા.

વસનારા સતપુરુષોને આનંદ આપનારી કોશલ નામની નગરી છે, કે જેની પામે દેવ નગરી કાંઈ પણ ગણતરીમાં નથી. તે નગરીમાં ચાર શ્રેષ્ઠી પુત્રો રહેતા હતા. તેઓ અતુર, દાનેશ્વરી, દાક્ષિણતાવાળા અને પરસ્પર મિત્રાઈ વડે મનોહર હતા કૂવાના પાણીની મરની જેમ તેઓની મૈત્રી અવિચ્છિન્નપણે એક બીજાની સ્પર્ધાથી નિરંતર વૃદ્ધિ પામતી હતી. કહ્યું છે કે—“ સાથે જન્મીત થનારા, સાથે શયન કરનારા અને સાથેજ હર્ષ કે શોકને ધારણ કરનારા નેત્રની જેમ કોઈ ધન્ય પુરુષોની જ પ્રીતિ ઉદ્ભવ પામે છે.” જેના હાથ પગના તળીયાં કાંઈક રક્ત છે એવા તે શ્રેષ્ઠી પુત્રો યુવાવસ્થાને પામ્યા, ત્યારે પિતાની ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મીને માતાની જેમ ત્યાગ કરીને પોતાની બુજથી ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મીને ભોગવવા લાગ્યા અન્યથા તેઓએ વિચાર કર્યો કે—“ પિતાની લક્ષ્મીનો તો આપણે ત્યાગ કર્યો છે, માટે હવે આપણે વિશેષ લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ ” એમ વિચારીને તેઓ ઓડું ઓડું ધન લઈને પરદેશ તરફ ચાલ્યા. માર્ગમાં ઉદ્યાન, વન, ગામ, પર્વત, તળાવ, નગર, અને આઠર (ખાણ) વિગેરેને અર્થ પુર્વક જોતા જોતા ચાલ્યા બધા છે. કહ્યું છે કે—“જે મનુષ્યે દ્વિતુકોથી ભરેલી આ પૃથ્વી જોઈ નથી, તે મનુષ્ય ગર્ભમાં રહેલા મનુષ્યની જેમ અથવા કૂવાના દેડકાની જેમ શું જાણી શકે ? ” અનુક્રમે ચાલત તેઓ એક લોઢાની ખાણ પાસે પહોંચ્યા. ત્યાં તેમણે લોઢાનો બ્યાપાર ઘણો જોયો ‘ તેજ વસ્તુ વેપારને યોગ્ય હોય કે જે વસ્તુમાંથી સારો લાભ પ્રાપ્ત થાય, ’ એમ જાણીને તેઓએ ત્યાંથી ઉપડી શકે તેટલું લોડું ઉપાડ્યું. ત્યાર પછી કર્મના

મમૂંડને ધારણ કરવાથી જમ જીવ કલેશને પામે તેમ તે લોદાના
 ભારને ડિપાડવાથી માર્ગમાં કલેશને પામતા તેઓ આગળ ચાલતાં
 રૂપાની ખાણ પાસે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં ઘણા સાબની, ઇન્છાથી લો-
 દાને વેચી નાંખીને ત્રણ મિત્રોએ રૂપું લીધું. પરંતુ ચોથાએ તો
 લોદાનો ત્યાગ કર્યો નહીં, અને રૂપુ લીધું નહીં. ત્યારે હિત ઉપદેશ
 આપનાર તે ત્રણે મિત્રોએ તેને કહ્યું કે—“ હે મૂઢ ! આ લોદાનો
 મોટો ભાર વડન કરવાથી ઘણી આપત્તિ-દુઃખને પામીશ, માટે તે
 તજ દઇને રૂપુ લે ” તે સાંભળીને કદાચ્છથી આપ્ત અને
 વિચારે કરીને સહિત એવો તે બોલ્યો કે— “ દોલુ બુદ્ધિમાન પુ-
 રુષ અંગીકાર કરેલી વસ્તુનો ત્યાગ કરી નવી નવી વસ્તુમાં રાગી થાય ?
 અંગીકાર કરેલી વસ્તુનો નિર્વાહ કરવામાં તમે જ કેમ આગ્રહી થતા
 નથી ? ” તે સાંભળીને આના મનમાં ભૂત ભરાયું છે એમ જાણીને
 તેઓએ તેની હિપેક્ષા કરી. પછી વિશેષ લાભને અર્થે તેઓ
 આગળ ચાલતાં સુવર્ણની ખણ પાસે આવ્યા. ત્યાં તેઓએ રૂપુ વે-
 ચીને સુવર્ણ મહણ કર્યું, અને પેલાએ લોહ ન તજવાથી તેઓએ
 તેને કહ્યું કે—“ અહીં મૂલ્યવાળા લોદાને વેચીને સુવર્ણ મહણ કર ”
 એમ કહ્યા છતાં પણ તેણે તેઓનું વચન માન્યું નહીં. પછી તેઓ
 શીઘ્રપદે ઘણી ભરતીયાળા રત્નાકર-અમુદ પાસે ગયા. ત્યાં કુશળ
 એવા તે ત્રણ મિત્રોએ મહાતેજસ્વી રત્નો મળવાથી તે લીધાં. પરંતુ
 ચોથાએ તો ત્યાં પણ પોતાનો આગ્રહ મૂક્યો નહીં, અને તેથી તેણે
 કાંઈ પણ ધન ઉપાર્જન કર્યું નહીં. જોઈએ અનેક કૌતુક જેવા
 છે એવા તે ત્રણે મિત્રોએ અનેક રત્નો ઉપાર્જન કર્યાં. પછી કેટલાક
 કારણ ત્યાં રહીને ઘણે સાલ પેશીને પોતાના દેશ તરફ ગયા તેઓ
 તૈયાર થયા. તે વખતે તેમણે ચોથા મિત્રને તૈયાર થવાનું કહ્યું, ત્યારે
 તે બોલ્યો કે—“ મને અહીં રહેતાં કાંઈ દુઃખ નથી. આજ સુધી
 મને અહીં સુખે કરીને બોજન, વસ્ત્ર, પાન વિગેરે મળે છે. ” ત્યારે
 તેઓ બોલ્યા કે—“ અહીં એકલા રહેવાથી તારું રક્ત યદ્ય સકશે
 નહીં, તેથી જો તું નહીં આવે, તો અમે તને ગળાત્મારે લઇ જઇશું.”

તે સાંભળીને તે ચોથો પણ તેઓની સાથે ચાલ્યો. તેણે કાંઈ પણ ધન મેળવ્યું ન હોતું, તેથી ત્રણમિત્રાએ માર્ગમાં તેને માતું વિગેરે ખાવા આપ્યું. અને પુણ્યશાળી તથા નિપુણ એવા તેઓ પોતાને નગરે પહોંચ્યા. પછી તેમના સ્વજનોએ તેમની સન્મુખ આવીને તેમને મોટા હિતસવ પૂર્વક પુર પ્રવેશ કરાવ્યો. પછી દાન અને માનમાં તત્પર થઈને તેઓ શોકમાં મોટા મહિમા પામ્યા. તથા જે ચોથો મૂખ હતો તે ઘેર જઈને સોદું લેવાથી અત્યંત દુઃખી થયો. તેજ પ્રમાણે જ્યો સત્ય વાત સમજ્યા છતાં મિથ્યાત્વને છોડના નથી તેઓ. મિથ્યાદર્શનથી દુઃખી થાય છે, અને જ્યો મિથ્યાત્વ તણને સમકિત અંગીકાર કરે છે તેઓ સમ્યગ્ દર્શન વડે કરીને સુખ સંપત્તિને પામે છે. જેમ કે તે ત્રણે મિત્રો રત્ન અને ધન ઉપાજન કરવાથી સુખ સંપત્તિના સ્થાનમૂલ થયા. કહ્યું કે-‘જે કાંઈ વિચાર રહિત પ્રાણી સોદાની જેવા મિથ્યાત્વના આગ્રહને ત્યાગ કરતો નથી, તે અનેક દુઃખો પામે છે.’ આ પ્રમાણે જાણીને હૃદયમાં સારી રીતે વિચાર કરી અતુલ્ય સુખની ઇચ્છાએ કરીને હે સંજગતો ! મેઠ રત્ન સમાન સમકિતને ધારણ કરો. સસારસાગરના મધ્યમાં ડૂબવાના કારણરૂપ સોદાની જેમ પ્રાણીઓને દુઃખ આપનાર મિથ્યાત્વને ધારણ ન કરો. આ પ્રમાણે અમાવાસ્યાના અંધકાર તુલ્ય અને દષ્ટાંત રૂપી અરિસામાં જેનું નિંષ રૂપ દેખાડ્યું છે એવા આ મિથ્યાદર્શનનો ત્યાગ કરી સમકિતને ધારણ કરો.

આ પ્રમાણે પહેલી ગાથાની શાખામાં મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરવા ઉપર ચાર મિત્રોની કથાના વર્ણન નામનો બીજો પદ્યસવ સમાપ્ત થયો ૨

અથ તૃતીયઃ પદ્યવઃ ૩

જિતારિ રાજના પુત્ર, શત્રુઓના સમૂહને છતનાર, ઉપમા રહિત, માન (ગર્વ) નો નાશ કરનાર શિવપ્રલેષ વડે શંભુરૂપ શ્રી-સંભવનાથ સ્વામી તમને વિભૂતિને માટે થાઓ.

૧ શંભુ-મહાદેવ જિવા-પાર્વતીનો આશ્રય કરનાર છે, અને સંભવનાથ સ્વામી શિવ-મોક્ષનો આશ્રય કરનાર છે.

હવે પ્રથમ શાખાનું શ્રાવક કૃત્ય રૂપ ત્રીર્ણ દ્વાર પ્રગટ કરવાની ઇચ્છાથી કહે છે—

“ ધરદ સમ્મતં ”

હે ભગ્ય પ્રાણોઓ! સંસાર સાગરમાં પર્યટન કરતા તમે જિનેશ્વરે કહેલાં તત્ત્વોને અંગીકાર કરવા રૂપ સમક્રિતને ધારણ કરો. કેમકે ત સમક્રિત ચિંતામણિ રત્નની જન્મ દુર્લભ છે. સમક્રિતનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.—જીવનો જે અધ્યવસાય મોક્ષને અનુસરતો અને પ્રયત્ન-પ્રયત્ના કરવા લાયક હોય, તે અધ્યવસાય સમક્રિત કહેવાય છે. તે સડસઠ ભેદવડે જાળખાય છે તે આ પ્રમાણે.—

જીવ ૧, અજીવ ૨, પ્રુણ ૩, પાપ ૪, આશ્રવ ૫, સંવર ૬, નિર્જરા ૭, સંધ ૮ અને મોક્ષ ૯. આ નવ તત્ત્વો જિનેશ્વરે કહેલાં છે. તે જાણે સંસારના તાપના સમૂહને છેડવા માટે અમૃતના નવ કુંડો હોય, અથવા કર્મના સર્વસ્વની સિદ્ધિને માટે નવ નિધિઓ હોય એવાં છે. તેમાં ચેતનાવાન જીવ કહેવાય છે. ૧, ચેતના રહિત હોય તે અજીવ કહેવાય છે ૨, શુભ અશાવવાળું હોય તે પ્રુણ ૩, અશુભ સ્વભાવવાળું હોય તે પાપ ૪, જે પાપ(કર્મ)નાં દ્વારો હોય તે આશ્રવ ૫, જે પાપનાં દ્વારનો નિરોધ તે સંવર ૬, કર્મો જે ક્ષય તે નિર્જરા ૭, કર્મ અને આત્માનો જે સંબંધ તે સંધ ૮. અને કર્મનો સર્વથા ક્ષય તે મોક્ષ કહેવાય છે ૯. આ નવ તત્ત્વના જોધને માટે બુદ્ધિમાનોએ તેનો અશ્યામ કરવાનું કહ્યું છે. (આ પરમાર્થ સંસ્કૃત નામની પહેલી શ્રેણી છે) ૧ તત્ત્વને અજીવના ગુણી સેવા કરવી. ૨, શાક્ય વિગેરે પાપાંડ મનનો ત્યાગ કરવો. ૩, નિન્દાનો ત્યાગ કરવો. ૪. આ ચાર મહાઓ સમક્રિત રૂપી મહેવના મૂળ સ્તંભની સદૃશતાને ધારણ કરે છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે-અંગારમદક વિગેરે અભવિજાને તત્ત્વોનું યથાર્થ જ્ઞાન હોવાથી તેમને પણ સમક્રિત કહેવાશે. તેનો જવાબ

એ છે જે 'તત્ત્વનું' જ્ઞાન તેમને દોષ શકે છે. પરંતુ તત્ત્વની શ્રદ્ધા રચ્છાને હોતી નથી. માટે અજબીને શ્રદ્ધા કે સમક્રિત હોવાજ નહીં. (૪)

સાકર સંક્રિત દૂધનું પાન કરવાથી પણ શુદ્ધ સાંભળવા ઉપર અધિક રાગ-પ્રીતિ હોય છે ૧. નિર્ધન મનુષ્યને રત્નની પ્રાપ્તિ થવાથી જેવી પ્રીતિ થાય, તે કરતાં અધિક રાગ ગરબ-કરબને વિષે (ધર્મ ક્રિયાને વિષે) હોય ૨. અને દેવપૂજા તથા ગુરૂની વૈયાવર્ય કરવામાં નિર્ગત તત્ત્વરપણું છે. ૩. આ સમક્રિતતા ત્રણ લિંગ (ચિન્હ) કહેવાય છે. તે સમક્રિત દર્શન ૩૫ છત રાજને મસ્તકે ધારણ કરવા લાયક છે. (૭)

તીર્થંકર ૧, તેનાં જિંજ-પ્રતિમા ૩, ચૈત્ય (જિન મંદિર) ૩, શ્રુત ૪, ધર્મ ૫, મુનિ ૬, આચાર્ય ૭, ઉપાધ્યાય ૮, અર્હંતનો મત (દર્શન) ૯ અને સંઘ ૧૦ આ દશનો વિનય કરવો. (તે સમક્રિતનું) અંગ છે. ૧ આ દશ સ્થાન ૩૫ અરિસાને વિષે પ્રતિજિજ્ઞા પડવાથી દશ પ્રેકારે દષ્ટિ ગોચર થતા વિનય જાણવા. (૧૭)

જિનેશ્વરને, જિનેશ્વરના મતને અને જિનમતમાં રહેલા સાધુઓને મૂકીને બીજું સર્વ આ મંસારમાં ધૂળ જેવું અસાર છે, આ પ્રમાણે વિચારવું, જોગવું ને વર્તવું તે સમક્રિત દર્શન ૩૫ જળને કતક નાંખતી ઓપધિના ચૂર્ણની જેમ શુદ્ધિ કરનાર હોવાથી મન ૧, વચન ૨ અને કાપાની ૩ શુદ્ધિ ૩૫ ત્રણ શુદ્ધિઓ જાણવી. (૨૦)

અરિહંતતા વચન ઉપર ગઠા ૧, અન્ય દર્શનની વાંછા ૨, સદાચારવાળા મુનિની નિંદા (વિચિક્રિત્સા) ૩, કુલિંગી-મિથ્યાત્વીની પ્રશ્ન ૪ તથા કુલિંગીનો સંસ્તવ-પરિચય ૫, આ પાંચ અતિચાર (દૂષણ) તજવા યોગ્ય છે. કારણ કે તેઓ ચંદ્રને વાદળાની જેમ નિર્મળ સમક્રિતને ઢાંકી દે છે. (૨૫)

પાદી ૧, પ્રાવચની (સિદ્ધાંતના જ્ઞાનવાળો) ૨, ધર્મકથા કરનાર ૩, નિમિત્ત શાસ્ત્ર જાણનાર ૪, કવિ ૫, વિદ્યાવાળો ૬, તપસ્વી

‘ઉ’ અને સિદ્ધ ૮ એ આઠ પ્રભાવકો છે. આ આઠ પ્રભાવકો જિન-
શાસનના દીવારપ છે તેમના ‘પ્રભાવથી શાસનની પ્રભાવના
થાય છે. (૩૩)

જે અન્ય વિંગીઓ લગનાદિક અને શુકનાદિક જાતજુનારા હોય
છે, તેઓને સમકિત ઇચ્છનારે નમસ્કાર કરવો નહીં. ૧, અન્ય સિંગી
ઓની માથે આલાપ સલાપ કરવો નહીં (વારવાર જોડવું નહીં) ૨,
તેમની સામે એકવાર પણ લાપજુ કરવું નહીં ૩, કલિંગીઓને અનુ-
ક પાના કારણ વિના વજ્ર, પન, અપન-જન વિગેરે જ પડુ નહીં ૪,
કાગ્ય કે અનુકંપ એ કાગ્યે તેઓને પણ દાન અપવાનું કદાચિત્
પણ નિષેધ કરેલું નથી કહ્યું છે કે-“ દુ.એ કાગ્યે છાત્રી મકાસ
એવા મગ, દ્રેષ અને મોડને છાત્રી મગ મર્જા જિનેષગમે પ્રાણી ઉપ-
ગની દયાને લીધે કદાપિ દાનનો નિષેધ કયો નથી ”અન્ય તીર્થિકાએ
મહત્ત્વ કરેલી જિનેશરની પ્રતિમને વંદન-પૂજનાદિક કરવું નહીં ૫,
તથા અન્ય તીર્થિકા દેવોની પૂજા માટે નથ પુ પાદિક મોકલવા
નહીં ૬. આ છ સમકિતની ચતના છે. (૩૯)

નજરો ૧, ૪૩ (જા નમૂનો) ૨, ૫૪૧ ને ૩ અને દેવતા
૪ અભિનય એકને તેઓના અશ્વકે અશ્વગી નિષિદ્ધનું પણ આ-
ચરણ કરવું પડે, તથા પિતા મતાદિક શુદ્ધ જાનેના અશ્વકથી નિષિદ્ધનું
આચરણ કરવું પડે ૫, તથા વૃત્તકલર એકને દુર્લિખમા કે અશ્વગી-
દિકમાં પ્રાણુ ખચાવવાની ખાતર નિયમ લાગ કરવો પડે તે ૬. આ
છ આગાઝ જિનદર્શનને નિષેધ છે. આ આગાઝ એટલે છીડીઓ
ધર્મની ગણને માટેજ છે, તેનું તાત્પર્ય એ છે જે કારણને લીધે
વ્રતવાળાને પણ નિષિદ્ધનું આચરણ કરવાથી નતનો લાગ્યનો નથી. (૪૫)

સમકિત રૂપી જેનું રૂઢ મૂળ છે એવો શ્રીમાન ધર્મ રૂપી વૃક્ષ
મિથ્યાતરીના વચન રૂપી પ્રચંડ વાયુ વડે પડ્યું કેમ પાડી શકાય? ૧,
નાર વિના મનુષ્યની નગરમાં કેમ પ્રવેશ કરી શકાય? માટે સમકિત
એ જ ધર્મનશરણું કાર છે ૨, પ્રાણીવાળો ખાડો પૂર્ણ વિના તેના

હિપર, મહેલ ચલુયો હોય તો તે ખીચે પડી બંધ છે, માટે તેનો પાયો મજબુત કરવો જોઈએ, તેજ રીતે ધર્મ રૂપી મહેલનો મજબુત પાયો સમક્રિત જ છે ૩, પૃથ્વી રૂપી આધાર વિના આ જગત નિરાશ્રયન રહી શકે નહીં, તે જ રીતે ધર્મ પણ સમ્યક્ત્વ રૂપી પૃથ્વીના આધાર વિના રહી શકે નહિ, માટે સમક્રિતના આશ્રયનથી ધર્મ સ્થિર થાય છે ૪, જેમ માનુસા પાત્ર વડે પાણીને ધારણ કરે છે, તેમ સત્ય ગુણને માટે જ્ઞાનને ધારણ કરવા દર્શનરૂપ પાત્રની જરૂરીયાત છે ૫, જેમ મહા મૂલ્યવાળા મણિ અને સુવર્ણ નિધાનમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ સમ્યગ્દર્શન રૂપી નિધાન થકી ઈશ્વરી, તીર્થંકરની અને ચંકવર્તીની સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે ૬ એટલે કે—સમ્યગ્દર્શન એ બંને પ્રકારના (સાધુ આવક) ધર્મનું મૂળ, ઝાર, પ્રતિષ્ઠાન-પાયા, આધાર, સાજન અને નિધાન રૂપ છે. આ છ સમક્રિતની ભાવનાઓ જાણવી. (૫૧)

છવનું અસ્તિપણું (હોવાપણું) ૧, નિત્યપણું ૨, કર્તાપણું ૩, લોકતાપણું, ૪, મોક્ષ ૫, અને મોક્ષનો હિપાય ૬, આ છ સ્થાનો જિનેશ્વરના દર્શનમાં કહેલાં છે X (૫૭) તે આ પ્રમાણે—સરીરનું કાલવું ચાલવું વિગેરે ક્રિયા ચેતન્ય વિના થઈ શકતી નથી, માટે તે ચેતન્ય જીવ છે, જે તે ચેતન્ય પાંચ મહાજાતનો ધર્મ હોય; તો પૃથ્વીની જેમ ચેતન્યનું કદજીપણું દેખાવું જોઈએ. તે જીવ સર્વ ઠેકાણે સર્વમાં રહેલો છે, એમ જણવું નહીં, કેમકે દેશ વિગેરે વસ્તુમાં તેમજ મંદલાના શરીરમાં તે દેખાતો-જણતો નથી. વળી તે જીવની ચેતના

X આ હિપરાંત સ્થિરતા ૧, પ્રભાવકપણું ૨, ક્રિયા કુશળતા ૩, અંતરંગ ભક્તિ ૪ અને તીર્થસેવા ૫ એ પાંચ સમક્રિતનાં ભૂપણો તથા શમ ૧, સવેગ ૨, નિવેદ ૩, અનુકંપા ૪ અને આસ્તિક્ય ૫ એ પાંચ સમક્રિતનાં લક્ષણો મળી ૬૭ એક થાય છે. આ દસ ભેદો શા. હીરાંલાલ હંસરાજે છાપેલી પ્રતમાં છે નહીં, તેમજ એક સુનિરામની

પોંચ મહાભૂતનું કાર્ય પૂર્ણ નથી, કેમકે કારણરૂપ પૃથ્વીઆદિકથી તે અત્યંત વિલક્ષણ છે. તેથી તે તેનું કાર્ય હોઈ શકે નહીં, કારણ કે ભૂતો પ્રત્યક્ષપણે પ્રકબ્જાવાળા દેખાય છે, અને ચેતના તેનાથી વિલક્ષણ છે, તેથી તે એ નું કાર્યકારણપણું થઈ શકતું નથી, અને તેથી કરીને ચેતના એ ભૂતનો ધર્મ કે ભૂતનું કાર્ય કહી શકાય નહીં. આ હું છું આ હું કહું વિગેરે ચોનાનું જ્ઞાન જ દરેક પ્રાણીને પ્રમાણુ સિદ્ધ છે તે જ્ઞાન જોને હોય છે, તે જ છવ છે. આ રીતે નાસ્તિક પાત્રીનો પગભવ થાય છે. (આ પહેલું છવની સત્તારૂપ સ્થાનુ થયું) ૧,

તથા છવને કોઈ ઉત્પન્ન કરનાર નહીં હોવાથી તે નિત્ય છે. છવ પદાર્થનો સર્વથા પ્રકારે નાશ હોઈ શકે નહીં, તેથી તેને અનિત્ય મનાશે નહીં. જો છવને નિત્ય ન માનીયે, તો બંધ મોક્ષાદિકનો આધાર જો એક છવ જ છે તે ઘટશે નહીં. અહીં આત્માને એકાંત અનિત્ય (ક્ષણિક) માનનાર બ્રાહ્મભતવાળો કહે છે કે-આત્મા તો અનિત્ય છે, પરંતુ જ્ઞાનના ક્ષણે પ્રથમના અને પછીના ક્ષણે કરીને તુટેલા (નાશ પામેલા) આત્માને સાંધે છે. (ઐટલે કે પહેલે ક્ષણે આત્મા ઉત્પન્ન થયો, બીજે ક્ષણે નાશ પામ્યો, ત્રીજે ક્ષણે બીજે આત્મા ઉત્પન્ન થયો. તેને તે તે ક્ષણનાં જ્ઞાનો સાંધી દે છે-સર્વ જ્ઞાનાદિક ક્રિયા કરવામાં જોડે છે) જો આ પ્રમાણે માનીએ તો એક આત્માએ ક્રિયા કરીને કર્મનો બંધ કર્યો, અને મુક્ત બીજની થઈ, એકે બોલન કર્યું અને વૃત્તિ બીજને થઈ, એકે આપધ ખાવાનું હુખ, અનુભવ્યું અને વ્યાધિ રહિત બીજે થયો, એકે તપસ્થાનો કસેશ સહન કર્યો અને સ્વર્ગનું સુખ બીજએ ભોગવ્યું, તથા એકે ઘાતે બચ્ચવાનો ધમ કર્યો અને લોકમાં વિદ્વાન બીજે થયો. આ રીતે સર્વ અવ્યવસ્થા થયે. મટે બોલનો મત અસત્ય છે. (આ બીજું નિત્ય સ્થાન થયું) ૨.

તથા કર્મને કરનાર છવ જ છે. જો એમ ન હોય તો દરેક પ્રાણીને વિષે જો કુખ સુખાદિકનો અનુભવ પ્રસિદ્ધ રીતે દેખાય છે, તે ઘટશે નહીં.

તેની સિદ્ધિ આ પ્રમાણે—આ સંસારમાં રહેક મણી વિવિધ પ્રકારે સુખ દુઃખનો અનુભવ કરે છે, તેનું કારણ હોય છે એવું કારણ ન હોય તો નિરંતર સુખનો કે દુઃખનો જ પ્રમંગ આવશે. અને નિરંતર સુખ કે દુઃખ તો કોઈ જગ્યાએ જોવામાં આવતું નથી. તેથી તેનું કારણ જોતાનું કરેલું કર્મજ સિદ્ધ થાય છે અર્થી કોઈ સંકલ્પ કરે કે—રહેક જીવ સુખને જ ઇચ્છક હોય છે, કદાપિ પોતાને દુઃખ થાય જેમ ઇચ્છતો નથી. તેથી કરીને જે ઉત્તમ પ્રામાણિક! જે પ્રાણી પોતે જ કર્મને કરનારો હોય તો પોતાને દુઃખ થાય એવું કર્મ શા માટે કરે ? આનો જવાબ એ છે જે—જેમ જાણે નાશ કરવા ઇચ્છતો કોઈ રોગી માણસ અપર્ય સેવવાથી કષ્ટ થયે એમ જાણતાં છતાં પણ અપર્ય ક્રિયાને એવે છે, તેમ જીવની ઇચ્છાવાળો જીવ પણ જાણતાં છતાં મિથ્યાત્વાદિકથી પરાજય પામેલો હોવાથી દુઃખ આપનારા કર્મને પોતે જ કરે છે. એમ સિદ્ધ થાય છે. (આ જીવના કર્મોપશુ ૧૫ વીજીવું સ્થાન મર્યું.) ૩.

તથા આત્મા જ પોતે કરેલા કર્મોના શુભ અને અશુભ ફળને ભોગવનાર પણ છે. એમ સ્પષ્ટથી, અનુભવથી, શાસ્ત્રથી અને પ્રત્યક્ષથી પણ સિદ્ધ થાય છે. તે આ પ્રમાણે—યોકને વિષે પણ આત્મા સુખ દુઃખનો ભોગવનાર છે એમ સિદ્ધ થાય છે કેમકે કોઈને મુખીએકને સ્થાને કરે છે કે—“આ સુખી છે. માટે પુણ્યશાળી છે” (અર્થાત્ પુણ્યનો ભોગ વનાર છે એમ સિદ્ધ થાય છે.) વગી જે આત્મા પોતે કરેલા કર્મોના ફળને ભોગવનાર છે એમ ન માનીએ તો કર્મથી મૂકાયેલા (ગદિત) આ-કાશની જેમ આત્માને પણ સુખ દુઃખનો અનુભવ ન હોવો જોઈએ. તેથી કરીને સુખ દુઃખના હેતુરૂપ વેવ કર્મોના સ્ત્રોતવટો હોવાથી જીવ કર્મના ફળનો બોક્ષા છે, એમ હરેક પ્રાણીને પોતપોતાના અનુભવ-થી જ સિદ્ધ થાય છે. તથા આત્મા કર્મોના પ્રભાવથી તેનું ફળને મળે ૧ પ્રદેશથી ભોગવે છે. અન્ય સાર્વજનિકી પણ આત્મ નું બોક્ષાપણું સિદ્ધ થાય છે. “ નામુક્ત યોગ્યતે કમં વગ્ગવાટીવર્તરપિ ”—“કર્મ

૧. આત્માના, જાસંજ્યાત પ્રદેશ છે, તે સર્વ પ્રદેશી કર્મ ભોગવાય છે.

ભોગ્યા વિના મે'કડા અને કડોડો કદપ ગયા છતાં પણ ક્ષીણ થતું નથી.' ઇત્યાદિક વચનો અન્ય ગાથોમાં પણ હોવાથી વિદ્વાન પુરૂષ આ વિષયમાં વિરૂધ્ધ થઈ શકતો નથી. વળી જે આત્માને લોકતા ન માનીએ તો જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રના આરાધનને વિષે કહેલા કર્મનું (યતનનું) નિષ્ફળ પાણું થાય, તેમ માનવું યોગ્ય નથી. વ્યક્તિ અને ખેડુત વિગેરે જે જે શુભ અશુભ વ્યાપાર કરે છે, તેનું ફળ તેમને પ્રત્યક્ષ રીતે જ મળે છે, તે સૌ કોઈ જાણી શકે છે અને જેમ શકે છે, આ રીતે જીવ પોતે કહેલા કર્મનો લોકતા છે એમ નિર્ણય થાય છે, તેથી જીવને લોકતા નહીં માનનાર કુનયત્રાદીનું આ રીતે નિરકર થાય છે. (આ લોકતાપણા રૂપ ચોથું સ્થાન થયું) ૪.

તથા તેજ જીવના દુઃખાદિકનો જે નિર્મૂળ ક્ષય થવો તેનું નામ શોક કહેવાય છે. અહો, દીવાના નિર્વાણની જેમ મોતને અમાન રૂપે માનનાર જો'વોનો મત અસંગત છે. તેઓ માને છે કે દીવાં આગરાઈ જવાનો જેમ જીવનો સર્વથી નાશ થાય તેજ શોક છે. જેમ દીવાં નિર્વાણ પામવાથી એટલે ખુબાઈ જવાથી તેનો પ્રકાશ પૃથ્વીપર નથી, આકાશમાં ગયો નથી, તેમજ દિશાઓમાં પણ ગયો નથી, પરંતુ તેમાં તેમનો ક્ષય થવાથી તે ત્યાં ત્યાં સાંત થઈ ગયો છે-ક્ષય પામી ગયો છે. તેજ પ્રમાણે આત્મા પણ કલેશનો ક્ષય થવાથી ત્યાં ત્યાં સાંત થઈ જાય છે, પરંતુ કોઈ અન્ય સ્થાને જતો નથી. આવું તેમનું માનવું અયુક્ત છે, કેમકે આ પ્રમાણે માનવાથી દીક્ષાદિક પાળવાનો (ધર્મક્રિયા કરવાનો) યતન નિષ્ફળ થાય છે. તથા તેનું જે દીવાનું દર્શાત આત્મ્ય તે દર્શાત અગિષ્ઠ છે-જોદું છે. કેમકે દીવાનો અને અગ્નિ-વિગેરેનો પ્રકાશ સર્વથા પ્રકારે નાશ પામતો નથી. પરંતુ તે જ અગ્નિના (પ્રકાશના) પુરુષોના પ્રકાશ રૂપનો ભાગ ફળી અવગત રહે પામે છે. તેનો બીજો, સરિવૃત્ત થવાથી તે દીવાં નિર્વાણ પામ્યો એમ ગવહારથી કહેવાય છે. તે જ રીતે કેવળ આત્મા માન જીવ પણ કર્મથી મુક્ત થઈ સચ્ચિદાનંદ રૂપ બીજા પરિણામને પામે છે.

ત્યારે તે નિર્બોધ પામેલા કહેવાય છે. (આ રીતે મોક્ષ નામનું પાંચમું સ્થાન ઠાણું) ૫.

તથા મોક્ષ મેળવવાનો કે સાધન પૂરું છે. અને તે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર્ય રૂપ ત્રણ જ ઉપાય ઘટે છે. તે તું જે પડિત ' સંમગ્ન—સર્વ કર્મ મિથ્યાત્વનું અને પ્રાણિન્દ્રિયાદિક (અવિરતિ) નું કારણ છે, તેથી તેનાથી વિપરીત જે અમકિત દર્શન વિગેરે છે તેને તું સ્થિર-દૃઢ કર. એટલે કે સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર્ય એ ત્રણ દિંસાદિકના કારણ નથી, તેને તું સ્વીકાર. વળી તે ત્રણે કુસાદાની જેમ કર્મ રૂપી વૃક્ષનો ઉચ્છેદ કરવામાં સમર્થ છે. અન્ય દર્શનીઓએ મોક્ષનો જે ઉપાય બતાવ્યો છે, તે નિવૃત્તિ (મોક્ષ) નું કારણ નથી. કારણ કે તે દિંસાદિક પાપ કર્મથી દૂષિત છે મ.ટ. તે સંસાર વૃદ્ધિનાં જ કારણ છે. કેમકે વિષયો મિશ્રિત સ્પર્શ પદ્ય મરણનું કારણ થાય છે. આ રીતે મોક્ષના માથા ઉપાયનો ત્યાગ કરી કુનપને પારણ કરતા અન્ય દર્શની રૂપી બળ નામના દૈત્યનો જીતવાદી રૂપી વાસુદેવે નાશ કર્યો છે. (આ મોક્ષના ઉપાય રૂપી છઠું સ્થાન ઠાણું) ૬.

ઉપર પ્રમાણે સમકિતના મહત્ત્વ બોધા કથા. હવે બીજી રીતે સમકિતના એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ અને દશ ભેદ પસંદ છે, તે છું કહું છું—વિદ્યાનોએ નવ તત્ત્વ ઉપર જે શ્રદ્ધા રાખવી તે એક ભેદવાળું સમકિત જાણવું. દ્રવ્ય અને ભાવથી બે પ્રકારનું સમકિત જાણવું. તેમાં મિથ્યાત્વનાં પુદ્ગળોને શુદ્ધ કરી ચંદ્રની જેવા ઉત્તમ કરવા તે દ્રવ્ય સમકિત કહેવાય છે, અને તેનો (દ્રવ્ય સમકિતનો) આશ્રય કરનારી જે તત્ત્વવાર્થ ઉપર રચિ-શ્રદ્ધા થવી તે ભાવ સમકિત કહેવાય છે.

ત્રણ પ્રકારનું સમકિત આ પ્રમાણે છે—કારક, ફાયક અને દોષક. તેમાં સૂત્રને વિષે કહેલું શુભ અનુષ્ઠાન (ક્રિયા) 'શક્તિ અને કાળાદિકને આશ્રીને પ્રેરે તે તથા બીજાને કરાવે તે કારક સમકિત કહેવાય છે. આ સમકિત સાધુને હોય છે. જે કેવળ તત્ત્વ ઉપર શ્રદ્ધા રાખે, પરં-

તુ શુભ અનુષ્ઠાન કરે કરાવે નહીં, તે રોચક નામનુ સમક્રિત શ્રે-
ષ્ઠિક જવાને હોય છે. અને જે અભવ્ય અથવા દુરભવ્યજીવો અંગા-
ગ્મદ્વિ વિગેરેની જેમ પોતે મિથ્યાદષ્ટિ છતાં પણ ધર્મકથા કહે-
વાથી અથવા અતિગય દેખાડવાથી ખીજના હૃદયમાં સર્વજે દહેલાં
તત્ત્વોને દીપાવે-પ્રગટ કરે તે દીપક સમક્રિત કહેવાય છે. અહીં
કોઈ શંકા કરે કે-“જો આ દીપક સમક્રિત મિથ્યાદષ્ટિને હોય તો
મિથ્યાદષ્ટિને સમક્રિત કહેવાથી વિગેધ કેમ ન આવે ? ” આનો
જવાબ એ છે જે-આ દીપક જીજ્ઞાસોને સમક્રિત પમાડવામાં કારણ
થાય છે, માટે તેવા પ્રકારના મિથ્યાદષ્ટિનો જે પરિણામ વિગેધ છે,
તે પણ નામથી સમક્રિત કહેવાય છે એમ જાણવું. એટલેકે ઉકારણને
વિષે કાર્યનો આદેશ કરવાથી દીપકને પણ સમક્રિત કહેવું છે.

હવે સમક્રિતના ચાર ભેદોને કહે છે.—પહેલું ઔપશમિક સમક્રિત
તે આ પ્રમાણે છે.—પ્રથમ જીવ યથાપ્રત્યક્ષ કરણે કરીને આયુષ્ય કર્મ
સ્થિતિથી ખીજ સાત કર્મોની સ્થિતિ એક કોટાકોટી સાગરોપમમાં
એક પદ્મોપમના અક્ષરજ્યાતમા ભાગે ઓછી કરે. ત્યાર પછી ખૂણના
પ્રહારથી પણ ભેદી ન શકાય એવી રાગદ્વેષની શંકિને કોઈક જીવ
અપૂર્વકરણ રૂપી ચક્ર વડે છેદીને અનિર્વાત નામના કરણમાં પ્રવેશ
કરે છે. ત્યાં તે વિશેષ શુદ્ધિને પામવાથી સમયે સમયે અત્યંત કર્મો-
ને ખપાવે છે. તેમાં હૃદયમાં આવેલા કર્મને અનુભવીને ખપાવે છે, અને
હૃદયમાં નહીં આવેલા કર્મને ઉપશમાવે છે. તેથી તેનું નામ ઉપશમ
કહેવાય છે. તેનું પ્રમાણ એક અંતર્મુદ્ગર્તનું છે. તેનો વિધિ આ
પ્રમાણે છે.—પ્રથમ સ્વપ્નાગત મિથ્યાત્વ મોહનીકર્મોની સ્થિતિના બે
વિભાગ કરે છે, તેમાં પહેલી સ્થિતિ અંતર્મુદ્ગર્ત પ્રમાણ હોય છે. તે-
માંથી કર્મનાં દળીયાં લઈ લઈને સમયે સમયે એક અંતર્મુદ્ગર્ત સુધી
હૃદયગત સ્થિતિમાં નાખે છે. અને વેદી લે છે, તેથી તેટલા કાળમાં
(અંતર્મુદ્ગર્તમાં) પહેલી સ્થિતિનાં સર્વ દળીયાં ખપી જાય છે. તેથી

૧ દીપક સમક્રિત કારણ છે અને ખીજને જે રોચકાદિ સમક્રિત
થાય છે તે કાર્ય છે.

ત્યારપછીના અંતર્મુદૂર્તમાં વેદવા ઓગળ દળીયાં ધીલકુસ રહેતી નથી. એટલે અંતર્મુદૂર્તકાળ સુધી ઉપર ભૂમિ જેવા મિથ્યાત્વ વિવરને પામીને તે જીવ મિથ્યાત્વના પ્રદેશ કે વિપાક જાને પ્રકારના ઉદય ગહિત સ્થિતિને પામે છે એટલે અપૌદગલિક આપશમિક સમકિત પામે છે. આપશમિકને પામીને ત્યાંજ રહેલા જીવ ને અંતર્મુદૂર્તમાં પુનઃ કરીને દલીયાં શુદ્ધ કરે છે. એટલે કે સત્તામાં ગહેલા મિથ્યાત્વનાં દળીયાંના ત્રણ પુનઃ કરે છે. જેમ કોઇ માણસ આપધના પ્રયોગ વડે કાદરાનાં કેવરાં દર કમી શુદ્ધ, અર્ધશુદ્ધ અને અશુદ્ધ એવા બિન્ન બિન્ન ત્રણ પુનઃ કરે તેમ આ દળીયાંને પણ શુદ્ધ કરનાં તેના શુદ્ધ, મિથ્ર અને અશુદ્ધ એવા ત્રણ પુનઃ થાય છે. તેમાંથી શુદ્ધ દળીયાંનો ઉદય હોય ત્યારે તે જીવને જિનેશ્વરે કહેલાં તત્ત્વોને વિષે રૂચિ થાય છે, મિથ્રનો ઉદય હોય ત્યારે મધ્યસ્થપાતું થાય છે, અને અશુદ્ધનો ઉદય હોય ત્યારે સત્ય તત્ત્વો ઉપર તેને ટેવ થાય છે. આ પ્રમાણે આપશમિક સમકિતને ભોગવીને કોઇ જીવ અંતર્મુદૂર્ત પછી શુદ્ધ પુનઃને વેદતો સતો બીજા ક્ષાયોપશમિક નામના સમકિતમાં પ્રવેશ કરે છે. તથા કોઇ જીવ મિથ્ર પુનઃને વેદતો સતો મિથ્ર જાવ પામે છે, અને ત્યાં અનંતાનુબંધી કથાયનો ઉદય થવાથી સમકિતનું વચન કરે છે. તે વખતે તે આંધેલી ખીરની જેમ તે સમકિતના રસનો આસ્વાદ કરે છે. તેથી તે સાસ્વાદન સમકિત કહેવાય છે. ક્ષાયોપશમિક સમકિતનાં (શુદ્ધ પુનઃના) છેલ્લા પુદ્ગળો જે અંત સમયે વેદવામાં આવે છે, તેને તત્ત્વવેતાએ વેદક સમકિત કહે છે, તેની સ્થિતિ એક સમયની જ છે. તથા ક્ષાયિક સમકિત અનંતાનુબંધી કથાય અને ઉપર કહેલા ત્રણ પુનઃનો સર્વથા ક્ષય થવાથી માય છે. વેદકનો અત્પકાળ હોવાથી તેનો બીજા (ક્ષાયોપશમ) સમકિતમાં સમાવેશ થાય છે, અથવા સારવાદનનો પણ અત્પકાળ હોવાથી કોઇ તેને મહુતા નથી, તેથી આર પ્રકારના સમકિત કહેવામાં આવે છે. ત્યાં તે

એમાંથી એકની ગણના કરી નથી. એમ સમજવું. અને 'તે' બંનેની બહી વિવક્ષા કરીએ, તો તેમાં શુદ્ધિનું વિશેષપણ હોવાથી પાંચ પ્રકારનું સમકિત કહેવાય છે.

હવે દશ પ્રકારનું સમકિત આ પ્રમાણે છે.—નિસર્ગરૂચિ ૧, ઉપદેશરૂચિ ૨, આજ્ઞારૂચિ ૩, સૂત્રરૂચિ ૪, બીજરૂચિ ૫, અધિગમ રૂચિ ૬, વિસ્તારરૂચિ ૭, ક્રિયારૂચિ ૮, સંક્ષેપરૂચિ ૯, અને ધર્મ-રૂચિ ૧૦. તેમાં જે 'જ' અથવા પોતાની બુદ્ધિથી જ જિન તત્ત્વને વિષે શ્રદ્ધા રાખે તે નિસર્ગરૂચિ કહેવાય છે. ૧. જે પ્રાણી જીવાદિક નવ પદાર્થો ઉપર છદ્મસ્થ બુદ્ધિના અથવા અરિહંતના ઉપદેશથી રૂચિ-શ્રદ્ધા કરે તે ઉપદેશરૂચિ કહેવાય છે. ૨. જેને ધર્મ ઉપર રાગદ્વેષ ન હોય, અને મોહ તથા અજ્ઞાન દેશથી હોય, તે માત્ર જિનેશ્વરની આજ્ઞાએ કરીને જ ધર્મ ઉપર રૂચિ કરે તે આજ્ઞારૂચિ કહેવાય છે. ૩. અંગ તથા ઉપાંગને ભણવાની શક્તિ રહિત જે પ્રાણી સૂત્રમાં કહેલા તત્ત્વ ઉપર રૂચિ કરે તે સૂત્રરૂચિ કહેવાય છે. ૪. જળમાં તેલના બિંદુની જેમ જેની તત્ત્વજ્ઞાનવાળી બુદ્ધિ તત્ત્વોને વિષે વિસ્તાર પામે છે તે બીજરૂચિ કહેવાય છે. ૫. જે પુરુષ અર્થથી અંગ, ઉપાંગ, પ્રકીર્ણકો (પયન્ના) અને ચાદ પૂર્વાને જાણી તત્ત્વો ઉપર મજા કરે તે અધિગમ રૂચિ કહેવાય છે. ૬. જે સર્વ દ્રવ્યોને સર્વ પ્રમાણ અને નયોવડે જાણીને શ્રદ્ધા કરે તે વિસ્તારરૂચિ કહેવાય છે. ૭. જે જાનાદિક ૧ પાંચ આચાર વડે મનોહર અનુગ્ધાનને વિષે કુશળ હોય અને ક્રિયા કરનામા રૂચિ વાળો હોય તે ક્રિયારૂચિ કહેવાય છે. ૮. કોઈ પણ દર્શનને નહીં માનનાર ચિત્તાતી યુવ જેમ ક્રોધશમ, વિવેક અને સંપૂર્ણ એ ત્રણ જ પદ સાંભળીને તત્ત્વની રૂચિવાળો થયો, તેમ જે પ્રાણી થોડું સાંભળીને પણ તત્ત્વની રૂચિવાળો થાય તે સંક્ષેપરૂચિ કહેવાય છે. ૯. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય વિગેરે પદ્યોને કહેનારા શુભ સાગ્રિ રૂપ જિનપત્થન ઉપર જે શ્રદ્ધા કરે તે ધર્મરૂચિ કહેવાય

છે. ૧૦. જેમ દશ સુખ વડે રાવણ શોભે છે, તેમ સમક્રિત દર્શન આ દશ ભેદ કરીને શોભે છે.

આ સમક્રિત દર્શનના ભેદો અને ભેદોના પશુ ભેદો કદીયે તો સમુદ્રની જેમ તેનો પાર પમાય નહીં તેટલા ભેદો થાય છે. સમક્રિત દર્શન રૂપી જળના સંબંધથી જમનું ચિત્ત નિર્મળ થયું હોય છે એવા ભવ્યપ્રાણીઓ મહા હાથથી પાગીતે મોશે જાય છે. આ વિષયમાં પંડિત જનોને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનારું મેઘનાદ કુમારનું દષ્ટાંત છે, તે આ પ્રમાણે—

સમક્રિત ઉપર મેઘનાદ કુમારની કથા.

પૃથ્વી મંડળના કુંડળ જેવું અને હંચા પ્રાસાદની શ્રેણિવડે મનોહર ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નામે નગર છે. તેમાં ગુણોના સમૂહરૂપ મણિના નિધિ સમાન મેઘનાદ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેના મરાઠ્ઠી કમળનો સુગંધ સર્વ દિશાઓમાં પ્રસર્યો હતો. તેના ઉપર કોઈ દેવે સંતુષ્ટ થઈને તેને એક કંચોળું આપ્યું હતું, તેના પ્રમાણથી તે રાજા અપરિમિત મનમાંછિતોને પામતો હતો. સુવર્ણ, મણિ, કપૂર, કસ્તૂરી, અંદન, ચીનાંશુક (વસ્ત્ર) વિગેરે ઉત્તમ વસ્તુઓ તેને પ્રયત્ન વિના જ પ્રાપ્ત થતી હતી. અત્યંત દૃઢ, મોટા અને રૂબેલા સમક્રિત રૂપ કદંબવૃક્ષ પાસેથી તે નિરંતર સુખરૂપી અમૃતરસના આસ્વાદવાળા દિવ્ય ભોગ રૂબેલાને ભોગવતો હતો.

જે પ્રાણીને સમક્રિત પ્રાપ્ત થયું હોય તે પ્રાણીએ જો પૂર્વ પરમવત્તું આયુષ્ય પાંદ્યું ન હોય અથવા તો તે સમક્રિત થકી ચ. ઓ ન હોય તો તે અવશ્ય વૈમાનિક દેવ થાય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—

“ મુદ્દં સમ્પત્તે અ—વિરઑડવિ અજ્ઞેદિ તિત્થયરનામં ।

જહ આગમેસિ મદા, હરિકુલ્લપહુ સેણિઆંદિવા ॥ ”

“ વિરતિ રહિત હોય તો પણ જો શુદ્ધ સમક્રિતવાનું હોય તો તે જીવ તીર્થંકર નામકર્મને કૃપાર્જન કરે છે. જેમનું આગામી (ભવિષ્ય) કાળમાં કંઠ્યાણુ થવાનું છે એવા શ્રીકૃષ્ણ તથા શ્રીશ્રેણિક વિગેરે આ વિષયમાં ઉદાહરણરૂપ છે. ”

મેઘનાદ મનુષ્ય છતાં પણ તેને તે કથોત્તુ જે દેવતાનું ભોગની સમૃદ્ધિઓ આપતું હતું તેમાં તેના પ્રજ્વલન પ્રભાવ જ કારણ ભૂત છે. તે રાજા હંમેશાં હીનાદિકને જાણે શરીરધારી તેજના પિંડભૂત હોય તેવી દશ કરોડ સુવર્ણ મુદ્રા આપતો હતો. તેણે જાણે પોતાની કીર્તિએ ખનાવેલા મૂર્તિમાન સ્વરૂપો હોય એવાં હજારો જિનચૈત્યો કરાવ્યાં હતાં, અને તેમાં રૂપાની, સુવર્ણની અને મણિઓની અનુપમ લાખો જિનપ્રતિમાઓ સ્થાપન કરી હતી, અરિહંત, સિંધ અને આચાર્ય ભગવાનની જાણે સાક્ષાત મૂર્તિઓ હોય તેવી પોતપોતાના વર્ણ, કીર્તિ અને શરીરના પ્રમાણવાળી પ્રતિમાઓ તેણે સ્થાપન કરી હતી. તે રાજા પાપે કરીને સ્થાપ થયેલા આત્માને મળને ધોઇ નાંખતો હોય તેમ હંમેશાં જિનસ્નાત્રના મહોત્સવને કરતો હતો. જીતમ મનુષ્યોની પ્રવૃત્તિ અને આચાર વિગેરેનું જાણે દિગ્દર્શન કરવા માટે હોય તેમ તે દર વર્ષે તીર્થયાત્રા અને રથયાત્રાઓ કરતો હતો. તેણે સાધર્મિકોનો કર માફ કરી તથા આદરપૂર્વક દ્રવ્યાદિક આપી તેમને લખેશ્વરી અને કોટેશ્વરી ખનાવ્યા હતા. તે રાજા હંમેશાં જો વાર પ્રતિક્રમણ કરતો હતો, ત્રણે કાળ સર્વજની પૂજા કરતો હતો અને પર્વતિથિએ પુણ્યના આવાસ રૂપ પૌષ્પ વ્રત કરતો હતો. પારણાને દિવસે ત્રણ હજાર રાજાઓને સંસાર સમુદ્રને તારનાશ અને મોટી સમૃદ્ધિના કારણરૂપ પારણું કરાવતો હતો, તથા હંમેશાં તે રાજા એકલાખ સાધર્મિકોને જોજન કરાવી ઋણરહિત થતો હતો. બુદ્ધિમાન તે રાજા હંમેશાં ક્ષીરસાગરની જેવા ઉજવળ વચોવડે

૧ શ્રાવણેને માથે ત્રણ ઋણ છે તેમાંનું આ એક હોયું જોઈએ.

અને સુરણ તથા મણિઓનાં સમગ્ર બૂખણાવડે સંધને પહે-
રામણી કરતો હતો. તેના રાજ્યમાં વીશ હજાર રથો, વીશ
હજાર હસ્તીઓ, વીશ હજાર અશ્વો અને વીશ કરોડ ખખરાન પદા-
તિઓ હતા, તે ખત્રીસ હજાર નગરો અને પચાસ કરોડ ગામોનો
સ્વામી હતો, તથા એક હજાર સુકુટળધ રાજાઓ તેના સેવકો હતા.
આ રીતે તેનું રાજ્ય ટહિ પામ્યું હતું, તે રાજા ઇન્દ્રની પદ્મ રૂપથી
કરતો હતો, એવી રીતે તે રાજાએ એક લાખ વર્ષ સુધી રાજ્ય પાળ્યું.

એકદા તે મેઘનાદ રાજા પોતાના નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં પધા-
રેલા પાર્શ્વદેવ નામના રાની ગુરને વાદવા ગયો. ત્યાં તેણે કર્ણને
અમૃત સમાન આ પ્રમાણે ધર્મદેશના સાંભળા કે—“ હે ભગ્ય
પ્રાપ્તીઓ ! રત્નાકરની જેવા આ મનુષ્ય જન્મને પામીને તમે
જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ત્રણ રત્નને ઉપાર્જન કરવામાં ક્ષેપ પેજ
આજસ ન રાખો. ” આ પ્રમાણે દેશના સાંભળ્યા પછી રાજાએ
નિર્મળ જ્ઞાનના સમુદરપ ગુરને પ્રણામ કરી પૂછ્યું કે—“ હે પ્રભુ !
મેં પૂર્વ ભવમાં શું પ્રણય કર્યું હતું કે જેના પ્રભાવથી હું આવી
રાજા થયો ? અને વળી સર્વ મનોરથને પૂર્ણ કરનાર કલ્પવૃક્ષની જરૂર
કુલેષ ક્યોણું મને શાથી પ્રાપ્ત થયું ? ” ત્યારે ગુર મહારાજ બો-
લ્યા કે—“ હે રાજા તારા પૂર્વભવને સાંભળ.

સૂર્યપુર નામના નગરમાં એક વણિક રહેતો હતો. તે મૂખ ડોવાથી
ભારને વહન કરવાનો ધંધો કરતો હતો. તે કૃપણ ડોવાથી હંમેશાં એક
જ વારે ખીચકીનું ભોજન કરતો હતો. અને એક જ જાડું વસ્ત્ર પાંચ
વર્ષ સુધી ચલાવતો હતો. તે ધનનો જ સંચય કરતો હતો, અને ધર્મ-
નું નામ પણ બોલતો નહોતો, બીજા સમગ્ર કર્તવ્યોને તે બૂલી
ગયો હતો, પર્વતિયિના દિવસ તેને સાંભરતો પણ નહોતો, અર્થ થઈ
જવાના ભયને લીધે તે સગા સખાધીઓને દેર જતો નહોતો, અને
નિનેયજના ચૈત્યની સન્મુખ પણ જોતો નહોતો. એ રીતે કેવળ
મજુરી કરીને તેણે એક લાખ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. તેને એક પુત્ર

થયો. તે પણ કૃપણતાદિક ગુણે કરીને તેની જોતો જ થયો, તેથી આ પુત્ર પૂર્વજનો ઉદ્ધાર કરશે' એમ જાણી તે તેનો પિતા હાથ પામ્યો. તેણે પોતાના મરણ સમયે પુત્રને કહ્યું કે—“હે પુત્ર ! મેં એક લાખ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી તેને પૃથ્વીમાં નિધાન રૂપે કર્યું છે, તારે પણ ખીમ્બુ લાખ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરીને તેને પૃથ્વીમાં નિધાન કરવું.” આ પ્રમાણે પિતાની હિન શિક્ષાને તેણે અંગીકાર કરી. ત્યાર પછી તે-પિતા મરણ પામ્યો ત્યારે તેના પુત્રે પિતા કરતાં વધારે કૃપણતાવાળી અતુશાઈથી ભારવાહકનો ધંધો કરી લાખ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું, અને મરતી વખતે તેણે પણ પોતાના પુત્રને તેવી જ શિક્ષા આપી, તેથી તે પણ જામણે કૃપણ થઈને તેવો જ ધંધો કરવા લાગ્યો. તેણે પણ લાખ ધન મેળવ્યું. તે ત્રણે લાખ પૃથ્વીમાં નિધાન રૂપ કરી તે પણ મરણ પામ્યો. તેનો પુત્ર પણ તેના જાપ દાદા જેવો જ કૃપણ થયો. તેનું નામ ધનરાજ હતું. તેને ધન્યા નામની સ્ત્રી હતી. તે ધર્મ કર્મમાં તત્પર, સ્વભાવે ઉદાર અને શીલ રૂપી અલંકાર વડે ભૂષિત હતી. એકદા સમય બોધને તેણે પતિને મિષ્ટ વચન વડે કહ્યું કે—“હે સ્વામી ! તમે હોલથી પરાભવ પામીને રાત દિવસ ભાર વહન કર્યા કરો છો, ઘરમાં ત્રણ લાખ દ્રવ્ય દાટલું છે, અને વળી તમે પણ ઘણું ઉપાર્જન કર્યું છે, તો શા માટે આટલું ખર્ચ વેઠો છો ? જે ધનનો બોગવટો થાય તે જ ધન શ્રેષ્ઠ છે. તમારા જાપ દાદા સર્વ ધન મૂકીને મરી ગયા છે. તેમણે શું સાધ્યું ? તમે પણ તે જ રીતે પરદોષમાં જશો. તેથી તમને, તમારા ધનને અને તમારા જીવિતને ધિક્કાર છે.” આ પ્રમાણે કહેવાથી પતિને જેદ પામતો બોધ તે ફરીથી બોલી કે—“હે પ્રિય ! તમે નિશ્વાસ કેમ મૂકો છો ? શું નિધાન કરેલું (દાટલું) ધન નાશ પામ્યું ? કે વેપારમાં કાંઈ ખોટ ગઈ છે ?” તે સાંભળી ધનરાજ બોલ્યો કે—“હે મુખ્યા ! મનુષ્ય ધન વડે લોકમાં પન્નાય છે, ધન વડે આજીવન ગિર રૂપ થાય છે. ધન રહિત પુરૂષ મરેલાની તુલ્ય જ છે. તેથી નિર્ધન પુત્ર્ય શું કામનો ? હે ધન્યા ! આપણે ઘેર માગવા આવેલા શ્રાદ્ધજીને તે અળાની સુડી આપી તેથી

મારું : મન થઈ દુભાયું છે. ” તે સાંભળીને પતિના ચિત્ત-
 ને અનુસરનારી તે સ્ત્રી બોલી કે—“ હવે હું ઠાઈને કાંઈ પણ નહીં
 આપું. પરંતુ હે પ્રિય ! તમારું ધનનો વ્યય ન થવો જોય તેવું કાંઈ
 પણ પુણ્ય તમે કરો તો કીક. તે એ કે તમે જીતમ સાધુઓને વં-
 દના કરો, જમતાના બધું તીર્થ કરને નમસ્કાર કરો, શ્રેષ્ઠ મનવાળા
 સાધુની પાસે ધર્મનું શ્રવણ કરો. આવા આવા વિના ખર્ચે થતા
 ધર્મમાં તમારી બુદ્ધિ કેમ થતી નથી ? ” તે સાંભળીને પ્રિયાના કાંઈક
 વચનને પ્રમાણ (અંગીકાર) કરતો ધનરાજ બોલ્યો કે—“ હું
 મુનિઓને તો નમસ્કાર નહીં કરું. કારણ કે તેઓ આંગળીએ કરીને
 ખાળકની જેમ મને સ્વર્ગ દેખાડીને અને ઠગીને ધૂતી લે તેવા છે.
 તેઓ કહે છે કે—“ હે ભદ્ર ! પ્રાણીવર્જને મહા કલ્યાણના કારણ
 રૂપ અને સ્વર્ગ તથા મોક્ષને આપનાર દાન આપ, જિનેશ્વરની
 પૂજા કર, શ્રેષ્ઠ જિનચૈત્યો કરાવ, ભાગ્યથી મળી શકે તેવા ગુરુઓ-
 મુનિઓને સારા ભાવથી પ્રતિલાભ (વહોરાવ), અતુલ ધન આપીને
 પ્રાણીઓને અભયદાન આપ, લોકમાં પોતાની પ્રતિષ્ઠાને માટે જિન-
 ખિંબોની સ્થાપના કર, વિવેકી મનુષ્યે તીર્થયાત્રા કરીને પોતાના
 આત્મા મવિન કરવો જોઈએ, તથા જિનેશ્વરના ગુણગાનારાઓને દ્રવ્ય
 આપવું જોઈએ. ” આવી આવી વચનની યુક્તિવડે છેલ્લીને માઠ
 ધન અદ્યક્ષાળમાં નાશ પમાડી દેય. માટે તેણે ઠગારા મુનિઓને
 તો હું વદના નહીં કરું પરંતુ હે પ્રિયા ! તારા વચનથી હું હંમેશા
 આપણા ઘરની પામેના ચૈત્યમાં જિનેશ્વરને નમસ્કાર કર્યો પછી ભોજન
 કરીશ, કેમકે તેમાં કાંઈ પણ ખર્ચ નથી. આ એક નિયમ હું દહ-
 પછે ગ્રહણ કરું છું. ” આ પ્રમાણે નિયમ કરવાથી તેણે તે વખતે જ
 પુણ્યદળના કારણરૂપ બોધિબીજને પ્રાપ્ત કર્યું, અને તેને નિયમ
 ધન્યાએ પણ માન્ય કર્યો.

એકદા જશ્ણ ઋતુમાં મન્તક ઉપર સૂર્ય તપતો હતો તે વખતે
 ‘ ખાધે ઉપરથી ભારનું પોટલું ઉતારી તે ધનરાજ વૃથા જળનો વ્યય
 ગા માટે કરવો ? એમ વિચારી મગ ચોમા વિનાજ ભોજન કરવા

માટે તત્કાળ આસન ઉપર બેઠો. તે વખતે તેની પ્રિયાએ તેને ખીચડી અને તેલ પીરસ્યું. તે ખીચડી ઓળાને જટલામાં તે કોળીયો લઈ મોંમાં મૂકવા માંડે છે, તેટલામાં તેને પોતાના નિયમનું સ્મરણ થવાથી તે પોતાની આર્થિક કહેવા લાગ્યા કે—“ હે પ્રિયા ! આજે મેં અરિહંતને નમસ્કાર કર્યા નથી, તેને નમસ્કાર કરવાનો મારે નિયમ છે; પણ જો હાથ ધાઇને જઈ તો તેટલો ગ્સ જતો રહે માટે હાથ ધોયા વિના જ તેનાપર લગડું ઢાંકીને હું તત્કાળ જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરી આવું.” તે સાંભળીને ધન્યાએ વિચાર્યું કે—“ અરિહંતને એક વાર પણ પ્રણામ કર્યો હોય તો તે લાખો બવના પાપોનો ઘાત (વિનાશ) કરે છે, તો આ મારા પતિના નિયમનું દબાવું તો તેના સમગ્ર પાપનો ક્ષય કરવામાં સમર્થ છે. વળી આવું કૃપણપણું કેટલું બધું છે કે તે હાથે વળગેલા અન્નના રસના નાશથી પણ ક્ષય પામે છે, પરંતુ નિયમથી અધાએલ હોવાથી તે એમને એમ જ ચૈત્યમાં જશે. તો પણ હું ધારું છું કે જરૂર આજે આને અધિષ્ઠાયક દેવ પ્રત્યક્ષ થશે. કારણ કે જિનેશ્વરની પ્રસન્નતાને જ-ણાવનાર મને આજે સ્વપ્ન આવ્યું છે.” આ પ્રમાણે મનમાં વિચારીને તેણે પતિને કહ્યું કે—“ હે સ્વામી ! કલ્પ આજે કોઈ દેવ તમને પોતાનું રૂપ દેખાડે તો બુદ્ધિવશાળી તમારે મને પૂછીને પછી તેની પાસે વરદાન માગવું.” આ પ્રમાણે કાંતાનું વચન સાંભળીને “ અરે ! મારી વિદ્વાન પ્રિયાની હૃદયદ્રવિષાળી બુદ્ધિ કેવી છે ? ” એમ વિચારતો તે જિનાલયમાં ગયો અને ભક્તિથી જિનેશ્વરને નમ્યો. પછી તે જટલામાં પાછો વળે છે તેટલામાં અધિષ્ઠાયક દેવ પ્રત્યક્ષ થઈને તેને કહ્યું કે—“ જિનેશ્વરની ભક્તિને લીધે હું તારા પર તુષ્ટમાન થયો છું, માટે તું વરદાન માગ. ” ત્યારે તે બોલ્યો કે—“ હે દેવ ! એક ક્ષણવાર રાહ જુઓ, હું ઘેર જઈ મારી પ્રિયાને પછી હમણાં જ પાછો આવું છું. ” એમ કહી ઘેર આવી તેણે પ્રિયાની પાસે દેવનું વચન કહ્યું, ત્યારે તે કહ્યું પામીને બોલી કે—“ હે સ્વામી ! આજે આપણે બંનેબંને મરોરથી રૂપી કલ્પવૃક્ષ સર્વ પ્રકારનાં કૃષ્ણાંધે ઠ-

રીને કહ્યો છે, આપણી મિત્રિને કરનાર થયો છે, અને આપણા દુઃખને ત્રાસ પમાડનાર થયો છે, તેથી તમારે દેવાલયમાં જઈને મર્વજ પાસે પ્રાર્થના કરવી કે મારા પાપ રૂપી પહેરેગીરનો નાશ કરો” આ પ્રમાણે પ્રિયાના વચને કરીને તેણે તે જ પ્રમાણે ભગવાન પાસે ચાચના કરી, ત્યારે તે જિનેશ્વરના અધિષ્ઠાયકે કહ્યું કે—“જા, તારૂં મનવાંછિત થશે.” ત્યાર પછી તે ધનરાજ ઘેર આવ્યો. તેણે તેને કહ્યું કે—“હિ પ્રિયા ! જળ લાવ.” તેણીએ જળ આપ્યું, તે વડે પોતાના હાથ પગ ધોઈ તેણે ભોજન કર્યું. તે બેઠા તેની કાંતાએ વિચાર્યું કે—“આજે મારા પતિને વિવેકનો અકુરો પ્રગટ થયો છે, તેથી તેને હાથપગ ધોવાનો વિવેક આવ્યો. હવે દાનાંતરાય અને ભોગાંતરાય રૂપી પાપી પહેરેગીરનો નાશ થવાથી આ મારો ભત્તાર જરૂર દાતાર અને ભોગ ભોગવનાર થશે.” ત્યાર પછી ખીજે દિવસે ચંદન, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ અને નૈવેદ્ય વિગેરે વડે જિનેશ્વરની પૂજા કરી ધનરાજે ભોજન કર્યું. ત્યાર પછી તે દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વને વિષે નિગંતર શ્રદ્ધાશુ થયો, અને અત્યંત હર્ષથી તેણે સુખકારક ધર્મનો આશ્રય કર્યો. પછી તેના ખાપ દાદાએ ઉપાર્જન કરેલા ત્રણ લાખ દ્રવ્યનો વ્યય કરી તે નિપુણ પુણ્યગાળાએ પુણ્યનો ખજાનો ભરી દીધો. તેની બુદ્ધિ ધર્મમાં વૃદ્ધિ પામવા લાગી, અને તેના ઘરમાં તેની સ્પર્ધાથી સમૃદ્ધિ પણ વૃદ્ધિ પામવા લાગી. તેનું ભાગ્ય ચિરકાળ સુધી અશંગપણે પ્રગટ થયું. દુનિયામાં એવી કાંઈ પણ લક્ષ્મી નહોતી કે જે તેના ઘરમાં ન હોય. તેના ઘરમાં પ્રથમ તુંબડાનાં અને માટીનાં પાત્રો (વામણ) હતાં, તેને બદલે હવે તેણે તાંબાનાં અને રૂપાનાં પાત્રો કરાવ્યાં. સમક્રિત રૂપીદીવા વડે તેનું દૈન્ય રૂપી ઘર દીપ્તિમંત થયું, તેથી તેમાં કયા કયા ધર્મના ગુણો પ્રકાશ ન પામે ? તેની લક્ષ્મી દાનવડે શોભતી હતી, તેની બુદ્ધિ ધૃતિવડે ગોભતી હતી, અને તેનું મુખ સત્યવડે શોભતું હતું, તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય તથી. કેમકે તેનામાં એક વિવેક હતો તે જ સર્વે ગુણને ગોભાવનાર હતો. તે જિનેશ્વરની પૂજા કરી, મુનિજનોને પ્રાસુક જાળ અને મોદકોર્મ દાન આપી તમા

અતિથિઓને લોજન કરાવી પછી લોજન કરતો હતો. તે જ જુલુય કરતો હતો તે સર્વને ધન્યા પળુ અનુમોદતી-હતી. તે જુલુયના પ્રભાવથી તે જાનને જ કળ પ્રાપ્ત થયું તે સાંભળ—જે ધનરાજનો જીવ હતો તે તું મેઘનાદ નામે રાજ થયો છે, અરે ધન્યાનો જીવ આ તારી મહનમંજરી નામની રાણી થઈ છે. હે મેઘનાદ રાજ ! સમકિતના પ્રભાવથી મનવાંછિતને પૂર્ણ કરનાર આ કયોજું તમને, દેવતાએ આપ્યું છે. ”

આ પ્રમાણે ગુરના સુખથી પોતાનો પૂર્વજવ સાંભળી મેઘનાદ રાજ અત્યંત હર્ષ પામ્યો, અને રાણી સહિત શ્રાવકના વ્રતને અંગીકાર કરી પોતાને ઘેર ગયો. સંપૂર્ણ દિવ્ય લોગની મમૃદ્ધિને ભોગવતા અને સુખસાગરમાં મગ્ન થયેલા તે રાજાએ લાખ વર્ષ સુધી રાજ્યનું પાલન કર્યું. અનુક્રમે ભોગાવળી કર્મને ક્ષય કરી, પોતાના પુત્રને રાજ્ય આપી, વૈરાગ્ય ગુણથી રન્જિત થઈ, ગુરની પાસે જઈ રાણી સહિત મેઘનાદ રાજાએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અનુક્રમે કર્મ રૂપી મળનો નાશ કરી કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તે જાનને મોક્ષ પદને પામ્યા. શ્રીગિરોત્તવે કહેલા વચન ઉપર અધ્યા રાખવા રૂપ સમકિતનું મેવન કરી મેઘનાદ રાજાએ બ્રહ્મ જીવોની સમામાં તથા સિદ્ધોની શ્રેણીમાં દક્ષિણ એવું પોતાનું નામ લખાવ્યું, તે જ પ્રમાણે હે સજ્જનો! તમે પણ આ લોક અને પરલોકની સુખ સમૃદ્ધિને આપનાર સમકિત પ્રાપ્ત કરો.

આ પ્રમાણે શ્રી તપગચ્છ રૂપી આકાંક્ષમાં સૂચી સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મસિંહ મળિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી ઇંદ્રહંસ ગણિએ રચેલી આ ઉપદેશ કલ્પવૃક્તી નામની ટીકાને વિષે પહેલી શાખામાં સમકિતના અંગીકાર ઉપર શ્રીમેઘનાદ રાજાના ચરિત્રનું વર્ણન કરવા વિડે ત્રીજી પલ્લવ સમાપ્ત થયો.

પ્રલેખ ૪

જેના સર્વે અર્થો સિદ્ધ થયા છે અને તે પ્રભુ નિરંતર વાંછિત દાન આપવાથી સત્પુરુષોને આનંદ આપનારા છે, એવા સિદ્ધાંતો માતાના પુત્ર અભિનંદન સ્વામી આનંદ પામે.

સમક્ષિતનુ સ્વરૂપ કથા પછી હવે આ શ્રોતા પક્ષવર્તમાં આવકને કરવાનું સામાયિક નામનું ચોથું ઠર કહે છે.—

“ છન્નિવહ આવસ્તયમ્મિ, સજ્જુત્તો હોઈ પદ્ધિવસં ” ॥

વ્યાખ્યા— “હિ શ્રાવકો ! તમે જ પ્રધારના આવરણકને વિષે— અવરણ કરવા લાયક ક્રિયાને વિષે હમેશાં હિષમવંત થાઓ ” આવ-ગ્યકના જ ભેદ આ પ્રમાણે છે—સામાયિક ૧, ચતુર્વિંશતિ સ્તવ ૨, વંદન ૩, પ્રતિક્રમણ ૪, કાયોત્સર્ગ ૫, અને પરચખ્યાણ ૬. તેમાં સામાયિકમાં સાવધ કર્મની નિવૃત્તિ થાય છે ૧, ચતુર્વિંશતિ સ્તવમાં ગિનેશ્વરના ગુણોનું કીર્તન છે ૨, વંદનકમાં જ્ઞાનાદિક ગુણવાળા ગુરૂની સેવા છે ૩, પ્રતિક્રમણમાં જ્ઞાનાચારાદિકમાં લાગેલા અતિચારની નિંદા છે ૪, કાયોત્સર્ગ વડે મણની ચિકિત્સા કરવાના ન્યાયે કરીને લાગેલા અતિચારો દૂર કરાય છે ૫, અને પ્રત્યાખ્યાન વડે મૂળ ગુણ અને ઉત્તર ગુણની અતિચાર રહિત સેવા (આરાધના) થાય છે ૬. તે વિષે ચતુઃશરણ પ્રકીર્ણકમાં કહ્યું છે કે—

“સાવધયોજની વિરતિ ૧, ગિનેશ્વરનું કીર્તન ૨, ગુણવાનની સેવા ૩, સ્ખલિત(અતિચાર)ની નિંદા ૪, મણની ચિકિત્સા—અતિચાર દૂર કરવાનો ઉપાય ૫ અને મૂળ તથા ઉત્તર ગુણોને ધારણ કરવા તે ૬. (આ છ વડાવરણકનાં કાર્યો છે.)”

તેમાં પ્રથમ સામાયિકની વ્યાખ્યા કહે છે. સામાયિક શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—સમ એટલે રાજદ્રેગ રહિતપણું હોવાથી સમાન અને અય એટલે ગમન તે સમાય કહેવાય છે, તે વડે થએલું તે સામાયિક.

અથવા સમ એટલે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર; તેમનો આમ એટલે લાભ (પ્રાપ્તિ) તે સમાય કહેવાય છે, સમાય જ સામાયિક કહેવાય છે એટલે કે “વિનયાદિભ્ય” એ વ્યાકરણના મૂળ વડે સ્વાર્થમાં ફેરફાર પ્રત્યય લાગીને સામાયિક શબ્દો સિદ્ધ થયે છે. સામાયિક એટલે માવવ યોગની વિરતિ. તે વિષે કહ્યું છે કે—

“ચારિત્તસ્સ વિસોદ્ધિ, કીરુ સામાદુણ કિલ ઇયં ।
સાવજ્ઞાણ ય જોગાણ, વજ્જણા સેવણત્તણમે ॥”

“સામાયિકે કરીને ચારિત્રની વિશુદ્ધિ કરાય છે, અને તેનું સેવન કરવાથી સાવધ યોગનો ત્યાગ થાય છે” ઉત્તરાધ્યયન મૂળના ૨૯ માં અધ્યયનમાં પણ કહ્યું છે કે—“હે ભગવાન ! સામાયિક કરવાથી પ્રાણીને શો લાભ થાય છે ? હે જોતમ ! સામાયિક કરવાથી સાવધ યોગની વિરતિ થાય છે.” ઇત્યાદિ.

સામાયિકના ઠેકા બેઠો છે ૧, તે કયે સ્થાને કરવું ૨, કયાં કરવું ૩, તેનું પ્રમાણ કેટલું ૪, તે કરવાથી શું ફળ ૫, તેમાં ઉપ-ધિ શું શું રાખની ૬ અને તે ઉપર દૃષ્ટાંત કેટલું છે ? આ સાત દ્વાર વડે સામાયિકની વ્યાખ્યા કરવામાં આવે છે.

૧ સામાયિકના બેઠો.

સામાયિકના ચાર બેઠો છે—મમકિત ૧, આગમ (શ્રુત) ૨, દેશવિરતિ ૩ અને મર્વવિરતિ ૪. તેમાં સમકિત એટલે છવાદિક તત્ત્વો ઉપર મહા ૧, આગમ એટલે સર્વજ્ઞે કહેલું શ્રુત ૨, દેશવિરતિ એટલે અહ્યતતમય ધર્મ ૩ અને સર્વવિરતિ એટલે મહાવ્રતમય ધર્મ ૪. પંડિત પુરુષે આ ચારે બેઠો મોક્ષપ્રાપ્તિને માટે સાધવા લાયક છે તે વિષે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન મુનમાં કહ્યું છે કે—

“નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તદા ।

એસ મગ્ગો ચિ પન્નસો, જિણેહિ ચરદંસિદ્ધિ ॥”

“જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ આ ચાર પ્રકારનો માર્ગ સર્વ દર્શી શ્રીજિનેશ્વરજીએ કહેલો છે. ”

સમક્રિત સામાયિક અને શ્રુત સામાયિક એ બે ચારે જાતિને વિષે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, પરંતુ દેશવિરતિ સામાયિક અને સર્વવિરતિ સામાયિક એ બે તો તિર્યચગતિ^૧ અને મનુષ્યગતિમાં જ પામી શકાય છે. લાખેભવ મનુષ્યના પામ્યા છતાં પણ આ બે સામાયિકની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. કારણકે સર્વવિરતિ સામાયિકમાં રહેલો પ્રાણી જો મરણ પામે તો તે મોક્ષમાં અથવા સર્વોર્થસિદ્ધિ વિમાન પર્યંત દેવગતિમાં જ બચે છે.

૨ સામાયિક કયાં કરવું ?

ઘરને વિષે, દેવશૃહને વિષે, ધર્મ સ્થાન (હાથાયાદિ)ને વિષે અથવા સાધુની સમીપે કોઈ પણ સ્થાને રહેલો આવક સાવચ બ્યાપારનો ત્યાગ કરી આ સામાયિક કરી શકે છે. શ્રીઆવરચક ચૂળિમાં કહ્યું છે કે—“ તે આવક ચૈત્યશૃહમાં, સાધુની સમીપે, ચોતાને ઘેર, પૌપ-ધરાળામાં અથવા હરકોઈ સ્થાને જ્યાં મનની વિમોહિતિ થાય ત્યાં સર્વ સાવચ બ્યાપારનો ત્યાગ કરી આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ) કરે. ”

૩ સામાયિક ક્યારે કરવું ?

આ સામાયિક હમેશાં બે સંખ્યાકોળે (પ્રતિક્રમણ સાથે) કરવાનું છે, તેમજ એક દિવસમાં ઘણીવાર મણ કરવાનું છે. કારણકે આવક જ્યાં સુધી સામાયિકમાં હોય ત્યાં સુધી તે સાધુની જેવો છે. કહ્યું છે કે—

“ સામાઈવમ્મિ ઉ કણ, સમણો ઇવ સાવઓ હવ્વહ જમ્હા ।
 एएण कारणेणं, बहुसो समाइयं कुज्जा ॥ ”

“સામાયિક કરવાથી આવક સાધુની જેવો થાય છે, તે કારણથી ઘણી વાર સામાયિક કરવું થોડું છે. ”

૧ તિર્યચગતિમાં આ બે પૈકી દેશવિરતિ સામાયિકની જ આવકના

૧૧ વ્રતરૂપ પ્રાપ્તિ મધ્ય સંકેત છે. ૧૨ માં વ્રતની ત્યાં પ્રાપ્તિ નથી.

ખન્ને સંક્યાને સમયેજ સામાયિક કરવું, તે સિવાય બીજા સમયે કરવું નહીં એમ કેટલાક કહે છે, તે તેમનું કહેવું અયોગ્ય છે. કારણ કે “સા-વય વ્યાપારને વજવાની જેમ અસાવય વ્યાપાર સેવવામા પણ રાત્રિ દિવસ યતન કરવો.” એમ આવશ્યકની દીકામાં કહ્યું છે.

૪ સામાયિકનું પ્રમાણ.

શ્રુત જ્ઞાનીઓએ સામાયિકના કાળનું પ્રમાણ બે ઘડીનું કહ્યું છે, તેથી જોછા પ્રમાણવાળું કરે તો તે શુદ્ધ કહેવાતું નથી. કારણ કે જેમ તેમ સામાયિક લઇને તરત જ તેને પારે તો તેના કાંઈ પણ નિયમ રહે નહીં, માટે આ સામાયિક ઇચ્છા પ્રમાણે જેમ તેમ કરવાનું નથી. બે ઘડીથી વધારે સમય થાય તો તેમાં દોષ નથી, પરંતુ જોછા કાળ થવો ન જોઈએ તે વિશે કહ્યું છે કે—

“કાઠ્ઠણ ત્વલ્લણં ચિય, પારેઈ કરેઈ વા જહિચ્છાણ ।
અણવઢિય સામયિય, અણાયરાઓ ન તં સુદ્ધં ॥”

“સામાયિક લઇને તરત જ પારે અથવા મરણ પ્રમાણે જેમ તેમ કરે તો સામાયિકની મર્યાદા કાંઈ પણ રહે નહીં, (અનવસ્થા થઈ જાય) અને તેના અનાદર કયો કહેવાય તેથી તેનું સામાયિક શુદ્ધ કહેવાય નહીં.”

૫ સામાયિકનું ફળ.

સામાયિક રૂપી કલ્પવૃક્ષનું સેવન કરવાથી પંડિતો સ્વર્ગના અત્યંત ઉત્તમ સુખરૂપ ફળને પામે છે. તે વિષે સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે

“સામાયિકમિં ડ કણ, સમભાવો સાવયાણ ઘડિયદુગં ।
આરં સુરેસુ વંધઈ, ઇત્તિયમિત્તાઈં પલિઆઈં ॥”

“સામાયિક કરવાથી શ્રાવકોને બે ઘડી સુધી સમભાવ રહે છે, તેથી તે દેવલોકનું આદેશ પલ્લોપમનું આયુષ્ય પામે છે.” કેટલા પલ્લોપમનું ? તે કહે છે.—

“ યાળવર્દ કોડીઓ, લંલંતો ગુણસદ્ધિ સહસંસ પળંવીસાં.
નવ સય પળવીસાણ, સતિદા અડમાગ પલિયસં ॥ ”

“ ખાણું કરોડ ઓગલુસાઠ લાખ પચીસ હજાર નવ સો ને
પચીસ પદ્યોપમ તથા એક પદ્યોપમના આઠ ભાગમાંથી ત્રણ ભાગ
અધિક (૯૨૫૯૨૫૯૨૫૯) આટલું દેવાયુ ખાંધે છે.

૬ સામાયિકના ઉપગરણ

સામાયિક કરનારને માટે ધર્મ સંબંધી પાંચ ઉપગરણ કહ્યા છે
જપમાળા (નવકારવાળી) ૧, અક્ષ (સ્થાપનાચાર્ય) ૨, દંડ ૩, મુખ
વચ્ચિકા ૪ અને પુંજણી (રમેહરણ-ચરવળો) ૫. તે વિશે અનુયોગ-
દારની ચૂલિમાં કહ્યું છે કે—“ હે ભગવાન ! સામાયિક કરનાર
શ્રાવકને કેટલા ધર્મ સંબંધી ઉપકરણો કહ્યા છે ? હે આત્મ !
સ્થાપનાચાર્ય, મુખવચ્ચિકા, જપમાળા, દંડ અને પુંજણી એ પાંચ
ઉપકરણો કહ્યા છે.

૭ સામાયિક ઉપર દૃષ્ટાંત

હે શ્રાવકો ! જમ એક વૃદ્ધ સ્ત્રીએ આદર પૂર્વક સામાયિક કહ્યું
હતું તેમ તમે પણ હમેશાં આદર પૂર્વક સામાયિક કરો.

સામાયિક ઉપર વૃદ્ધ સ્ત્રીની કથા.—

આ જંબૂદ્વીપના ભરત ક્ષેત્રમાં માલવ નામનો દેશ છે. તે જાણે
“હું મારી અપૂર્વ સમૃદ્ધિ પૃથ્વી પર દેખાદું.” એમ ધારીને
સ્વર્ગનો એક પ્રદેશ પૃથ્વી પર આબોધે હોય એવો સુંદર
દેખાતો હતો. તે દેશમાં બોગાવતી, અમરાવતી, અલકા
અને લંકા એ ચાર નગરીનો જય કરવાથી સાર્થક નામને ધારણ
કરનારી તથા વિશ્વના જનોને આનંદ આપનારી ઉદ્ભવિની નામની

÷ મકાનમાંથી કાળે કાઢવા માટે રાખવામાં આવતું ડંડાસણ સંમજાય છે,

નગરી છે. તે નગરીમાં એક મોટા શ્રેષ્ઠી રહેતા હતો. તે સારી રીતે અભ્યાસ કરેલી કથાઓના ભંડાર હતો અને હમેશાં (દરરોજ) લાખ દ્રોણનું દાન કરીને તેણે પૃથ્વી પીઠ ઉપર ચગ રૂપી વૃક્ષ વાંચ્યું હતું. તેનું ઘર સમુદ્રની જમ ઘણા સુવર્ણ (ઓનેયા) રૂપ લક્ષ્મીથી ભરપૂર હતું, તેથી તે મેઘની જેમ હમેશાં લાખ દ્રોણનું દાન વરસાવતો હતો. તે શ્રેષ્ઠીની પાડોશમાં કાંઈએક બુદ્ધિમાન વૃદ્ધ સ્ત્રી રહેતી હતી. તે દ્રોણ રહિત હોવાથી દાન વિગેરે કરી શકતી નહોતી પરંતુ પ્રાયે કરોને તે હમેશાં સામાયિક કરતી હતી. તે વૃદ્ધાને ગર્વના પર્વત ઉપર આરૂઢ થયેલો શ્રેષ્ઠો હમેશાં કથા કરતો હતો કે—“મોટા રૂળને આપનારું દાન દેવું તે ચોખ્ખું છે, તું દરરોજ સામાયિક કરે છે તેનું રૂળ તને શું પ્રાપ્ત થવાનું છે? અર્થાત કાંઈ થવાનું નથી.” ત્યારે તે તેને જવાબ આપતી કે—“હે શ્રેષ્ઠો ! તમને ધન્ય છે કે તમે હમેશાં ધણું દાન આપો છો. હું તો સામાયિક કરું છું, પણ તેથી મારો મનુષ્યભવ સફળ છે.” આ પ્રમાણે ચડતા પરિણામવાળા તે બંને દાન અને સામાયિકમાં તાપર રહ્યા; તેમાં શિથિલ થયા નહોં. અનુક્રમે આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને દાતાર શ્રેષ્ઠી કોઝ અરણ્યમાં હતી થયો. તેને પકડી લાવી તેજ ઉચ્છ્રિનીના બળવાન રાજાએ પોતાને બેસવાનો પદ્ધતિ કર્યો. તેને દરરોજ અમૃત જેવો સ્વાદિષ્ટ આહાર આપવામાં આવતો, હમેશાં તેની આરતી ઉતારવામાં આવતી, અને તેને સુવર્ણની સ્તંકળ વડે બાંધવામાં આવતો. એ પ્રમાણે વર્તતાં તે અનુક્રમે મહોન્મત થયો. એકદલ તે નગરીના માર્ગમાં ચાલતાં પોતાનું ઘર જોઇ જાતિસ્મરણ પામી ત્યાં જ બેસી ગયો, અનેક પ્રકારે ઉઠાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો છતાં તે ત્યાંથી ઉઠો થયો જ નહોં. બળવાન અને કળાને જાણનારા ઘણા માણસો ત્યાં એકઠા થયા, પરંતુ પૃથ્વી પર પડેલા તે હતીને કાંઈ ઉઠાડી મડ્યું નહોં. ત્યાર પછી તે વૃદ્ધ સ્ત્રી કે જે મરણ પામીને તે જ રાજાની પુત્રી થઇ હતી, તે ત્યાં આવી અને પોતાનું ઘર જોઇ તે પણ જાતિસ્મૃતિને પામી. તેથી સર્વ વૃત્તાંત. જણીને તે રાગપુત્રીએ હાથીના કાનમાં કહ્યું કે—

“ઉઠ સિદ્ધ મત ચિંત કર, ચિંતીયું કિંપિ ન હોઇ;
હું સામાયિક રાજસુ, તું કરી કમ્મવસેણુ.”

“હે શ્રેષ્ઠી ! ઉઠ ચિંતા ન કર. ચિંતયું કાંઇ પણ થતું નથી.
હું સામાયિક કરવાથી રાજપુત્રી થઇ છું, અને તું દાનેશ્વરી છતાં
કર્મના વશથી હાથી થયો છે.” આ પ્રમાણે તેણીનું વચન સાંભળી
વરત જ હાથી ઉભો થયો. તે સમજ્યો કે કરેલા કર્મનું ફળ મળે
તેમાં આશ્ચર્ય શી કરવો ? તે બેઠા રાજાએ કહ્યું કે—“હે પુત્રી !
આ તારું ચરિત્ર મને આશ્ચર્ય પમાડે છે. તેં શું કયું ? આ હાથીને
તેં શી રીતે ઉઠાડ્યો ? ત્યારે તે બોલી કે—“હે રાજા સાંભળો,—
તમારી જ નમરીનો રડીશ અમુક શ્રેષ્ઠી મરીને આ હાથી થયો છે, અને હું
તેના પાડોશમાં રહેનારી વૃદ્ધા મરીને તમારી પુત્રી થઇ છું.” તે
સાંભળી રાજાએ પૂછ્યું કે—“તમે બંનેએ શું કયું હતું કે બંન્ની
તમને આવું ફળ પ્રાપ્ત થયું ?” ત્યારે તે બોલી કે—“અમારું
પુણ્ય આ પ્રમાણે હતું.”—

“એક (શ્રેષ્ઠી) હમેશાં દક્ષ સુવર્ણનું દાન કરતો હતો, અને બીજી
(હું) સામાયિક કબ્બી હતી તો પણ તે મારા પુણ્યને પહોંચી
શક્યો નહીં.”

“અહીં લોગ લોગવતાં છતાં તને બે કે પરવશપણ તો અવશ્ય છે જ
પણ તેથી તું સામાયિક મનમાં દુઃખ માને છે ? કારણકે વિવેક વિના દાન
દીધાનું આવું જ ફળ હોય છે.” આ પ્રમાણે મેં પ્રતિજોષ પમાડ્યો
એટલે આ હાથી ઉભો થયો છે, વળી હે રાજા ! સામાયિક ક-
રવાથી હું આ તમારા મંદીરને પામી છું, અને મને તમારી પાસેથી આ
સુવર્ણના અલંકારોની અને દિવ્ય ભોજની સમૃદ્ધિની પ્રાપ્ત થઇ છે,
તે વિવેક સહિત ધર્મક્રિયા કરવાનું ફળ છે.” આ પ્રમાણે રાજપુ-
ત્રીનાં વચન સાંભળી રાજા વિગેરે સર્વ લોકો ધર્મને વિશે
મીતિવાળા થયા, અને સામાયિક મત કરવામાં દૃઢ બંધનવાળા થયા.

આ પ્રમાણે મુકિત માર્ગને દેખાડનાર વૃદ્ધ સ્ત્રીનું દૃષ્ટાંત સાંભળીને હે ભગ્ય જનો ! હમેશાં આદર પૂર્વક સામાયિક વ્રત અંગીકાર કરો.

આ પ્રમાણે શ્રીતપગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીઈંદ્રહંસ ગણિએ રચેલી શ્રી ઉપદેશ કલ્પવલ્લી નામની દીકાને વિષે પહેલી શાખામાં સામાયિકના વિષય ઉપર સ્થાવિરા સ્ત્રીનું દૃષ્ટાંત આપીને સામાયિક કરવા રૂપ ચોથો પદ્ધતિ સમાપ્ત કર્યો.

પદ્ધતિ ૫.

મમત્ર કળાને ભવુનાદ, જ્ઞાનાદિક સમગ્ર લક્ષ્મીવાળા અને કામ-દેવથી ત્યાગ કરાયેલા શ્રીસુમતિ સ્વામી અને મનોહર અને દુર્લભ સુ-મતિ-સદ્બુદ્ધિ આપો.

હવે ચતુર્વિંશતિ સ્તવ નામનું પાંચમું દ્વાર વર્ણવે છે.—
જિનેશ્વરના શાસનની પ્રભાવના કરવામાં પ્રવીણતાને પામેલા હે ભગ્ય માણીઓ ! તમે ચતુર્વિંશતિજિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરવામાં હિમવંત થાઓ. તે આ પ્રમાણે—શ્રીઋષભદેવ ૧, શ્રીઅજિતસ્વામી ૨, શ્રીમબવનાથ સ્વામી ૩, શ્રીઅભિનંદન સ્વામી ૪, શ્રીસુમતિ સ્વામી ૫, મુસીમાદેવીના પુત્ર શ્રીપદ્મપ્રભુ સ્વામી ૬, શ્રી સુપાર્શ્વ ૭, લક્ષ્મણા દેવીના પુત્ર શ્રીચંદ્રપ્રભ ૮, શ્રીસુવિધિ ૯, શ્રીશીતળ ૧૦, શ્રી ત્રેયાંબ ૧૧, શ્રીવાસુપૂજ્ય ૧૨, શ્રીવિમલ ૧૩, શ્રીઅનંત ૧૪, શ્રીધર્મનાથ ૧૫, શ્રીશાંતિનાથ ૧૬, શ્રીકુશુનાથ ૧૭, શ્રીચરનાથ ૧૮, શ્રીમહાલીનાથ ૧૯, શ્રીસુવ્રતસ્વામી ૨૦, શ્રીનમિનાથ ૨૧, શ્રીનેમિનાથ ૨૨, શ્રીપાર્શ્વનાથ ૨૩ અને શ્રીમહાવીર સ્વામી ૨૪ આ ચોવીશ તીર્થકરોને હું વાંદું છું. આ પ્રમાણે સમક્રિતની શુદ્ધિ માટે ચૈત્યવંદન પૂર્વક ચતુર્વિંશતિ સ્તવ વડે નિરંતર તીર્થકરોની સ્તુતિ કરવી. કહ્યું છે કે

“ દંસળયારવિમોહિ ચત્તવીસાદિત્થણ કિજ્જં અ ।

અચ્ચન્નુઅંગુણકિત્તણ-રુવેણં જિણવર્મિદાણં ॥ ”

“નિનેશરેના અત્યંત અદ્ભુત ગુણોના કીર્તન રૂપ ચતુર્વિંશતિ સ્તવ વડે દર્શનાચારની શુદ્ધિ કરાય છે-યાય છે. ”

સર્વ આવશ્યક ક્રિયા દેવવંદન પૂર્વક કરવી જોઈએ, તે ગીતે કરવાથી સર્વ વિધિ સફળ થાય છે જ્યારે ઠોઠ પણ સાધુ અથવા આવક ઠોઠ પણ ધર્મક્રિયા કરે છે, ત્યારે અત્યારે પણ શુદ્ધ મહારાજ નિન-સ્તવ પૂર્વક તે ક્રિયા કરાવે છે. તપ કરવો અને નંદી (નાંદ) માંડવી વિગેરે કાર્યમાં માધુ અથવા આવકે ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીમાં થયેલા તીર્થંકરોની મુતિ કરી જોઈએ. ધર્મતીર્થને પ્રવર્તાવનાર અને તપુ હોકને ઉદ્ધોત કરનારા તીર્થંકરો પંચ પરમેશ્વરને વિષે પ્રથમ કહેલા છે. તે વિષે પૂજ્ય શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ શ્રીઆવશ્યક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-

“ દુવિહો સ્વલુ ડજ્જોઓ, નાવઓ દવ્વભાવસંજુત્તો ।

અમ્મી દવ્વુજ્જોઓ, ચંદો મૂરો મળી વજ્જ ॥

નાણં ભાવુજ્જોઓ, જહ મણિયં સવ્વભાવદંસીહિ ।

તસ્મ ઉવઓગકરણે, ભાવુજ્જોઅં ચિયાણાહિ ॥

લોગમુજ્જોઅગરા, દવ્વુજ્જોણ ન હુ જિણા હંતિ ।

મીવુજ્જોઅગરા પુણ, હંતિ જિણવરા ચત્તવીસં ॥

દવ્વઓ ડજ્જોઓ, પમાસહ પરિમિયમ્મિ ચિત્તામ્મિ ।

માવઓ ડજ્જોઓ, લોગાલોમં પયામિહિ ॥ ”

‘ઉદ્ધોત એ પ્રકારનો જાણવો—દ્રવ્યઉદ્ધોત અને ભાવઉદ્ધોત તેમાં અગ્નિ, ચંદ્ર, સૂર્ય, મન્ત્રિ, અને વજ્ર (પીઠળી) વિગેરે દ્રવ્ય-

ઉઘોત/છે, અને જ્ઞાન એ બાવજીઘોત છે, એમ સર્વ પદાર્થોન જ્ઞનારા સર્વજ્ઞોએ કહ્યું છે. તે જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરવાથી બાવજીઘોત થાય છે એમ જાણવું. જિનેશ્વરે દ્રવ્ય ઉઘોતે કરીને ત્રણ લોકને ઉઘોત કરનારા નથી, પરંતુ ચોવીથે તીર્થંકરો બાવ ઉઘોતને કરનારા છે. કારણ કે જે દ્રવ્યથી ઉઘોત કરનાર પદાર્થ છે તે પરિમિત ક્ષેત્રમાં જ પ્રકાશ કરી શકે છે, અને બાવ-ઉઘોત તો સોઠ અને અલોઠ સર્વને વિષે પ્રકાશ કરે છે. ”

તે તીર્થંકરો અનંત બળ અને અનંત વિજ્ઞાન વડે સર્વ જીવોનું ઉદ્ધેશન કરે છે (વધી જાય છે.) તેથી તેમનો પૂર્ણ મહિમા કહેવાને ઇશ પશુ શક્તિમાન નથી. તીર્થંકરોનું સ્લોકોત્તર શાસ્ત્રાગ્રય સર્વને આશ્ચર્ય કરનાર છે, તેથી સર્વે ઇદ્રો હર્ષ પૂર્વક તેમનાં પાંચે કન્યાભુક્તોએ મહોત્સવ કરે છે. તીર્થંકરો ત્રણ લોકને આશ્ચર્ય કરનારી સમ્રાધિને પામેલા છે, તેનું કારણ તેમના પૂર્વ જન્મનું પુણ્ય જ છે, તે પુણ્ય તેમની સ્તુતિથી જાણવું. તે સ્તુતિ નીચે પ્રમાણે.—

જેણે ધનસાધવાહના બવને વિષે મનુષ્ય બવની પ્રાપ્તિરૂપી કયારામાં દાનરૂપી કલ્પવૃક્ષને વાવી શ્રદ્ધા (મમકિત) રૂપ દૃઢ મૂળી-યાંવાળો કરી છતરૂપી જગના સમૂહથી સીંચી વૃદ્ધિ પમાડયો અને તેને નિરંતર (આંતરા રહિત) તેર બવોએ કરીને રૂગરાળો કર્યો, તે શ્રીઆદિદેવ તમારી લક્ષ્મીને માટે યાચ્છા. ૧

જેણે જાળુદીપના મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં અવેશ્તા વત્સ નામના વિજયમાં વિજયા નામની પુત્રીરૂપી સ્ત્રીના હાર સમાન શ્રીત્રિમંગલાકન નામના રાજના બવને વિષે સદ્ગુર પાસે દીક્ષા લઈ ઉચ્ચ તપસ્થાવડે તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું, તે વિજયા રાણીના પુત્ર શ્રોઅગ્નિતનાથ સ્વામી જયવંતા વર્તો. ૨

જે સાધર્મિક સમૂહને પ્રથમ ભોજન કરાવી જમતા હતા, જેણે દુઃખાળમાં પોતાને માટે કહેલા અન્ન જમ વડે માધુઓને તૃપ્ત કર્યા

હતા, અને જેને ત્રીજા ભવમાં સમક્ષિત રૂપી ધાન્યની અસ્ય સંપદા પ્રાપ્ત થઇ હતી, તે શ્રીકૃષ્ણનાથ સ્વામી ભગ્ય પ્રાપ્તોશ્ચીનો વિમૂર્તિને માટે થાઓ. ૩

જેણે પૂર્વે મહાખલ રાજના ભવમાં ખળને વાયુએ ચલાયમાન કરેલા તરંગોની શ્રેણિ વડે વ્યાપ્ત એવા જળની જેવું ચપળ જાણીને તથા શ્રવિતને સ્પર્શવિનશ્વર જાણીને દીક્ષા લીધી હતી, અને જેના મૃગ્યકર્ત્વ રૂપી અંકુરાની પૃથ્વી (હૃદય) સમતા રૂપી જળના સિંચવાથી વિવેકના આશ્રયવાળી થઇ હતી, તે યોથા અસિનંદન નામના જિનેશ્વરને હે આર્યજનો (ભવ્યો) તમે ભજો. ૪.

‘ હે યોગી (મુનિ) ! જો તમારું યૌવન વય છે, તો તમે આવું તીવ્ર ત્રત કેમ અંગીકાર કર્યું છે ? તેથી હાલ તમે ભોમ ભોગવો, આવા દુર્લભ યૌવન વયને તમે નિબંધન ન ગુમાવો.’ તે સાંભળીને મુનિ બોલ્યા કે ‘ હે રાજ ! મોહને લીધે તમે નીચ ગતિમાં ન પડો, કારણકે યુવાવસ્થામાં તપ કરવાથી મોટો લાભ થાય છે.’ આ પ્રમાણેનું ગુરુનું વચન સાંભળી વૈરાગ્ય પામી જેણે પૂર્વ જન્મમાં ત્રણ વ્રત કર્યું હતું, તે શ્રી મેઘરાજના પુત્ર શ્રીમુખતિ સ્વામી મારા પાપનો નાશ કરે. ૫.

જેમણે પૂર્વે ભવમાં ત્રણ પ્રકારે અપરાજિત નામને ધારણ કરી શ્રદ્ધા સહિત વિહિતાશ્રમ નામના ગુરુપાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી. ‘ નિર્મળ જળના સંજંધથી વજ્ર નિર્મળ થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ? ’ તે શ્રીપદ્મપ્રસન્ન નામના જિનેશ્વરે જેમ સૂચ્ય આકાશને પ્રકાશિત કરે તેમ ધર નામના રાજના વંશને પ્રકાશિત કર્યો છે. ૬.

જેમણે પૂર્વે રમણીય નામના વિજયના સ્વામી થઇને ધાતકીખંડ લીધે રૂપી નીપ વૃક્ષના પુષ્પને મેઘની જેમ વિકસ્વર કર્યું હતું તથા જેના મનના તીપનો સમૂહ ગુરુના મુખ રૂપી ચંદ્રના વચન રૂપી પ્રકાશના વચ્ચી નાશ પામ્યો હતો, તે શ્રીપુષ્પાર્ધ જિન અમારું કષ્ટમાંથી રક્ષણ કરે. ૭.

ચારિત્ર રૂપી રાજ્ય વિશેષ પ્રકારના ક્લેશને 'નાશ કરનાર' છે અને પરશોકમાં કલ્યાણને આપનાર છે; આ પૃથ્વીનું રાજ્ય તો મનોમત્તપણાથી જેમનાં હૃદય અર્થ થયાં હોય તેવા પુરૂષોને જ ભોગવવા લાયક છે અને પરભવમાં અધોગતિને આપનાર છે, જેમ વિચારીને મોટી રચિ (શ્રદ્ધા) વાળા જેમણે પૂર્વ જન્મમાં મોટા રાજ્યનો ત્યાગ કરી શ્રીયુગંધર ગુરૂની પાસે ચારિત્રરાજ્યનો સ્વીકાર કર્યો હતા તે શ્રીચંદ્રપક્ષ નામના જિનેશ્વર અમોને જ્ઞાનાદિક લક્ષ્મી આપનારા થાઓ. ૮.

અર્ધ ચંદ્રને આકારે રહેલા અર્ધ પુષ્કરવરદ્રોપ રૂપી કીડાસરોવરને વિષે શોભતા (રહેલા) પૂર્વ મહાવિદેહમાં પદ્મભવન (પુરૂરીકિણી) નામની નગરી રૂપ કમલિનીને વિષે જમર સમાન જેમણે પૂર્વભવમાં ચારિત્ર રૂપી મહરંદ (રસ)નો આસ્વાદ કરી શ્રદ્ધા (સમક્ષિત) રૂપી મદની સંપદા પ્રાપ્ત કરી હતા, તે શ્રીમુવિધિ સ્વામી ધીર પુરૂષોએ હૃદયમાં સ્થાપન કરવા યોગ્ય છે. ૯.

અર્ધ પુષ્કરવર દ્રોપના ચૂડામણિ અને તત્વાતત્વનું વિવેચન કરનાર જેમણે પૂર્વ ભવમાં પદ્મોત્તર એવું પોતાનું નામ સામ્રાજ્યની લક્ષ્મી અને ચારિત્રની લક્ષ્મીવડે યથાર્થ કરી અનુપમ તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતું, તે શ્રીશીત્તનાથ સ્વામીને હું લક્ષિથી બજું છું. ૧૦.

પૂર્વ ભવમાં પૂર્વમહાવિદેહ ક્ષેત્રના ભૂષણ સમાન જેને યોગીન્દ્રના ચણુ કમળ સેવનાથો તેજા અતુલ સમ્મગદિષ્ટિ રૂપ રસ પ્રાપ્ત થયો કે જેની અવશ્ય સિધ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ શકે. તે રસમાં લીન થતાં સંસાર પશુ જેને સુખકારક થયો, તે શ્રીત્રિયાંસ પ્રભુ અમારી લક્ષ્મીને માટે થાઓ. ૧૧.

૧૧.

પૂર્વ ભવમાં પુષ્કરવર દ્રોપને વિષે હંસની જેમ કીડા કરનારા અને ભાવ શત્રુ રૂપી પર્વતોને હેઠવામાં વચ્ચસમાન શ્રીવચ્ચનાભ ગુરૂની વાણી રૂપી અમૃતરસનું પાન કરવાથી જેણે મિથ્યાત્વ રૂપી વિષનું વમન કર્યું

અને જે સમક્રિત રૂપી અમૃતના પાને કરીને નિર્મળ થયા, તે શ્રી-
ધૃશ્વાકુકુંજ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન શ્રીવાસુપૂજ્ય સ્વામી તમા-
રે રક્ષણ કરો. ૧૨.

પૂર્વ ભવમાં સર્વોત્તમ, સર્વ પ્રાણીનું રક્ષણ કરનારા અને સર્વ
પ્રકારની ગુપ્તિવાળા સદ્ગુરને પામીને તત્કાળ જેની શુદ્ધ બુદ્ધિ થઈ
હતી (અર્થાત્ સમક્રિત પામ્યા હતા), તથા જે ભાવ પૂર્વક ચારિત્ર
ત્રણું કરી, પાંચ મમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિનું પાલન કરી ત્રણ લોકના
છત્રોને ત્રણે સંધ્યઃએ ત્રણ પ્રકારે ધ્યાન કરવા લાયક થયા હતા, તે
પ્રાણીઓને નિર્મળતા આપનાર અનુપમ શ્રીવીમલનાથ સ્વામીની
અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ. ૧૩.

પૂર્વ ભવમાં જે રાજા સદ્ગુરની કૃપાથી સમક્રિત રૂપ શક્ટિ
યુક્ત દ્વંદ્વ પાન કરી વૃષ્ટિ સંહિત થઈ શીતળતાને પામ્યા, તથા
ત્રણ લોકને વિષે અદ્ભુત ભાગ્યવાળા જેણે ત્રણ ભવસુધી નવા નવા
આનંદનો અનુભવ કર્યો, તે અનંત નામના જિનેશ્વર અમને અનંત
સુખ આપો. ૧૪.

જે પૂર્વ જન્મમાં ચંદનના વૃક્ષ જન્મની પાત્રે રહેલાને સુવાસિત
કરતા હતા, તથા આ-જન્મમાં પરિવ્રામ અને નામ વડે
કરીને પણ જે ધર્મથી ભિન્ન રૂપ નથી (એક રૂપ છે) તેવા
ગુણ સમૂહ રૂપી સુંદર પુષ્પોને ઉત્પન્ન કરવામાં વૃક્ષ સમાન તથા
પંડિતોએ જેના ચરણ કમળ નમવા લાયક છે, તે ધર્મ નામના
જિનેશ્વર તમને પાવત્ર કરો. ૧૫.

પૂર્વ ભવમાં જેની પાસે ઉડીને આવેલો, ત્રામ પામેલો પારાપત (પા-
રેલો) બોલ્યો કે 'હે વજ્રના પંજર સમાન રાજા ! મારું રક્ષણ કરો. મારી
પાછળ શ્યેન પક્ષી આવે છે.' તેટલામાં જ ત્યાં આવેલા શ્યેન પક્ષીને

રાજાએ કહ્યું કે ' આ પારાપતને તું છોડી દે, હું તને ખીજું ભોજન આપું. ' ત્યારે રથેન બોલ્યો કે—'મને માંસ આપો' તે સાંભળી દયાના નિધિ જે રાજાએ પોતાના શરીરનું માંસ કાપી કાપીને આપવા માંડ્યું અને છેવટ પોતાનું આખું શરીર પણ આપી દીધું, એવા કરુણાસાગર શ્રીશાન્તિનાથ સ્વામી મારા હૃદયને માટે થાઓ. ૧૬.૭

જે પૂર્વ જન્મમાં તપ કરવાથી જગતને ચમત્કાર કરનારા સુંદર ભોગો, મનોહર વસ્તુના યોગો અને છ ભરત ક્ષેત્રનું ચક્રવર્તીપણું પ્રાપ્ત કરીને (ભોગવીને) પછી તીર્થંકર થયા તે શ્રીકૃષ્ણનાથ સ્વામી પોતાના ચરણ કમળન એવનારા ભવ્ય છત્રેને પૃથ્વીનું ચક્રવર્તીપણું અને ધર્મનું ચક્રવર્તીપણું એ બે પદને આપનાર થાઓ. ૧૭

જંબૂદ્વીપ રૂપી માનસ સરોવરને વિષે રાજહંસ જેવા જેમણે પૂર્વ જન્મમાં ધનપતિ રાજા થઈ સદ્ગુણના ઉપદેશથી મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કર્યો હતો, તથા તુલ્યની સાથે સમાગમ થાય તો સાડં એમ ધારી જેમણે શોધા આરાને પ્રકાશિત કર્યો હતો, તેવા જ્ઞાનના ઉદ્યોતને કરનાર ચાર મુખવાળા શ્રીઅરનાથ નામના જિનેશ્વર અમને મુખ આપનારા થાઓ. ૧૮.

જે પ્રભુએ પૂર્વ જન્મમાં છ મિત્રો સહિત નિર્મળ ચારિત્રનું પાલન કર્યું, પરંતુ મિત્રોને છેતર્યા અને કૃત્ર તપસ્વા કરી અરિહંત નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું, તેથી તીર્થંકરપણાને વિષે પણ સ્ત્રીપણું પામી અવ્યંવરમાં પરણવા આવેલા અને મોહિત થયેલા તેજ મિત્ર રાજાએને જેમણે પ્રતિજ્ઞાધ પમાડ્યો, તે શ્રીમહાત્મીનાથ સ્વામી તમને સમૃદ્ધિ આપનાર થાઓ. ૧૯.

પૂર્વે ગિવકેતુ^૧ નામના રાજાના ભાગમાં જે પ્રભુએ તીક્ષ્ણ ખડ્ગથી પણ ન ભેદી શકાય એવી રાગદ્વેષની નિવિડ ત્રંચિને શુભ ધ્યાન રૂપી વજ્ર વડે ભેદીને ઔપશમિક સમક્રિત પ્રાપ્ત કર્યું હતું, તે હરિવશ

રૂપી મેરૂ પર્વતને વિષે કદપવૃક્ષ સમાન શ્રીમુનિગુપ્ત ત્વામીની
હું સ્તુતિ કરું છું. ૨૦

જાંબુદીપના પશ્ચિમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ભરત નામના વિજયની
પૃથ્વીના ભૂપણુ રૂપ જે સિદ્ધાર્થ નામના રાજાએ મમકિત સંપત્તિ
આરિત્રને ઝંખણ કરી દશમા દેવસોઠને આશ્રય કર્યો હતો, તે વિજય
નામના રાજાના વંશ રૂપી આકાશમાં મૂર્ય મમાન શ્રીનમિનાથ
સ્વામીને હે જનો ! તમે આનંદ મહિત નમસ્કાર કરે. ૨૧.

જે દંપતિના આઠ બેઠા અખંડ પ્રીતિવાળા થયા, જેમના પુત્રુકના
અંકુરાઓ જગતમાં પ્રસિદ્ધ છે. જેને તજીને નવમા ભવમાં મળી
રાગિમતીએ બીજા પતિની મરજી કરી નહીં અને જે જન્મેને નવમે
ભવ મોક્ષદાયક થયો, તે શ્રીનમિનાથને નમસ્કાર હો. ૨૨.

પૂર્વે રકુરાયમાન મધુરતનની ખાણમાંથી માલિક્યના કૃપાજાંઠની
જેમ જેમણે સમકિત રત્ન કૃપાજાંઠન કર્યું હતું, દશ બેઠામાં કૃષ્ણ
દશ અવતારથી જે વિષ્ણુના સંદોષરૂપતાઃ જેમના કૃપાગિતની ગાંતિ
કરવા માટે હોય એમ અમાધ જળની વૃષ્ટિ કરતા કમઠે જેમને પ્રીતિ
નમસ્કાર કર્યો હતા, તથા જેમની કૃપર છત્રને આકારે પોતાની કૃષ્ણ
ગંધીને ધરણીકે કમઠને નિવાર્યો હતો, તે શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુ
જયવંતા વતો ૨૩.

પૂર્વે કાળને છેદવા માટે વનમાં ગયેલા જોણે મુનિને અન્નદાન આપી
મિથ્યાત્વનો છેદ કર્યો, તથા જોણે ગુરૂને માર્ગમાં સ્થાપન કરી-માર્ગ જતાવી
પોતાનું નયસાર નામ જગતમાં પ્રસિદ્ધ કર્યું, તે કિન્નવળ ગુણુવાળા
શ્રીમહાવીર સ્વામી ત્રણ જગતના લોકોને આનંદ આપો. ૨૪

પહેલા આદીશ્વરપ્રભુના સમ્યક્ત્વ પામ્યા પાછી તેર બેઠ થયા,
શાંતિનાથના ધાર, નેમિનાથના નવ, પાર્શ્વનાથના દશ, મહાવીર સ્વા-
મીના સત્તાવીશ અને બાકીના તીર્થંકરોને ત્રણ ત્રણ બેઠ થયા.
સમકિત રૂપી જળથી ભરેલા જેમના માનમમાં ધર્મ રૂપી કીર

કરી રહેલ છે તે ઉપર સ્તુતિ કરાયેલા તીર્થંકરો જાન્ય પ્રાણીઓને અશયમોક્ષ લક્ષ્મી આપેા.

મુતિ ચતુર્વિંશતિ જિન સ્તવ.

સર્વ તીર્થંકરો તીર્થંકરના ભવની પહેલાના ત્રીજા ભવમાં વીશ સ્થાનક નામના તપે કરીને જિન નામકર્મ ઉપાર્જન કરે છે. તે વીશ સ્થાનકો આ પ્રમાણે છે.—અરિહંત ૧, મિધ્ધ ૨, પ્રવચન ૩, ગુરુ (આચાર્ય) ૪, સ્થવિર ૫, અકુશ્તુન ૬ અને તપસ્વી (મુનિ) ૭ એ માતની ભક્તિ કરવી. પૂર્વે ભણેલા શ્રુતનો ઉપયોગ દેવો ૮, દર્શન એટલે સમકિત નિર્મળ કરવું ૯, ગુર્વાદિકનો વિનય કરવો ૧૦, સાંજ સવાર મમય પ્રમાણે જો વાર પ્રતિક્રમણ કરવું ૧૧, શીળ પાળવું ૧૨, મામાયિક કરવું ૧૩, ઉપવાસાદિક તપ કરવો ૧૪, ગુપાત્રે દાન દેવું ૧૫, ગુર્વાદિકની વૈયાવચ્ચ કરવી ૧૬, પવે તિથિએ પાપધ કરવો ૧૭, હંમેશાં નવું નવું જાન ઉપાર્જન કરવું ૧૮, તથા શ્રુત ૧૯ અને સંઘની ૨૦ ભક્તિ કરવી. પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરોએ આ વીશે સ્થાનકો આરાધ્યા હતાં, અને બીજા બાકીના તીર્થંકરોમાંથી કોઈએ એક, કોઈએ બે, અને કોઈએ ત્રણ ઇત્યાદિ સ્થાનકો આરાધ્યા હતાં. સર્વે તીર્થંકરો પ્રાંતે અનંત અતિશયોની લક્ષ્મીનું સ્થાન થયા, તે આ વીશ સ્થાનક તપનો જ પ્રહિમા છે. કોઈ પણ પ્રાણીએ ભાવથી અરિહંતને એકજ વાર નમસ્કાર કર્યો હોય તો તે સર્વ પાપનો ક્ષય કરે છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“ જિનવરોને વિષે એક એવા શીવર્ધમાન સ્વામીને જો (ભાવથી) એક જ નમસ્કાર કર્યો હોય તો તે પુરૂષ અથવા સ્ત્રીને સંસારસાગરથી તારે છે. ” આ જિનશાસનના સ્વામી તીર્થંકરો નિરંતર આગ્રાધવા લાયક છે

તેના ભાવ, નામ, આકૃતિ (સ્થાપના) અને દ્રવ્ય એમ ચાર પ્રકાર છે—જિનેશ્વરના આ ચાર નિશાપા છે. તેમાં (સમવગરવુને મધ્યે)

સિંહાસન ઉપર બેઠેલા, તીર્થંકર નામકર્મને ભોગવતા અને ભગ્ય પ્રાપ્તિઓએ વંદાતા તીર્થંકરો ભાવજિન કહેવાય છે. ૧. ચતુર્વિંશતિ સ્તવને વિષે ઋષભદેવ, અજિતનાથ વિગેરે જિનેશ્વરોનાં જે નામો કહેવામાં આવે છે તે નામજિન કહેવાય છે, તે પશુ નમના યોગ્ય છે. ૨. ચૈત્યોમાં રહેલી (સ્થાપેલી) શાશ્વત અને અશાશ્વત જિનપ્રતિમાઓ સ્થાપનાજિન કહેવાય છે, તેઓને નમસ્કાર કરવાથી અથવા નહીં કરવાથી^૧ પણ તેઓ નિરંતર મુખને આપનારી છે. ૩. શુભ આવને ધારણ કરનાર જેઓ આ ભવમાં અથવા બીજા ભવમાં સ્ત્રી વિગેરેનો (સંસારનો) ત્યાગ કરી, વ્રત મહણ કરી, અરિહંતની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરશે તે દ્રવ્યજિન કહેવાય છે, તેઓ પશુ સ્તુતિ કરવા યોગ્ય છે. ૪. આ વિષે શ્રીમાન દેવેન્દ્રસૂરિએ ચૈત્યવંદન બાળ્યમાં કહ્યું છે કે —“ જિનેશ્વરનું જે નામ તે નામજિન કહેવાય છે ૧, જિનેશ્વરની જે પ્રતિમા તે સ્થાપનાજિન કહેવાય છે ૨, જિનેશ્વરનો જે જીવ તે દ્રવ્ય જિન કહેવાય છે ૩, અને સમવસરણમાં સાશ્વત વિરાજમાન જે તીર્થંકર તે ભાવજિન કહેવાય છે. ૪.

સાધુઓને હંમેશાં એક રાત્રિ દિવસમાં યઘને માત્ર વાર ચૈત્યવંદના કરવાની છે તે આ પ્રમાણે—પ્રાતઃકાળના પ્રતિક્રમણ વખતે (વિશાળ લોચનનું) ૧, ચૈત્યમાં જિનપ્રતિમાને વાંદતી વખતે ૨, આહારના પ્રારંભમાં (પચ્ચખખાણુ પારતાં) ૩, આહાર કરી રહ્યા પછી (પચ્ચખખાણુ કરતાં) ૪, સાંજના પ્રતિક્રમણમાં ૫, સુવાને સમયે (સંધ્યારા પોરિત્રી ભણાવતાં) ૬ તથા સવારે ઉઠતી વખતે (જગતિતામણિનું) ૭. આવકેને પણ સાત ચૈત્યવંદના કરવાની છે. તે આ પ્રમાણે—મને પ્રતિક્રમણમાં બે ૨, ત્રિકાળ પૂજામાં ત્રણ ૫, તથા સુત્રી વખતે ૬ અને ઉઠતી વખતે ૭. જે આવક બેટુંક પ્રતિ-

૧ અહીં નમસ્કાર નહીં કરવાથી પણ કહ્યું છે તેનો તાત્પર્ય એ છે કે—નમં નમસ્કાર કરે. આ ન કરે પણ તે તો સુખ આપનારી સિદ્ધિ છે.

ક્રમથી ન કરતો હોય તો પાંચ ચૈત્યવંદના કરે. અને માત્ર ત્રિકાળ જિનપૂજા કરતો હોય તો ત્રણ ચૈત્યવંદના તો જરૂર કરે. જ્ય-યથી આવકે હમેશા પોતાને ઘેર અથવા ચૈત્યને વિષે એકવાર દેવપૂજા અને ચૈત્યવંદના અવગવ કરવી જોઈએ. એજના અભિચારી સાધુએ અને આંકે પશુ મર્વ ધર્મકાર્યો ગુરૂની માથાએ દેવવંદન પૂર્વકજ કરવાં. કહ્યું છે કે-“ અરિહંતને જો એક જ નમસ્કાર કર્યો હોય તો તે પ્રાણીને સકળ ભવથી મુકાવે છે, અને ભાવથી કરેલો નમસ્કાર સમક્રિતાના સાબને મારે થાય છે. ”

આ પ્રમાણે હમેશાં ભાવથી ચોવીસ તીર્થ કરોનું સ્તવન કરવાથી કયા કુશળ પુરુષોને આ ભવમાં અને અન્ય ભવમાં મમત્ર લક્ષ્મીઓ પ્રાપ્ત થતી નથી ? સમસરણમાં રહેલા ભાવ તીર્થકરોની સેવા કરવાથી અનેક અગ્નિ છોડેને જા ભારત ભેરમાં મુક્તિનો હિન-કારક માર્ગ સુલભ થયો છે.

આ પ્રમાણે તપગચ્છ રૂપી આકાશને વિષે મૂયે સમાન મહાઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસગણિના ગિયર ઉપાધ્યાય શ્રી હંદ્રકુસુમશિખરે રચેલી શ્રી હિયદેશકલ્પવલ્લી નામની ટીકાને વિષે પહેલી શાખામાં ચતુર્વિંશતિ જિન સ્તવ નામનો પાંચમો પદ્યવ્યવસ્થાપ્ત થયો. ૫.

પદ્યસવ ૬.

ગુણ સમૂહ રૂપી મણિઓના ઉત્પત્તિ સ્થાન રૂપ, વિહરવર ગ્રામ કમળની જેવી કાંતિવાળા અને જેના ચરણ કમળને ઈંદ્રોએ નમસ્કાર કર્યા છે એવા હે શ્રી પદમપ્રભ પ્રભુ ! તમે જયવંતા પનો.

હવે આવકને હમેશાં કરવાનાં વંદનક નામનકીન આવગવહનું છટું દાર કહે છે.—હે રાક્ષા-વિચાર પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરનારા આરોગ્ય મોટા ગુણને ધારણ કરનાર શ્રીમદ્ગુરુ ચરચુક્રમગમાં વંદન જેવાના વિધિને વિષે નિરંતર કલ્પ કરો. પ્રત્યેકમંત્ર કરતી વખતે

(કુલ ૯૩) આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, સ્થવિર અને રત્નાધિક (અધિક દીક્ષા પરીયવાગા) એ પાત્ર વાદવા યોગ્ય છે (કુલ ૫૮) પામગ્થો, એસન્નો, કુશીલીયો, મસતો અને અકારચ દો એ પાત્ર પ્રદારના સાધુ અરિહ તના મતમા વાંદના યોગ્ય નથી (કુલ ૧૦૩). ગુરુનું ચિત્ત વ્યાખ્યાનાદિકના શ્રમથી આકુળ વ્યાકુળ હોય, ગુરુ પરાદ્ મુખ એટલે અવળા મુખ તાળા હોય (ખીજા ખાત્રુ એતા હોય) નિદ્રાદિક પ્ર માદમાં હોય, આહાર કે નિહાર કરતા હોય અને આહાર કે નિહાર કરવાના ઇચ્છક હોય તે વખતે ગુરુને વાદવા નહીં આ પાત્ર વાદવાના મમયના નિવેધ જણવા (કુલ ૧૦૮) ગુરુ શાતપથે ખેડા હોય, આસન ઉપર સ્થિત હોય, ઉપશાત હોય અને વદાવવાને ઉપસ્થિત હોય ત્યારે ભુદ્ધિમાને આસા લઇને વાંદવા આ ચાર વાદણાના અનિવેધ જણવા (કુલ ૧૧૨) ગુરુ જે સ્થાને ખેડા હોય ત્યાંથી ચારે દિશાઓમા શરીરના પ્રમાણુ જેટલો એટલે સાડાં જે હાથનો સ્વપક્ષમા એટલે સધુ શ્રાવક માટે અને તેર હાથનો પરપક્ષમા એટલે સાધી શ્રાવિકા માટે અવગ્રહ સમજવો તેમા ગુરુની આસા વિના પ્રવેશ કરવો નહીં (આ ગુરુ અવગ્રહના જે સ્થાન મેળવવાથી કુલ ૧૧૪ સ્થાન થયા) વંદનના પાત્ર નામ છે-વદન કર્મ ૧, ચિતિકર્મ ૨, કૃતિ-કર્મ ૩, પૂજા કર્મ ૪ અને વિનય કર્મ ૫ (કુલ ૧૧૫) વદન ઉપર શીતલાચાર્યનું ૧, ચિતિકર્મ ઉપર શુભકનું ૨, કૃતિ કર્મ ઉપર કૃષ્ણ તથા પીરો સાળવીનું ૩, પૂજા કર્મ ઉપર જે સેવકનું ૪ અને વિનય કર્મ ઉપર પાલક કુમાર તથા સાળ કુમારનું દબાત છે ૫ આ દબાતો આગળ ઉપર કહેશે (કુલ ૧૨૪) ગુરુના ગુણે કરીને યુક્ત આમા ૧ ગુરુના અભાવે તેમને સ્થાને અમુક વસ્તુની સ્થાપના સ્થાપીને વાદણા દેવા (કુલ ૧૨૫) ત્યાર પછી ગુરુની તેવીજ આશાતના આ પ્રમાણે જણવી—ગુરુની આગળ કિમા રહેવું ૧, ચાલવું ૨ અને ખેસવું ૩, ગુરુની પડખે ઉભા રહેવું ૪ ચાલવું ૫ અને ખેસવું ૬, ગુરુની પાછળ ઉભા રહેવું ૭, ચાલવું ૮ અને ખેસવું ૯, આ નવ આશાતના ગુરુની અત્યંત નજીક પથે તે

પ્રમાણે વર્તવાથી થાય છે. સ્થાંડિલ જમને ગુરૂની પહેલાં આવી તેની પહેલા પોતે શાંત કરવું-હાથ પગ ધોવા ૧૦, ગુરૂની પહેલાં ગમના-ગમનની આલોચના કરવી ૧૧, ગુરૂ બોલાવે તે વખતે (રાત્રે) જમતા છતાં જવાળ ન દેવો ૧૨, નવા આવતા શ્રાવકાદિકને ગુરૂના બોલાવ્યા પહેલાં પોતે બોલાવવા ૧૩, પ્રથમ શિષ્યની પાસે આહાર-રની આલોચના કરી પછી ગુરૂ પાસે આલોચના કરવી ૧૪, પહેલાં શિષ્યાદિકને આહાર દેખાડીને પછી ગુરૂને દેખાડવો ૧૫, પહેલાં બીજને આહાર માટે નિમંત્રણ કરી પછી ગુરૂને નિમંત્રણ કરવું ૧૬, ગુરૂને પૂછ્યા વિના બીજને પ્રથમ આહાર આપવો ૧૭, ગુરૂની સાથે આહાર કરતાં દિનગ્ધ અને મિષ્ટ આહાર પોતે લઈ લેવો ૧૮, ગુરૂના બોલાવ્યા છતાં (દિવસે) જવાળ ન આપે-ગુરૂના વચનને ગણકારે નહીં ૧૯, ગુરૂને કઠોર વાણીથી જવાળ આપે ૨૦, ગુરૂની પાસે જમને જવાળ આપવો જોઈએ તેને બદલે પોતાના આસન પર બેઠો બેઠો જવાળ આપે ૨૧, ગુરૂ બોલાવે ત્યારે પોતાના આસન પર રહીને જ 'શું છે ?' એમ પૂછે ૨૨, ગુરૂને તું કહી જવાળ આપે ૨૩, ગુરૂએ કાંઈ કામ કરવાનું કહ્યું હોય ત્યારે તે કામ તમે કેમ નથી કરતા ? એમ કહી ગુરૂની તર્જના કરે ૨૪, ગુરૂ ધર્મ કથા કરતા હોય ત્યારે પોતાની વિદ્રતા દેખાડવા માટે ગુરૂની કથાની શ્લાઘા ન કરે ૨૫, ગુરૂ કથા કહેતા હોય તે વખતે તમને ખરાખર કથા સાબરતી નથી એમ જોલે ૨૬, ગુરૂની કથાનો છેદ કરે એટલે કે પોતે આગળ આગળથી કહેવા માટે ૨૭, ગુરૂની પર્યાવાનો ભંગ કરે એટલે કે ગુરૂ ધર્મ કથા વડે સભાને રંજન કરતા હોય તે વખતે આવીને ગોચરી વિગેરેનો સમય થઈ ગયો છે ઇત્યાદિક જોલી સભાનો ભંગ કરે ૨૮, ગુરૂ કથા કહી રહે ત્યાર પછી પોતાની પહિતાઈ બતાવવા માટે સભાની આગળ તે જ કથાને પોત વિશેષ વિસ્તારથી કહે ૨૯, ગુરૂના મંથારાને પગ અડાડે ૩૦, ગુરૂના સંથારા ઉપર ઉભો રહે અથવા બેઠો ૩૧, ગુરૂના આસન કરતા પોતાનું આસન ઉંચું રાખે ૩૨ તથા ગુરૂના આસનનો ખરાખર પોતાનું આસન રાખે ૩૩. (કૃત

ઉપરના ૧૨૫ મંજીને ૧૫૮ સ્થાન થયા.) ત્યાર પછી વાંદણાના બ-
 ત્રીશ હોયો આ પ્રમાણે છે.—અનાદત હોય—આદર વિના વાંદે તે
 ૧, સ્તબ્ધ હોય—વંદના કરતાં દ્રબ્યથી અને બાવથી નમ્ર થાય નહીં
 અક્રુડ રહે તે ૨, વંદના કરતાં કરતાં નાશી બાય, અથવા વાંદતી વખતે
 અસ્પષ્ટ શબ્દ બોલે તે પવિત્ર હોય ૩, આચાર્ય વિગેરે સર્વને એક
 સાથે જ વાંદે તે પરિપિંડિત હોય ૪, તીકની જેમ ક્રૂદતો ક્રૂદતો વાંદે
 તે ટોલક હોય ૫, જેમ મહાવત અંકુશને હાથમાં નચાવે તેમ હાથમાં
 રાખેલા આધાને નચાવતો વાંદે તે અંકુશ હોય ૬, કાચખાની જેમ
 આગળ અને પાછળ ચાલતો ચાલતો વાંદે તે કચ્છપ હોય ૭, માછલાની
 જેમ અપળતાથી વાંદે તે મત્સ્ય હોય ૮, કોઈ કારણને લીધે
 ગુરુ ઉપર દ્વેષ રાખીને વાંદે તે મનોદ્વિષ્ટ હોય ૯, બન્ને હાથ
 ઢોંચણ ઉપર રાખી અથવા એ હાથની વચમાં 'બ'ને ઢોંચણ રાખી,
 અથવા એ હાથની વચમાં એક ઢોંચણ રાખી વાંદે તે વેદિકાબદ્ધ
 હોય ૧૦, નહીં વાંદવાથી ગુરુ મને કાઢી મૂકશે એવા બયથી વાંદે
 તે બય હોય ૧૧, બીજા સાધુઓ આ ગુરુને બજે છે માટે હું
 પણ તેને બચ્ચું એમ ધારી વાંદે તે બજંગ હોય ૧૨, હું ગુરુને વાંદીશ તો
 તે મારા પર પ્રીતી રાખશે એમ ધારી વાંદે તે મૈત્રી હોય ૧૩, પોતાની મોટાઇ
 જણાવવા માટે વાંદે તે જૈરવ હોય ૧૪, વચ્ચે પાત્રાદિકને માટે વાંદે
 તે કારણ હોય ૧૫, ઘોરની જેમ જાની રીતે કોઈ ન બોલે તેમ
 વાંદે તે સ્તૈન્ય હોય ૧૬, આહાર નિદાર વિગેરેના અધોગ્ય સમયે
 વાંદે તે પ્રત્યનીક હોય ૧૭, ક્રોધથી વાંદે તે ક્રુદ્દ હોય ૧૮, ગુરુ રોય
 કે તોય કાંઈ પણ કરતા નથી, એ તો એક પૂતળા જેવા છે એમ
 ધારી હાથની આંગળી વિગેરેના ચાળા પાડતો વાંદે તે તર્જિત હોય
 ૧૯, ભાવ વિના કપટથી વાંદે તે માર્મિક હોય ૨૦, હે ગર્વ ! હે
 વાયક ! એવા હાંસીના શબ્દો બોલતો વાંદે તે હીલના હોય ૨૧,
 વાંદવા વાંદતા કથા—વાતો કરે તે કુચિત્ત હોય ૨૨, કોઈની આથે
 રહીને અથવા અંધારું રહીને વાંદે તે દંષ્ટાદંષ્ટ હોય ૨૩, મસ્ત-
 કની ડાબી કે જમણી બાજુ ૧૨૬ હાથ રાખીને વાંદે તે મુંગ

દોષ ૨૪, રાજદિલ્હીના કરની જેમ આ પણ એક જાતનો કર છે એમ ધારી વાંદે તે કર દોષ ૨૫, દીક્ષા લેવાથી લૌકિક કરથી તો મુકાયા, પણ અરિહંતાના કરથી મુકાયા નથી એમ ધારી વાંદે તે મોચન દોષ ૨૬, મસ્તક પર ને ઓઘા ઉપર કાચ અડાડ્યા ન અડાડ્યા કરી વાંદે તે સ્વિષ્ટાસ્વિષ્ટ દોષ ૨૭, વાંદણનો પાઠ ઉતાવળથી બોલતો અક્ષરોને પડતા મઠી વાંદે તે ન્યન દોષ ૨૮, વાંદણા દઈ રથા પછી મોટા સબઈથી “મત્થણ વંદામિ” બોલે તે ઉત્તર સૂત્રિકા દોષ ૨૯, સબઈનો કચ્ચાર કર્યો વિના વાંદે તે મુક દોષ ૩૦, મોટે સ્વરે વાંદે તે ઢંફર દોષ ૩૧ અને અપજતાથી વાંદે તે ચકુલિત દોષ ૩૨વાય છે. ૩૨. (આ ૩૨ પુર્વના ૧૫૮ સાથે મેળવવાથી કુલ ૧૯૦ થયા. , વાંદણા દેવાના આઠ હેતુ છે એટલે કે આઠ કારણે વાંદણાં દેવાય છે, તે આ પ્રમાણે—પ્રતિકુમ્ભવ કસ્તી ૧ખને૧, સ્વાધ્યાય કરતાં ૨, અતિથિ આવે તેને ૩, અપરાધ ખમાવતાં ૪, કાયોત્સર્ગ કરતાં ૫, આલોચના લેતાં ૬, પચ્ચખ્યાણુ લેતાં ૭ અને અનશન કરતી વખતે ૮. (આ સર્વ મળી ૧૯૮ સ્થાનો થયાં. ‘* દે ભવ્ય ! દોષોનો ત્યાગ કરી પ્રીતિપૂર્વક એક ફળ મેળવવાની ઇચ્છાવાળા તારે બેઠ અને પ્રબેદ સહિત વાંદણાં દેવાં.

ઉપર વંદનક્રમાં શીતળાચાર્ય વિગેરે પાંચ દષ્ટાંતોનાં નામ કથાં છે, તેમની કથાઓ મિદ્ધાંતમાં કથા પ્રમાણે અહીં ટુંકમાં લખી છે.

શીતળાચાર્યની કથા.

કોઇ એક નગરમાં પૃથ્વીને નાથવાળી કરનાર અને પોતાના ગુણો વડે લોકોને પ્રસન્ન કરનાર સર્વનયણ નામનો રાજા હતો, તેને વિન-યાદિક ગુણવળો અને લોકપ્રિય શીતળ નામે પુત્ર હતો. તે વચન રૂપી મેઘની ધારા વડે પૃથ્વી તળે શીતળ કરતો હતો. તે રાજાને

સુશુશ્રવંદન ભાષ્યાદિકમાં ૪૯૨ સ્થાનો કથા છે. તેમાં વાંદણાના ૨૦૬ અસરો, ૫૮ પદો, ૪ વાંદણાના દાતા, ૪ અદ્યતા અને ૨ જે પ્રકારનો વિધિ કુલ ૨૯૪ સ્થાનો વધારે લખ્યાં છે એટલે ૪૯૨ થાય છે.

અનુપમ શરીરવાળી, કુળની હીપિકા (હીવા) જેવી, કળાનું સ્થાન અને પવિત્ર લાવણ્ય રૂપી જગની કૃપિકા (કૃપા) સમાન એક પુત્રી પણ હતી પવિત્ર મનવાળા અને સુંદર બુદ્ધિવાળા રાજપુત્રે એકદા ગુરુનું વચન સાંભળી વિરકત થઇ સંસારનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. અને લાગ્યથી શોભતી તેની બહેન (રાજપુત્રી) ને તેના પિતાએ કોઈ રાજ સાથે હિતસહિત પરણાવી. તેને અનુક્રમે સુંદર મુખકમળવાળા, લક્ષ્મીનાં સ્થાન રૂપ, કોડા કરવામાં ચતુર અને કળાઓમાં કુશળ ચાર પુત્રો થયા. તે પુત્રોની પાસે તે હમેશાં બુદ્ધિરૂપી પત્નિવાળા, તેનાગમમાં અને અન્ય આગમમાં વિદ્વાન, સાધુની ક્રિયા કરવામાં નિપુણ, ઉત્તમ ગુણવાળા, પ્રથમશ્રીજ પ્રતિષ્ઠા પામેલા, અર્ધકાર રહિત અને શ્રીમાન આચાર્ય પદવીનો ઉપભોગ કરવામાં ઇંદ્ર સમાન પોતાના ભાઈની હુકમથી પ્રયત્ન કરતી હતી. માતાના મુખથી મામાનો સ્નાયુ માંભળીને તે ચારે પુત્રોએ વેરાળ પામી અનુપમ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. બૃહસ્પતિના જેવી બુદ્ધિવાળા તે ચારે ગુરુ અને સ્થવિર મુનિઓની પામે અભ્યાસ કરીને કુતજ્ઞાનમાં વિદ્વાન થયા. એકદા મનુષ્યોમાં રત્ન સમાન, જ્ઞાનાદિત ગણુ રત્નોને ધારણ કરનાર અને પરિત્ર અંતઃકરણવાળા તેઓએ પોતાના મામાને વાંદવા જવાની રજા માગી. ત્યારે ગુરુએ તેમને આજ્ઞા આપી. પછી તેઓ ત્યાંથી વિહાર કરી સાંજને સમયે મામાના નગરની બહાર આવી પહોંચ્યા. સૂર્યાસ્ત થઇ જવાથી તેઓએ નગરમાં પ્રવેશ કર્યો નહીં, બહાર એક દેવકુળમાં જ રહ્યા. તે વખતે એક આવક તેમને મળ્યો. તેની સાથે તેઓએ મામા શીતળાચાર્યને કહેવરાવ્યું કે ' તમારા ભાણેએ તમને વાંદવા માટે અહીં આપ્યા છે, તે અત્યારે નગર બહાર રહ્યા છે, સત્તારે આપને વાંદવા આવશે. ' તે સંદેશે આવકે જઈને ગુરુને કહ્યો. પછી તેઓને રાત્રિમાં સુખ ધ્યાન ધ્યાતાં વાયુથી વાદળોનો સમૂહ દૂર થતાં સૂર્યનો નિર્મળ પ્રકાશ પ્રગટ થાય તેમ ઘાતિકર્મનો ક્ષય થવાથી દેવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. એટલે પ્રાતઃકાળે તેઓ ગામમાં ગુરુને વાંદવા ગયા નહીં. તેથી તેમના મામા શીતળાચાર્યે તેમને મળવા માટે ગામ બહાર આ-

બા, તેને આચારા બેઠ ને ચારે મુનીશ્વરો જીભા પળ ધયા નહીં.
તે બેઠ આચાર્યે તેમને કહ્યું કે—“ તે બાબેએ ! જે તમે વિનય
રહિત હો તો હું જ તમને વાંદું. ” ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે—“ તમારી
ધમ્મા પ્રમાણે કરો. ” તે સાંભળી આચાર્ય તેમને કોષ મહિત વાંદવા
લાગ્યા. ત્યારે તેઓએ તેમને કહ્યું કે—“ આવી દ્રવ્ય વંદના કરવાથી
શું ફળ છે ? બાવવંદન વડે વહિ. ” તે સાંભળી સુરિએ પૂછ્યું કે—
“ શું તમોને કેવળજ્ઞાન થયું છે કે જ્યાં તમે મારો દ્રવ્ય વંદનાને
જાણો છો ? ” ત્યારે તેઓએ ઉત્તર આપ્યો કે—“ હા. ઈમજ છે. ”
તે સાંભળી શીતગાચાર્યે પોતાનો અપરાધ ખમાવી બાવથી વંદના કરી.
વાંદતા વાંદતા તેમને પણ કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ૧.

શુદ્ધકર્મની કથા.

કોઈ આચાર્યે કાળ ધર્મ પામની વખતે કોઈ શુદ્ધકર્મ સાધુને
સારા લક્ષણવાળા જાત્રી પોતાના આચાર્ય પદ ઉપર સ્થાપન કર્યો. તે
બુદ્ધિવાળા સ્થવિર સાધુઓનો પાત્રે અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. પરંતુ તેના
અંતઃકરણે રૂપી વનમાં દુષ્ટ બાવ રૂપી દાવાનજ સળગેલો હતો. (ખુઝાઈ
ગયો નહોતો.) નેથી મદ વડે કાચીની જેમ મોહનીય કર્મ વડે યાવન રૂપી પ્રકુ-
શિત વનની અંદર કોડા કરતું તેનું મન ક્રમાર્ગ નરક દોરાયું. તેથી
એકદા સર્વ સાધુઓ ગોચરી લેવા માટે નગરમાં ગયા હતા તે વખતે
સ્થંડિલ જવાના મિષથી તે શુદ્ધકર્મચાર્ય શીઘ્ર પળે જિપામયની ખ-
હાર નીકળ્યો. ‘વપોઝતુના સમયની જેવા યોવન વયને ધિક્કાર છે
કે જેનાથી મહાત્માઓનાં પણ મન રૂપી સરોવરે ડોળાઈ જાય છે. ’
તે શુદ્ધકર્મ આચાર્યે કોઈ એક દિશામાં જતાં કોઈ વનમાં બહુલ વિગેરે
ઘણાં મનોહર વૃક્ષો છતાં પણ લોકોએ મોટી બઝિથી પૂજતા ખી-
જડીના વૃક્ષને બેઠ લોકોને પૂછ્યું કે—“ એક વૃક્ષોને છોડીને આ
ખીજડીના વૃક્ષને તમે કેમ પૂજો છો ? ” તેઓ બોલ્યા કે—“ પૂર્વે
પૂજ્યોએ આનો પૂજ કરીએ, તેથી અમે પણ આને પૂજએ છીએ. શું
તમે નથી સાંભળ્યું કે લોક પૂજવાને જ પૂજ છે. ? ” આ પ્રમાણે

તેમની વાણી માંભળી તે કુલલક આચાર્ય 'અનૃત ઘઈ વિચાર કરવા લાગ્યા કે—“ હુ ખીચડીના વૃક્ષ જેવો છું. મારામાં ઉત્તમ ચારિત્ર કયાં છે ? આઘા વિગેરે ચિત્તિકર્મના મુણથી જ વોઠો મને પૂજે છે ” એમ વિચારી તેણે પાછા કપાદ્રયે આવી મુનિઓને 'યોતાનુ' વૃતાંત નિવેદન કર્યું, અને તેની આવોચના કરી. આ કુલલકાચાર્યને પ્રથમ દ્રવ્યચિતિ હતી અને પાંડળથી ભાવચિતિ પ્રાપ્ત થઈ. એટલે કે પ્રથમ તેણે ઉપગરણો દ્રવ્યથી રાખ્યાં હતાં, અને પછી ભાવથી રાખ્યાં.

શ્રીકૃષ્ણ વામુદેવ અને વીર સાળવીની કથા.

ઈંદ્રની આજ્ઞાથી ધનદે (કુબેરે) કવણુ મમુદને આઘો કરી તે ઠેકાણે કણુવારમાં દ્વારકા નગરી વમાવી-ખનાવો દીધી. તે નવ યોજન પડોળી, ખાર યોજન લાંબી, ૨૧ દાય હંચા અને જમીનમાં ખમણા પહોળા કિલ્લાવાળી તેમજ સર્વ રત્નમય ખનાવી. તે નગરીમાં માણિક્ય-મય મનોહર જિનચૈત્યોની ઘણી ખનાવી, સર્વતોભદ્ર વિગેરે જાતિના સુવર્ણમય આવાસો ખનાવ્યા અને અંદર સાઠ તથા બહાર બેનર કુળ-કાંટિ યાદવોને વસાવ્યા. તેને સાડા ત્રણ દિવસ સુધી ધનદે ચોતરફથી લાવી લાવીને સુવર્ણ, મણિ, ધાન્ય અને વસ્ત્રના મમૂહોવડે પૂર્ણ કરી. તેને જોતાં બુદ્ધિમાન લોકોના મનમાં પણ વિસ્મય થતો હતો.

તે નગરીમાં સમુદ્ર વિજય વિગેરે ૮૨૫ દશાહં રાજાઓ વડે યુદ્ધ, અશ્વદંત વિગેરે પાંચ મહાવોરો વડે સેવાનો, ઉચ્ચેન વિગેરે સોળ હજાર મામંત રાજાઓથી પરિવરેલો, પ્રહુચન વિગેરે સાડાત્રણ કરોડ પુત્રો વડે સુકત, સાત્ર વિગેરે મોળ મો ને ત્રણ દુર્દાંત કુમારો સહિત, વીરસેન વિગેરે એકાદશ સો ને ત્રણ વીરોએ પરિવરેલો, મદાસેન વિગેરે છપ્પન સો ને ત્રણ ચોંદાઓ વડે આશ્રય કરાયેલો, ઉદ્ધિષ્ણી વિગેરે ગરીશ હજાર ગણીઓ સહિત, ત્રણ અંડ ભરતક્ષેત્રના

૧ બોધ પામી.

૨ મૃન કર્મને એકદા કરવાના કારણુ રૂપ આઘો વિગેરે ઉપ-ગરણ ચિતિ દર્શવાય છે.

અધિપતિ જરાસંધ નામના રાજાનો પરાજય કરનાર
અને શત્રુઓને ત્રામ પમાડનાર શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ રાજ્ય
કરતા હતા. એકદા તે પુરીમાં જન્મતાના છત્રોના મનના તાપને
દૂર કરવામાં અમૃતના મરોવર સમાન શ્રીમાન નેમિનાથ સ્વામી
સમવસર્થા-પધાર્યા. તેમને વાંદવા માટે ચાર નિકાયના ઇંદ્રો,
દેવો અને દેવીઓ તથા જિનેશ્વરની સમૃદ્ધિ જોવામાં આશ્ચર્ય
વાળા દારિકા પુરીના નરો અને નારીઓ તથા પરસ્પર ભય
ને વેર રહિત થયેલા તિર્થંચો પણ ત્યાં આવીને બેઠા. તે વખતે
ઉઘાનપાળે આવી શ્રીકૃષ્ણરાજાને જિનેશ્વરના આગમનની
વધામણી આપી તે સાંભળી મનમાં વિસ્મય પામેલા ત્રિખંડ
ભરતના સ્વામીએ અત્યંત હર્ષથી મેઘ જેમ જળને વરસાવે તેમ તે
ઉઘાનપાળ ઉપર સુવર્ણ વરમાન્યું—દાન આપ્યું. ત્યારપછી અતઃપુર
ની સ્ત્રીઓ અને રાજલોક સહિત જિનેશ્વરની ઋદ્ધિ જોવાને જાણે
ધસિછતા હોય તેમ શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ જિનેશ્વર પાસે આવ્યા. જિને-
શ્વરને જોઇ રાજયચિન્હો (છત્રાદિક) નો તેણે ત્યાગ કર્યો,
જિનેશ્વરને ત્રગુ પ્રદક્ષિણા કરી મસ્તકપર બે હાથને મુગટકપ
કરીને તે આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા—

“ માતિહાર્યની લક્ષ્મીવડે શોભતા શિવાદેરીના પુત્ર શ્રીજિન
પતિની હું સ્તુતિ કરું છું કે જેનો મેરૂ પર્વતના શિખર ઉપર દેવે-
દ્રોએ આદરપૂર્વક જન્મ મહોત્સવ કર્યો હતો. હે પ્રભુ ! તમારી પાછળ
આ ભામંડળ ગોમે છે એમ નથી પરંતુ તમારા પ્રતાપથી
પરાભવ પામેલા સકલમાનુષ્યે (મૃત્યે) તમારું શરણ
કર્તું છે. એમ હું માનું છું. ૧. ભાદ્રપદમાસના મેઘની ગર્જનાને
જીતનારા આ મનોહર દુન્દુભિઓ આકાશમાં વાગે છે એમ નથી,
પરંતુ મર્વ દિશાઓ હર્ષથી તમારી પામે આવી તમારા ગુણનાં ગીતો
ગાય છે ૨ હે તીર્થસજ ! હંમવીના જેવી ઉજ્જવળ કાંતિવાળી
ચામરોની શ્રેણી તમારી જન્મે બાળ્યે ગોમે છે, તે જાણે કે તમારા

શરીર રૂપી મેરૂ પર્વતની ખન્ને બાબુએ નિર્મળ જળના નિઝરણા પ્રસરતા હોય એમ લાગે છે. ૩ તમારા મસ્તક ઉપર દેવતાઓએ ત્રણ શ્વેત છત્રો ધર્યાં છે, તે જાણે કે તમારી સેવા કરીને પોતાના કલકનો નાશ કરવા માટે ત્રણ રૂપને ધારણ કરીને આવેલો ચદ્રજ હોય તેમ જોએ છે ૪ જગતના લબ્ધ છત્રો પાસે ધર્મના ચાર પ્રકારને કહેતી તમારી વાણી (દિવ્ય ધ્વનિ) જાણે કે ચાર ગતિના દ્વારને બંધ કરવા માટે કપાટને (બારણાંને) પ્રગટ કરતી હોય તેમ જોએ છે ૫ હે પ્રભુ ! તમારી પાછળ રહેલો અચેતન ચૈત્યવૃક્ષ પશુ 'અશોકપણાને પામ્યો છે, તો તમને આશ્રય કરનારા સર્વ મનુષ્યો 'અશોકપણાને પામે તેમા શુ આશ્ચર્ય ? ૬. સૂર્યના કિરણો જેવા પ્રકુલિત મુખકમળના હે દેવ ! તમે રૂપની લક્ષ્મી વડે કામદેવનો પરાજય કર્યો, તેથી તે જાય પામીને પોતાનાં શસ્ત્ર રૂપી પુષ્પોને તમારી પામે મૂકીને (પુષ્પ વૃદ્ધિ કરીને) નાખી ગયો જણાય છે ૭ અગાધ લાવણ્ય વડે શ્રેષ્ઠ રૂપવાળા હે સ્વામી ! વૈદુર્ય રત્નના સિંહાસન ઉપર રહેલી તમારી મૂર્તિ જાણે કે આકાશમા રહેલી ચદ્રની મોગમી કળા હોય તેવી જોએ છે. ૮. આ પ્રમાણે જિનેશ્વરના બામડળ ૧, દુરુભિ ૨, ચામર, ૩, છત્ર ૪, વાણી (દિવ્યધ્વનિ) ૫ અશોક વૃક્ષ ૬, પુષ્પવૃદ્ધિ ૭ અને સિંહાસન ૮ એ આઠ અતિ અદ્ભુત શ્રેષ્ઠ પ્રાતિહાર્યો જગતમાં જયવંતા વર્તે છે હે ભગવાન ! તમારૂં મુખ શ્રીવર્મરૂપી શ્રેષ્ઠ હસને ક્રોડાકરવાના કમળની લક્ષ્મીને વીસ્તારનાર છે, અને તમે અનંત પદાર્થોને જાળનાર છો તેથી આ પ્રમાણે મેં તમારી સ્તુતિ કરી છે, તો અકર્મિનિ હર્ષના સમૂહથી પૂર્ણ થયેલા મારા પગ તમે પ્રસન્ન થાઓ ॥

આ પ્રમાણે જગતીશની સ્તુતિ કરીને શ્રીકૃષ્ણ જિનેશ્વરની સન્મુખ અમૃતનાં માર જિવા પોતાના નેત્રો સ્થિરકરીને યોગ્ય સ્થાને બેઠા ત્યાર પછી શ્રીજગન્નાથ એક યોગ્ય સુધી વિસ્તાર પામતી, પાંત્રીશ

૧ અશોક નામના વૃક્ષપણાને

૨ શોક રહિતપણાને,

ગુણોને સ્પર્શ કરતી અને અમતના જીરી મધુ વાણી વડે બાદ્યા
કે—“જિનેશ્વરના દર્શન કરવાથી અને મુનિઓને વદન કરવાથી
મનુષ્યોના પાપને અત-નાશ થાય છે, અને મનર્વાંછન મંપદા પ્રાપ્ત
થાય છે વીતરાગ, તેનું વચન, વ્રત, ગુરને વંદન અને વિમલાદિ
(શત્રુજય પવેત) એ પાંચ વકાત્ મોક્ષના હેતુ છે ગીર્વાણ (દિવ) દર્શન,
ગર્વનોત્થાગ, અરિહંતનું ગીત, શ્રદ્ધા ગુર અને ગુણ ઉપર પ્રાપ્ત એ પા
ચ વકાત્ પામવા દુલભ છે ” આ પ્રમાણે પ્રભુનું વચન સાંભળી કૃષ્ણે કહ્યું
કે—“હે પ્રભુ ! મને બ્રાહ્મણ આપો, કે સર્વ મુનિઓને વાંદુ ” ભગવાન બે-
લ્યા કે—“ તપ્પારી ઈચ્છ પ્રમાણે કરે ” ત્યારે કૃષ્ણ વામુદેવ કર્મથી
અઢાત હજાર મુનિઓને કમમર વાદવા લાગ્યા. તે વખતે સાથે રહીને
વાદનાર બીજા લોકો તથા વિવેકી રાજ્યોકો તેવા પ્રદારનું શારીરિક
બળ નહીં હોવાથી વાદતા વાદતા વચ્ચેથી જ થાકીને અટકી ગયા
જમ વરસાદ વરસતો હોય ત્યારે તેના જળના પ્રવાહો થોડા થોડા
ચાલીને પ્રકી ઉપર જ રહી જાય છે, સમુદ્ર સુધી પહોંચતા નથી, તેમ
તેઓ ઠેક સુધી પહોંચ્યા નહીં પરંતુ જેમ નિરતર વહેતો ગંગાનો
પ્રવાહ સમુદ્રને મળે છે, તેમ એક વીર નામનો વામુદેવનો એવક
૧૮૦૦૦ મુનિઓને વાદવામાં કૃષ્ણની સાથે છેવટ સુધી રહ્યો. સર્વ
સાધુઓને વદના કરી ગયા પછી કૃષ્ણે પ્રભુને પૂછ્યું કે—“ હે સ્વામી !
મેં પૂર્વે તમને સાંભળ્યું હતું કે, તેમાં હું જરા પણ થાક્યો
નહોતો, પણ આજે આ વાદના દેવામાં થાકી ગયો, તેનું શું કારણ ? ”
જિનેશ્વરે જવાબ આપ્યો કે—“ હે કૃષ્ણ ! પૂર્વે યુદ્ધો કરવા વંદ
તમે અશુભ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતું, અને અત્યારે આ વદના
કરવાથી તો તમને અપૂર્વ લાભ થયો છે તે માનજો—હે કૃષ્ણ !
તમે વદના કરવાથી ક્ષાયિક સમકિત ને તીર્થ કરનામકર્મ મેળવ્યું છે
અને માતમી નરક પ્રત્યેના આયુષ્યને બદલે ત્રીજી નરક પ્રત્યેના આયુષ્ય
બાંધ્યું છે. ” તે વિષ શ્રીઆવગ્ધક ચૂનમાં કહ્યું છે કે—“ નિશાકને
વિષ સિંહ સમાન શ્રીકૃષ્ણે દ્વાદશાવર્ત વદન વડે (૧૮૦૦૦ મુનિને)
વદન કરવાથી તીર્થ કરનામકર્મ, ક્ષાયિક સમકિત અને માતમી
બદલ ત્રીજી નરક પ્રત્યેના આયુષ્ય બાંધ્યું ” ત્યાર પછી કૃષ્ણે પુ-

છયું કે—“હે ભગવાન ! આ મારા વીર સેવકે પલ્લ મારી સાથે જ વંદના કરી છે, તેણે શું ઉપાર્જન કર્યું ? ” પ્રભુએ જવાબ આપ્યો કે—“ હે રાજા ! તમે પ્રસન્ન થઈને તેને જે ધનામ આપશો તે જ તેને લાભ થયો છે. તે સિવાય બીજે કંઈ પણ લાભ તેને થયો નથી. કારણકે ગુણી સાધુઓ ઉપર તેની જરા પણ ભક્તિ વાળી બુદ્ધિ ન હોતી, પરંતુ મારા સ્વામી આ મુનિઓને વાદે છે માટે હું પણ તે પ્રભાણે કશું એમ ધારી તેણે કેવળ તમારી જ ભક્તિ કરી છે. ” હે ભોલો ! દ્રવ્ય અને ભાવમાં આટલો ખેડો તકાવત છે એમ તમે જાણો. ત્યાર પછી જેની કાર્તિની જ્ઞાન ફરકતી છે એવા શ્રીકૃષ્ણ રાજા શ્રીજિનેશ્વરને નમસ્કાર કરી પોતાની પુરીમાં ગયા. હે ભગ્ય છવો ! તમે પણ ગુરુ વંદન કરવામાં નિરંતર ચત્ન કરો.

બે સેવકની કથા.

કોઇ બે સેવકો કોઇ રાજાની સેવા કરતા હતા. તેઓ એકદા ગામના સીમાડાના નિર્ણયને માટે માર્ગે ચાલ્યા જતા હતા. માર્ગમાં તેઓએ જાણે પંકરહિત પુણ્યને પિંડ હોય અને દેહધારી શાંત રસ હોય એવા એક મુનિને બોધા. તેને બોધે એક સેવકે વિચાર્યું કે—“ આ સાધુના દર્શનથી અવરથ મારું કાર્ય સિદ્ધ થશે. કારણકે મુનિના દર્શનથી આ ભોલક અને પરબોધના કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. કહ્યું છે કે—હે અર્જુન ! રથ ઉપર ચડ અને ધનુષને હાથમાં લે. આગળ નિર્વૃથ મુનિ દેખાવ છે તેથી હું પૃથ્વીને જીતેલી જ માનું છું. ” એમ વિચારીને તેણે ભગવાન મુનિને વંદના કરી. અને બીજાએ મુનિને દોષના ક્ષત્ર દ્રુપદની વંદના કરી નહીં. ત્યાર

ન આળંગાય તેવી જ હોય છે. ’ તે ન્યાયમાં ભાવથી મુનિને વાંદનાર સેવક હતો, અને ખીજે હારી ગયો. ‘ જ્યાં ધર્મ છે ત્યાં જ ન્યાય હોય છે. ’

શાંખ અને પાલકની કથા.

હવે ઇષ્ટ વસ્તુને આપવામાં મમત્ત્વ એવું પાંચમું દ્રષ્ટાંત મળે છે—એકદા બ્રહ્મ નક્ષત્રોથી ભરાયેલા આકાશની જેમ મેવકોથી ભરાયેલી શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવની સમાના દ્વાર પાસે બેસે સૂર્યના રથમાંથી ઉતરીને આબ્યા હોય તેવા, કૃષ્ણશ્રવા નામના ઈંદ્રના અશ્વની જેવા અને ગંજા નદીના ઉછળતા તરંગો જેવા એક અશ્વને લઈને કાંઈ પરદેશી પુરુષ ઉભો રહ્યો. તેને કર્મની જેમ પ્રથમ દ્વારપાળે સમામાં જોઈ અટકાવ્યો. પછી તે દ્વારપાળે રાજાને જણાવી તેની આજ્ઞા લઈ તે પુરુષને સમામાં પ્રવેશ કરાવ્યો. તે પુરુષે રાજાને નમસ્કાર કરી અશ્વરત્નની ભેટ કરી. કારણકે ‘ ખાણમાંથી નીકળેલાં રત્નોના ભોગવનાર પુણ્યશાળી જ હોય છે, અને વનમાં ઉત્પન્ન થયેલાં પુષ્પો દેવના મસ્તક ઉપર જ ચડે છે. ’ રાજાએ શુભ લક્ષણને ધારણ કરનાર તે અશ્વ તેની પાસેથી લીધો. અને તેને ઘણું ધન અપાવ્યું. તે વખતે શાંખ અને પાલક નામના કૃષ્ણના પુત્રોએ તે અશ્વની યાચના કરી. ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું કે—“ કાલે પ્રાતઃકાળે જિનેશ્વરને જે પહેલા વંદના કરશે તેને આ અશ્વ હું આપીશ. ” તે સાંભળીને પ્રાતઃકાળે પોતાને ઘેર રહેલા શાંખે ઉડીને માત આઠ પગલાં જિનેશ્વરની દિશા તરફ જઈને શુભ ભાવથી જિનેન્દ્રને વંદના કરી. પાલક તો અશ્વના લોભથી પેરોટીએ ઉડીને માર્ગમાં જતાં સુતેલા લોકોને જગાડતો અરિહંતની પાસે ગયો, અને તેમને નમસ્કાર કરી તેમને પોત ના સક્ષી રાખ્યા. પછી શ્રી કૃષ્ણે પરિવાર મહિન નેમિનાથ પાસે જઈ તેમને વંદના કરી પૂછ્યું કે—“ હે જગદ્ગુરુ ! આજે આપને પ્રથમ કોણે વંદના કરી ? ” ભગવાને જવાબ આપ્યો કે—“ પ્રથમ શાંખે ભાવથી મને વંદના કરી છે,

અને ત્યાર પછી પાલકે ડ્રૉયથી વંદના કરી છે. ડ્રૉય અને બાંવ વંદનામાં મેરૂ અને સરસવના જોડેલો તફાવત છે. પાલક અભવ્ય છે, અને શાંખ ચરમ દેહધારી છે. ” આ પ્રમાણે પ્રભુના મુખથી સાંભળીને શ્રોકૃષ્ણ પોતાની પુરીમાં ગયા. અને તેણે જાગની જેવા નિર્માળ ચિત્તવાળા શાંખને તે અશ્વ આપ્યો. આ દૃષ્ટાંત જાણીને તત્ત્વજાનીઓએ વિધિ પ્રમાણે ભાવથી ગુરૂ વંદન કરવું.

આ પ્રમાણે મનોહર કૃષ્ણને આપનારાં આ પાંચ દૃષ્ટાંતો સાંભળીને ભવ્ય પ્રાણીએ સંસાર રૂપી સમુદ્રને તારવામાં અવહન્યુ સમાન અને ચિંતામણિ રત્નની જેમ પ્રાણીઓના મનવાંછિત સમગ્ર પદાર્થ દેવામાં ઉત્સુક એવી મુનીન્દ્રના ચરણકમળની વંદના કરવામાં નિરંતર ભક્તિ થી ઉદ્ભવ કરવો.

આ પ્રમાણે શ્રીતપગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીઈદ્રહંસ ગણિએ રચેલી શ્રી ઉપદેશકદ વદલી નામની ટીકાને વિષે પ્રથમ શાખામાં ગુરૂને વાદ્ધ્યાં દેવાના વિષયમાં શ્રીશીતળાચાર્ય વિગેરેના પાંચ દૃષ્ટાંત વિગેરેના વર્ણન રૂપ છટ્ટો પદ્મવ સમાપ્ત થયો.

પદ્મવ ૭.

જેમના ચરણનો આશ્રય કરવાથી સ્વસ્તિક (માધીઓ) હજુ સુધી લોકોના મગજને માટે થાય છે, અને જેમનું તેજ સૂર્યની જેવું ઉગ્ર છે, તેના સાતમા અરિકંઠ તમારી લક્ષ્મીને માટે થાઓ.

શ્રીગુરૂવંદનનું દ્વાર કરી રહ્યા પછી હવે પ્રતિક્રમણ નામનું સાતમું દ્વાર પ્રતિષ્ઠાન કરવા માટે કહે છે.—શ્રીવીતરાગના ધર્મથી શોભતા હે ભવ્ય જીવો ! તમારે એકાગ્ર ચિત્ત વડે વિધિ પ્રમાણે પ્રતિક્રમણ કરવામાં ઉદ્ભવ કરવો. પ્રતિક્રમણ શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.—અતિચારવાળા સ્થાનથી જે પાછું ફરવું તે પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે. કહ્યું છે કે—“ પ્રાણી પ્રમાદના વશથી પોતાનું સ્થાન તજી બીજે

સ્થાને ગયો હોય તે પાછો ફરીથી પોતાને સ્થાને આવે તે પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે, " શ્રાવકે સાધુની સમીપે અથવા પોષધશાળામાં ભૂમિનું પ્રમાર્જન કરી, સ્થાપનાચાર્યની અને પોતાના શરીર વચ્ચે દિકની પ્રતિષેષના કરી, સામાયિક લઘને વિધિ પૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરવું તે પ્રતિક્રમણના પાંચ ભેદ છે.—દૈવસિક ૧, સન્નિક ૨, પાશ્વિક ૩, આતુર્માસિક ૪ અને સાંવત્સરિક ૫ કહ્યું છે કે—“ દેવમી ૧, ૨ ધ ૨, ૫ખી ૩, ચોમાસી ૪, અને સંવત્ષ ૫ એ પાંચ પ્રકારે પ્રતિક્રમણ છે. તેમાં મધ્યના બાવીશ તીર્થંકરોના તીર્થમાં પહેલા બે જ પ્રતિક્રમણ હોય છે, અને પહેલા તથા છેલ્લા તીર્થંકરના વારામાં પાંચ પ્રતિક્રમણ હોય છે. ” પહેલા તીર્થંકરના વારાના છવો ઋતુજડ અને છેલ્લા તીર્થંકરના વક્રજડ હોવાથી તેમને પાંચ પ્રતિક્રમણ કરવાનાં છે, મધ્યમના બાવીશ તીર્થંકરોના વારાના છવો ઋતુ ને પ્રાણ હોવાથી તેમને પહેલાં બે જ પ્રતિક્રમણ કરવાનાં છે. તે વિષે શ્રીઆવશ્યકસૂત્રમાં કહ્યું છે કે—“ જમ હમેશાં ઘરને વાળીને સાફ કરવામાં આવે છે, તે પણ પખવાડીએ ચાર મહિને કે વર્ષે વિશેષે કરીને સારી રીતે સાફ કરવું જોઈએ. તે જ પ્રમાણે અહીં પ્રતિક્રમણના વિષયમાં પણ સમજવું. ”

દૈવસિક પ્રતિક્રમણનો વિધિ આ પ્રમાણે છે.—૧થમ ચૈત્યવંદન કરવું, પછી કાયોત્સર્ગ (૮ ગાથાનો) કરવો, પછી મુખવચ્ચિકાની (ત્રીજા આવશ્યકની) પડિલેહણ કરવી, પછી વાંદણાં દેવાં, પછી આલોચના (દેવમીઅં આલોચ) કરવી, પછી પ્રતિક્રમણનું મૂન (વસ્તિ) બોલવું, પછી વાંદણાં દેવાં, પછી ખામણાં કરવાં, અશ્લુકિંક ખામણ, પછી વાંદણાં દેવાં પછી ચારિત્રાચારના અતિચારનો કાયોત્સર્ગ (જે લોગસ્મનો) કરવો, પછી દર્શનાચારના અતિચારનો કાયોત્સર્ગ (એક લોગસ્મનો) કરવો, પછી જ્ઞાનાચારના અતિચારનો કાયોત્સર્ગ (૧ સોગસ્મનો) કરવો, પછી શુન દેવતાનો કાયોત્સર્ગ (૧ નવકારનો) કરવો, પછી ક્ષેવ-દેવતાનો કાયોત્સર્ગ (૧ નવકારનો) કરવો, પછી મુખવચ્ચિકાનું પ્રત્યુપેક્ષણ કરવું, પછી વાંદણાં દેવાં, પછી સ્તુતિ (નમોસ્તુ વર્ધમાનાયની ૩ ગાથા) કહેવી, પછી શકસ્તવ બણવો, અને ત્યાર પછી

દિવસના અતિચારની શુદ્ધિને માટે કાયોત્સર્ગ (૪ લોગસ્મનો) કરવો. આ પ્રમાણે દેવસી પ્રતિક્રમણનો વિધિ જાણવો. ૧.

હવે રાત્રિક પ્રતિક્રમણનો વિધિ કહે છે.—પ્રથમ (રાત્ર પઠિ-
ક્રમણે ઠાઠિ કહેવા વડે) મિથ્યા દુષ્કૃત દષ્ટ પછી પ્રણિપાત દ'ડક
(નમોતથુણુ) કહી ત્રણ કાયોત્સર્ગ કરવા. પછી મુખવચ્ચિકાની પડિલેહણુ
કરવી, પછી વાંદણાં દેવા, પછી આલોચના લેવી (રાત્ર આલોચ' કહેવું),
પછી પ્રતિક્રમણનું સૂત્ર (વ'હીણુ) જણવું, પછી વાંદણાં દેવા અને
જામણા કરવાં (અભુકિડિ જામણુ), પછી વાં: ળાં દેવાં પછી આશિ
ઉચ્ચસાદ ઇત્યાદિ ત્રણ ગાથા કહેવી, પછી છમામી તપ વિગેરે ચિતવવાનો
કાયોત્સર્ગ કરવો, પછો મુખવચ્ચિકા પડિલેહી જે વાંદણાં દષ્ટ પરચ-
ખખાણુ કરવું, પછો (વિશાળજ્ઞાનની) ત્રણ ગાથા વડે ચિતવવન કરવું.
આ રીતે રાત્ર પ્રતિક્રમણનો વિધિ જાણવો. તેમાં જે ત્રણ કાયોત્સર્ગ
કરવાના કથા છે તેની અંદર પડેલો ચારિત્રાચારની શુદ્ધિ માટે,
ખીજે દર્શનાચારની શુદ્ધિ માટે અને ત્રીજે જ્ઞાનાચારની શુદ્ધિ માટે
એમ ત્રણ કાયોત્સર્ગ કરવા. તેમાં પણ ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં
રાત્રિ સખંધી અતિચારનું ચિતવન કરવું, (પહેલાં એ કાકિસગ્ગ
એકેક લોગસ્મના કરવા), તથા છમામી તપથી આરંભીને એક એક
દિવસની જાનિ કરતાં છેવટ પોરમિ અને નવકારની સુધીના તપનું
ચિતવન છેવટના પ્રતિક્રમણ સૂત્ર કથા પછીના કાકિસગ્ગમાં કરવું.
તે એ પ્રમાણે કે હું છમામી તપ કરી ચકીશ કે નહીં? એમાં
એકેક દિવસ ઘટાડતા પાંચ માસ ચાર માસ, ત્રણ માસ, બે માસ,
એક માસ, પંદર દિવસ, એમ જાનિ કરતાં છેવટ પોરમી અને નવ
કારગી સુધીનું ચિતવનકરી રચાચક્ષિ તપ કરવો. ૨.

હવે પાસિક પ્રતિક્રમણનો વિધિ કહે છે.— પાસિક પ્રતિક્રમણ
ચતુર્દશી તિથિએ કરવાનું છે. તેમાં પ્રથમ વાંદિતા સૂત્ર કહેવા
પર્યંત દૈવચિક પ્રતિક્રમણ પ્રમાણે વિધિ કરીને પછી સમ્યક્ પ્રકારે
આ પ્રમાણે કરવું—મુખવચ્ચિકાને પડિલેહી વાંદણાં દેવા, પછી
જ્યેષ્ઠાનુક્રમે અભુકિડિ જામણુ, પછી પાખખી આજોડ' કહીને વાંદણા
દેવા પછી અભુકિડિ દેવા વડે દરેકને ખમાવવા, પછી વાંદણાંદેવાં પછી,

મુખવન્નિકાની પડિલેહણ કરી, પાસિક સૂત્ર બાળી, ષિલા થઇ, કાયોત્સર્ગ કરી, વાંદણાં દઇ, ત્રીજી વારના સમપ્ત ખામણાં કરી છેવટ ચાર થોભવંદન વડે ખામણા દેવા. એ રીતે ઇલા પછી દૈવસિક પ્રતિક્રમણના વિધિ પ્રમ ભે સર્વ વિધિ વાંદણાંથી માંડીને કરવો. તેમાં વિશેષ એટલું કે શેવદેવતાને બદલે ભુવનદેવતાનો કાઉસગ કરવો સ્થાવરને સ્થાને અનિતશતિ સ્તવ કહેવું અને લઘુશાંતિને સ્થાને વૃદ્ધ શાંતિ કહેવી. એ જ પ્રમાણે ચાતુર્માસી અને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણનો વિધિ પણ જાણવો. પાસિક, ચાતુર્માસિક અને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણને વિષે વિધિ સરખો જ છે, માત્ર નામનો ફેરફાર છે એટલે પાસિકને સ્થાને ચક્રમાસી અથવા સંવત્ષરી કહેવું. અને કાયોત્સર્ગના બેદ છે, તે આ પ્રમાણે—પાસિક પ્રતિક્રમણમાં કાયોત્સર્ગ ૧૨ લોગસ્થનો કરવો, ચતુર્માસિકમાં ૨૦ લોગસ્થનો કરવો અને સાંવત્સરિકમાં ૪૦ લોગસ્થ અને ૧ નવકારનો કરવો, અને પ્રથમા સંખુબ્ધા ખામણામાં ૫ સિકમાં ૩ ને ચાતુર્માસિકમાં ૫ ને અને સાંવત્સરિકમાં ૭ ને ખમાવવા (પાછળ બે ખાલી રહેવા બે-બે)

પ્રતિક્રમણનો કાળ આ પ્રમાણે છે.—‘સૂર્ય અર્ધો અસ્ત થાય તે વખતે ગીતાર્ધ-મુનિ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર બાળે છે.’ આ વચનના પ્રમાણુ રી તે જ કાળ દૈવસિક પ્રતિક્રમણનો જાણવો, રાત્રિક પ્રતિક્રમણને સમયે આચાર્યોદિ નિદ્રા રૂપી મુદ્રાનો ત્યાગ કરે છે, અને પ્રતિક્રમણ તેથી રીત કરે છે કે (પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી) પડિલેહણ કરી રહે ત્યારે સૂર્યોદય થાય. અપવાદથી કહીએ તો દૈવસિક પ્રતિક્રમણનો કાળ દિવસના ત્રીજા પ્રહરથી અર્ધરાત્રિ સુધી જાણવો. યોગશાસ્ત્રની પૃષ્ઠમાં મધ્યાન્કથી આરંભાને અર્ધ રાત્રિ સુધી કહેલ છે. રાત્રિક પ્રતિક્રમણનો કાળ અર્ધ રાત્રિથી આરંભીને મધ્યાન્ક સુધી કહ્યો છે, તે વિષે અન્ય કહ્યું છે કે “રાત્રિક પ્રતિક્રમણનો કાળ કલાહા પોરસી સુધીનો છે, અને વ્યવહાર સૂત્રના અભિપ્રાય પ્રમાણે પુરિમદ્ સુધીનો છે.

પાસિક, ચાતુર્માસિક અને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ પદ્ધતિને અંતે ‘કરવાનાં છે. પરંતુ વ્યવહાર સૂત્રના છૂટા ઉદ્દેશમાં—“વરક્ષમ અદ્વર્ગ રહ્ય, માતૃત્વ ય વરેકમં તુ જાયમં” ઇત્યાદિકની વ્યાખ્યા કરતાં ટીકામાં અને સૂક્ષ્મ પાસિક પ્રતિક્રમણ યોદશની

તિથિએ ન કરવાનું કહ્યું છે અને ચાતુર્માસિક તથા સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ પ્રથમ પૂર્ણિમા અને પંચમીની તિથિએ કરવામાં આવતાં હતાં, પરંતુ હાલ કાલિકાચાર્ય નામના પ્રભાવક આચાર્યના આચરવાથી ચતુર્દશી અને ચતુર્થીની તિથિએ કરવામાં આવે છે. તે પ્રમાણભૂત છે. કેમકે કુટુંબસાધ્યાદિકમાં કહેલું છે કે—“કોઈ પણ પંડિત પુરૂષે કોઈ પણ વખત અસાવધ (પાપ રહિત) જે કાંઈ કાર્ય કર્યું હોય (આચરણ કરી હોય) અને તે કાર્ય ત્યાર-પછીના બીજા પંડિતોએ નિવાર્યું ન હોય અને ઘણા જનોએ સંગત કરેલું હોય તેવું કાર્ય સર્વને આચરવા યોગ્ય સમજવું. ” તીર્થોદ્ગાર નામના પ્રકીર્ણક (પયજ્ઞા) માં પણ કહ્યું છે કે—“શાલિવાહન રાજાએ સંઘની આજ્ઞાથી લગવાનું કાલિકાચાર્ય પાસે જોધને દિવસે પર્યુષણ અને ચૌદશની તિથિએ જોમાસી કરાવી. પ્રથમ જોમાસી પ્રતિક્રમણ પાળીને (ચતુર્દશીને) દિવસે ચાર પ્રકારના સંઘના નવસો ને ગ્રાહ્ય માણસોએ મળીને આચર્યું તેથી તે પ્રમાણભૂત છે. ”

સર્વ અતિચારોથી શુદ્ધ થવા માટે તથા પવિત્ર પુણ્ય ઉપાર્જન કરવા માટે ભવ્ય પ્રાણીઓએ આદરથી બંને વખતે(સવારે નેસાંજે) પ્રતિક્રમણ કરવું. તેની ઉપર ઔપધનું દ્રષ્ટાંત આપે છે—“એક ઔપધ એવું હોય છે કે તે વાપરવાથી રોગ હોય તો તેનો નાશ થાય છે અને રોગ ન હોય તો નવો રોગ ઉત્પન્ન થાય છે, બીજું ઔપધ એવું હોય છે કે રોગ હોય તો તેનો નાશ કરે છે, અને ન હોય તો બીજા કાંઈ વિકાર કરતું નથી, અને ત્રીજું ઔપધ એવું હોય છે કે જો રોગ હોય તો તેનો નાશ કરે છે, અને રોગ ન હોય તો શરીરને પુષ્ટ કરે છે.” તે જ પ્રમાણે ત્રીજા ઔપધની જેવું આ પ્રતિક્રમણ છે. એટલે કે જો અતિચાર લાગેલ હોય તો તેની શુદ્ધિ કરે છે, અને અતિચાર લાગેલ ન હોય તો તે ચારિત્રધર્મની પુષ્ટિ કરે છે. અનુયોગદ્વાર વિગેરે સૂત્રોમાં સાધુ અને શ્રાવક બંન્નેને બંને ટંક દરેરાજ પ્રતિક્રમણ કરવાનું કહ્યું છે. તે વચન આ પ્રમાણે છે.—“સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાએ તો (પ્રતિક્રમણ) માં જ ચિત્ત રાખી, તેમાંજ તન્મય

થઈ, તેનીજ લેશ્યા રાખી, તેમાંજ અધ્યવસાય રાખી, તેમાંજ તીવ્ર અધ્યવસાય રાખી, તેનાજ અર્થમાં ઉપયોગ રાખી, તેમાંજ સર્વ ઈદ્રિયોને સંક્રમાવી અને તેનાજ ધ્યાનમાં લાવિત થઈ બંને કાળ પ્રતિક્રમણ કરવું," શ્રીમુધર્મા સ્વામી ગણધર વિગેરે પૂર્વના આચાર્યોએ રચેલું અને લબ્યજીવોને તુલકળને આપનારું પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે, રાગિમાં અને દિવસમાં ઉત્પન્ન થયેલા પાપ રૂપી પંકને ધોઈ નાંખવા માટે આવકોને શુભ ખુદ્દિ રૂપી જગવડે પ્રતિક્રમણ રૂપી શુભ સ્નાન થાય છે, દૃઢ અંતાઃકરણવાળા આવકો પ્રતિક્રમણ કરવાથી મહાશુચિંદની જેમ આ લોક અને પરલોકમાં સુખ લક્ષ્મીને લજનારા થાય છે.

મહાશુચિંદની કથા.

સુખ સમૃદ્ધિના સ્થાન રૂપ અને અનુપમ શ્રામે તથા ઉદ્યાનો-વડે પૃથ્વીને શોભાવનારો દેવગિરિ નામે દેશ શોભે છે, તે દેશમાં અખૂટ લક્ષ્મીવાળો, મહેબોની શ્રેણીમાં શિરોમણીભૂત, સર્જનપણાનું સ્થાન, ભાગ્યવાન અને ઉકેશ વંશના મુગટ સમાન જગસિંહ નામનો એક ધનિક રહેતો હતો. તે ધનની અનર્ગલ વૃષ્ટિવદે સમગ્ર ભિખુકોનું પોષણ કરતો હતો. રાજાની સમાને શણગારવામાં તે હીરા સમાન હતો. શુણ્દરૂપી લક્ષ્મીને રહેવાનું તે ઘર હતો. તેને શુભકર્મ રૂપી દેદિધ્યમાન વજરતનની ખાણમાંથી ધનનો સમૂહ પ્રાપ્ત થતો હતો. ઉબળ થયેલા સમૂહ રૂપી તરંગોની શ્રેણીવડે તે આકાશને પણ ફેંટી નાંખતો હતો. તે સંસારની અસારતાને સારી રીતે જાણતો હતો, તેથી તેના અહંકાર અને દ્રેષભાવ ક્ષીણ થઈ ગયા હતા. તે વિવેકી, સદાચારી અને ચાર પ્રકારની ખુશ્ખીનો સાગર હતો. જગતના પ્રાણીઓને આનંદ આપનાર હતો તથા હંમેશાં મનની વ્યથાનો નાશ કરી સાતે ક્ષેત્રમાં ધનનો વ્યય કરતો હતો.

એકદા તે દેશમાં લક્ષ ધનવાળાની સંપદા પણ ક્ષીણ થઈ જાય એવો મહા ભયંકર દુકાળ પડ્યો; તેમાં કુશળતારહિતપણું

પ્રાપ્ત થવાથી લોકો શ્રોણ પામ્યા. તે વખતે ઉનાળામાં સરોવરની જેમ તે જગસિંહ સર્વને સેવવા લાયક થઈ પડ્યો. તેણે વિચાર કર્યો કે—“મારી પાસે લક્ષ્મી ઘણી છે અને તે તો ગંગા નદીના તરંગ જેવી ચપળ છે, માટે તેનું ઉત્તમ ક્ષણ હું લઈ લઉં.” એમ વિચારીને સર્વ વસ્તુનું દાન કરનાર તે જગસિંહ હંમેશાં ચડતા હરિના ઉત્કર્ષથી કુટુંબ સહિત સાધર્મિક લોકોના સમૂહોને જમાડવા લાગ્યો, પરંતુ તેઓ દરરોજ તેના ભોજનના નિમંત્રણને સ્વીકારતા નહોતા. કારણ કે આગરૂદાર માણસોને હંમેશાં ખીજને ઘેર ભોજન કરવું તે લજ્જા ઉત્પન્ન કરનારું છે. એમ થવાથી તાત્ત્વિક બુદ્ધિવાળા જગસિંહે ત્રણસો ને સાઠ સાધર્મિકોને વેપાર કરવાના મિથે ધન આપી પોતાની જેવા ધનિક કર્યા. પછી દિવસે આકાશમાં પોતાના તેજથી નિરંતર પ્રસરતો સૂર્ય ત્રણસો ને સાઠ દિવસે વર્ષ પૂર્ણ કરે છે તેજ પ્રમાણે નવા નવા વેપાર કરનાર નટની જેમ તે જગસિંહે તે નવા બનાવેલા ધનિક વર્ણીકોની પાસે એક એક દિવસનું સાધર્મિક વાતસય કરાવી એક વર્ષના ૩૬૦ દિવસો પૂર્ણ કર્યા. જે ઉત્સવોમાં સારી ધર્મક્રિયા કરનારા અને જીવાદિક તત્ત્વને જાણનારા સજ્જનોનો સત્કાર કરાય છે; તેજ સારી અવસ્થાવાળા ગૃહસ્થોના ઉત્સવો વખાણવા લાયક છે.

એકદા યુધિષ્ઠિરને ભીમે પૂછ્યું કે—“હે રાજેન્દ્ર ! એક તપસ્વી છે પણ મૂર્ખ છે અને બીજો વિદ્વાન છે પણ ગુદ્રીનો પતિ છે(ઘરમાં શુદ્ર સ્ત્રીને રાખેલી છે.) એટલે તે તપસ્વી નથી.આ બન્ને લિજ્જતો આપણા દ્વારમાં ઉભા છે; તેમાંથી કોને દાન આપવું ? ” ત્યારે યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે —“ હે ભીમ ! તપ તો મુખે કરીને કરી શકાય છે; પરંતુ વિદ્યા મેળવવી અત્યંત દુષ્કર કહેલી છે, માટે હું તો વિદ્વાનની પૂજા કરીશ, તપનું શું પ્રયોજન છે?” ત્યારે અર્જુન બોલ્યો કે—“ હે યુધિષ્ઠિર રાજા ! કુતરાના ચામડાની મસકમાં ગંગાજળ ભર્યું હોય અથવા મદિરાના ઘડામાં દુધ ભર્યું હોય તેની જેમ કુપાત્રમાં રહેલી વિદ્યા શા કામની ?” એટલે કૃષ્ણ દેખાવન (વ્યાસ) બોલ્યા કે —“ હે અર્જુન ! કેવળ વિદ્યાથી કે કેવળ

તપથી પાત્રપણું પ્રાપ્ત કરી શકાતું નથી; પરંતુ વિનયાદિક ગુણો જ પૂજવા યોગ્ય છે એમ પંડિતોએ સમજવું.”

અહીં ધર્મકર્મમાં ધુરંધર અને મધુર વચન બોલનાર જગન્નિંહ નામના શેઠે પૃથ્વી પર પોતાનું નામઅમર કર્યું. એકદા સુરત્રાણ બાદશાહે રાજગણમાં એક અપૂર્વ મણિ જાતાવીને તેને પૂછ્યું કે—“હું શેઠ ! આ મણિની જેવો બીજો મણિ છે ? ” ત્યારે ચંદ્રની શોભાનો પણ તિરસ્કાર કરનાર જેતું મુખ છે એવા તે શેઠે જવાબ આપ્યો કે—“ હું સ્વામી ! પૃથ્વી પર સુરત્રાણ તો એકજ હોય છે, બીજો હોતો નથી. ” આ વચન સાંભળી રંજિત ધ્યેયા રાત્રે વચનની અતુરાઈને આશ્રય કરનારા તેને મોટી પ્રસન્નતાપૂર્વક પોશાક આપ્યો.

તે જગન્નિંહ મહેશ્વરને મહાશ્વસિંહ નામે પુત્ર થયો. તે પુત્રમાં ચંદ્રની જેમ કળાઓ વૃદ્ધિ પામતી હતી. અને કળાવાન એવો તે શીલરહિત કુમિત્રોની સંગત કરતો નહોતો. કારણ કે અગ્નિના સંગથી જળમાં પણ ઉષ્ણતા આવે છે તેમ કુસંગથી ગુણોના નાશ થાય છે.

એકદા ગુરૂની બ્યાખ્યાન સભામાં બેઠેલા મહાશ્વસિંહે સૂક્તરૂપી અમૃતને ઝરતા એવા ગુરૂના મુખચંદ્રથી એક કાવ્ય સાંભળ્યું, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે હતો. —“ કેટલાક તુંબડાઓ મુનિઓના હાથમાં રહીને પાત્રની લીલાને ભજે છે, કેટલાક ઉત્તમ વાંસની સાથે જોડાઈને રસ સહિત મધુર ગાયન કરે છે, કેટલાક સારા દોરડા વડે બાંધવાથી દુસ્તર સમુદ્રથી તારે છે, અને જેનો મધ્ય ભાગ બળી ગયો છે એવા કેટલાક તુંબડા તો રૂધિરને પીએ છે. અર્થાત્ રૂધિરપાનના ઉપયોગમાં આવે છે. ” આ કાવ્ય સાંભળીને જેમ સૂર્યના કિરણોથી કમળ વિકસ્વર થાય તેમ તે મહાશ્વસિંહનું હૃદયકમળ વિકસ્વર થયું. ‘ માત્ર વસ્ત્ર વડે સાફ કરવાથીજ જેમ રત્ન રજ રહિત થાય છે, તેમ ઉત્તમ બુદ્ધિમાન પ્રાણી માત્ર ઉપદેશથીજ પાપનો ત્યાગ કરે છે. ’ એક શ્લોકનાજ અવળથી ઉત્તમ

શીલવાળો, નિર્મળ અંતઃકરણવાળો તથા શીતળ અને મધુર વાણીવાળો મહુણસિંહ ચિરકાળ સુખી વિનય રૂપી અલંકારવડે મસ્તકને વિભૂષિત કરતો ચોલવા લાગ્યો.

એકદા તે મહુણસિંહે સાથે ઉત્પન્ન થયેલા અને બેમાંથી એક, બીજાના હાથમાં ગયા છતાં પણ રાત્રિએ આવીને પરસ્પર મળી જનારા શિવ અને ^૧ શક્તિ નામના બે મોતી લઇને દીદ્વીમાં જઈ બાદશાહને પ્રણામ કરી ગંગાજળ જેવા નિર્મળ તે બે મોતી ભેટ કર્યાં. તે બન્ને મોતીનો પ્રભાવ સાંભળી સુરત્રાણ આશ્ચર્ય પામ્યો, તેથી તેણે મહુણસિંહને પોતાના અંતઃપુરના રક્ષકોનો ઉપરી અધિકારી કયો^૨. તે રાજાનો માનીતો થવાથી લોકમાં ધન્ય અને ઉદાર ગણાવા લાગ્યો. કારણ કે સારા સ્થાનનો યોગ મળવાથી રત્નો, જગતમાં પૂજાને પામેજ છે. આ પ્રમાણે તેની રાજમાન્યતા બેઠને અછતા દોષને કહેનારા કેટલાક દુર્જનો પવિત્ર વસ્ત્રને પણ જેમ મઝી મલિન કરે તેમ તેને દૂષણ આપવા લાગ્યા. તેવી વાતો સાંભળીને તેની ખાત્રી કરવા માટે બાદશાહ એક વખત અંતઃપુરના દ્વાર પાસે આગ્યો. તે વખતે તેણે વાદળામાંથી ચંદ્રની જેમ તેને અંતઃપુરમાંથી બહાર નીકળતો જોયો. તે સ્થિતિ બેઠને શત્રુવર્ગ રૂપી ધૂળને ઉડાડવામાં વાચુ સમાન તે રાજાનાં નેત્રો જાતજવદ્યમાન કોપ રૂપી અગ્નિની જ્વાળાવડે અત્યંત રક્ત થઈ ગયાં, અને તેણે તેને મારવા માટે ખડ્ગ ખેંચ્યું. કહ્યું છે કે —

“ ન મલું કાજલ કાંળી આંલે, ન મલું કોઈ ફકલ શાલી ।
 ન મલી સ્ત્રી જે હઢહઢ હસઈ, ન મલું સાહ ચોરમાંદી વસઈ ॥ ૧ ॥
 ન મલું હોલું મંદિર લવઈ, ન મલું કૂડ કવિત જે કવઈ ।
 ન મલું ઢોસડ પરિણડ નવી, ન મલું ઘોઢડ જિહાં નહિ કડી ॥ ૨ ॥
 ન મલી જેઠ માસની લાઈ, ન મલી સ્ત્રી જે પરઘરિ જાઈ ।
 ન મલું અંતેઝર પડમાર, ન મલું ચિહુ નારી મરતાર ॥ ૩ ॥

અર્થ — “ કાણી આંખમાં કાજળ આંજવું સાઈ નથી, વનમાં કોઈ એકલું વૃક્ષ હોય તે સાઈ નથી, જે સ્ત્રી ખડખડ હસે તે સાઈ

૧ શંકર અને પાર્વતીનું સ્વરૂપ પરસ્પર મળેલું વર્ણવે છે.

નથી, શાહુકાર માણસ ચોરની મધ્યે વસે તે સાહે નથી, ઘર ઉપર હોલો બોલે તે સાહે નથી, કવિ યોદી કવિતા કરે તે સાહે નથી, વૃધ્ધ પુરૂષ નથી સ્ત્રી પરણે તે સાહે નથી, જ્યાં કડી (બંધન) ન હોય ત્યાં ઘોડાનું રહેલું સાહે નથી, જેઠ માસનો તડકો સારો નથી, જે પારકે ઘેર જાય તે સ્ત્રી સારી નથી, રાત્રના અંતઃપુરમાં પુરૂષે જવું સાહે નથી, તથા જે સ્ત્રીનો ભર્તાર થવું એટલે કે એક સ્ત્રી છતાં બીજી સ્ત્રી પરણવી તે સાહે નથી.”

પછી રાત્ર જેટલામાં તેનાં વસ્ત્રો ઉતારાવી પ્રહાર કરવા જાય છે, તેટલામાં તેની કેડ ઉપર સાત વાળાં મારેલો કચ્છ જોઈ તે હર્ષ પામ્યો. બાદશાહે કહ્યું કે — “ આ તાળાંના સમૂહને ઉઘાડી નાંખ.” ત્યારે તે બોલ્યો કે — “ હે મહારાજા ! આ તાળાંઓની કુંચીઓ મારે ઘેર મારી સ્ત્રીની પાસે છે, તેથી હું જ્યારે મારે ઘેર જઈશ ત્યારે તે આ તાળાંઓ ઉઘાડશે.” રાત્રએ કહ્યું કે — “ અહો મંત્રી ! તેં જે આ ગાત્રનું બંધન રાખ્યું છે તે અતિ દુષ્કર છે.” હે લોકો ! જુઓ. આનું શીળ કેવું ઉજવળ છે ? જેણે આ ભવમાં પોતાના આત્માને નિયંત્રિત કર્યો હોય, તે પરલાવમાં શી રીતે પીડા પામે ? કહ્યું છે કે — “ જે મહા સત્ત્વવાળા ભવ્ય જીવો કાયાએ કરીને પણ વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે, તેઓ અવશ્ય પાંચમા બ્રહ્મલોક નામના સ્વર્ગમાં ઉત્પન્ન થાય છે

રાવણે સીતાનું હરણ કર્યું, ત્યારે તેની સૌંધ કરવા માટે રામ અને લક્ષ્મણ ચાલ્યા. માર્ગમાં સીતાનાં આભૂષણો પડેલાં તેમનાં જોવામાં આવ્યાં. તે જોઈ રામે લક્ષ્મણને આ ઘરેણાં કોનાં છે ? એમ પૂછ્યું. ત્યારે લક્ષ્મણે જવાબ આપ્યો કે — “ હું તેના કુંડળને ઓળખતો નથી, તેમજ તેના હાથના કંકણને પણ ઓળખતો નથી, પરંતુ હંમેશાં તેના ચરણને હું વાંદતો હતો, તેથી તેના પગના નૂપૂરનેજ હું ઓળખું છું.” આથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે લક્ષ્મણે કોઈ પણ વખત સીતાનું મુખ કે હાથ વિગેરે અવયવો જોયાંજ નથી, માત્ર વંદના કરતાં પગ ઉપર જ દ્રષ્ટિ નાંખેલી છે. અહો ! કેવું તેનું શીળ !

ત્યારપછી બાદશાહે તે મહાસિંહને હર્ષથી પોશાક આપ્યો. જે શીળના પ્રભાવથી સર્પ દોરી જેવો થાય છે, અને અગ્નિ પાણીરૂપ થાય છે, તેવા શીળના મહિમાથી મહાસિંહની કીર્તિ આદત મંદર સુધી પ્રસરી ગઇ. કેમકે કર્પૂરસમૂહના પ્રસરતા ગંધને કોણ નિવારી શકે ?

એકદા મહાસિંહનું નામ ધ્રુવણ કરવાથી સર્વ કળામાં નિપુણ કામલતા નામની અત્યંત સ્વરૂપવાળી વેશ્યાનું મન તેના તરફ આકર્ષાયું. તેથી તે દીક્ષીમાં આવી. કારણકે ચંપકયુગ્મના સુમધને સુધવા માટે જામરી પોતે જ વનમાં જાય છે, અને ગીતથી આકર્ષણ કરાવેલી મૃગલી ગીત સાંભળવા પોતે જ વનમાં આવે છે. પછી તે કામલતાએ રાજસભામાં જઈ અદ્ભુત નૃત્ય કરી સુરત્રાણને રંજીત કર્યો. ‘બાણની જેમ જે કળાવડે પરનું હૃદય ન લેદાય તે કળા શુ કામની ?’ રંજીત થયેલો બાદશાહ તેને દાન આપવા તૈયાર થયો, તે વખતે તેણીએ દાન ન લેતાં મહાસિંહને ઘેર જઈને તેની પાસે નાટક કરવાની યાચના કરી, બાદશાહે પ્રસન્ન થઈને તેણીને તેમ કરવાનો આદેશ આપ્યો. તેથી તેણીએ ત્યાં જઈ સાત વાર નૃત્ય કર્યું, પરંતુ તે ચતુર વેશ્યાએ મહાસિંહને રથાને બેઠેલ ખરો મહાસિંહ નથી એમ જાણી લીધું. ત્યારપછી શુણના નિવાસરૂપ મહાસિંહ પોતે બેઠીને નાટક કરાવ્યું, તે જોઈ હર્ષ અને સ્તોષ પામેલી તે વેશ્યા પોતાના આત્માને ધન્ય માનતી નૃત્ય કરવા લાગી. તે બોલી કે—“આટલા દિવસોમાં આજનો મારો દિવસ પ્રશંસનીય થયો કે જેથી આવા શુણીને મેં જાગ્યના યોગે નજરે લેયા અને મારું નૃત્ય બતાવ્યું.” આ વાત બાદશાહના જાણુત્રાપાં આવતાં પ્રજાનું રક્ષણ કરવામાં તત્પર એવા સુરત્રાણે વેશ્યાને બોલાવીને પૂછ્યું કે—“હે પંડિતા ! સાતવાર નૃત્ય કરતાં તે શી રીતે જાણ્યું કે આ મંત્રી નથી ?” ત્યારે રાજમલામાં નૃત્યના આડખરને કરતી ચરણ હૃદયવાળી તે વેશ્યા બ્રહ્મચર્યની પરીક્ષા કરનારી એક ગાથા બોલી. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.—“જો કદિ કામી પુરૂષ હસે નહીં, કંઈ પણ બોલે નહીં અને હૃદયમાં કંઈક શુભ ધ્યાન કરે તો પણ

લાખો મનુષ્યોમાં રહેલા તે કામાતુર પુરૂષની દૃષ્ટિ દેખાઈજ આવે છે. અર્થાત્ તે જણાયા વિના રહેતી નથી. ” આ પ્રમાણેના નિષ્કપટ પ્રદર્શનથી શુભ કરીને ઐક્ય અને અદ્ર વેળા સુંદર મુખનાળો તે મહામંત્રી વેશ્યાવટે પણ યોગીંદ્રની જેમ ગવાયો.

લોકમા સત્યવાદીપણથી પ્રતિબિંબિત પામેલા મહાભૂમિ હને એકલા કોઈ દુર્ગને અસત્યવાદી કહેવરાવવાની ઇચ્છા કરી. કારણકે દુર્ગને માણસ મહાપુરૂષોના શત્રુજ હોય છે. તેથી તે મમય જોઈને રાજાની પાસે જઈ જોડ્યો કે—“ આ મહાભૂમિ હ પોતાની પામે ચાસક ટક મુવર્ણ છે એમ જોલે છે, પરંતુ તેની પાસે ઘણું દ્રવ્ય છે. ” તે સાંભળી રાજાએ પ્રાતઃકાળે સભામાં યુક્તિથી તેને પૂછ્યું કે “હિ મંત્રી ! તમારી પાસે દુઃખને નાશ કરનારું ધન કેટલું છે ?” મંત્રીએ કહ્યું કે—“મને સાત દિવસની મુદત આપો કે જેથી તેટલા સમયમાં ધનની ગણતરી કરીને આપને કહું. ” પછી ચાણક્યની જેવી બુદ્ધિવાળા તેણે ધનની ગણતરી કરીને રાજાને યથાર્થ કહ્યું કે—“જગતને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનાર મનોહર અસ્ત્રિવાળા હે રાજા ! મારે ઘેર એશી લાખ ને ચાર હજાર મુવર્ણ છે. તે સિવાય રૂપું, તાંબુ, પીતળ વિગેરે ઘરમાં મારજૂત વસ્તુ ઘણી છે. ” જે સાંભળી રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો. કેમકે કોઈ પણ માણસ પોતાના ધનની ખરી મંજ્યા કોઈની પાસે કહેતો નથી. તેમાં પણ રાજા પાસે તો કહેવાતીજ નથી. મંત્રીનો ઉત્તર માંભળી બાદશાહ સભા સમક્ષ તેની પ્રશંસા કરતો જોડ્યો કે—“ અહો ! આ મંત્રી ખરેખરો સત્યવાદી છે. તેને મારી પણ દ્રવ્ય લઈ લેશે એવી બીક લાગી નહી. પૃથ્વીપર આ એક મંત્રી જ મારા રાજ્યનો મુગટ છે. કારણકે મનુષ્યો પુખ્તને પણ શુભવટે કરીને જ મસ્તક ઉપર ધારણ કરે છે. ” આ પ્રમાણે તેના શુભ ગાવા પૂર્વક અત્યંત સન્માન કરી મુરત્રાણે તેને પોશાક આપ્યો અને તેનો યશ પૃથ્વી પર પ્રસર્યો. “ ધર્મના કાર્યમાં ધનનો વ્યય કરનાર, કામદેવતા રૂપનું હરણ કરનાર, સાધુપુરૂષોમાં અગ્રેયર, શુભ

• ૧ શુભ શબ્દમાં શંક છે, શુભ એટલે દોરાવડે ગુલામ છે ત્યારેજ તે મસ્તકે ચડે છે. અથવા શુભ એટલે સુગંધ.

ક્રિયામાં તત્પર, સર્વ મુનિઓનું ગૌરવ કરનાર, જે વખેત પ્રતિક-
મણુ કરનાર, અન્ય મનુષ્યોની આપત્તિને હરનાર, પુણ્યના ખજા-
નાને ભરનાર, પોતાના આત્માને સંસાર સાગરમાંથી ઉદ્ધારનાર,
સબળનો ઉપર ઉપકાર કરનાર, દુર્જનોનો તિરસ્કાર કરનાર, તથા
નિષ્કપટ મનવાળો આ મંત્રી જગતમાં ચોલે છે. “આજ છે અને
કાલે નથી” એવા ચલિત અધિકારને પામીને જેણે શત્રુનો અપકાર
કયો નથી, મિત્રનો ઉપકાર કયો નથી, અને બંધુઓનો સત્કાર
કયો નથી, તેણે શું કાર્ય કર્યું ? કંઈજ નહીં.

શુભો વડે લોકને પ્રસન્ન કરનાર, સુવર્ણના ભૂષણોની શ્રેણિવડે
ભૂષિત અને અમૃત જેવાં વચન બોલનાર તે મંત્રી રૂપી ચંદ્ર ઉપર
એકલા વાણીના મીષથી સુરત્રાણના મનમાં તેના અધિકાર
વિષેનો કાંઈક દોષ ભાસ્યો, તેથી રાવના પોષણથી રક્ત નેત્રવાળા
બાદશાહે તેને દ્રઢ બેડીવડે બાંધી નરક જેવા કેદખાનામાં
નાંખ્યો. કહ્યું છે કે — “ કેદખાનામાં શરીર પર ભારેલા ચાળ-
કના પ્રહારવડે શરીર લોહીથી વ્યાપ્ત થાય છે, દ્રઢ બેડીઓના
બંધનથી બંધાવું પડે છે, અને લોભન ન મળવાથી લંઘન કરવું
પડે છે. એમ જાણીને હે પ્રાણી ! તું તત્કાળ અકાર્યથી વિરામ
પામ. અને રાજાનો કોઈ પણ પ્રકારનો અધિકાર સ્વીકાર ન કર.
આ પ્રમાણે શ્યામ મુખવાળી લેખણ કાનની પાસે સ્હીને પોકાર
કરે છે.” કેદખાનામાં રહ્યા છતાં પણ તે મંત્રી પોતાના નિયમમા
દ્રઢજ રહ્યો. લાંઘણ થતી હતી છતાં પણ તે હંમેશાં જે ટંક પ્રતિ-
ક્રમણુ કરતો હતો. તે હંમેશાં આરક્ષકોને જે ટંક સુવર્ણ આપતો
હતો, તેથી તેઓ તેને પ્રતિક્રમણુને સમયે બંધનથી છુટો કરતા
હતા. કહ્યું છે કે — “ દાનથી મિત્રો અત્યંત મિત્રાઈવાળા થાય
છે અને દાનથી શત્રુઓ પણ મિત્ર સમાન થાય છે,” અહો !
દુરસાધ્ય કાર્યને સાધવામાં દાન એજ ઉત્તમ કારણ છે.” આ પ્રમાણે

ધર્મક્રિયામાં અત્યંત રૂચિવાળા તેણે પ્રતિક્રમણને માટે એક માસમાં સાઠ ટંક સુવર્ણનું દાન કર્યું. તેવામાં રાજાએ જાણ્યું કે—“મંત્રી કારાગૃહમાં પણ ધર્મક્રિયા કરે છે. તેથી તેના પર પ્રસન્ન થઈ તેને બધનથી મુક્ત કરાવી પોશાક આપી તેનું સન્માન કર્યું. કર્તા કહે છે કે—“જેનાથી ઈષ્ટ માણસ પણ ક્ષણ માત્રમાં શેષ પામે છે, તોય પામે છે અને દોષ પામે છે, તેવા અચિંત્ય શક્તિવાળા કર્મને નમસ્કાર હો. ”

અહીં અગ્નિના સંબંધથી સુવર્ણ જેમ અત્યંત દૈદિધ્યમાન થાય છે, તેમ તે મંત્રી ભાદશાહે આપેલા કષ્ટથી અત્યંત પ્રભાવવાળો થયો. જેમ સુવર્ણ ઘસવાથી અધિક સુંદર વર્ણવાળું થાય છે, તેમ મંત્રી વધારે તેજસ્વી અને યશસ્વી થયો. પછી રાજાએ રજા આપી એટલે તેના ગુણોનું જાણે કીર્તન કરતા હોય એવા વાજિત્રોના નાદપૂર્વક તે મંત્રી મહા આડંબરથી પોતાને ઘેર ગયો. કષ્ટમાં પણ પ્રતિક્રમણ વિગેરે સમગ્ર પુણ્યક્રિયા કરનાર તે મંત્રીને જોઈને બીજા અનેક લબ્ધીઓ પુણ્યક્રિયામાં આદરવાળા થયા. ‘વિદ્યેકી જનોએ પ્રતિક્રમણરૂપી કલ્પવૃક્ષ સેવવા ચોચ્ય છે, કેમકે તેથી બુદ્ધિમાન મનુષ્ય મોક્ષરૂપી ફળને આપનાર જ્ઞાન અને ક્રિયા બંનેને સાધે છે.’

મંત્રી ઉપર રાજાની કૃપા થયેલી જોઈને કારાગૃહનો અધિકારી લય પામી લીધેલું દ્રવ્ય પાછું આપવા માટે મંત્રીને ઘેર ગયો, અને તે બોલ્યો કે—“હું મંત્રી શિરોમણિ ! આ તમારા સુવર્ણ ટંક ગ્રહણ કરો, મારા પર પ્રસન્ન થાઓ, તમે રાજાનો પ્રસાદ પામેલા છો, માટે હું તમને આ ભેટ કરૂં છું. ” તે સાંભળી મંત્રીશ્વર બોલ્યો કે—“તારે મારાથી જરાપણ લય રાખવો નહીં. તે વખતે ધર્મક્રિયા કરવાથી મારો તે સમય સફળ થયો છે. મનુષ્યના આયુષ્યનો એક ક્ષણ કોટી રત્નોવડે પણ દુર્લભ

છે, તે ક્ષણ મેં પ્રતિક્રમણ કરવાવડે પવિત્ર કર્યો છે. ” એમ કહી મંત્રીએ ઉલટા ખીજા સ્વર્ણ ટંક આપીને તેનો સત્કાર કર્યો. અહો ! મંત્રીની ધર્મનિષ્ઠતા અને દાન ગુણ કેવા આશ્ચર્યકારક છે ?

આ પ્રમાણે શ્રી જગન્નિહનો પુત્ર મહાલુન્નિહ નામનો બુદ્ધિમાન મંત્રીશ્વર નિરતર પ્રતિક્રમણ કરવાથી સમગ્ર કલ્યાણની લક્ષ્મીના સ્થાનરૂપ રાજાના પ્રમાદને પામ્યો હતો, એમ જાણીને હે ભવ્ય જીવો ! તમારે સમગ્ર પાપસમૂહનો નાશ કરવામાં મમર્થ એવું પ્રતિક્રમણ હું મેં પ્રકૃષ્ટિત મનથી કરવું.

આ પ્રમાણે શ્રીમાન્ તપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીધ્રુવસંગણિએ, રચેલી શ્રીઉપદેશ કલ્પવૃક્ષી નામની ટીકાને વિષે પ્રથમ શાખામાં પ્રતિક્રમણના વિષય ઉપર શ્રાવક શ્રીમહાલુન્નિહના વર્ણન રૂપ સાતમો પદ્યવ સમાપ્ત થયો. ૭

પદ્યવ ૮.

ચંદ્રની જેવી મનોહર કાંતિવાળા, સંસાર રૂપી સમુદ્રના ઉછળતા વિવિધ દુઃખરૂપી તરંગોનો જેણે નાશ કર્યો છે એવા અને જેમના ચરણકમળ ચંદ્રની લક્ષ્મીને કીજા કરવાનું સ્થાન છે એવા શ્રીમાન્ ચંદ્રપ્રભ નામના જિનેશ્વર જય પામે, કે જેમના દેહિધમાન નિર્મેળ ગુણશ્રેણી રૂપી નક્ષત્રોની સખ્યાને અમે જાણી શકતા નથી.

પ્રતિક્રમણની પડી કાયોત્સર્ગે નામનું આકસ્મ દ્વાર કહે છે. ‘જેમણે તત્ત્વ જાણવામાંજ અંતઃકરણને સ્થાપન કર્યું છે એવા હે ભવ્યજનો ! તમે કાયોત્સર્ગ કરવામાં યત્ન કરો. ’ કાયોત્સર્ગ શબ્દનો શો અર્થ છે ૧ ? તેની કેટલી પ્રકૃતિઓ (ભેદો) છે ૨ ? તેમાં કેટલા દોષો લાગે છે ૩ ? તે કરવાથી શું ફળ છે ૪ ?

તેની ઉપર કોનું દષ્ટાંત છે ? એ પાંચ દ્વાર સ્પષ્ટ રીતે કહેવામાં આવે છે.

૧ કાયોત્સર્ગ શબ્દનો અર્થ.

“ કાય ” એટલે શરીર, તેનો “ ઉત્સર્ગ ” એટલે ત્યાગ તે કાયોત્સર્ગ કહેવાય છે. તે કાયોત્સર્ગ ઉપસર્ગો થયા છતાં પણ પોતાના ચરણે આક્રમણ કરેલા સ્થાનથી જરા પણ નહીં ચલાયમાન થવાથી શુદ્ધ કહેવાય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“ દેવ, મનુષ્ય અને તિર્થચના કરેલા ઉપસર્ગોને સમ્યક પ્રકારે સહન કરવાથી શુદ્ધ કાયોત્સર્ગ થાય છે. ”

૨ કાયોત્સર્ગના ભેદ.

કાયોત્સર્ગના નવ ભેદો છે.—ઉચ્છિદ્ધતોચ્છિદ્ધ ૧, ઉચ્છિદ્ધ ૨, સમુચ્છિદ્ધતનિષણ્ણ ૩, નિષણ્ણોચ્છિદ્ધ ૪, નિષણ્ણ ૫, નિષણ્ણનિષણ્ણ ૬, સુષ્પ્તોચ્છિદ્ધ ૭, સુષ્પ્ત ૮, અને સુષ્પ્તસુષ્પ્ત ૯. આ પ્રમાણે આગમના જ્ઞાનીઓએ નવ પ્રકારનો કાયોત્સર્ગ કહેલો છે. બુદ્ધિમાન આત્માઓ તેના અર્થની સ્પષ્ટતા આ પ્રમાણે કરે છે.—બુદ્ધિ રૂપી ધનવાળો મનુષ્ય શરીરવડે ઉભો થઈ જે (કાયોત્સર્ગ) માં ધર્મધ્યાન અને શુક્લ ધ્યાન ધ્યાય તે ઉચ્છિદ્ધતોચ્છિદ્ધ કાયોત્સર્ગ કહેવાય છે. ૧. જેમાં ધર્મ, શુક્લ, આર્ત, અને રૌદ્ર, એ ચારે પ્રકારના ધ્યાન કરે અને શરીરથી ઉભો ન થાય તેને ઉચ્છિદ્ધ કાયોત્સર્ગ કહ્યો છે. ૨. જેમાં શરીર વડે ઉભો થયા છતાં આર્ત કે રૌદ્ર ધ્યાનનુંજ સ્મરણ કરે તે ઉચ્છિદ્ધતનિષણ્ણ બાતિનો કાયોત્સર્ગ છે. ૩. જેમાં શરીરથી નીચે બેસીને ધર્મ કે શુક્લ ધ્યાન ધ્યાય તે નિષણ્ણોચ્છિદ્ધ નામનો કાયોત્સર્ગ જાણવો. ૪. જેમાં નીચે બેસીને કાયોત્સર્ગ કરનાર મનુષ્ય શુભ અને અશુભ બન્ને પ્રકારનું ધ્યાન કરે તેને પંડિતો નિષણ્ણ નામનો કાયોત્સર્ગ કહે છે. ૫. જેમાં નીચે બેઠેલા વિચ-

ક્ષણ માણસનું હૃદય અશુભ ધ્યાન રૂપી કાદવથી ખરડાય તેને પંડિતોએ નિષ્કણનિષ્કણ નામનો કાયોત્સર્ગ કહેલો છે. ૬. જેમાં મનુષ્ય સુતો સુતો બે પ્રકારના શુભ ધ્યાનવડે હૃદયને વાસિત કરે, તેને પંડિતોએ સુપ્તોન્મુદ નામનો કાયોત્સર્ગ કહેલો છે. ૭. જેમાં મનુષ્ય સુધને ચાર પ્રકારમાંથી કોઈ પણ પ્રકારનું ધ્યાન કરે તેને આમજનો સુપ્ત નામનો કાયોત્સર્ગ કહે છે. ૮. તથા જેમાં સુતેલો પ્રાણી બન્ને પ્રકારના અશુભ ધ્યાન ધ્યાય તે કાયોત્સર્ગને આપ્ત(ગિન)વચનને બાણનારા પંડિતો સુપ્તસુપ્ત ભતિનો કાયોત્સર્ગ કહે છે. ૯.

આવશ્યક સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—“ ઉદ્ધિત, નિષ્કણ અને સુપ્ત એ ત્રણ પ્રકાર પૈકી એક એક પદને વિષે દ્રવ્ય અને ભાવવડે ચાર વિકલ્પો બાણવા. + ” એક અંતર્મુદ્ત સુધી ચિત્તની જે એકાગ્રતા થાય તેનું નામ ધ્યાન કહેવાય છે, તે ધ્યાન આત્મ, રૈદ્ર, ધર્મ અને શુકલ એ ચાર પ્રકારનું છે. તેમાં પહેલા બે ધ્યાન સંસારને વધારનાર કહ્યાં છે, અને છેલ્લા બે ધ્યાન મોક્ષનાં કારણભૂત કહ્યાં છે, તેથી તેનોજ અહીં અધિકાર છે, પહેલા બે ધ્યાનનો નથી.

૧ દ્રવ્યથી એટલે શરીરથી જોલેલો અને ભાવથી શુભ ધ્યાનને ધ્યાનારો તે બંને પ્રકારે ઉદ્ધિત ૨ દ્રવ્યથી-શરીરથી જોલેલો પણ ભાવથી-શુભ ધ્યાન નહીં ધ્યાનારો તે, ૩ દ્રવ્યથી જોલેલો નહીં પણ ભાવથી શુભ ધ્યાન ધ્યાનારો તે અને ૪ દ્રવ્યથી-જોલેલો નહીં અને ભાવથી શુભ ધ્યાન ધ્યાનારો પણ નહીં તે. આ પ્રમાણે નિષ્કણ અને સુપ્ત પદની સાથે પણ દ્રવ્ય ભાવથી ચાર ચાર ભેદ સમજી લેવા - ૧ દ્રવ્યથી ભાવથી બંનેથી નિષ્કણ, ૨ દ્રવ્યથી નિષ્કણ ભાવથી નહીં, ૩ ભાવથી નિષ્કણ દ્રવ્યથી નહીં, ૪ દ્રવ્ય ભાવ બંનેથી નિષ્કણ નહીં, ૧ દ્રવ્યભાવ બંનેથી સુપ્ત, ૨ દ્રવ્યથી સુપ્ત ભાવથી નહીં, ૩ ભાવથી સુપ્ત દ્રવ્યથી નહીં, ૪ બંને પ્રકારે સુપ્ત નહીં. આમ ચાર ચાર ભેદ થાય છે.

૩ કાયોત્સર્જના દોષ.

કાયોત્સર્જના ઓગણીશ દોષો છે. તે આ પ્રમાણે-કાયોત્સર્જ કરતી વખતે ઘોડાની જેમ એક પગને કાંઈક વાળીને વિષમ-આડા અવળા પગ રાખે-સ્થિર ઉભો ન રહે તે ઘોડક દોષ ૧. વાયુથી હલાવેલી લતાની જેમ જે કપ્યા કરે તે લતા દોષ ૨. સ્તંભ અથવા ભીંત વિગેરેનો આધાર લઈને ઉભો રહે તે સ્તંભ દોષ ૩. પોતાના મસ્તકને ઉપરના માળ સાથે અડકાવે તો માળ દોષ ૪. ઝાડાની ઉદ્ધિની જેમ બન્ને પગના અંગુઠા અથવા બન્ને પાનીને સાથે મેળવી રાખે તે શકટોદ્ધિ દોષ ૫. ખેડીવડે નિગડિત (ખાંધેલા) ની જેમ બન્ને પગોને પહોળા રાખે અથવા ભેગા કરી રાખે તે નિગડિત દોષ ૬. વસ્ત્ર વિનાની રાખડી (ભીલડી)ની જેમ હસ્તને આગળ શુદ્ધ સ્થાન ઉપર રાખે તે રાખડી દોષ ૭. કુવિંદ (શાળવી) ની જેમ ઓઘાને આગળ રાખે તે કુવિંદદોષ ૮. નાસિકાના અગ્ર ભાગ ઉપર દૃષ્ટિ રાખવી જોઈએ તેમ ન રાખતાં વહુની જેમ મુખને નીચે નમાવેલું રાખે તે વધૂ દોષ. ૯. ઠીંચણથી વધારે નીચું અથવા ઉંચું વસ્ત્ર રહે એવું વસ્ત્ર પહેરવું ન જોઈએ, છતાં પહેરે તે પ્રહ્લંબ દોષ ૧૦. અજ્ઞાનથી અથવા હાંસ વિગેરે કરડવાના લાયથી છાતી વિગેરે ઢાંઢી રાખે તે પ્રચ્છાદ (સ્તન) દોષ ૧૧. પુરૂષે સાંધીની જેમ વસ્ત્ર વડે બન્ને સ્કંધ (ખશા) ઢાંકવા ન જોઈએ છતાં ઢાંકે તો સંચત્તી દોષ. કદાચ ઢાંકવો પડે તો ઉત્તરાસણવડે એક ખામુનો સ્કંધ ઢાંકે. ૧૨. કોઈને બોલાવવા વિગેરેની સંજ્ઞા કરવા માટે આંગળી અથવા બ્રહ્મકુટિ વિગેરે અવયવો ચલાવવા ન જોઈએ, છતાં ચલાવે તો અંગુલીશ્રમણ નામે દોષ. ૧૩. વાયસ (કાગડા) ની જેમ આંખની કીકીને ચોતરફ ફેરવે તે વાયસ દોષ. ૧૪ કપિત્થ

૧ આને ત્રિસંતરમાં ખલિત દોષ પણ કહ્યો છે.

(કોઠા) ની જેમ વસ્ત્રનો મંકોચ કરી પિંડરૂપ કરે તે કપિત્થ દોષ. ૧૫. જૂ, ડાંસ વિગેરે કરડવાના લયથી મસ્તકને હલાવે તે શીર્ષકંપ દોષ. ૧૬. કોઈ માણસના શરીરમાં જેમ જૂત પ્રેતાદિક પ્રવેશ કરેલો હોય તેની જેમ કુંકાડા મારે અથવા મૂંગાની જેમ હું હું શબ્દ કરે તે મૂક દોષ. ૧૭. મદિરાના પાત્રની જેમ બુડ બુડ શબ્દ કરે તે વાણી દોષ. ૧૮. તથા વાનરની જેમ ઓછપુટને હલાવે તો વાનર દોષ. ૧૯. આ ઓમ-શીશ દોષો પંડિતોને વર્જવા યોગ્ય છે.

૪ કાયોત્સર્ગનું કૃષ્ણ.

ઉપાસક જનોએ કાયોત્સર્ગ હંમેશાં કરવા યોગ્ય છે. કેમકે સારી રીતે તેને સેવવાથી તે સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખને માટે થાય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“ જેમ કરવત જતાં અને આવતાં લોકોને કાપે છે, તે જ પ્રમાણે વિદ્વાનો કાયોત્સર્ગ કરીને કર્મોને કાપી નાંખે છે. જેમ કાયોત્સર્ગને વિષે સમ્યક્ પ્રકારે રહેનારના અગોપાંગ લાંગે છે, તેમ મુનિઓ તે વખતે આઠ પ્રકારના કર્મસમૂહને ભેદી નાંખે છે. આ શરીર જીવથી લિપ્ત છે, અને આ જીવ તેનાથી લિપ્ત છે. એ પ્રમાણે બુદ્ધિ રાખીને હે જીવ ! તું દુઃખના ક્લેશને કરનારી શરીર ઉપરની મમતાને ભેદી નાંખ. મેં મનુષ્યના લવમાં જેટલાં દૂર દુઃખો અનુભવ્યાં છે, તેનાથી પણ અલ્પત દુઃસહ દુઃખો નરકમાં છે, કે જેની ઉપમાજ નથી, તેથી સૂત્રના સારને જાણનારા મુનિઓએ મમતા રહિતપણે દુઃખદાયી કર્મના ક્ષયને માટે અવશ્ય કાયોત્સર્ગ કરવો.

૫ કાયોત્સર્ગ પર દષ્ટાંત.

જેણે કાયોત્સર્ગમાં એક વર્ષ સુધી રહી તીવ્ર તપવડે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી, તે બ્રાહ્મણથી જ્ય પામે છે. દમદંત રાજાપિની દૃઢતા ઉત્તમ કાયોત્સર્ગની વાનકી છે, કે જેને દુર્યોધને બીજેરાવડે

પ્રહાર કર્યો અને ત્યાર પછી પાછળ આવતા તેના ઝંનિકોએ એક એક પથ્થર મારી મોટો ઢગલો કર્યો, અને ત્યારપછી પાંડવો ની-કળ્યા, તેઓએ તેમને વંદના કરીને ખમાવ્યા; તો પણ તે રાજર્ષિ પ્રહારવડે ક્ષોભ પામ્યા નહીં, અને વંદનાવડે આનંદ પામ્યા નહીં. માટે હે ભગ્યો ! તેવા ઉત્તમ કાર્યોત્સર્ગમાં તમે અત્યંત ઉદ્યમી થાઓ. કેમકે તે કાર્યોત્સર્ગરૂપી તાડવ (નાટક) થી પાંચ પાંડવો અપાર વિપત્તિરૂપી સમુદ્રને તરી ગયા છે. તે પાંડવોની સંક્ષિપ્ત કથા આ પ્રમાણે છે.

પાંડવોની કથા.

શ્રીઆદિનાથ જિનેશ્વરે કુરૂ નામના પુત્રને આપેલો દેશ કુરૂક્ષેત્ર નામે પ્રસિદ્ધ છે. તે કુરૂને યત્રુ રૂપી વૃક્ષોનેભાંગી નાંખવામાં હસ્તી સમાન હસ્તી નામે પુત્ર હતો, તેના નામથી હસ્તીનાપુરી નામની નગરી હજી સુધી જગતમાં વિખ્યાત છે. તે નગરીને દુર્નીતિનો નાશ કરનાર અને અતુલ બુદ્ધ બળવાળો શાંતનુ રાજાનો પુત્ર વિચિત્રવીર્ય નામનો રાજા પાલન કરતો હતો. તે અવસરે કાશી દેશના રાજાને અંબા, અંબાલિકા અને અંબિકા નામની ત્રણ પુત્રીઓ થઈ હતી. તે કમળની જેવા સુખવાળી અને રૂપવડે દેવાંગનાઓને પણ જીતનારી હતી. તે પુત્રીઓ યુવાવસ્થાને પામી, તેથી તેમના પિતાએ યોગ્ય વર મેળવવાની ઇચ્છાથી મોટા ઉત્સવપૂર્વક સ્વયંવર આરંભ્યો. તે વખતે તેના આમંત્રણથી ઘણા રાજાઓ અને રાજપુત્રો તે સ્વયંવરમાં આવ્યા. પરંતુ કાશીપતિએ વિચિત્રવીર્ય રાજાને આમંત્રણ કર્યું નહીં. તેનું કારણ એ હતું કે વિચિત્રવીર્યની માતા સત્યવતીને કોઈ નાવિકે પોતાને ઘેર રાખીને તેનું પાલન પોષણ કરી તેને વૃદ્ધિ પમાડી, હતી, તેને શાંતનુ રાજા પરણ્યા હતા, તેનો આ વિચિત્રવીર્ય પુત્ર હોવાથી તેની જાનિ સામાન્ય

ચણાતી હતી આ કારણને લીધે તેને નહીં બોલાવવાથી ગંગાનો પુત્ર કે જે ખાત્યપણાથી જ બ્રહ્મચારી હોવાથી સર્વને ભય કર હોવાને લીધે ભીષ્મ નામે પ્રસિદ્ધ હતો, તે કાશીના રાજા ઉપર અત્યંત ક્રોધ પામ્યો તેથી તે મહાબળવાને ત્યાં આવી ત્રણે કન્યાઓનું કરણ કર્યું તે વખતે તેની સાથે સ્વયંવરમાં આવેલા મર્વ રાજાઓ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા, પરંતુ તે સર્વેને પથ્થર ફેંકીને જેમ કાગડાં ઓને ત્રાસ પમાડે તેમ તેણે 'અમોઘ શસ્ત્રોના મમહવડે ત્રાસ પમાડ્યો.

પછી તે ત્રણે કન્યાઓને હસ્તીનાપુર લાવીને પોતાના ભાઈ વિચિત્રવીર્ય માથે તેણે પરણાવી ' હુકર કાર્ય પણ વીરોને કમ સુકર ન થાય ? ' અનુક્રમે તે ત્રણ સ્ત્રીઓને ત્રણ પુત્રો થયા અભિકાને ધૃતરાષ્ટ્ર નામે પુત્ર થયો, અબાલિકાને પાંડુ નામે પુત્ર થયો અને અબાને વિદુર નામનો પુત્ર થયો તેમાં ધૃતરાષ્ટ્ર જન્મથી જ અધ હતો, પાંડુ બળવાન હતો અને વિદુર યુદ્ધમાં નિપુણ હતો તે ત્રણે રાજપુત્રો વૃદ્ધિ પામી યુવાન થયા તેટલામાં વિચિત્રવીર્ય રાજા દેવનો અતિથિ થયો—મરણ પામ્યો, ત્યારે મત્રીઓએ પાંડુને સારા લક્ષણવાળો જોઈને રાજ્ય ઉપર સ્થાપન કર્યો. પાંડુરૂપી સૂર્ય સત્રામ (યુદ્ધ) રૂપી ઉદયાચળ પર્વતની પૃથ્વીપર ઉદય પામવાથી અધકાર રૂપી શત્રુઓ ચોતરફ નાશી જવા લાગ્યા.

એકદા શ્રીમાન અધકવૃજાણીની પુત્રી અને દરશાહની બહેન કુંતીને ચિત્રપટમાં આજેજેથી જોઈ પાંડુ રાજા તેના રૂપમાં તત્વીન—મોહિત થયો તે કન્યાએ પણ પાંડુના શુભે સાબળવાથી અભિગ્રહ કર્યો કે—“ હું પાંડુ રાજા વિના ખીજા કોઈને નહીં વર ” પરંતુ પાંડુ રાજાનો પતિ તરીકે લાભ નહીં

થવાથી દુઃખાર્થ થયેલી કન્યાએ શહેરની બહાર વનમાં જઈ ગળામાં કાંસો નાંખ્યો. તે જ વખતે પ્રભાવિક મુદ્રિકાના પ્રભાવથી પાંડુ રાજા ત્યાં (વનમાં) આવ્યો હતો. એટલે તેણે તેનો કંઠપાશ છેદી નાંખ્યો અને ગાંધર્વવિધિથી તેની સાથે તે પરણ્યો. તે દિવસે કુંતિ ઋતુસ્નાતા થયેલી હોવાથી તેણીએ ગર્ભ ધારણ કર્યો. પાંડુ રાજા તો વીંટીના પ્રભાવથી પાછા હસ્તિનાપુર આવ્યા. અહીં સમય પૂર્ણ થયે કુંતિએ શુભપણે પુત્ર પ્રસવ્યો. તેનું નામ કર્ણ પાડ્યું. અંધકવૃષ્ણિએ પોતાની પુત્રીની બધી હકીકત તથા તેના મનનો અભિપ્રાય બાણી તીક્ષ્ણ (ઉગ્ર) રણસંગ્રામરૂપી સમુદ્રના સેતુ (પાળ) રૂપ પાંડુ રાજાને તે પુત્રી પરજાવી.

ત્યારપછી સૂર્યની જેમ ઉગ્ર તેજવાળા પાંડુરાજા મદ્રકે નામના રાજાની પુત્રી માદ્રીને પરણ્યા. તે પણ સર્વ કળાઓમાં નિપુણ હતી. તે બન્ને પ્રિયાઓએ કરીને રતિ અને પ્રીતિએ કરીને કામદેવની જેમ પાંડુરાજા શોભતા હતા. એકદા કુંતિએ સ્વપ્નમાં મેરુ, ક્ષીરસમુદ્ર, સૂર્ય, ચંદ્ર અને લક્ષ્મીને જોઈ ગર્ભ ધારણ કર્યો. ગર્ભ વૃદ્ધિ પામતાં તેને ધર્મ સંબંધી દોહદ થયા, તે પાંડુરાજાએ પૂર્ણ કર્યા. પછી સમય પૂર્ણ થયે શુભ દિવસે શુભ મુહૂર્તે તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે વખતે આકાશમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ, તથા આકાશવાણી થઈ કે “ આ ધર્મપુત્ર થયો છે.” તેનું નામ તેના પિતાએ યુધિષ્ઠિર પાડ્યું. ફરીથી કુંતિએ સ્વપ્નમાં પવને આરોપણ કરેલો ફળેલો ઠંડપવૃક્ષ જોઈ ગર્ભ ધારણ કર્યો. સમય પૂર્ણ થયે પૂર્વ દિશા જેમ સૂર્યને પ્રસવે તેમ તેણે પુત્ર પ્રસવ્યો. તે વખતે પણ આકાશવાણી થઈ કે “ આ વજ્ર જેવી કાયાવાળો અને પવિત્ર બુધ્ધિવાળો વાયુપુત્ર થયો છે. ” પાંડુરાજાએ તેનું નામ ભીમસેન પાડ્યું. પછી ત્રીજી વાર સ્વપ્નમાં હસ્તીપર ચડેલા ઇંદ્રને જોઈ કુંતિએ ગર્ભ ધારણ કર્યો. અમયે પુત્ર પ્રસવ્યો.

તે વખતે પણ આકાશવાણી થઈ કે ‘આ ઈંદ્રપુત્ર થયો છે.’ પાંડુ-રાજાએ તેનું નામ અર્જુન પાડ્યું. માદ્રીને પણ નકુળ અને સહદેવ નામના બે પુત્રો થયા. તે પાંચે પુત્રો પાંડુને ઘેર કલ્પવૃક્ષ જેવા અવતર્યા. અને પાંચ પાંડવ કહેવાયા.

ત્યારપછી દ્રુપદ રાજાએ પોતાની પુત્રી દ્રૌપદીનો સ્વયંવર કર્યો. તેમાં ઘણા રાજાઓ અને રાજપુત્રો આવ્યા હતા. તે વખતે પાંડુરાજાના પાંચે પુત્રો પણ ત્યાં ગયા હતા. સ્વયંવર મંડપમાં દ્રૌપદીએ આવી સર્વ ગણઓને જોઈ પાંડુરાજાના મુખ્ય પુત્રના કંઠમાં વરમાળા નાંખી. તે વખતે આશ્ચર્ય એ થયું કે પાંચે પાંડવોના કંઠમાં તે વરમાળા પડી. તેટલામાં ત્યાં એક ચારણ મુનિ આવ્યા. તેમને શ્રીકૃષ્ણ વિગેરે રાજાઓએ પૂછ્યું કે—“આ દ્રૌપદીને પાંચ પતિ કેમ થયા ? ” ત્યારે મુનિ બોલ્યા કે — “ આ દ્રૌપદીનો પૂર્વ ભવ માંભજો.—

થંપા નામની મોટી નગરીમાં સાગરદત્ત નામે શ્રેષ્ઠ રહેતો હતો. તેને સુભદ્રા નામની પત્નિના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી સુકુમારિકા નામની પુત્રી હતી. સાગરદત્તે તે પુત્રી જિનદત્તના પુત્ર સાગરને પરણાવી હતી. પરંતુ સાગર શય્યામાં સુતો, ત્યારે સુકુમારિકાના અંગનો સ્પર્શ તેને અગાદા જેવો લાગ્યો. તેથી તેનો ત્યાગ કરી તે પરદેશમાં ચાલ્યો ગયો. ત્યારપછી પતિએ ત્યાગ કરેલી પુત્રીને સાગરદત્તે પોતાને ઘેર રાખી. કેટલોક કાળ તેણીએ દીનજનોને દાન આપ્યું. પછી અભગ વૈરાગ્ય પામવાથી તેણે સાધ્વી પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. તેણે મિષ્ટાન્નોથી પોષણ કરેલા શરીરને ‘અહો! આ શરીર અમાર છે’ એમ વિચારી દુધ્ધર તપ વડે સૂકવી નાંખ્યું. એકદા પાંચ પુરૂષની સાથે ક્રીડા કરતી ક્રોધ વેશ્યાને જોઈ તેણે નિયાણું કર્યું કે—“ જો મારા તપનું નિયા- હોય તો મને પરભજમાં પાંચ પતિ પ્રાપ્ત થજો.” આ ક્ષણ

જાની આલોચના કર્યા વિના સંલેખનાવડે મરણ પામી તે સૌધર્મ દેવલોકમાં શયી (ઈદ્રાણી) થઈ. ત્યાં અત્યંત સુખ લોગવી આયુષ્યને ક્ષયે ચવીને અહીં દ્રુપદ રાજાની દ્રૌપદી નામે પુત્રી થઈ છે પૂર્વ ભવના નિયાણાને લીધે તે પાંચ પુરુષની સ્ત્રી થઈ છે. તેથી તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. ” ઉદયમાં આવેલા કર્મ પ્રાણીને ભોગવવાંજ પડે છે.

આ પ્રમાણે મુનિએ તેનો પૂર્વ ભવ કહ્યો કે તરતજ આકાશમાં પછ ‘ સાધુ સાધુ ’ એવી વાણી થઈ. તે સાંભળી શ્રીકૃષ્ણ વિગેરે જોડ્યા કે — “ અહો ! આ દ્રૌપદીનું પૂર્વ જન્મનું પુણ્ય વિશ્વને આશ્ચર્યકારક છે. ” ત્યારપછી દ્રુપદ રાજાએ દ્રૌપદીને પાંચે પાંડવોની સાથે પ્રીતિના કારણરૂપ પાણિગ્રહણ મહોત્સવ કર્યો. એક સ્ત્રીને પાંચ પતિ છતાં તેનું સતીપણું કોઈ વખત જોયું કે સામજ્યું નથી, તોપણ દ્રૌપદીનું અપૂર્વ સતીત્વ પુણ્યના પ્રભાવથી થયું. યુધિષ્ઠિરને રાજ્યપર સ્થાપન કરી પાંડુરાજા અને માદ્રીએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. એકદા દુર્યોધનની સાથે ઘૂત રમતાં પાંડુરાજાના પુત્રો પિતાનું રાજ્ય હારી ગયા. ‘ ઘૂતની કીડાને ધિક્કાર છે. વૈર, વિશ્વાનર (અગ્નિ), વ્યાધિ, વાદ અને વ્યસન એ પાંચ વકાર વૃદ્ધિ પામવાથી મહા અનર્થ થાય છે. ’ રાજ્ય હારી જવાથી પાંડવો પોતાની માતા કુંતી અને સ્ત્રી દ્રૌપદીને સાથે લઈ વનમાં ગયા. ચંદ્રની જેમ મોટા પુરુષોને સંપત્તિ અને વિપત્તિ બંને પ્રાપ્ત થાય છે.

એકદા સુખ સાગરમાં મગ્ન થયેલા પાંચે પાંડવો વનમાં એક સ્થાને બેઠા હતા, તે વખતે આકાશમાંથી એક સુવર્ણકમળ નીચે પડ્યું. તે લઈને પાંચાલી (દ્રૌપદી) એ પોતાના મુખના શ્વાસની સુગંધ જેવું જ છે કે નહીં તે બાણવાને ઇચ્છતી હોય તેમ તેને આદરપૂર્વક લઈને સુંઘ્યું. ત્યારપછી હર્ષથી પૂર્ણ થયેલી તે દ્રૌપદી રાણીએ વાયુપુત્ર બીમને કહ્યું કે—“ હે સ્વામી ! આવાં કમળો

મને જ્યાં હોય ત્યાંથી લાવી આપે. " તે સાંભળી મોહથી પ્રેરાયેલો જીવ જેમ એક ભવથી બીજા ભવમાં ભમે તેમ બીમ તેવાં કમળો મેળવવા માટે એક વનથી બીજા વનમાં ભમવા લાગ્યો. તેને પાછો આવતાં વિલંબ થયો, ત્યારે ધર્મપુત્રની ડાબી આંખ અને કુંતીની જમણી આંખ ફરકવા લાગી. તેથી અનિ-
 દની શંકા કરી યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે—“ મારા બળવાન બીમ બંધુનો કોઈ પણ પરાભવ કરી શકે તેમ નથી, તે પણ તેનું અશુભ સૂચવનારી મારી દૃષ્ટિ ફરકે છે, માટે હે બલિષ્ઠ બંધુઓ ! તમે જલદી દોડો, દોડો. આપણે બીમની પાછળ તેની શોધ કરવા જઈએ.” એમ કહી દુષ્ટ કેટલી શંકા કરતા તે ત્યારે બાઈઓ બીમની શોધને માટે વનભૂમિમાં ગયા. પરંતુ અધમ પ્રાણીઓ જેમ કમ્પવૃક્ષને ન પામે તેમ તેઓ બીમને પામી શક્યા નહીં. માર્ગમાં ચાલતા ચાલતા તેઓ થાકી ગયા અને પડી ગયા. ત્યારે તેમણે હેડંબા નામની દેવીનું સ્મરણ કર્યું. એટલે તરત જ હેડં-
 બાએ આવી તેમને મસ્તકપર ઉપાડી બીમની પાસે મૂક્યા. પછી તે હેડંબા પોતાને સ્થાનકે ગઈ. અહીં કમળના સરોવરના કાંઠા મુધી આવેલા પોતાના બાઈઓને જોઈને સેતુ ઉપર રહેલો બીમ બોલ્યો કે—“ આ સરોવર અતિ રમણીય છે, તેમાં પડીને હું કમળો લાવું છું, આપ બેસો. ” આમ કહીને બીમે સરોવરમાં પ્રવેશ કર્યો પરંતુ તેની અંદર રહેલા પાતાળના દુર્ગમ માર્ગ પાસે આવતાં બીમ અદૃશ્ય થયો. એટલે તેને શોધવા તેની પા-
 ઇળ અર્જુન સરોવરમાં પડ્યો, તે પણ અદૃશ્ય થયો. તેની પા-
 ઇળ યુધિષ્ઠિર ગયા, તે પણ અદૃશ્ય થયા. તેજ રીતે સહદેવ અને નકુળ પણ અદૃશ્ય થયા. તે વખતે પાંડવોના વિયોગે કરીને કુંતી અને દ્રૌપદી અત્યંત ખેદ પામવા લાગ્યા. કુંતીએ દ્રૌપદીને કહ્યું કે—“ હે પુત્રી ! સિંહ સમાન પરાક્રમના નિધિ તારા પ-
 તિઓ ક્યાં ગયા ? તેમના વિના આપણા દુઃખમય દિવસો શી

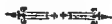
રીતે જશે ? ” તે સાલજી દ્રૌપદી રૂદન કરવા લાગી. તેને કુંતીએ ધીરજ આપી કહ્યું કે—“ આ અરણ્યમાં રૂદન કરવાથી શું ફળ છે ? માટે આપણે સર્વ વિપત્તિનો નાશ કરનાર કાયોત્સર્ગ કરીએ. ” એમ કહી કુંતીએ અને દ્રૌપદીએ કાયોત્સર્ગ ગ્રહણ કરી નવકાર મંત્રનું ધ્યાન પ્રારંભ્યું. તે વખતે જિનેશ્વરના મંત્રરૂપી આકાશમાં ઉદય પામેલો કાયોત્સર્ગરૂપી અગસ્ત્ય તેમની વિપત્તિ રૂપી સમુદ્રનું પાન કરી ગયો. જાણે ચિત્રમા આળેખેલી હાથ તેમ કાયોત્સર્ગમાં સ્થિર રહેલી તે બન્નેએ મહા કષ્ટથી આઠ પહોર નિર્ગમન કર્યા. બીજો દિવસે પ્રાતઃકાળમાં પાંચે પાંડવો એકદમ આકાશમાંથી ઉતરી માતાના ચરણકમળમાં પડ્યા. તે વખતે કુંતીએ કાયોત્સર્ગ પારી તેમને આશીર્વાદના વચનવડે હર્ષ પમાડ્યો, અને હર્ષના અશ્રુપૂરવડે દ્રૌપદીરૂપી નદી ભરાઈ ગઈ. તેવામાં સુવર્ણની છડીને ધારણ કરનાર કોઈ પુરૂષ આવી પાંડવોની માતાને નમીને બોલ્યો કે—“ હે માતા ! નાગકુમારના ઇંદ્ર કોઈ મુનિના દેવજ્ઞાનનો ઉત્સવ કરવા જતા હતા, તેવામાં મારે જતાં એકાગ્ર ધ્યાનમાં લીન થયેલા તમારા બન્નેના ઉપર આવેલું તેનું વિમાન સ્ખલન પામ્યું. ‘મારા વિમાનની સ્ખલના થવાનું શું કારણ છે ?’ તે જોવા માટે ઇંદ્રે મને મોકલ્યો. ત્યારે મેં તમને બન્નેને કાયોત્સર્ગે રહેલી જોઈ. પછી મેં જઈને ઇંદ્રને તમારું મતીમત નિવેદન કર્યું. તે જાણી ઇંદ્રે પણ કાંઈક સ્મરણ કરી તરતજ મને આજ્ઞા કરી કે—“ દ્રૌપદીના કહેવાથી સુવર્ણકમળો લેવા માટે પાંચે પાંડવો આ સરોવરમાં પેલા છે. તે સરોવરનો સ્વામી રાંખચૂડ નામનો દેવ છે. અતુલ પરક્રમવાળા તેણે ક્રોધથી રક્ત નેત્ર કરી તેમને નાગપાશવડે દ્રઢ રીતે બાંધી લીધા છે અને એક ખાડામાં તેમને નાખ્યા છે. તેમની આપત્તિ દૂર કરવા માટે આ સતીઓએ કાયોત્સર્ગ કર્યો છે. અને તે કારણને લીધે જ મારા વિમાનની

પણ સ્ખલના થઈ છે, આ કાયોત્સર્ગનો જ પ્રભાવ છે. અહો ! ધર્મનો પ્રભાવ કેવો અદ્ભુત છે ? તો હવે તું ત્યાં જઈને રથેન પક્ષી પાસેથી ચકલાને છોડાવે તેમ તે શંખચૂડ પાસેથી તે પાંચે પાંડવોને મારી આજ્ઞાથી છોડાવ, કે જેથી માફ વિમાન ચાલી શકે. ” આવી ઈંદ્રની આજ્ઞા થવાથી હું તરતજ પાતાલમાં ગયો, અને મેં તે શંખચૂડ દેવને વાણીરૂપી કોરડાનો અત્યંત પ્રહાર કર્યો. ત્યારે તેણે મને કહ્યું કે—“ માફ વચન સાંભળ. આ પાંચે બળવાન બંધુઓ મારા સરોવરમાં પડ્યા હોવા માટે પેડા હતા. તેથી મેં તેમને બાંધ્યા છે. ” મેં તેને ઈંદ્રનો હુકમ જણાવ્યો. ત્યારે તે દેવે તેમને બાંધનથી મુક્ત કર્યા. સિંહ સરખા પરાક્રમવાળા દેવો પણ પોતાના રાજા (ઈંદ્ર) ની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરી શકતા નથી. પછી તે નાગકુમારે પાંડવોને પોતાનું રાજ્ય ગ્રહણ કરવા કહ્યું, પરંતુ સ્પૃહા રહિત તેઓએ તેનું રાજ્ય અંગીકાર કર્યું નહીં. પરંતુ તેઓએ કહ્યું કે—“ અમારે ત્યારે દુર્યોધનની માથે યુદ્ધ થાય ત્યારે તમારે અમને સંહાય કરવી. ” શંખચૂડે તે વાત અંગીકાર કરીને તેમને એક દિવ્ય હાર, અંગદ (બાનુ-ગંધ) અને મુગટ એ ત્રણ વસ્તુ આપી, તથા વિકસ્વર અને સુગંધી ઘણાં સુવર્ણક્રમણો આપ્યાં. હે વિચક્ષણ માતા ! આ પ્રમાણે સર્વ હકીકત મેં આપની પાસે નિવેદન કરી છે હવે ધરણ્યંદ્રનું વિમાન ચલાવવા માટે મને રજા આપો. ” તે સાંભળી પાંચે પુત્રોના આવવાથી હર્ષ પામીને કુંતીએ તે દેવને રજા આપી અને પુત્રોને હસ્તવટ સ્પર્શ કર્યો. પછી પાંડવોએ નાગદેવે આપેલાં અને સર્વ દિશાઓને સુગંધમય કરનારાં સુવર્ણક્રમણો પ્રિયાને ભેટ કર્યા. માતા, પાંડવો અને પ્રિયાની હર્ષરૂપી ભૂમિઓ (કલ્લોલો) આપણી દૂર થવાથી પરસ્પરના સમાગમરૂપી વાયુવટે ઉછળવા લાગી. જેમ પાંડવોને આ ભવમાં પણ કાયોત્સર્ગ આપણને છેદનાર થયો, તેમ તેઓને પરલોકની સંપદાને માટે પણ તે કાયોત્સર્ગ થયો.

જન્મ આપનારી માતાને દરરોજ પ્રણામ કરનારા પાંડવો-
એ દુર્લભ દુર્યોધનને છતી રાત્રી મેળવ્યું. પછી મહા આરંભમાં
આસક્ત હતા છતાં તે સર્વને તથા દઈને દીક્ષા ગ્રહણ કરી તેઓ
શ્રીશત્રુંજય પર્વત ઉપર આવ્યા અને કાયોત્સર્ગે રહ્યા. પ્રાંતે કેવળ
જ્ઞાનરૂપ નિર્મેળ સંપત્તિને મેળવીને ત્રિદ્વિ પદને પામ્યા. કાયો-
ત્સર્ગના મહિમાનું પૂર્ણ વર્ણન કરવાને કોણ સમર્થ છે ? કહ્યું છે
કે—“ જિનપ્રતિમાઓનો ઉદ્ધાર કરી વીથ કરોડ મુનિઓ સ-
હિત પાંચે પાંડવો જ્યાં મુક્તિને પામ્યા, તે શ્રીશત્રુંજય મહા-
તીર્થ છે. અંત સમયે કાયોત્સર્ગ કરવાવડે તેઓનાં શરીર ઉભાં
રહેલાં હતાં, તેથી હજી સુધી પણ તેઓની ઉભી મૂર્તિઓ પટમાં
આળેખાય છે, તથા પાપાણુની પ્રતિમાઓ પણ તેમની ઉભી રહે-
લી જ કરવામાં આવે છે. જેઓ કર્મના ક્ષયને માટે શુભ ધ્યાનરૂપી
જળધી સ્નાન કરી કાયોત્સર્ગ કરે છે, તેઓ આજગતમાં મુક્ત છે.

આ પ્રમાણે આપત્તિરૂપી લતાઓના સમૂહને કાપવામાં
દાતરડા સમાન અને સંપત્તિરૂપી વૃક્ષને નવપક્ષવ કરવામાં મેઘ
સમાન કાયોત્સર્ગના પ્રભાવથી પાંચે પાંડુપુત્રો દ્રવ્ય અને ભાવ
બંને પ્રકારના બંધનથી રહિત થઈ મુક્તિસુખને પામ્યા, તે
કાયોત્સર્ગને હે લભ્યો ! તમે કદાપિ છોડશો નહીં.

આ પ્રમાણે શ્રીમાન તપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન
મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીઈદ્રહંસ
ગણિએ, ગચ્છેલી શ્રીઉપદેશકૃત્યવહ્ની નામની દીક્ષાને લિંગે ખરેલી
શાખામાં કાયોત્સર્ગના વિષય ઉપર પાંચ પાંડવોની કથાના વર્ણન
રૂપ આઠમો પક્ષવ સમાપ્ત થયો.

પદ્યવ. ૬.

હે અનંત જ્ઞાનવાળા સુવિધિ સ્વામી ! સુવર્ણના નવ કમળો ઉપર જે ચરણને સ્થાપન કરનાર અને અદ્વિતીય સુખને આપનાર આપને જે ભવ્ય પ્રાણી પોતાના હૃદયમાં વહન કરે છે, તેને નવ નિધાન પ્રાપ્ત થાય છે.

હવે કાયોત્સર્જનું વ્યાખ્યાન કર્યા પછી પ્રત્યાખ્યાન નામનું નવમું દ્વાર કહે છે.—મોટા ધનુષની જેવા અનુપમ તે તે (પ્રત્યાખ્યાનના) ૧ ગુણોના આરોપણ કરવાથી પ્રગટ કરેલા અનેક ૨ પ્રકાર રૂપી ભાગો (ખાણો)ના સમૂહથી ભેદાતા મસ્તકના ધુળ-વવા પૂર્વક જેઓના મુખકમળો પૂર્ણ થયાં છે એવા હે ધર્મના અભિલાષીઓ ! તમે હ મેશાં પ્રત્યાખ્યાન કરવામાં સાવધાન થાઓ-તત્પર થાઓ. પ્રત્યાખ્યાન શબ્દનો અર્થ ૧, તેના દશ ભેદો ૨, તેના આગારો ૩, તેની છ પ્રકારની શુદ્ધિ ૪, તેનું ક્ષણ ૫ અને તેનું ઉદાહરણ ૬ એ છ દ્વારોને હું કહું છું.

૧ પ્રત્યાખ્યાન શબ્દનો અર્થ.

પ્રત્યાખ્યાન શબ્દનો અર્થ શું છે ? તે કહે છે.—જે પ્રત્યાખ્યાન એટલે નિષેધ કરે તે પ્રત્યાખ્યાન એટલે વિરતિ કહેવાય છે. અહીં અજ્ઞાનિકના આહારથી અથવા અજ્ઞાનાદિકથી નિવૃત્તિ કરવાની છે. પાકિતોએ દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે પ્રકારે પ્રત્યાખ્યાન કરવું જોઈએ. તેમાં દ્રવ્યથી અશન, પાન વિગેરેનો અને ભાવથી અજ્ઞાનાદિકનો ત્યાગ કરવાનો છે. કહું છે કે—“પ્રત્યાખ્યાન દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે પ્રકારનું છે, તેમાં દ્રવ્યથી અશનાદિકનો અને ભાવથી અજ્ઞાનાદિકનો ત્યાગ કરાય છે.”

૨ પ્રત્યાખ્યાનના ૧૦ ભેદ.

પ્રત્યાખ્યાનના દશ ભેદો છે—અનાગત ૧, અતિકાંત ૨, સંક્રાંતિક ૩, નિયત્રિત ૪, અનાકાર ૫, સાકાર ૬, નિઃશેષ ૭,

૧ ધનુષ પદ્યે પ્રત્યા ૨ પ્રત્યાખ્યાનના ભેદો.

પરિભાણુ ૮, સંકેત ૯ અને કાળ ૧૦. તેમાં તપ કરવાનો દિ-
વસ પ્રાપ્ત થયાં પહેલાં જે તપ કરી લેવો તે અનાગત પ્રત્યાખ્યાન
કહેવાય છે. ૧. સૂરિ વિગેરેના વૈયાવચ્ચના કારણથી પર્વાદિક
તિથિમાં જે તપ કરી શકાયો ન હોય, તે તપ પર્વાદિ વીત્યા
પછી કરવો તે અતિકાંત પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. ૨. એક પ્રત્યા-
ખ્યાનનો અંત અને બીજાનો આરંભ એ બે કોટિનો જે મેળાપ
કરવો એટલે કે આજે ઉપવાસ વિગેરે કરી કાલે પણ ઉપવાસ
વિગેરે કરવો તે ત્રીજી સ્કોટિક પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. ૩.
પ્રથમથી ધાર્યું હોય કે અમુક પર્વની તિથિએ મારે અમુક
તપ કરવો છે, તે તિથિએ ગ્લાનાદિકની વૈયાવચ્ચનું કારણ પ્રાપ્ત
થયા છતાં પણ જે તપ નિશ્ચયથી કરવો તે નિયંત્રિત પ્રત્યા-
ખ્યાન કહેવાય છે. આ પ્રત્યાખ્યાન ચૌદ પૂર્વધરને સમયે
સ્થવિરકંઠી કરતા હતા. વર્તમાન કાળમાં તેનો વિચ્છેદ છે.
૪. આગાર સહિત જે પ્રત્યાખ્યાન કરવું તે અનાકાર પ્રત્યાખ્યાન
કહેવાય છે. (આ પ્રત્યાખ્યાન પણ આ કાળે નથી) ૫. આગાર
સહિત જે કરવું તે સાકાર પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. ૬. (અંત-
સમયે) સર્વ આહારનો ત્યાગ કરવો તે નિઃશેષ પ્રત્યાખ્યાન
કહેવાય છે. ૭. એક, બે વિગેરે દત્તિનું જે પ્રમાણ કરવું તે
પરિભાણુ પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. ૮. કેત એટલે અંશુઠા, મુડી,
વિગેરે નિશાની, તે સહિત જે પ્રત્યાખ્યાન તે સંકેત અથવા
સંકેત પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. ૯. તથા પોરસી વિગેરે કાળને
ઉદ્દેશીને જે પ્રત્યાખ્યાન કરવું તે કાળ (અદ્વા) પ્રત્યાખ્યાન
કહેવાય છે. ૧૦. તે અદ્વા પ્રત્યાખ્યાનના દશ લેદ છે. તે કહે છે.
નમસ્કારસહિત તે નોકારસી ૧, એક પ્રહર પ્રમાણ તે પોરસી ૨,
પુરિમટ્ટ (જે પ્રહર પ્રમાણ પુરીમાદ્) ૩, એકસાણું ૪, એકલ-
કાણું ૫, આગ્રામલ (આંખીલ) ૬, ઉપવાસ ૭, દિવસ ચરિમ ૮,

૧ સાદ પોરસી જે દોઢ પ્રહરે કરવામાં આવે છે, તેના આમાં મેળા
સમાસ કર્યો છે,

આભિગ્રહિક ૬ અને વિકૃતિ ૧૦ (આ દશ લેહ ધરાબર સમજવા યોગ્ય છે.)

. ૩ પ્રત્યાખ્યાનના આગાર.

હવે પ્રત્યાખ્યાનના આગારો કહે છે— નોકારસીમાં બે આગાર, પોરસીમાં છ, પુરિમકૃમાં સાત, એકાસણમાં આઠ, એકલઠાણમાં સાત, વિકૃતિમાં નવ, આત્યા-મ્તનાં આઠ, ઉપવાસમાં પાંચ, પાનમાં (પાણી પીવામાં) છ, દિવસ ચરિમમાં ચાર અને અભિગ્રહિકમાં ચાર આગાર જાણવા આ પ્રત્યાખ્યાનના આગારો વિશેષે કરીને પ્રત્યાખ્યાન ભાષ્યાદિકથી સમજી લેવા. દુકામાં તે આ પ્રમાણે છે.—

“ નોકારસીને વિષે અન્નતથણાભોગેણ અને સહસાગારેણ એ બે આગાર છે. (હાલમાં નવકારસી સાથે સુકૃતિસહિ જોડવામાં આવે છે તેથી ચાર આગાર કહેવાય છે.) પોરસીને વિષે અન્નતથણાભોગેણ ૧, સહસાગારેણ ૨, પચ્છન્નકાલેણ ૩, દિસા-ભોગેણ ૪, સાહુવયણેણ ૫, અને સન્વસમાહિવત્તિયાગારેણ ૬, એ છ આગાર જાણવા. સાઠ પોરસીને વિષે પણ એજ છ આગાર જાણવા, તથા પુરિમકૃના પચ્ચખ્યાણને વિષે ઉપરના છ બધ એક મહત્તરાગારેણ મળી સાત આગાર જાણવા. એકાસણ તથા બેસણના પચ્ચખ્યાણને વિષે અન્નતથણાભોગેણ ૧, સહસાગારેણ ૨, સાગારિયાગારેણ ૩, આર્ઠણપસારેણ ૪, શુદ્ધઅખુ-કાણેણ ૫, પારિક્ષાવણિયાગારેણ ૬, મહત્તરાગારેણ ૭ એ સન્વસમાહિવત્તિયાગારેણ ૮ એ આઠ આગાર જાણવા. એકલઠાણને વિષે ઉપરના આઠમાંથી આર્ઠણ પસારેણ એ એક ગિવાય બાકીના સાત આગાર જાણવા. વિકૃતિ તથા નિવિના પ્રત્યાખ્યાનને વિષે અન્નતથણાભોગેણ ૧, સહસાગારેણ ૨, લેવા-લેવેણ ૩, ગિહતથસંસરેણ ૪, ઉચ્ચિત્તવિવેગેણ ૫, પદુચ્ચમ-ચિત્તએણ ૬, પારિક્ષાવણિયાગારેણ ૭, મહત્તરાગારેણ ૮, અને

સંવસમાહિવત્તિયાગારેણું ૬ એ નવ આગાર જાણવા. આંગેલને વિષે ઉપરમાંથી એક પદુચ્ચમખિખએણું આગાર બાદ કરી બાકીના આઠ આગાર જાણવા. ઉપવાસને વિષે અન્નતથણા ભોગેણું ૧, સહસાગારેણું ૨, પારિક્ષાવણિયાગારેણું ૩, મહત્ત રાગારેણું ૪ અને સંવસમાહિવત્તિયાગારેણું ૫, એ પાંચ આગાર જાણવા. તથા જે પ્રત્યાખ્યાનમાં અચિત્તજળ પીવાનું હોય તેમાં પાણીરસના (પાણી સંજંધી) લેવેણું વા ૧, અલેવેણું વા ૨, અચ્છેણું વા ૩, બહુલેવેણું વા ૪, સસિત્યેણું વા ૫, અને અસિત્યેણું વા ૬ એ છ આગાર જાણવા. દિવસચરિત્ર તથા અંશુકસહી, મુકિસહી વિગેરે અભિગ્રહના પચ્ચખખાણુને વિષે અન્નતથણાભોગેણું ૧, સહસાગારેણું ૨, મહત્તરાગારેણું ૩ અને સંવસમાહિવત્તિયામા- રેણું ૪ એ ચાર આગાર જાણવા.

૪ પ્રત્યાખ્યાનની શુદ્ધિ.

પ્રત્યાખ્યાનની શુદ્ધિ છ પ્રકારે થાય છે, એમ ૫ રિતો કહે છે. તે આ પ્રમાણે.—જિનેશ્વરે કહેલા પ્રત્યાખ્યાન ઉપર જે દંઠ શ્રદ્ધા કરવી તે શ્રદ્ધા નામની પહેલી શુદ્ધિ જાણવી. ૧. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી આહારાદિકની શુદ્ધિ અથવા અશુદ્ધિ યથાર્થ રીતે જાણી તેના ચોખ્ખ ઉપયોગ કરવો તે બીજી વિજ્ઞાન શુદ્ધિ જાણવી. ૨. હીનતા અને અધિકતા રહિત, જ્ઞાનાદિક આચાર સહિત, અતિચાર અને અવિધિ રહિત તથા શુદ્ધને વાઙ્મય દેવા પૂર્વક વિનય માગવીને જે પચ્ચખખાણુ લેવું તે ત્રીજી વિનય શુદ્ધિ જાણવી. ૩. શુદ્ધ પચ્ચખખાણુનો પાઠ જોડાતા હોય તે બરાબર સાંભળી તેની પાછળ જે પાઠ પોતાને 'જાલધાને' છે તે પોતાના મનમાં જોલવો તે ચોથી અનુભાવણુ શુદ્ધિ જાણવી. ૪ દુષ્કાળ અથવા રોગાદિકના કારણે પણ 'લીધેલું' પચ્ચખખાણુ ભાંગવું નહીં તે પાંચમી અનુપાલના શુદ્ધિ

જાણવી. ૫. તથા રાગથી કે દ્વેષથી પરચર્યાખ્યાણને દ્વિષિત ન કરવું તે છઠી ભાવ શુદ્ધિ 'જાણવી.' ૬.

૫ પ્રત્યાખ્યાનનું કૃણ

પ્રત્યાખ્યાનથી આશ્રવોનો રોધ થાય છે, આશ્રવના રોધથી તૃષ્ણાનો નાશ થાય છે, તૃષ્ણા રહિતપણાથી ઉપશમ થાય છે, ઉપશમથી કર્મનો ક્ષય થાય છે, કર્મના ક્ષયથી સર્વ સુખમય મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી કરીને હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! પ્રત્યાખ્યાન કરવામાં નિરંતર યત્ન કરો. આ પ્રત્યાખ્યાન રૂપી પાટીયું જેઓએ ઘડણું કર્યું હોય, તેઓ સંસાર સાગરમાં ડુબતા નથી અને સ્વર્ગ તથા મોક્ષમાં જઈ તેઓ કીડા કરે છે.

૬ પ્રત્યાખ્યાન ઉપર દષ્ટાંત.

પ્રત્યાખ્યાન રૂપી વૃક્ષ મનુષ્યોને ઉત્તમ કૃણ દેનાર થાય છે. જેમ પૂર્વે પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી સિદ્ધીયક મુનિ સ્વર્ગ મપરિ પામ્યા હતા. તે દષ્ટાંત આ પ્રમાણે—

સિદ્ધીયકની કથા.

આ ભવત ક્ષેત્રમાં પાટલીપુર નામે નગર છે. તેમાં ન્યાય-સ્વરૂપનો અવતાર થવાથી જાણે કે નય પોતેજ વિશ્વને રંજ કરવામાટે નૃત્ય કરતો હોય તેવું તે નગર શોભે છે. તેમાં નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેના રાજ્ય રૂપી સરોવરમાં કીર કરનાર હંસની જેવો અને કળાઓનો ભંડાર શકડાલ નામનું મંત્રી સર્વ રાજ્યતંત્ર ચલાવતો હતો. તે મંત્રીને યક્ષા, યક્ષદિગ્ધા ભૂતા, ભૂતદિગ્ધા, સેણા, વેણા, અને રેણા એ નામની સા કન્યાઓ હતી. તેમાં પહેલી પુત્રી એક વાર સાબળે

૧ ત્રયાંવરોમા કાસિય ૧, પાલિય ૨, સોહિય ૩, પાલિય ૪, કિદિ ૫ અને આરાહિય ૬ એ પ્રમાણે બહી રીતે પુણ્ય મુકાર શુદ્ધિ કહેલી છે. તે સમજવા યોગ્ય છે

મુખે બોલી જતી હતી, બીજી બે વાર સાંભળેલું બોલી જતી હતી, એ જ અનુક્રમે છેલ્લી સાતમી સાત વાર સાંભળેલું બોલી જતી હતી.. એકદા રાજસભામાં કોઇ પંડિત આવ્યો. તેણે એક સો ને આઠ કાવ્યો (શ્લોકો) નવા બનાવી રાજાની સ્તુતિ-પ્રશંસા કરી. તે સાંભળી પ્રમુદ્ધ થયેલા રાજાએ તેને એકસો ને આઠ સોના-મહોરો ઇનામ આપી. ‘ પંડિતોનો વૈભવ વિદ્યા જ છે. ’ તે જ રીતે હું મેશાં તે કવિ નવા એક સો ને આઠ કાવ્યો કરી તે રાજાની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો, અને રાજા પણ હું મેશાં તેની વિદ્યાથી વિસ્મય પામી દ્રવ્ય આપવા લાગ્યો. તેથી ખજાનચીએ એકદા રાજાને કહ્યું—“ હે સ્વામી ! હું મેશાં આટલો મોટો દ્રવ્યનો વ્યય કરવો તે યોગ્ય નથી. ” રાજાએ કહ્યું કે—“તે પંડિતને હવે શી રીતે ના કહેવી ? ” ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું કે—“ભારી સાત પુત્રીઓ એક વારના અનુક્રમે સાંભળીને તે પોતાના મુખે બોલી શકે છે, તેથી તે ઉપાયે કરીને તે કવિને વારી શકાશે. ” આ રહસ્ય તેણે રાજાને કહ્યું. પછી એકદા છત્રીશ રાજાઓના કુળવડે વ્યાપ્ત સભામાં રાજા સિંહાસન પર બેઠો હતો. તે વખતે સુખામન (મીયાના) માં બેસીને મંત્રીની પુત્રીઓ પણ સભામાં આવી. તે સમયે તે શ્રેષ્ઠ કવિ એક સો ને આઠ નવાં કાવ્યો બોલ્યો. તે સાંભળી મંત્રીએ તેને પૂછ્યું કે—“ હે શાસ્ત્રજ્ઞ ! આ કાવ્યો તમે નવાં કરીને બોલ્યા છો કે કોઇ પૂર્વ કવિનાં કરેલાં જુનાં બોલ્યા છો ? ” કવિ બોલ્યા કે—“ એવી ખોટી કલ્પના કેમ કરો છો ? આ કાવ્યો નવાં મારા બનાવેલાં જ છે. ” ત્યાર પછી મંત્રીના કહેવાથી તેની શકતા રહિત મોટી પુત્રી યક્ષા તે સર્વ કાવ્યો બોલી ગઇ. ત્યાર પછી બે વાર સાંભળવાથી બીજી પણ બોલી ગઇ. એ રીતે સાતે પુત્રીઓ સર્વ કાવ્યો બોલી ગઇ. તે બેઠે સર્વ સભાજનો આશ્ચર્ય પામી બોલ્યા કે—“અહો ! આ કવિએ કેવાં નવાં

કાળ્યો કર્યો ? અને કેવું પોતાનું ખોટું નામ ધરાવે છે ? ”
જોમ કહી પરસ્પર તાળીઓ દધી હસવા લાગ્યા. તે માંભગી
તે કવિનું મુખ કાંતિ રહિત થયું, અને તે કાગની જેમ ત્યાંથી
નાશી ગયો. ત્યાર પછી તે મંત્રીની માતે પુત્રીઓ સરસ્વતીની
જેમ જગતમાં પ્રસિદ્ધ થઇ.

તે મંત્રીને પોતાના વંશના અલંકાર રૂપ અને અનેક
ઉજવળ ગુણોના સ્થાન રૂપ નાનો સિરીયક નામનો પુત્ર હતો
અને તેનો મોટો ભાઈ સ્થૂલભદ્ર નામે હતો, પણ તે કેટલાક
વર્ષોથી વેશ્યાને ત્યાંજ રહેતો હતો. સિરીયક દેવકુમારની જેમ
મંત્રીના ઘરમાં કીકા કરતો હતો, સર્વ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસી હતો,
અને સૌભાગ્યદિ ગુણોનું સ્થાન હતો. એકદા મંત્રીએ રાજાને
પોતાને ઘર લોજનને માટે જોલાવવાના હેતુથી પોતાના
ઘરમાં છગ આમરાદિ સામગ્રી કરાવવાનો આરંભ કર્યો.
તે પ્રસંગને માટે અનેક પ્રકારના પકવાનો, દ્રાક્ષા, ખજૂર,
શુગાટક, મુખડી, દાળ, ભાત, ઘી વિગેરેથી બનાવેલી અનેક ખાવા-
લાયક ચીજોનો સમૂહ, સમુદ્રના તરંગ જેવા ઉજવળ ક્ષીરોદ્ધક વ-
સ્ત્રો, વજની જેમ ભેદી ન શકાય તેવા હજારો શિરસાણો, ત્રીરપુર-
ણોને પણ ભયંકર લાગે તેવી તીક્ષ્ણ ધારવાળી તરવારો, તીવ્ર
ધારવાળા ભાલાના સમૂહો, સ્ફર ભાતિના અનેક દેદિધ્યમાન શસ્ત્રો,
દેવોનાં ધનુષ જેવાં વિવિધ પ્રકારનાં ધનુષો, નદીના તરંગ જેવા
મોટા બાણોના સમૂહો અને અતિ સુંદર અશ્વો વગેરે સર્વ સામગ્રી
રાજાને પહેરામણીમાં આપના સાડે તેણે તૈયાર કરાવી. તે અવ-
સરે કોઇ દ્રવી દુષ્ટ મનુષ્યે રાજાને કહ્યું કે—“ આપનો મંત્રી
આપનું રાજ્ય લેવા ઈચ્છે છે, અને તેથી કરીને તેણે સર્વ સામ-
ગ્રીની તૈયારી કરી છે. ” તે માંભગી રાજાએ તેની ખાત્રી કરવા
માટે પોતાના એક ચર પુરુષને હુકમ કર્યો. તેણે પણ મંત્રીને
ઘર મવે સામગ્રી જોઈ રાજાને સમગ્ર વૃત્તાંત જણાવ્યો. પછી
પ્રાતઃકાળે ઈંદ્રની જેમ રાજા પોતાની સભાને શોભાવતો હતો,
તે વખતે શંકા રહિત મંત્રી રાજાને પ્રણામ કરવા આવ્યો. તેને

જોઈ શનિ ગ્રહની જેમ રાજા તેનાથી, પરાક્રમ ધર્યો—અવળું
 મુખ કરી બેઠો. જુઓ ! દુષ્ટ માણસોનો વિલાસ ! દુષ્ટ માણસના
 ભરમાવવાથી મંત્રીની લક્ષિત પણ દ્રેષ રૂપ થઈ. અન્યથા પ્રકારે ચિંત-
 વેલું કાર્ય હૈવે અન્યથા પ્રકારે કર્યું. આ બાબતમાં વિધિ જ બજ-
 વાન છે. તેમાં બીજી કંઈ વિચારવા જેવું નથી. ’ પછી મં-
 ત્રીએ ઘેર આવી વિચાર કરી નાના પુત્રને કહ્યું કે—“ કોપ
 પામેલો રાજા આખા કુટુંબને તલની જેમ પીટી નાંખશે.
 માટે હું વત્સ ! જો એકલા મને જ મારી નાખીશ તો આખા
 કુટુંબની વિટંબણા નહીં થાય, મારા વિના બીજા મર્વ
 સ્વજનો ચિર કાળ સુખી થશે. કહ્યું છે કે—‘ આખા કુટુંબને
 માટે એકનો ત્યાગ કરવો, આખા ગામને માટે કુટુંબનો ત્યાગ ક-
 રવો, દેશને માટે ગામનો ત્યાગ કરવો, અને પોતાને માટે આખી
 પૃથ્વીનો ત્યાગ કરવો. ” તે સાંભળી સિરીયકે બોલ્યો કે—“હા
 પિતાજી ! તમને હજુતાં મને પાપ કેમ ન લાગે ? ” મંત્રીએ
 કહ્યું કે—“ તે વખતે હું મુખમાં વિષ રાખીશ, તેથી મને
 મરેલાને મારવામાં તને પાપ લાગશે નહીં. ” આ પ્રમાણે
 પિતાએ પુત્રને ઉત્સાહ પ્રમાડ્યો. પછી બીજે દિવસે મંત્રી
 બ્યારે રાજાને નમસ્કાર કરવા ગયો, ત્યારે સિરીયકે ખડ્ગ વડે
 તેનું મસ્તક છેદી નાંખ્યું. ખડ્ગનો ખડખડ શબ્દ સાંભળી
 સન્મુખ ધઈ રાજાએ મંત્રીને હજોલો જોઈ સિરીયકને કહ્યું
 કે—“અરે ! તે આ શું કર્યું ? ” સિરીયકે જવાબ આપ્યો
 કે—“આપનાથી જે વિમુખ હોય તે પિતા હોય તો પણ
 તેનું શું કામ છે ? ” આવો તેનો યુક્તિયુક્ત જવાબ
 સાંભળી રાજાએ ખુશ થઈ તેને પોચાક સાથે મંત્રીસ્થાનની
 મુદ્રા આપવા માંડી ત્યારે તે બોલ્યો કે—“ મારો મોટો ભાઈ
 સ્થૂલભદ્ર છે, તેથી તેના છતાં હું મંત્રી પદ નહીં લઉં. ” રાજાએ
 પૂછ્યું—“તે ક્યાં છે ? ” તેણે કહ્યું—“ ગણિકાને ઘેર છે. ” તે સાં-

સાગી નંદ રાજાએ પોતાનો સેવક મોકલી તેને તેડાવીને કહ્યું કે— “ હે વિદ્વાન ! આ રાજ્યનો કાર્યભાર તું ગ્રહણ કર. ” તે બોલ્યો કે— “ હે રાજા ! હું વિચાર કરીને ગ્રહણ કરીશ. ” રાજાએ ‘ ખહુ સાડું ’ એમ કહી તેને વિચાર કરવા રજા આપી. ત્યારે તે વાડીમાં જઈ વિચાર કરવા લાગ્યો કે— “ આ સસારને ધિક્કાર છે. જે રાજામુદ્રાથી પિતાનું મરણ થયું, તેવી રાજામુદ્રાની કોણ ઇચ્છા કરે ? ” એમ વિચારી વૈરાગ્યના રંગથી તેણે મતનો સ્વીકાર કરી રાજા પાસે જઈ તેને ધર્મલાભ આપ્યો. રાજાએ પ્રશ્ન કર્યું કે ‘ તમે શું આલોચ્યું (વિચાર્યું) ? ’ સ્થૂલભદ્રે કહ્યું— “ મેં મારું મસ્તક આલોચ્યું અર્થાત્ દેશનો લોભ કર્યો. ” એમ કહી તે મુનિ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. રાજાએ વિચાર્યું કે— “ ખરેખર સ્થૂલભદ્ર પાછો ગણિકાને ઘેર જશે. ” તેટલામાં સર્વ લોકો ભુલે તેમ શુદ્ધ મત અને વસ્ત્રને ધારણ કરનારા તે મુનિએ શુદ્ધ માસે જઈ મત અંગીકાર કર્યું.

બાર વર્ષ સુધી સાડા બાર કરોડ સુવર્ણનો વ્યય કરી કોશા નામની વેશ્યાની માથે જેણે દોશુંદક દેવની જેમ કામક્રીડાના સુખ રૂપી જળમાં સ્નાન કર્યું હતું તે સ્થૂલભદ્ર મુનિએ અત્યંત તીવ્ર પણે ચોથા મતનું પ્રતિપાદન કર્યું, અને ચતુર્માસ કરવા માટે વેશ્યાની ચિત્રગાળામાં રહ્યા છતાં તેણીના વચન રૂપી મેલ વડે લીંપાયા નહીં. તે સખધમાં કહ્યું છે કે— “ આખાની લુંખને તોડવી દુશ્કર નથી, તેમ જ સરસવના ઢગલા ઉપર નૃત્ય કરવું પણ દુશ્કર નથી. પરંતુ શકડાલ મંત્રીના પુત્ર મહાનુભાવ સ્થૂલભદ્રે જે તપ કર્યું તે દુશ્કર છે. જગતમાં તેનાથી બીજો કોઈ-યોગી અને યોગી છે જ નહીં. તે સ્થૂલભદ્ર મુનીશ્વર મનુષ્યોના કલ્યાણને માટે યાચો. ”

શ્રીસ્થૂલલદ્રનો લઘુ બંધુ સિરીયક મંત્રીપદ ભોગવતાં છતાં મહા વૈરાગ્ય રમનો સમુદ્ર હતો, તેથી તેણે પણ કેટલોક કાળ ગયા પછી દુશ્વર ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું, અને તે સર્વ ક્ષુદ્રક માધુ-ઓમાં માણિક્યરૂપ થયો. એકદા સર્વ પુણ્યને વૃદ્ધિ પમાડનાર વાર્ષિક પર્વ (પર્ણિવણ) આવ્યું. તે વખતે લોકો નાની મોટી અનેક પ્રકારની તપસ્યાઓ કરવા લાગ્યા. તે પર્વમાં જિનેશ્વરની ઉત્સવપૂર્વક પૂજા કરાય છે, ઉત્તવળ શીંગ પળાય છે, અને યથા-શક્તિ તપસ્યા કરવામાં આવે છે. કેમકે જગતમાં પર્વનો યોગ દુર્લભ છે. આવા અવસરે તેની ગહેન યજ્ઞ સાધ્વીએ તેને કહ્યું કે—“ હે ભાઈ ! આ પર્વમાં નાનાં બાળકો પણ તપસ્યા કરે છે, માટે તમે પણ આદર્શી આજે નવકારમીનું પ્રત્યાખ્યાન કરો. ” તે સાંભળી તેણે તે પ્રમાણે કર્યું. તે પ્રત્યાખ્યાનનો સમય પૂર્ણ થયે સાધ્વીએ તેને પોરમીનું પ્રત્યાખ્યાન કરાવ્યું, ત્યારપછી માઠપોરસી, પછી પુરિમકુ, પછી દિવસ ચરિમ અને પછી છેવટ ઉપવાસનું પ્રત્યાખ્યાન કરાવ્યું. તે દરેક પ્રત્યાખ્યાનમાં બહેનના આપેલા ઉત્સાહથી તેના પરિણામ ચક્રતા જ રહ્યા. પરંતુ તે જ રાત્રિમાં તે ક્ષુદ્રક મુનિ સિરીયકનું આયુષ્ય પૂર્ણ થઈ ગયું, અને શુભ અધ્યવસાયને યોગે કાળધર્મ પામી તપના પ્રભાવથી તે સ્વર્ગે ગયા. માનકાળે ભાઈનું મરણ સાંભળી યજ્ઞ સાધ્વી મનમાં એક પામી કે મને મુનિ હત્યાનું પાપ લાગ્યું. આમ વિચારી સંઘનો આગ્રહ થયા છતાં તેણીએ પાસણ કર્યું નહીં. ત્યારે સંઘે કાયો-ત્સર્ગ કરી શાસનદેવીને બોલાવી કહ્યું કે—“ હે દેવી ! આ સાધ્વીને પ્રાયશ્ચિત્ત પૂછવા માટે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ત્રીમંધર સ્વામી તીર્થંકર પાસે લઈ જાઓ. ” ત્યારે દેવી બોલી કે—“ મા-ર્ગમાં જતાં દુષ્ટ વ્યંતરો મારી અતિમાં અંતરાય કરશે, તેથી સકળ સંઘ કાયોત્સર્ગે રહો, કે જેના બળથી હું સાધ્વીને લઈ જઈ શકું. ” સંઘે તે પ્રમાણે કાયોત્સર્ગ કર્યો, એટલે દેવી યજ્ઞ

સાધ્વીને જાહાવિદેહમાં લઈ ગઈ. ત્યાં પાંચસો ધનુષની કાયાને
 ધારણ કરતા મનુષ્યોની ખાસે ઉભેલી તે સાધ્વી હાથીઓની પાસે
 રહેલી કીડીની જેવી દેખાતી હતી. તેને જોઈને ત્યાંના સર્વે લોકો
 આશ્ચર્ય પામ્યા. ખાસી અગણિત સાધુઓ અને દેવોથી જેના ચરણ
 કમળ નમાતા હતા એવા શ્રીસીમંધર જિનેશ્વરને પ્રણામ કરી તે
 સાધ્વીએ પ્રાયશ્ચિત્ત પૂછ્યું કે—“હૈ સ્વામી ! ઇંધુના મરણથી ખેદ
 પામતી મને તપરૂપી જળવડે શુદ્ધ કરો.” ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે—
 “તેમાં તને પાપ લાગ્યું નથી. પરંતુ સંધનું વચન તેં માન્યું નહીં,
 તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત તને લાગ્યું છે, માટે તેનો મિચ્છાદુષ્ટક દેજે.
 તારો ભાઈ સિરીયંક તો તપના પ્રભાવથી સ્વર્ગે ગયો છે. તું
 તે વિષેનો ખેદ કરીશ નહીં. થોડી તપસ્યા પણ મોટા ફળ-
 વાળી થાય છે.” પછી તત્કાળ સંધના વચનનું અપમાન કર્યા
 બાબત પ્રાયશ્ચિત્ત અંગીકાર કરી તેણે જિનેશ્વરને કહ્યું કે—
 “હું અહીં આવી છું તેની ખાગીને માટે મને કાંઈક તિથાની
 આપો.” ત્યારે સાધ્વીએ તેને ચાર નવી ચૂલિકાઓ અને
 એક અક્ષત તથા અખંડ મુખવસ્ત્રિકા આપી. તે તેણે જિને-
 શ્વરને વંદનાપૂર્વક ગ્રહણ કરી. ત્યાર પછી દેવીએ તેને ત્યાંથી
 ઉપાડી સંધની પાસે મુકી. સઘે પણ તરતજ કાયેત્સર્ગ પાચો.
 સાધ્વીએ જિનેશ્વરનો કહેલો પોતાનો સમગ્ર વૃત્તાંત સંધને નિવે-
 દન કરી તે ચાર ચૂલિકાઓ સંભળાવી તથા અક્ષત મુખવસ્ત્રિકા
 તેને દેખાડી. પછી સૂરિ મહારાજાએ તેમાંથી બે ચૂલિકાને
 દશવૈકાલિક સૂત્રને અતે સ્થાપન કરી અને બે ચૂલિકાને
 આચારાંગને છેડે સ્થાપન કરી. મૃદંગની જેવી ઉન્નયન તે
 એક મુખવસ્ત્રિકાવડે ભરતના પાંચસો મુનિઓનાં કપડાં ઘયાં.
 આ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાનનું ફળ સાંભળીને ઘણા લોકો પ્રત્યા-
 ખ્યાન લેવામાં આસક્ત-તત્પર થયા. ઉત્તમ પુરુષોનો ઉપક્રમ
 પૃથ્વી પર જાહેરને માટે કેમ ન થાય ? સિરીયંકની

વિરતિ રૂપી લતાનું કળ જુઓ, કે જેને અદ્ય કાળમાં
મોટા સુખ રૂપી અમૃત રસની પ્રાપ્તિ થઇ.

પ્રત્યાખ્યાનના પ્રભાવથી કેટલાક મનુષ્યો મોક્ષસુખને પામ્યા
છે અને કેટલાકએક સ્વર્ગની અનુપમ લક્ષ્મી પામ્યા છે. તેથી હું
ભવ્ય જીવો ! પ્રવાહગંધ આવતા પાપરૂપી જળને રોકવામાં ડ્રૅ
સેતુ સમાન તે વિરતિને વિષે અતુલ-અત્યંત ઉદમ કરો.

આ પ્રમાણે શ્રીનપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહો-
પાધ્યાય શ્રીધર્મહંમગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીઇદ્રહ મ ગણિએ
રથેલી ઉપદેશ કદમવદ્ધી નામની ટીકામાં પહેલી શાખાને વિષે
પ્રત્યાખ્યાન કરવાના વિષય ઉપર સિરીયકના વર્ણનરૂપ નવમો
પદ્ય સમાપ્ત થયો.

પદ્ય ૧૦.

હથ દિશામાં રહેલા લોકોના અજ્ઞાનરૂપી અધકારનો નાશ
કરવા માટે જેના ચરણના હથ નખો દીપકની જેવા શોભી રહ્યા
છે, તેવા શ્રી હથમા તીર્થકરને હું વાંદું છું.

પ્રથમના નવ દારોએ કરીને પહેલી શાખા મ પૂર્ણ થઇ છે. હવે
પન્વેસુ પોસહવયં ઇત્યાદિક આચાર્ય બીજી શાખાનું પૌષધવ્રત
નામનું હથમું દાર કહે છે.

પન્વેસુ પોસહવયં.

આખ્યા.—અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમા
એ પર્વ તિથિઓને વિષે પૌષધ વ્રત ગ્રહણ કરવું.

એક માસમાં છ પર્વતિથિઓ જાણવી, અને તે વિવેકી
ઓએ પાળવી. જે અષ્ટમી, જે ચતુર્દશી, એક અમાવાસ્યા
અને એક પૂર્ણિમા-એ છ મુખ્ય પર્વતિથિઓ કહી છે. તેમજ

એક પખવાડીયામાં બીજી રીતે પાંચ પર્વતિથિઓ આવે છે, તે આ પ્રમાણે-બીજ, પાંચમ, આઠમ, અચ્ચારશ, અને પૂર્ણિમા (અથવા અમાવાસ્યા) (ચતુર્દશી તો પાશ્વિક પર્વ ગણાય છે,) એક વર્ષમાં બીજાં પણ ધણાં પર્વો આવે છે. ત્રણ ચોમાસી, છ અઠાઇ અને વાર્ષિક પર્વ (સંવત્સરી) વિગેરે.

અન્યત્ર કહ્યું છે કે— “ જે આઠમ, જે ચૌદશ, પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યા એ છ પર્વ એક માસમાં આવે છે, અને તે હિસાબે એક પખવાડીયામાં ત્રણ પર્વ આવે છે. તથા દરેક પખવાડીયામાં બીજ, પાંચમ, આઠમ, અચ્ચારશ અને ચૌદશ એ પાંચ શુક્રતિથિઓ ગૌતમ ગણધરે કહેલી છે. ચૈત્ર અને આસો માસની શુદ્ધ આઠમથી પુર્ણિમા પર્યંતની જે અઠાઇઓ આગમને વિષે શાશ્વતી કહેલી છે. આ બંને શાશ્વતી અઠાઇઓને વિષે દેવો તથા વિદ્યાધરે નંદીશ્વર દ્વીપને વિષે જાળને યાત્રા (અષ્ટાન્હિકા મહોત્સવ) કરે છે, અને મનુષ્યો પોતા પોતાના સ્થાનમાં યાત્રા મહોત્સવાદિ કરે છે ” શ્રી જીવાલિંગ-મહાં કહ્યું છે કે— “ ત્યાં નંદીશ્વર દ્વીપમાં ઘણા બુવનપતિ દેવો, વાલુમંતર દેવો, જ્યોતિષી દેવો અને વૈમાનિક દેવો ત્રણ ચોમાસીમાં અને પર્યુષણમાં આઠ દિવસ પર્યંત મોટા મહિમા-ઉત્સવ કરે છે. ”

સૂર્યના ઉદય સમયે જે તિથિ હોય, તે જ તિથિ પ્રમાણ-ભૂત છે, માટે તે જ તિથિએ વિવેકી જનોએ પ્રત્યાખ્યાન વિગેરે કરવું. કહ્યું છે કે—“ ચોમાસી, સંવત્સરી, પાખી, પંચમી અને અષ્ટમી વિગેરેને વિષે તે જ તિથિઓ જાણવી કે જે તિથિમાં સૂર્યનો ઉદય થયો હોય. તે સિવાયની તિથિ લેવી નહીં. સૂર્યોદય વખતે જે તિથિ હોય તે જ પ્રમાણ છે. તે સિવાયની બીજાં તિથિ કરવાથી આજ્ઞાનો ભંગ, અનવસ્થા, મિથ્યાત્વ અને વિરાધનારૂપ

પાપ લાગે છે. ” પાંચાશરસ્મૃતિ વિગેરેમાં ‘પણુ કુંડુ’ છે કે—
 “ સૂર્યોદય સમયે જે તિથિ થોડી પંચ હોય તેજ તિથિ તે દિવસે
 સંપૂર્ણ માનવી, સૂર્યોદય વિનાની ઘણીવાર ‘પહોંધતી’ તિથિ
 ગ્રહણ કરવી નહીં. ”

શ્રીકૃષ્ણસ્વાતિવાચક તિથિના આરાધનને અંગે કહ્યું છે
 કે—“ જો કોઈ પર્વતિથિનો કાય હોય તો ‘પૂર્વની’ તિથિ લેવી
 અર્થાત્ તેની પાછળની તિથિને ‘પર્વતિથિ’ તરીકે માનવી. અને
 ‘પર્વતિથિની’ વૃદ્ધિ હોય તો જમાંથી છેલ્લી તિથિને ‘પર્વતિથિ’
 તરીકે માનવી. અને શ્રીમહાવીર સ્વામીના નિર્વાણની+ તિથિ
 લોકને અનુસાર લેવી. ” અર્થાત્ લોકો કરે ત્યારે કરવી.

જિનેશ્વરના પાંચ કથ્યાણુકના દિવસો પણ પર્વતિથિરૂપ
 હોવાથી નિર્ભળ ધ્યાન, તપ અને દાનાદિકવડે નિરંતર આરાધવા
 યોગ્ય છે.

“ શાસ્ત્રમાં સંભળાય છે કે—ત્રણ ખંડ ભરતના અધિપતિ
 અને અનેક ગ્રાણીઓને ખીડા કરનાર શ્રીકૃષ્ણ વાંસુદેવ
 સર્વ પર્વના દિવસો આરાધવા અસંભવ હતા, તેને એકદા ધર્મના
 આરાધનની ઇચ્છા થવાથી તેણે વિનયપૂર્વક સમુદ્રવિજય
 રાજના પુત્ર શ્રીનેમિનાથ સ્વામીને ઉત્કૃષ્ટ પર્વનો દીવસ પૂછ્યો
 ત્યારે કેવળજ્ઞાનવડે સૂચ સમાન શ્રીભગવાન બોલ્યા કે—“ હે
 વાંસુદેવ ! માર્ગશીર્ષ માસની શુક્લ એકાદશી સર્વ પર્વમાં ઉત્તમ
 છે. કારણ કે તે દિવસે પાંચ ભરત અને પાંચ ઐરવતના જિને-
 શ્વરના પાંચ પાંચ કથ્યાણુકો થયાં છે. તેથી તે તિથિ જગતમાં
 સર્વોત્તમ છે. ” તે સાંભળી શ્રીકૃષ્ણે મોન ધારણ કરી તથા પ્રોપથ
 વિગેરે ગ્રહણ કરી તે પર્વનું આરાધન કર્યું. થોડું કાર્ય પણ

“+ મૂળત્રયમાં જ્ઞાન અને નિર્વાણ અને વૃદ્ધિ છે તે સંપન્ન નથી.

કાળને યોગે મોટા લાભને માટે થાય છે. તે વિષે વૈદક શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—“ શરદ ઋતુમાં જે જળ પીવાયું હોય, પૌષ અને માઘ માસમાં જે લોજન કરાયું હોય તથા જેઠ અને અષાઢ માસમાં જે સુવાયું હોય, તેના વડે જ મનુષ્યો જીવે છે.” શ્રીકૃષ્ણે માર્ગશીર્ષ માસની શુક્લ એકાદશીનું આરાધન કર્યું, તેથી તે તિથિ શર્વ લોકમાં આરાધવા લાયક થઈ. પર્વતિથિનું પાલન કરવું તે પ્રાણીઓને શુભ આયુષ્યકર્મના બંધને માટે થાય છે, તેથી તે દિવસે શુભ ધ્યાન અને દાનાદિકને વિષે મનને સ્થાપન કરવું. તે વિષે આગમમાં કહ્યું છે કે—“ હે ભગવાન ! બીજ વીગેરે પાંચ પર્વતિથિને વિષે ધર્મનું અનુષ્ઠાન કરવાથી શું ફળ થાય ? ” ભગવાને કહ્યું કે—“ હે ગૌતમ ! ઘણું ફળ થાય છે. કારણ કે એ તિથિઓમાં જીવ પ્રાપ્ત કરીને પરભવનું આયુષ્ય જાંપે છે. તેથી તે દિવસે ધર્માનુષ્ઠાન અવશ્ય કરવું કે જેથી શુભ આયુષ્યનો અંધ થાય. ” અન્ય મતના શાસ્ત્રોમાં પણ સર્વ પર્વને વિષે સ્નાન, મૈથુન, વિગેરેનો નિયમ કરેલો જોવામાં આવે છે. તે વિષે વિષ્ણુપુરાણમાં કહ્યું છે કે—“ હે રાજા ! ઔદશ્ય, આઠમ, અમાસ અને પૂનમ એ દિવસો પર્વના છે, તે દિવસોએ તથા સૂર્યની મંકાંતિના દિવસોએ તેલનું અભ્યંગ કરનાર, સ્ત્રીનું મેવન કરનાર અને માંસાદિકનો ઉપયોગ કરનાર મનુષ્ય મરણ પામ્યા પછી વિદ્યા અને મૂત્રનું જ જ્યાં લોજન છે એવા વિષ્ણુમૂર્તિલોજન નામના નરકમાં જાય છે. તેથી પર્વને દિવસે દીનજનો ઉપર વત્સલતા રાખનારા જુદિમાન પુરુષોએ ધર્મકાર્ય કરવામાં ઉદ્યમ કરવો. પુર્વોક્ત કાર્યો કરવાં નહીં.

‘ ધર્મનો પૌષ એટલે પુષ્ટિને ધારણ કરનાર ’ એવો પૌષધ શબ્દનો અર્થ થાય છે. તેથી ઉત્તમ શ્રાવકોએ પર્વને દિવસે પૌષધ વ્રત ગ્રહણ કરવું. તે પૌષધ દિવસરાત્રિનો - (આઠ-

પહોરનો), એકલા દિવસનો અને એકલી રાત્રિનો (ચાર ચાર પહોરનો) એમ ત્રણ પ્રકારે થાય છે. તે પૌષધમાં વિચક્ષણ માણસોએ ચાર કાર્યો કરવાનાં છે. — ઉપવાસ વિગેરે તપ કરવો ૧, પાપવ્યાપાર (આરભ) નો ત્યાગ કરવો ૨, બ્રહ્મચર્ય પાળવું ૩ અને શરીરના સંસ્કારનો પણ ત્યાગ કરવો ૪. પૌષધ ગ્રહણ કરનાર જીવિમાને પ્રવૃત્તિયિને વિષે વસ્ત્ર ધોવાં ધોવરાવવાં નહીં અને મસ્તકના કેશ ઝોળવા ઝોળવા નહીં અથવા ક્ષૌર કરાવવું નહીં. તેમજ હળ વિગેરેનું 'એડવું', ઘાણી ત્રિગેરે યત્રોનું ચલાવવું, ઘર લીંપવું, પુષ્પ, પત્ર અને ફળ વિગેરેનું તોડવું તથા કાપવું વિગેરે કાંઇ પણ આરભનું કાર્ય કરવું નહીં. જે પુરૂષ એક દિવસને પણ પૌષધવટે પવિત્ર કરે છે, તે દેવગતિને વિષે સતાવીશસો કરોડ, સીતોતેર કરોડ, સીતોતેર લાખ; સીતોતેર હજાર; સાતસો ને સીતોતેર પચ્ચોપમ ઉપરાંત (૨૭૭૭૭૭૭૭૭૭૭૭૭૭) પચ્ચોપમનું આયુષ્ય બાંધે છે. પૌષધ લેનાર શ્રાવકે પ્રથમ પહેરેલા અલંકારો ઉતારી ઇર્થાવહી પડિક્કમી મુખવશિકાની પડિલેહણ કરી પૌષધ મત ગ્રહણ કરવું. શ્રાવકોએ પૌષધ લેવાનો સર્વ વિધિ સાંભળી ધારી લઇને તે પ્રમાણે વિધિ-યુક્ત પૌષધ કરવો. જે મનુષ્ય પર્વને દિવસે વિધિપૂર્વક પૌષધ કરે છે, તે ધનસારની જેમ શોધના ઉત્તમ મુખને પામે છે.

ધનસારની કથા.

ચૈત્ય ઉપર રહેલા સુવર્ણકળશરૂપી સૂર્યવહે દેદીપ્યમાન કોઇ નગરને વિષે સર્વ વેપારીઓના મુગટરૂપ નામ અને ચુલ્લે કરીને પણ ધનેશ્વર નામે પ્રસિદ્ધ શ્રેષ્ઠિ રહેતો હતો. તેને ધનશ્રી નામની પ્રિયા હતી. તે મધુર વચનો બોલનારી, દાતાર અને રૂપની શોભાવટે લક્ષ્મીદેવીને પણ છતનારી હતી. તેમને ધનસાર નામે મુત્ર થયો, તે પોતાના વ્યસ્તિત્રવહે માતપિતાનું

તથા પુરજનોના મનનું રંજન કરતો હતો; શ્રાવકોના સમૂહમાં તે રેખાને (મુખ્યતાને) પામેલો હતો અને તેના યશનો મમૂહ ચંપ્ત જોયો ઉત્ત્વળ હતો. તે બુદ્ધિમાન કુટુંબ સહિત દરેક પખવાડીયે અને દરેક માસે પૌષધાદિ કરવાવડે કરીને છ પર્વનું આરાધન કરતો હતો. એકદા તે ધનસાર અષ્ટમીને દિવસે પૌષધ લઈને રાત્રિને સમયે શુભ ધ્યાનની લાવના લાવતો પ્રતિભાએ (કાકેમગ્ગ ધ્યાને) રહ્યો હતો; તે વખતે મુદ્ધર્મા નામની સલામાં બેઠેલા અસંખ્ય દેવોએ સેવાતા અને લાખો વિમાનોના સ્વામી-પણાને લોગવનારા શ્રીશકેદ્રે તેને મેરૂની જેમ અકંપિત જોયો. તત્કાળ વિશેષ પ્રકારના મહુશ્વોની ઉદ્ઘોષણાથી (કહેવાથી) સદ્ગત વાણીવાળા તે ઈદ્ર તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા કે—“ અહો ન તિરર્છા લોકમાં આ ધનસાર ધમેમાં અતિ દદ છે; તેને દેવોનો સમૂહ પણ ચળાવી શકે તેમ નથી. ” આ પ્રમાણે સાંભળી કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવ તેની પરીક્ષા કરવા માટે મનુષ્યલોકમાં આવ્યો. તે દેવ મિત્રનું રૂપ લઈ તેની પાસે ગયો અને કહેવા લાગ્યો કે—“ કર્ણાડ મુવણ્નો નિધિ આપણને હાથ લાગ્યો છે. માટે તે લેવા સાડ તું મારી માથે ચાલ. ” આ પ્રમાણેના વચનોવડે અનેક રીતે તેને ચળાવવા લાગ્યો. પણ તે જરા પણ ચળ્યો નહીં, એટલે તે દેવ તેની સ્ત્રીનું રૂપ ધારણ કરી કૃત્રિમ સ્નેહ દેખાડતો તેની પામે આવી હાવભાવ કરવા લાગ્યો; અને સાક્ષાત જાણે કામદેવનાં જાણે હોય તેવા વચનોવડે ક્ષોભ પમાડવા લાગ્યો; તો પણ તે લેશ માત્ર ચળાયમાન થયો નહીં. સમુદ્રના જળવં દારકાનગરીની જેમ તેને ઉપદ્રવ કર્યો છતાં તે ક્ષોભ પામ્યો નહીં. પછી તે દેવે પ્રભાતકાળના સૂર્યની પ્રભા પ્રગટ કરી પ્રિયા અને પુત્ર વિગેરેના સ્વરૂપે તેની પાસે પ્રગટ થઈ તેને પારણું કરવાની પ્રાર્થના કરી, પરંતુ સ્વાધ્યાયની ગણના ઉપરથી હજી મધ્ય રાત્રિનો સમય છે એમ જાણી

તે જરા પણ જાંતિ પામ્યો નહીં, અને તેનું મન ધ્યાનથી ચલિત થયું નહીં. ત્યારપછી તે દેવ પિશાચનું રૂપ કરી પ્રતિ-
કૂળ ઉપસર્ગ કરવા લાગ્યો. તેમા તેની ચામડી ઉતરડવા માંડી,
તેને સમુદ્રમાં નાખ્યો, વિગેરે ઘણી રીતે તેને પીડા ઉપજાવી.
તો પણ જેમ જાળવાન હાથીનો ઉપદ્રવ સિંહને વિષે નિષ્ફળ
થાય તેમ તેનો મોટો ઉપદ્રવ પણ તેની ઉપર નિષ્ફળ થયો.
કહ્યું છે કે— “ નીચ પુરૂષો વિદ્વતા ભયથી કાર્યનો આરંભ
કરતા નથી; મધ્યમ પુરૂષો કાર્યનો આરંભ કરે છે ખરા; પરંતુ
પછી જ્યારે વિદ્વતી પરાભવ પામે છે ત્યારે તે કાર્યને મૂકી દે
છે; પરંતુ ઉત્તમ પુરૂષો તો વારંવાર હજારગુણા વિધ્નેથી પરા-
ભવ પામ્યા છતાં આરંભેલા કાર્યનો ત્યાગ કરતા નથી. ”

ત્યારપછી તે દેવે તેને કહ્યું કે—“હે ખીર ! વરદાન માગ.”
તો પણ તેણે ધ્યાનનો ત્યાગ કર્યો નહીં. અહો ! તેની ધર્મ-
નિષ્ઠતા કેવી હઠ છે ? તે જોઈ દેવ વિશેષ હર્ષ પામ્યો; અને
તેના ઘરમાં તેણે અસંખ્ય કવોડ રત્ન, સુવર્ણ અને રૂપાની વૃષ્ટિ
કરી. આવું પર્વારાધનનું માહાત્મ્ય જોઈને ઘણા માણસો
પર્વનું પાલન કરવા રૂપ ધર્મના કાર્યમાં આદરવાળા
થયા. તેમાં રાજાની કૃપાનાં સ્થાન રૂપ એક ઘોષી,
ખીજો ઘાંચી અને ત્રીજો કણ્ણી એ ત્રણ ધર્મમાં અત્યંત હઠ
થયા, તેઓ છએ પર્વતિયિએ પોત પોતાનો આરંભ જરાપણ
કરતા નહીં. તેમને આ ધનસાર એછી લોજન અને વસ્ત્રાદિ
આપી તેમનો અત્યંત સત્કાર કરતો હતો. કહ્યું છે કે— “
ઉત્તમ ગ્રાવક સાધર્મિકોનું જે પ્રકારે વાત્સલ્ય કરે છે, તેવું
વાત્સલ્ય માતા, પિતા કે જાંબુવર્ગ કોઈ પણ કરી શકતા નથી. ”

એકઠા કૌમુદી ઉત્સવનો દિવસ નજીક આવતાં રાજાના
સેવકોએ પેલા રાજઘોષીને કહ્યું કે— “ હે ઘોષી ! આને

રાજાનાં અને રાણીના વચ્ચે ઘોણ લાવ. ” ત્યારે તે બોલ્યો કે— “ આજે ચૌદથનો દિવસ છે તેથી મારે વચ્ચે ઘોવાના આરભનો નિયમ છે. ” તેઓએ કહ્યું કે— “ એવો નિયમ શો ? તુ રાજાની આજ્ઞાનો ભંગ કરીશ તો મોટી આપત્તિમા આવી પડીશ. ” આ પ્રમાણે કહીને રાજાસેવકોએ તથા બીજાઓએ તેને ઘણી પ્રેરણા કરી. ત્યારે તે વિચારવા લાગ્યો કે— “ જો મને રાજા તરફથી દડ થશે તો લોકમા જ્ઞાનધર્મની નિંદા થશે. માટે હવે મારે શું કરવું ? હું મોટા સંકટમાં આવી પડ્યો છું. પરંતુ દૃઢતા વિનાનો ધર્મ શા કામનો ? માટે જે થવાનું હોય તે થાઓ, મારે મારો ધર્મ નિશ્ચય છોડવો નહીં. ” એમ વિચારી મોટું સંકટ આવી પડ્યા છતાં પણ તે ધોળીએ તે દિવસે લૂમડાં ધોયા નહીં. રાજાના સેવકોએ રાજાને અત્યત ઉશ્કેર્યો, તેથી રાજા અત્યત ક્રોધમાં આવી બોલ્યો કે— “ આજ્ઞાનો ભંગ કરનાર તે ધોળીનો કુટુંબ સહિત હું નિગ્રહ કરીશ. ” તેજ રાત્રિએ દેવયોગે રાજાને શૂળની પીડા થઈ, અને તેથી ત્રણ દિવસ સુધી આખા નગરમાં હાહાકાર પ્રવર્ત્યો. એટલે પેલા ધોળીને કાઈ કહી શકાય નહીં. અંહી અતુર્દશીને પૂર્ણિમા રૂપ પર્વના દિવસ ગયા પછી પડવાને દિવસે રાજાનાં વચ્ચે ઘોળને બીજાને દિવસે ધોળીએ તેને આખ્યા. અહો ! ધર્મનો પ્રભાવ કેવો છે કે જેથી અગ્નિ વડે મંડાગીત નાશ પામે તેમ તે ધોળીની આપત્તિ નાશ પામી. અથવા તો જાણના સળધથી લવણ ગળી જાય એ સ્વાભાવિકજ છે એટલે કે ધર્મના યોગથી આપત્તિનો નાશ થાય તે યુક્તજ છે.

એકદા અતુર્દશીને દિવસે રાજાના હુકમથી રાજાસેવકોએ ધોળીને કહ્યું કે ‘ આજે ઘણી પીડીને તેલ કાઢી આપ. ’ તેણે કહ્યું કે— ‘ મારે આજે નિયમ છે તેથી તેલ કાઢીશ નહીં. ’ આવા તેના જવાબથી રાજા તેની ઉપર પણ ક્રોધાયમાન થયો.

તેવામાં અકસ્માત તે નગર ઉપર નદીના પૂરની જેમ થતું સૈન્ય ચડી આબ્યું. તેને છતવા માટે તે નાજ સૈન્ય સહિત ગયો, તેટલામાં પર્વનો દિવસ વીતી ગયો. પછી ધાંચીએ પોતાનું કામ કર્યું અર્થાત્ તેલ કાઢી આબ્યું. રાજાએ તેના પર ક્રોધ કર્યો નહીં, તેથી તે ધાંચી આનંદ પામ્યો. તેના નિયમની દૃઢતા ચોતરફ લોકમાં ધર્મને માટે, મુખને માટે અને લોકોના ચિત્તને ચમત્કાર માટે થઈ.

એજ પ્રમાણે એકદા અષ્ટમીને દિવસે રાજાએ પેલા કણ્ઠીને કહ્યું કે—“આજે વૃષ્ટિ થઈ છે માટે હજી ખેડવાનું કામ કર.” રાજાએ આ પ્રમાણે હુકમ કર્યા છતાં તેણે તે કામ તે દિવસે કર્યું નહીં અને તે પર્વનો દિવસ નિર્ગમન કરી પછી કર્યું. રાજા તેની ઉપર પણ અપ્રસન્ન થયો નહીં.

આ પ્રમાણે તે ત્રણે જણા પર્વ આરાધનના પુણ્યથી અનુક્રમે મરણ પામીને ત્યાંતકે નામના છૂટા સ્વર્ગમાં ચૌદ સાગરો-પમના આયુધવાળા દેવો થયા. ધનસાર શ્રેષ્ઠી પર્વની આરાધના કરીને અમર્યુત નામના બારમા સ્વર્ગમાં દેવ થયો. તે ચારે દેવો પરસ્પર અત્યંત મૈત્રીવાળા થયા. પછી અવનને અવસરે તે ત્રણે દેવોએ શ્રેષ્ઠીદેવને કહ્યું કે—“હો શ્રેષ્ઠીદેવ ! તમારે અમને પૂર્વ ભવની જેમ આવતા ભવમાં પણ બોધ પમાડવો.” શ્રેષ્ઠીદેવે તેનો સ્વીકાર કર્યો પછી તેઓ ત્યાંથી ચવીને જાહા જાહા રાજાના કુળને વિષે પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થઈ ધીર, વીર અને હીર નામના રત્નાકરના અવતાર જેવા રાજાઓ થયા. ધીર રાજાના નગરમાં કોઈક શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો, તેને વેપારમાં પર્વને દિવસે ઘણો લાભ થતો હતો, બીજા દિવસોમાં લાભ થતો નહોતો. તેનું કારણ તેણે એકદા કોઈ શાની મુનિને પુણ્ય ત્યારે તેણે કહ્યું કે—“ પૂર્વ જન્મમાં તું મહા કૃપણ હતો, તો પણ તે પર્વની તિથિએ દૃઢ

પણે પાળી હતી, અને બીજા દિવસોમાં પ્રમાદને લીધે કાઠ પણ પુણ્યકાર્ય કર્યું નહોતું. તેથી તને આ ભવે પર્વને દિવસે લાલ થાય છે, અને બીજા દિવસોમાં લાલ થતો નથી. ” ત્યારપછી ગુરૂએ કહ્યા પ્રમાણે જ લાલાલાલરૂપ કૃપા જોવાથી શુભ આચારવાળો તે શ્રેષ્ઠી કુટુંબ સહિત હમેશાં સર્વ શક્તિથી ધર્મકાર્ય કરવા લાગ્યો. અને બીજા વિગેરે પર્વતિથિને વિષે જ વેપાર કરવામાં તેને લાલ મળતો હોવાથી તે અમૃતની જેવા વધારે લાલને માટે પર્વતિથિએજ વેપાર કરવા લાગ્યો, એમની વૃદ્ધિવડે નદીની જેમ તેની સમૃદ્ધિ શુદ્ધ વેપાર વડે દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામવા લાગી. તેના હાટમાં સુવર્ણની અનેક કોટિઓ પ્રાપ્ત થઇ. ‘ જવાણની શ્રેણિથી વ્યાપ્ત એવા અગ્નિને વિષે અનેક કોટિ તણખાઓ રકુરણાયમાન થાય જ છે. ’

એકદા અન્ય જનોને સંતાપ ઉત્પન્ન કરનારા દુષ્ટ પુરૂષો કે જેઓ રાજાની પાસે રહેતા હતા તેઓએ રાજાને વિનંતિ કરી કે—“ આ શ્રેષ્ઠીને ક્યાંઇથી લક્ષ્મીનું નિધાન હાથ લાગ્યું છે. ” ત્યારે રાજાએ તેને જોલાવીને તે વાત પૂછી, એટલે તેણે જવાબ આપ્યો કે—“ હું રવામી ! મારે મોટું અસત્ય જોલવાનો અને અદત્તાદાન (ચોરી) વિગેરે કરવાનો નિયમ છે. ” તે સાંભળી રાજાએ ‘ આ ધર્મધૂર્ત વણિક જોલવામાં બહુ ચતુર છે. ’ એમ વિચારી તેનું સર્વસ્વ લઇ લીધું. ‘ અહો ! જોલરૂપી નટનું નાટક કેવું છે ? ’ દ્રવ્ય લઈ લીધા ઉપરાંત તે શ્રેષ્ઠીને તેના પુત્ર સહિત નિર્દય રાજાએ કેદમાં નાંખ્યો. તે વખતે તે શ્રેષ્ઠીએ વિચાર કર્યો કે—“ આજે પંચમી તિથિ છે, માટે મને આજે અવશ્ય લાભ થશે. ” આમ વિચારતાં જ રાજાનો કોરા (ભંડાર) લક્ષ્મી રહિત થયો. અને શ્રેષ્ઠીનું ઘર સુવર્ણ મણિ વિગેરે વસ્તુઓ વડે ભરાઈ ગયું. તે જોઇ રાજાએ આશ્ચર્ય પામી શ્રેષ્ઠીને

પૂછ્યું કે—“ હે શ્રેષ્ઠી ! આમ કેવું થયું ? ” શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું, કે—
 “ હે પ્રજાનાથ ! હું કંઈ પણ જાણતો નથી, પરંતુ પર્વને દિવ-
 સે મને અવશ્ય લાલ મળે છે, ચોટલું જ હું જાણું છું. ’ પર્વના
 આરાધનનું આવું માહત્તમ જાણીને રાજાએ તે સંબંધી વિચાર
 (ઉહાપોહ) કરવા માંડ્યો, તેથી તેજ વખતે રાજાને જાતિસ્મરણ
 જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેથી તેણે જાવજીવન પર્યંત છએ પર્વતિયિ પાળ-
 વાનો નિયમ લીધો, અને શ્રેષ્ઠીને બધનથી મુક્ત કરી બહુ રીતે
 હર્ષથી ખમાવ્યો. તે શ્રેષ્ઠી પણ વિશેષે કરીને પર્વનું આરાધન કરવા-
 માં તત્પર થયો. તેવામાં કોશના અધિપતિએ આવી રાજાને વધા-
 મણી આપી કે—“ હે સ્વામી ! જેમ વસંત ઋતુમાં વાડીઓ પુષ્પો
 વડે ભરાઈ જાય તેમ આપણા કોશો ધનવડે પ્રિપૂર્ણ થઈ ગયા
 છે. ” તે સાંભળી રાજા આશ્ચર્ય સાથે આનંદ પામ્યો. તે વખતે
 કાંતિ વડે દેહીપ્રમાન કુંડળને ધારણ કરતો એક દેવ પ્રગટ થઈને જો-
 ટ્યો કે—“ હે રાજા ! હું તારા પૂર્વ ભવનો મિત્ર દેવ છું. તને જોધ કરવા
 માટે જ પ્રથમ મેં તે શ્રેષ્ઠીને સહાય કરી હતી. તેથી તું વાંછિતની પ્રાપ્તિ
 માટે ધર્મને વિષે ઉદ્યમ કર. ” આ પ્રમાણે કહીને તે દેવ બીજા મિત્રને
 જોધ કરવા માટે ગયો. તે બન્ને મિત્રોને સ્વપ્નમાં તેમનો પૂર્વ
 ભવ તેણે ખતાવ્યો. તેથી તેમને ધાંચી અને કણુબીના પૂર્વ
 ભવનું જાતિ સ્મરણ થયું. પછી તે શ્રેષ્ઠીદેવની વાણીથી તે ત્રણે
 રાજાઓ ધર્મનું આરાધન કરવા લાગ્યા, અને પર્વને વિષે વિશેષે
 કરીને ધર્મકાર્ય કંવા લાગ્યા. તેમણે પોતપોતાના દેશમાં
 અમારીપણો વગડાવ્યો, આતે વ્યસનોને દૂર કર્યા, સીધાપાત્રા,
 રથયાત્રા વિગેરે પુણ્યકૃત્યને હર્ષથી કરવા લાગ્યા, તથા તે ત્રણે
 રાજાઓ પહોંની ઉદ્ધોષા પૂર્વક જૈનાચાર્ય વિગેરે સર્વ લોકો
 સહિત પર્વના દિવસોની વિશેષે આરાધના કરવા લાગ્યા. તે
 ત્રણે રાજાઓનું રાજ્ય તો જૂઠું જૂઠું હતું, પરંતુ ધર્મરાજાનું
 સામ્રાજ્ય તો સર્વત્ર એક ઇતવાળું થયું, તે આશ્ચર્ય છે.

શ્રેષ્ઠીદેવે તે ત્રણેના દેશોને વિષે થતા અનેક પ્રકારના વ્યાધિઓ, દુષ્કાળ અને દારિદ્ર્ય વિગેરે ઉપદ્રવોનો નાશ કર્યો હતો. અનુક્રમે ચિરકાળ સુધી રાજ્ય ભોગવીને પ્રાંતે તેનો ત્યાગ કરી તે ત્રણે રાજ્યોએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને શુભધ્યાન વડે કેવળજ્ઞાન ઉપાર્જન કર્યું. પછી દેશનામાં પોતાનાજ આરાધેલા પર્વના મહિમાને ઉપદેશ કરી પૃથ્વી પર અનેક લોહિને તેમણે પ્રતિજ્ઞાધ પમાડ્યો. તે ત્રણે કેવળીઓ પૃથ્વીપર જ્યાં જ્યાં વિચરતા હતા ત્યાં ત્યાં તે શ્રેષ્ઠીદેવ તેમની પ્રતિષ્ઠા અને માહાત્મ્યને પ્રગટ કરતો હતો. છેવટે તે ત્રણે કેવળીઓ સંસારનો નાશ કરનાર છેલ્લા (ચૌદમા) શુભસ્થાનનો સ્પર્શ કરી અનંત સુખના સાગર સમાન મોક્ષને પામ્યા. શ્રેષ્ઠીદેવ પણ અચ્યુત દેવલોકથી ચવીને મોટો રાજા યર્ષધર્મ સાંભળી નતિ-રમરણ જ્ઞાન પામી તથા દીક્ષા ગ્રહણ કરી મોક્ષને પામ્યો.

આ પ્રમાણે શ્રેષ્ઠીઓને વિષે મુગટ સમાન ધનસાર નામના શ્રેષ્ઠીના પૂર્વ ભવનો સર્વ સમૃદ્ધિને કરનાર પ્રભાવ સાંભળી હે ભવ્યજનો ! સર્વ પર્વની આરાધના કરવામાં તમે ઉદ્યમવંત થાઓ.

આ પ્રમાણે શ્રીમાન તપગન્ધ રૂપી આકાશને વિષે સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિએ રચેલી શ્રી ઉપદેશ કલ્પવલ્લી નામની ટીકાને વિષે બીજી શાખામાં ચર્વ પાળવાના ફળ ઉપર ધનસાર શ્રેષ્ઠીના વર્ણન રૂપ દગમો પદ્મવ સમાપ્ત થયો.

પદ્મવ. ૧૧. મો.

ચંદ્રપ્રભા જેવી ઉન્નત જોમની વાણી શ્રેષ્ઠ પાંત્રીશ ગુણો
રૂપી 'જ્યોતિષોની શ્રેણિએ કરીને અત્યંત શોભે છે, તે શ્રીશ્રે-
યાંસ જિનેશ્વર અમારી લક્ષ્મીને માટે થાઓ.

પર્વની આરાધના કદા પછી હવે અચ્ચારમું દાન નામનું
દાર કહે છે.

દાણં

સુપાત્રને દાન દેવાથી ઉત્તમ આવકો રવર્ગ અને ' મોક્ષના
સુખને પ્રાપ્ત કરે છે, કહ્યું છે કે—“ દાન પ્રાણીઓને મિત્રાઈ માટે,
વૈરના નાશને માટે, યશના પોષણ માટે અને સમગ્ર દોષોના નાશને
માટે થાય છે. ” વળી કહ્યું છે કે—“ દાન દેવાથી કીર્તિ ફેલાય
છે, દાન દેવાથી નિર્મળ કાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને દાન
દેવાથી વૈરીનું હૃદય પણ પોતાને વશ થઈ જાય છે. ” સમવ-
સરણમાં ચાર સુખવાળા દેખાતા તીર્થંકર ચાર પ્રકારના ધર્મનો
ઉપદેશ દેતી વખતે સર્વ ગુણો વડે અધિક હોવાથી દાનધર્મનું
જ પ્રથમ વર્ણન કરે છે, અને હંમેશાં દયાના રથાન રૂપ જિને-
શ્વરો મત ગ્રહણ કરવાને સમયે સંવત્સરી દાન આપી લોકોના
ઉપર અનુગ્રહ કરે છે. કહ્યું છે કે—“ તીર્થંકરો હંમેશાં સૂર્યોદયથી
આરંભીને મધ્યાહ્ન સુપ્રીમાં એક કરોડ ને આઠ લાખ સુવર્ણનું
દાન આપે છે. જે વખતે જિનેશ્વર દાન આપે છે તે વખતે તેમના
હાથમાં રહેલા સુવર્ણને બાણે ગ્રહણ કરવા ઇચ્છતો હોય એમ
તેજસ્વી સૂર્ય પણ હજાર કિરણોવાળો થાય છે. જિનેશ્વર એક
વર્ષમાં કુલ ત્રણ અબજ અઠાશી કરોડ અને એશી લાખ સુવ-
ર્ણનું દાન આપે છે. ”

ઋષભદેવ સ્વામીથી રત્ન, સુવર્ણ, હસ્તિ, અશ્વ વિગેરેનું દાન પ્રવર્ત્યું, અને શ્રેયાંસકુમારથી અન્નદાનની શરૂઆત થઈ. માટે તે બંનેને નમસ્કાર થાઓ. દયાવંત જનોએ સુપાત્રને તથા દીનાદિકને દાન દેવું યુક્ત છે. કારણ કે વિશેષ પ્રકારના (ઉચ્ચ કોટીના) પાત્રને દાન આપવાથી તે ઘણા ક્ષણે આપનારું થાય છે. પા શબ્દનો અર્થ પાપ થાય છે અને ઋ શબ્દનો અર્થ રક્ષણ થાય છે. એ બે શબ્દ ભેળા કરવાથી પાત્ર શબ્દ બનેલો છે એટલે તે પાપથી રક્ષણ કરે છે એમ પડિતો કહે છે. તેમાં સર્વોત્તમ શુણોના આધાર રૂપ સાધુઓ પ્રથમ પ્રકારના (ઉચ્ચ) પાત્ર છે, ગ્રાવકો (ગાર વ્રતધારી) બીજું પાત્ર છે, અને અવિરત સમ્યગ્દ્રષ્ટિ જીવો ત્રીજું પાત્ર છે. પાણીથી સિંચન કરેલા વૃક્ષની જેમ પાત્રમાં આપેલું દાન અવશ્ય ક્ષણવાળું થાય છે, અને ભસ્મના ઢગલામાં હોમ્યાની જેમ કુપાત્રમાં નાંખેલું દાન નિષ્ફળ થાય છે. અહો ! દાનનું ક્ષણ કેટલું વિશાળ છે ! કે જેથી ચોવીસે જિનેશ્વરોને પ્રથમ પારણું કરાવનાર શ્રેયાંસ ૧, બ્રહ્મદત્ત ૨, સુરેન્દ્રદત્ત ૩, ઈન્દ્રદત્ત ૪, પદ્મ ૫, સોમદેવ ૬, મહેન્દ્ર ૭, સોમદત્ત ૮, પુષ્પ ૯, પુનર્વસુ ૧૦, નંદ ૧૧, સુનંદ ૧૨, જય ૧૩, વિજય ૧૪, ધર્મસિંહ ૧૫, સુમિત્ર ૧૬, વ્યાઘ્રસિંહ ૧૭, રાજિત ૧૮, વિશ્વસેન ૧૯, બ્રહ્મદત્ત ૨૦, દિગ્ધ ૨૧, વરદિગ્ધ ૨૨, ધનક ૨૩, અને બહુલ ૨૪. આ ધન્ય આત્માવાળા પુરૂષો સંસારનો પાર પામી ગયા છે. આ સર્વે પ્રભુને પારણું કરાવનારના મદિરામાં દેવતાઓએ ઉત્કર્ષથી સાંઠાબાર કરોડની અને જઘન્યથી સાંઠાબાર લાખ સુવર્ણની વૃદ્ધિ કરી હતી. દાનના અભાવથી કેટલાંક એક મનુષ્યો તેજ ભવમાં મોણે ગયા છે, અને કેટલાંક ત્રીજા ભવને વિષે મોણે ગયા છે.

લોકમાં દાનના દસ પ્રકાર આ પ્રમાણે કહ્યા છે.—દયાદાન ૧, સંજતદાન ૨, રાજદાન ૩, કારણદાન ૪, લજ્જાદાન ૫, યશદાન ૬, ધર્મદાન ૭, અધર્મદાન ૮, પ્રત્યેષણ દાન ૯ અને કૃતદાન ૧૦.

તેના રાજી અને ભિક્ષુકાદિકને જે દાન દેવું તે દયાદાન કહેવાય છે. ૧ એક સાથે રહેવાથી મિત્રાદિકને જે દાન દેવાય તે સંગત દાન કહેવાય છે. ૨. ખજા એવા રાજા, મંત્રીને જે દેવાય તે રાજદાન કહેવાય છે. ૩. પુત્રાદિક ન હોવાથી દીકરીના પુત્રોને જે દેવાય તે કારણિકદાન કહેવાય છે. ૪. લોકલજ્ઞાએ કરીને વિવાહાદિકને પ્રસંગે જે દાન દેવાય તે લજ્ઞાદાન કહેવાય છે. ૫. ભાટ ચારણ વિગેરેને જે દેવું તે યશદાન કહેવાય છે. ૬. સંઘના મનુષ્યોને જે દેવું તે ધર્મદાન કહેવાય છે. ૭. અધર્મી મનુષ્યોને જે દેવું તે અધર્મદાન કહેવાય છે. ૮. આત્માના પ્રત્યુપકારને માટે જે દાન આપવું તે પ્રત્યેષક દાન કહેવાય છે. ૯. ઉપકાર કરનારને જે દાન આપવું તે કૃતદાન કહેવાય છે. ૧૦. આ દશ પ્રકારના દાનમાં દયાદાન અને ધર્મદાન એ બે દાન ઉત્તમ કહેલાં છે. કહ્યું છે કે-“ દયા, સંગત, રાજ, કારણિક, લજ્ઞા, યૌરવ, (યશ,) અધર્મ, ધર્મ, પ્રત્યેષક અને કૃત એ દશ પ્રકારનું દાન કહેવાય છે.”

જિનોબતને વિષે અભયદાન ૧, સુપાત્રદાન ૨, દયા (અનુકંપા) દાન ૩, ઉચિતદાન ૪ અને કીર્તિદાન ૫ એ પાંચ પ્રકારે દાન કહેલું છે. તેમાંના પહેલા બે અભયદાન અને સુપાત્રદાન મોક્ષનું ફળ આપનારા છે, અને બાકીનાં ત્રણ દાનો સુખ ભોગને આપનારાં છે. આહો ! આપેલું દાન પ્રાપ્તિઓને કદાપિ નિષ્ફળ થતું નથી. બુદ્ધિમાન પુરોષોએ સર્વ પ્રકારના ધર્મમાં દાનધર્મને મુખ્ય માનેલો છે. તે સર્વ મતવાળાઓને માન્ય છે, અને યશનો વિસ્તાર કરવાનું કારણ છે. સર્વ કોઈને દાન આપવું યોગ્ય છે. તેમાં પણ સુપાત્રને વિશેષે કરીને દાન આપવું યોગ્ય છે, કારણ કે પાત્રને આપેલું દાન જિનદત્ત શ્રેષ્ઠીની જેમ તત્કાળ ફળે છે.

જિનદત્ત શ્રેષ્ઠીની કથા.

કોડા કરતા દેવકુમારો જેવા ઈશ્વરજનોએ કરીને મનોહર અને ઈંદ્રના નગરની જેવું હેમપુર નામનું નગર છે. તેમાં

વેપારીઓના મુગટ સમાન જિનદગી નામે ભદ્રિક પ્રકૃતિવાળો શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે હંમેશાં વીતરાગની પૂજા કરવામાં તત્પર હતો, તેનું શરીર એક પર્વતની જેવું ગૌર હતું, તે વિદ્વાનોના હૃદય કમળમાં જમર સમાન હતો, ગીલાદિક આચાર પાળવામાં તેની ઉતામ નિષ્ઠા-શ્રદ્ધા હતી, અનેક સદ્ગુણો તેનામાં પ્રતિષ્ઠા પામીને રહેલા હતા, તેનું વચન અમૃતજેવું મધુર હતું, પર્વતની જેમ તે મોટાઈનું સ્થાન હતો અને શ્રેષ્ઠ હસ્તીની જેમ તે દાનની શ્રેણી વડે પૃથ્વીનું મિચન કરતો હતો. તે શ્રેષ્ઠીને શુભ અંતઃકરણવાળી શીલવતી નામની પત્ની હતી. તે બાલુ કે શરીર ધારણ કરીને મનુષ્ય લોકમાં આવેલી કામદેવની પ્રિયા(રતિ) હોય તેવી ચોખની હતી. જેમ રાત્રિએ કરીને ચંદ્ર ચોલે, પાવતીએ કરીને શંકર ચોલે અને લક્ષ્મીએ કરીને વિષ્ણુ ચોલે તેમ શીલવતીએ કરીને તે શ્રેષ્ઠી ચોખતો હતો.

એકદા તે શ્રેષ્ઠીએ કોઈ મુનીશ્વરના મુખચંદ્રથી સંસારના ચંતાપસમૂહનો નાશ કરવામાં સમર્થ એવા વચનામૃતનું આ પ્રમાણે પાન કર્યું.— “ નરકને આપનારી હિંસાનો ત્યાગ કરવો, અસત્ય વચન બોલવું નહીં, ચોરીનો ત્યાગ કરવો, મૈથુનથી નિવૃત્તિ કરવી અને સર્વ સંગનો ત્યાગ કરવો. આવો ઉત્કૃષ્ટ જૈનધર્મ જો કદાચ પાપ રૂપી પંકમાં મુંઝેલા પ્રાણીઓને ન રૂચે તો તેથી કરીને ધર્મને શું ફળ લાગ્યું ? જેમ પ્રમેહના વ્યાધિવાળો પુરૂષ ધી ન આવે તો તેમાં ધીનો શું દોષ ? સદ્ગુણવાળા જે શ્રાવકો તપ, નિયમ અને શીજે કરીને સહિત હોય છે, તેઓને સ્વર્ગ અને મોક્ષનાં મુખો દર્શાવ નથી. ” આ પ્રમાણે ગુરૂના મુખથી દેશના સાંભળીને તે શ્રેષ્ઠીએ અભિગ્રહ (નિયમ) લીધો કે— “ મારે હંમેશાં શુદ્ધ ચિત્તે ત્રણ કાર્ય જિનેશ્વરની પૂજા કરવી. એકાંતર ઉપવાસ કરવા, અને સચિત્ત આધ્યાત્મનો ત્યાગ કરવો. ” આ પ્રમાણે નિયમ

કરવાથી તેણે દુર્ગતિમાં પડતા પોતાના આત્માને નિયંત્રિત કર્યો.

દેવલોક કાળ મયા પછી અંતરાય કર્મ રૂપી સૂર્યના ઉદયને લીધે શીતની જેમ તેનું દ્રવ્ય ક્ષણવારમાં નાશ પામ્યું, જે ચંદ્ર રાત્રે દેદીપ્યમાન હોય છે, તે જ પ્રાતઃકાળે આખરાના પાકેલા પાંદડા જેવો પ્રીછો દેખાય છે. જે સૂર્ય દિવસે ઉદય પામે છે, તે જ રાત્રિએ અસ્ત પામે છે. તે જ રીતે સમુદ્રના મોટા તરંગોની જેમ અર્ધ પ્રાચી-ઓનું પતન અને ઉત્પતન-ચડતી પડતી થયાજ કરે છે. તેની દારિદ્ર્ય અવસ્થા જોઈ તેની પત્નીએ કહ્યું કે—“હૈ પ્રિય ! મારા પિતાને ઘેર જઈ તેની પાસેથી કાંઈક ધન માગી લાવી તેના વડે વેપાર કરો.” આ પ્રમાણે ચાળુકની જેવી પ્રિયાની વાણીથી પ્રેરાયેલો તે શ્રેષ્ઠ સાયવાનુ ભાતું લઈ સાસરાના ઘર (ગામ) તરફ ચાલ્યો. તે દિવસે તેને ઉપવાસ હતો, બીજે દિવસે પારણ કરવાની ઇચ્છાથી તે એક નદીને કિનારે બેઠો. તે વખતે તેને કોઈ અતિથિ આવે તો તેને દાન દઇને પછી પારણ કરે એવો વિચાર થયો. કહ્યું છે કે—“ શુદ્ધે દાન આપીને પછી જે જન્મ પુ’ તે જ ભોજન કર્યું કહેવાય, જે પાપ ન કરે તે જ પંડિતાઈ કહેવાય, જે પરોક્ષમાં કાર્ય કરાય તે જ મૈત્રી કહેવાય અને જે કપટ વિના કરાય તે જ ધર્મ કહેવાય. ” શેઠ આવો વિચાર કરે છે તેવામા શુભના ઘર રૂપ અને ભણે કે મૂર્તિમાન શાંત રસ હોય એવા કોઈ મુનિ માસકપબને પારણે ગામ તરફ જતા ત્યાં આવ્યા. તેને ભક્તિરસથી તરંગિત થયેલા તે શેઠ સાયવાનું દાન આપ્યું. પછી ત્યાંથી ચાલી અનુક્રમે ચોથે દિવસે તે સાસરાને ઘેર પહોંચ્યો. તેના સાસરાએ સ્નેહ વિના જ ભોજનાદિકથી તેનો સત્કાર કર્યો, પરંતુ કાંઈક ધનાદિક માગશે એવા ભયથી તેની સાથે આદરથી વાતચીત પણ કરી નહીં. ‘જ્યાંસુધી માણસ બીજાની પાસે કાંઈ પણ ચાચના કરતો નથી ત્યાંસુધી જ તેના શુભો અને ગૌરવતા રહે છે—સચવાય છે, પરંતુ જો તે ચાચક થઈને લધુતા પામે છે તો પછી શુભો કે ગૌરવ રહેતાં નથી.

જ્યાં સુધી ધનની ચાચના ન કરી હોય ત્યાંસુધી જ માન વિગેરે મળે છે. અને મને આપો, આપો, એમ કહેવાથી કોઈ કોઈ આપી દેતું નથી.

ગિનદત્ત શ્રેષ્ઠી નિર્ધન યવાથી લાગ્યહીન થયેલો હતો, તેથી તેના સાસરાએ લક્ષ્મીવાન છતાં પણ કોઈ ધન આપ્યું નહીં. અહો ! ધનને વિલાસ કેવો છે ? કહ્યું છે કે—“ હે રામ ! ધન ઉપાર્જન કર. આ આપું જગત ધનનું જ સંખધી છે, નિર્ધનમાં અને મરેલામાં હું કોઈ પણ અંતર જોતો નથી. ” પછી તે શ્રેષ્ઠી નિરાશ થઈ પાછો પોતાના ઘર તરફ વળ્યો. માર્ગમાં અથમ આવી હતી તે જ નદી પાસે આવી પહોંચ્યો. તે વખતે તેણે વિચાર કર્યો કે—“ મારી પ્રિયાએ મને મોટા મનો-રથથી સાસરાને ઘેર મોકલ્યો હતો, તે મને આવી રીતે ધન રહિત પાછો આવેલો જોઈને એકાએક અત્યંત દુઃખી થયો. ” એમ ધારી તેણે નદીમાંથી ઉત્તવળ એવા ગોળ પથ્થરના કાંકરા વીણી પોટલી ખાંધી. પછી તે પોતાને ઘેર આવ્યો અને તે પોટલી દ્રવ્યની હોય તેમ પોતાની જાને આપી. તે પણ જોઈને હર્ષ પામી. તેણીએ તે પોટલી ઘરમાં મૂકી. પેલા કાંકરાઓ મુનિદાનના પ્રભાવથી રત્નો થઈ ગયા. ‘દાનધર્મથી ખીજા ન ચિંતવી શકે એવું ક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે.’ કહ્યું છે કે—“અત્યંત ઉત્તમ પુણ્ય અને પાપનું ક્ષણ આ બધામાં જ ત્રણ વર્ષે, ત્રણ માસે, ત્રણ પખવાડીએ અથવા ત્રણ દિવસે જ પ્રાપ્ત થાય છે. ” અહીં તો પેલી પોટલી છોડી તેમાંથી એક રત્ન લઈ બલ્લરમાં વેચી તેની પ્રિયાએ ચોખા, મગ વિગેરે સામગ્રી મંગાવી તેના વડે ઉત્તમ રસોઈ કરી પતિને જમાડ્યો. જમીને પતિ સૂઈ ગયો. પછી ઉઠીને તેણે પ્રિયાને કહ્યું કે—“હું પ્રિયા ! આજે તેં આવું ઉત્તમ લોજન મને ક્યાંથી કરાવ્યું ?” તે જોલી કે—“હું પ્રિય ! મારા પિતાને ઘરથી આણેલા દ્રવ્યમાંથી એક રત્ન લઈને તેના વડે એ તમારો સત્કા-

૨ કયોં ” તે સાભળી શ્રેષ્ઠી વિસ્મય પામ્યો. પાછી પોતે જા
હીને તે પોટવી જોઈ, તો તેમા સર્વ રત્નો જોયા. “અહો ! પા
દાનનુ કળ કેવુ અદ્ભુત છે ? ” એમ કહીને તેણે માર્ગનો અ
સાસરાનો અર્થ વૃત્તાત પ્રિયાને કહ્યો. તેવામા એક દેવીએ પ્રત્ય
યધને તે રત્નો યવાનુ રહસ્ય કહી બતાવ્યુ. તે ચાલતી છુતિ
માન શ્રેષ્ઠી આશ્ચર્ય પામ્યો, અને તે રત્નોથી પૃથ્વી પર
અત્યંત પ્રસિદ્ધ થયો છેવટ મગ્ધ પામીને તે સ્વર્ગ ગયો ક
હે કે— “ ગીળ વિગેરે ધર્મો પણ સતપાત્રદાનની પાને
આપે છે કેમકે મહારાજાનુ આમત્રણ કબ્જાથી માડલિટ વ
જાઓ તેની માથે આવીજ લાય છે ” વળી કહ્યું છે કે “ચંદ્રના િ
રણો જેવા ઉજ્જવળ હે શીળા ! સસાર રૂપી સમુદ્રને તારવામા વડા
સમાન હે તપ ! અને હે શુદ્ધ ભાવના ! તમારા પ્રમાદથી એક
જીવનો મોક્ષ થાય છે, પરંતુ દાનથી તો દાતાર અને ગ્રહણ કરના
બન્નેનો મોક્ષ થાય છે. ”

આ પ્રમાણે જે વિવેકી મનુષ્યો સર્વદા દાનધર્મમા પોતા
ધનનો અંચ કરે છે તેઓ જિનદત્તા શ્રેષ્ઠીની જેમ આ ભવ અ
પરજાવમા પણ લક્ષ્મીને પામે છે

આ પ્રમાણે શ્રીતપગચ્છ રૂપી આકાશમા સૂર્ય સમા
મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મહસ ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મ
હસ ગણિએ રચેલી શ્રી ઉપદેશ કૃપાવહી નામની ટીકાને વિ
બીજી શાખામા દાનધર્મના વર્ણન રૂપ અચાર્યો પદ્મવ સમ
પ્ત થયો

પશ્ચિમ ૧૨ મો.

ઉદયાચળ પર્વતના મસ્તક ઉપર રહેલા સુગટની જેવા અ
દિવસના આરભમાં ઉગેલા સૂર્યની કાંતિ જેવા રત્ન વર્ણવાળ
હોવાથી જાણે મહિત રૂપી સ્ત્રીને વરવાનો મતિમાન અ

જ હોય એવા શ્રીવાસુપૂજ્ય નામના બારમા તીર્થંકર જય-
વંત વર્તો.

હવે દાનધર્મ કહ્યા પછી બારમું શીળધર્મ નામનું દ્વાર
કહે છે.—

સીલં

સુવર્ણના આભરણની જેમ શીળ પ્રદાતારીના સર્વ અંગને
શોભાવે છે. કયું છે કે—“ શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરવાથી કર્ણ શોભે
છે, પણ સુવર્ણના અલંકારથી શોભતો નથી. દાન દેવાથી હાથ
શોભે છે, પણ કંકણથી શોભતો નથી. ધર્મના તત્ત્વ વિચારવાથી-
ધારણ કરવાથી હૃદય શોભે છે, પણ મોતીની માળાથી શોભતું
નથી. તે જ રીતે શીળવડે સર્વ અંગ શોભે છે, પણ આભૂષણો
વડે શોભતું નથી. ” વગી કયું છે કે—“ જ્યૈશ્વર્યનું ભૂષણ સન્ન-
નતા છે, શૂરતાનું ભૂષણ પરિમિત ભાષણ છે, જ્ઞાનનું ભૂષણ ઉપશમ
છે, શ્રુત (શાસ્ત્રાભ્યાસ) નું ભૂષણ વિનય છે, ધનનું ભૂષણ પાત્ર-
દાન છે, તપનું ભૂષણ અક્રોધ (શાંતિ) છે, શક્તિવાળાનું ભૂ-
ષણ ક્ષમા છે, ધર્મનું ભૂષણ અદ્ભુતપણું (સરલતા) છે, પરંતુ
સર્વ જનોના સર્વ ગુણોને શોભાવનાર એવું શીળ ઉત્તમમાં ઉત્તમ
ભૂષણ છે. ” જેને શીળના પ્રભાવથી શૂળી પણ સુવર્ણના સિંહા-
મનરૂપ થઈ, તે દેવસમૂહોએ વાંદેલા શ્રીસુદર્શન શેઠને હું
વંદના કરું છું. શીળ એ સર્વ અન્ય ગુણસમૂહરૂપી મહેલનું
શિખર છે, તેથી હે પ્રાણીઓ ! સર્વ ભૂષણોને વિષે અગ્રેસર એવા
એક શીળને જ પોતાના અંગમાં ધારણ કરો. ‘ દ્વયધર્મ અને
ભાવધર્મમાં શું વિશેષ છે ? ’ એમ શિષ્યે પ્રશ્ન કર્યો, તેના ઉત્ત-
રમાં ગુરુ કહે છે કે—“ હું શિષ્ય સિદ્ધાંતના વચનથી
સિદ્ધ થયેલા તે વિશેષને તું સાંભળ.—

જે કોટિ સુવર્ણનું દાન કરે, અથવા સુવર્ણમય જિનચૈત્ય
કરાવે, તેને પણ પ્રદાત ત પાળવાથી જેટલું પુણ્ય થાય છે તેટલું
થતું નથી. જેમ સર્વ વર્ણો (અક્ષરો) માં ઓંકાર શોભે છે, સર્વ

પર્વતોમાં એક શોભે છે અને સર્વ દેવોમાં ઈંદ્ર શોભે છે તેમ સર્વ વ્રતોમાં શીળવ્રત શોભે છે. ”

હે લબ્ય પ્રાણીઓ ! રામ અને સીતાની આગળ કદા પ્રભાણેની ઉદ્ધિત તથા પ્રત્યુદ્ધિતને હૃદયમાં સ્થાપન કરી તમે શીળવ્રત પાલન કરવામાં આદરવાળા થાઓ. લોકના અપવાદથી લય પામેલી ખીતાએ પોતાનું શરીર અગ્નિમાં આહુતિ રૂપ કર્યું ત્યારે અગ્નિ જળની જેવો શીતળ થઈ ગયો, તે શીળનોજ મહિમા બતાવે છે. તે વખતે સીતા બોલી હતી કે— “ હે અગ્નિ ! પુણ્યરૂપી અમૃત વડે પૂર્ણ થયેલા મારા મન, વચન અને કાયાને વિષે જો રમચંદ્ર વિના ખીલ કોઈ પણ પુરૂષનો પ્રવેશ થયો હોય તો આ મારા શરીરને તું બાળી નાંખજે. કારણ કે જગતમાં કરાતા કૃત્ય અને અકૃત્યનો સાક્ષી તું જ છે. હે શ્રી રામદેવ ! પવિત્ર શુણેના સમૂહથી ભરેલા તમારા હૃદયમાં જો કે હું રહેલી નથી, પરંતુ હે પ્રભુ ! વિચોમ રૂપી દાવાનળથી બળતા મારા ચિત્તમાં તો તમે વસ્યા છો, તેથીજ તમે કૃતાર છો. હે પૃથ્વીપર અદ્વિતીય વીર ! ‘મેં કારણ વિના આ સીતાની અવગણના કેમ કરી ? ’ એમ ધારીને તમે જેદ પામશો નહીં કારણ કે મારા કાંઈકે (અશુભ) દેવે-કર્મેજ અને અગ્નિમાં નાંખી છે. પણ હૃદયમાં રહેલા તમે તો મને તે અગ્નિથી તારી છે. (બચાવી છે.)

રામને વનવાસ મોકલવાનું કરાવ્યા પછી કેટલી મનમાં જેદ કરતી હતી, તેને રામે વનવાસ જતાં જતાં કહ્યું કે—“હે માતા ! તમે મારા પિતાને સત્યવાદી જનોમાં અગ્રેસર બનાવ્યા છે, મને સત્પુત્ર કહ્યો છે, લક્ષ્મણની કાકુસ્થના વંશને ઉચિત ગુરૂજનની સેવા પ્રગટ કરી છે, સીતા પતિપરાયણ-પતિવ્રતા છે એ પ્રગટ કર્યું છે, તથા મારી પિતાને વિષે ભક્તિ પણ પ્રગટ કરી છે. ખરેખર માતા તો તેજ કહેવાય કે જે કીર્તિને ઉત્પન્ન કરનારી

હોય. તે સિવાયની બીજી માતાઓ નો નામનીજ માતાઓ છે. પત્ની સ્ત્રીતાઓ વનવાસ જતાં કૈકેયીને પ્રણામ કર્યા; તે વખતે તેણે તેને આ પ્રમાણે આશીર્વાદ આપ્યો—“ હે વત્સ ! તુ અવિધવા યા, પુત્રવાળી યા. પતિને હિતકારક યા. પતિને વહાણી યા, રાત્રિ તીવ્ર મતીવ્રતને પારણ કન્યારી યા અને નિરંતર પતિના ધર્મકાર્યમાં મહાયકાગ્ર થા.” સ્ત્રીનાની ગોષ્ઠ કન્વા લોકમાં ગયેલા હનુમાને સ્ત્રીતાની મન્મુખ જઈ તેને રામના નામની મુદ્રિકા (વીંટી) આપી. તે વખતે તે મતીએ તેને (વીંટીને) પૂછ્યું કે—“હિ મુદ્રિકા ! લક્ષ્મણ સહિત શ્રીરામચંદ્ર કુશળ છે ? ” ત્યારે હનુમાને કહ્યું કે—“હિ સ્વામિની ! તેઓ કુશળ છે. તેની ચિંતાએ કરીને તમે તમારું ચિત્ત દુઃખી ન કરો. હે દેવી ! મિથિલા નગરીના રાજાની પુત્રી ! આ મુદ્રિકાને હુમણાં તમે બીજા નામથી બોલાવો. (એટલે કે મુદ્રિકાના નામે ન બોલાવો.) કારણ કે તમારા વિરહે રામની પાસે આ મુદ્રિકાને ઠંકણનું સ્થાન મળ્યું છે.”

શીળ નરકરૂપી નગરના ફરવાળના બે બારણાં જેવું છે; અર્થાત્ નરકગમનને રોકનાર છે, શીળ ઉત્તમ દ્રવ્ય છે, અને શીળ મૌભાવ્યનું કારણ છે. મુબદ્દા, મુનંદા અને અંજના-મુંદરી વિગેરે નારીઓ તથા મુદર્શન વિગેરે પુરુષો શીળથીજ ગોલાતા હતા જિનમતની પ્રભાવના કરનારા ઘણા મનુષ્યો શાસ્ત્રમાં મંબળાય છે; તેમાંથી એક મુબદ્દાની કથા મંદોપથી અહીં કહીએ છીએ.

૧ એટલે કે તમારા વિરહથી રામનું શરીર એટલું ખુદ્ કુશલ નથી છે કે, જ્યાં આ મુદ્રિકા ઠંકણની જેમ હાથમાં પહેરાય તેવું છે, માટે તેને મુદ્રિકાને નામે નહીં બોલાવતાં ઠંકણના નામથી બોલાવો. એ હનુમાનના વચનનું સ્મરણ છે.

મુસદ્રાની કથા.

આ ભારતક્ષેત્રમાં શ્રીવસંતપુર નામનું નગર છે. તે સમુદ્રની જેમ વહાણની જેવા ફરકતી ધ્વજાઓવાળા મદિરાઓ કરીને મનોહર છે. તે નગરમાં આકાશમાં સૂર્યની જેમ શત્રુરૂપી નક્ષત્રોના તેજને જીતનાર અને અન્યાયરૂપી અંધકારના સમૂહનો નાશ કરનાર જિતશત્રુ નામે રાજા હતો. તે નગરમાં સમૃદ્ધિવાળા જનોમાં શિશમણિ જિનદત્ત નામનો શ્રાવક રહેતો હતો. તેને જૈનધર્મમાં આસક્ત ચિત્તવાળી ધર્મદત્તા નામની પત્ની હતી. તેઓને મુસદ્રા નામની પુત્રી થઈ હતી. તે ધર્મક્રિયામાં ઉદ્યમવાળી, અપ્સરાના રૂપને પણ જીતનારી અને લાવણ્ય રૂપી અમૃતની વાવ મમાન હતી. તેના પિતા તેને શ્રાવક વિના ખીજા ધર્મીની સાથે પરણાવવા ઇચ્છતા નહોતા.

એકદા અંધા નગરીથી શુદ્ધદાસ નામનો એક વણિક-પુત્ર વેપાર કરવા માટે તે નગરમાં આવ્યો. તે પોતાની દુકાને ખેઠો હતો, તેવામાં જિનેશ્વરની પૂજા કરવા એલમાં જતી તે કુમારીને તેણે જોઈ, એટલે તે તેના રૂપ ઉપર મોહિત થયો. 'ભુઓ, ઇદ્રિયોની અપજાતા કેવી છે ? આ પાંચે ઇદ્રિયોના વિષયો યોગીઓને પણ દુર્જય છે. કશું છે કે — " થોડા દિવસ રહેનારી અને મદને કરનારી. યુવાવસ્થામાં દુષ્ટ આત્માવાળા પ્રાણીઓ એવો અપરાધ કરે છે કે જેથી તેનો આખો જન્મ નિષ્ફળ થઈ જાય છે. " તે કન્યાને પરણવાના હેતુથી શુદ્ધદાસ કપટથી શ્રાવક બની હમેશાં સાધુ પાસે ધર્મ સાંભળવા જવા લાગ્યો અને થોડા દિવસમાંજ તેણે જૈનધર્મનાં તરવો જાણી લીધાં. તે વણિકપુત્રને તત્ત્વજ્ઞાની જાણી જિનદત્તે પોતાની પુત્રી આપી. તેમના પાણિગ્રહણના ઉત્સવમાં તેણે તેમને ઘણું દાન પણ આપ્યું. ત્યારપછી તે શુદ્ધદાસ કેટલોક કાળ ત્યાં રહી ધન ઉપાજાવું કરી તે કન્યાને લઈ પોતાની

ચંપાપુરીએ ગયો. ‘જેમ ચિંતામણિ ચિતલ્યા કરતાં પણ વધારે ઈષ્ટ વસ્તુને આપનાર હોય છે, તેમ વેપાર પણ વણિકોને મોટો લાભ આપનાર થાય છે.’ અષ્ટમીના ચંદ્ર જેવા લલાટવાળી તે સુભદ્રા જ્ઞેનધર્મને પાળતી હતી, તેથી જૌદ્ધધર્મને માનનારી તેની નણદ વિગેરે તેની નિરંતર નિદા કરવા લાગ્યા અને છેવટે ધર્મની વિરૂદ્ધતાને લીધે તેને જૂદા ઘરમાં રાખી. કારણ કે ‘ઉદર અને ણિલાડીની જેમ ચિત્તની ભિન્નતામાં સુખ ક્યાંથી હોય ?’

સુભદ્રાને ઘર સાધુઓ તથા સાધ્વીઓ વહોરવા આવતા હતા, તેમને જોઈ ધર્મની ભિન્નતાને લીધે તેના સાસરીઆ તેના પર દ્રેષ કંઈ લાગ્યા. એકદા જુદ્ધદાસની માતાએ પુત્રને કહ્યું કે—“આ તારી સ્ત્રી સાધુ ઉપર રાગવાળી થઈ છે.” તે સાંભળી ધર્મના દ્રેષનો વિચાર કરી તેણે તે વાત સત્ય માની નહીં. એકદા કોઈ જિનકદંબી મુનિ તેને ઘર વહોરવા આવ્યાં. તેના નેત્રમાં તૃષ્ણ પડ્યું હતું, તેને તે મુનિએ નિરૂપિતતાને લીધે કાઢી નાંખ્યું નહોતું, તેથી જોરડીના કાંટાવડે કેળને થાય તેમ મુનિના નેત્રમાં અત્યંત પીડા થતી હતી. તે જોઈ મુનિને દાન દેતાં સુભદ્રાએ જિન્હાવડે તે તૃષ્ણ કાઢી લીધું. તે વખતે તેના કપાળમાં કંદેલું તિલક મુનિના કપાળમાં લાગી ગયું, તેની સુભદ્રાને ખબર પડી નહીં, અને મુનિ એમને એમ તેના ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યા. તેના કપાળમાં તિલક જોઈ તરકાળ જુદ્ધદાસની બહેન વિગેરેએ સુભદ્રાના પતિને સાક્ષાત દેખાડ્યું. તે જોઈ જાંતિ પામી તેણે મનમાં વિચાર્યું કે—“મારી સ્ત્રી તત્ત્વજ્ઞાની હોવાથી સ્વપ્નમાં પણ તેની અયોગ્ય વર્તણૂક સંભવતી નથી, પરંતુ વિષયો અતિ વિષમ છે, તેથી તે શું શું અકાર્ય ન કરાવે ?” આમ વિચારવાથી સુભદ્રાને વિષે જે દીર્ઘ સ્નેહતાંતુ હતો તે તુટી ગયો. કારણકે સ્નેહરૂપી વૃક્ષ શુભરૂપી જળથી સિંચન કરાયો હોય તો જ વૃદ્ધિ પામે છે. કહ્યું છે કે—
“ચોતાનો મિત્ર, ચોતાનો ભાઈ, ચોતાનો પિતા, ચોતાનો પિતા-

મહુ કે પોતાનો પુત્ર પણ જો કુશીળ હોય તો તે લોકોને વહલભ થતો નથી. " આ વૃત્તાંત સુભદ્રાએ કોઈ પણ કારણથી બંધ્યો, તેથી જનધર્મની નિંદાનો નાશ કરવા માટે તેણે કાયોત્સર્ગ કર્યો. તે વખતે તેના નિર્મળ અને અનુપમ શીળના પ્રભાવ રૂપી પવનથી પ્રેરાયેલ ધ્વજની જેમ શાસનદેવીનું આસન કંચુ. તેથી રાત્રિને સમયે શાસનદેવીએ આવી તેને કહ્યું કે—“ હે ભદ્રે ! તે માઈ સ્મરણ શા માટે કર્યું છે ? ” ને બોલી કે— “ હે માતા ! મારા અપવાદનુ હરણ કરી જિનેશ્વરના મતનો ઉઘોત કરો. ” ત્યારે દેવીએ કહ્યું કે—“ હું પ્રાતઃકાળે નગરીના સર્વ દ્વાર બંધ કરીને આકાશમાં અદશ્ય સહી લોકોને કહીશ કે ‘કોઈ મન, વચન અને કાયાએ કરીને શુદ્ધ શીળવ્રતને પાળનારી સ્ત્રી આળણીમાં જળ રાખી તે જળ દરવાજાને છાંટે તો નગરીના દરવાજા ઉઘટે.’ આવું કાર્ય તારાથી બનશે, તેથી હે ભદ્રે ! તારું કલંક જશે ને યશ થશે.” એમ કહી દેવી અદશ્ય થઈ, અને સુભદ્રા મનમાં આનંદ પામી. પછી પ્રાતઃકાળે નગરીના દરવાજા બંધ જોઈ તેને ઘણા પ્રયાસથી ઉઘાડવા માંડ્યા, તો પણ તે ;ઉઘડયા નહીં; ત્યારે સમગ્ર પુરજનો કેદીજનોની જેમ આકુળ આકુળ થઈ અથા અને દેવોની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. તે વખતે આકાશમાં વાણી થઈ કે—“કોઈ સતી સ્ત્રી આળણીમાં, પાણી લઈ દરવાજાને તે પાણી છાંટશે તો દરવાજા ઉઘડશે. ” તે સાંભળી કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના સનીપણાની પ્રસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા માટે આળણીમાં જળ નાંખવા લાગી, પરંતુ તે જળ પોતાના યશની જેમ તેમાંથી નીકળી જવા લાગ્યું. ત્યારપછી સુભદ્રા તે કાર્ય કરવા તૈયાર થઈ; તેને તેની સામુ વિજેરેએ ધર્મ્યાથી કહ્યું કે “ તારું સતીપણું અમે પહેલેથી જ જાણ્યું છે, હવે લોકના હાથે ચડવું રહેવા દે, અને છાની માની ઘેર બેઠી રહે.” આ પ્રમાણે તેઓએ નિષેધ કર્યા છતાં પણ તે સતી સ્નાન કરી, ગંગાજળ જેવા ઉન્નવળ

શુદ્ધ મસો પહેરી, ચાળણીને કાચા સુતરના તાંતણા વટે ણાંધીને ચાલી. પછી તે ચાળણી વટે ફવામાંથી પાણી ખેંચી પુરીના મુખ્ય દરવાજાને ત્રણ અંજગી છાંટી ચોટલે તે દરવાજા ઉઘડી ગયો. એ રીતે તેણે ત્રણ દરવાજા ઉઘાડ્યા અને પોતાના કર્મરૂપી કમાડ તેણે તોડ્યાં. બીજી કોઈ સતી હોય તો તેની પરીક્ષાને માટે તેણે ચોથો દરવાજા ઉઘાડ્યો નહીં. તે ચંપા નગરીનો ચોથો દરવાજા હજી સુધી કોઈએ ઉઘાડ્યો નથી, બંધજ છે. આ પ્રમાણે સુલદ્રાએ લોકમાં જિનશાસનની પ્રભાવના કરી. અહો! શીળનું માહાત્મ્ય સમગ્ર જગતમાં ઉત્તમ છે. તે સુલદ્રાએ રાજાને, બીજા લોકોને, પોતાના સાસરીયાને અને નગરીના જનોને બોધ પમાડી જૈનધર્મી કર્યા. ‘શુભ કર્મમાં ઉદ્ધમવાળી, સર્વ સતીઓમાં શિરોમણિ અને શુભસમૂહની લતા રૂપ સુલદ્રાનું કલ્યાણ થાયો.’ કહ્યું છે કે— “ જેણે ચાળણીના જળવડે ચંપાના દરવાજા ઉઘાડ્યા, તે સુલદ્રાનું ચરિત્ર કોના ચિત્તાનું હરણ ન કરે ? ” જેણે જિનશાસનની પ્રભાવના કરી તેજ ચંદ્રિકા જેવી ઉત્તમ અને હસ્તીના જેવી અનિવાળી સુલદ્રા સર્વ સતીઓમાં પ્રશંસા કરવા લાયક છે.

આ પ્રમાણે અસુર, સુર અને મનુષ્યોના સમૂહને પ્રથમ ઉત્પન્ન થયેલા આશ્ચર્યના સમૂહને નિષ્ફળ કરવામાં કુશળ એવું આ સુલદ્રાનું ચરિત્ર સાંભળીને હે બુદ્ધિમાન જનો ! તમે સમગ્ર શુણરૂપી મણિઓને ઉત્પન્ન કરવામાં રાહુણાચળ પર્વત સમાન શીળને હમેશાં નિર્ભળ ચિત્તમાં ધારણ કરો.

આ પ્રમાણે શ્રી તપગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહાપાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી ઈંદ્રહંસ ગણિએ રચેલી શ્રી ઉપદેશકલ્પવૃક્ષી નામની ટીકાને વિષે બીજી શાખામાં શીળ નામના સર્વોત્તમ શુણના વિષય ઉપર સુલદ્રાના વર્ણન નામનો ખાસો પક્ષવ સમાપ્ત થયો.

પદ્ધતિ ૧૩ મો.

શ્રી કૃતવર્મ રાજાના કુળ રૂપી કમળને વિકસ્યર કરવામાં સૂર્ય સમાન શ્રી વિમલ સ્વામીને નમસ્કાર કરવાથી બધા પ્રાણી નિર્મળ આત્માવાળા થાય છે.

શીળતુ ઠાઠ કઠ્ઠા પછી હવે તપરૂપી તેરમું કાર કહે છે—

તવો અ

તપ તે છઠું, અકૃમ વિગેરે જાણવાં. તે બધા જીવોએ વિધિ પ્રમાણે કરવો. સર્વ સિદ્ધિઓ તપવડે જ પ્રાપ્ત થાય છે, કર્મનો ક્ષય તપ વડે જ થાય છે, અને કષ્ટસાધ્ય કાર્યો પણ ક્ષણવારમાં તપથી જ સિદ્ધ થાય છે. ચક્રવર્તી અકૃમ તપ કરીને દેવ સહિત પ્રભાસાદિક્કી તીર્થોને સાધે છે, તે સર્વ તપતું જ બળ છે. તે તપ બાહ્ય અને અભ્યંતર એમ બે પ્રકારનો જાણવો. તે દરેકના છ છ ભેદો તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ કહેલા છે.— અનશન ૧, ઉનોદરી ૨, વૃત્તિનો સંક્ષેપ ૩, રસનો ત્યાગ ૪, કાયાને કલેશ ૫ અને સંલીનતા ૬ આ છ પ્રકારે બાહ્ય તપ છે. આયશ્વિત્ત ૧, વૈયાવૃત્ય ૨, સ્વાધ્યાય ૩, વિનય ૪, કાર્યોત્સર્ગ ૫ અને શુભ ધ્યાન ૬ એ છ પ્રકારે અભ્યંતર તપ છે. તે વિષે સિદ્ધાંતમાં પણ આ પ્રમાણે કહ્યું છે — “મુનિઓને જે સંશિન્નશ્રોત વિગેરે લખિધો પ્રાપ્ત થાય છે, તે તપથી જ થાય છે, તેથી કરીને હર્ષથી તપ કરવો. કહ્યું છે કે—“નિરંતર છઠું તપ કરતા અઘ્રીણ મહાનસ નામની લખિધને પામેલા પહેલા ગણધર શ્રી ગૌતમ સ્વામી જ્યવંત વર્તો. તપના વિશેષ માહાત્મ્ય ઉપર નંદનમુનિનું દષ્ટાંત છે. તેણે આરાધના રૂપ તપ કર્યો હતો. તે દષ્ટાંત શાસ્ત્રને આધારે અહીં લખીએ છીએ.

નંદનમુનિની કથા.

શ્રીમહાવીર જિનેન્દ્રને હું વંદન કરું છું કે જેમણે નંદન-
મુનિના જપમાં ચારિત્ર ગ્રહણ કરી સર્વ અતિચારોની શુદ્ધિ
કરી આરાધના કરી હતી, તે આરાધનાને હું કહું છું.—આ
ભરત ક્ષેત્રમાં છત્રા નામની નગરી છે. તેમાં જિતશત્રુ નામે
રાજા રાજ્ય કરતો હતો. સ્વર્ગથી આવેલો કોઈ જીવ ભદ્રા નામની
તેની રાણીની કુલ્લિરૂપી સરોવરમાં હંસ સમાન પુત્રપણે
ઉત્પન્ન થયો હતો. તેનું નામ નંદન પાડયું હતું. તેને રાજ્ય ઉપર
સ્થાપન કરીને વિરજ્જન ચિત્તવાળા જિતશત્રુ રાજાએ પાપરૂપી
રોગનો નાશ કરવામાં રસાયણરૂપ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું.
પછી મુખની લક્ષ્મીએ કરીને ચંદ્રનો પરાલવ કરનાર અને
ચંદનની જેવા શીંગળ વચનને બોલનાર નંદન રાજા પ્રજાનું
પાલન કરવા લાગ્યો. ચોવીસ લાખ વર્ષ રાજ્ય કર્યા પછી સંયમની
ઇચ્છા થવાથી તેણે પોદ્દિલ નામના સૂરિ પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ
કર્યું. તે નંદન રાજાએ સમગ્ર સદ્ગુણોનું નિવાસસ્થાન હતા,
નિરંતર માસ માસના ઉપવાસ કરતા હતા. અને શુરની સાથે ગામ,
આકર અને નગર વિગેરે સ્થાનોમાં વિહાર કરતા હતા. તે બે પ્રકારના
અગુલ ૧ધ્યાન અને બે પ્રકારના ૨ અંધથી રહિત હતા, ૩ ત્રણ
દંડ, ત્રણ ૪શસ્ત્ર અને ત્રણ ૫ગૌરવનો તેણે ત્યાગ કર્યો હતો, ચાર
કપાય, ચાર વિકથા અને ચાર ૬ સંજ્ઞાથી તે રહિત હતા, ચાર
પ્રકારના ઉપગ્રહોને સહન કરતા હતા, ચાર પ્રકારના ધર્મમાં
અત્યંત દૃઢ હતા, પાંચ મહાવ્રતો વડે યુક્ત હતા, પાંચ પ્રકારનો
૭ આચાર પાળવામાં સમર્થ હતા, પાંચ પ્રકારનો ૮ સ્વા-

૧ આર્ત તથા શૌદ્ર. ૨ મિથ્યાત્વ ને અવિરતિ. ૩ મન, વચન
અને કાયાના દંડ ૪ માયાશય, નિયાલશય, મિથ્યાત્વશય. ૫ સાતા,
રસ અને ઋદ્ધિ ગારવ. ૬ આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિવ્રજ.
૭ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વીર્ય. ૮ વાંચના, પ્રચના,
પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા, ધર્મકથા.

ધ્યાય કરવામાં આસક્ત હતા, પાંચ ઇંદ્રિયોને દમન કરવામાં સત્વવાળા હતા, પાંચ મુમિતિવડે યુક્ત હતા. છ હવનિકાયનું પાલન કરવામાં નિપુણ હતા, સાત ભયના સ્થાનોથી રહિત હતા, આઠ મદના સ્થાનોને દળી નાખનાર હતા. નવ પ્રકારની બ્રહ્મચર્યની શુભતથી શુભ હતા, શાંતિ વિગેરે દશ પ્રકારના યતિધર્મમાં સમ્યક્ પ્રકારે આસક્ત હતા, અગ્નિ અંબને ધારણ કરનાર હતા, બાર પ્રકારના ઉગ્ર તપને કરતા હતા. ત્રાધુની બાર પ્રતિમાને ધારણ કરતા હતા, તથા આવીશ પરીમહો રૂપી ઉગ્ર સૈન્યને છતવામાં મહા યોદ્ધા સમાન હતા. તે નિઃસ્પૃહી નંદન મુનિએ એક લાખ વર્ષ સુધી માસખમણરૂપ ઉગ્ર તપ કર્યો.

(અહીં તેમણે કેટલા માસખમણ કર્યા તે સંબંધી ગાથા છે તેનો અર્થ યથાર્થ સમજાવો ન હોવાથી લખ્યો નથી.)

અરિહંતની ભક્તિ વિગેરે વીશ સ્થાનકોની આરાધના કરી અને મહા તપવડે શરીરનું શોષણ કરી તે મુનિએ તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું. મૂળથીજ અતિચાર રહિત ચારિત્રનું પાલન કરી તે મુનિએ આયુષ્યને છેડે આ પ્રમાણે આરાધના કરી-શ્રીનિનેશ્વરે કાળ, વિનય વિગેરે જે જ્ઞાનાચાર કહેલો છે, તેમાં મને કંઈ પણ અતિચાર હોય લાગ્યો હોય તેને હું ત્રિવિધે (મન, વચન અને ક્રિયા વડે) નિંદું છું. સમક્રિતતા (દર્શનાચારના) નિઃશંકિત વિગેરે જે આઠ આચાર કહેલા છે, તેમાં મને જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેને હું ત્રિવિધે નિંદું છું. લોભથી કે મોહથી સૂક્ષ્મ કે ગાદર હવેલી જે મેં હિંસા કરી હોય તે પાપની હું ત્રણ પ્રકારે અહીં (નિંદા) કરું છું. ક્રોધથી, લોભથી, હાસ્યથી કે ભયથી જે કંઈ મેં મિથ્યા બાપણ કર્યું હોય તે પાપને હું વોત્તરાણું (તનું) છું. ચોડું અથવા ધણું બીજાનું અદત્ત દ્રવ્ય મેં રામથી કે દેવથી ગ્રહણ કર્યું હોય તે પાપને હું ત્રિવિધે મિથ્યા કરું છું. મેં પૂર્વે તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવ સંબંધી મૈથુનને

મન, વચને કે કાયાએ કરીને મેળ્યું હોય તેનો હું ત્રિવિધે ત્યાગ કરું છું. મેં લોભથી ધન, ધાન્ય અને ક્ષેત્ર વિગેરેનો જે પરિશ્રદ્ધિ શ્રદ્ધા કર્યો હોય. તે સર્વને સવેગ પામેલો હું ત્રિવિધે વોક્ષિરાવું છું. સ્ત્રી, મિત્ર, બંધુવર્ગ, ધન. ઘર અથવા ખીજા કોઈને વિષે પશું મેં જે કંઈ મમતા કરી હોય તે સર્વને હું સર્વદા તણું છું. મેં રસના ઇન્દ્રિયને વશ થઈને મોહથી રાત્રિ સમયે જે કંઈ આર પ્રકારનો આહાર કર્યો હોય તેને હું ત્રિવિધે નિંદું છું. ક્રોધ, અર્થ (માન), માયા, લોભ, રાગ, દેવ, કલિ (કલહ), વૈશૂન્ય, (ચાડી), પરાપવાદ, અભ્યાગ્યાન (કલંક) કે ખીજું જે કંઈ આદિત્રાચાર (પારપર્યાય મેળન) અંબંધી દુષ્ટ આચરણ આચર્યું હોય તે સર્વની હું ગર્હા કરું છું. બાર પ્રકારના તપને વિષે મેં જે કંઈ અતિચાર લગાડ્યો હોય તે સર્વની હું આલોચના કરું છું. ધર્મ-ક્રિયાને વિષે મેં કંઈ પણ આત્મવૌર્ય ગોપણ્ય હોય તે વીર્યા-ચારના અતિચારને હું ત્રણ પ્રકારે પડિક્કમું છું-તણું છું. મેં જે કંઈ પ્રાણીને હર્ષ્યો હોય, જેનું કંઈ પણ મેં હરી લીધું હોય, તથા કોઈનો કંઈ પણ અપકાર કર્યો હોય તે સર્વ પ્રાણી મને ક્ષમા આપજો. ત્રણ જગતમાં જે કોઈ મારા સ્વજન કે અન્યજન હોય, મિત્ર કે અમિત્ર હોય તે સર્વ મને ક્ષમા આપજો. સર્વને વિષે મારો અંમલાવં છે. મનુષ્ય જાતિમાં ઉત્પન્ન થઈને મેં જે મનુષ્યોને દુઃખ આપ્યું હોય, તિર્યચ જાતીમાં ઉત્પન્ન થઈને મેં જે તિર્યચોને દુઃખ આપ્યું હોય, નારકીમાં ઉત્પન્ન થઈને જે નારકીને દુઃખી કર્યા હોય, અને દેવમાં ઉત્પન્ન થઈને જે દેવોને દુઃખી કર્યા હોય. તે સર્વ મારો અપરાધ ક્ષમા કરજો. હું પણ તેઓને ખમાવું છું. મારે સર્વ ઉપર મૈત્રી હોય છે. કોઈની માથે મારે વૈરભાવ નથી. શુવિત, ચૌવન, લક્ષ્મી, રૂપ અને પ્રિયવેનનો સમાગમ તે સર્વ વાયુઓ ઉર્ધ્વગેહા સમુદ્રના તર-ગોની જેવા અપળ અરિંદે છે. આ સંસારમાં દુઃખી જીવેને ધર્મ

વિના ખીજી કોઈ પણ શરણ નથી, તેથી સર્વ જીવો કે જોગો કોઈ
 વખત સ્વજન અને કોઈ વખત પરજન થાય છે, તેઓને વિષે
 કોણ પ્રતિબંધ (રાગ દ્વેષનો પરિણામ) કરે ? આ સંસારમાં
 જીવ એકલોજ ઉત્પન્ન થાય છે, એકલોજ મરણ પામે છે,
 એકલોજ સુખને અનુભવે છે, અને એકલોજ શરણ રહિત
 હુઃખને પણ અનુભવે છે, આ શરીર અન્ય છે. ધનાદિક
 અન્ય છે, બંધુઓ અન્ય છે, જીવ અન્ય છે, એવું જાણ્યા છતાં
 બાળ-મૂર્ખ તેમાં મુગ્ધાય છે: પંડિત પુરૂષ તેમાં મુગ્ધાતા નથી. આ
 દેહ રૂધિર, વસા, માંસ, અસ્થિ, મૂત્ર અને વિષાધી ભરપૂર
 હોવાથી અસાર છે, તેના ઉપર કોણ નિપુણ માણસ મર્છો કરે, ?
 લાલન પાલન કર્યો છતાં પણ આ શરીર ભાડાના ઘરની જેમ
 જ્યારે ત્યારે પણ મૂકવાનું જ છે, માટે ધીર પુરૂષે એવી રીતે મરણ
 જોઈએ કે ફરીથી મરણ જ ન પડે. અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ અને
 જિનધર્મનું હું શરણ કરું છું. જિનધર્મ (જિનવાણી) મારી માતા
 છે, ગુરૂ મારા પિતા તુલ્ય છે, સાધુઓ સ હાદર (ભાઈઓ) છે, અને
 સાધમિકો સ્વજન તુલ્ય છે, આ સર્વ માટે ખરું કુટુંબ છે; ખીજું
 સાંસારિક કુટુંબ તો પાસલા સમાન છે. શ્રીકૃષ્ણભાદિક જિનેશ્વ-
 રોને તથા પાંચ ભરત. પાંચ ઐશ્વત અને પાંચ મહાવિદેહક્ષેત્રના
 સર્વ જિનેશ્વરોને હું પ્રણામ કરું છું. તીર્થંકરને એક પણ નમસ્કાર
 કર્યો હોય તો તે સંસારનો બેદ (નાશ) કરનાર થાય છે. ધ્યાન
 રૂપી અગ્નિ વડે કર્મભજને બાળી નાંખનાર સિદ્ધ ભગવાનને હું
 નમસ્કાર કરું છું. પાંચ પ્રકારના આચારને ધારણ કરનારા
 આચાર્યને હું પ્રણામ કરું છું. સૂત્રને બણાવનાર ઉપાધ્યાયને
 હું પ્રણામ કરું છું. તથા શીળવડે ચોલતા સાધુઓને હું પ્ર-
 નામ કરું છું. સાવધ વ્યાપારને અને બાહ્ય તથા અભ્યંતર
 ઉપાધિને હું તજું છું. આ પ્રમાણે દુષ્ટતાની મહા, સર્વ જીવોની
 ખામણી, ચાર શરણ, શુભ ભાવના, નમસ્કારનું સમરણ અને

અનશનને હું અંગીકાર કરું છું. સંવેગને પામેલો હું ભવજીવ
પર્યંત ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરું છું, અને છેલ્લા
શ્વાસોશ્વાસે શુભધ્યાનમાં રહીને મારા દેહને પણ હું વોશિરાવું
છું. પહેલું મંગળ અરિકંત છે, બીજું મંગળ શિદ્ધ સંગવાન
છે, ત્રીજું મંગળ સાધુઓ છે, અને ચોથું મંગળ જિનધર્મ છે.
આ પ્રમાણે જે પ્રાણી શાંત ચિત્તે નંદન મુનિની કરેલી ભવ-
વિરાધના (આરાધના) ને અનુસરે છે તે એક છત્રવાળું પ્રભુ-
પણું (ચક્રવર્તીપણું) અને દેવેન્દ્રપણું પ્રાપ્ત કરે છે.

આ પ્રમાણે શ્રીમહાવીર રવામીએ નંદન રાજર્ષિના ભવમાં
કરેલું દુઃસ્વપ્ન-માસોપવાસનું તપ કે જે સમગ્ર દુઃસાધ્ય કાર્યને
સાધવામાં સમર્થ છે, તેને સાંભળીને હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! તમે
પણ એ તપ નિરંતર કરો.

આ પ્રમાણે શ્રીતપગચ્છે રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહો-
પાધ્યાય શ્રીધર્મહંસગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીઈદ્રહંસગણિએ
રચેલી શ્રીઉપદેશ કંઠપવટ્ટી નામની ટીકાને વિષે ળીજી શાળામાં
તપના વિષય ઉપર નંદન મુનિનાં વર્ણન નામનો તેરમો પદ્યવ
સમાપ્ત થયો.

પદ્યવ ૧૪ મો.

દેવોએ પૂછેલા અને ગણ જગતના નાયક શ્રીઅનંત
જિનેશ્વર અનંત મુળને આંખનારા થાઓ.

તપનું સ્વરૂપ કદા પાછી હવે ભાવ નામનું ચૈદમુ દ્વાર કહે છે.

ભાવો અ

ભાવ એટલે મનના શુભ પરિણામ વિશેષ. તે ધર્મનો ચોથો
ભેદ છે. તે નિરંતર પડિતોએ આરાધવા યોગ્ય છે. જેમ સર્વ
સમુદ્રોમાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર શુભ્ય છે, તેમ સર્વ ધર્મોને વિષે

ભાવધર્મે મુખ્ય કરેલો છે. કહ્યું છે કે—“ચૂર્ણના પાસ વિના જેમ તાંબુલનો રંગ ખીલતો નથી, તેમ ભાવવિના કરેલા દાન, શીળ અને તપ નિષ્ફળ જાણવા. દાનાદિ વિના પણ જે એક ભાવધર્મ સેવ્યો હોય તો તે લક્ષ્મીને માટે થાય છે, પરંતુ ભાવ વિના દાનાદિ ગમે તેટલા સેવવામાં આવે તો પણ તે નિષ્ફળ છે. જેમ સિદ્ધસ્ વડે લોહું ઉત્તમ સુવર્ણપણાને પામે છે, જેમ લવણ વડે લોજન અતુલ સ્વાદને પામે છે, અને જેમ ચૂર્ણ વડે તાંબુલ ચોખ્ખું રંગના પ્રકર્યને પામે છે, તેમ ભાવના સમૂહ વડે કરેલો ધર્મ પણ મોક્ષને આપનારી લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરનાર થાય છે. છ અંક ભરત ક્ષેત્રના સ્વામી શ્રીભરત ચક્રવર્તી અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ, અન્ય પરિવાર અને ઉત્તમ શણગાર યુક્ત હતા. તે વખતે અરિસામાં પોતાનું શરીર જોતાં એક અંશુલીને મુદ્રિકા રહિત જોઈને “ આ કેળના ગર્ભની જેવા અસાર શરીરને ધિક્કાર છે. ” પ્રત્યાદિ ભાવના ભાવતાંજ કેવળજ્ઞાન પામ્યા હતા. સર્વ ધર્મ ભાવ સહિત કરવામાં આવે તોજ તે પ્રાણીઓને આલોક અને પરલોક સંબંધી અસંખ્ય સુખની પ્રાપ્તિને માટે થાય છે. પ્રજાનું પાલન કરવામાં તત્પર મિત્રસેન નામનો રાજા જે પ્રકારે ભાવધર્મનું સેવન કરી મોક્ષને પામ્યો, તે દષ્ટાંત નીચે પ્રમાણે—

મિત્ર સેનની કથા.

આ ભરતક્ષેત્રને વિષે તામ્રહિપ્તી નામની નગરી છે. તેમાં રતનમય પ્રાસાદોની ઉછળતી કાંતિ વડે સમગ્ર દિશાઓ નિરંતર પ્રકાશમાન હોવાથી રાત્રિ દિવસનો વિભાજ જાણી શકાતો ન હોતો. તે નગરીમાં અમિગ (શત્રુ) ની મેનાને જીતનાર મિત્રસેન નામનો રાજા હતો. દરેણુની જેમ તેના હૃદયમાં સર્વ શુદ્ધોનો સંક્રમ થયો હતો. વહાણુની જેમ તે જગતના લોકોને દુઃખ-

સાગરમાંથી તારનાર હતો. સ્વૈયાની જેમ તે પૂર્વના રાજાઓના યશસાગરનું મથન કરનાર હતો. અનીતિ રૂપી પોયણાની શ્રેણિનો સંકોચ કરવામાં તે સૂર્ય સમાન હતો. પ્રભાપાલનના વિચારોથી તાપિત થયેલા શત્રુઓના હૃદયોને જળની જેમ શાંત કરવા માટે ચંદ્રન્યોત્સનાના મિષને ધારણ કરનારી તેની દૈવીપ્રમાન કીર્તિવડે આકાશ વ્યાપી ગયું હતું. જેઓને પ્રથમ ધન રૂપી જળ પ્રાપ્ત થયું નથી એવા યાચકો રૂપી ચાતકોને તે વર્ષાઋતુના મેઘની જેમ તૃપ્ત કરતો હતો. આવા પશાપકારી તે રાજાએ કરીને રાજવાળી થયેલી તે નગરી શોભતી હતી. પૃથ્વી ઉપર ચક્રવર્તી જેવા તે રાજાના રાજ્યને સમગ્ર બુદ્ધિના નિષપદ્ય સુમિત્ર નામનો મત્રી શોભાવતો હતો.

એકદા તે નગરીમાં સ્વપર આગમને જાણનાર શ્રીમાન વિનયધર નામના મહાગુરુ અનેક વિદ્વાન મુનિઓ સહિત પધાર્યા. તેમનું આગમન સાંભળી રાજા હર્ષથી તેમની પાસે ગયો. તેમને વંદના કરી તેમના મુખથી સંસાર રૂપી અગ્નિ વડે તાપ પામેલા પ્રાણીઓને શાંતિ આપવામાં અમૃત રસ જેવી આ પ્રમાણેની ધર્મદેશના તેણે સાંભળી—“જિનધર્મનાં તત્ત્વોને વિષે કુશળતા ૧, મર્વ પ્રાણીઓ ઉપર ક્રૂરતા ૨, કષાયનો વિભ્ય ૩, ધર્મસંગથી કળા ૪, કુસંગનો ત્યાગ ૫, કમલા (લક્ષ્મી) નું દાન ૬ અને ક્રિયા કરવામાં તત્પરતા ૭ એ માત્ર કકારો મુક્તિને આપનારો છે.” આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપતા ગુરુને રાજાએ પુછ્યું કે—“હે પૂજ્ય ! ભાવ મહિત અને ભાવ રહિત કરેલા સત્કાર્યથી ઉપજત થયેલ પુણ્ય તુલ્યજ છે કે તેમાં કોઈ તફાવત છે ?” ગુરુએ કહ્યું કે—“હે રાજા ! ભાવ મહિત અને ભાવ રહિત એવા બે પ્રકારના ધર્મો જૂદા જૂદા ફળને આપે છે. તે તફાવત આ પ્રમાણે છે. ભાવ રહિત કરેલો ધર્મ માત્ર ઘણું ધન જ આપે છે, અને

લાવ સહિત કરેલો ધર્મ ધનને તથા સુંદર ભોગોને પણ આપે છે. હે રાજા ! આ વિષયમાં કન્યકુબ્જના રહેવાશી ધનદેવ અને લોગદેવ નામના બે ધનિકોનું વૃત્તાંત જાણવાથી તમને વધારે ખાતરી થશે. ” તે સાંભળી રાજા શુરને નમીને ગદેરમાં ગયો. પછી રાજાએ તે બન્ને ધનિકોનું વૃત્તાંત જાણવા માટે પોતાના પ્રધાનને ત્યાં મોકલ્યો.

સુમિત્ર મંત્રી કન્યકુબ્જ દેશમાં ગયો. ત્યાં પ્રથમ વીગ કર્કાડ ધનના સ્વામી ધનદેવને ઘેર તે પૂછતો પૂછતો ગયો. ત્યાં ઉક્લીના ભારણામાં જ કોઈ જીર્ણ વસ્ત્રવાળા વિલક્ષણ પુરૂષને જોઈને તેણે પૂછ્યું કે—“ધનદેવ ક્યાં છે ?” તેણે કહ્યું—“તેનું શું કામ છે ?” મંત્રીએ કહ્યું—“ હું તેને ઘેર આજે પરોણો આવ્યો છું. ” ત્યારે તે બોલ્યો કે—“હું મેશાં લાકડાનું બક્ષણ ધુણો કરે તેમ પરોણાઓ વડે હું બક્ષણ કરાવ્યો છું, તો પણ તું આજેજ આવ્યો છે, તો બલે, કાંઈ જોઈ રહ્યું હોય તો તું પૂર્ણ કર. હે વિચક્ષણ ! તું જેને પૂછે છે તે ધનદેવ હુંજ છું. ” પછી મંત્રી તેની પાસે બેઠો. ધનદેવ એક દોરડું વણતો હતો, તે કામ મંત્રી પાસે પણ મધ્યાન્હ કાળ સુધી તેણે કરાવ્યું. પછી મંત્રીને સાથે લઈ તે ઘરમાં ગયો. ત્યાં પ્રેતની જેવા તેના બાળકોને અને પિશાચી જેવી તેની સ્ત્રીને મંત્રીએ જોઈ. પછી ધનદેવ મંત્રીની સાથે લોજન કરવા બેઠો. તેમાં કાંમ, વાલ અને તેલ પીરસવામાં આવ્યા. હે લોકો ! કૃપણ પુરૂષના ઘરની ગૌરવતા જુઓ ! કહ્યું છે કે — “ કૃપણની જેવો દાતાર કોઈ ગયો નથી અને યશો પણ નહીં, કારણકે તે પોતાના ધનનો સ્પર્શ કર્યા વિના જ-લોગ કર્યા વિના જ સર્વ પરને આપી દે છે.” લોજનને છેડે શ્રેષ્ઠીએ દૂધ માગ્યું, તે લાવતાં રસ્તામાંજ દાસના હાથમાંથી દૂધનું પાત્ર પડીને કુટી ગયું, ‘ફુર્ન’ પુરૂષોને

સારા મનોરથ ઉત્પન્ન થતાજ નથી, અને કદાચ થાય તો તે તરતજ વિનાશ પામે છે. જુઓ, કાસના વૃક્ષને પુષ્પ તો આવે છે, પરંતુ તેને ફળ થતાં જ નથી.' લોજન કરી રહ્યા, પછી શ્રેષ્ઠીએ તેને પાનના પીડાને ઠેકાણે ખેરતું ચૂર્ણ આપ્યું. પછી તેણે આખો દિવસ મંત્રીને પોતાની સાથે ઉઘરાણીમા ફેરવ્યો. રાત્રિ સમય થતાં મંત્રીને દાસની પાસે સુવાડ્યો. માંકડ વિગેરેના ઉપદ્રવથી નિદ્રા રહિત મુતેલા મંત્રીએ અર્ધ રાત્રે કોઈ સ્ત્રીને જોઈ. તેણીએ તે દાસને કહ્યું કે—“ હે કામ કરવામાં મૂર્ખ દાસ ! તેં આજે દૂધનું પાત્ર ભાંગી નાખ્યું તે તારો મોટો અપરાધ થયો છે, તો પણ આ એકવાર તને માફી આપું છું. હવેથી એવું કાર્ય કરીશ નહીં. ” એમ કહી તે સ્ત્રી જતી રહી તેને મંત્રીએ જોઈ.

પ્રાતઃકાળે ઉઠીને મંત્રી ભોગદેવ શેઠને ઘેર ગયો. તેનું ઘર સાત માળનું હતું, તે ઘર વિમાનની જેમ દેવકુમાર જેવા મનુષ્યોથી ભરેલું હતું. ત્યાં જતાંજ દ્વારપાળે સન્માનથી તેમને આમ્મન આપી બેસાડ્યા. તેટલામાં અન્ધ ઉપર બેઠેલો, મોટી અમૃદ્ધિએ કરીને મનોહર, મયૂરપિચ્છના છત્રવડે સૂર્યના તાપનું નિવારણ કરતો, એક કદોડ દ્રવ્યનો સ્વામી અને ઘણા યાચકો-રૂપી વૃક્ષોને સિંચન કરનાર ભોગદેવ ઘણા પરિવાર સહિત રાજ-અભામાંથી ઘેર આવ્યો. તેને મંત્રી ઉભો થઈને મળ્યો, એટલે શ્રેષ્ઠીએ તેની સાથે રનેહથી કુશળતાના પ્રશ્નપૂર્વક વાતચીત કરી. ‘ જ્યાં આગત સ્વામીતનો પ્રશ્ન પણ ન હોય તે ઘર, પંડિતો તણ દે છે. ’ પછી શ્રેષ્ઠી મંત્રી સહિત સ્નાન તથા દેવપૂજા કરીને લોજન કરવા બેઠો. તે વખતે પાટલાઓ ઉપર પ્રથમ સુવર્ણના ધાળ મૂકાયા. પછી જાણે હાલતી ચાલતી સાક્ષાત્ લક્ષ્મી દેવી હોય એવી, કમળના સરખા નેત્રવાળી, મનોહર અલંકારોને ધારણ કરનારી અને કસ્તુરીના સુગંધવાળા વસ્ત્રને પહેરનારી તેની સ્ત્રી

પીરસવા આવી. તેમાં દ્રાક્ષા, ખર્જૂર, નારિંગ અને પકવાર્તવરે
 મનોહર, ઉત્તમ સ્મવાળી અને સ્વાદવરે જિન્હા ઇન્દ્રિયને સ્ત્રેષ્ઠ
 આપનારી મુખડી. ઘટના આકારવાળા સુગંધી મિહકુંસરીયા
 લાડુ, દેવતાઓના મનને પણ આનંદ આપનારા ઉત્તમ બીજા
 લાડુ, છત્રીમાં પ્રકારના પકવાન્નો, નવા શાળીના ભાત, સારી વધા
 ંલી દાળ, સુગંધી ઘી તથા બીજી ઉત્તમ ઉત્તમ લોજનની વસ્તુ
 એ પીરમી, મત્રી તથા લોગદેવ તે ઉત્તમ લોજનનો વારંવાર
 સ્વાદ લઈ અનુક્રમે સર્વ સ્વોર્ષ જમ્યા. લોજનને અતે શ્રેષ્ઠીએ
 દહી માગ્યું, તે વખતે તેનો ચાકર જે દિવસનું અસાર દહીં લા
 વતો હતો, તેટલામા ફાઈ પાસેના મામનો ખેડુત તાણુ દહીં
 રોકને ભેટ કરવા લાગ્યો. તે દહીં દાસે તેમને પીરસ્યું. તે જમીને
 ખન્ને અત્યંત તૃપ્તિને પામ્યા. લોજન કરી રહ્યા પછી કર્પૂર
 વિગેરે સુગંધી પદાર્થથી સુવાસિત કરેલાં પાનનાં બીડાં ખાઈ
 થોડીવાર વિશ્રાંતિ લીધી. પછી જાને જણા આ પ્રમાણે પરસ્પર
 ધર્મકથા કરવા લાગ્યા. “જીવ, અજીવ, પુરુષ, પાપ, આશ્રવ,
 સંવ, નિર્જરા, બધ અને મોક્ષ એ નવ તત્ત્વો છે. જ્ઞાનાવરણીય,
 દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર અને
 અતરાય એ આઠ કર્મે છે. તેમાં જ્ઞાનાવરણીયની પાંચ પ્રકૃતિઓ
 છે, દર્શનાવરણીયની નવ, વેદનીયની બે. મોહનીયની અઠાવીશ,
 આયુષ્યની ચાર, નામની એકસો ને ત્રણ, ગોત્રની બે અને
 અતરાયની પાંચ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે. ત્રણે કાળમાં વર્તનારા છ
 દ્રવ્યો છે. જીવો છ પ્રકારના (પટકાયવાળા) છે, છ લેશ્યાઓ
 છે, પાંચ અસ્તિકાયો છે, મત, સમિતિ, શુન્ધિ વિગેરે ચારિત્રના
 બેદો છે. આ સર્વે મોક્ષના કારણ છે, એમ ત્રણ ભુવનના પૂજ્ય
 શ્રીજિનેશ્વરેઓ કહેલું છે. તે સર્વ ઉપર જે બુદ્ધિમાન પ્રતિત કરે
 (અત્યંત તરીકે બાને) - શ્રદ્ધા કરે તથા તેનું આચરણ કરે તે સમ-

કિત દદિ કહેવાય છે, - ઇત્યાદિ ધર્મવિચાર કરી તેમણે આનંદમાં
 દવસ નિર્ગમન કર્યો. પછી રાત્રી સમયે શ્રેષ્ઠીએ તેને અંગાનદીના
 કાંઠાની જેવા કોમળ, સુકુમાર ગુણે કરીને ચુક્ત અને અમૂલ્ય
 દિવ્ય પદ્યક ઉપર સુવાડ્યો. ત્યાં પણ મધ્ય રાત્રીને સમયે
 મંત્રીએ શબ્દ સાંભળ્યો કે—“ હે શઠ અને 'કઠોર દાસ ! તું
 અસાર દહીં આપવા કેમ જતો હતો ? મેં નવું આણી આપ્યું
 હતું. આ એક અપરાધ તારો મેં માફ કર્યો છે, હવે પછી
 એવું કાર્ય કરીશ નહીં. ” એમ બોલતી કોઈ સ્ત્રી જતી હતી,
 તેને મંત્રીએ પૂછ્યું કે—“ હે સ્ત્રી ! તું કોણ છે ? આવા વચ-
 નની ચુક્તિનો વિવેક તારે કેમ કરવો પડ્યો ? હે ભદ્રે ! આવી
 વાણી મેં બન્ને શ્રેષ્ઠીને ઘેર સાંભળી, તેનો પરમાર્થ મને કહે. ”
 તે બોલી કે—“ હું તે બન્ને શ્રેષ્ઠીની ગોત્રદેવી છું. તારા રાજાને
 સંશય દૂર કરવા માટે મેં અહીં આવેલા તને આ સર્વ દેખાડ્યું
 છે. ” ફરીથી મંત્રીએ પૂછ્યું કે—“ હે દેવી ! બન્ને શ્રેષ્ઠીને લેખ
 ઘણો છે, તેમાં એકને ઘણો ભોગ છે, અને બીજાને બીલકુલ
 તેનો ભોગ નથી, તેનું શું કારણ ? ” દેવીએ કહ્યું કે—“ હે
 મંત્રી ! પૂર્વજન્મમાં આ ભોગદેવે ભાવથી સુકૃત કર્યું છે અને
 ધનદેવે ભાવ વિના જ પુણ્ય કર્યું છે, તેનું કળ તેમને આવું થયું
 છે. ભોગદેવના જીવે પૂર્વ ભવમાં ભાવપૂર્વક પવિત્ર ચરિત્રવાળા
 સુપાત્ર સાધુને દાન દીધું છે. કહ્યું છે કે—“ સુપાત્ર એ ક્ષેત્ર છે,
 દાતાર વાવનાર છે, ધનરૂપી બીજ છે, સમતા રૂપ જળ છે,
 વિનયવાળાં વચનરૂપ વાયુ છે, યશરૂપી પુષ્પ છે, પુણ્યરૂપી કળ
 છે અને સુખરૂપી રસ છે. ” તેથી આ ભોગદેવ શ્રેષ્ઠીને, અખૂટ
 લક્ષ્મી અને સદ્ભોગના વિસ્તારનો યોગ પ્રાપ્ત થયો છે. કારણ
 કે દાનનું ખર્ચ કળ એજ છે. ધનદેવના જીવે પૂર્વ ભવમાં સાધુને
 ભાવ વિના દાન દીધું હતું, તેથી તેને ધનની પ્રાપ્તિ થઈ છે
 ખરી; પણ તેનો ભોગ તેને નથી. કહ્યું છે કે—“ ઉત્તમ ભોગ-

રા સાધુઓનું વૈયાવૃત્ય કરવાનો અભિગ્રહ કરે, તથા હમેશા સૂગાર્થના સ્મરણપૂર્વક એકાગ્ર મન વડે અઢી હજાર નવકાર ગણે, તો તે હે ભગવન ! શું કામ પામે ? ” ભગવાન બોલ્યા કે—“હે જોતમ ! જે સાધુ જીવજીવતાં અભિગ્રહપૂર્વક ચાર વાર વાંચીને અથવા મુખ પાઠે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સ્વાધ્યાય ન કરે, તો તેને જ્ઞાનકુશીલિયો જણવો. અને જે કોઈ સાધુ જીવજીવનો અભિગ્રહ કરી હમેશાં અપૂર્વ-નવું જ્ઞાન ભણે, અથવા તેવી શક્તિ ન હોય તો પૂર્વે ભણેલાને ગણે, અથવા તેટલી પણ શક્તિ ન હોય તો અઢી હજાર વાર પંચ મગળ (નવકાર) નું પરાવર્તન કરે, તે સાધુને આરાધક જાણવો. તેવો સાધુ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય કરી તીર્થંકર અથવા ગણધરની પદવી પામી પ્રાંતે મોક્ષે જાય છે. ”

વળી વિદ્વાનોએ નિરંતર પોતપોતાને મમયે જ સ્વાધ્યાય કરવો તે કલ્યાણકારક છે. કાળવિના શાસ્ત્રનું પરાવર્તન કરવાથી-ગણવાથી તે ઉલ્લટું વિધનકારક થાય છે. કોઈ એક સાધુ ગત્રિના પહેલા પહોરે કાલિક્રિત્રુતનું પરાવર્તન કરતા હતા. તેને તેમાં મીતિરમ લાગવાથી કાળ વીતી ગયા છતાં તે ગણતા જ રહ્યા. સાધુએ અથવા શ્રાવકે સર્વ ક્રિયામાં કાળનું ઉલ્લંઘન કરવું યોગ્ય નથી. ઉદ્દેશે તો કાળના અતિક્રમનો દોષ લાગે છે. કહ્યું છે કે—“સાધુ યોગ્ય અવસરે જ જોગ્યરીએ જાય અને યોગ્ય અવસરે જ પ્રતિક્રમણ કરે, અયોગ્ય સમયને વર્જીને યોગ્ય સમયે જ તે તે ક્રિયા કરે. રાત્રિની પહેલી પોરમીએ સ્વાધ્યાય કરવો, બીજી પોરમીએ ધ્યાન કરવું, ત્રીજીએ નિદ્રાનો ત્યાગ કરવો (નિદ્રા લઈ લેવી.) અને ચોથી પોરમીએ સ્વાધ્યાય કરવો.” હવે પેલા સાધુ ગ્રંથના સમૂહોને ગણતાજ હતા, તેને જોઈ કોઈ સમ્યગ્દષ્ટિ દેવીએ તે સાધુને જોષ કરવાની ઇચ્છાથી વિચાર્યું કે—“આ જોત સાધુ અકાળે સૂત્ર ગણવામાં તદ્દત્તીન થઈ ગયા છે, તેથી તેને

સજ્જાયા

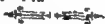
પ્રથમ ભણી ગયેલા શાસ્ત્રને જે ગણવું તે સ્વાધ્યાય કહેવાય છે. તે નિરંતર સાધુ અને શ્રાવકોએ કરવા લાયક છે. પંડિતોએ મનરૂપી વાનરને નિયંત્રિત કરનાર સ્વાધ્યાય હુમેશાં કરવો યોગ્ય છે. સર્વજ્ઞે કહેલા શાસ્ત્રનું ધ્યાન કરનારને ધર્મ-બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે. કહ્યું છે કે—“સ્વાધ્યાય કરવાથી પરમાર્થ રૂપ શુભ ધ્યાન ઉત્પન્ન થાય છે, સ્વાધ્યાયમાં વર્તતા પ્રાણીને ક્ષણે ક્ષણે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, તથા સ્વાધ્યાય કરનારને જીર્ણલોક, અપોલોક, તિર્યગ્લોક, નરક, જ્યોતિષી, વૈમાનિક અને સર્વ લોક તથા અલોક પ્રત્યક્ષ થાય છે.” સ્વાધ્યાયના પાંચ પ્રકાર છે.—વાચના ૧, પૃચ્છના ૨, પરાવર્તના ૩, અનુપ્રેક્ષા ૪ અને ધર્મકથા ૫. તેમાં ગુરૂની પાસે વિનયથી જે ભણવું તે વાચના કહેવાય છે. ૧ ભણેલાં શાસ્ત્રમાં રહેલા મંત્રશયનો નિર્ણય કરવો તે પૃચ્છના કહેવાય છે. ૨. પ્રથમ ભણેલા શાસ્ત્રનો વારંવાર ઉચ્ચાર કરવો તે પરાવર્તિ (પરાવર્તના) કહેવાય છે. ૩. શાસ્ત્ર સંબંધી જે વિચાર કરવો તે અનુપ્રેક્ષા કહેવાય છે. ૪. અને શાસ્ત્રની જે વ્યાખ્યા કરવી તે ધર્મકથા કહેવાય છે. ૫. ક્રિયા કરવામાં તત્પર રહેતા સાધુ તથા શ્રાવકે હુમેશાં ચાર વાર સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ. બુદ્ધિમાન પુરૂષોએ હુમેશાં સ્વાધ્યાય કરવામાં યત્ન કરવો. કારણ કે સ્વાધ્યાયનું ફળ કોટિ કરોડના દાનથી પણ અધિક છે. શ્રીનીશીથ સૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનમાં સ્વાધ્યાયનું ફળ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—“હે ભગવન ! અતિ તીવ્ર જ્ઞાનાવરણીય ઈર્મના ઉદ્ધવને લીધે હુમેશાં ગોખતા છતાં એક વર્ષે અર્ધો સ્લોક માત્ર પણ જેને ચિર પ્રતિષ્ઠિત (પાકો) થતો નથી, તેવા સાધુ જાવજીવ સુધી સ્વાધ્યાય કરના-

ન અને જોજન કરવાથી શક્તિ, પુરુષત્વ અને સારી સ્ત્રી, વૈભવ અને દાન દેવાની શક્તિ—આ સર્વ વિશુદ્ધ તપનુ કૃણ છે.”

આ પ્રમાણે દેવીનું વચન સાંભળીને મંત્રી મુખે નિદ્રાવશ થયો. પ્રાતઃકાળે શ્રેષ્ઠીએ વસ્ત્રાદિકવડે મંત્રીનો સત્કાર કર્યો પછી મંત્રી પોતાના નગરમાં આવ્યો, રાજાને તેણે ત્યાંનું સ્વરૂપ નિવેદન કર્યું. તે સાંભળી રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો. ત્યારપછી મંત્રી સહિત રાજા ભાવથી મધ્યક પ્રકારના ધર્મેનું આરાધન કરી ભર્વાતરે દેવલોકમાં જઈ ત્યાંથી મનુષ્ય થઈ અનન્ત મોક્ષમુખને પામ્યો. તેથી કરીને વિવેકી પ્રાણીઓએ શુભ ભાવવડે ધર્મ કર્યો. કેમકે ભાવ વિના કરેલા ધર્મેનું સંપૂર્ણ ફળ મળતું નથી. વગી ક્રિયા વિનાનો ભાવ અને ભાવ વિનાની ક્રિયા એ જાને વચ્ચે પણ સૂર્ય અને ખગોત જેટલું આંતર છે.

આ પ્રમાણે હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! મિત્રમેન રાજા અને મુમિત્ર મંત્રીએ ભાવથી સુકૃત કર્યું, તેમ તમે પણ શુભ ભાવપૂર્વક ધર્મ-કર્મમાં અત્યંત ઉદ્યમ કરો.

આ પ્રમાણે શ્રીતપાગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહો-પાધ્યાય શ્રીધર્મહંસગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીઈન્દ્રહસ ગણિએ રથેલી શ્રીઉપદેશકસ્તવસ્ત્રી નામની દીકાને વિષે ખીજી શાળામાં ભાવધર્મની આરાધનાના વિષય ઉપર મિત્રમેન રાજાના પર્ણનરૂપ ચૌહમે પદ્મવ મમાત્ર થયો.

પદ્મવ ૧૫ મો.

જેમ ચક્રાર પક્ષી ચિત્તમાં ચંદ્રનું ચિંતવન કરે છે, જેમ ચક્રવાક પક્ષી સૂર્યનું ધ્યાન ધરે છે અને જેમ મયૂર અત્યંત મર્જના કરતા નવા ઉજ્જત મેઘનું ધ્યાન કરે છે, તેમ હે ધર્મ-નાથ જિનેન્દ્ર ! પ્રાણીઓ તમારા દર્શનનું સ્મરણ કરે છે.

ભાવનું સ્વરૂપ કહ્યા પછી હવે સ્વાધ્યાય નામનું પંદરમું દ્વાર કહે છે.—

સજ્જાયા

પ્રથમ ભણી મયેલા શાસ્ત્રને જે મણ્વુ તે સ્વાધ્યાય કહેવાય છે. તે નિરંતર સાધુ અને શ્રાવકોએ કરવા લાયક છે. પંડિતોએ મનરૂપી વાનરને નિયંત્રિત કરનાર સ્વાધ્યાય હમેશાં કરવો યોગ્ય છે. સર્વજ્ઞ કહેલા શાસ્ત્રનું ધ્યાન કરનારને ધર્મ-બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે. કહ્યું છે કે—“સ્વાધ્યાય કરવાથી પરમાર્થ રૂપ શુભ ધ્યાન ઉત્પન્ન થાય છે, સ્વાધ્યાયમાં વર્તતા પ્રાણીને ક્ષણે ક્ષણે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, તથા સ્વાધ્યાય કરનારને જીર્ણલોક, અપોલોક, તિર્યગ્લોક, નરક, જ્યોતિષી, વૈમાનિક અને સર્વ લોક તથા અલોક પ્રત્યક્ષ થાય છે.” સ્વાધ્યાયના પાંચ પ્રકાર છે.—વાચના ૧, પૃચ્છના ૨, પરાવર્તના ૩, અનુપ્રેક્ષા ૪ અને ધર્મકથા ૫. તેમાં શુરની પાસે વિનયથી જે મણ્વુ તે વાચના કહેવાય છે. ૧ ભણેલાં શાસ્ત્રમાં રહેલા સંશયનો નિર્ણય કરવો તે પૃચ્છના કહેવાય છે. ૨. પ્રથમ ભણેલા શાસ્ત્રનો વારંવાર ઉચ્ચાર કરવો તે પરાવૃત્તિ (પરાવર્તના) કહેવાય છે. ૩. શાસ્ત્ર સંબંધી જે વિચાર કરવો તે અનુપ્રેક્ષા કહેવાય છે. ૪. અને શાસ્ત્રની જે બ્યાખ્યા કરવી તે ધર્મકથા કહેવાય છે. ૫. ક્રિયા કરવામાં તત્પર રહેના સાધુ તથા શ્રાવકે હમેશાં ચાર વાર સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ. બુદ્ધિમાન પુરોહિતે હમેશાં સ્વાધ્યાય કરવામાં યત્ન કરવો. કારણ કે સ્વાધ્યાયનું ફળ કોટિ ફળના દાનથી પણ અધિક છે. ત્રીનીશીથ સૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનમાં સ્વાધ્યાયનું ફળ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—“હે ભગવન ! અતિ તીવ્ર જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયને લીધે હમેશાં ગોખતા છતાં એક વર્ષે અઘોં સ્લોક માત્ર પણ જેને ચિર પ્રતિષ્ઠત (પાકો) થતો નથી, તેવા સાધુ જાવજીવ સુધી સ્વાધ્યાય કરના-

ન અને ભોજન કરવાથી શક્તિ, યુરૂષત્વ અને સારી સ્ત્રી, વૈભવ અને દાન દેવાની શક્તિ—આ સર્વ વિશુદ્ધ વપનું રૂપ છે. ”

આ પ્રમાણે દેવીનું વચન સાંભળીને મંત્રી સુએ નિદ્રાવશ થયો. પ્રાતઃકાળે શ્રેષ્ઠીએ વસ્ત્રાદિકવડે મંત્રીનો સત્કાર કર્યો. પછી મંત્રી પોતાના નગરમાં આવ્યો, રાજાને તેણે ત્યાંનું સ્વરૂપ નિવેદન કર્યું. તે સાંભળી રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો. ત્યારપછી મંત્રી સહિત રાજા ભાવથી સમ્યક્ પ્રકાશના ધર્મનું આરાધન કરી ભવાંતરે દેવલોકમાં જઈ ત્યાંથી મનુષ્ય થઈ અનંત મોક્ષમુખને પામ્યો. તેથી કરીને વિવેકી પ્રાણીઓએ શુભ ભાવવડે ધર્મ કર્યો. કેમકે ભાવ વિના કરેલા ધર્મનું સંપૂર્ણ રૂપ મળતું નથી. વળી ક્રિયા વિનાનો ભાવ અને ભાવ વિનાની ક્રિયા એ બન્ને વચ્ચે પણ સૂર્ય અને ઝાંઝાત જેટલું આંતરું છે.

આ પ્રમાણે હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! મિત્રસેન રાજા અને સુમિત્ર મંત્રીએ ભાવથી સુકૃત કર્યું, તેમ તમે પણ શુભ ભાવપૂર્વક ધર્મ-કર્મમાં અત્યંત ઉદ્યમ કરો.

આ પ્રમાણે શ્રીતપાગંધ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહો-પાધ્યાય શ્રીધર્મહંસગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીદ્વિહંસ ગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશકટ્ટપવલ્લી નામની ટીકાને વિષે બીજી શાખામાં ભાવધર્મની આરાધનાના વિષય ઉપર મિત્રમેન રાજાના વર્ણનરૂપ ચૌદમો પલ્લવ સમાપ્ત થયો.

પલ્લવ ૧૫ મો.

જેમ ચક્રોર પક્ષી ચિત્તમાં ચંદ્રનું ચિંતવન કરે છે, જેમ ચક્રવાક પક્ષી ‘સૂર્યનું’ ધ્યાન ધરે છે અને જેમ મયૂર અત્યંત અર્જુના કરતા નવા ઉત્તત મેઘનું ધ્યાન કરે છે, તેમ હે ‘ધર્મ-નાથ જિનેન્દ્ર ! પ્રાણીઓ તમારા દર્શનનું સ્મરણ કરે’ છે.

ભાવનું સ્વરૂપ કલ્યાણ પછી હવે સ્વાધ્યાય નામનું ‘ચંદ્રસુ’ દ્વાર કહે છે.—

સજ્ઞાપ

પ્રથમ ભણી, ગયેલા શાસ્ત્રને જે ગણવું તે સ્વાધ્યાય કહેવાય છે. તે નિરંતર સાધુ અને શ્રાવકોએ કરવા લાયક છે. પંડિતોએ મનરૂપી વાનરને નિયંત્રિત કરનાર સ્વાધ્યાય હમેશાં કરવો યોગ્ય છે. સર્વજ્ઞ કહેલા શાસ્ત્રનું ધ્યાન કરનારને ધર્મ-બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે. કહ્યું છે કે—“સ્વાધ્યાય કરવાથી પરમાર્થ રૂપ શુભ ધ્યાન ઉત્પન્ન થાય છે, સ્વાધ્યાયમાં વર્તતા પ્રાણીને ક્ષણે ક્ષણે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, તથા સ્વાધ્યાય કરનારને ભર્વલોક, અપોલોક, તિર્યગ્લોક, નરક, જ્યોતિષી, વૈમાનિક અને સર્વ લોક તથા અલોક પ્રત્યક્ષ થાય છે.” સ્વાધ્યાયના પાંચ પ્રકાર છે.—વાચના ૧, પૃચ્છના ૨, પરાવર્તના ૩, અનુપ્રેક્ષા ૪ અને ધર્મકથા ૫. તેમાં શુરૂની પાસે વિનયથી જે ગણવું તે વાચના કહેવાય છે. ૧ ભણેલાં શાસ્ત્રમાં રહેલા સંશયનો નિર્ણય કરવો તે પૃચ્છના કહેવાય છે. ૨. પ્રથમ ભણેલા શાસ્ત્રનો વારંવાર ઉચ્ચાર કરવો તે પરાવૃત્તિ (પરાવર્તના) કહેવાય છે. ૩. શાસ્ત્ર સંજોગથી જે વિચાર કરવો તે અનુપ્રેક્ષા કહેવાય છે. ૪. અને શાસ્ત્રની જે વ્યાખ્યા કરવી તે ધર્મકથા કહેવાય છે. ૫. ક્રિયા કરવામાં તત્પર રહેતા સાધુ તથા શ્રાવકે હમેશાં ચાર વાર સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ. બુદ્ધિમાન પુરૂષોએ હમેશાં સ્વાધ્યાય કરવામાં યત્ન કરવો. કારણ કે સ્વાધ્યાયનું કૃણ કોટિ ૬૦ ના દાનથી પણ અધિક છે. શ્રીનીશીથ સૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનમાં સ્વાધ્યાયનું કૃણ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—“હે ભગવન ! અતિ તીવ્ર જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયને લીધે હમેશાં ગોખતા છતાં એક વર્ષે અર્ધો શ્લોક માત્ર પણ જેને ચિર પ્રતિષ્ઠિત (પાકો) થતો નથી, તેવા સાધુ, જાવજીવ સુધી સ્વાધ્યાય કરના-

રા સાધુઓનું વૈયાવૃત્ત્ય કરવાનો અભિગ્રહ કરે, તથા હમેશા સૂગાર્યના સ્મરણપૂર્વક એકાગ્ર મન થડે અઢી હજાર નવકાર ગણે, તો તે હે ભગવન્ ! શું કૃપા પામે ?” ભગવાન જોડ્યા કે—“હે જ્ઞાનમ ! જે સાધુ જીવજીવનો અભિગ્રહપૂર્વક ચાર વાર વાંચીને અથવા મુખ પાઠે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સ્વાધ્યાય ન કરે, તો તેને જ્ઞાનકુશીલિયો જણાયો. અને જે કોઈ માધુ જીવજીવનો અભિગ્રહ કરી હમેશાં અપૂર્વ-નવું જ્ઞાન ભણે, અથવા તેવી શક્તિ ન હોય તો પૂર્વે ભણેલાને ગણે, અથવા તેટલી પણ શક્તિ ન હોય તો અઢી હજાર વાર મંત્ર મગજ (નવકાર) નું પરાવર્તન કરે, તે સાધુને આરાધક જાણવો. તેવો માધુ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય કરી તીર્થંકર, અથવા ગણધરની પદવી પામી પ્રાંતે મોક્ષે જાય છે. ”

૫મી વિદ્વાનોએ નિરંતર પોતપોતાને મમમે જ સ્વાધ્યાય કરવો તે કલ્યાણકારક છે. કાળવિતા ગ્રામનું પરાવર્તન કરવાથી-ગણવાથી તે ઉલટું વિનકારક થાય છે. કોઈ એક માધુ રાત્રિના પહેલા પહેરે કાલિક શ્રુતનું પરાવર્તન કરતા હતા. તેને તેમાં પ્રીતિરસ લાગવાથી કાળ ચીતી ગયા છતાં તે ગણતા જ રહ્યા. સાધુએ અથવા શ્રાવકે સર્વ ક્રિયામાં કાળનું ઉલ્લંઘન કરવું યોગ્ય નથી. ઉલ્લંઘે તો કાળના અતિક્રમનો દોષ લાગે છે. કહ્યું છે કે—“સાધુ યોગ્ય અવસરે જ યોગ્યરીએ જાય અને યોગ્ય અવસરે જ પ્રતિક્રમણ કરે, અયોગ્ય સમયને વર્જીને યોગ્ય સમયે જ તે તે ક્રિયા કરે. રાત્રિની પહેલી પોરમીએ સ્વાધ્યાય કરવો, બીજી પોરમીએ ધ્યાન કરવું, ત્રીજીએ નિદ્રાનો ત્યાગ કરવો (નિદ્રા લઈ લેવી.) અને ચોથી પોરમીએ સ્વાધ્યાય કરવો.” હવે પેલા સાધુ ગ્રંથના સમૂહોને ગણતાજ હતા, તેને જોઈ કોઈ મમ્ય-ગૃહિ દેવીએ તે સાધુને બોધ કરવાની ઇચ્છાથી વિચાર્યું કે—“આ જીન સાધુ અકાળે સૂત્ર ગણવામાં તટ્કીન થઈ ગયા છે, તેથી તેને

કોઈ મિથ્યાદ્રષ્ટિ દેવ છળશે. માટે તેને તે વાત સમજાવું ” એમ વિચારી તેનું અત્યંત હિત ઇચ્છતી તે દેવી આભીરીનું રૂપ કરી માથે છાશનો ઘડો મૂકી ‘ છાશ ઈયો છાશ ’ એમ મોટે સ્વરે બોલતી સાધુના ઉપાદ્રવ પાસેથી વારંવાર જાવઆવ કરીને સાધુના કાન ફેડવા લાગી. તેથી શ્રવણના સ્ફોટને નહીં સહન કરી શકતા તે સાધુ બોલ્યા કે—“ હે સ્ત્રી ! શુ આ સમય છાશ વેચવાનો છે ? ” ત્યારે તે બોલી કે—“ હે લગતના મિત્ર ! જો આ છાશ વેચવાનો સમય નથી, ત્યારે શું તમારે આ રવાખ્યાયનો સમય છે ? હે મુનિ ! ઉપયોગ આપો.” તે માંભળી મુનિએ ઉપયોગ આપી કાળનો વ્યતિક્રમ જાણ્યો. તેથી મિથ્યાદુષ્ટ આપી તેણે પોતાનો આત્મા નિર્મળ કર્યો.

કોઈ એક વખત અર્ધ રાત્રીએ અતુલ બુદ્ધિના સ્થાનરૂપ કોઈ આચાર્ય પોતાના શિષ્યોને ઉંચે સ્વરે શાસ્ત્રનો અર્થ સમજાવતા હતા. તે વખતે ઉપાદ્રવની પાસે કોઈ મચ્છીમાર ફરતો હતો, તેણે શરૂના સુખથી ઘણાં માછલાંઓ ઉત્પન્ન થાય એવા એક ચૂર્ણની હકીકત માંભળી; તેથી તેણે ચૂર્ણ બનાવીને તે મચ્છીમારે પોતાના ઘડાના પાણીમાં નાંખ્યું, એટલે તે ચૂર્ણના પ્રભાવથી તેમાં ઘણાં માછલાંઓ ઉત્પન્ન થયા. લોકો કહે છે કે— “ મણિ, મંત્ર અને ઔષધિઓ પૃથ્વીતળ ઉપર અચિંત્ય પ્રભાવવાળી હોય છે ” તે વાત મત્ત છે. પછી તે મચ્છીમાર ચૂર્ણના પ્રયોગથી ઘણા મત્સ્યો ઉપજાવી તેને વેચીને મુખે મુખે પોતાની આજીવિકા કરવા લાગ્યો, અનુક્રમે ધનાઢ્ય પણ થયો. એકદા શરૂએ તેને જોઈને પૂછ્યું કે—“ તુ મુખે કરીને તારો નિર્વાહ શી રીતે કરે છે ? ” ત્યારે તે બોલ્યો કે—“ આપની કૃપાથી મારી આજીવિકા મુખે કરીને ચાલે છે. ” શરૂએ પૂછ્યું—“ અમારી કૃપા શી રીતે ? ” ત્યારે તેણે શરૂની પાસે ખરી હકીકત નિવેદન કરી. તે માંભળી શરૂને અતિ ખેદપૂર્વક વિચાર થયો કે—“ અહો ! અ-

કાળે શિષ્યોની પાસે શાસ્ત્રના અર્થનો પ્રકાશ કર્યો, તે જીવ-
 ઘાતને માટે થયો. ” પછી જીવહિંસાની નિવૃત્તિ કરવા માટે ગુરુએ
 તેને બીજું ચૂલું બતાવ્યું, અને કહ્યું કે ‘ એક ચોરડામાં ખા-
 નગી રીતે ચોતરફથી બારણાં બંધ કરી આ ચૂલુંનો ઉપયોગ
 કરવાથી તને ધણો મોટો લાભ થશે. ’ પછી તે મચ્છીમારે ગુરુના
 કહેવા પ્રમાણે ચૂલું તૈયાર કરી તેનો ઉપયોગ કર્યો કે તરત જ
 તેમાંથી એક સિંહ ઉત્પન્ન થયો. તેણે તે મચ્છીમારનું બક્ષણ
 કર્યું. આ પ્રકારે ગુરુએ હંમેશાં પાપને વધારનારી હિંસાનું
 નિવારણ કર્યું. અહો ! મુનીશ્વરની શક્તિ ! અહો ! તેનું ઉત્તમ
 તત્ત્વજ્ઞાન ! ત્યાર પછી ગુરુએ તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ પોતાનો
 આત્મા નિર્મળ કર્યો. આ કારણથી હંમેશાં યોગ્ય મમયે જ
 શ્રુતનો અભ્યાસ કરવો.

હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! શ્રુતનું માહાત્મ્ય કેટલું બધું બળ-
 વાન છે ? તે જુઓ, આ ‘કળિકાળમાં’ પણ પ્રાણીઓના ભૂત
 ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણે લવોના અંશયનો નાશ કરનારા
 છેલા સૂરિ થશે. તેનું ચરિત્ર આ પ્રમાણે:—

કેવળજ્ઞાન વડે સૂર્ય સમાન શ્રીમહાવીર સ્વામીએ સર્વે
 ગણધરોને ત્રિપદી આપી હતી. ઈંદ્રભૂતિ, અગ્નિભૂતિ,
 વાયુભૂતિ, વ્યક્ત, સુધમ્નો, મંડિત, મૈર્યપુત્ર, અંકપિત, અચલ-
 ખાતા, મેનાર્ય, અને પ્રલાસ એ નામના પૃથક્ પૃથક્ વંશના
 અધ્યાર-ગણધરોએ તે ત્રિપદી ઉપરથી સર્વ વિદ્યાઓના નિધિ
 સમાન, સર્વ ધર્મતત્ત્વોને પ્રકાશ-કરનાર તથા ત્રણ જન્મમાં રહેલી
 અનંત વસ્તુઓના સ્વરૂપને દેખાડનાર બાર અંગ રચ્યાં હતાં.
 તે સર્વ ગણધરો આદિઓ જાતિના, ઉપાધ્યાય, બાર અંગને રચ-
 નારાં એક માસના પાદપોષગમ અનશન કરનાર, સર્વ લબ્ધિ-
 ઓના સમુદ્ર, વજ્રપલનારાય નામના પ્રથમ સંઘયણવાળા,
 સમચતુરશ્ચ સંસ્થાનને ધારણ કરનારા અને જિનશાસનનો પ્રકાશ

કરવામાં સૂર્ય સમાન હતા. તેમાંથી શ્રીમહાવીર સ્વામી જીવતાં જ નવ ગણધરો મોક્ષ પામ્યા હતા, અને ઈંદ્રમૃતિ તથા સુધર્મા એ બે ભગવાનના મોક્ષ ગમન પછી સિદ્ધિપદ પામ્યા છે. શ્રીજંમૂ-
સ્વામી છેલ્લા કેવળી થયા છે. તે મોક્ષ ગયા પછી દશ વસ્તુનો વિચ્છેદ થયો છે. તે વિષે કહ્યું છે કે “મનઃ પર્યવ જ્ઞાન ૧, પર-
માવધિ જ્ઞાન ૨, પુલાક લવિધ ૩, આહારક શરીર ૪, સપક શ્રેણી ૫, ઉપશમ શ્રેણી ૬, જિનકલ્પ ૭, ત્રણ સંયમ ૮, કેવ-
ળજ્ઞાન ૯ અને મોક્ષ ૧૦ આ દશ સ્થાનો જંમૂસ્વામી પછી નષ્ટ થયાં છે.” જંમૂસ્વામી છેલ્લા કેવળી થયા ત્યાર પછી પ્રભાવસ્વામી
૧, શય્યંભવ ૨, યશોભદ્ર ૩, સંમૃતિવિજય ૪, ભદ્રગાહુ ૫, અને સ્થૂળભદ્ર ૬, એ છ કૃતકેવળી (એટલે પુર્વા) થયા છે. આર્યમહા-
ગિરિ અને આર્યમુદુસ્ત્રીથી આરંભીને વજ્રસ્વામી મુધીના દશ પૂર્વી થયા છે. શ્રીમહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ પછી એક હજાર વર્ષ પૂર્વ-
નો વિચ્છેદ થયો છે. અહો ! કાળનો વિલાસ કેવો છે ? આ અવ-
સર્પિણીને વિષે પાંચમા આરામાં એ હજાર ને ચાર યુગપ્રધાન આચાર્યો થશે. તેમાં છેલ્લા સૂરિ દુષ્પ્રસહ નામના થશે. તે
સ્વર્ગમાંથી યવીને મનુષ્ય થશે, તેને મદ્રાદિક દેવો નમસ્કાર કરશે, તેનું શરીર બે હાથનું થશે, છઠ્ઠું પર્યંત ઉચ્ચતપ કરશે,
બારવર્ષ ગૃહવાસે રહેશે, ચાર વર્ષ મુનિપણે રહેશે અને ચાર
વર્ષ સૂરિપદ પાળશે. મમુદ્ર શારદાચાર્યની પદવી પામશે, દશ-
વૈકાલિક વિગેરે અલ્પ સિદ્ધાંતના જ્ઞાનવાળા થશે, તેટલા જ્ઞાનથી
પણ પ્રાણીઓના જૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એવા ત્રણ ભવ
સંબંધી નદેહનો નાશ કરશે. જિનેશ્વરના સ્વરૂપ આગમનો પણ
મેરો પ્રભાવ છે. કહ્યું છે કે—“સ્વર્ગથી યવીને દુષ્પ્રસહસૂરિ,
કુદગુપ્તી માધ્વી, નાગીલ નામનો શ્રાવક અને સત્યશ્રી નામની
શ્રાવિકા એ ચારનો છેલ્લો સંધ થશે. એક સાધુ, એક સાધ્વી, એક

કાળે શિષ્યોની પાસે શાસ્ત્રના અર્થનો પ્રકાશ કર્યો, તે જીવ-
 ઘાતને માટે થયો. ” પછી જીવહિંસાની નિવૃત્તિ કરવા માટે ગુરૂએ
 તેને બીજું ચૂલું બતાવ્યું, અને કહ્યું કે ‘ એક જોરડામાં આ-
 નગી રીતે ચોતરફથી બારણાં બંધ કરી આ ચૂલુંનો ઉપયોગ
 કરવાથી તને ઘણો મોટો લાભ થશે. ’ પછી તે મચ્છીમારે ગુરૂના
 કહેવા પ્રમાણે ચૂલું તૈયાર કરી તેનો ઉપયોગ કર્યો કે તરન જ
 તેમાંથી એક મિંદ ઉત્પન્ન થયો. તેણે તે મચ્છીમારનું ભક્ષણ
 કર્યું. આ પ્રકારે ગુરૂએ હમેશાં પાપને વધારનારી હિંસાનું
 નિવારણ કર્યું. અહો ! મુનીશ્વરની શક્તિ ! અહો ! તેનું ઉત્તમ
 તત્ત્વજ્ઞાન ! ત્યાર પછી ગુરૂએ તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ પોતાનો
 આત્મા નિર્ભળ કર્યો. આ કારણથી હમેશાં યોગ્ય મમથે જ
 શ્રુતનો અભ્યાસ કરવો.

હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! શ્રુતનું માહાત્મ્ય કેટલું બધું બળ

માન ખીજો કોઈ પર્વત નથી, અને મળેંદ્રપદકુંડના જળ સમાન ખીજું કોઈ જળ નથી. આ ત્રણ વસ્તુઓ ત્રણ ભુવનમાં અદ્વિતીય છે. " સિદ્ધચક્રના નવ પદ તથા નમસ્કારના નવપદ ગણવાનું કૃત્ર તથા તે નિમિત્તે કરવાના તપાદિક, મંત્રચનસારોદ્ધાર અને ચૈત્યવંદન વાખ્ય વિગેરે ગ્રંથોમા કહેલ છે. નવકારમાં અકમ્લ અમ્લરો છે, નવ પદો છે અને આઠ સંપદાઓ છે. તેમા આઠમી સંપદા બે પદવાળી છે, બાખ્ય અને મહાનિશીથ સૂત્રમાં છઠ્ઠી મંપદાને બે પદવાળી કહી છે. આ નમસ્કાર મંત્ર શ્રી મુખર્મા સ્વામીએ પૂજેલો છે, શ્રી જમ્ખૂસ્વામીએ તેનો ઉદ્ધાર કરી પૂજ્યો છે, અને ચૈત્ય પૂર્વધર શ્રી ભદ્રલાહુસ્વામીએ પણ પૂજ્યો છે. ભગવતી સૂત્ર તથા આવશ્યક સૂત્રની ચૂલિમાં પાંચ પદનો નમસ્કાર મંત્ર કહ્યો છે, અને (અનાનુપૂર્વોએ ગણતાં તે પાંચ પદના એકસો ને વીશ ભેદ થાય છે. પરમમંત્રના ખીજરૂપ પ્રથમ અરિહંતાદિક પાંચ પદો છે, અને ત્યાર પછી ' દસો પંચ નમુકારો ' એ વિગેરે ચાર પદ તેની ઉપર ચૂલિકા રૂપ છે, તે (ચૂલિકા) ના તેત્રીશ અક્ષરો છે, અને તે પરમમંત્રની શક્તિને પ્રગટ કરવામાં પ્રધાન-મુખ્ય છે. તેથી સર્વ મળીને અડસઠ અક્ષરવાળો નમસ્કાર મંત્ર પરિપૂર્ણ અક્ષરવાળો થાય છે. વિધિપૂર્વક સ્વેત અને સુગંધી એક લાખ પુષ્પો લઈ એક એક વાર મંત્ર ગણી એક એક પુષ્પ મૂકી ભવ્ય પ્રાણી એકાગ્ર ચિત્તે તેનો જાપ કરે, તો તે ત્રણ ભુવનમાં અધિક પ્રભાવવાળું તીર્થકર પદ, ચક્રવર્તી પદ અને ગ્રણધર પદ પામે છે. તો પછી ખીજ શેષ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ તેને સુલભ થાય તેમાં શું કહેવું ? સિદ્ધાંત રૂપી ગોરક્ષ (દહીં) ના ઉપરેલા ચારરૂપ માખણના પિંડની જેવા આ પાંચ નમસ્કારનું સ્મરણ કરનારની ઇષ્ટસિદ્ધિ થાય છે. નમસ્કારના પ્રભાવથી શ્રીદેવ નામનો રાજા જગતને આશ્ચર્ય કરનારી સામાન્ય લક્ષ્મીને પામ્યો હતો, તેનું દર્શાવ આ પ્રમાણે-

શ્રાવક અને એક શ્રાવિકા પણ જો જિનેશ્વરની આજ્ઞામાં હોય તો તેને સઘ કહેવો, જાકીનો મઘ અરિથના મમૂહ તુલ્ય મમજવો ” છેવટ દુધ્રસહ સૂરિ અહમનુ અનશન કરી એક માગરોપમના આયુધ્યવાળા મૌઘર્મ દેવલોકમાં દેવ થશે. ત્યારથી ચવી ભરતક્ષેત્રમ અવતરી મોક્ષે જશે. ‘ જેના ’ પ્રભાવથી દુધ્રમહ નામના છેલ્લા યુગપ્રધાન સૂરિ ત્રણ જગતમાં પૂજાયા, તે જિનવાણીમય આગ મનુ પરાવર્તન નિરતર કરવું. ’

આ પ્રમાણે શ્રી તપાગચ્છ ૩૫ી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહો પાધ્યાય શ્રી ધર્મહ મગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી ઇન્દ્રહંસમણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશ કટપવલ્લી નામની ટીકાને વિવે બીજી શાખામાં સ્વાધ્યાયના વિષય ઉપર દુધ્રસહસૂરિવર્ણન નામનો ૫૬-રમો પદસવ અમાપ્ત થયો.

પદસવ ૧૬ મો.

જે કથાયો ચાર ચાર પ્રકારને ધારણ કરે છે, તેવા ચાર કથાયોને એટલે એકદર ૧૬ કથાયોને અમાવીને જે પ્રમિદ્ધિને પામ્યા છે, તે શ્રી શાતિનાથ સોળમાં તીર્થકર તમારી લક્ષ્મીને મોટે થાઓ.

સ્વાધ્યાયનુ સ્વરૂપ કહ્યા પછી હવે નમસ્કારરૂપ મોળમુ દ્વાર દેખાડવાની ઇચ્છાથી કહે છે

નમુકારો.

મારી કરણી કરવામાં તત્પર થયેલા નિપુણ માણસોએ પચ પરમેષી નમસ્કાર અત્યંત રમરણ કરવા લાયક છે. પચ નમસ્કારનું ધ્યાન કરવાથી તે અત્યુચ્ચેને કંડ્યાણકારક થાય છે અને સર્વ મનવાદિતને દેનાર હોવાથી તે કટપવૃક્ષની જેવો છે. કહ્યું છે કે-“ નમસ્કાર સમાન બીજો કોઈ મત્ર નથી, શત્રુજય સ

માન ખીજે કોઈ પર્વત નથી, અને ગજેન્દ્રપદકુંડના જળ મમાન ખીજુ કોઈ જળ નથી. આ ત્રણ વસ્તુઓ ત્રણ ભુવનમાં અદ્વિતીય છે. ” સિદ્ધચક્રના નવ પદ તથા નમસ્કારના નવપદ ગણવાનું ફળ તથા તે નિમિત્તે કરવાના તપાદિક, પ્રવચનસારોદ્ધાર અને ચૈત્યવંદન બાધ્ય વિગેરે શ્રેયોમા કહેવું છે. નવકારમાં અરુઢ અક્ષરો છે, નવ પદો છે અને આઠ સંપદાઓ છે. તેમા આઠમી સંપદા એ પદવાળી છે, બાધ્ય અને મહાનિશીય સૂત્રમાં છઠી સંપદાને એ પદવાળી કહી છે. આ નમસ્કાર મંત્ર શ્રી મુદ્રમા સ્વામીએ પૂજેલો છે, શ્રી જમ્બૂસ્વામીએ તેનો ઉદ્ધાર કરી પૂજ્યો છે, અને ચૈત્ય પૂર્વધર શ્રી બદ્રલાહુસ્વામીએ પણ પૂજ્યો છે. ભગવતી સૂત્ર તથા આવશ્યક સૂત્રની ચૂલિમાં પાંચ પદનો નમસ્કાર મંત્ર કહ્યો છે, અને (અનાનુપુર્વોએ ગણતાં તે પાંચ પદ ના એકસો ને વીસ બેઠ થાય છે. પરમમંત્રના ખીજરૂપ પ્રથમ અરિહંતાદિક પાંચ પદો છે, અને ત્યાર પછી ‘ ઇસો વંચ નમુકારો ’ એ વિગેરે ચાર પદ તેની ઉપર ચૂલિકા રૂપ છે, તે (ચૂલિકા) ના તેત્રીસ અક્ષરો છે, અને તે પરમમંત્રની શક્તિને પ્રગટ કરવામા પ્રધાન-મુખ્ય છે, તેથી સર્વ મળીને અડસઠ અક્ષરવાળો નમસ્કાર મંત્ર પરિપૂર્ણ અક્ષરવાળો થાય છે. વિધિપૂર્વક સ્વેત અને સુગમ્રી એક લાખ પુષ્પો લઈ એક એક વાર મંત્ર ગણી એક એક પુષ્પ મૂકી બધા પ્રાણી એકાગ્ર ચિત્તે તેનો જાપ કરે, તો તે ત્રણ ભુવનમા અધિક પ્રભાવવાળું તીર્થકર પદ, ચક્રવર્તી પદ અને ગણધર પદ પામે છે. તો પછી ગ્રીષ્ઠ શેષ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ તેને સુલભ થાય તેમા શું કહેવું ? સિદ્ધાંત રૂપી ગોચસ (દર્હી) ના ઉધરેલા સારરૂપ માળાણના પિંડની જેવા આ પાંચ નમસ્કારનું સ્મરણ કરનારની ઇષ્ટસિદ્ધિ થાય છે. નમસ્કારના પ્રભાવથી શ્રીદેવ નામનો રાજા જગતને આશ્ચર્ય કરનારી સામ્રાજ્ય લક્ષ્મીને પામ્યો હતો, તેનું દર્શાવ આ પ્રમાણે—

શ્રીદેવ રાજાની કથા.

આ ભરત ક્ષેત્રમાં કાંપીલ્યપુર નામનું નગર છે. તે પોતાની સમૃદ્ધિના બળ રૂપી વાયુએ કરીને બીજાં નગરોના મોટા ગર્વ રૂપી વૃક્ષોને કંપાવતું હતું. તેમા શ્રીહર્ષ નામે રાજા હતો. તે શત્રુ રાજાઓ રૂપી સ્ફુરાયમાન તારાઓના તેજને તિરસ્કાર કરવામાં નિપુણ ચંદ્રની જેમ લોકોને આહ્વાદ આપતો હતો. તે રાજાને શ્રીદેવ નામે કુમાર હતો. તે પિતાના વંશરૂપી વિશાળ પ્રાસાદ ઉપર કળરાની ઉપમાને ધારણ કરતો હતો, તથા મહોન્મત્ત હસ્તીની જેવો બળવાન હતો. એકદા શરદ ઋતુમાં શ્રીહર્ષ રાજા દિગ્વિજયને માટે પોતાના દેશથી ચાલ્યો. શ્રેષ્ઠ ન્યાયથી શોભતા તે રાજાએ કાશી, કુશાન, સૌવીર વિગેરે અનેક દેશોના સ્વામીઓને છતી જયલક્ષ્મી મેળવી ત્યાર પછી તે કામરૂપ નામના દેશમાં ગયો. ત્યાં યશરૂપી જળને વરસાવનારી બાણોની ધારાને મૂકીને તેણે તે દેશના સ્વામી સાથે યુદ્ધ કર્યું. તે બન્ને ખર્ચ વડે અને બાણો વડે દ્વંદ્વ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા, તેમના હિત્ર યુદ્ધના બચથી પરાજય તો નાશી જ ગયો. તેમનું બચકર યુદ્ધ જોવા માટે દેવતાઓ આવ્યા, તેઓએ ‘તમે બન્ને અતુલ પરાક્રમી છો.’ એમ કહી તેમને યુદ્ધથી નિવર્તન કર્યું. તેથી તે બન્ને વજ્રમલકર્મીને પ્રાપ્ત કર્યા વિના જ પોતપોતાના નગરમાં ગયા. ત્યારપછી આકુળતા સહિત શ્રીહર્ષ રાજાએ ચિરકાળ સુખી રાજ્ય કર્યું.

એકદા શ્રીહર્ષ રાજાએ રાત્રિને વિષે ચંદ્રને અસ્ત પામતો જોયો, તત્કાલ જ તેનું મન વૈરાગ્યથી રંજિત થયું, તેથી તે આ રિત્ર પ્રહણ કરવા ઉત્સુક થયો. પ્રાતઃકાળે સદ્ગુણવાળા શ્રીદેવ મુનિને પોતાના રાજ્યપર સ્થાપન કરી નિર્મળ અંતઃકરણપૂર્વક

તેણે આ પ્રમાણે શિખામણ આપી—(“ હે વત્સ ! આઠ બાળ-
 તોને કદાપિ કરવી નહીં, આઠ કરવી, આઠ મૂકવી, આઠને
 મનમાં ધારણ કરવી, અને આઠનો જરા પણ વિશ્વાસ કરવો
 નહીં. તે આ પ્રમાણે—ગઠ માણસનો સંગ ૧, ખરાબ સ્ત્રી ૨,
 ક્રોધ ૩, વ્યગ્ર ૪, અત્યંત કામગીતા ૫, અન્યાયનું ધન ૬,
 કદાપ્રહ ૭, અને મૂર્ખતા ૮ એ આઠ કરવા લાયક નથી. ઉત્ત-
 મ માથે મૈત્રી ૧, સહુણોનો અભ્યાસ ૨, કળામાં કુશળતા ૩,
 દાક્ષિણ્ય ૪, કંઠજ્ઞા (દયા) ૫, યમ ૬, નિયમ ૭ અને ઇદ્રિયોનું
 દમન ૮ એ આઠ કરવા લાયક છે. નિર્લજ્જપણ ૧, અવિનય ૨,
 કુશીળપણ ૩, કઠોરતા ૪, માયા ૫, અન્યાય ૬, અપયશ-
 વાળું કાર્ય ૭ અને અસત્ય ૮ એ આઠ નિરંતર તજવા લાયક
 છે. ઉપચાર (વિનય) ૧, બોલેલા વચનનો નિર્વાહ ૨, સુભા-
 પિત ૩, સાહસ (પરાક્રમ) ૪, સારી વિદ્યા ૫, રાંચકેષ રહિત
 સત્યદેવ ૬, સત્ય શુદ્ધ ૭ અને સત્ય ધર્મ ૮ એ આઠ નિરંતર
 હૃદયમાં ધારણ કરવા યોગ્ય છે. કામી પુરુષ ૧, સર્પ ૨, જળ
 ૩, અગ્નિ ૪, સ્ત્રી ૫, શત્રુ ૬, રાગ ૭ અને રાજા ૮ આ
 આઠનો હે પુત્ર ! સ્વપ્નમાં પણ વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય નથી.)
 હે વત્સ ! તારે કદાપિ દુર્જનોનો સંગ કરવો નહીં, નિરંતર
 ધર્મને વિષેજ જુદી રાખવી, અને હુમ્મિશાં પણ નમસ્કારનું
 ધ્યાન કરવું. ” આ પ્રમાણે પુત્રને શિક્ષા આપીને રાજાએ
 ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું.

૧ આ કાર્તિકમાં લખેલો સર્વ પાઠ લખેલી પ્રતમાં ૭ પ્રાકૃત સા-
 પાળી ગાથાઓ છે તેમાંથી લીધેલા છે તે માથાઓ હીરાદાસ હંસ-
 રાજ જામનગરવાળા તરફથી છપાયેલી પ્રતમાં ખિલકુલ છે નહીં પરંતુ
 તેને ખદસે એક સંસ્કૃત શ્લોક છે, કે જે લખેલી પ્રતમાં છે જ નહીં.
 તે શ્લોકનો અર્થ ‘કાર્તિક પૂરો થયા પછી લખેલો છે.

મોટી કાલ્પિએ કરીને મનોહર શ્રીદેવ રાજા પણ પિતાની
 જ જેમ ન્યાયથી પૃથ્વીનું ચાલન કરવા લાગ્યો. એકદા પિતાના
 વૈરનું સ્મરણ કરી કામરૂપ દેશને જીતવાની ઇચ્છાથી શ્રેષ્ઠ મંત્રી-
 ઓએ નિષેધ કર્યા છતાં પણ તે રાજા મૈત્ર્ય સહિત ચાલ્યો.
 બંને રાજાનાં સૈન્યો ભરતીમાં આવેલા પૂર્વ અને પશ્ચિમ સમુદ્રની
 જેમ પરસ્પર એકઠાં થઈને યુદ્ધ કરવા લાગ્યાં. તે રણસંઘામમ
 શ્રીદેવ રાજાના સુભટો પરાજિત થયા, તેથી પત્થર ભારીને ઉડા
 દેલા પક્ષીઓની જેમ તેઓ ભિન્ન ભિન્ન દિશાઓમાં નાશ
 થયા. રાજા પણ જીવ લઈને નાસતો એક મોટા અરણ્યમાં આર્થ
 પડ્યો. કોપ પામેલું કર્મ જે કાર્ય કરે છે, તે પાંડિતો ચિંતવી
 પણ શક્તિ નથી. કહ્યું છે કે—“પુરૂષાર્થને, કુળને અને ઉત્તમ
 ગુણોને ધિક્કાર છે. અર્થાત તેઓ નિર્ભંજ છે, માત્ર એક દૈવ જ
 બળવાન છે. એમ બાણીને હે મિત્ર ! તું ખેદને છોડી દે. કારણકે
 મહાપરાક્રમી સિંહ પર્વતની શુક્રમાં અને અરણ્યમાં પ્રવાસ કરે
 છે અને પરાક્રમ રહિત બિલાડો રાજાના મહેલમાં વસે છે. ”
 વળી કહ્યું છે કે—“સૂર્ય ચંદ્રને રાહુ ગ્રસે છે, રામચંદ્ર વિગેદને
 વનવાસ વેઠવો પડ્યો, સ્ત્રીતાને પોતાના પતિએ ત્યાગ કર્યો તે
 દુઃખ ભોગવવું પડ્યું, નળ રાજાને પ્રિયા તથા રાજ્યલક્ષ્મીનો
 વિયોગ થયો, શ્રીકૃષ્ણને બાલ્યાવસ્થામાં ગોપને ઘેર રહેવું
 પડ્યું, અને દ્રૌપદીને પાંચ ભર્તાર થયા. આ સર્વ ભોઈ (બાણી)
 ગુણીજનોએ મનમાં વિચારવું કે કર્મનો નાશ કદિ પણ થતો નથી.”
 પછી અરણ્યમાં તૃપાતુર થયેલા શ્રીદેવ રાજાને કોઈ બિલ્લે જળ-
 પાન કરાવ્યું. ‘જેવી તેવી પણ વસ્તુ અવસરે આપી હોય તો
 તે ઘણા ફળવાળી થાય છે. ’ અરણ્યમાં ફરતાં રાજાએ એક
 મુનિને ભોઈ તેને હર્ષથી નમસ્કાર કર્યા, અને તેમના મુખથી
 સંસારસમુદ્રથી તારનાર ધર્મ આ પ્રમાણે સાંભળ્યો—“ જન્મ,
 જરા અને મરણથી મુક્ત થયેલા જિનેશ્વરોએ આ સંસારનો

પાર પામવા માટે સાધુધર્મ અને શ્રાવકધર્મ એવા બે માર્ગો જ કહેલા છે. "પછી બે પ્રકારના ધર્મનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ સાંલગીને ગળ બોલ્યો કે- "હે પૂજ્ય ! સુખ સંપત્તિના નિધાન રૂપ સાધુ-ધર્મ પાળવાને તો હું નમર્ય નથી, માટે હે મુનીશ્વર ! મુખેથી થઈ શકે એવો ઉત્તમ ધર્મ મને બતાવો કે જેથી હું વિપત્તિ રૂપી સમુદ્રને તરીને માફ રાજ્ય મુખે ભોગવું." તે સાંલગીને મુનિરાજ નિઃસ્પૃહ છતાં પણ દુઃખી જનના વત્સલ હોવાથી બોલ્યા કે—

"હે ભદ્ર ! પંચ પરમેષ્ઠીનો નમસ્કાર સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ કરવામાં અદ્વિતીય સાધન છે. કોઈ પુરૂષ સાધુ અથવા જિનપ્રતિમાની સમક્ષ નવ વાર નમસ્કાર મંત્રનો યથાસ્થિત જપ કરે તો તેને ભૂત, પ્રેત, પિશાચ વિગેરે છળી શકતા નથી. નમસ્કાર મંત્રનો એક અદ્વાર સાત સાગરોપમની સ્થિતિના અશુભ કર્મોનો નાશ કરે છે, તેનું એક પદ પચાસ સાગરોપમના અશુભ કર્મોનો નાશ કરે છે, અને આખો મંત્ર સાતસો સાગરોપમના અશુભ કર્મોનો નાશ કરે છે. જિનેશ્વરો વંદન અને નમસ્કારને અર્હ-લાયક છે, પૂજા સત્કારને અર્હ છે, તથા સિદ્ધિગમનને અર્હ છે, તેથી તેઓ અર્હત કહેવાય છે. અર્હતને નમસ્કાર કરવાથી તે જીવને હજારભવથી મુક્ત કરે છે અને જીવથી નમસ્કાર કર્યો હોય તો તે બોધિ (સમક્ષિત)ને આપ્ત કરાવનાર થાય છે. સિદ્ધના જીવો અલોકમાં ધર્મોક્તિકાય નહીં હોવાથી જઈ શકતા નથી, તેથી લોકના અગ્ર ભાગે (છેડે) રહે છે, તેઓ અર્હી શરીરનો ત્યાગ કરી ત્યાં જઈ સિદ્ધિ પદને પામે છે. ઈપત પ્રાગ્ભાર નામની પૃથ્વીથી (સિદ્ધશિલાથી) લેકાંત એક ચોજન ઉચે છે, અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી મોક્ષનું સ્થાન બાર ચોજન ઉચે છે. નિર્મળ જળના કણીયા, રૂપું, હીમ, ગાયનું દૂધ અને મોલીના હાર-તેના જેવી ઉત્ત્વજ અને ચત્તા કહેલા છત્રના સંસ્થાન વાળી તે સિદ્ધશિલા છે, એમ જિનેશ્વ-

રોએ કહ્યું છે. તે ૪૫ લાખ યોજન લાંબી પહોળી વર્તુલ છે. તેની પરિધિ એક કરોડ બેતામ્રીશ લાખ ત્રીશ હજાર પ્રસે ને યોગ-
 ધુપચાસ યોજનની છે. તેનો ધરાળર વચ્ચેનો ભાગ આઠ યોજન
 બારો છે, ત્યાંથી પાતળો થતો થતો છેક છેડાને વિષે અંશુળના
 અમંખ્યાતમા ભાગ જેટલો પાતળો છે. સિદ્ધના શ્રવેની ઉત્કૃષ્ટ
 અવગાહના એક યોજનનો ૨૪ મો ભાગ એટલે ત્રણ સો ને તેત્રીશ
 ધનુષ તથા એક ધનુષનો ત્રીજો ભાગ અધિક હોય છે,
 સિદ્ધેની મધ્યમ અવગાહના ચાર હાથ અને એક હાથના
 બે ત્રીજા ભાગ જેટલી એટલે ૪૮ હાથની કહેલી છે. (આ
 તીર્થંકરને આશ્રી જઘન્ય મમજ્વી.) સિદ્ધેની જઘન્ય અવગા-
 હના એક હાથ અને આઠ અંશુળથી કાંઈક વધારે કહેલી છે.
 સિદ્ધેને કરેલો નમસ્કાર સર્વ પાપનો નાશ કરનાર છે, તે સર્વ
 મંગળોમાં બીજું મંગળ છે. પાંચ પ્રકારના આચારને પાંગતા
 તથા તેનો પ્રકાશ કરતા (કહેતા) હોવાથી ઉચ્ચ કોટિના મુનિ
 આચાર્ય કહેવાય છે. આચાર્યને કરેલો નમસ્કાર સર્વ પાપનો નાશ
 કરે છે. તે સર્વ મંગળોમાં ત્રીજું મંગળ છે. જિનેશ્વરે કહેલી
 વાણીને ધાર અંગોમાં ગણધરોએ શ્રુયેલી છે, તેનો સ્વાધ્યાય
 કરવાથી તેમજ ભણાવવાથી ઉપાધ્યાય કહેવાય છે. ઉપાધ્યાયને
 કરેલો નમસ્કાર સર્વ પાપનો નાશ કરે છે. તે સર્વ મંગળોમાં ચોથું
 મંગળ છે. નિર્વાણને સાધનારા એવા મન, વચન અને કાયાના
 યોગને સાધુઓ સાધે છે અને સર્વ પ્રાણીઓને સમાનપણે જી-
 ઝે છે, તેથી તે ભાવસાધુ કહેવાય છે. સાધુઓને કરેલો નમસ્કાર
 સર્વ પાપનો નાશ કરે છે, અને તે સર્વ મંગળોમાં પાંચમું મંગળ
 છે. આ પાંચ પરમેષ્ઠિનો નમસ્કાર સર્વ પાપનો નાશ કરે છે, અને
 તે સર્વ મંગળોમાં પ્રથમ મંગળ છે. આ મહામંત્રનો એકાગ્ર
 ચિત્તથી જે પુરૂષ વિધિપૂર્વક એક લાખ જાપ કરે, તે સર્વ પ્રકા-
 રની સંપત્તિ પામે છે. ”

આપ્રમાણે ગુરૂમહારાજના મુખથી નમસ્કારનું મહાત્મ્ય સાં-
ભળીને શ્રીદેવ રાજ શકતા રહિતપણે—સરળ ચિત્તે દુઃખનો નાશ
કરનાર તે મત્ર વિધિપૂર્વક ભણ્યો. પછી મુનિએ રાજાને કહ્યું
કે—“હે રાજા ! જે આ જિનેશ્વરનું ચૈત્ય તું જુઓ છે, તેનો વૃત્તાંત
નમસ્કારની આરાધનાના ફળવાળો હોવાથી હું તને કહું છું, તે
સાંભાળ.—

સૌધર્મ નામના પહેલા દેવલોકમાં હૈમવ્રત નામે દેવ હતો.
તેણે એકદા કોઈ કેળીને નમસ્કાર કરીને પૂછ્યું કે—“ મને
બોધિલાભ (સમકિતની પ્રાપ્તિ) થશે કે નહીં ? ” કેળીએ
જવાબ આપ્યો કે—“તું અહીંથી ચલીને વાનર થઈશ, તે ભવમાં
તને બોધિની પ્રાપ્ત કરીશ થશે. ” આ પ્રમાણે માંભળીને તે દેવ
પોતાને પ્રતિજ્ઞા થવા માટે અરણ્યમાં દરેક શિક્ષા ઉપર પોતાને
સ્વર્ગ અને મોક્ષનું મુખ આપવામાં સાક્ષીભૂત અહમ્મ અક્ષરવાળાં
નવકારમંગલા પદો કોતર્યા. પછી દેવનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયે ત્યાંથી
ચલીને તે વાનર થયો. ‘ સસારરૂપી રંગમંડપમાં રહેલો જીવ-
રૂપી નટ કયા કયા રૂપને નથી ગ્રહણ કરતો ? સર્વ રૂપોને ગ્રહણ
કરે છે. ’ પછી તે વાનર નવકારનાં પદો જોઈ જોઈને તરકાળ નતિ-
સ્મરણ જ્ઞાનને પામ્યો, તેથી વૈરાગ્ય સાથે સમકિત પામી તેણે
તરકાળ અનશન ગ્રહણ કર્યું. ત્યાંથી મરીને ફરીથી તે જ સૌધર્મ
દેવલોકમાં તે ઉત્પન્ન થયો. ‘ સમુદ્રનું રત્ન કોઈ વખત પર્વતની
નદીમાં તણાતું તણાતું પાછું સમુદ્રમાં પળ જઈ શકે છે. ’ તે
દેવે નિર્મળ અંતઃકરણથી આ કૈલાશ પર્વતના જેવું ઉજ્જવળ અને
મોટું શ્રીશાંતિનાથ જિનેશ્વરનું ચૈત્ય કરાવ્યું છે, માટે તેમાં
જઈને તું મહામંત્રનો જપ કરવાથી વાંચિત વસ્તુને પામીશ.”

આ પ્રમાણે ગુરૂના મુખથી માંભળી શ્રીદેવ રાજ તે ચૈત્યમાં
જઈ વિધિપૂર્વક પંચ નમસ્કારનો એક લાખ જપ કરવા લાગ્યો.
તે વખતે પાસે રહેલા ક્ષેત્રપાળ વિગેરે દેવોએ તેને અનેક પ્રકા-

રના ઉપસંગો કર્યા, તે દ.સહ ઉપમેગોને પણ તેણે મદન કર્યા. છેવટ લાખ નાંપ પૂર્ણ થયો ત્યારે હેમચંદ્ર નામના દેવે આવીને તેને કંઈ કું—“હ રાજા ! પચ પચેછીના નમસ્કારનો એકાગ્ર પણાથી ઘોડા પણ લપ કર્યો હાય તો તે એક છત્રવાળું આ ગ્રાન્ય-ચક્રવર્તીપણુ આપે છે. હ રાજા ! તે પણ એકાગ્રચિત્તે નવકાર મંત્રનું ધ્યાન કર્યું. છે, તેથી તુ આ પૃથ્વી ઉપન મહાનાબ ધદશ ” આ પ્રમાણે કહીને તે દેવ શ્રીદેવ રાજાને તેના કાચિદ્ય પુરમા લઈ ગયો, અને તેના ગત્યપર તેને સ્થાપન કર્યો. આ નમસ્કારનું જ માહાત્મ્ય મમજવુ. પછી શ્રીદેવ ગળાએ કામડપ દેશના રાજાને તથા ખીજા સર્વે રાજાઓને જીતી લીધા, તેથી તે મર્વે તેના મેવકો થયા નમસ્કારના પ્રભાવથી તેણે ચિરકાળ સુધી એક છત્રવાળું રાજ્ય ભોગવ્યું, અને છેવટ આયુષ્ય પૂર્ણ થયે મરીને તે મહોદ્ર દેવલોકમાં દેવ થયો. તે ગાળનો જીવ ત્યાંથી સ્થવીને ત્રીજે જાવે મોક્ષપામશે. તેથી નમસ્કારનું સ્મરણ કરવામા બુદ્ધિમાન જનોએ અવશ્ય ઉદ્ધમ કરવો.

હું લખ્ય જનો ! આપ્રમાણે શ્રીદેવ રાજાની કથા કર્ણગોચર કરીને (સાંભળીને) સિદ્ધાતના સારંમૂત પરમેષ્ઠી મંત્રનું સ્મરણ કરવા અત્યંત તત્પર થાઓ.

આ પ્રમાણે શ્રીતપગચ્છ રૂપી આકાશમા સૂર્ય સમાન મહો-પાધ્યાય શ્રીધર્મહંમ ગણિના ગ્રિધ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્રહ સગણિએ રવેત્રી શ્રીઉપદેશકેત્તપવલ્લી નામની ટીકાને વિષે શ્રીજી શાખામા નમસ્કાર મંત્રનું રૂજ જણાવનાર શ્રીદેવ રાજાના વર્ણન નામનો સાળમો પદલવ મમાપ્ત થયો.

પદલવ '૧૭ મો.

જેના નામમંત્રને સ્મરણ કરવાના પ્રભાવથી મનુષ્યોના પરમા અનેક પ્રકારની મપત્તિઓ વિહ્વાસ કરે છે અને ચોતરફ

આણ્ણમાદિક આડ મિદ્ધિઓ સ્કુરાયમાન થાય છે, તે શ્રીકૃષ્ણનાથે સ્વામી તમારા કલ્યાણને માટે થાઓ.

પંચ પરમેષ્ઠી નમસ્કારના સ્મરણનું માહાત્મ્ય કહ્યા પછી હવે પરોપકાર નામનું મત્તરમું દ્વાર કહે છે —

પરોવયારો અ

‘ પરોપકાર-પર એટલે જગતમાં વર્તતા પ્રાણીઓ, તેમના વસ્ત્ર અને ધન વિગેરે આપવાથી ઉત્તમ શ્રાવકોએ હમેશાં ઉપકાર કરવો. ’

પુણ્યના ફળને લોગવનાર કેટલાક મનુષ્યો ઘણું ધન ઉપાર્જન કરી તેનો સંગ્રહ કરી રાખે છે, અને બીજા કેટલાક મનુષ્યો તે ધનવડે પરોપકાર કરીને પુણ્યનો સંગ્રહ કરે છે. કહ્યું છે કે— ‘ પરોપકારને માટે જ વૃક્ષો ફળવાળાં થાય છે, પરોપકારને માટે જ ગાયો દૂધ આપે છે, પરોપકારને માટે જ નદીઓ વહે છે અને પરોપકારને માટે જ સત્પુરુષોની સંપત્તિઓ છે, પરોપકાર કરવાથી પુણ્ય થાય છે, અને પરને પીડા ઉપજાવવાથી પાપ થાય છે. એમ વિચારી સર્જનિઓ પરોપકાર કરવામાં જ યત્ન કરવો યોગ્ય છે. શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ ઉપર દેવ તુષ્ટમાન થયો, ત્યારે તેણે તેની પાસે લોકોના ઉપકારને માટે જ ચદનની ભેરી માગી લીધી હતી. અહો ! તેની કેવી પરોપકાર બુદ્ધિ ?

શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવની કથા.

ત્રણ ખંડ ભરતના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણ દ્વારિકા નગરીમાં રાજ્ય કરતા હતા. તેણે કોઈથી પરાલવ પમાડી ન શકાય તેવા પરાક્રમના કલ્લોલોવડે અનેક રાજ્યોને પ્લાવિત (પરાજિત) કર્યા હતા. એકદા સુંધર્મા સંભામાં સિંહાસન ઉપર બેઠેલા ઇંદ્રે શ્રીકૃષ્ણની પ્રશંસા કરી, કારણ કે ‘ સન્નનો હરકોઈના પણ શુભોત્સવ કીર્તન કરે જ છે. ’ “ શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ કો-

ઈના પણ દુર્ગુણ (દોષ) નો ઉચ્ચાર કદાપિ કરતા નથી, તથા નીચ ચુદ્ધવડે કદાપિ કોઈની સાથે ચુદ્ધ કરતા નથી. ” આણુ ઇંદ્રનું વચન સાંભળી કોઈ ઇર્ષ્યાળુ મિથ્યાદષ્ટિ દેવ તે વાતને અત્ય નહીં માનવાથી તેની પરીક્ષા કરવા માટે પૃથ્વી પર આવ્યો તેણે શ્રીકૃષ્ણના જવાના માગમા એક દુર્ગધવાળા કુતરાનું રૂપ વિકુર્ચ્યું. તે માર્ગેથી જતા મૈન્યમાથી કેટલાક માણસો દુર્ગધથી ખેદ પામી નામિકાને વાકી કરવા લાગ્યા, કેટલાએક શુકવા લાગ્યા, કેટલાએક પાછા વળવા લાગ્યા, અને કેટલાએક તે માર્ગનો ત્યાગ કરી બીજે માર્ગે જવા લાગ્યા ત્યારપછી શ્રીકૃષ્ણ વિકાર રહિતપણે તે જ માર્ગે નીકળ્યા, તે વખતે તેના પગિવારના લોકોએ તેને તે માર્ગે જવાનો નિષેધ કર્યો છતાં તેણે તે માર્ગનો ત્યાગ કર્યો નહીં. ક્રમકે ‘મત્પુરૂપે કદાપિ મન્માર્ગનો ત્યાગ કરતા નથી’ અનુક્રમે તે રાત્ર કુતરા પાસે આવ્યા, તેને જોઈને બોલ્યા કે—“અહો ! શ્યામ વર્ણવાળા આ કુતરાના સ્વેત દાંતો બાણે કે મરકત મણિના થાળમા કપૂરના કકડા મૂક્યા હોય એવા થોભે છે. ” આ પ્રમાણે શુણ્ણ શ્રદ્ધણુ કરી તે કુતરાની પ્રશંસા કરી ‘જગતમા શુણ્ણગ્રાહી જનો થોડા હોય છે, તેમા પણ શુણ્ણ સેવન કરનારા તો ઘણાજ થોડા હોય છે, અને આજણીની જેમ દોષોને શ્રદ્ધણુ કરનારા દોષવાળા માણસો ઘણા હોય છે. ’ શ્રીકૃષ્ણે નેમિનાથ સ્વામી પાસે જઈ તેને વદના કરી પછી તેમના મુખથી ધર્મદેશના માલગી પાછા વળીને જેટલામા દ્વારિકામા પ્રવેશ કરે છે, તેટલામા તેના કર્ણને વિષે તેમના અશ્વનું હરણુ થયાની વાર્તાએ પ્રવેશ કર્યો. તરત જ કૃષ્ણ તેની પાછળ દોડ્યા, અને તેને કહ્યું કે—“ હે પરાક્રમી ! જતો ન રહે, ઉભો રહે ” તે સાંભળી આકાશમા રહેલો તે બોલ્યો કે—“ રણસપ્તમામ કરીને આ અશ્વને છોડાવે. ” ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે સુભટો રૂપી સમુદ્રને કોલ પમાડે તેવું બચકર

યુદ્ધ પ્રારંભ્યું. તેમાં પરાજય પામેલા તે દેવે કહ્યું કે—“ હે મુદ્ધિના નિધાન કૃષ્ણ રાજા ! મારી સાથે પાર્થિવ (પાટુ) ના પ્રહારથી યુદ્ધ કરી તમારો અશ્વ ગ્રહણ કરો. ” ત્યારે વિષ્ણુ ત્યાં કહે—“ હે દેવ ! હું કદાપિ નીચ યુદ્ધવડે યુદ્ધ કરતો નથી. ભલે તમે અશ્વ લઈ જાઓ અને મને પરાજય પામેલો માનજો. ” તે સાંભળી દેવનું મન રંજિત થયું. તેણે ઇંદ્રે કરેલી તેની પ્રશંસાની વાત કહીને કહ્યું કે—“ હે રાજા ! મેં તમારી બન્ને પ્રકારે પરીક્ષા કરી છે, તેમાં તમે ઇંદ્રે કહ્યા તેવા જ ગુણી જણાયા છો, માટે મારી પાસે કાંઈ પણ વરદાન માગો. ” ત્યારે કૃષ્ણે તેની પાસે લોકોના ઉપકારને માટે માત્ર જેના શબ્દશ્રવણ માત્રથી જ રાગનો નાશ થાય એવી શ્રેષ્ઠ ચંદનની ભેરી માગી. તે આપીને તે દેવ સ્વર્ગે ગયો.

કૃષ્ણે દેવે આપેલી ભેરીનો એક રક્ષક નીમ્યો. તે ભેરી છ માત્રે એક વાર વગાડવામાં આવતી, તેનો શબ્દ સાંભળવાથી છ માત્ર સુધીના ઉત્પન્ન થયેલા પ્રજાના રાગો નાશ પામતા હતા, અને બીજા છ માત્ર સુધી નવા રાગો ઉત્પન્ન થતા નહોતા. તે ભેરી છ છ મહિને વગાડવામાં આવતી, તેથી પરદેશી લોકો પણ પોતાના રાગનો નાશ કરવા ત્યાં આવતા હતા, ભેરી વગાડવાનો મમય દ્વર હોવાથી કેટલાક માણસો તેટલા દિવસ ત્યાં રહેવા ઇચ્છતા નહીં અને પોતાના દેશમાં જવા ઉત્સુક જાનતા, તેથી તેઓ ભેરીના રક્ષકને કોટી સુવર્ણ આપી તેની પાસેથી પોતાના રાગની શાંતિ માટે તે ભેરીમાંથી એક એક ચંદનનો કકડો લેતા હતા તેને ઠેકાણે તે રક્ષક બીજા કકડા જોડતો હતો. આ રીતે કેટલોક કાળ ગયો ત્યારે તે ભેરી કંથા જેવી થઈ ગઈ, એટલે તેનો શબ્દ જે આખી નગરીને પૂરી દેતો હતો, તે માત્ર સભામાં પણ પૂરો સંભળાતો નહીં. ‘એકલા તે ભેરી વગાડી’ તે વખતે તેનો તેવો અદ્ય શબ્દ ‘સાંભળી રાજાએ’ તેના રક્ષકને

બોલાવી ભેરી ભેઈ, એટલે તેને બધા કકડાવડે નવીજ બનેલી ભેઈ રક્ષકપર ક્રોધ કરીને તે હુણે નાશ કર્યો. ન્યાયી રાજાએ હુણેનું દમન કરવું જ ભેઈએ, નહીં તો તે હુણે જે પાપ કરે તેનો છટો ભાગ રાજાને પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યારપછી રાજાએ અઠમ તપ કરી તે દેવની ફરીથી આરાધના કરી, એટલે તે દેવે પ્રસન્ન થઈ તેને બીજી ભેરી આપી. ‘લોકોનો ઉપકાર એવી રીતે કરવો ભેઈએ કે જેથી તે ક્રિયા (પરોપકાર) માધુના મનને પણ આનંદ આપનારી થાય.’ કૃષ્ણે તે ભેરીનો નવો રક્ષક કર્યો. તેણે તે ભેરીને બરાબર સાચવી, તેથી રાજાએ તેને ઘણું ધન આપી તેનું સન્માન કર્યું.

જેઓ પરોપકાર કરવામાં આસક્ત હોય છે, તેઓ જ પૃથ્વીપર સત્પુરુષો કહેવાય છે, તેમને ચાણાક્ય કરતાં પણ અધિક ખુદિવાળો પુરુષ વર્ણવી શકે નહીં. તેવા સર્વ લોકને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનાર પરોપકારી શ્રી વિક્રમાદિત્ય રાજાનો વૃત્તાંત હું બોલ્યો ! તમે સાંભળો.—

શ્રી વિક્રમાદિત્ય રાજાની કથા.

માલવ નામના દેશમાં પૃથ્વીના ભૂધણ રૂપ અને લક્ષ્મી દેવીને કીડા કરવાનાં ગૃહ રૂપ ઉજ્જયિની નામની નગરી ચાલે છે. તે નગરીમાં શત્રુઓને ત્રાસ પમાડનાર, પૃથ્વીનું બરણ પોષણ કરનાર અને તેજવડે તપતા સૂર્યને પણ છતનાર વિક્રમાર્ક નામનો રાજા હતો. તે પોતાની દષ્ટિએ પડતા દરેક દુઃખીને એકે હજાર સોનેંચા આપતો હતો, કવિતા કરનાર કવિને દશ હજાર સુવર્ણનું દાન આપતો હતો, જેની વાણી સાંભળી પોતાને હસવું આવે તેવા કુશળ પુરુષને લક્ષ સુવર્ણ આપતો હતો અને પોતાને પ્રસન્ન કરનાર કવિરાજને કોટી સુવર્ણ આપતો હતો—આવો તેણે નિયમ કર્યો હતો.

એકદા સૂર્ય જેમ આતઃકાળે ઉદયાચળ પર્વતને શોભાવે તેમ વિક્રમાદિત્ય રાજા સિંહાસનને શોભાવતો હતો, તે વખતે પ્રતિહારે આવીને કહ્યું કે—“કોઈ લિક્ષુ આપને જોવાની ઇચ્છાથી દ્વાર પામે આવેલો છે, તેના હાથમાં ચાર શ્લોકો છે, તે અહીં આવે કે જાય ? ” રાજાએ જવાબ આપ્યો કે—“ હાથમાં ચાર શ્લોકો લઈને આવેલા લિક્ષુને દશ લાખ સુવર્ણ અને ચૌદ શામનો આપુ છું. હવે તેને આવવાની ઇચ્છા હોય તો આવે, અને જવું હોય તો જાય. ” રાજાનો આ જવાબ પ્રતિહારે લિક્ષુને કહ્યો, ત્યારે તેણે રાજા પાસે જવાની ઇચ્છા જણાવી. તેથી તત્કાળ પ્રતિહારે તેને મહામાં પ્રવેશ કરાવ્યો, તે વખતે રાજા સિંહાસન ઉપર પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખીને બેઠો હતો. તેને લિક્ષુએ આવા અર્થવાણો શ્લોક કહ્યો કે—“ હે રાજા ! તમે સર્વદા સર્વ પ્રકારનું દાન આપો છો, એમ પાંડિતો તમારી સ્તુતિ કરે છે તે મિથ્યા છે, કારણ કે શત્રુઓ તમારી પીઠને પામી શકતા નથી અને પરત્રીઓ તમારું વક્ષઃસ્થળ પામી શકતી નથી. ” આ પ્રમાણે સાંભળી રાજા પૂર્વ દિશાનો ત્યાગ કરી દક્ષિણ તરફ મુખ રાખી બેઠો, ત્યારે તે લિક્ષુ પણ તેની સન્મુખ જઈ બીજા શ્લોક બોલ્યો, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે:—“ હે રાજા ! તમે આ અપૂર્વ ધનુષવિદ્યા ક્યાંથી શીખ્યા છો ? કેમકે માર્ગણનો (બાણનો) મમૂહ તમારી સમીપે આવે છે, અને ગુણ (પ્રત્યંચા) દેશાંતરમાં જાય છે. ” તે સાંભળી રાજા દક્ષિણ દિશાનો ત્યાગ કરી પશ્ચિમ સન્મુખ બેઠો, ત્યારે લિક્ષુ પણ ત્યાં જઈને ત્રીજો શ્લોક બોલ્યો, તેનો અર્થ

૧ બાણનો સમૂહ દેશાંતરમાં જવો બોધ્યો અને પ્રત્યંચા સમીપે આવવી બોધ્યો, તેથી આ અપૂર્વ વિદ્યા ઘઈ વાસ્તવિક અર્થે છે જે માર્ગણનો સમૂહ પાસે આવે છે, અને ગુણ એટલે મત્ર દેશાંતરમાં જાય છે.

આ પ્રમાણે છે:—“ હે રાજા ! તમારા ધનુષનો ટંકાર શબ્દ સાંભળીને શત્રુના હૃદયરૂપી ઘડાઓ પુટી ગયા, પરંતુ તેમાંનું પાણી તેમની સ્ત્રીઓનાં નેત્રોમાંથી ગળ્યું, એ મોટું આશ્ચર્ય છે. ” તે સાંભળી રાજા પશ્ચિમ દિશાનો ત્યાગ કરી ઉત્તર તરફ બેઠો, ત્યાં પણ તે વિદ્વાન તેની સન્મુખ જઈ ચોથો અનુબ્રુપ શ્લોક બોલ્યો, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે—“ હે રાજા ! સરસ્વતી તમારા મુખમાં રહેલી છે અને લક્ષ્મી તમારા હસ્ત-કમળમાં રહેલી છે, પરંતુ શું કીર્તિ તમારા પર કોપ પામી છે કે જેથી તે દેશાંતરમાં જતી રહી છે ? ” તે સાંભળી રાજા ઉચ્ચ દિશાનો પણ ત્યાગ કરી સિંહાસન પરથી ઉભો થઈ બોલ્યો કે—“ હે ભિક્ષુ ! આરે દિશાનું માફં આપું રાજ્ય તમને અર્પણ કરું છું, મારે તમે આ સિંહાસન ઉપર બેસો. ” ત્યારે ભિક્ષુ બોલ્યો કે—“ હે રાજા ! અમારે નિઃસ્પૃહીને રાજ્યથી સર્થ, પરંતુ જો તમે પ્રસન્ન થયા હો તો જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલા ધર્મને અંગીકાર કરી તમારા નામનો નવો અંવત્સર પ્રવર્તાવો-ચલાવો. ” આ પ્રમાણે તે ભિક્ષુ કે જે સિદ્ધસેન દિવાકર મુનિરાજ હતા તેની વાણીરૂપી જાળથી સિંચાયેલો રાજારૂપી વૃક્ષ સમકિતરૂપી નવ પલ્લવોને ધારણ કરી ધર્મરૂપી ફળને પામ્યો. કાળજાની જેવા, મલિન જળને જેમ કતક નામની ઔષધિનું ચૂર્ણ નિર્મળ કરે તેમ રાજાએ શત્રુજન્યની યાત્રાવડે પોતાના આત્માને નિર્મળ કર્યો અને તેણે ઇચ્છા પ્રમાણે સુવર્ણનું દાન કરી આખી પૃથ્વીને ઋણ રહિત કરી, તેથી શ્રી વર્ધમાન સ્વામીની જેમ તેનો સંવત્સર શરૂ થયો. જેમ હંસી પરાગ (રસ) નું ભક્ષણ કરતી કરતી એક કમળથી બીજા કમળ ઉપર જાય છે, તેમ તે રાજાની કીર્તિ બીજા રાજાઓના યશનું ભક્ષણ કરતી કરતી એક દેગથી બીજા દેશમાં ગમ્.

એકદા કેઈ ભાટ રાજસભામાં આવ્યો, તે વખતે જળપાન કરવાની ઈચ્છાવાળા રાજાને એઈ અવસર પામીને તે બોલ્યો કે—“ હે રાજા ! તમારા મુખકમળને વિષે નિઃતર 'સરસ્વતી' હેલી છે, તમારો અધર (ગ્રોષ) જ 'શોણ' છે, કાકુત્સ્થ (રામચંદ્ર) ના પરાક્રમનું સ્મરણ કરાવવામાં નિપુણ આ તમારો જન્મણો હાથ જ 'મમુક્ર' છે, અને આ 'વાહિની'ઓ ક્ષણવાર પણ તમારા સમીપ ભાગને છોડતી નથી, તો પણ તમારા સ્વચ્છ 'માનસ'ને વિષે (તમારૂં માનસ ક્વચ્છ છતાં) જળપાન કરવાનો અભિલાષ કેમ થયો ? ” આ પ્રમાણેનો શ્લોક માલગી ગાન્યે તેને પુષ્કળ દાન આપ્યું અને પૃથ્વીપીઠ રૂપી પાટીને વિષે પોતાનું નામ લખ્યું તે દાનનું પ્રમાણ આટલું હતું—“આઠ કરોડ મુવર્ણ, ત્રણ તોલા ભોતી, મહવારિને વિષે હુબ્ધ થયેલા ભમરાઓવડે કોષ પામેલા પચામ હાથીઓ, દશ હજાર ઘોડાઓ અને પ્રપચ કરવામાં અતુર સો વેશ્યાઓ—આટલી વસ્તુ પાકુરાજ્યએ વિક્રમાદિત્યને દડ તરીકે આપી હતી તે સર્વ તેણે ઉપર કહેલા ભાટને આપી દીધી ”

વિક્રમાદિત્યના દાનરૂપી મેઘથી તૃપ્ત થયેલા અનેક કવિઓએ તેના દાનો વિષે અનેક પ્રણયો અને કવિતો રચેલા છે. કહ્યું છે કે—“ અતિ વાચાળ કવિજનોએ રચેલા સેકડો કાવ્યો વડે વિસ્તાર પામેલું વિક્રમરાજ્યનું ચરિત્ર હાલમાં પણ લોકને વિષે વિદ્યમાન છે. ” જે આર્યજનોરૂપી તળાવો બીજા ગાન્યો રૂપી મેઘોએ સુકવી દીધા હતા, તે તળાવો વિક્રમરૂપી સૂર્યે હલદા બરી દીધા એ આશ્ચર્ય છે સસાગ્રથી વિરક્ત ચિત્તવાળા હે સજ્જનો ! આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ અને વિક્રમાર્ક

૧ વિષાદેવી અને તે નામની નદી ૨ રાતો, તે નામનો ૩૬

૩ મુદ્રા એટલે વીંગી સહિત, સાગર. ૪ સેનાઓ, નદીઓ, ૫ મન, તે નામનું સરોવર.

રાત્રનું ચરિત્ર શ્રવણગોચર કરીને નિરંતર પદોપકાર કરવામાં તત્પર થાઓ.

શ્રી તપગચ્છરૂપી આકાશને વિષે સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મદેસ ગણિનાં શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી ઇંદ્રહંમ ગણિએ રચેલી શ્રી ઉપદેશ કટ્ટપવહ્ની નામની ટીકાને વિષે બીજી શ્રાણામાં પદોપકાર કરવાના વિષય ઉપર શ્રીકૃષ્ણ અને વિક્રમાર્દ રાત્રના ચરિત્ર વર્ણન નામનો સત્તરમો પદ્ય સમાપ્ત.

પદ્યવ ૧૮ મો.

નેની વાણીનું શ્રવણ કરવાથી અંતઃકરણમાં પ્રીતિ પામેલા કંટલાક શ્રોતાઓ આ વાણીથી અમૃતના રસની મંપત્તિ કાંઈ પણ વિશેષ નથી એમ જાણી જાણે તેનો નિષેધ કરતા હોય તેમ આશ્ચર્ય સહિત સલામાં પોતાના મસ્તકને અતંત ધ્રુણાવે છે. તે અરિહંતોમાં મણિ સમાન શ્રીઅરનાથ નામના અદારમા તીર્થંકર સેવક જનોના મુખને માટે થાઓ.

પદોપકારનું સ્વરૂપ કહ્યા પછી હવે ચતના નામનું અદારમું દાર કહેવાની ઇચ્છાથી કહે છે.—

જયણા ય

મુનિઓ ગમનાદિક ક્રિયામાં પ્રમાર્જના અને માર્ગનું અવલોકન વિગેરે કરવાવડે જીવોની ચતના કરવી.

મુનિઓએ તથા સામાયિકમાં અને પૌષધમાં રહેલા દ્રાવકાએ ધર્મરૂપી રાત્રની સેના સમાન ચતના અંગીકાર કરવી. ચાલવામાં, ચેષ્ટ કરવામાં, બેસવામાં, સુવામાં, જોજનમાં અને જોલવામાં આટલે ઠેકાણે ચતના કરવાની છે. કહ્યું છે કે—“ક્ષેત્રને આશ્રીને કાળની હાનિ થાય છે, પરંતુ સંયમના યોગે હાનિ

પામતા નથી. તેથી મુનિરાજે [નરંતર ચતનાપૂર્વક વર્તવું. ચતના રૂપી અંગનો ભંગ થવા દેવો નહીં. ” ગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને પ્રશ્ન કર્યો કે—“હે ભગવન્ ! મુનિએ શી રીતે ચાલવું ? શી રીતે ઉભા રહેવું ? શી રીતે બેસવું ? શી રીતે સુવું ? શી રીતે આહાર કરવો ? અને શી રીતે બોલવું ? કે જેથી પાપકર્મ ન બંધાય. ” તેના જવાબમાં ભગવાને કહ્યું કે—“ચતનાએ ચાલવું, ચતનાએ ઉભા રહેવું, ચતનાએ બેસવું, ચતનાથી સુવું, ચતનાથી આહાર કરવો અને ચતનાથી બોલવું. આ રીતે કરવાથી પાપકર્મનો બંધ થતો નથી. ”

જે માર્ગે ઘણા માણસો ચાલેલા હોય અને ચાલતા હોય, તથા જે માર્ગ સૂર્યના કિરણોવડે પ્રકાશિત હોય, તેવા માર્ગે જીવની રક્ષાને માટે ચતનાપૂર્વક ચાલવું તે ધર્મામ્ભિતિ કહેવાય છે. ૧. સર્વજ્ઞ પ્રજ્ઞેલા તત્ત્વને જાણનાર મુનિએ કાર્ય હોય ત્યારે જ જરૂર જેટલું નિરવધ (પાપ રહિત) વચન બોલવું અને કારણ વિના બોલવું નહીં, તે ભાષાસમ્ભિતિ કહેવાય છે. ૨. જિનશાસનવડે શોભતા મુનિએ સુકતાળીશ દોષ રહિત આહારનું ભોજન કરવું તે એષણાસમ્ભિતિ કહેવાય છે. ૩. ચક્ષુવડે ભ્રેષ્ઠ, પ્રમાર્જના કરી વસ્તુનું શ્રદ્ધા કરવું અને મૂકવું તે આદાનનિક્ષેપસમ્ભિતિ કહેવાય છે. ૪. મળ, મૂત્ર, શ્લેષ્મ વિગેરેનો જીવ રહિત શુદ્ધ પ્રદેશમાં ત્યાગ કરવો તે પારિષ્ઠાપનિકા સમ્ભિતિ કહેવાય છે. ૫. ઘણા પ્રકારના તર્ક વિતર્ક રહિત, સમતા ભાવથી ભાવિત અને શુભ ધ્યાન યુક્ત જે મન તે મનોગુપ્તિ કહેવાય છે. ૬. મૌનનું અવલંબન કરવું અથવા વચનનો સંવર કરવો તે સાવધ (પાપ) વ્યાપારનો નિષેધ કરનારી વચોગુપ્તિ કહેવાય છે. ૭. કાર્યોત્સર્ગ કરનાર માધુ પોતાના શરીરને જે સ્થિર રાખે તે કાયગુપ્તિ કહેવાય છે, એમ શ્રી જગદીશ્વરેએ કહ્યું છે. ૮. આ જિનશાસનની આઠ માતાઓનું સાધુઓએ તથા સામાયિક પૌષધમાં રહેલા શ્રાવકોએ નિરંતર પાલન કરવાનું છે.

. શુદ્ધસ્થોએ પણ યતનામાં ચઢાશક્તિ ઉદય કરવો જોઈએ. કારણકે યતનાથી અનુપમ ધર્મ પ્રગટ થાય છે. કૃષ્ણ કે નદી વિગેરેમાંથી પાણી ભરવું ને ગળણાંવડે ગળીને જ ભરવું કે જેથી કદાચ માર્ગમાં ઘડો પડીને કુટી જાય તો પણ જીવહિંસા ન થાય. ઘરમાં જે જળ રાખવું હોય તે ગળીને રાખવું. પહેલાનું જે જળ હોય તે યતનાથી કાઢી નાંખવું અને પાણીના માટલા વિગેરેમાં નવું જળ નાખવું. શીત કાળમાં જળને હંમેશાં જે વાર ગળવું, અને ઉષ્ણ ઋતુમાં ત્રણ કે ચાર વાર ગળવું, કારણ કે ઉષ્ણ ઋતુમાં વધારે ત્રસકાય જીવોની ઉત્પત્તિ અંભવે છે. શ્રાવકે સચિત્ત ધાન્ય શ્રદ્ધા કરવાં નહીં, કદાચ શ્રદ્ધા કરવાં પડે તો પણ જીવરક્ષા કરવાની ઈચ્છાએ તેને કદાપિ રાંધવાં તો નહીંજ. મધુક (મહુડા) નાં પુષ્પ, કેરડાનાં પુષ્પ, પીલુ અને જીવારના પોંકને અવશ્ય વર્જવા, કારણ કે તેમાં ઘણાં ત્રસ જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે. સાંબેલું અને ખારણીઓ સારી રીતે જોઈને તેમાં શુદ્ધ કરેલા ધાન્યને ખાંડવું. સાંબેલાવડે ઘણા જીવોની વિરાધના થાય છે, તેથી તે વસ્તુ કોઈને માગી આપવી નહીં. ઘંટીને પણ સારી રીતે જોઈને તથા પુંજીને જ વાપરવી એટલે કે દળવાનું કામ કરવું. ઢળી રક્ષા પછી પાપને પૃથક્ (જુદું) કરવાના હેતુથી તેના બન્ને પડ જુદા જુદા કરીને રાખવા. ગાળવાનાં લાકડાંને ફાડીને તેના બંને ફાડીઆ કરવા, અને છાણાંના કંકડા કરવા, પછી તેને દુધિવડે જોઈ તથા પુંજીને વાપરવા. ચુલાને પણ જોઈ પુંજીને પછી તેમાં અગ્નિ નાંખવો. તેમાં પણ પ્રથમ પાંડોરીના ઘરોમાં અગ્નિ સળગાવ્યા પછી પોતાના ઘરમાં અગ્નિ સળગાવવો કે જેથી કોઈને આપવો ન પડે. કચરો વાળવાની સાવરણી પણ કોમળ ઘાસની કરવી કે જેથી જીવની વિરાધના ન થાય. આ પ્રમાણે પુણ્યકાર્ય કરવાની ઈચ્છાથી શુદ્ધસ્થોએ પણ સર્વત્ર યતના કરવી. યતના વિના આત્માની શુદ્ધિ થઈ શકતી જ નથી. કહ્યું છે કે—“ખારણીઓ, ઘંટી,

ચુલો, પાણિયાઈ અને સાવરણી એ પાંચ ગૃહસ્થોના કસાઈખાના - હિંસાનાં સ્થાનો છે. તેના પાપથી તેઓ સ્વર્ગે જતા નથી. પણ જો ગૃહસ્થ સર્વત્ર ચતનાપૂર્વકે પ્રવર્તે, તો તે શુદ્ધ થાય છે. પૂર્વે ચતનાને પાળવાથી લીલાવતી શુદ્ધ હૃદયવાળી થઈ હતી. તેનું દષ્ટાંત આ પ્રમાણે—

લીલાવતીની કથા.

આ ભરતક્ષેત્રમાં વસંતપુર નામનું નગર છે. તે સીમા વગરના ધનનું સ્થાન છે. તે નગરમાં પ્રજાઓને રજાન કરવાની લાલસાવાળો પ્રજાપાળ નામે રાજા હતો, અને વસંતતિલક નામનો એક શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો, તે સર્વ ઇચ્છોમાં તિલક સમાન હતો. તે એક પોતાના હસ્તકમળવડે અગણિત દાન દઈને કલ્પ-વૃક્ષનો પલ્લ તિરસ્કાર કરતો હતો. તેને કામદેવરૂપ આશ્રવ-ક્ષની જાણે મંજરી હોય તેવી વસંતમંજરી નામની કાંતા હતી, તે શીંગરૂપી અલંકારવડે શોભતી હતી અને રૂપ સંદર્ભવડે દેવાંગનાનો પણ તિરસ્કાર કરતી હતી. તેને પોતાના વંશરૂપી સમુદ્રને ઉલ્લાસ પમાડવામાં ચંદ્ર સમાન કામદેવ, યશોદેવ, શ્રીદેવ અને નરદેવ નામના ચાર પુત્રો થયા હતા. તે નગરમાં મોટા વ્યવહારીના કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી અને રૂપની મંપત્તિએ કરીને યુક્ત એવી શ્રીમતી, ધીમતી, કીર્તિમતી અને લીલાવતી નામની ચાર કન્યાઓ હતી. તેમની સાથે શ્રેષ્ઠીએ પોતાના ચાર પુત્રોને પ્રસ્થાવ્યા હતા. તે સ્ત્રીઓની પરિવરેલા શ્રેષ્ઠીપુત્રો હાથણીઓથી પરિવરેલા હાથીઓની જેવા શોભતા હતા. શ્રેષ્ઠીએ ઘરના યોગ્ય અધારણને માટે ચારે વહુ-ઓને અનુક્રમે રસોઈ કરવાનું, ધાન્ય સાચવવાનું, જમનારાઓને પીરસવાનું અને પાણી સાચવવાનું કામ સોંપવાવડે યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી હતી. તેમાં એથી વહુ લીલાવતી હમેશાં માણુમાં,

ગોળીમાં, ઘડામાં અને બીજા કોઈ પણ પાત્રમાં પાણી રાખતી તે ગળીને જ રાખતી હતી, અને ત્યાર પછી જ તે પાણી કામમાં વપરાતું હતું. મીઠા પાણીનો અને ખારા પાણીનો સંખારો તે કદાપિ બેજો કંતી નહીં, હાથેમાં લઈ ગરણાવટે દિવસમાં બે વાર પાણી ગળતી હતી, અને ઉપર કાળમાં ત્રણ વાર વાર ગળતી હતી. કાચુંકે ચતનાવટે જ ધર્મ માનેલો છે. કહ્યું છે કે—“કુવાના ખોદનાની જંમ મનુષ્ય પાપકર્મ-વટે નીચે જાય છે, અને પ્રાસાદના ચણનારની જંમ પુણ્યકર્મ-વટે ઉંચે જાય છે.”

એકદા લીલાવતીએ શુભ કર્મેવટે પોતાના આત્માને મારે સ્થાન સ્થાપન કરતી હોય તેમ પાણીનો સંખારો તળાવમાં જઈને નાંખ્યો, અને ત્યાંથી પાણી વળતાં તેણીએ કોઈ પાણી ભરતી સ્ત્રીનું સ્વચ્છ ગરણું લઈ ગળીને પોતાનો ઘટો પાણીથી ભર્યો. ત્યાર પછી તે ઘર તરફ આવતી હતી, તેટલામાં અશ્વ ઉપર બેઠેલો રાજપુત્ર તેન સામે આવ્યો, તેથી આમ તેમ કરતા તેણીનો પગ સ્પર્શના પાડ્યો, અને માથા પરથી પાણીના ઘટો પડીને કુટી ગયો, પોતાની માતા પૃથ્વીને આલંગન કરવા માટે જાણે ઘણાં રૂપને ધારણ કરતો હોય તેમ તેના સોંકટો કકડા થઈ ગયા. તેથી તે શોક કરવા લાગી કે—“પ્રાચે ગરાળાર ગળ્યા વિનાનું પાણી ટોળાઈ ગયું, તેથી મને ઘણું પાપ લાગ્યું.” એમ શોક કરતી તે પાપની શુદ્ધિ માટે ત્યાં માર્ગમા જ બેઠી. તેટલામાં તે જ માર્ગે એક જ્ઞાની મુનિ નીકળ્યા, તેને નમસ્કાર કરીને તેણીએ કહ્યું કે—“હું ભગવન્! મારી શુદ્ધિને માટે મને તપ સિવાયનું બીજું કાંઈ પ્રાયશ્ચિત્ત આપો.” મુનિ બોલ્યા કે—“હું ભદ્રે! જળવટે વસતી જેમ તપવટે જ આત્માની શુદ્ધિ થાય છે.” ત્યારે તે બોલી કે—“હું સ્વામી! મારામાં તપ કરવાની શક્તિ

નથી. તેથી હું મુનીંદ્ર ! એવું કોઈ દાન બતાવે કે જેથી મારી
 ગુદિ થાય. ” મુનિએ કહ્યું કે—“હું રત્ન સમાન સ્ત્રી ! રત્નપુરમાં
 જઈ જિનેશ્વરને વંદના દર, અને ત્યાંના રહેવાસી રત્નદેવીના
 પતિ રત્ન નામના શ્રાવકનો બક્ષિતપૂર્વક સત્કાર કર. તેમ કર-
 વાથી હું બદ્ધ ! તારો આત્મા નિર્ભય થશે. ” તે સાંભળી તત્ત્વને
 જાણનારી લીલાવતી મુનિને નમસ્કાર કરીને પોતાને ઘેર ગઈ,
 અને પોતાના પતિને તે વૃત્તાંત નિવેદન કર્યું. ત્યારે તેણે પો-
 તાની પ્રિયાને ગુદિ કરવા માટે રત્નપુર મોકલી. માર્ગમાં તે
 લીલાવતી ઠેકાણે ઠેકાણે હુર્વથી જિનેશ્વરની પ્રતિમાઓને વાંદતી
 હતી, અને આજ ઉત્સવવડે પોતાના આત્માને પવિત્ર કરતી
 હતી. વળી પરલોકમાં પોતાના આત્માને પૂજવવા ઇચ્છતી હોય
 તેમ ગુહ્ય ભાવપૂર્વક ઉત્તમ ચંદન અને પુષ્પોવડે દરેક જિન-
 પ્રતિમાઓને પૂજતી હતી, સદ્ગુણવાળી લીલાવતી બાણે મૂર્તિ-
 માન પોતાની દીર્ઘિતિનું આદોષણ કરતી હોય તેમ દરેક જિન-
 ચૈત્ય ઉપર ધ્વજ ચડાવતી હતી. ઠેકાણે ઠેકાણે વચના સમૂહનું
 દાન કરીને તે સંઘને પહેરામણી કરતી હતી, ધનનો વ્યય કરીને
 ધર્મની શ્રાવક નિષ્કપટપણે વધારતી હતી, અને ચાલતી દીપિ-
 કાની જેમ તે દરેક સ્થાને અશિલ્પિતા શાસનનો ઉદ્દોગ કરતી
 હતી. આ પ્રમાણે કરવાથી તેનું નામ પૃથ્વીતળ ઉપર સર્વત્ર
 પ્રસિદ્ધિને પામ્યું. આ રીતે ધર્મનાં કાર્યો કરતી તે અનુક્રમે રત્ન-
 પુર પહોંચી. ત્યાં જિનપ્રતિમાઓને આદરથી વાંદી તેણે કોઈ
 માણસને રત્ન શ્રાવક અને તેની સ્ત્રી રત્નદેવીના શુભો પૂછ્યા.
 ત્યારે તે માણસ બોલ્યો કે—“હું બદ્ધ ! તેમના શુભોનું વર્ણન કર-
 વાને ઇદ્ર પણ સમર્થ નથી, તો પણ પવિત્રતાને કરનાર માત્ર તેમનું
 સ્વરૂપ દુકામાં જ હું કહું છું તે તમે સાંભળો.—રત્ન શ્રાવક
 આઠ વર્ષનો બાળક હતો, ત્યારે સાધુની પાસે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ
 કરતો હતો, તેથી જૈનધર્મના તત્ત્વને તે જાણનારો થયો, તેથી

તેણે ગુરૂની સાક્ષીએ નિયમ ગ્રહણ કર્યો કે—“મારે નિવંતર શ્રી
 પક્ષમાં ચોથું (બ્રહ્મચર્ય) વ્રત પાળવું. તેવા અવસરે ચોક રત્નદે
 નામની બાળિકા સાધ્વીની પાસે લેનશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરા
 હતી, તે પણ સરસ્વતીની જેમ તત્પને જાણનારી થઈ. તે
 બાધ્યાવસ્થામાં જ તેના ચિત્તમાં સંવેગ પ્રાપ્ત થવાથી ધર્મ
 તત્ત્વને જાણનારી અને કળાના નિધાન રૂપ તેણીએ નિવં
 કૃષ્ણપક્ષમાં બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો નિયમ અંગીકાર કર્યો. અનુક
 તે બંને ગુલાવસ્થાને પાગ્યા ત્યારે પૂર્વ પુણ્યના ચો
 તે બંનેનો જ પરસ્પર વિવાહ થયો. પછી તે બંનેએ કેટલે
 કાળ તો શાસ્ત્રવિનોદમાં જ નિર્ગમન કર્યો. છેવટે તે બંનેએ
 રૂપર પોતપોતાના નિયમની હકીકત જણાવી. એટલે રત્નદે
 બોલી. કે—“હે સ્વામી ! હું વ્રત (ચારિત્ર) ને અંગીકાર કરું
 અને તમે તો પુરૂષ છો તેથી સ્વરૂપે કરીને લક્ષ્મીનો તિરસ્કાર
 કરનારી અને વણિક કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી બીજી કન્યાનું પાર્શ્વ
 ગ્રહણ કરો.” તે સાંભળીને અતઃક્રમમાં વૈરાગ્યને પામેલો
 બોલ્યો કે—“હે પ્રિયા ! સ્ત્રીનો જે પરિગ્રહ કરવો તે સંસારરૂ
 વિષવૃક્ષનું બીજ છે. જો હું કેદખાનાની જેવા આ સંસારના બં
 નથી અનાયાસે નીકળ્યો છું. તો હું હવે જાણતાં છતાં કેમ મા
 આત્માને બંધનમાં નાંખું ?” આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી સંવેગ છુ
 મનવાળા તે બંનેએ મોટા ઉત્સવપૂર્વક ગુરૂની પાસે જઈ સર્વ
 ચોથું વ્રત અંગીકાર કર્યું. મૂર્તિમાન જાણે પુણ્યના પિંડ જ હો
 એવા તે લોકોત્તમ દંપતીની તુલ્ય ત્રીજો કેાઈ પણ મનુષ્ય અ
 પૃથ્વી પર જણાતો નથી.”

આ પ્રમાણે તે મનુષ્યના ગુણથી હકીકત સાંભળી લીલાવત
 હર્ષ પામી, અને ચતનાપૂર્વક ધર્મને કરનાર રત્ન શ્રાવકને ર
 ગઈ. તેણે આસન આપી તથા કુશળ પ્રશ્ન પૂછી તે સતી.

દંપતીને પ્રીતિપૂર્વક ઘણા આગ્રહથી નિમત્રણ કર્યું અને તેમને મોજાન કરાવ્યું, પછી ક્ષીરસમુદ્રના જળની જેવા ઉત્તવળ વચ્ચે તેમને પહેરાવ્યાં.

તે વખતે તે નગરમાં કેાઇ કેવળજ્ઞાની મુનિ પધાર્યા, તેને રત્ન શ્રાવક, રત્નદેવી અને લીલાવતી તથા બીજા નગરવાસી જનો આનંદથી વંદના કરવા ગયા. તેઓ વિધિ પ્રમાણે વંદના કરી ચોગ્ય સ્થાને બેઠા. કેવળીએ તેમને દેશનામાં કહ્યું કે—“મનુષ્યે જો એક પણ નિયમ યથાર્થ પાળ્યો હોય તો તે મોક્ષના મુખને આપનાર થાય છે. જેમકે લીલાવતી એક ચતના ધર્મવડે જ મોક્ષને પામશે.” તે સાંભળીને રત્ન શ્રાવક વિગેરેએ પૂછ્યું કે—“તે લીલાવતી કોણ છે ?” ત્યારે જિનેશ્વરે તેની પ્રથમથી પ્રારંભીને સર્વ કથા કહી સંભળાવી કહ્યું કે— “ તે લીલાવતી તમારી પાસેજ બેઠી છે. તે અહીંથી સ્વર્ગમાં જઈ ત્યાંનું મુખ ભોગવી મનુષ્ય જન્મ પામી ચતના ધર્મથી મોક્ષને પામશે.” આ પ્રમાણે ચતનાનું ફળ સાંભળી નગરના પુરુષો અને સ્ત્રીઓ નિરંતર ચતના પાળવામાં અધિક ઉલ્લસી થયા. પછી તે ભાગ્યવતી લીલાવતી ત્યાંથી નીકળી વસતપુર આવી, અને યાવજીવ પર્યંત ચતનારૂપ ધર્મેનું આરાધન કર્યું.

વિદ્વાન જનોના અમૂલ્યમાં મુગટ સમાન હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! ધર્મના બીજા સર્વ વિકલ્પોનો ત્યાગ કરી એક ચતના પાળવામાં જ નિરંતર ચતન કરો. કેમકે ચતનાના પ્રભાવથી જ જિનેશ્વરોની આજ્ઞાનું આરાધન કરવામાં લાલસાવાળી અને શુદ્ધ શીજવ્રતને ધારણ કરનારી લીલાવતીને દેવ અને નરભવની ઉત્તમ સમૃદ્ધ પ્રાપ્ત થઈ હતી.

આ પ્રમાણે શ્રી તપગચ્છરૂપી આકાશને વિષે સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી ઈંદ્રહંસગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશ કલ્પવૃક્ષીનામની ટીકાને વિષે બીજી શાખામાં ચતના કરવાના વિષય ઉપર લીલાવતી વર્ણન નામનો અદારમો પહોંચ સમાપ્ત થયો.

પદ્ધતિ ૧૯ મો.

જે તીર્થના સ્વામી આખ્યાનના અવસરરૂપી વર્ષાઋતુમાં મેઘની જેમ પૃથ્વીપર વાણીરૂપી જળના સમૂહને વરસાવતા હતા ત્યારે તેમના મુખરૂપી વનમાં ઉત્પન્ન થયેલા અક્ષરોરૂપી પુષ્પો કે જે વાણીરૂપ જળની વૃદ્ધિથી ઉત્પન્ન થયાં હતાં તેને ગ્રહણ કરીને ગણધરો અરિહંતના મતને શોભાવવા માટે શાસ્ત્રોરૂપી મોટી માળાઓ ગુંથતા હતા, તેવા શ્રી મહીનાથ નામના ઓગણીશમાં તીર્થકર ભવ્ય જીવોને ધર્મલક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ કરાવનાર થાઓ.

યતનાનું સ્વરૂપ કહ્યા પછી હવે ત્રીજી ગાથામાં કહેલું જિન-પૂજા નામનું ઓગણીશમું દ્વાર કહે છે.

જિણપૂજા

ચોત્રીશ અતિશયોબડે શોભતા અને આઠ મહા પ્રાતિહાર્યો-વાળા શ્રી જિનેશ્વરોની પંડિત જનોએ ચંદન પુષ્પાદિકે કરીને પૂજા કરવી.

સમવસરણમાં વિરાજમાન અને પોતપોતાના તીર્થને સ્થાપન કરનારા જિનેશ્વરો જાણુવા. એક ચોવીશીમાં તેવા ચોવીશ જિનો થાય છે, અને ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણ ચોવીશીમાં થઈને કુલ બોતેર જિનો થાય છે, તે જિનોની વિધિપૂર્વક પૂજા કરવાથી મનુષ્ય અનેક પ્રકારની સંપદાને પામે છે. જિનેશ્વરોની પૂજા ત્રણ પ્રકારે કહેલી છે—અંગપૂજા ૧, અગ્રપૂજા ૨ અને ભાવપૂજા ૩. તેમાં ચંદન અને પુષ્પોવડે જે પ્રભુની પૂજા કરવી તે અંગપૂજા કહેવાય છે. ૧. પ્રભુની સન્મુખ કૃણ નૈવેદ્ય અને ચોખા વિગેરે જેમ્મૂકવાતે બીજી અગ્રપૂજા કહેવાય છે. ૨. અને રેતુતિ, ગીત, ગાયન, વિગેરેથી ભાવપૂજા થાય છે. ૩. દ્રવ્ય-પૂજા આઠ પ્રકારની કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે—ચંદન ૧ ધૂપ ૨,

અક્ષત (ચોખા) ૩, પુષ્પ ૪, દીપ ૫, ફળ ૬, નૈવેદ્ય ૭ અને જળ ૮ આ 'આઠ વસ્તુવડે ડાહ્યા પુરવોએ પ્રભુની પૂજા કરવી. જ્ઞાતાધર્મકથા નામના છઠ્ઠા અંગમાં અને જીવાલિગમમાં સત્તર પ્રકારી પૂજા આ પ્રમાણે કહી છે—જળ ૧, ચંદન ૨, વસ્ત્ર યુગલ ૩, ગંધ ૪, છુટા પુષ્પ ૫, પુષ્પની માળા ૬, વર્ણ ૭, ચૂર્ણ (વાસશ્લેષ) ૮, ચદરવો બાંધવો ૯, સુવર્ણાદિકના અલંકારો ધરવા ૧૦, પુષ્પોની મોટી માળા ચડાવવી ૧૧, અક્ષતોવડે અષ્ટમંગળ આજેખવા ૧૨, પાંચ વર્તિવાળા પુષ્પોનો સમૂહ ધરવો ૧૩, ધૂપ કરવો ૧૪, એક સો આઠવાર નમસ્કારનો જાપ કરવો ૧૫, મોટી જ્વળ ચડાવવી ૧૬ અને નૃત્ય કરવું ૧૭ તે વળી રાજપ્રશ્નીય નામના સૂત્રમાં દ્રૌપદી અને સૂર્યાભિદેવે જેવી રીતે પ્રભુની પૂજા કરી છે, તેવી રીતે વિવેકી જનોએ હર્ષ-પૂર્વક ઘણા દ્રવ્યનો વ્યય કરીને મહાપૂજા કરવી. પૂજા કરવાનો વિધિ આગમનાં વચનોથી જાણી લેવો. અહીં પણ તેનો કાંઈક વિધિ કહેવામાં આવે છે.

પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખીને સ્નાન કરવું, પશ્ચિમ તરફ મુખ રાખીને દાતણ કરવું, ઉત્તર તરફ મુખ રાખીને 'શ્વેત વસ્ત્ર પહેરવા, અને પૂર્વ કે ઉત્તર તરફ મુખ રાખીને પૂજા કરવી. પ્રભુના જે ચરણ, જે જાતુ (દીગયુ), જે હાથ, જે ખજા અને એક મસ્તક' એ નવ અંગે અનુક્રમે પૂજા કરવી. ચંદન વિના કદાપિ પૂજા કરવી નહીં. પ્રાતઃકાળે સુગંધી વાસશ્લેષવડે, મધ્યાહ્ન સમયે પુષ્પોના સમૂહવડે અને સાંજકાળે ધૂપ દીપવડે એમ ત્રણે કાળે જિનેશ્વરની પૂજા કરવી. પ્રભુની જમણી બાજુએ દીપ કરવો ને ડાબી બાજુએ ધૂપ કરવો. અગ્રપૂજા પ્રભુની અન્નમુખ કરવી. આ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં કહેલા વિધિપૂર્વક વિદ્વાનોએ દ્રવ્યપૂજા

કરવી, પછી પ્રભુની જમણી બાજુએ જ રહીને ધ્યાન અને ચૈત્ય-
વંદન કરવું. જિનેશ્વરની પદ્મ કરતી વખતે પદ્માસને બેસવું,
નાસિકાતા અગ્ર ભાગ ઉપર દષ્ટિ રાખવી, મૌન ધારણ કરવું
અને શરીરને વસ્ત્રવડે ઢાંકવું. જિનેશ્વરની પ્રીતિ સંપાદન કરવા
માટે ભક્ત જનોએ પુષ્પ, પત્ર કે ફળ જે હાથમાંથી પડી ગયું
હોય, પૃથ્વી પર પડેલું હોય, પગને અડકી ગયું હોય, મસ્તક
પર રહેલું હોય, ખરાબ વસ્ત્રમાં રાખેલું હોય, નાભિથી નીચે
ધારણ કરેલું હોય, દુષ્ટ જનોએ સ્પર્શ કરેલું હોય, મેઘની ધારા-
વડે હણાયેલું હોય તથા કીડાઓથી દૂષિત થયું હોય તે તજવા
યોગ્ય છે. એવા પુષ્પાદિકથી પૂજા કરવી નહીં. જે વસ્ત્ર કેડને
સ્પર્શેલું હોય, જે વસ્ત્ર પહેરીને કાયચિંતા, લઘુ નીતિ કે મૈથુન
કર્મ હોય તે વસ્ત્ર તજવા યોગ્ય છે. એક પુષ્પના જે ભાગ કરવા
નહીં, પુષ્પની કમી પણ છેલ્લી નહીં,^૧ ચંપક કે કમળનો 'લેદ
(છેદ) કરવાથી મુનિની હિંસા કર્યા જેટલું પાપ લાગે છે. સિદ્ધાં-
તમાં કહ્યું છે કે-‘મંધોદકવડે સ્નાત્ર, અષ્ટ પ્રકારી પૂજા, મંગળ
દીપક અને આરતિ વિગેરે હંમેશાં કરવું.’ શાસ્ત્રવિધિ પૂર્વક જિને-
શ્વરનું ચૈત્ય કરાવવું, પ્રતિમાની સ્થાપના કરવી, યાત્રા કરવી
અને પૂજા કરવી. આ દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવનું કારણ છે. નિરંતર
ધર્મના સમગ્ર કાર્યમાં નહીં પ્રવર્તેલા આવકોને આ દ્રવ્યસ્તવ
સંસારને અદ્ય કરનાર હોવાથી યોગ્ય છે. નિરંતર આરંભમાં
આસક્ત થયેલા, છ કાય જીવવધથી નિવૃત્તિ નહીં પામેલા
અને સંસારરૂપી અદ્યમાં પડેલા શુદ્ધસ્થીઓને આ દ્રવ્યસ્તવ
આલંબનરૂપ છે. તપ નિયમ કરવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે,
દાન કરવાથી ઉત્તમ ભોગો પ્રાપ્ત થાય છે, દેવપૂજા કરવાથી રા-
જ્ય મળે છે, અને અનશન કરીને મૃત્યુ પામવાથી ઇદ્રપણું પ્રાપ્ત
થાય છે. જે પ્રાણી ચંદન અને પુષ્પવડે જિનેશ્વરની પૂજા કરે
છે તે અશોક નામના માળીની જેમ મોક્ષલક્ષ્મીને પામે છે.

૧ હવે કલ્પ વૈધીને તો હાર કેમ જ કસાય તે વિચારવું.

અશોક માળીની કથા.

મહારાષ્ટ્ર નામના મોટા દેશમાં હલ્લર નામના ગામમાં અશોક નામનો માળી રહેતો હતો, તે હમેશાં નવ પુષ્પોવટે જિનેશ્વરની પૂજા કરતો હતો, તેથી તે નવ કરોડ અને નવ લાખ મુવર્ણ અને, રત્નોનો સ્વામી થયો, નવ લાખ ગામનો પ્રભુ થયો, નવ નિધિનો સ્વામી થયો. છેવટ રાજ્યનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર ગ્રહણ કરી મરણ પામી અનુત્તર વિમાનમાં ફેવ થયો, ત્યાંથી ચવી મનુષ્ય ભવ પામી રાજ થઈને સિદ્ધિપદને પામ્યો. આ પ્રમાણે અશોક માળી હર્ષપૂર્વક નવ પુષ્પોએ કરીને પ્રભુના નવ અંગની પૂજા કરવાથી આશ્ચર્યકારક વિચિત્ર સમૃદ્ધિને પામ્યો હતો તેની જેમ અથવા ધનપાળની જેમ પૂજાની વિધિમાં ચત્ન કરવો. ધનપાળની કથા આ પ્રમાણે—

ધનપાળની કથા.

આશ્રિત જનોને લક્ષ્મીનો લેશ આપનાર માલવ નામનો દેશ છે. તેમાં ધાન્યની સંપત્તિના આધાર રૂપ ધોરડા નામની નગરી છે. તેમાં અસંખ્ય રત્નો હોવાથી સમુદ્ર તો 'નામમાત્ર જ રત્નાકર રહ્યો છે. તેમાં ભોજ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની કીર્તિ આકાશને (સ્વર્ગને) ભજતી હતી, અને તેના હસ્ત-કમળમાં લક્ષ્મીએ નિવાસ કર્યો હતો. હમેશાં તે લંકા દ્રવ્યનું દાન કરતો હતો. તે નગરીમાં ગ્રાહણીના પટ્ટકર્મ કરવામાં આસક્ત, વેદ ભણવામાં તત્પર અને સર્વ ગ્રાહણીને વિષે અંદ્રસ-માન સર્વદેવ નામે ગ્રાહણી રહેતો હતો. તેને ધનપાળ અને શોભન નામના બે વિનયવાન પુત્રો થયા હતા. તેમાં મોટો ધનપાળ રાજાની સભાના અલંકારોમાં મંથિરૂપ હતો, ચૌદ મહા-વિદ્યાધીર્નદીઓને આલિંગન કરવાના સમુદ્રરૂપ હતો; મિથ્યા-દષ્ટિ હતો. અમૃતની વૃષ્ટિ જેવી મનોહર વાણીવડે પ્રજાવર્ગનું

રંગન કરતો હતો. અને અવસર બાણીને રાજાનું અને સમગ્ર સ-
ભાનું નવા અને પ્રાચીન કાવ્યાદિકના વિનોદવડે રંગન કરતો હતો.

એકદા મુર્ચ્છેવે પૃથ્વીમાં દાગેલો મુવર્ણનો નિધિ ઘણી રીતે
જોયો-તપાસ્યો, તોપણ અમુદ્રમા મીઠા જળની જેમ તે તેને હાથ
લાગ્યો નહીં. તેથી તેણે અનેક જોશીઓને તથા નિમિત્તિયા-
ઓને તે વિષે પૂછ્યું, પરંતુ કોઈ પણ પ્રકારે તે મુવર્ણનો નિધિ
પ્રગટ થયો નહીં-હાથ લાગ્યો નહીં. અન્યદા તે નગરીના ઉધા-
નમાં મુનીશ્વરને આવેલા બાણી નગરજનો તથા મુર્ચ્છેવ પ્રાદાણ
પણ ત્યાં જઈ તેમને નમસ્કાર કરી યોગ્ય સ્થાને બેઠો. તે વખતે
પરોપકાર કરવાની જ બુદ્ધિવાળા મુનીશ્વરે ભાદરવા મહિનાના
મેઘની જેવા ગંભીર ધ્વનિવડે મુખ આપનાર ધર્મનો ઉપદેશ
કર્યો. દેશનાને અંતે શુભ ભાવરૂપી અમૃતવડે સિંચાયેલા
નગરજનો પોતપોતાને સ્થાને ગયા. ત્યારપછી સર્વદેવ પ્રાદાણે
શુરને પૂછ્યું કે—“ હે જ્ઞાની ! મારો નિધિ ક્યાં છે ? તે
મને કહો. મારે સ્ત્રી છે, બે પુત્રો છે, મોટું કુટુંબ છે, તથા
રાજ્યમાં પણ મારું સારું માન છે, પરંતુ નિધાનતા નાશની
વ્યથાથી હું અત્યંત દુઃખી છું. ” શુરે કહ્યું—“ જો તમને
નિધાન પ્રાપ્ત થાય તો તેમાં અમને શું લાભ ? ” તે બોલ્યો
—“ તે મારો નિધિ મને હાથ લાગે તો તેમાંથી આપને હું
અર્ધ લાગ આપીશ. ” આ પ્રમાણે તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી ત્યારે
શુરે નિધાનનું ઠેકાણું તેને કહ્યું. પ્રાણી પોતાના ભાગ્યને પામે
તો તે પ્રાદાણ મુનીશ્વરે કહેલા સ્થાનથી જ નિધિને પામીને
હૃદયમાં ઘણો હર્ષ પામ્યો અને મારાપર મુનિનો અવિશ્વાસ ન
થાવો એવા હેતુથી માટીના લેપવાળા તે નિધાનને જેમનો-
તેમ શુરની પાસે લઈ જઈને મૂક્યો. પત્ની મુનિતા દેખતાં જ
તેણે તે મુવર્ણના સરળા બે ભાગ પાડ્યા અને કહ્યું કે—“ હે
પુત્ર ! આ અર્ધ મુવર્ણ ગ્રહણ કરી મને અનૃણી (દેવા રહિત)

કરો. ” ગુરૂએ કહ્યું કે—“ હે વિપ્ર ! ધન ગ્રહણ કરવાનો અ-
 મારો અધિકાર નથી. કહ્યું છે કે—હે યતિ ! પૂર્વના મુનિ-
 યોએ ત્યાગ કરેલા, સેકડો દોષોના ભૂજ સમાન અને અનર્થ-
 ના કારણરૂપ વમન કરેલા અર્થ (ધન) ને તું ગ્રહણ કરે છે,
 તો પછી તપને નિરર્થક શા માટે આચરે છે ? શાસ્ત્રમાં પણ
 કહ્યું છે કે—દુષ્ક્રમા પણ કાળમાં શ્રુતજ્ઞાનનો સંગ્રહ ૧, સત્ય
 ઉપદેશની કુશળતા ૨, બ્રહ્મચર્યની મુદ્ધિ ૩, લોહુપતા રહિત
 વૃત્તિ ૪, મુવર્ણાદિક દ્રવ્યનો ત્યાગ ૫ અને એક સ્થાને રહે-
 વાની અપ્રીતિ ૬ આ અતિ મોટા છ શુભોએ કરીને ઘણા માધુઓ
 પદ્મિપૂર્ણ હોય છે. યુગપ્રધાન રહિત દેશમાં રહેનારા શ્રાવકોએ
 તેમની મેવામાં તત્પર રહેવું. આ પ્રમાણે આગમમાં કહેલું
 છે. તો પણ હે વિપ્ર ! જો તારી ઋણ રહિત યવાની ઇચ્છા
 હોય તો શીઘ્રપણે તારા બે પુત્રોમાંથી એક અમને આપી દે. ”
 આ પ્રમાણે ન સાંભળી ગકાય તેવું ગુરૂએ વચન સાંભળી તથા
 પોતાની પ્રતિજ્ઞા પણ દુષ્પૂર (દુઃખે પૂર્ણ કરી શકાય તેવી)
 જાણી મનમાં ચિંતાતુર થયેલો બ્રાહ્મણ પોતાને ઘેર ગયો. ત્યાં
 નિશાળેથી આવેલા શોભન વિદ્યાર્થીએ શ્યામ મુખવાળા પિતાને
 જોઈ પૂછ્યું કે—“ હે પિતાજી ! તમે આજે મારી સાથે કાંઈ
 પણ બોલતા કેમ નથી ? ” તે સાંભળી પ્રતિજ્ઞાના ભગથી ભય
 પામેલા પિતાએ તેને ગુરૂનું વચન કહી સંભળાવ્યું. ત્યારે તે
 બોલ્યો કે—“ મને આપીને તમે તમારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરો. ”
 પિતાએ કહ્યું—“ હે વત્સ ! તને વહાલા પુત્રને શી રીતે અ-
 પાય ? તો પણ તારાથી જ મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થશે. ” એમ
 કહી તેણે ગુરૂ પાસે જઈ તે પુત્ર ગુરૂને આપી કહ્યું કે—“ આ
 વાત સાંભળી આનો મોટો બાધ કોપ પામશે, માટે તમારે હવે
 અહીં રહેવું નહીં. ” પછી તે બ્રાહ્મણે ઘેર આવી સર્વ કુટુંબને
 કહ્યું કે—“ તમારે કોઈએ શોભને પ્રત લીધું છે એવી વાત ધન-

પાળને કરવી નહીં.” જોજન સમયે ધનપાળ, જમવા બેઠો, ત્યારે તેણે નાના બાઇને બોલાવવા ચાકરને કહ્યું. તેણે જેવો તેવો જવાબ આપી તેના મનનું સમાધાન કર્યું. બીજે દિવસે પણ શોભનને નહીં જોવાથી ધનપાળ ઘણો દુઃખી થયો, તેને પાડોશમાં રહેનારી એક ડાંગીએ શોભનનો વૃત્તાંત કહ્યો, તે સાંભળી ધનપાળ પંડિતનાં નેત્રો ક્રોધાગ્નિવડે રક્ત થઈ ગયાં. અને પુણ્યની મૂર્તિરૂપ સર્વ સાધુઓને તેણે આખા દેશમાંથી કાઢી મૂક્યા.

બૃહસ્પતિની જેવી બુદ્ધિવાળા શોભન મુનિ ગુરૂની પાસે રહીં ચાકરલુદ્ધિક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. ગુરૂએ મિટા ગુણવાળા તે શોભન મુનિને યોગ્ય બધી આચાર્યપદ સ્થાપન કર્યાં. કારણ કે જે મહિ હોય તે પ્રતિષ્ઠાને પામે જ છે. એકલા બીજા સાધુઓ તેને કહેવા લાગ્યા કે—“ હે મુનીંદ્ર ! તમારી વિદ્યા શા કામની અને તમારી બોલવાની ચતુરાઈ પણ શા કામની ? કે જેથી સાધુજન જઈ શકે એવા માળવ દેશમાં જઈ તમારા બાઇને પણ તમે બોધ પમાડી શક્તા નથી.” આ પ્રમાણે સાધુઓનું વચન સાંભળી પોતાના બાઇને પ્રતિબોધ કરવાની તીવ્ર ઇચ્છાથી શોભન સ્તુતિને કરનાર શોભનસૂરિ ગુરૂની આજ્ઞા લઈ માલવદેશ તરફ ચાલ્યા. દેશની સ્ત્રીમાએ આવી બીજા મુનિઓને ત્યાં જ રાખી શોભનસૂરિ. એકલા ધારાનમરીમાં ગયા. નગરીમાં પ્રવેશ કરતાં જ તેને ધનપાળ પંડિત, વનમાં જતાં સામા મળ્યા. કેટલોક કાળ જવાથી પંડિતના મનમાં સાધુ ઉપરનો કોપ ઓછો થયો હતો, તેથી તે તપ અને શ્રમતાના સ્થાનરૂપ મુનીશ્વર પ્રત્યે (જોગખ્યા શિવાય) ઉપહાસપૂર્વક બોલ્યો કે—“ હે ‘અર્દભદ્રં ત, ભદ્રં ત, ! તમને નમસ્કાર છે.” આવા તેના વચનરૂપી બાણથી વીંધાયેલા મુનિ પણ બોલ્યા કે—

૧ મધેડાના જેવા દાંતવાળા હે ભગવન્ !

“ હે મિત્ર મર્કટાસ્ય ! તું સુખી છે ? ” આ પ્રમાણે તેના ઉત્તરથી રંજિત થયેલો બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે—“ હે બિશ્વક ! તમે કોના અતિથિ છો ? ” તે બોલ્યા કે—“ હું તમારો જ અતિથિ છું, બીજા કોઈનો નથી. ” તે સાંભળીને “ આ સાધુ વિદ્વાન જણાય છે. આની સાથે શાસ્ત્રોનો વિચાર યુક્તિપૂર્વક થશે. ” એમ વિચારી પોતાના આકરને તેમની સાથે મોકલી તેમને પોતાની ચિત્રશાળામાં ઉતાર્યા અને પોતે વનફીડા કરવા ગયો. પછી ઘેર આવી સ્નાન કરી દેવપૂજા કરી બોજન કરવા બેઠો. તે વખતે તરત જ તે મુનિ અતિથિ તેને માંભર્યો. તેથી તેમને તત્કાળ બોલાવી મોઢક વહોરાવવા લાગ્યો, પરંતુ તે દોષવાળા હોવાથી સાધુએ લીધા નહીં ત્યારે પંડિતે કોપ પામીને કહ્યું કે—“ શું આમાં વિષ નાંખ્યું છે ? ” મુનિએ કહ્યું—“ હા, તેમાં સર્પની ગરલ પડેલી છે. ” એમ કહી પંડિતને તેની ખાત્રી કરી આપી. ત્યારપછી પંડિતે મંત્રજાને માટે તેને દહીં આપવા માંડ્યું, તે પણ ત્રણ દિવસ ઉપસંતનું હતું તૈથી મુનિએ લીધું નહીં. ત્યારે તેણે કહ્યું કે—“ શું આમાં પૂરા પડ્યા છે ? ” મુનિએ કહ્યું કે—“ હા. આમાં જીવની ઉત્પત્તિ સંભવે છે. ” તે બોલ્યો—“ હે મુનિ ! તે મને દેખાડો. ” મુનિએ તરત જ તે દહીંનું પાત્ર તઠકે મૂકાવી તેના પર પાણીથી આદ્ર કરેલી અળતાની પોથી મૂકાવી; એટલે તાપથી પીડાયેલા જીવો તે પોથી ઉપર શીતળતાને લીધે ચોંટી ગયા. તે જોઈ મનમાં વિસ્મય પામેલા પંડિતે કહ્યું કે—“ અહો મુનિ ! તમે સૂક્ષ્મ જીવોની ઉત્પત્તિ બરાબર બોલો છો. ” પછી મુનિને શુદ્ધ આહાર વહોરાવી પોતે સ્નાન કરી થોડી વાર વિશ્રાંતિ લઈ શુર પાસે જઈને સિદ્ધાંતનો વિચાર કરવા લાગ્યો. શુરે કહ્યું કે—“ ત્રણ જગતને પૂજ્ય, અદાર દોષ રહિત, સર્વજ્ઞ

અને તત્ત્વને કહેનારા જિનેશ્વર દેવ જ ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે. મનોહર આરિત્ર પાળવામાં સમર્થ અને છત્રીય શુભોની શ્રેષ્ઠી રૂપી માણિક્યોવડે અંગને શોભાવનાર સાધુઓ જ શુર તરીકે વાંદવા યોગ્ય છે. તેમજ સર્વજ્ઞ કહેલો આજ્ઞામય ધર્મ જ નિરંતર માનવા યોગ્ય છે. ” આ પ્રમાણે વિસ્તારથી શુરને તત્ત્વનો ઉપદેશ કર્યો. તે સાંભળી તેની મતિ જાગૃત થઈ. કહ્યું છે કે—

“ અજ્ઞાની માણસને સહેલાઈથી સમજાવી શકાય છે અને વિદ્વાનને તો તેના કરતાં અત્યંત સહેલાઈથી સમજાવી શકાય છે, પરંતુ અશ્વમાત્ર જ્ઞાન છતાં પોતાના આત્માને પંડિત માનનારા ખોટા પંડિતને પ્રજ્ઞા પણ સમજાવી શકતા નથી. ” ત્યારપછી પંડિતે મુનિને પૂછ્યું કે—“ શોભન મુનિ મારા ભાઈ છે, તે ક્યાં છે ? તેની ઉમ્મર કેટલી થઈ છે ? તેના શરીરનો વર્ણ કેવો છે ? અને તેણે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કેટલો કર્યો છે ? ” મુનિએ કહ્યું કે—“ તમારો ભાઈ મારી જેટલી જ ઉમ્મરનો છે, મારી જેવા જ શરીરવાળો છે અને તેને શાસ્ત્રાભ્યાસ પણ મારી જેટલો જ છે. ” તે સાંભળી પંડિત બોલ્યો કે—“ ત્યારે શું હે મુનીશ્વર ! તમે જ મારા ભાઈ શોભન મુનિ છો ? ” મુનિએ કહ્યું—‘ હા. ’ તે સાંભળી પંડિત હર્ષના શેમાંથી કંચુકથી વ્યાપ્ત થયો, અને સંસારનો નાશ કરનાર ઉત્તમ મુનિને તેણે નમસ્કાર કર્યો. પછી શોભનસૂરિએ બીજા મુનિઓને બોલાવી માલવ દેશમાં સ્થિતિવાળા કર્યા. ધનપાળ પંડિતે પણ થોડા સમયમાં જિનેશ્વરનો આગમનો અભ્યાસ કર્યો. નવતત્ત્વના રહસ્યનો જ્ઞાતા થયો, સમકિત પામ્યો, ત્રિકાળ જિનેશ્વરની પૂજા કરવા લાગ્યો અને જગતમાં ઉત્તમ આવક થયો.

એકદા ભોજરાજાએ નવું સરોવર બોદાવ્યું, તે જગથી પરિપૂર્ણ થયું, તે વખતે તેનો ઉત્સવ કરવા માટે તે પરિવાર સહિત સરોવર ઉપર ગયો. ત્યાં કેટલાક વાજાઓ વગાડવા

લાગ્યા, કેટલાક ગાયન ગાવા લાગ્યા અને કેટલાક નૃત્ય કરવા લાગ્યા. તે વખતે રાજાએ પંડિતોને કહ્યું કે — “ તમે આ મારા નવા સરોવરનું વર્ણન કરો.” ત્યારે પંડિતોએ નવા નવા શ્લોકો બનાવી તે સરોવરનું વર્ણન કર્યું. પછી એકઠો પંડિતોના અલકારરૂપ ધનપાળ પંડિતને જોઈને લોજરાજાએ કહ્યું કે— “ તમે પણ શ્લોકવડે આનું વર્ણન કરો.” ત્યારે પંડિતે તેનું વર્ણન કર્યું કે— “ આ તળાવરૂપી શ્રેષ્ઠ દાન-શાળા હોય એમ જણાય છે. તેમાં મત્સ્ય વિગેરેરૂપ રસોઈ નિરંતર તૈયારજ છે, બક સારંગ અને ચક્રવાક વિગેરે પક્ષીઓ અહીં પાત્રરૂપ છે. હવે તેમાં કેટલું પુરૂષ થાય છે ? તે અમે જાણતા નથી.” તે સાંભળી રાજાને કોપ થયો, તેથી તેણે મનમાં વિચાર કર્યો કે— “ આ માફ સાફ જોઈ શકતો નથી, તેથી હું રાજમહેલમાં જઈને આનાં બન્ને નેત્રો લઈ લઈશ.” પછી સરોવરનો મંડાત્સવ કરી લોકોને દાન આપી રાજા નગર તરફ ચાલ્યો. પૂરમાં પ્રવેશ કરતાં રાજાએ એક કન્યાને હાથે વાળીને ચાલતી કોઈ વૃદ્ધા જોઈને જોઈ ધનપાળ પંડિતને કહ્યું કે— “ આ વૃદ્ધા શું કહે છે ? ” ત્યારે પંડિત ગદગદ થઈ બોલ્યો કે — “ હે રાજા ! આ જી તમને જોઈ વિચાર કરે છે કે શું આ મહાદેવ છે ? શું આ વિષ્ણુ છે ? શું ઈશ્વર આવે છે ? શું ચંદ્ર છે ? શુ બ્રહ્મા છે ? શું કોઈ વિદ્યાધર છે ? શું કામદેવ છે ? શુ નળરાજા છે ? કે શું કુબેર છે ? ના, ના, તેઓમાંથી તો આ કોઈ પણ નથી, પરંતુ હે સખી ! પોતે ક્રીડા કરવામાં પ્રવર્તેલા આ તો લોજ રાજા છે.” આ પ્રમાણેના શ્લોક સાંભળીને તુષ્ટમાન થયેલા રાજાએ કહ્યું કે— “ હે પંડિત ! તું ઇચ્છિત વસ્તુને માગ.” પંડિતે કહ્યું કે— “ હે સ્વામી ! જો તમે મારા પર પ્રસન્ન થયા હો તો મારાં બે નેત્રો મને પાછાં આપો.” રાજાએ કહ્યું કે— “ તારાં નિર્ભંગ નેત્રો

તારી પાસેજ છે, એમાં મારી પાસે તેં શું માગ્યું ? ” પંડિત બોલ્યો કે— “ પહેલાં મારાં નેત્રો લઈ લેવાનો આપે વિચાર કર્યો છે તેથી હું તેનેજ માગું છું. ” તે સાંભળી હર્ષ પામેલા રાજાએ ‘ તે તો મેં આપ્યાંજ છે ’ એમ કહી તેને ખીજી પહેરામણી આપી.

એકદા બોજરાજા અશ્વની ક્રીડા કરવા નગર બહાર ગયા. ત્યાં એક જવનું ખેતર જોઈ તેણે પંડિતોને જવનું વર્ણન કરવાનો આદેશ કર્યો. ત્યારે ખીજા પંડિતોએ જવના દોષોનું આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું— “ હે ગરો ઝોઘો ! તમે દૂર ખત્રી જાઓ, હે કઠ ! તું મોટા આંતરાવાળો થા (તું પણ ખત્રી જા,) હે જિબ્હા ! તું એક ખૂણામાં સંતાઈ જા, હે નાસિકા ! તું જરાવાર કોઈ પણ પ્રકારે ગંધને સ્પર્શન કર, અને હે ગળા ! તું આ શુષ્ક જવના કોળીઆને શાકમાં બોળી ગંગી જા. જો હું જીવતો અંધદેશમાં ગયો હોત તો તમને શાલિનું અન્ન આપત. ” આ પ્રમાણેનું તેમનું વર્ણન થઈ રહ્યા પછી તત્ત્વજ્ઞાની ધનપાળ પંડિતે યવેના શુણ્ણનું આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું— “ હે જવ ! વિવાહ વિગેરે કાર્યમાં તારા જીવારા કલ્યાણકારક હોય છે. તારા ગુચ્છા તાપને દૂરથી કરનાર છે. સ્નેહરૂપ થઈ ગયેલાની શુદ્ધિ તારાં પાંદડાંવડે થાય છે. સ્વસ્તિના કાર્યમાં (મંગળ કાર્યમાં) તું મંગળરૂપ છે. તારો સાથવો પિતૃદેવેને અસીદ છે. તને ળળતા અગ્નિમાં હોમવાથી દેવતાઓ તૃપ્ત થાય છે. તારી રેખા જો મનુષ્યના હાથમાં હોય તો તેને જ્ઞાન, વૈભવ, યશ અને રાજ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. ” આ પ્રમાણે ધનપાળનું વચન સાંભળી રાજા અમત્કાર પામીને બોલ્યો કે— “ હે પંડિત ! તારું વિદ્યાનપણું જગતમાં દ્રુપદ રહિત છે. ” હેં, હોડો ! પૃથ્વી પર આ પંડિતનું દ્રઢ સમકિત વખાણવા લાયક છે તે તમે જુઓ.

ધનપાળ હમેશાં પ્રાતઃકાળે જિનેશ્વરની પૂજા કરીને પછી તેની સ્તુતિ કરતો હતો. વિશેષ પ્રકારની વિધિ સહિત પૂજા કરતાં તેને ઘણો સમય લાગતો હતો, ત્યારપછી તે રાજસભામાં જતો હતો. તેથી એકદા રાજાએ તેને પૂછ્યું કે—“ હે પંડિત ! તમે હમેશાં સભામાં મોડા કેમ આવો છો ? ” પંડિતે કહ્યું કે—“ મેં હાલ નવો રાજા પ્રાપ્ત કર્યો છે, તેની પૂજા કરીને પછી હું અહીં આવું છું. ” રાજાએ પૂછ્યું—“ હે પંડિત ! મારા કરતાં બીજા કયો રાજા તમારે સેવવા લાયક છે ? ” તે બોલ્યો કે—“ હે રાજા ! જેના ગુણોનું વર્ણન કરવાને ઇંદ્ર પણ નમર્ય નથી એવા મહાભારતીય પામવા લાયક તે ગણતું હું તત્ત્વથી અદ્વૈત કહું છું, તે તમે સાંભળો—મેં આજ સુધી મોહથી અદ્વૈત જ્ઞાને આપનાર અને દેહ અર્પણ કરવાથી પણ વશ (પ્રસન્ન) ન થાય એવા કંટલાએક ગામના સ્વામીનો આશ્રય કર્યો હતો, અને હાલમાં તો સેવા કરવાથી પોતાના સ્થાનને જ આપી દેનાર અને માત્ર બુદ્ધિથી જ સેવવા લાયક ત્રણ ભુવનનો સ્વામી પ્રાપ્ત કર્યો છે, તેથી આટલા દિવસ મારા નિષ્કળ ગયા, તેના મને ગોક થાય છે. ” આ પ્રમાણે સાંભળી તેની દેવ ઉપરની શ્રદ્ધા જાણી રાજા કોપને ખંદલે સંતોષ પામ્યો. આમ થવાનું કારણ માત્ર ધર્મનું માહાત્મ્ય જ છે. રાજાએ તેને કહ્યું કે—“ હે બુદ્ધિમાન પંડિત ! રાજ્યનું ગમે તેવું મોટું કાર્ય હોય તો પણ તારે જિનેશ્વર દેવની પૂજા પૂર્ણ કર્યા વિના રાજસભામાં આવવું નહીં. આ ગાળતમાં હું તને વચન આપું છું. ”

એકદા માળીએ પુષ્પોના સમૂહથી ભરેલી ચંગેરી (છાખડી) રાજાની પાસે મૂકી. તે વખતે રાજાએ પંડિતને કહ્યું કે—“ આ પુષ્પોવડે દેવોની પૂજા કરી આવો. ” તે સાંભળી પંડિત પુષ્પોની ચંગેરી હાથમાં લઈ સર્વ દેવાલયોમાં જઈ દેવોને ભેળ

તારી પાસેજ છે, એમાં મારી પાસે તેં શું માગ્યું ? ” પંડિત બોલ્યો કે— “ પહેલાં મારાં નેત્રો લઈ લેવાનો આપે વિચાર કર્યો છે તેથી હું તેનેજ માગું છું. ” તે સાંભળી હર્ષ પામેલા રાજાએ ‘ તે તો મેં આપ્યાંજ છે ’ એમ કહી તેને બીજી પહેરામણી આપી.

એકદા ભોજરાજા અશ્વની ક્રીડા કરવા નગર બહાર ગયા. ત્યાં એક જવનું ખેતર ભેઈ તેણે પંડિતોને જવનું વર્ણન કરવાનો આદેશ કર્યો. ત્યારે બીજા પંડિતોએ જવના દોષોનું આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું— “ હે ણરો એણ્ઠો ! તમે દૂર ખમ્મી જાઓ, હે કઠ ! તુ મોટા આંતરાવાળો થા (તું પણ ખમ્મી જા,) હે જિઠ્ઠા ! તુ એક ખૂણામાં સંતાઈ જા, હે નામિકા ! તું જરાવાર કોઈ પણ પ્રકારે ગંધને સહન કર, અને હું ગળા ! તું આ શુષ્ક જવુના કોળીઆને શાકમાં બોળી ગળી જા. જો હું જીવતો અંધદેશમાં ગમેા હોત તો તમને શાલિનું અન્ન આપત. ” આ પ્રમાણેનું તેમનું વર્ણન થઈ રહ્યા પછી તત્ત્વજ્ઞાની ધનપાળ પંડિતે યવોના ગુણોનું આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું— “ હે જવ ! વિવાહ વિગેરે કાર્યમાં તારા બુવારા કસ્યાણુ-કારક હોય છે. તારા ગુચ્છા તાપને હરણુ કરનાર છે. મ્લેચ્છરૂપ થઈ ગયેલાની શુદ્ધિ તારાં પાંદડાંવડે થાય છે. સ્વસ્તિના કાર્યમાં (મંગલ કાર્યમાં) તું મંગલરૂપ છે. તારો સાથવો પિતૃદેવોને અણીષ્ટ છે. તને બળતા અગ્નિમાં હોમવાથી દેવતાઓ તૃપ્ત થાય છે. તારી રેખા જો મનુષ્યના હાથમાં હોય તો તેને જ્ઞાન, વૈભવ, યશ અને રાજ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. ” આ પ્રમાણે ધનપાળનું વચન સાંભળી રાજા ચમત્કાર પામીને બોલ્યો કે— “ હે પંડિત ! તારું વિદ્વાનપણું જગતમાં હ્રષણુ રહિત છે. ” હે, લોકો ! પૃથ્વી પર આ પંડિતનું દ્રઢ મુમકિત વખાણુવા લાયક છે તે તમે જુઓ.

ધનપાળ હમેશાં પ્રાતઃકાળે 'નિનેશ્વરની' પૂજા કરીને 'પછી તેની સ્તુતિ કરતો' હતો. વિશેષ પ્રકારની વિધિ સહિત પૂજા કરતાં તેને ઘણો સમય લાગતો હતો, ત્યારપછી તે રાજસલામાં જતો હતો. તેથી એકદા રાજાએ તેને પૂછ્યું કે—“ હે પંડિત ! તમે હમેશાં સલામાં મોડા કેમ આવો છો ? ” પંડિતે કહ્યું કે—“ મેં હાલ નવો ગજા પ્રાપ્ત કર્યો છે, તેની પૂજા કરીને પછી હું અહીં આવું છું. ” રાજાએ પૂછ્યું—“ હે પંડિત ! મારા કરતાં બીજા કયો રાજા તમારે મેવવા લાયક છે ? ” તે ગોઢ્યો કે—“ હે રાજા ! જેના ગુણોનું વર્ણન કરવાને ઇંદ્ર પંથુ મર્મર્ય નથી એવા મહાલાજ્યથી પામવા લાયક તે રાજાનું હું તત્ત્વથી સ્વરૂપ કહું છું, તે તમે સાંભળો—મેં આજ સુધી મોહથી અદ્ય ક્ષણને આપનાર અને દેહ અર્પણ કરવાથી પણ વશ (પ્રસન્ન) ન થાય એવા કેટલાએક ગામના સ્વામીનો આશ્રય કર્યો હતો, અને હાલમાં તો સેવા કરવાથી પોતાના સ્થાનને જ આપી દેનાર અને માત્ર બુદ્ધિથી જ સેવવા લાયક ત્રણ ભુવનનો સ્વામી પ્રાપ્ત કર્યો છે, તેથી આટલા દિવસ મારા નિષ્ક્રમ ગયા, તેનો મને શોક થાય છે. ” આ પ્રમાણે સાંભળી તેની દેવ ઉપરની શ્રદ્ધા બાળી રાજા કોપને ગંદલે સંતોષ પામ્યો. આમ થવાનું કારણ માત્ર ધર્મનું માહાત્મ્ય જ છે. રાજાએ તેને કહ્યું કે—“ હે બુદ્ધિમાન પંડિત ! રાજ્યનું ગમે તેવું મોટું કાર્ય હોય તો પણ તારે નિનેશ્વર દેવની પૂજા પૂર્ણ કર્યા વિના રાજસલામાં આવવું નહીં. આ જાળતમાં હું તને વચન આપું છું. ”

એકદા માળીએ પુષ્પોના સમૂહથી ભરેલી ચંગેરી (છાબડી) રાજાની પાસે મૂકી. તે વખતે રાજાએ પંડિતને કહ્યું કે—“ આ પુષ્પોવડે દેવોની પૂજા કરી આવો. ” તે સાંભળી પંડિત પુષ્પોની ચંગેરી હાથમાં લઈ સર્વ દેવાલયોમાં જઈ દેવોને ભેદ

ત્યાંથી પાછા વળી જિનાલયોમાં જઈ અરિહંત દેવની પૂજા કરી. આ દેવપૂજાની હકીકત ચર પુરુષોએ આવી રાજાને કરી. પછી પંડિત પૂજા કરીને આવ્યા ત્યારે રાજાએ તેને કહ્યું કે—“ તમે કેટલાક દેવો પૂજ્યા અને કેટલાક ન પૂજ્યા તેનું શું કારણ ? ” તે બોલ્યો—“ હે સ્વામી ! જે દેવો પૂજાને લાયક હતા તેમની મેં પૂજા કરી છે. હે આર્ય ! ગુણોએ કરીને દેવપણું જણાય છે, કાંઈ નામથી વાસ્તવિક દેવ કહેવાતા નથી. જેઓ સ્ત્રી, રાજા, અક્ષસૂત્ર (માળા) વિગેરે રાગાદિકના ચિન્હોથી કલંકિત તથા નિગ્રહ અને અનુગ્રહ કરવામાં તત્પર હોય તેવા દેવો મુક્તિ આપી શકતા નથી. નાટક, હાસ્ય અને સંગીતાદિકના વ્યાપારથી વ્યાકુળ થયેલા દેવો પોતાના આશ્રિત પ્રાણીઓને શાંતપદ (મોક્ષ) શી રીતે આપી શકે ? જે દેવને ચરણ નથી તેને મારે શી રીતે પ્રણામ કરવા ? જેને લાલસ્યજન નથી તેને તિલક કયાં કરવું ? જેને કાન નથી તેની પાસે ગીતમાન શી રીતે કરવું ? અને જેને કંઠ નથી તેને પુષ્પની માળા કયાં આરોપણ કરવી ? પ્રાકાર, મંડપ અને છત્રાદિકથી શોભતા, પર્યંકાસને બેઠેલા તથા જેની મૂર્તિ અને દૃષ્ટિ દોષ રહિત છે એવા જિનેશ્વર સમાન ખીજા કોઈ પણ દેવ નથી. ” આ પ્રમાણે દેવ સંબંધી વિચાર સાંભળી ભોજરાજા ઘણો રંજીત થયો. આ રીતે તે પંડિતે રાજાને મોક્ષ આપનાર એવા જૈનધર્મમાં સ્થિર કર્યો.

ધનપાળ પંડિતે પીપના સમૂહનો નાશ કરનાર જિનપૂજા કરવાથી પૃથ્વીપર યગ્નરૂપી કપૂરની સુગંધ ફેલાવી. જિનપૂજા વડે સર્વે મનોવાંછિત પૂર્ણ થાય છે, પૂજા કરવાથી પોતે પૂજવા યોગ્ય થાય છે, પૂજાવડે વિધ્નો નાશ પામે છે અને પૂજાવડે સર્વ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાતઃકાળે સુગંધી વાસણે કરીને, મધ્યાહ્નકાળે પુષ્પોએ કરીને અને સાયંકાળે ધૂપ તથા દીપે કરીને જિનેશ્વરની પૂજા કરવી.

આ પ્રમાણે જિનરાજની પૂજા કરવામાં તત્પર રહેલો ધન-
પાળ નામનો શ્રેષ્ઠ પંડિત લોજરાજની સલામાં મુગટ સમાન
થયો. તે જ રીતે હે બુદ્ધિમાન્ લગ્યો ! તમારે પણ સ્વર્ગ અને
મોક્ષના અતુલ સુખને આપનાર શ્રીજિનેશ્વરોની પુષ્પ, જળ
અને ચંદનાદિકવડે પૂજા કરવી.

આ પ્રમાણે શ્રીતપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય મમાન મહો-
પાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીદ્રઢહંસ ગ-
ણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશ કલ્પવલ્લી નામની ટીકાને વિષે ત્રીજી
શાખામાં જિનપૂજા કરવાના વિષય ઉપર 'ધનપાળ પંડિતની
કથાના વર્ણન નામનો ઓગણીશમો પદ્ધવ પૂર્ણ થયો.

પદ્ધવ ૨૦ મો.

જે જિનેશ્વરે પોતાના યશના સમૂહે કરીને સમગ્ર દિશા-
ઓને ઉલ્લવણ કરી છે, તે ત્રણ ભુવનના એકાંત હિતકર્તા
શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની હું સ્તુતિ કરું છું, તે તમને હિત
કરનાર થાઓ.

જિનપૂજાનો અધિકાર કહ્યા પછી હવે જિનસ્તુતિ નામનું
વીશમું દ્વાર કહે છે.—

જિણયુણણં

જિનેશ્વરનું—અરિહંતનું સાવન એટલે સ્તુતિ, અર્થાત્ તે-
મના ગુણોનું કીર્તન. જિનેશ્વરના ગુણોનું કીર્તન કરવાની વિધિ-
માં સુશ્રાવકોએ નિરંતર યત્ન કરવો. આ સંક્ષેપથી અર્થ કહ્યો.
હવે વિસ્તારથી અર્થ કહે છે.—

સર્વ (ચોત્રીશ) અતિશયોએ કરીને અપૂર્ણ અને સંસાર સમુદ્રને તરી ગયેલા જિનેશ્વરો વિવેકી જનોએ હમેશાં ભક્તિ-પૂર્વક સ્તુતિ કરવા લાયક છે. સમગ્ર ગુણવાળા જિનેશ્વરોની સ્તુતિ મોટા ભાગ્યથી જ થઈ શકે છે. કારણ કે જિનેશ્વરોના સદ્-ગુણોનું કીર્તન કરવાથી પાપનો નાશ થાય છે. જિનેશ્વરની સ્તુતિ કરનારને સમકિત દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે. ઇંદ્રદ્યુમ્ન નામના રાજાને ચોથા અરિહંતની સ્તુતિ કરવાથી સમકિત પ્રાપ્ત થયું હતું. તેની કથા આ પ્રમાણે—

ઇંદ્રદ્યુમ્ન રાજાની કથા.

ગર્ધ ચોવીશીમાં શ્રીસાગર નામના ત્રીજા તીર્થકરને એક-સો ને પંચાવન ગણધરો હતા. તેમના શાસ્ત્રમાં ચૌદપૂર્વને ધારણ કરનારા, દશ પૂર્વને ધારણ કરનારા, આગમના વચનને જાણનારા, સ્વધર્મરૂપી જાળના મેઘ સમાન, છત્રીશ ગુણોવડે શુદ્ધ અને આઠ પ્રવચન માતાની આરાધના કરવામાં તત્પર એવા ધણા સૂરિઓ થયા. તેમાં છેલ્લા સૂરિએ પોતાનો એક શિષ્ય કે જે ઉંચ કુળનો છતાં અસદાચારી હતો, વૈશ્ય વર્ગની આજ્ઞામાં વર્તતો હતો, કુલટા સ્ત્રીના સંગવડે ધન ફીણ થવાથી વેરાગ્ય પામ્યો હતો, તેને પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યો હતો. ‘કાળના બળથી મહાન પુરૂષોની પંજુ બુદ્ધિ નષ્ટ થાય છે.’ તે સુનિ લોકમાં મહિમગ્રસ્ત નામે પ્રસિદ્ધ થયા હતા. તેને લોકો છત્રીશ ગુણોથી શોભતા, ધર્મમાર્ગના રાગી અને દયાતા નિધાન. શાંત, ઇંદ્રિયોને દમન કરનાર, બીજાને પ્રતિબોધ કરવામાં નિપુણ, આઠ પ્રવચન માતાની આરાધના કરવામાં તત્પર, વિવેકથી સંયમને ધારણ કરનાર, શાવકો અને શ્રાવિકાઓના સમૂહને ધર્મોપદેશવડે હર્ષ પમાડનાર અને સત્ય શાસ્ત્રના રસિક

કહેતા હતા. તે સાડાનવ-પૂર્વને જાણનાર હતા. તેના તપ, યોગ અને ધ્યાન વિગેરે જોઈને પરમગુરૂ આ જ છે એમ વિદ્વાનો પણ કહેતા હતા.

આ મહિમગુપ્ત સૂરિના શાસનમાં મિથિલા નગરીનો રાજા ઈંદ્રધુમ્ન નામે મુદ્દર્શન રાજાનો પુત્ર હતો, તેણે મહિમ-ગુપ્તાચાર્યની પાસે શ્રાવકધર્મનો સ્વીકાર કર્યો હતો. શત્રુરૂપી હસ્તીઓનો નાશ કરવામાં સિંહસમાન તે રાજા સર્વ પૃથ્વીને ભોગવતો હતો. તે જાણતો હતો કે—‘કુલટા સ્ત્રીની જેમ જે પૃથ્વી નવા નવા રાજાઓ ઉપર રંજીત થાય છે, તેવી અન્ય અન્ય ઉપર આસક્તિ રાખનારી પૃથ્વી ઉપર સત્પુરૂષોને રાગ શાનોજ હોય ?’ જોજરાજાના પુત્રને મુંજ રાજા મારી નાંખવા તૈયાર થયો હતો, ત્યારે તે જુદિમાને મુંજરાજા ઉપર એક શ્લોક લખી મોકલ્યો હતો, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે હતો.—
 “આંધાતા નામનો રાજા કે જે કૃતયુગમાં અલંકાર રૂપ હતો તે પણ પૃથ્વી મૂકીને ચાલ્યો ગયો છે, જેણે સમુદ્રમાં સેતુ બાંધ્યો હતો તે રાવણનો નાશ કરનાર રામચંદ્ર પણ ક્યાં છે? અર્થાત ગયા છે, બીજા પણ યુધિષ્ઠિર વિગેરે અત્યાર સુધીના રાજાઓ પણ પૃથ્વી મૂકીને ચાલ્યા ગયા છે, તેમાંના કોઈની સાથે પૃથ્વી ગઈ નથી, પરંતુ હું માનું છું કે હે મુંજ ! તારી સાથે ખરેખર પૃથ્વી આવશે.” આ પ્રમાણે વિચારીને ઈંદ્રધુમ્ન રાજા મહિમા-ચાર્યનો મેવક, શ્રાવકધર્મને પાળનાર, સર્વ શ્રાવકોનો આધાર, દ્રવ્યસ્તવના રસમાં આસક્ત, ચૈત્યોનો ઉદ્ધાર કરનાર, મોક્ષસ્થા-નની અભિલાષાવાળો, દેગવિરતિવાળો, સદા ધર્મિષ્ઠ અને સ્વધર્મના રસની લાલસાવાળો થયો. બીજા રાજાઓથી સેવાતો તે રાજા જિનધર્મનું દાન કરી સર્વ પ્રજાઓને પોતાની સંતતિની જેમ પાલન કરતો હતો. તે ગુણરૂપી રત્નના મમૂહનો સમુદ્ર

હોનો, સ્વજનોની આશાને પૂર્ણ કરતો હતો, પંડિત જનોનું વાંધિત પૂરવામાં કદપવૃક્ષ મમાન હતો, અરિહંતના ધર્મને પ્રભાવક હતો. તેના રાજ્યમાં જે હિંસક પ્રાણીઓ હતા તેઓ પણ તેના ભયથી હિંમાનો ત્યાગ કરી દયાળુ થયા હતા. વિદ્યાના માર્ગને સેવન કરનારા તે રાજાની આજ્ઞાને મસ્તક પર ધારણ કરનારા કેટલાએક માણસો ગાદાવૃત્તિથી પણ વિદ્યાભ્યાસમાં તત્પર થયા હતા. રાક, ખર્ખર, કાંબોજ, હૂણ અને પાશુપથ વિગેરે દેવો કે જેઓ અનાય છતાં આ રાજાના પ્રતાપથી દબાયેલા હતા તેઓ પણ જીવદયા પાળવામાં રસિક થયા હતા. પૃથ્વી પર આના જેવો કોઈ પણ રાજા થયો નહોતો કે જેની વેદજ્ઞ પડિતોએ પણ ' આ રાજા સ્વધર્મમાં કુશળ છે ' એમ કહીને પ્રશંસા કરી હતી.

પરિતોએ મદા કુસંજથી ભય પામવો એમ શ્રુતિમાં કહ્યું છે તે સત્ય છે. કારણ કે સર્વજ્ઞ વિના બીજા સર્વ જનોને કુસંજ ખેદકારક નીવડે છે, માટે તે તજવા ચોખ્ય છે. સમકિતવતોએ મિથ્યાદષ્ટિઓનો સગ કરવો નહીં. કારણ કે ઉત્તમ પુરૂષો પણ તેમના મંગે કરીને સન્માર્જથી બ્રષ્ઠ થાય છે. પહેલા મિથ્યાદષ્ટિ નામના ગુણસ્થાનકે રહેલાની સંગતિનો જે ત્યાગ કરવો તેજ પુણ્યવતોનું ' મોહું' પુણ્ય બાણુવું. મિથ્યાદષ્ટિના મગમાં જે કુળ્લપણું તે સદાચારી મનુષ્યોને નરકમાં લઈ જવાનું કારણ છે એમ ચૌદ પૂર્વધારી મહાત્માઓ કહે છે.

કર્ણાટક નામના દેશનો રહેવાશી પ્રમાણુવિમુખ નામના પ્રધાનનો વિનોદકોવિદ નામે પુત્ર હતો, તેની સાથે કુમાર દશામાં રહેલા ઈદ્રધુમ્ને કૌતુકને માટે મિત્રાઈ કરી હતી, ધર્મ ઉપાર્જન કરવા માટે કરી નહોતી. તેને તેના પિતા સુદર્શન રાજાએ તેવા મિત્રની મિત્રાઈ મૂકી દેવા કહ્યું હતું, પરંતુ તેનું

હૃદય કૌતુક બેવામાં લલચાયેલું હતું, તેથી તે તેનાથી નિવૃત્ત થયો. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે 'જે નોકર વિગેરે પણ પહેલા ગુણસ્થાનમાં વર્તતા (મિથ્યાદષ્ટિ) હોય તો તેઓ સ્વામીને સ્વધર્મથી બ્રૂ કરે છે તેથી તત્ત્વને જાણનારાઓએ પોતાની ઉન્નતિને માટે ધર્મનું સ્વરૂપ વિશેષે સમજવું અને ' મિત્ર, સ્ત્રી જે કોઈ મિથ્યાદષ્ટિ હોય તેના સંગનો ત્યાગ કરવો.' આવાં સિદ્ધાંતનાં વચનો સત્યનો નિર્ણય કરવામાં ઉપયોગી છે, તેથી શ્રાવકે અંતર્દષ્ટિથી એવા ભૂત્યોને પોતાની પાસે રાખવા નહીં. આવી રીતે કહીને પિતાએ વારંવાર સમજાવ્યા છતાં ઈંદ્રધુમ્ન કુમારે તેની સંગતિનો ત્યાગ કર્યો નહીં.

છેવટ સુદર્શન રાજા રાજ્યનો ભાર પોતાના પુત્ર ઈંદ્રધુમ્ન ઉપર સ્થાપન કરી પોતે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી સમ્મેતશિષ્યર નામના તીર્થે ગયા. કારણ કે નવા દીક્ષિત થયેલા સાધુઓ જે જન્મભૂમિનો ત્યાગ કરે તોજ તેઓ ધર્મ (આદિત્રધર્મ) નું યથાર્થ પાલન કરી શકે છે, અને જન્મભૂમિનું સ્મરણ કરનારા મુનિઓ ઘણી વખત આદિત્ર રહિત થાય છે એમ પૂર્વધરો કહે છે. તેથી સુદર્શન મુનિએ જન્મભૂમિની પાસે રહેલા શત્રુજય તીર્થે પણ ન જતાં સમ્મેતશિષ્યર તીર્થની સેવા કરવા માંડી. સંયમીએ જન્મભૂમિમાં રહેલા તીર્થોનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. માયારૂપી પિશાચણીના ગ્રાસથી ભય પામતા, ઉત્તમ આદિત્ર રસમાં મગ્ન થયેલા તથા મોહનો ત્યાગ કરવામાં ઉત્સુક થયેલા ઉત્તમ મુનિઓ જન્મભૂમિના દેશમાં પણ આવતા નથી. મહર્ષિઓએ મોહના કારણભૂત એવા બંધુઓનો સંગમ કરવો નહીં એમ ગર્વ વિનાના પૂર્વધરો કહે છે, તથા છત્રીશ ગુણના નિધાનરૂપ આચાર્યો પણ કહે છે. સંસારી મિત્રોની સાથે વાતચીત કરવાથી આત્મવિધાના માર્ગમાં નૃત્ય કરનારા મુનિઓને પણ તત્ત્વજ્ઞા-

નીચે ચારિત્રવંત કહેતા નથી. આ પ્રમાણે જાણીને તે સુદર્શન મુનીશ્વર વિશેષ પ્રકારના તપયોગે કરીને આનંદના સ્થાનરૂપ મમ્મેતશિખરની જ આરાધના કરવા માંડી.

અહીં ઇંદ્રદ્યુમ્ન રાજા થયો, એટલે તેણે કર્મના મર્મરૂપી વાયુથી પ્રેરાઈને વ્યવહારમાં નિપુણ જાણતા તે કાર્મકારને રાજ્યના મંત્રીપદ ઉપર સ્થાપન કર્યો. તે અંતઃકરણમાં અવિધક હતો, તો પણ બાહ્ય વૃત્તિથી વિધાની અનુમોદના કરતો હતો; અને અવિધારૂપી અગાધ ખાડામાં રાજાને પાડવા ઇચ્છતો હતો. તેથી તેણે રતિકીડામાં કુશળ અને પોતાના દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલી એક અવિધક કુળની સ્ત્રીને રાજા સાથે પરણાવી. તેણીએ કામદેવને પણ આશ્ચર્યના સ્થાનરૂપ અને સર્વ આશ્ચર્યોત્તુ સમરણ કરાવનાર તે ઉત્તમ રાજાને વશ કર્યો. ‘ અવિધક કુળની સ્ત્રી-વાળા વિધાવાન રહી શકતા નથી. ’

એકદા તે રાણીના દેશમાંથી ફરતો ફરતો જમદગ્નિ નામનો વિદ્વાન વાદી ત્યાં આવ્યો, ત્યાં તેણીએ રાજાને કહ્યું કે—“ આ જમદગ્નિ નિગમના જ્ઞાનનો પાર પામેલો છે. આ દેશમાં અને બીજા દેશમાં પણ તેના જેવો બીજો કોઈ વિદ્વાન નથી. તે નિગમને જાણનાર, ધર્મના જ્ઞાનવાળો અને સાર્ગવના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલો છે. ” તે માંલણી રાજાએ મનોરંજન વાતો કરવામાં વાચાળ તે અવિધક સૂરિની સાથે હર્ષથી વાતો કરી. તેમાં તે વિદ્વાને નિગમ અને આગમના વાક્યો નથા તેના અર્થને વિપરીત રીતે પ્રગૂંચી મૂળ ધર્મનું ઉન્મૂલન કરનારી પોતાની વિધા પ્રગટ કરી. આ રાજાએ પૂર્વ જન્મમાં ‘વેદની અવગણના કરવાથી દુષ્કર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતું, તેથી આ વળતે જમદગ્નિનાં વચ્ચેને તે સત્ય માનવા લાગ્યો. પરંતુ “ છત્રીશ

શુભને ધારણ કરનાર શુર વિવેકી પુરુષોએ વદન કરવા લાયક છે, બીજા વદન કરવા લાયક નથી " ઇત્યાદિક આગમના વાક્યોને રાજા પ્રમાણરૂપ ગણતો હતો, તેથી તેણે તે સૂરિને પૂછ્યું કે—“તમારામાં પૂજ્યપણ કયા છે? અમે તો શ્રીમાન શુરની અને સિદ્ધાતની આજ્ઞામાં તત્પર છીએ અને તમે તો આગમમાં જ્યાં પ્રમાણે ચારિત્રને ધારણ કરનારા નથી, માટે અમે તમને નમસ્કાર નહીં કરીએ ” ત્યારે તે શુરે કહ્યું કે—“હું ધમ કાળમાં જનોએ છત્રીશ શુભવાગાની જ જેમ છ શુભ વાણી પણ પૂજવા લાયક છે કારણ કે સાધુની પૂજામાં નિગમના વાક્યો માન્ય કરવાના છે નિગમમાં કહ્યું છે કે—“હું ધમ કાળમાં છ શુભના જે આરાધકો હોય તેને છત્રીશ શુભના આરાધકની જેમ આરાધવા ઇત્યાદિક નિગમના વાક્યોવડે અમારો આચાર સર્વથા પ્રમાણભૂત છે ” તે સાંભળી રાજાએ કહ્યું—“ અમે મહિમગુપ્ત આચાર્યના કહેવાથી નિગમના વચન પ્રમાણરૂપે માનતા નથી, માટે તમને નમવાના મદ્દેહરૂપ અધકારનો નાશ કરવામાં સૂર્ય મમાન કોઈ પણ આગમનું વચન હોય તો બતાવો કેમકે આગમમાં જે કહ્યું હોય, તેમાં જ અમારો વિશ્વાસ નિશ્ચય છે ” ત્યારે ચોરનું આચરણ કરવામાં ચતુર એવા તે શુરે (જમદગ્નિએ) કહ્યું કે—“હે ગજન! આવા મમયમાં સિદ્ધાતના વચનોનો નિર્ણય કરવો અશક્ય છે કારણ કે આ હું ધમ કાળમાં કાળના પ્રભાવથી અત્પ બુદ્ધિવાળા થયેલા જનો શ્રીસિદ્ધાતના વાક્યાર્થરૂપી રથને જોડવા સમર્થ નથી ધર્મના નિશ્ચયને કરનારો આ શબ્દસમુદ્ર પાર રહિત છે જેમ કોઈ એક રથનું માળખું પાશ્વર મસુદ્રમાં નાખ્યું હોય, તેની ધોમડી ઉત્તર મસુદ્રમાં નાખી હોય, તેના પેડાઓ પૂર્વ સમુદ્રમાં નાખ્યા હોય, તેના જોતર દક્ષિણ મસુદ્રમાં નાખ્યા હોય અને તેના ઘોડાઓ આગ્રશમાં નાખ્યા હોય, તો આ મર્વ રથની

સામગ્રી એકત્ર કરવાને દેવ વિના બીજો કોઈ (મનુષ્ય) સમર્થ થઈ શકતો નથી, તેજ પ્રમાણે આ દુઃખમ કાળમાં કેવળજ્ઞાની ન હોવાથી બીજા કોઈ પડિતો આગમના વાક્યોને એકત્ર કરવા સમર્થ નથી. પરંતુ વેદના બળથી જ આગમના અર્થોનો નિશ્ચય કરવા યોગ્ય છે એમ પૂર્વધરોએ કહ્યું છે. ” આવાં સેંકડો અસત્ય વચનોએ કરીને તેણે રાજાને સમજાવી દીધાં. નિગમનાં વાક્યોવડે બોધ પમાડેલો રાજા તેના વચનોને સત્ય માનવા લાગ્યો. તેણે રાજાને કહ્યું કે—“ નિગમની હીલના કરવાનું એ જ ક્ષણ છે કે આત્માનો દુર્લભ સંસારસમુદ્રમાં પાત થાય. ”

ત્યારપછી મહિમગુપ્ત આચાર્ય પણ જમદગ્નિની સાથે તેના વિતંડાવાદથી પરાજય પામ્યા. તેથી તેણે પણ પૂર્વધર છતાં કુર્કર્મના યોગે કરીને નિઃશંક રીતે આવકો પાસે તેનીજ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરી. પછી તો તે બન્ને નિગમ અને આગમના વાક્યોના વિપરીત અર્થ કરવા લાગ્યા અને મહિમગુપ્ત ગુરૂ પણ સાધુ વેધનો ત્યાગ કરીને વૃહસ્થી થઈ ગયા. આગમોનાં વાક્યોને અન્યથા કરી તે રાજાના યાજ્ઞિક ગુરૂ થયા. અહો ! સાડાનવ પૂર્વને ધારણ કરનાર પણ ભવને વિષે ભગ્યા, તો પછી અન્ય જનો અન્યથા પ્રકારે આચરણ કરે તેની શી વાત કરવી ? સૂર થઈને પણ આગમની હીલના કરવાથી તે દુરંત ભવસાગરમાં પડ્યા. ‘ અહો ! કર્મનું બળ કેવું દુરંત છે ? ’

આ પ્રમાણે સાગર તીર્થકરના નિર્વાણ મહોત્સવ પછી આ અવિદ્યામય ધર્મ મનુષ્યોનાં ઐહિક વાંછિત પૂર્ણ કરવામાં ત્યંતા-મણિની જેવા જણાતો સતો ૭૯૯૮૫૦ વર્ષ સુધી પૃથ્વીપર પ્રવર્ત્યો. જમદગ્નિ અને મહિમગુપ્ત ગુરૂની પ્રેરણાથી તે ઇંદ્ર-ધુન રાજાએ અશ્વમેધ વિગેરે અનેક યજ્ઞ કર્યા, તેથી આ સમગ્ર

ભરતક્ષેત્ર યજ્ઞમય થઈ ગયું. કાળચક્રના બળથી હિંસામય યજ્ઞે પણ ધર્મ તરીકે માનવામાં આવ્યા. તે ઈદ્રધુમ્ન રાજાએ ઘણા યજ્ઞ કરવાથી તેના રાજ્યમાં પશુઓ ક્ષીણ થઈ ગયા.

એકદા ગુણવટે જૂતાળને રંજન કરનારી શકુંતલા નામની તેની રાણીએ પૂર્વ દિશા સૂર્યને પ્રસવે તેમ દેદીપ્યમાન એક પુત્ર પ્રસવ્યો. ‘આ શ્રેષ્ઠ પુત્ર તીર્થકરનો પિતા થશે’ આવી દેવજ્ઞની વાણીએ કરીને રાજાએ તે પુત્રનું જનક નામ પાડ્યું. તેના જન્મને દિવસે આકાશમાં દેવદુંડુલિઓ વાગ્યા. ‘મોટાનો જન્મ મોટા આશ્ચર્યનું કારણ હોય છે.’ તે જન્મથી જ સર્વ પ્રાણીઓનો મિત્ર રૂપ હોવાથી શરણ કરવા યોગ્ય થયો. પરંતુ સમક્ષિત દષ્ટિ-પણાના અભાવને લીધે તે પહેલે ગુણસ્થાને રહેલો હતો. તો પણ તેણે દયારૂપી મેઘની ધારાવડે મનરૂપી પર્વતને વેદ્યો હતો અને તે અનુક્રમે શ્રદ્ધારૂપી મોટી લતાઓનો મડપ થયો હતો. ધર્મના અધિકારી પ્રાણીઓનો વિયોગ હોવા છતાં તે બવ્યપણાને લીધે બીજા મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાને રહેલા જીવોનો ઉપકારી બન્યો.

તે જનકકુમાર યુવાવસ્થાને પામ્યો ત્યારે તેણે ઈદ્રધુમ્નના મનરૂપી હાથીને પોતાના વાક્યરૂપી અંકુશવડે સ્થૂલહિંસાની ક્રીડા કરતાં અટકાવ્યો. તેણે કહ્યું કે-“હે રાજા ! પ્રાણીઓનો વધ કરવાથી ધર્મ શી રીતે થાય ? મલિન જળ કાઢવના મંખ-ઘથી નિર્મળ કેમ થાય ? હે રાજા ! આવા યજ્ઞકર્મથી આ તમાની શુદ્ધિ થઈ શકતી જ નથી, માટે ધર્મશુદ્ધિથી આવું દુષ્ટ કર્મ ન કરો. જો હવે પત્રી તમે પ્રાણીઓનો હિંસામય યજ્ઞ કરશો તો તે દુઃખસમૂહથી પીડા પામેલો હું મારા પ્રાણનો ત્યાગ કરીશ.” આ પ્રમાણેનું પુત્રનું વચન સાંભળી પુત્ર ઉપરના વાત્સલ્યને લીધે રાજા પ્રાણીની હિંસાથી વિરામ પામ્યો. જ્ઞાન વિનાનો, મૃપા વચન બોલનારો અને સર્વ ધર્મથી રહિત થયેલો ઈદ્રધુમ્ન રાજા પુત્રની પ્રેરણા થયા પછી પોતાના મનમાં ક્રાંતિક વિરજન લાવ પામ્યો.

એકદા રાજકુમાર જનકની મોહાવ્યમુદરી નામની પ્રિયાએ મર્વાર્યસિદ્ધિ નામના વિમાનથી સ્વેલા તીર્થકરના ગર્ભને ધારણ કર્યો. તે વખતે તેણીએ પુત્રના ત્રણ જગનના ઐશ્વર્યને પ્રગટ કરનારા હાથી, વૃષભ, સિંહ, લક્ષ્મી, પુષ્પદામ, ચંદ્ર, સૂર્ય, ધ્વજ, પૂર્ણ કળશ, મરોવર, મમુદ્ર, વિમાન, નિર્ધૂમઅગ્નિ અને રત્નરાશિ એ ચૌદ સ્વપ્નો જોયા અનુક્રમે સમય પૂરુ થયે જેમ પૃથ્વી નિધાનને ઉત્પન્ન કરે અને વેલડી પુષ્પોને ઉત્પન્ન કરે તેમ તે જનકકુમારની પ્રિયાએ સર્વ લોકને પ્રીતિ કરનાર પુત્રને પ્રસન્ન્યો. 'ચોમઠ ઇંદ્રોએ આવી હુર્યથી જેનો જન્મ મહોત્સવ કર્યો તે શ્રી મહાધરના નામના ચોથા તીર્થકર જ્યવતા વર્તો.' ચંદ્રના ઉદયથી પોયણાના વનની જેમ તેના જન્મદિવસથી મિથિલા નગરીના સર્વ લોકો અત્યંત આનંદ પામ્યા. ઇંદ્રોએ સ્વર્ગપુરીની જેમ તે નગરીમા મણિ તથા સુવર્ણના મહેલો, સભા, આગણા અને ભાગો ળનાવ્યા. તે નગરીમા સુખની મપત્તિ મોક્ષની જેમ અક્ષય દેખાવા લાગી તેના વનો સ્વર્ગના વનોની જેમ નિરતર પુષ્પ અને ફળની મપત્તિને આપવા લાગ્યા. પ્રમુતા જન્મની ભૂમિ પદ્મા, ચક્રેશ્વરી અને બ્રાહ્મી વિગેરે દેવીઓએ એવન કરાવા લાગી, જગન્નાથના જન્મથી ચિત્તમા હર્ષ પામેલી દેવાગનાઓ જિનેશ્વરના શુભોના ગીતો ગાતી ગાતી ત્યા આવવા લાગી અને જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરવા માટે અનેક મનુષ્યો, દેવો અને રાજાઓ પણ આવવા ગયા તેથી તે વિશાળ નગરી પણ આકડી દેખાવા લાગી પૂર્ણિમાના ચંદ્રને જોઇને ચક્રાર પક્ષીની જેમ જિનેશ્વરના સુખકમળને જોઇને તેના માતા પિતા હર્ષ પામ્યા ચારિત્રના પવિત્રપણાથી ચમત્કાર પમાડનાગ પૌત્રનુ સુખ જોઇ પિતામહ ઇંદ્રધુમન ગળ પણુ અત્યંત હર્ષ પામ્યો. જિનેશ્વરના જન્મના પ્રભાવથી રાજાએ તત્કાલ મિથ્યાદષ્ટિ જનોના સગનો ત્યાગ કર્યો ' અહો ! ધર્મનો વિલાસ અતિ અદ્ભુત છે. '

નિરંતર વૃદ્ધિ પામતા જિનેશ્વરના મુખકમળને જોઈને તેમનો પિતામહ પોતાના મિત્રો પાસે આ પ્રમાણે અરિહંતના ગુણો ગાવા લાગ્યો. — “ જેનું નિર્મળ હૃદય ક્ષમારૂપી ખડ્ગથી મૂલિત છે એવા જિનેશ્વરને જીતવા માટે કષાયરૂપી શત્રુઓ તેની પાસે જ આવી શકતા નથી. જેના જ્ઞાનરૂપી દર્પણમાં ત્રણ જગત પ્રતિબિંબરૂપે દેખાય છે, તે સુંદર મુખવાળા અને કોમળ વાણીવાળા જિનેન્દ્ર ચિરકાળ જ્ય પામો. સુર, અસુર અને મનુષ્યોએ જેના ચરણકમળને પ્રણામ કર્યા છે એવા હે પૌત્ર ! તારી ત્રણ લોકની પ્રમુખ કોણ ન ગાય ? હે જિન ! તેં પોતાના પાંચ ઇન્દ્રિયોરૂપ અશ્વોને શીઘ્રપણે સંભાર્ગમાં પ્રવર્તાવ્યા છે. કારણ કે તું તેનો યોગ્ય સારથી છે. હે નાથ ! પોતાના જન્મને પ્રગટ કરી તેં ઉન્માર્ગે જતારા અમને સંભાર્ગે પ્રવર્તાવ્યા છે, માટે તને નમસ્કાર હો. તારી જેવો જગતમાં ખીજો કોઈ કૃપાળુ નથી. કેમકે યજ્ઞોમાં રક્ષણ વિના હજીવતા સંખ્યા બંધ પ્રાણીઓને તેં જીવિતદાન આપ્યું છે. હે પૌત્ર ! નિગમ અને આગમને જાણનારા એવા તેં હિતોપદેશ આપીને દુર્મતિમાં પડતા અમારા આત્માનું રક્ષણ કર્યું છે, તારી કરૂણા અગણિત છે, તારું દાક્ષિણ્ય પવિત્ર છે, અને તારું લાવણ્ય ઉત્તમ છે. કયા કયા તારા ગુણો વખાણવા લાયક નથી ? ઉત્તમોત્તમ ગુણોની શ્રેણિરૂપી રત્નોના મસુદ્ર સમાન, અમારા કુળના દીપક સમાન અને જગતના આધારમૂળ હે પૌત્ર ! તું જ્ય પામ. ”

આ પ્રમાણે વિશ્વેશ્વર પૌત્રના ગુણોની સ્તુતિ કરતા તે રાજાએ નષ્ટ થયેલુ સમકિત ફરીથી પ્રાપ્ત કર્યું. કોઈના હાથમાંથી રત્ન પડી ગયું હોય, તે ધૂળમાં દટાઈ ગયું હોય, તેથી પ્રાપ્ત કરીને તે નષ્ટ થયું લાગતું હોય, તેને તે ધૂળ દૂર કરવાથી ફરી પામી શકાય છે, તેમ તેને ફરીથી સમકિત મળ્યું. ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનાર, હાથીના જેવી ગતિવાળા અને સમતાના ઇશ્વર એવા

તે સ્વામીએ પોતાના કુટુંબને દેશવિરતિનો ઉપદેશ આપ્યો.

જ્ઞાનમાં મહા કુશળ તેમને જોઈને મહિમશુભ્ર આચાર્ય તથા પંડિત જમદગ્નિ એ બન્ને નામીને બીજા દેશમાં જતા રહ્યા. પછી ઇંદ્રધુમ્ન રાજાએ પોતાના પુણ્યના ઉદયને લીધે પૌત્ર કહેલી દેશવિરતિને આદરપૂર્વક અંગીકાર કરી. છેવટ મહાયશાએ આરિત્ર લીધા પછી તે તીર્થકરના હાથથી આરિત્ર લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરી, જિનશાસનનો સૂર્યની જેમ પ્રકાશ કરી, ગણધર પદવી પામી, કેવળજ્ઞાનની સંપદાને મેળવી તે આદ્યા તીર્થકરના પિતામહ મોક્ષે ગયા.

આ પ્રમાણે પોતાના પૌત્ર મહાયશા નામના જિનેશ્વરના શુણ્ણી સ્તુતિ કરવાથી તરત જ ઇંદ્રધુમ્ન રાજા કે જે જિનેશ્વરના માર્ગથી બ્રહ્મ થયો હતો તે ફરીથી નબ્ર થયેલા સમક્રિતને પામી કેવળજ્ઞાનરૂપ દૃષ્ટિવડે સમગ્ર ત્રણ લોકના પદાર્થોને જોઈ મંસારસમુદ્રને તરી ગયો. તે જ પ્રમાણે બાઘજનોએ અરિહંતની સ્તુતિ કરવા તત્પર થયું.

આ પ્રમાણે શ્રીતપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીઇંદ્રહંસગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશકસ્ત્રવણી નામની ટીકાને વિષે ત્રીજી શાખામાં જિનસ્તુતિ કરવાના વિષય ઉપર ઇંદ્રધુમ્ન રાજાના વર્ણનરૂપ વીશમો પદ્ય સંપૂર્ણ થયો.

પદ્ય ૨૧ મો.

શરીરની કાંતિવડે સુવર્ણનો તિરસ્કાર કરનાર, ઇંદ્રિયોરૂપી હાથીઓનું નિવારણ કરવામાં કેશરીસિંહ સમાન અને સમગ્ર ગાદ અધિકારના સમૂહનો નાશ કરવામાં સૂર્ય સમાન નમિનાથ પરમાત્મા અમારું શરણ ને.

‘ હુવે જિનસવનનું દાર કહ્યા પાત્રી ગુરની સ્તુતિરૂપ એક-
વીશમું દાર કહે છે.—

‘ ગુરુચુર ’

‘ છત્રીશ ગુણોને ધારણ કરનારા ગુરની સ્તુતિ કરવાથી
શ્રાવકોને બોધિલાભ પ્રાપ્ત થાય છે. ’ આ તેનો સંક્ષેપથી
અર્થ કહ્યો, વિસ્તારથી તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.—

પાંચ આચારરૂપી કલ્પવૃક્ષને ઉત્પન્ન કરવામાં મેરૂ સમાન,
આગમના જ્ઞાનરૂપી દીપકવડે હૃદયમાં ઉદ્યોત કરનાર, વિવિધ
દેશોમાં વિહાર કરનાર, શીળરૂપી અલંકારવડે ભૂષિત, તપવડે
શરીરનું શોષણ કરનાર, ગુણોરૂપી લક્ષ્મીનાં પાત્ર રૂપ,
ધર્મનો ઉપદેશ આપનાર તથા નિશ્ચય અને વ્યવહારને યથા-
યોગ્ય જાણનાર ઇત્યાદિ ગુણોએ કરીને યુક્ત એવા ગુરૂ શ્રાવકોએ
સેવવા લાયક છે. શ્રાવકોએ ધર્મ પમાડનાર ગુરૂ ધ્યાન કરવા
લાયક છે, સ્તુતિ કરવા લાયક છે અને સેવા કરવા લાયક છે.
કેમકે ગુરૂ એ ધર્મરૂપી વૃક્ષને પ્રકુલ્લિત કરવામાં મેઘ સમાન
છે. કહ્યું છે કે—‘જે ધર્મને જાણનાર, ધર્મનું આચરણ કરનાર,
નિરંતર ધર્મને પ્રવર્તાવનાર તથા પ્રાણીઓને ધર્મશાસ્ત્રના
અર્થને દેખાડનાર હોય તે ગુરૂ કહેવાય છે. જે નિરવધ માર્ગમાં
પ્રવર્તતા હોય અને જે નિઃસ્પૃહ છતાં અન્ય જનોને નિરવધ
માર્ગમાં પ્રવર્તાવતા હોય, તે ગુરૂ આત્મહિતને ઈચ્છનાર
શ્રાવકોએ સેવવા લાયક છે. કેમકે આવા જ ગુરૂ પોતે તરવામાં
અને ખીજને તારવામાં સમર્થ હોય છે.’

કાળચક્રના વિશેષે કરીને ચાર પ્રકારનાં ગુરૂ મેવવા લાયક
છે. તેમાં જે સંપૂર્ણ દ્વાદશાંગીને જાણતા હોય અને સંપૂર્ણ ગુણે
કરી યુક્ત હોય તે પહેલા પ્રકારના જાણવા ૧. જે સંપૂર્ણ
જ્ઞાનનો ખજાનો હોય અને કંઈક ઓછા ગુણનું નિધાન

હોય તે ઘીલ પ્રકારના જાણવા ૨. જે કાંઈક ઓછા જ્ઞાનવાળા હોય અને થોડા ગુણના નિધાન હોય તે ત્રીજા પ્રકારના જાણવા ૩. તથા જે થોડા જ્ઞાનના નિધાન અને થોડા ગુણવાળા હોય તે ચોથા પ્રકારના જાણવા ૪. આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારનું ગુરુ સ્વરૂપ જાણવું.^૧ નિગમમાં^૨ પણ કહ્યું છે કે-“પ્રથમ તો શ્રાવકોએ દેશવિરતિમાં^૩ રહેવું, (સર્વવિરતિ પાળવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થયા સિવાય મુનિપણું ગ્રહણ કરવું નહીં.) સર્વવિરતિમાં શ્રમણપણું કેવળીએ કાળની ગતિને અનુસરીને કહેલું છે. તેમાં જે છત્રીશ ગુણની સંપદાવાળા, ઘણા જ્ઞાનવાળા, બુદ્ધિના અતિશયવાળા, તથા શ્રુતની સંપૂર્ણતાવાળા અને કાળના જ્ઞાનને જાણનારા હોય તે શુભપ્રધાનપણુને પામે છે. ૧. કેટલાએક સર્વવિરતિવાળા કે જેઓ સારી રીતે દ્વાદશાંગીરૂપ શ્રુત જે આપ્તશ્રુત (જિનાગમ) કહેવાય છે, તેના જ્ઞાનવાળા હોય તેઓ કદી છત્રીશથી ઓછા ગુણવાળા હોય તો પણ દેશવિરતિવાળાએ સેવવા યોગ્ય છે. ૨. કેટલાએક સર્વવિરતિવાળા મુનિઓ કે જેઓ પોતાના આચારમાં તત્પર હોય પણ દ્વાદશાંગીના પૂર્ણ જાણનાર ન હોય અને છત્રીશથી ઓછા ગુણવાળા હોય તો પણ શ્રાવકોએ સેવવા લાયક છે; કારણ કે તેઓ કાંઈક અજાણ છતાં પણ જાણ્યા પછી પશ્ચાત્તાપ કરે છે અને પાછા તત્કાળ ઉપયોગી થઈને યથાર્થિત મતનું આચરણ કરે છે. ૩. અને જે મુનિ સ્વધર્મની ઓળખાણ પૂરતું જ સિદ્ધાંત જાણનારા હોય અને તે પ્રમાણે આદરનારા હોય તે પણ દેશવિરતિઓને સેવવા લાયક છે. ૪. આ ચોથા ભેદવાળા મુનિઓનો પણ દેશવિરતિએ અનાદર કરવા લાયક નથી. કારણકે જૈન સિદ્ધાંત વાંચવાની દેશવિરતિવાળામાં યોગ્યતા નથી, તેઓને

૧ આ મોઢા કર્તીના મનઃકલ્પિત છે, શાસ્ત્રાકા જાણતા નથી. ૨ નિગમ અપ્રસિદ્ધ છે, તેમજ તેની યથાર્થતા પણ સકરાણી છે. તેની અંદર ઘીને ભાગ ભળી ગયેલો જણાય છે.

તો પોતાના નિયમમાં તત્પર રહી સાધુઓની પાસેથી સદ્ગત સાંભળવાનો આધાર છે.

ગૃહીવેષને ધારણ કરનારા ગૃહસ્થીઓએ દ્વાદશાંગીમાંથી પોતાની નિત્યક્રિયાના અનુષ્ઠાન પૂરતો અભ્યાસ કરવો. વધારે વાંચવાની પ્રવૃત્તિ કરવી નહીં કારણકે એમાં આજ્ઞાનું વિરાધક-પાતું થાય છે. આજ્ઞાની વિરાધના કર્મબંધના કારણમૂલ છે. તેથી શ્રાવકોએ ગુરૂની આજ્ઞા પાળવામાં જ તત્પર રહેવું. જેઓ આત્મજ્ઞાનમાં પ્રવીણ હોતા નથી, તેઓને ગુરૂની આજ્ઞા પાળતાં ગદાનિ થાય છે. અને જેને આત્મજ્ઞાન નથી તેઓ હ્રસ્તર ભવ-સાગરમાં પરિભ્રમણ કરે છે, તેથીજ જૈનધર્મમાં ગુરૂતત્ત્વની આરાધના કરવાની કહી છે. કર્મનિર્વહને માટે તે મુખ્ય સાધન છે.

ઉપર કહેલા ચાર પ્રકારમાંથી પહેલા પ્રકારવાળા ગુરૂ ભવશેષે કરીને સેવવા લાયક છે, તેને અભાવે બીજા પ્રકારના, તેને અભાવે ત્રીજા પ્રકારના અને તેને પણ અભાવે ચોથા પ્રકારવાળા ગુરૂ સેવવા ચોક્કસ છે. દુષ્કર્મ સમયમાં ઉત્પન્ન થયેલા શ્રાવકોને ચોથા પ્રકારના ગુરૂ પણ સેવવાથી ધર્મના બીજ માટે કારણમૂલ થાય છે. આજ પણ કેટલાક આચાર્યો મુંદર આચાર વિચારવાળા અને શ્રીમાન ચંદ્રગચ્છપી સમુદ્રને ઉત્લાસ ખમાડવામાં પૂર્ણચંદ્ર સમાન જોવામાં આવે છે. તત્ત્વને જાણનારા તથા સદ્ગુણને ધારણ કરનારા કેટલાક ઉપાધ્યાયો અને કેટલાક ગીતાર્થ મુનઓ પણ જોવામાં આવે છે. કોઈ કોઈ દેશમાં (સ્થાનમાં) ઉત્તમ સાધુઓ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. તે સર્વે ધર્મ અને આત્મહિતને ઇચ્છનારા શ્રાવકોએ સેવવા લાયક છે. આ સમયમાં તેવા પ્રકારના ગુણવાળા કે જેમના નામ પણ ઉત્તમ છે એવા શ્રી સોમમુંદર ગુરૂ, મુનિઓને વિષે ચંદ્ર સમાન શ્રીમુનિમુંદર નામના સૂરીંદ્ર અને શ્રીચંદ્રગચ્છમાં ચંદ્ર સમાન શ્રીજયચંદ્ર સૂરીંદ્ર વિગેરે ધ્યાન કરવા લાયક છે. બીજા

અન્ય ગચ્છના નાયકો અને શ્રેષ્ઠ મુનિઓ આ કાળે પણ છે કે તેઓ સમયને યોગ્ય એવાં શાસ્ત્રોને જાણનારા અને ચારિત્રનું આચરણ કરવામાં ઉદ્યમવંત હોય છે. તે સર્વે દેશવિરતિ શ્રાવકોએ પોતાના સમકિતની શુદ્ધિને માટે સ્તુતિ કરવા લાયક અને સેવવા લાયક છે. આ ક્ષેત્રમાં અને આ કાળમાં પણ જેઓ જ્ઞાન અને ચારિત્ર ગુણને ધારણ કરનારા હોય, તેઓની શાસ્ત્રદ્રષ્ટિથી અને હૃદયરૂપી દ્રષ્ટિથી પરીક્ષા કરીને ઉત્તમ શ્રાવકોએ પોતાના ધર્મની વૃદ્ધિને માટે શિવપણે પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને સેવા કરવી. કારણ કે તેઓ સંસારસમુદ્રથી તારનારા છે. નિયમ અને આગમના વાક્યને અનુસરીને આ પાંચમા આરાને વિષે ઓછા ગુણવાળા—ઓછા જ્ઞાનવાળા પણ ચારિત્ર પાળવામાં તત્પર હોય તે સદ્ગુરુ સર્વોત્તમપણે માનવા લાયક છે.

હું ઉત્તમ શ્રાવકો ! આત્મહિતની ઇચ્છાવાળા તમને સેવવા લાયક ઉત્તમ ગુરૂની એક વાનકી હું દેખાહું છું. તે તમે સાંભળો.—

જે નિગમ અને આગમને જાણનારા છે, મૂળ ગુણ તથા ઉત્તર ગુણને પાળનારા છે, વિવિધ દેશના જનસમૂહને પ્રતિ-
બોધ કરવામાં તત્પર છે, ધર્મરૂપી દૂધ અને અધર્મરૂપી જ-
ાળનું દિવેચન—પૃથક્પૃથક્ કરવામાં હંસ જેવો છે. નિર્લેપ અને
વ્યવહારની વ્યવસ્થા કરવામાં કુશળ છે, તથા આ કાળ અને
આ ક્ષેત્રને આશ્રીને જે સમ્યગ્જ્ઞાન અને ઉત્તમ ગુણના આશ્રયરૂપ
છે, તે શ્રીધર્મહંસ નામના સદ્ગુરૂની તમે સેવા કરો. આ
શ્રેષ્ઠ ગુરૂને વિષે જે અસાધારણ ગુણો છે, તેનું મારી જેવો મંદ
બુદ્ધિવાળો કેમ વર્ણન કરી શકે ? તેના ગુણનું સ્તવન કરવામાં
સાધધાન થયેલો કુશળ માણસ પણ સાક્ષાત્ વિલખો થમ જાય

માધુ ધર્મના ૬૨ પ્રકારરૂપી ૬૨ કપવૃક્ષોને ઉત્પન્ન થવામા મેરૂ પર્વત સમાન શ્રી પચ પરમેષ્ઠી મને અત્યંત મુખ આપ નારા થાઓ જેનુ નામ શ્રવણ કરવાથી પણ નાના પ્રકારના ભવોમા ઉત્પન્ન થયેલુ પાપ નાગ પામે છે, તે શ્રીધર્મક્રમ નામના મહારૂના ગુણોનુ વર્ણન હુ કરે છુ. (કર્તાએ અહીં પોતાના રૂરુતુ ચરિત્ર આપ્યુ છે, તેમા કેટલેક સ્થાને થાહુ અતિગયોક્તિ કરેલી જણાય છે.)

ગોળ આકૃતિવાળા આ તિર્થો લોકના મધ્યમા જ ખૂટ્ટીપ નામનો દ્વીપ છે, કે જે બે સૂર્ય અને બે ચંદ્રોએ ફેલા ઉઘો તથી અત્યંત ચોલી રહ્યો છે. તેમા ભરત નામનુ ક્ષેત્ર દક્ષિણ નેત્રની જેવુ શોભે છે. તે મોટા છ ખંડોરૂપી તારાની લક્ષ્મી વાળુ તથા લવણસમુદ્રરૂપી બ્રહ્મટિવાળુ છે તેમા આવેલો મધ્ય ખંડ વખાણવા લાયક છે. કાગ્ણુડે રાહુણાચળ પર્વતની ઉપર રત્નોની જેમ તેમા જ્યોતેઃ શ્રેષ્ઠ પુરૂષો ઉત્પન્ન થાય છે. તેમા ગુજરાત નામનો દેશ વખાણવા લાયક છે. કાગ્ણુ કે તેના લોકોની જેવા બીજા કોઇ દેશના લોકો ધર્મકાર્યમા વિ વેકી જણાતા નથી. તેમા નિર્દ્યુપુર નામનુ નગર છે. ત્યા તે નગરની સ્ત્રીઓથી પરાજય પામેલી સગ્સ્વતી^૧ નિગતજ જળને વહન કરતી રહેલી છે તેમા ગહેલા ધન્યો (શેડીઆઓ.) બદ્ધ જાતિના હાથીની ઉપમાને ધાગણ કરતા શોભે છે કારણકે તેઓ હીલાસહિત ગતિ કરે છે, તેમનો વર્ણ ઉજ્જવળ છે, અને દાનથી^૨ તેમનો કર્મ શોભે છે તે મિદ્યુપુરમા આગ્વાટ^૩ વગમા મુગટ સમાન, સર્વ વેપારીઓમા શિરોમણિ અને સમગ્ર ગુણુ રત્નોનો માગર ડુંગર નામે શ્રેષ્ઠી ગહેતો હતો તેને શીંગરૂપી અલકારથી શોભતી મુહાસણી નામની સ્ત્રી હતી તેણીના મુખની

* ૬૩ શલાકા પુરૂષો ઉપરાત નવ નારદ તેમા લેખવવાથી ૭૨ થાય છે.

૧ નદી ૨ હાથીનુ દાન મદ ૩ હાથીનો કર-મુદ ૪ પોરવાડ

સ્પર્ધા કરવાથી જ ચંદ્ર કલંકિત થયો હોય એમ જણાય છે. છીપને વિષે મુક્તાદિગની જેમ તેણીની કૃદ્ધિથી નર્મદ, નરપાળ અને પોપટ નામના ત્રણ પુત્રો થયા હતા. ઉપરાંત કલ્પવૃક્ષની મંજરીની જેવી કેદુ નામની તેણીને એક પુત્રી થઈ હતી. તે જિનધર્મમાં કુશળ હતી. તે આરેની અનુપમ કળાઓ તથા લોકની પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનારા ગુણો શરીરની સ્પર્ધાએ કરીને હમેશાં વૃદ્ધિ પામતા હતા. વિનયના સ્થાનરૂપ ત્રણે પુત્રોનો યશઃસમૂહ અખંડિત હતો, તેઓ જાણે પૃથ્વીપર ઉતરેલા અસ્ત્રા, વિપાશુ અને મહેશ્વર હોય તેવા ચોક્કસ હતા. સાથે જ ક્રીડા કરતા અને સાથે જ લોજન વિગેરે ક્રિયા કરતા એવા તેઓ ભિન્ન શરીરવાળા હતા, તો પણ જાણે તેમનો જીવ એકજ રોય તેવા દેખાતા હતા. અનુક્રમે તેમને માતૃપિતાએ લેખશાળામાં પંડિતની પાસે મોકલ્યા. ત્યાં શુભ હૃદયવાળા તેઓ 'માતૃકાદિક' શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા.

એકદા લક્ષ્મીના સાગરરૂપ તે નગરમાં વિહારના ક્રમથી શ્રીજયચંદ્ર નામના સૂરિ ગુણવાન અને સંપન્નિત એવા રાજતિલક વિગેરે શિષ્યો તથા બીજા પણ પ્રમાદ રહિત સાધુઓ સહિત પધાર્યા. તે સૂરિની કરેલી સમસ્યાપૂર્તિથી ખુશી થયેલા દક્ષિણ દેશના વાહીઓએ તેમને શ્યામશારદા એવું બિરૂદ આપીને તેમની અત્યંત પ્રશંસા કરી હતી. તે સોમસુંદર સૂરિની પાટના અલંકારભૂત હતા, ચારિત્રલક્ષ્મીરૂપી સ્ત્રીના હાર સમાન હતા, તપગચ્છના નાયક હતા, તથા આગમના ઘરરૂપ હતા. તેમનું આગમન સાંભળી સ્ત્રી અને પુત્રો સહિત ડુંગર શ્રેષ્ઠી વિગેરે નગરના સર્વ લોકો તેમની પાસે આવી તેમને વંદના કરી તથા તેમની સ્તુતિ કરી ચોગ્ય સ્થાને બેઠા. પછી પરોપકાર કરવામાં તત્પર ગુરૂએ ભવ્ય જીવોના મનરૂપી જળના

મળનો નાશ કરવામાં શરદ્ગતુ સમાન આ પ્રમાણે
ધર્મદેશના આપી.—

“ ધર્મ એ પ્રકારનો કહ્યો છે. તેમાં પહેલો સાધુધર્મ, તે
મોક્ષસુખને આપનારો છે, અને બીજો બાર વ્રતરૂપ શ્રાવક-
ધર્મ, તે સ્વર્ગને આપનારો છે. આ અસાર અને રસ વિનાના
સંસારમાં યુવાવસ્થા, આયુધ્ય અને ધન એ ત્રણ અપાપણને
લીધે ઈંદ્રધનુષની જેવાં છે, માત્ર જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ
ત્રણ રત્નો જ ચિરસ્થાયી છે. તેથી વિવેકી જનોએ પ્રયત્ન
કરીને પણ તેનો જ સંગ્રહ કરવો યોગ્ય છે.”

આ પ્રમાણે દેશના સાંભળીને કેટલાએક નગરવાસી જનો
પ્રતિજોધ પામ્યા. તે વખતે સત્પુરુષોના માર્ગનું પાલન કરનાર,
કૃપાળુ અને શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા નરપાળ નામના શ્રેષ્ઠીપુત્રે ગુરૂની
પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. આ સંસારસાગરમાં રાગી જીવો
ભારેકર્મીપણને લીધે પથ્થરની જેમ ફૂળે છે, અને વિરાગી
જીવો લઘુકર્મી હોવાથી કાષ્ઠની જેમ તરી જાય છે. ગુરૂએ
તેનું ધર્મેહંસ નામ પાડીને સુધાનંદ નામના પંડિતને અભ્યાસ
કરાવવા સોંપ્યા. બુદ્ધિના ભંડાર અને શુભ લક્ષણવાળા તે
હૃદયકે મુનિ બાકરણશાસ્ત્ર ભણ્યા, સાહિત્યનો અભ્યાસ કરી
તૃપ્ત થયા, તર્કશાસ્ત્રના કઠિન સ્થાનમાં પણ ધૈર્ય રાખ્યું,
ઘણાં શાસ્ત્રોમાં તેણે સારો શ્રમ કર્યો તથા નિર્મળ મહા વિદ્યાએ।
ભણીને તેણે બૃહસ્પતિને પણ શિષ્યરૂપ ક્યો.

અન્યદા શ્રી શ્રીમાળી નામના મહાવંશને પ્રકાશ કરવામાં
સૂર્યસમાન પાટણના રહેવાસી મહિષતિ નામના ધનાઢ્ય શ્રેષ્ઠીને
સોમસુંદર સૂરિએ ધર્મની વૃદ્ધિ માટે પ્રેરણા કરી, તેથી તેણે
તે ધર્મહંસ મુનિને પંડિતપદ આપવાને પ્રસંગે મોટો મહોત્સવ

કર્મો, કોધ, કર્મ, અહંકાર અને વ્યક્તિ એ ચારનો પરાગ કરવાથી તેજ શબ્દોના બીજા બીજા અક્ષરે કરીને તેનું 'ધર્મહંસ' એવું નામ સાર્થક થયું. અથવા ગુણ, ધર્મ, હંસ અને વાસ (દિવસ) એ ચાર વસ્તુના દેહીધ્યમાન વિદ્યાગુણ, વર્ણગુણ, મુન દ્રવ્ય ગુણ અને તેજ ગુણને હરણ કરી (ચોરી લઈ) તે જ શબ્દો બીજા બીજા અક્ષરે કરીને બનેલા પોતાના નામને પ્રસિદ્ધ કરતે તે મુનિ પૃથ્વી ઉપર પશ્યતોહર (ચોર) કેમ ન કહેવાય ગંભીરતા, તપસ્યા અને સમતા વિગેરે એક એક ગુણના અશ્રયભૂત તો ઘણા સૂરિઓ થઈ ગયા છે, પરંતુ આ ધર્મહંસ તે પોતે એક જ સર્વ ગુણોના આશ્રયભૂત થયા.

આ અવસરે આગ્વાટ વંશનું માણિક્ય, આણાકથન જેવો બુદ્ધિમાન, અમદાવાદ શહેરની ભૂમિનાં ભૂષણરૂપ અમહંમદશાહ સુલતાનની સલાના મુગટ જેવો મેઘ નામનું મહામંત્રી હતો. તે સુવર્ણરૂપી જળનીઃ વૃષ્ટિ કરવામાં સાક્ષાત્ મેઘસમાન હતો. તેને ઘાનની લીલાએ કરીને કલ્પલતા જેવી શીળવડે શોભતી અને જિનધર્મેને વિષે રાગવાળી મટી નામનું બહેન હતી. પાર્વતી અને ગંગાને વરનાર મહાદેવની જેમ તથા રૂકિમણી અને સત્યભામાનો સ્વીકાર કરનાર કૃષ્ણનું જેમ તે મેઘ મંત્રી અહિંવદે અને મરઘાઈ નામની બે સ્ત્રીઓ પરણ્યો હતો. ધર્મહંસ શુરના સદ્ગુણથી રાજિત થયેલા અને તેનો ધર્મોપદેશ સાંભળી સંતુષ્ટ થયેલા તે મંત્રીએ જગતના લોકોને અમત્કાર પમાડે તેવા મહોત્સવપૂર્વક તપગચ્છના અહંકારરૂપ શ્રીહરમીસાગર નામના સૂરિ મહારાજ પાસે તે (ધર્મહંસ) ને હરિથી વાચકેદ્ર પદ અપાવ્યું. તે મહોત્સવમાં જેમ મેઘ જળનું સમૂહવડે પૃથ્વીપર રહેલા સરોવરોને પૂર્ણ કરે તેમ તેણે સર્વ દર્શનીઓનાં પાત્રોને ઉજ્જવળ ધીવડે પૂર્ણ કર્યાં. બાણે શુભ ભાવથી ઉત્પન્ન થયેલા પોતાના મૂર્તિમાન પુણ્યને જ દેખાડતો મેઘ તેમ જ શ્રી રામના જે નિર્મલ અને પવિત્ર

બાં, પંચરંગી વસ્ત્રોવડે શ્રીસંઘને પહેરામણી કરી, અને એક (શ્વેત) વર્ણુવાળા પોતાનાં યથાવડે ત્રણ ભુવનને તેણે ઢાંકી દીધું. વગી તે ઉત્સવમાં વેશ્યાઓ નૃત્ય કરતી હતી, વાજિત્રો મધુર સ્વરે વાગતાં હતાં, ગવૈયાઓ મધુર સંગીતને ગાતા હતા અને સુવાસિની સ્ત્રીઓ ગુરૂનાં સત્ય ગુણોનાં ગીતો ગાતી હતી તે સર્વને મંત્રીએ ઉચિત દાન આપીને સંતુષ્ટ કર્યા. અનેક ગામોના અને નગરોના લોકોને આમંત્રણ કરીને જોલાવ્યા હતા, તે સર્વનું યોગ્યતા પ્રમાણે મંત્રીઓએ સન્માન કર્યું, તથા દરેક જનને શ્રીકૃષ્ણની પ્રભાવના આપવાવડે પ્રસન્ન કર્યા. ધર્મહંસ ગુરૂએ યુક્તિરૂપી કુલ્લડીને વિષે વાદીની ઉક્તિરૂપી રૂપું નાંખી તેને ગાળવામાં તત્પર થઈ સુવર્ણની પ્રતિમાને ધારણ કરી તે આશ્ચર્ય છે.

જેણે પોતાના અને પરના શાસનમાં વર્તતા સર્વ શાઓનો અભ્યાસ કરીને પોતાનું શ્રુતસાગર એવું નામ સાર્થક કર્યું હતું, દિગંબરના સંઘપતિએ જેનું આડંબરપૂર્વક સામૈયું કર્યું હતું, અર્થાત્ મહોત્સવપૂર્વક સામૈયું કર્યું હતું, તથા જે સુખાસન (મીયાના) માં બેસીને વિચરતા હતા, તે શ્રુતસાગર નામના દિગંબરના આચાર્યને ધર્મહંસ ગુરૂએ સભામાં સર્વ સભાસદોની અને સર્વ દર્શનીઓની સમક્ષ જીતીને જગતરૂપી પ્રાસાદ ઉપર પોતાની કીર્તિરૂપ પતાકા ઝાંધી હતી. તેનું શીળ તેનાજ શીળ જેવું હતું, તેની ક્રિયા તેની જ ક્રિયા જેવી હતી, તેના ગુણો તેના જ ગુણો જેવા હતા, તેની વાણી તેની જ વાણી જેવી હતી, તેની કળા તેની જ કળા જેવી હતી, તેની કુશળતા તેની જ કુશળતા જેવી હતી, અને તેનું તપ તેના જ તપ જેવું હતું. કારણ કે સત્પુરૂષના ગુણો અન્યની જેવા હોતા નથી. તે ગુરૂ કર્મરૂપી શત્રુઓનો જય કરવામાં પરાક્રમી હતા, સૂર્યની જેવા તેજસ્વી

હતા, તથા તપસ્વી, યશસ્વી અને શ્રેયસ્વી (કન્યાણુનાળા) હતા. વર્ગી સર્જનોના અંતઃકરણરૂપી વસ્ત્રને વિષે પૂર્વે નહિ જોયેલા ધર્મરૂપી રંગને ઉત્પન્ન કરતા હતા, તેથી તેઓ અદ્વૈતિક રજક સમાન હતા.

તે ધર્મહંસ ગુરુનું મસ્તક ૧, ભાજ (કપાળ) ૨, મુખ ૩, કર્ણ ૪, વાણી ૫, હાથ ૬, ઉરઃસ્થળ (છાતી) ૭ અને પાદ (પગ) ૮. આ આઠે અંગો રતુતિ કરવા લાયક હતાં, તેથી તે દરેક અંગનું આઠ આઠ અનુપદુપ્ત શ્લોકોવાડે વર્ણન કરવામાં આવે છે.—

૧ તે ગુરુનું મસ્તક અત્યંત બાળભાવનો નાથ થવાથી કાવ્યની લક્ષ્મી સહિત છે, તેથી ઠર્વીદ્રની જેવું ચોભે છે. રાજાઓના મુગટની શ્રેણીઓ તે ગુરુને અત્યંત હર્ષથી નમે છે, અને તેનું મસ્તક કોઈને નમતું નથી, તેથી તેનું જ ઉત્તમાંગ નામ સાર્થક છે, અથવા તો આ કારણથી જ તે વિદ્વાનો નામમાળા (કોષ) માં મસ્તકનું ઉત્તમાંગ એવું નામ લખીને સત્યવાદી ઠર્યા છે. સર્વ વિદ્વાનોમાં આ ગુરુ જ જેમ ઉત્તમ પ્રતિષ્ઠાને પામી અગ્રેસર તરીકે ગવાય છે, તે જ પ્રમાણે સર્વ અંગોમાં તેનું મસ્તક અગ્રેસર ગવાય છે. તે ગુરુનું ઉત્તમાંગ (મસ્તક) કેમ વંદન કરવા લાયક ન હોય ? કારણ કે વિદ્વાનો પણ તેના અશ્વક્રમણને પ્રણામ કરવા ઈચ્છે છે. ‘ હે પ્રિય ! ગુરુના મસ્તકને તું જો. ’ ‘ ત્યાં પ્રગટ રીતે મુગટ ક્યાં છે ? ’ કં એવું મુખનું નામ છે તે ક્યાં છે ? પણ તું જાણતો નથી ? કે તે ‘ કં તો ગુરુનું મસ્તક છે. સર્વ અંગો પોતપોતાને સ્થાને સ્થાન શોભે છે, તે સર્વની ઉપર એક મસ્તક વિશેષ શોભે છે, તે જ પ્રમાણે ગુરુને આશ્રયે રહેલા સર્વ પોતપોતાને સ્થાને શોભે

૧ કં એટલે મસ્તક પણ કહેવાય છે.

છે, ગુરૂથી ઉચ્ચ સ્થાનને ભોગવનાર તો કોઈક જ થાય છે. ગુરૂનું દેહીપ્યમાન મરતક શું મૂર્તિમાન પુણ્યનો પિંડ છે ? કે શું પાપરૂપી પર્વતને છેદવા માટે વજ્ર પ્રગટ થયું છે ?

ધર્મિ ઉત્તમાંગાબ્દકમ્ ૧.

૨ દેશોની શ્રેણિરૂપી અંધકારના સમૂહથી વીંટાયેલું ગુરૂનું ભાલસ્થળ (કપાળ) પૃથ્વી પર અદ્ભૂતની ચંદ્રની આકૃતિવાળું શોભે છે. તે ગુરૂનું લલાટ તેજના સમૂહથી યુક્ત છે, તેથી જાણે કે ૧૫ંડરૂપે કરેલા તેવા સ્વરૂપવાળા શુભ કર્મના પુદ્ગો હોય તેવું તે શોભે છે. તેના ભાલસ્થળથી ઉત્પન્ન થયેલા તેજમાંથી વિભાગ પાડીને જાણે ગ્રહણ કરેલ હોય તેમ (તેના કરતાં અલ્પ તેજથી) અગ્નિ અને સૂર્ય વિગેરે અત્યંત પ્રકાશ કરે છે. સ્ફુરાયમાન તેજવાળી અને અત્યંત લાંબી ગુરૂની ભાલસ્થળી તેના મસ્તકરૂપી લોકાગ્રમાં રહેલી જાણે સિદ્ધિશિલા હોય તેવી શોભે છે. જીતી ન શકાય તેવા કળિરૂપી શત્રુને જીતવા માટે ધર્મરૂપી રાજાએ ગુરૂના ભાલસ્થળના મિષથી પ્રત્યંચા સહિત 'અમોઘ ધનુષ્ય ધારણ કર્યું જણાય છે.' જય મેળવનાર, શત્રુનો પરાજય કરનાર અને, ઘણી કાંતિવાળું ગુરૂનું ભાલસ્થળ વાળીથી કહી ન શકાય તેવી શોભાને ધારણ કરી રહ્યું છે. ગુરૂના ભાલરૂપી પાટીયું (મુખકું) પામીને પાપરૂપી ધૂળને આળનારા પ્રાણીઓ (મિથ્યાત્વરૂપી ધૂળ કાઢી નાખી) સમકિતરૂપી રત્ન મેળવીને શું સુખી થતા નથી ? તેમનું લલાટ સરસ્વતી દેવીને લણાવવા માટે લખેલા અક્ષરોની શ્રેણિવાળી પાટી જાણે ગુરૂએ તૈયાર કરી હોય તેવું શોભે છે.

ધર્મિ લલાટાબ્દકમ્ ૨

૧ ખાલી ન જાય તેવું-સફળ. ૨ જયવા ભાલસ્થળના મિષથી નાક રૂપી જાણે જના પર ચડાવ્યું છે એવું ધનુષ્ય વક્ર ક્યું છે-વાળું છે.

૩ તે ગુરુનું મુખ તેના ચિત્તમાં નિવાસ કરવાનું જેણે ચિંતવન કર્યું છે એવી જાદુ વિદ્યાઓને તેમાં પ્રવેશ કરવા માટે દારૂપ છે, તે મનુષ્યોને આનંદ આપે છે. હૃદયરૂપી સમુદ્રની સમતારૂપ ભરતી આવવાથી તેના બન્ને કાંઠામાં જાણે બે પરવાળા પડ્યાં હોય તેમ તેમના મુખના બે ઓઠપુટ શોભે છે. તેમના મુખરૂપી ઉદાનને શોભાવનારી જિહ્વારૂપી લતામાંથી જાણે મનોહર અને નવા બે પત્રો (પાંદડા) જ નીકળેલાં હોય તેમ તેમના રાતા બે ઓઠ શોભે છે. તેમનું શરીર તળાવ જેવું છે, તેમાં કમળની જેવું તેમનું મુખ છે, તેના પર જાણે બે ભમરા ભમતા હોય તેમ બે નેત્રો ફીડા કરે છે. તેમના મુખરૂપી ફાહમાં ઘાંતરૂપી હાંમે ફીડા કરે છે, અને દાદી મૂછના વાળની શ્રેણિના મિપથી પાણીના તરંગોવડે તે મનોહર દેખાય છે. જે તળાવ સરસ્વતીરૂપી જળવડે ભરપૂર છે અને જેનો ઉદય દાન-લક્ષ્મીથી વૃદ્ધિ પામ્યો છે એવા અસુદ્ર તુલ્ય તેમના મુખને જોઈને મનુષ્યોની તૃપ્તિ નાશ પામે છે. ચંદ્ર જેવું તે ગુરુનું મુખ જોઈને વિદ્વાનોનાં નેત્રોરૂપી પોયણાંઓ તત્કાળ અત્યંત હર્ષ પામે છે-વિકસ્વર થાય છે. તેમનું અપૂર્વ શોભાવાળું મુખ જોઈને કોને હાસ્ય આવતું નથી? કવિની વાણી પણ તેની પ્રશંસા કરતાં થાકી જાય તેમ છે.

ઈતિ મુખાબ્દકમ્ ૩.

૪ વિદ્વાનો તે ગુરુના બે કર્ણનું અસદૃશપણું^૧ વર્ણવે છે, તે પણ તે ગુહ્યશ્રુતિવાળા છે, એમ સંભળાય છે એ આશ્ચર્ય છે. હું ધારું છું કે-શ્રીમાન્ ધર્મરાજના શ્રમણ અને શ્રાદ્ધ નામના બે કુમારો ભવરૂપી સૂર્યવડે તાપ પામીને તે તાપનો નાશ કરવા માટે ગુરુના શરીરરૂપી કલ્પવૃક્ષની પાસે આવી,

૧ બીજા કોષ્ટના કાન તેની જેવા નથી ૨ ધણા કાનવાળા, ધણા શુભ-સાધવાળા.

તેમને વિશ્રાંતિ આપવા માટે શુરૂએ (કંડપવૃક્ષે) કરુણારસથી ભરેલાં કર્ણરૂપી . સુવર્ણનાં બે કચોળાં (વાટકા) તેમને અર્પણ કર્યા છે. તે શુરૂના હૃદયરૂપી મહેલમાં નિવાસ કરનારી જ્ઞાન-લક્ષ્મી અને ચારિત્રલક્ષ્મીને ક્રીડા કરવા માટે વિધાતાએ શુરૂના મમ્મકરૂપી પર્વતના તટની નીચે બે કર્ણરૂપી અત્યંત વિશાળ બે હીંચકા બાંધ્યા હોય તેમ જણાય છે. તેના કર્ણરૂપી નહેરોના માર્ગે કરીને જાણે એકકા થયા હોય એવા શ્રુતરૂપ જળના સમૂહે તેનું ચિત્તરૂપી મરોહર ભરી દીધું છે. તે શુરૂની સેવા કરવાથી અનેક લબ્ધિ જીવે કુટિલતા, મળ અને છિદ્ર રહિત થયા છે, તેથી અમને પણ તેવા કરો, એમ જણાવવા માટે તે બંને કર્ણો શુરૂની પાસે રહ્યા છે. પહેલા જગતમાં બે એક કર્ણ (રાજ) પણ સુવર્ણનું દાન કરવામાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે, તો બે કર્ણના ભૂષણવાળા આ શુરૂ સત્પુરુષોને શું નહીં આપે ?

ઇતિ કૃષ્ણાષ્ટકમ્. ૪.

૫ 'સુવર્ણવડે જેમનું શરીર અલ્પકૃત કરાયેલું છે એવી તે શુરૂની વાણીરૂપી રતનવંગી અમારા ચિત્તને પ્રસન્ન કરે. તેણીની આ હંતઁશ્રેણિ સુક્રતાદ્વગના જેવી ચોભે છે. શુરૂની વાણીરૂપી દોહાળીવડે ખોદતાં સત્પુરુષોને પોતાના રૂપી રતનગિરિમાંથી વાંછિત વસ્તુને આપનાર યોધિ મકિત)રૂપી ચિંતામણિ પ્રાપ્ત થયેલ છે. લબ્ધિ જનેના લાસરૂપી તરંગની લક્ષ્મીવડે જગતના મનના મળનો શ કરનારી શુરૂની વાણી ગંગાનદી જેવી ગવાય છે. પરંતુ મ ગંગા જડતા^૩ સહિત છે તેમ શુરૂની વાણી તેવી નથી, તે જડતા રહિત છે. શબ્દરૂપી થોડા ચોખ્ખાથી અને અર્થરૂપી

૧ વાણીના પક્ષમાં સારા અક્ષરો. ૨ મનોહર અંગવાળી સ્ત્રી. જળપણ સહિત અથવા શીતળતા સહિત.

ઘણા દૂધથી ઘનાવેલી, મનોહર અને આત્માને સુખ આપનારી ગુરૂની વાણીરૂપી ખીર કોણ ન પીએ ? તેની ગો-વાણી ક્ષમાધરના (સાધુના) પક્ષનો વિનાશ કરતી નથી, કોઈને હાય ઉત્પન્ન કરતી નથી, અને અન્યનો વધ કરીને લક્ષ્મી પામતી નથી, તો પણ તે વાણી ગો^૧ કહેવાય છે. અહો ! ગુરૂનાં વચન-રૂપી આકર્ષણ મનુષ્ય માહાત્મ્ય કેવું છે, કે જે ભવ્ય પ્રાણીઓને સંસારમાંથી જોડીને મોક્ષસ્થાનમાં લઈ જાય છે. અત્યંત સુખ-લક્ષ્મીને આપનારી, સિદ્ધાંતમાં સ્થિતિ કરનારી (રહેનારી) અને ઉદાર^૨ અક્ષર લક્ષ્મીને ધારણ કરનારી ગુરૂની વાણી સુદ્ધિની જેમ જય પામે છે. (ગુરૂની) વાણી અને વીણાની મધુરતા સરખી જ છે, તથા તે બન્ને શબ્દોમાં વ્યંજન (વ-ણ) પણ સરખા જ છે. તો પણ તે બન્નેમાં મોટો તફાવત છે, તે એ કે-તેની વાણી એક જ પ્રકારની છે, અને વીણા ત્રણ પ્રકારની હોય છે.

ઇતિ વાણી અષ્ટકમ્ પ

૮ નખની કાંતિએ કરીને દેહીધ્યમાન ગુરૂના હાથની આંગળીઓ રૂપી દીવીઓ દશ દિશામાં જનારા પ્રાણીઓને મોક્ષમાર્ગ દેખાડે છે. પાંચ પાંચ આંગળીઓરૂપી પાંચ પાંચ શાખા-વાળા તે ગુરૂના બે હાથરૂપી વૃક્ષો ઉપર નખની રેખારૂપી અપલવોની શ્રેણી શોભે છે. ગુરૂના શરીરરૂપી મેરૂ પર્વત ઉપર નખરૂપી પાંદડાંવાળાં તેમના બે હાથ કલ્પવૃક્ષની જેવા શોભે છે, તે મર્વ પ્રાણીઓના વાંછિતને આપનારા છે. ક્ષાંતિ વિગેરે દશ પ્રકારના યતિધર્મરૂપી રાજાઓનાં મસ્તકોને શણગારવા

૧ ગો એટલે વજા. તે ક્ષમાધર (પર્વત) ના પક્ષ (પાંખો) નો વિનાશ કરનાર છે. ગો એટલે જાગશિનો સૂર્ય, તે વૈશાખ માસમાં હોય છે, તેથી પોતાના તાપવડે મનુષ્યને ભયકારક થાય છે. ગો એટલે ખાણુ તે અન્યનો-શત્રુનો વધ કરીનેજ લક્ષ્મી પામે છે. ૨ નાશ ન પામે તેવી. ૩ નવાં પાંદડાં.

માટે ગુરૂના હાથના દશ નખો મુગટની જેમ શોભે છે. મિથ્યાત્વ-
રૂપી સર્પથી ડસાયેલા પ્રાણીઓનું વિષ ઉતારવા માટે મંત્રવાતી
ગુરૂએ પોતાના હાથના નખરૂપી મણિઓની શ્રેણી પ્રગટ કરી
છે. માત્ર બે કરને (હાથને) જ ધારણ કરતાં છતાં પણ 'મહા-
તપની સ્થિતિવાળા ગુરૂ જેવા શોભે છે તેવો હજાર કરો (કિરણો)-
ને ધારણ કરનાર સૂર્ય પણ શોભતો નથી. (મિથ્યાદુષ્ટ-
રૂપી સૂત્રના અદ્વિતીય મંત્રનો ઉચ્ચાર કરવામાં તત્પર અને
'કુશલસંલક્ષ્મી એવા આ મહર્ષિ (ગુરૂ) રૂપી શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણ
પ્રતિક્રમણને સમયે પોતાના બે હાથ હલાવવાના મિષથી પાપ-
રૂપી પૂર્વજને જળાંજળિ આપતા હોય તેવા શોભે છે.

ધૃતિ કરાષ્ટકમ્ ૬

૭ એકનું (ગુરૂનું) હૃદયાગ્રુપણ અને બીજાનું (મનનું)
દયાગ્રુપણ હોવાથી તે ગુરૂ કરતાં તેમના મનની એક અક્ષરવડે
રહિત એવીજ ઉપમા છે. અહો ! માન (અહકાર) ની સત્તા-
નો નાશ થવાથી તે ગુરૂનું માનમ (મન) ગુણોરૂપી હોમેને
વિલામ કરવા માટે માનસ સંસારવરની જેમ શોભે છે. ગુરૂના
હૃદયરૂપી આકાશમા જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય પ્રકાશે છે, તેથી વાદી
રૂપી ધ્રુવડના સમૂહની દૃષ્ટિ અંધ થઈ ગઈ છે, અને જગતના
લબ્યજનોરૂપી કમળો વિકસ્વર થયાં છે. જ્ઞાનરૂપી નિર્ભળ
જળના સંયોગથી અંદરના મેલના નાશવડે ગુરૂના ચિત્તરૂપી
વસ્ત્રની ઉન્નવળતા અત્યંત વૃદ્ધિ પામી છે. ઘટી ન શકે એવા
અર્થ (પદાર્થ) ને પણ પ્રકાશ કરવાથી (સમન્તવવાથી) તે
ગુરૂનું હૃદય કોઈ પણ વિષયમાં મુંઝાતું નથી. તેથી તે 'સદ્દૃઢ્ય
એવા નામે પ્રસિદ્ધ છે, અથવા તેનાથી (સદ્દૃઢ્ય મનુષ્યોથી)

૧ ગુરૂ મોટી તપસ્થાને વિષે રહેલા છે, સૂર્ય મોટા આતપ (તડકા)
ને વિષે રહેલા છે. ૨ કુલ-દર્શવડે જેની લક્ષ્મી સોમતી છે એને બ્રાહ્મણ,
કુલજ છે સારી લક્ષ્મી જેની એવા ગુરૂ. ૩ સારા હૃદયવાળા.

પણ અધિક છે. પાંડિતો તેના મનનું ‘સ્વાંત’ એવું સાર્થક નામ કહે છે. કારણ કે તેમનું હૃદય નિઃસ્પૃહ હોવાથી તેમણે સ્વાંત (સ્વ-ધનનો અંત-નાશ) નો સ્વીકાર કર્યો છે. તે ગુરૂની વાણી, શરીર અને મન એ દરેક અધિક અધિક શુદ્ધ હોવાથી તથા શુભ પ્રવૃત્તિવાળા હોવાથી પરસ્પર ભ્રાતૃમિત્રને પામેલા છે. તે ગુરૂનું ચિત્ત ચક્રવર્તનપણાને પામેલું છે, કારણકે તેને બાર પ્રકારના તપરૂપી બાર આરાઓ છે, તે નિર્માય (નિષ્કપટ)રૂપ સ્થિતિને ધારણ કરે છે, અને બોધિરૂપી તુલ્યવડે તે સુંબન કરાયેલું છે—સહિત છે.

૭ ઈતિ હૃદયા કમ્

૮ તે મુનીશ્વર પોતાના ચરણન્યાસવડે જે જે દેશને પવિત્ર કરતા હતા તે તે દેશમાં જાણે બંધાર્થ ગઈ હોય તેમ લક્ષ્મી સ્થિર થતી હતી. ગુણરૂપી સ્ફટિક મણિની પ્રતિભાએ કરીને યુક્ત એવા ગુરૂના શરીરરૂપી ઉચ્ચ ચૈત્યમાં જાણે સુવર્ણમય મૂળ સ્તંભ હોય તેવા તેમના બે ચરણકમળ શોભે છે. પાપનો નાશ કરનાર તેમના પાદશોચના જળનું સેવન સ્વર્ગાદિક શુભ ભૂમિના વિભાગને માટે અને ભાગ્યને પ્રગટ કરવા માટે થતું હતું. મનુષ્યો તેમના ચરણની રજના સમૂહવડે પોતાના મસ્તકને તિલકવાળું કરતા હતા, તેથી જાણે ભાગ્યલક્ષ્મીના આળોટવાથી ઉડેલી ધૂળવડે તે વ્યાપ્ત થયું હોય તેવું શોભતું હતું. જગતને આનંદ પમાડનાર તેમના ચરણકમળના પ્રક્ષાલનનું જળ પીવાથી મનુષ્યોનાં ચિત્ત પવિત્ર થતાં હતાં. કારણકે અમુક વસ્તુનો ગુણ બહુ વિશેષ હોય છે. ગુરૂ પોતાના ચરણની રેણુના પરમાણુએ કરીને જે ગામનો સીમાડો શોભાવતા હતા, તે ગામના મનુષ્યોનો ‘વાસ સુખનું’ કારણ થતો. હતો, કારણ કે તે વાસ લક્ષ્મીનો વિસ્તાર કરનાર અને લયને ત્રાસ પમાડનાર થતો હતો.

અન્ય પ્રાણીના પગનો સ્પર્શ કોષને પુટ કરનાર થાય છે, પરંતુ આ ગુરૂના પગનો સ્પર્શ તો હર્ષને માટે થાય છે. અહો ! કર્મનું અંતર કેટલું બધું છે ? વાદીઓનાં ગુણક્રમણને બંધ કરનાર શ્રી ગુરૂંપી ચદ્રમા જ્ય પામો, કે જેનો પાદપ્રસર નિરંતર રુદ્રવલ્લયને આનંદ પમાડે છે-વિક્રસ્વર કરે છે. અગણ્ય ગુણોડૂપી દેવતાઓના સમૂહની કીડાથી શોભતા તેમના અંગ-ડૂપી મેરૂ પર્વતને પાસે રહેલા પાદો શોભાવે છે.

ઈતિ ચરણાષ્ટકમ્. ૮

પહેલાં કૃતયુગે અનેક જનોને કળાવાન કર્યા હતા, તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી, પરંતુ આંવા કળિયુગમાં પણ જનો કળાવાન થાય તે આશ્ચર્ય છે. આ ગુરૂને જેવાથી શું આ નાગેંદ્ર છે ? ઉપેંદ્ર છે ? રૂદ્ર છે ? ચંદ્ર છે ? હેમચંદ્ર છે ? હરિ-ચંદ્ર છે ? ઇંદ્ર છે ? ગુરૂને વિષે ચંદ્ર સમાન મુધર્મા સ્વામી છે ? ગૌતમ સ્વામી છે ? જંખૂસ્વામી છે ? શય્યાલવ છે ? કે પ્રલવ સ્વામી છે ? એ રીતે સર્વ આચાર્યો સ્મરણમાં આવે છે. આ ગુરૂ નંદિપેણુ મુનિની જેમ ઉત્તમ દેશના આપવામાં શક્તિમાન છે, જાણે બીજા સ્થુલિભદ્ર હોય તેમ નિષ્કપટ બ્રહ્મચર્યની લક્ષ્મીવાળા છે, પાપનો નાશ કરનાર ભદ્રબાહુ સ્વામીની જેમ શ્રીસંઘના વિધ્નનો નાશ કરનાર છે, યશોભદ્રની જેમ સર્વ ઉત્તમ અતિશયોને ધારણ કરનાર છે, વાદી શ્રીદેવસૂ-રિની જેમ શૈવ વિગેરે મોટા વાદીઓનો પરાજય કરનાર છે, સિદ્ધસેનની જેમ પૂર્વમાં રહેલા શ્રુતને જાણનારા છે, આર્ય મુહુરતીની જેમ રાજ્યોને પણ પ્રતિબોધ પમાડનાર છે, સમાન્તકપિની જેમ તેમણે અભિગ્રહ સહિત ઘણા તપો કર્યા છે. જાણે બીજા હેમચંદ્ર આચાર્ય હોય તેમ તે ગ્રંથો રચવામાં સમર્થ છે. કાલીદાસ કવિની જેમ મનોહર નવાં કાવ્યો કર-

વાની કળામાં નિપુણ છે. વસુદેવની જેમ અખંડ અને ઉજ્જવળ સૌભાગ્યવટે દેદીપ્યમાન છે, મંત્રીશ્વર અભયકુમારની જેમ ચાર પ્રકારની બુદ્ધિના નિધાન છે, તથા હરિભદ્ર ગાણિની જેમ યોગત (જોડ) ની સ્થિતિનો નાશ કરનારા છે. આવા શ્રી જૈનધર્મરૂપી આકાશને શણગારવામાં સૂર્ય જેવા શ્રીગુરુ મહારાજ ચિરકાળ સુધી જ્યવંતા વર્તે. આવા લોકોત્તર શુણના સમુદ્રરૂપ શ્રીગુરુ મહારાજને વિધાતાએ પૂર્વના મુનિઓ અને કવિઓના અંશે કરીને—સારવટે કરીને જ જાણે બનાવ્યા હોય તેમ લાગે છે. તપસ્યા કરવામાં તત્પર રહેવાથી તે ગુરુનો આત્મા કર્મોનો તિસ્કાર કરી અગ્નિવટે મળ રહિત થયેલા સુવર્ણની જેમ અત્યંત દેદીપ્યમાન થયા છે. કવિઓ ઘણા શ્લોકોએ કરીને પણ માત્ર શાસ્ત્રને જ પૂર્ણ કરે છે, પરંતુ આ ગુરુના એક શ્લોકે કરીને પણ ત્રણ લોક વ્યાપ્ત થયા છે એ આશ્ચર્ય છે. વૃદ્ધિ પામતા મોટા શુણના ઉત્કર્ષને ધારણ કરનાર આ ગુરુએ કરીને શ્રીમાન્ ચંદ્રગચ્છ પૃથ્વી પર નાંચવાળો થઈને શોભે છે. મોક્ષમાર્ગને દેખાડનારા ગુરુનો આ અમૃત જેવો ઉપદેશ મનુષ્યને સંસારથી ઉદ્દેગ—વૈરાગ્ય પમાડે છે, કારણ કે રંગ સારી વસ્તુથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. ગુરુએ સુખરૂપી ધનુષ્યમાંથી છોડેલા ઉપદેશરૂપી ખાણે શ્રોતાવર્ગના હૃદયમાં પેસવાથી તેઓ ઉલટા શબ્દ રહિત થઈને વિચરવા લાગે છે એ આશ્ચર્ય છે.

તે ગુરુના સંઘાડા (ગચ્છ)રૂપી મોટા મહેલના મૂળ સ્તંભ જેવા ચાર સાધુઓ ચતુરાઈવટે મનોહર હતા—તેમાં ત્રણ શુપ્ત અને પાંચ સમિતિરૂપી આઠ ઈંદ્રાણીઓને આલિંગન કરવામાં ઈંદ્ર સમાન તથા જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનવટે શોભતા શિવશીળ નામના શુણવાન્ પ્રણી પ્રથમ હતા, બીજા સાધુના

ગુણોએ કરીને સર્વત્ર પ્રસિદ્ધિને પામેલા, સૂત્રોના જ્ઞાનવાળા અને મેરૂ પર્વતની જેવા ઉજ્જવળ અગવાળા શ્રુતહેમ નામે હતા. ત્રીજા પૃથ્વીમાના ચંદ્રની જેમ શ્રી ગુરૂના અંતઃકરણરૂપી પોય-ણાને પ્રમદ્ધ (વિકરવર) કરનાર અને ઇંદ્રીઓના મોટા બળને પણ પરાજય કરનાર અજિતસેન નામના હતા, તથા ચાથા ઉત્તમ શીળને ધારણ કરનાર, અભ્યંતર શત્રુસમૂહને છૂતનાર, ધર્મનાં કાર્યોનું આચરણ કરનાર, પ્રમાદ રહિત અને સમતાના ધરરૂપ મુશીળ નામે હતા.

તે ગચ્છમાં નિર્મળ મહા વિદ્યાઓરૂપી નદીઓને આલિ-ગન કરવામાં સમુદ્ર જેવા અને બુદ્ધિના નિધાન સમાન બીજા પણ ચાર સાધુઓ હતા.—તેમાં પહેલા ભાવરત્ન નામના યતિ હતા, તે ભાવથી ગ્રહણ કરેલા વ્રતને પાળવામાં તત્પર અને સદ્ગુણે કરીને સહિત હતા. બીજા ઇંદ્રહંસ નામના યતીંદ્ર હતા, તે ગુરૂના ચરણકમળમાં હસ સમાન હતા, અને મેઘ નામના મત્રીશ્વરે તેને મહોત્સવપૂર્વક વાચક પદ અપાવ્યું હતું. ત્રીજા મહા ઉદયવાળા ઇંદ્રોદય નામના શિષ્ય હતા, તેને વરળંગ નામના મહેશ્વરે મહોત્સવપૂર્વક પંડિતપદ અપાવ્યું હતું. તથા ચાથા ભુવનમંદિર નામના હતા, તેના યશે ત્રણ ભુવનને વ્યાપ્ત કર્યા હતા, તે સર્વ મુખ્ય શિષ્યોમાં પણ પ્રખ્યાત હતા અને નિર્મળ વિદ્વાતાના સ્થાનરૂપ હતા.

તે ગચ્છમાં બીજા પણ પૃથ્વીમાં વિદ્યાના નિધિરૂપ અને જગતમાં ઉલ્લાસ પામતા સમગ્ર ગુણોના સમુદ્રરૂપ ત્રણ મુનિ-ઓ હતા. તેમાં પહેલા ચારિત્રનય નામના મુનિ હતા, તે નિરતિચાર ચારિત્ર પાળવામાં કુશળ, કર્મરૂપી વૃક્ષને ઉખેડી નાખવામાં હરતી મમાન અને વિનયવડે યુક્ત હતા. છઠ્ઠે દર્શનોના ચલાવનારાઓએ ધર્મથી જ જય થવાનું દહું છે, માટે ધર્મ કરવો તેજ શ્રેયસ્કર છે એમ કહેનારા

ખીજા ધર્મજય નામના મુનિ હતા. ત્રીજા કળાડૂપી કમલિનીમાં હંસ સમાન વિનયહંસ મુનિ હતા. તેમને પંડિત પદ આપતી વળતે જુઠાકે નામના તેના ભાઈએ મહોત્સવ કર્યો હતો. આ સિવાય ખીજા પણ ગુણવટે મોટા, યતિઓને વિષે શ્રેષ્ઠ અને સારી પ્રતિષ્ઠાવાળા મુનિઓ જેમ દેવો ઇંદ્રને સેવે અને તારાઓ ચંદ્રને સેવે તેમ તે ગુરૂને નિરંતર સેવતા હતા. તેમજ મેઘમંત્રીએ તથા તેની બહેન મટીએ મહોત્સવ પૂર્વક જેમને પ્રવર્તિની પદે સ્થાપિત કરાવી હતી તે આદિત્ય ધર્મ પાળવામાં ઉદ્યમવાળી, શ્રેષ્ઠ સાધ્વીઓમાં પણ ઉત્તમ, વિધાવટે સરસ્વતીને પણ છતનારી, શીળવટે ચંદનખાળાની જેવી શોભતી અને લક્ષિતયુક્ત ચિત્તવાળી અભયશ્રી, ભુમતિશ્રી તથા સંયમશ્રી વિગેરે સાધ્વીઓ શ્રી ગુરૂની સેવામાં હાજર હતી. આ પ્રમાણે ગુરૂમહારાજ ઉત્તમ પરિવારે કરીને સહિત હતા. નિઃસ્પૃહતાથી દરેક ગામ, દરેક નગર અને દરેક દેશમાં વિચરતા હતા, ત્યાંના શ્રાવકોને પ્રતિબોધ પમાડી શ્રાદ્ધધર્મ અંગીકાર કરાવતા હતા, અને સાત ક્ષેત્રમાં ધનનો વ્યય કરાવતા હતા. વળી સકળ મંદિરોને આનંદરૂપ સંપત્તિના આપનારા હતા.

ગરિમા (મોટાઈ) ના સમુદ્ર, ઉજ્જવળ યશના રશિવાળા અને આશ્રિત પ્રાણીઓના વત્સલ એવા શ્રીધર્મહંસ ગુરૂ મહારાજની મેં આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી છે, તેઓ મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ.

ગુરૂના ગુણના લેશને કહેવાડૂપી મંત્રના પ્રભાવને પ્રગટ કરનારા અને બાળક પણ લાણી શકે તેવા આ મનોહર કાવ્યનો વચનની શુદ્ધિને માટે નિરંતર અભ્યાસ કરો. આ પ્રમાણે વિધાડૂપી સમુદ્રના પારને પામેલા શ્રી ધર્મહંસ નામના શ્રેષ્ઠ ગુરૂની

મેં ભાવથી સ્તુતિ કરી છે અને અંતઃકરણપૂર્વક તેમની સેવા કરી છે. એ જ રીતે શ્રેષ્ઠ શ્રાવકો પણ આ કળિયુગમાં સુખ-કારક એવા જિનધર્મને પામીને શુરની આરાધના કરે. કેમકે શુરસ્તુતિથી જ ધર્મ વૃદ્ધિ પામે છે

આ પ્રમાણે શ્રીમાન્ તપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ મહિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીઇંદ્રહંસ મહિને રથેશ્વી શ્રીઉપદેશકસ્વપદ્મી નામની ટીકાને વિષે ત્રીજી શાખામાં સદ્શુરની સ્તુતિના વિષય ઉપર શ્રીધર્મહંસ શુરના વર્ણન નામનો એકવીશમો પદ્ય સમાપ્ત થયો.

પદ્ય ૨૨ મો.

યદુવંશમાં ઇંદ્રધ્વજ સમાન, ભવ્ય પ્રાણીઓરૂપી કમળના વનને વિકસ્વર કરવામાં સૂર્ય સમાન અને ઇંદ્રનીલ મહિના જેવી કાંતિવડે દેહીપ્યમાન શ્રીનેમિનાથ જિનેશ્વર જગતના પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરે.

હવે શુરસ્તુતિનું સ્વરૂપ કહ્યા પછી સાધર્મિક વાત્સલ્ય નામનું બાવીશમું દ્વાર કહે છે.—

“ સાહર્મિયાણવચ્છલ્લં ”

સાધર્મિક એટલે અણુમતવાળા અને મૂળ તથા ઉત્તર શુણને ધારણ કરનારા શ્રાવકોનું વાત્સલ્ય એટલે ગૌરવ (ભક્તિ) કરવું તે શ્રાવકોનું પુણ્યકારક કાર્ય છે. આ શબ્દાર્થ કહ્યો, હવે તેનો વિસ્તારથી અર્થ કહે છે.—

કેટલાક શ્રાવકો પાંચ અણુમતવાળા હોય છે, કેટલાક સામાન્યિક મતમાં ઉદ્ધમવંત હોય છે, કેટલાક જિનપૂજા કરનારા હોય

છે, કેટલાક પ્રતિક્રમણ કરનારા હોય છે, કેટલાક પ્રબળચર્યને પાળનારા હોય છે, કેટલાક સચિત્તના ત્યાગી હોય છે, કેટલાક દરરોજ એકાસણું કરનારા હોય છે, કેટલાક પર્વતિધિએ પાંચમ વ્રતને ધારણ કરનારા હોય છે, કેટલાક સમકિતવડે હૃદયને શોભાવનારા હોય છે, કેટલાક વિવેકી હોય છે, કેટલાક આરંભનો ત્યાગ કરનારા હોય છે, અને કેટલાક તીર્થયાત્રા કરનારા હોય છે. આવી રીતે પૃથ્વીપર અનેક પ્રકારના પુણ્યકાર્યને કરનારા જે શ્રાવકો હોય તેમનું વાત્સલ્ય વિવેકી જનોએ કરવું ઉચિત છે. સર્જનોએ સન્માનપૂર્વક શ્રાદ્ધજનોને સાકર, ખારેક, ધરાણ, ટોપરાં વિગેરે તથા અનેક પ્રકારનાં પક્વાત્રો, ઘણાં ધીવાળાં અત્રો, સુગંધીક તાંબૂળ અને કસ્તુરી વિગેરે ઉત્તમ વસ્તુઓ આપવાવડે તેમની ભક્તિ કરવી. તેમજ જળ, દુધ વિગેરેનું પાન કરાવીને અને વિચિત્ર પ્રકારના અનેક દેશમાં ઉત્પન્ન થતાં વસો તથા સુદ્રા, તિલક વિગેરે અલંકારો આપીને તેમનું વાત્સલ્ય કરવું. “ ઘરના આંગણમાં આવેલા સાધર્મિકને જોઈ જેના હૃદયમાં હર્ષ થતો નથી, તે પુરૂષ સમકિતવંત છે કે નહીં તેનો જ સંદેહ છે. ” એમ જન શાસનમાં કહ્યું છે. સાધર્મિકનું વાત્સલ્ય થતું જોઈને મિથ્યાદષ્ટિ પણ જિનધર્મની પ્રશંસા કરે છે, અને તેથી તે સુલભબોધિ થાય છે. મોક્ષકળની ઇચ્છાવાળા સર્જનોએ પોતાના દ્રવ્યને અનુસારે શ્રાવકોને દરેક માસે અથવા દરેક વર્ષે કાંઈક પણ આપવું જોઈએ. જેઓ હર્ષથી સાધર્મિક જનોનું વાત્સલ્ય કરે છે, તેઓની લક્ષ્મી સફળ છે, અને તેઓનું કુળ ઉજ્જવળ છે. આ હકીકત “ઉપર છ આવશ્યકના કરનારા અને ઉત્તમ શ્રાવકોમાં સુગટ સમાન પંચાયાણુ નામનાં શ્રેષ્ઠીનું દર્શાવે છે, તે નીચે પ્રમાણે—

પંચાયણ શ્રેષ્ઠીની કથા

પૃથ્વીરૂપી સીના મસ્તક પર મુગટ સમાન અમદાવાદ નામનું ઉત્તમ નગર છે. તેમાં કુતુબુદ્દીન નામનો મુલતાન સમગ્ર ગુજરાત દેશનું એક છત્રવાણું રાજ્ય કરતો હતો. (તેની રાજધાની હતી.) તેના નામથી કુરુણી નામનું નાણું ચાલતું હતું, તેનું રુખ ચંદ્રની જેવું મનોહર હતું અને તેનો પ્રતાપ સૂર્યની જેવો દિગ્ગમ હતો. તે નગરમાં પ્રાચીન વંશમાં મુગટ સમાન અહિરજ નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે વારંવાર શ્રી શત્રુજય વિગેરે તી થોની યાત્રા કરતો હતો, તે સંધનો અધિ-પતિ થઈને પુણ્યશાળી થયો હતો, તેણે અતુલ લક્ષ્મીનું દાન કરી ઉત્તવળ થઈ મેળવ્યો હતો, તે પોતાની લક્ષ્મીને સંરક્ષ કરવા માટે દર વર્ષે સાત આઠ હજાર સાધર્મિકોને લોભન કરાવતો હતો, તે નિરંતર સાત ક્ષેત્રમાં પોતાના ધનરૂપી બીજનો સમૂહ વાવતો હતો, તથા તેનું હૃદય જિનાગમના વચનરૂપી બાણથી લેદા-યેલું હતું. તે શ્રેષ્ઠીને રામી નામની ભાર્યા હતી. તેની શુદ્ધિ ધર્મથી વાસિત હતી, તેનો હસ્તરૂપી કલ્પવૃક્ષ લોકોના વાંછિતને પૂર્ણ કરતો હતો, તથા મેઘમાળાની જેમ તેણીએ ધૃતરૂપી જળની વૃષ્ટિથી સિંચન કરેલા મુનિરૂપી વૃક્ષો કે જે તપવટે મુકાઈ ગયા હતા તેમને નવપલ્લવિત કર્યા હતા. શુક્તિમાં જેમ માતી ઉત્પન્ન થાય તેમ તેણીને જાગાકે, સૂર અને પંચા-યણ નામના ત્રણ પુત્રો થયા હતા. તે ત્રણે પુત્રો પોતાના વંશમાં ધ્વજ સમાન, ગુણના ભાજન અને કળારૂપી કમળવનમાં કીડા કરનાર હંસની જેવા હતા. તેઓ વલિક કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી અને શીળરૂપી અલંકારથી ચોભાતી નાથી, રાજુ અને ચંપા નામની પ્રિયાઓને પરણ્યા હતા. તે ત્રણે પુત્રોમાં જૈન-ધર્મરૂપી કમળમાં કીડા કરનાર જમર જેવો પંચાયણ જ ગુણના

ગૌરવપણીથી વખાણવા લાયક હતો. આવા કઠીન કળિયુગમાં તેના ભાગ્યથીજ શ્રાવકના આચારરૂપી માણિક્યને આપનાર નિધાનની જેવા શાસ્ત્રો ટકી રહ્યાં હતાં. બુદ્ધિમાન એવા કાળીદાસ નામના વિદ્વાને તેની પાસે આ પ્રમાણે શાસ્ત્રપ્રશંસા કરી હતી—

શ્રી નાભિરાજના ઉત્તમ વંશરૂપી કમળને વિકરવર કરવામાં સૂર્ય સમાન, 'નરંજન' જ્ઞાનમય, ધર્મક્રિયા તથા વ્યવહાર ક્રિયાનો ઉપદેશ આપનાર અને સર્વ પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરનાર શ્રીનકપલસ્વામીને નમરકાર થાઓ. શ્રીજિનેશ્વરના મુખકમળથી સાંભળેલા પદાર્થસમૂહને જાણનારા શ્રીભરત મહારાજએ શ્રાવક જનોને ઉપયોગી તથા શ્રાદ્ધવર્ગને ઉચિત આચરણના નિધિ સમાન ચાર વેદો રચ્યા છે. તેમાં ઉત્તમ રહસ્યવાળા છત્રીશ અદ્ભુત ઉપનિષદોનો સમૂહ છે, તેમનાં નામ આપવા પૂર્વક હું તેનું કીર્તન કરું છું.—

આદર્શની જેમ દર્શનોના લેહને દેખાડનાર તથા ભાવનાઓનો લેહ કરનાર શ્રીકૃત્તારણ્યક નામના ઉપનિષદને અતિ આનંદના તરંગોથી જેનું અંગ ઉછળે છે એવો હું વંદના કરું છું. ૧. શુદ્ધ વિગેરેના તત્ત્વરૂપી કલ્પવૃક્ષોને ઉત્પન્ન કરનારા જાણે પાંચ મેરૂ હોય તેમ જેમાં પાંચ મોટા અધ્યાયો રહેલા છે, તેવા પંચાધ્યાય નામના ઉપનિષદનું કેાણુ ધ્યાન ન કરે? ૨. શ્રી કેવળજ્ઞાનીઓનું ચરિત્ર કહેવાથી શ્રોતાજનોની સલાને પવિત્ર કરનાર તથા શ્રી આણુ અને શ્રી શત્રુંજય તીર્થના ગૌરવનો વિસ્તાર કરનાર બહુનકચ નામના ઉપનિષદની અમે ઉપાસના કરીએ છીએ. ૩. વિજ્ઞાનઘનાર્ણવ નામ—

તું ઉપનિષદ કે જે સિદ્ધાન્ત માહાત્મ્ય વર્ણન કરવામાં મોટા સમુદ્રરૂપ છે, મંત્રના રહસ્યના મોટા વિધિને પ્રગટ કરવામાં નિધાનરૂપ છે અને શ્રાવકાદિકને વિષે મોટાપણુ અને નાનાપણુરૂપ તત્ત્વનો યોધ કરનાર છે, તે તમારા જ્ઞાનને માટે થાઓ. ૪. કેવળજ્ઞાને કરીને સૂર્ય સમાન જે ઉપનિષદ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરી શ્રી તીર્થકરના વચન (આગમ) ને પ્રકાશિત કરે છે, તથા જે શ્રેષ્ઠ દ્રવ્યસ્તવનું અત્યંત પોષણુ કરે છે, તે શ્રી વિજ્ઞાનેશ્વરતરણિ નામનું ઉપનિષદ લબ્ય પ્રાણીઓને ચિરકાળ સુખ આપે. ૫. મથન કરેલા આગ્નાય-રૂપી ક્ષીરસાગરના અમૃત રસ જેવું શ્રી વિજ્ઞાન શુણ્ણાણ્ણવ નામનું ઉપનિષદ સત્પુરૂષોને જ્ઞાનરૂપી શુણ્ણ આપનાર થાઓ. ૬. નવતત્ત્વરૂપી મણિઓના નિધાન રૂપ નવતત્ત્વ નિદાન નિર્ણય નામનું ઉપનિષદ તેનો અભ્યાસ કરનાર જનોને સ્વર્ગના સુખનો લાલ આપનાર થાઓ. ૭. તળાવના જળમાં નક્ષત્રોના સમૂહની જેમ જે હમેશાં પોતામાં નાના પ્રકારની વસ્તુઓના સમગ્ર સ્વરૂપને, સાક્ષાત્ પ્રતિબિંબ રૂપે ધારણુ કરે છે, તે શ્રી તત્ત્વાર્થનિધિરત્નાકર નામનું ઉપનિષદ તેનો નિરંતર અભ્યાસ કરનાર લબ્ય જનોને તત્ત્વજ્ઞાન આપનાર થાઓ. ૮. વિશુદ્ધાર્થાત્મશુણ્ણગલીર નામનું નવમું ઉપનિષદ છે. તેનો આદર કરનારાના આત્માની, વિશુદ્ધિ થાય છે તથા તેને ગલીર શુણ્ણ પાણુ પ્રાપ્ત થાય છે. ૯. શ્રી જિનેશ્વરના ધર્મરૂપી ઉત્તમ સુવર્ણના શુણ્ણોનો નિર્ણય કરવામાં અદ્વિતીય કસોટી સમાન શ્રી અર્હંત્ત્વમાંગમનિર્ણય નામનું ઉપનિષદ જય પામે. ૧૦ અનેકાંત વચન (સ્થાદ્રાદ)ને પ્રતિપાદન કરનાર ઉત્સર્ગાપચાદોદય નામનું ઉપનિષદ સત્પુરૂષોને નેત્રની જેમ ઉત્સર્ગ અને અપવાદવટે સંત્ય માર્ગ દેખાડનાર થાઓ. ૧૧. અસ્તિનાસ્તિવિવેક નિગમનિર્ણય નામનું ઉપનિષદ વસ્તુતત્ત્વના વિવેકવાળો

નિર્ણય બતાવનાર થાઓ. ૧૨. જેમાં વેદાંત વિગેરે મતોના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરેલો છે, એવું દર્શનિજનમનોનયના-દક્ષાદ નામનું ઉપનિષદ બંધનનો ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ૧૩. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ત્રણ રત્નોના કારણભૂત શ્રી રત્નત્રય નિદાનનિર્ણય નામના ઉપનિષદને જેઓ પોતાના ચિત્તમાં સ્થાપન કરે છે, તેઓ પોતાના આત્માને મુક્તિમાં સ્થાપન કરે છે. ૧૪. અનેક આગમોના સંકેતરૂપી રાજાઓને કીડા કરવાના સ્થાનરૂપ શ્રી સિદ્ધાગમસંકેતસૂચક નામનું ઉપનિષદ અત્યંત શોભી રહ્યું છે. ૧૫. હે સન્માર્ગનિષ્ઠ બંધો ! બંધ જનના બંધનો નાશ કરનાર અને દુઃખસમૂહની વ્યથાનું ખંડન કરનાર આ અખંડશોભા નામના સોળમા ઉપનિષદની તમે સેવા કરો. ૧૬. શ્રી રાગીજનનિર્વેદજનક નામનું ઉપનિષદ લોકોને હિતકારક હોવાથી જનક (પિતા) ની તુલ્ય છે, તથા તેનો સંગ જુદાસ્થાનનીઓના રાગને હરણ કરનાર છે. ૧૭. જેમાં સ્ત્રીઓની મુક્તિને સિદ્ધ કરનારી મુક્તિમાં પ્રૌઢાકતની જેવી ઉન્નત મુક્તિઓ દેખાડવામાં આવી છે, તે સ્ત્રીમુક્તિનિદાનનિર્ણય નામનું ઉપનિષદ જય પામે છે. ૧૮. કાવ્યોએ પુણ્યથી પાત્રી શકાય તેવું કવિજનકદંપદ્વિમ નામનું ઉપનિષદ કવિજનોના વાંછિતને આપનારું છે, અને તેમાં દંપવૃક્ષોની હકીકત આપેલી છે. ૧૯. સમગ્ર પ્રપંચ માર્ગના પ્રથમ કારણરૂપ પ્રપંચગતમાર્ગસમૂહ નામનું ઉપનિષદ દિવસના પ્રારંભમાં સૂર્યની જેમ પ્રસરતા અંધકારથી (અજ્ઞાનથી) જેનાં નેત્રો અવરાયાં હોય તેવા મનુષ્યોને અલક્ષ્ય (ન જોઈ શકાય તેવું) છે. ૨૦. જેનાવડે શુદ્ધ શુદ્ધિવાળા જનોના ઇંદ્ર કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે તેવું શ્રી આર્યધર્મસાધ્યાપવર્ગ નામનું ઉપનિષદ અતિ શ્રેષ્ઠ છે. ૨૧. સાત નયરૂપી સાત જ્વાળા-

વડે દેહીપ્યમાન સપ્તતનયનિદાન નામનું ઉપનિષદ્ અગ્નિની જેમ અતુલ અંધકારના સમૂહનો નાશ કરે છે. ૨૨. આત્મા-રૂપી સુવર્ણ અને કર્મરૂપી મૃત્તિકાનો વિશ્લેષ કરનાર અંધ-મોક્ષબ્રમાપગમ નામનું ઉપનિષદ્ છે. ૨૩. જેમ રસકૂપીના રસથી મનુષ્યોને સાક્ષાત્ સુવર્ણસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ ઈષ્ટ-કર્મનીયસિદ્ધિ નામના ઉપનિષદ્થી શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા પ્રાણી-ઓની સિદ્ધિ (મુક્તિ) સિદ્ધ થાય છે. ૨૪. હે સકર્ણ જનો (પંડિતો) ! પરભવના સુખરૂપી કરિયાણાનું સાદું કરનાર અને વિકાર રહિત શ્રી બ્રહ્મકર્મનીયસિદ્ધિ નામનું ઉપનિ-ષદ્ તમે કર્ણમાં સ્થાપન કરો. ૨૫. સમગ્ર અશુભ કર્મના ભા-ર્ગનો નિવેધ કરનાર અને દુર્વાદીરૂપી દાવાતળને જળની જેમ શમન કરનાર શ્રી નૈષ્ઠકર્મકર્મનીય નામનું ઉપનિષદ્ મનુષ્યોએ હૃદયમાં સ્થાપન કરવા યોગ્ય છે. ૨૬. ચતુર્વર્ગચિંતામણિ નામનું ઉપનિષદ્ મનુષ્યોને ચિંતિત પદાર્થ આપવાથી ચિંતા-મણિ રત્ન જેવું છે, તથા પોતાનું ધ્યાન કરનાર મનુષ્યોના પાપનો નાશ કરી ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર વર્ગ સિદ્ધ કરે છે. ૨૭. વૃક્ષની જેમ ઇષ્ટ ફળને આપનાર ઇષ્ટકૃદ્દાદ નામનું ઉપનિષદ્ મનિજ્ઞાનાદિકે પાંચ જ્ઞાનના સ્વરૂપના સહુરયને જણાવનાર છે, તથા તેને વિષે અનેક પ્રકારનો પ્રકાશ કરનાર અને અંધકારનો નાશ કરનાર ૧ પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષીનો ઉદય થાય છે, એટલે કે તેમની હકીકત તેમાં આપેલી છે. ૨૮. ત્રિશુભા. દર્શનરૂપી. ગણ્યોનો નાશ. કૃત્વામાં મુદ્ધર્શન ચક્રની જેવું મુદ્ધર્શન નામનું ઓગણત્રીશમું ઉપનિષદ્ કોના જાણવામાં નથી ? ૨૯. જેમાં શાસ્ત્રકારે પાંચ પ્રકારના આચાર વર્ણવ્યા છે, અને જેમાં કથાઓના સમૂહનો તિરસ્કાર દેખાડ્યો છે, તે ત્રીશમું

નિગમવેદાંતનામનું ઉપનિષદ્ જ્ય પામે છે. ૩૦. નિગમ અને આગમના વાક્યોનું વિવરણ કરનાર અને સુંદર વિચારને બતાવનાર વાક્યચૃદ નામના ઉપનિષદને હું ચરણરૂપ કરું છું. ૩૧. વ્યવહારસાધ્યાપવર્ગ નામનું ઉપાનિષદ લોકોના હૃદયને હરણ કરે તેવું છે કે જેના વ્યવહારરૂપી હીપકને પ્રહણ કરીને જેનો ધર્મરૂપી મહોલમાં પ્રકાશ કરે છે. ૩૨. પોતામાં મોક્ષનો સાક્ષાત્કાર કરનાર અદ્વિતીય નિશ્ચય રહેલો છે, એમ બાહ્ય કહેતું હોય એવું શ્રીનિશ્ચયૈક સાધ્યાપવર્ગ નામનું ઉપનિષદ જ્ય પામે છે. ૩૩. તપવિશેષરૂપી જળવડે ઊવરૂપી વસને હું ઘોઠ છું-શુદ્ધ કરું છું એમ બાહ્ય કહેતું હોય એવું પ્રાયશ્ચિત્તૈક સાધ્યાપવર્ગ નામનું ઉપનિષદ જ્ય પામે છે. ૩૪. ભગ્ન પ્રાણીઓને ધર્મના બીજરૂપ સમકિતવડે મોક્ષને દેખાડનાર શ્રીદર્શનૈક સાધ્યાપવર્ગ નામના ઉપનિષદને મારો નમસ્કાર હો. ૩૫. જેનાથી અમે સ્વર્ગ અને અપવર્ગ (મોક્ષ) રૂપી અતુલ ફળો મેળવીએ છીએ તે શ્રીવિરતાવિરતમ્-માનદેવતરૂ નામના ઉપનિષદની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ* ૩૬.

પંચાયણે આદરપૂર્વક ખાર મતો તથા ઘણા નિયમો પ્રહણ કર્યા હતા; કારણકે જેને એકપણ નિયમ હોય તે પુરૂષ ધન્ય કહેવાય છે. શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિવાળો તે હમેશાં શ્રાવકના શુદ્ધ આચાર સંબંધી નવું શાસ્ત્ર અથવા અરિહંતનું નવું સ્તોત્ર લખતો હતો. તે વિષે કહ્યું છે કે-“એક શ્લોક, અર્ધ શ્લોક અથવા પા શ્લોક પણ હમેશાં નવો લખવો; કારણ કે મનુષ્યે દાન, અભ્યાસ અને ક્રિયા કરવાથી પ્રત્યેક દિવસને સફળ કરવો જોઈએ.” તે હમેશાં સાવધ કર્મનો ત્યાગ કરી બે વાર પ્રતિક્રમણ કરતો હતો, તેનું ઘર

* આ ૩૬ ઉપનિષદોની હકીકત માત્ર ધ્યાનમાં રહેવા વાસ્તે લખી છે, પરંતુ તે પ્રતીતિ લાયક જણાતી નથી.

વારંવાર પુંજવાથી રજ રહિત થતું હતું. તે પ્રમાદનો ત્યાગ કરી અદમી અને ચતુર્દશીને દિવસે ચતુર્વિધ આહારનું પ્રત્યાખ્યાન કરી પૌષ્ઠ મત ગ્રહણ કરતો હતો. તે જણે કે પોતાની પૂજાને ઇચ્છતો હોય તેમ હમેશાં અડકાર રહિત થઈને પુષ્પતા સમૂહ વડે અને કર્પૂર (ઘરાસ) વિગેરે ઉપકરણો વડે જિનગિંગની પૂજા કરતો હતો. શ્રાવકના સમૂહમાં મુગટ સમાન તે પંચાયણ શુદ્ધ વ્યાપારવડે ધન ઉપાર્જન કરી તેને સાત ક્ષેત્રમાં વાવી ધર્મને મેળવતો હતો. સ્વદારા સંતોષ મતને પાળવામાં તત્પર એવો તે હમેશાં પ્રાતાઃકાળે ઉડીને બે શ્લોકવડે બ્રાધિબીજની યાચના કરતો હતો. તે બે શ્લોકનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-“ હે વીતરાગ ! મહિરાજ શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર હું પંચાયણ એટલુંજ ઇચ્છું કે આ ભવમાં નિરંતર હું જ્ઞાન, દર્શન અને આરિત્રનું આરાધન કરવામાં આસક્ત થાઉં. હે સ્વામિન્ ! યગતના જનોની આશાને પૂર્ણ કરનારા તમે જો સેવકને વાંચિછત અર્થ આપતા હો તો હું વારંવાર માગું છું કે મને પરભવમાં જ્ઞાનાદિ ત્રણ રત્નની સેવાજ આપજો. ”

તે પંચાયણે શ્રી શત્રુંજય ગિરિરાજ વિગેરેની યાત્રા કરીને તેના પિતાએ મેળવેલું સંઘપતિનું સ્થાન ઉત્ત્વળ કર્યું હતું. આશુ-જ્ઞના ચૈત્યને વિષે તેણે અનેક નાની ધ્વજાઓ તથા તોરણ સહિત એક મોટો ધ્વજ સ્થાપન કર્યો હતો. સાધર્મિક જનોના અત્યંત શુણ્વનપણાને લીધે તે તેમનું કુટુંબથી પણ વધારે વાત્સલ્ય કરતો હતો. નિરંતર ધર્મક્રિયા કરવામાં સર્જે થયેલા સર્જનોનો તે હમેશાં લોજનાદિકની ઉત્તમ સામગ્રી વડે સત્કાર કરતો હતો. તેમાં ભિન્ન ભિન્ન દેશોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દ્રાક્ષાપાક, ઈન્દ્રુપાક, કુશ્માંડપાક, ટોપરાપાક, રસવાળી સુખડી, સમગ્ર જાતિનાં, છએ ઋતુમાં ઉત્પન્ન થયેલાં, સ્વાદિષ્ટ અને કોમળ કેળાં, કેરીઓ, એલાયચી અને કર્પૂરથી સુવાસિત કરેલા અને લોકોને આનંદ

આપનારા અનેક પ્રકારના સિંહકેસરીયા વિગેરે મોઢકો, સારી રીતે સંસ્કાર કરેલાં પકવાનો, ખીબાં પણ વિવિધ પ્રકારનાં અન્નો, નાકથી પીવાય તેવું સુગંધી ધી, વિવિધ પ્રકારનાં મસાલા વિગેરેથી વધારેલાં શાકો, નવા ભાત અને દહીંથી બનાવેલા, કપૂરથી વાસિત કરેલા અને તાપના સમૂહનો નાશ કરનારા મનોહર અનેક ભતના કરંબાઓ, એલાયચી અને કપૂરવડે સુગંધી કરેલા અનેક પ્રકારનાં શીતળ જળો, સોપારીનાં ચૂર્ણો અને સુગંધી પાનનાં ખીડાંઓ વિગેરે સમગ્ર સામગ્રીવડે તે સર્જનોનો સત્કાર કરતો હતો. આ રીતે તેઓને લક્ષિતથી ભોજન કરાવી પત્ની પોતાની શક્તિ પ્રમાણે વિવિધ દેગામાં ઉત્પન્ન થયેલાં અને ચંદ્રના કિરણો જેવાં ઉજ્જવળ વસ્ત્રોવડે તેમને પહેરામણી પહેરાવતો હતો. પોતાને ઘેર આવેલા પરદેશી શ્રેષ્ઠ શ્રાવકોની પણ પરીક્ષા કરીને તેમને ભોજનાદિકના સત્કાર પૂર્વક પહેરામણી પહેરાવતો હતો. તેનું અતુલ સાધર્મિકવાત્સલ્ય જોઈને કયો બુદ્ધિમાન માણસ કર્મના ક્ષયોપશમને લીધે સમકિતને પ્રાપ્ત કરતો નહોતો ?

તે પંચાયણને ગુણરતનના સમુદ્રરૂપ દેવચંદ્ર, વસ્તુપાંખા અને સહજપાળા નામે ત્રણ પુત્રો હતા. ધર્મક્રિયામાં કુશળ શ્રીચંદ્ર નામે લત્રીજો હતો, અને ધર્મિષ્ઠ એવો વિજયસિંહ નામનો પૌત્ર હતો. આ સર્વ પોતાના કુટુંબને તે પંચાયણ તેમના અત્યંત હિતેચ્છુપણાથી હમેશાં શ્રેષ્ઠ ધર્મકાર્યમાં પ્રવર્તાવતો હતો. તે જિનેશ્વરની આજ્ઞાનું અત્યંત પાલન કરતો હતો, તેનું શીળા નિર્મળ હતું, અને તેનું હૃદય આગમના વચનોથી સુવાસિત હતું. સાધર્મિક જનોની લક્ષિત કરવામાં રસિક આત્માવાળા તેણે ન્યાય-પૂર્વક વ્યાપારમાં ઉપાર્જન કરેલું ધન સફળ કર્યું હતું. લોકમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવે તેવા યતને ધારણ કરનારાઓમાં તે અદિ-

તીય પુરૂષ હતો, તે પોતાના દ્રવ્યને સફળ કરતો હતો તેથી મહાત્માઓને પણ તે પ્રશંસા કરવા લાયક હતો. ।

ઉપરની હકીકત બાણીને હે ઉત્તમ શ્રાવકો ! ઉત્કૃષ્ટ સંપત્તિ-
'રૂપી ક્ષીરસાગરનો ઉલ્લાસ કરવામાં ચંદ્ર જેવા સ્વામીવાત્સલ્ય
કરવામાં તમે પ્રવર્તો. શ્રેષ્ઠીઓમાં મુગટરૂપ અને સૌભાગ્યની
સંપત્તિના નિધાનરૂપ પંચાયણે દેશવિરત મતનું પાલન
કરવા પૂર્વક સ્વામીવાત્સલ્યમાં તન્મય થઈને જેવો યત્ન કર્યો
હતો તેવો યત્ન તમે પણ કરો.

ઈતિ શ્રીતપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય
શ્રીધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રીઈદ્રહંસ ગણિએ રચેલી
શ્રીઉપદેશ કલ્પવલ્લી નામની ટીકામાં ત્રીજી શાખાને વિષે
સાધર્મિક વાત્સલ્યના વિષય ઉપર દેશવતીઓમાં મુગટ સમાન
શ્રીપંચાયણના વર્ણનવાળો ખાવીશમો પદલવ સમાપ્ત થયો.

—:૪:—

પદલવ ૨૩ મો.

‘હે દયાના સાગર સ્વામી! તમે નિરંતર સમગ્ર વિશ્વનું
રક્ષણ કરો છો, તો હે નાથ! તમે માફ રક્ષણ કેમ કરતા નથી?
હે બગવાન! હું પણ આપનો સેવક રક્ષણ કરવા લાયક છું’ એમ
બાણે કહેતો હોય એવો સર્પ જે બગવાનના પાદપીઠને બળે
છે, તે પાર્શ્વ નામના યક્ષે આશ્રય કરેલા શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામી
તમને મોક્ષને આપનારા થાઓ.

સાધર્મિક વાત્સલ્યનું સ્વરૂપ કહ્યા પછી હવે ત્રેવીશમું
વ્યવહારશુદ્ધિ નામનું દ્વાર કહે છે.

“વવહારસ્સ ચ સુદ્ધી તિ”

વળી વ્યવહારની શુદ્ધિ એટલે પોતે દ્રવ્ય અથવા કરિયાણું આપવાનો જે કાળ કહ્યો હોય તે કાળ ઉલ્લંઘન કર્યા વિના તે દ્રવ્યાદિક તેને આપવું, તે શ્રાવકનું મુખ્ય કૃત્ય છે. આનો વિસ્તારથી અર્થ આ પ્રમાણે છે —

હે શ્રાવકો ! તમે વ્યવહારની શુદ્ધિથી ધન ઉપાર્જન કરો. ધી, ગોળ વિગેરે પદાર્થોની શુદ્ધિથી મોદકની જેમ વ્યવહાર શુદ્ધિથી ધન શુદ્ધ થાય છે, ધનની શુદ્ધિથી ધર્મ પણ શુદ્ધ થાય છે. શુદ્ધ વ્યવહારરૂપી ઝખ્તરથી વીંટાયેલા શ્રાવકને વિરૂદ્ધ વચનોના સમૂહરૂપી ખાણોનો વિસ્તાર શું કરી શકે ? કાંઈ જ નહિ. કહ્યું છે કે—“વ્યવહારની શુદ્ધિ જ ધર્મનું મૂળ છે એમ સર્વજ્ઞે કહ્યું છે, કારણ કે વ્યવહારની શુદ્ધિથી ધનની શુદ્ધિ થાય છે, ધનની શુદ્ધિથી આહાર શુદ્ધિ થાય છે, આહારની શુદ્ધિથી શરીર શુદ્ધિ થાય છે, અને શરીર શુદ્ધ થવાથી તે ધર્મને ચોગ્ય થાય છે. તેથી તે જે જે કાર્ય કરે છે તે તે કાર્ય તેનાં સિદ્ધ થાય છે, અન્યથા જે કાર્ય તે કરે છે તે નિષ્ફળ થાય છે. કારણ કે વ્યવહારની શુદ્ધિ વિના તે ધર્મની નિંદા કરાવનાર થાય છે. ધર્મની હીલના કરાવવાથી પોતાને અને પરને ખીલકુલ બોધિ પ્રાપ્ત થતી નથી એમ આગમમાં કહ્યું છે.” હે શ્રાવકો ! જો તમે જૈનધર્મી હો તો જેનાથી ધનની વૃદ્ધિ થાય છે અને જેનાથી જગતમાં યશ પ્રસરે છે તેવા શુદ્ધ વ્યવહારનું રક્ષણ કરો. આ વ્યવહાર પાળવામાં શુભાચ્ચવાળા મુગલનું દયાંત છે તે આ પ્રમાણે—

‘ મુગલની કથા.

પુરાણાણુ નામના મોટા દેશમાં સ્થેરચના તુરુષ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો મુગલ નામનો મુસલમાન રહેતો હતો. તે દીનાદિકને દાન આપતો હતો, તેથી તે ધનેશ્વરની ખ્યાતિને ખાગ્યો હતો,

અનર્થે 'ધનરૂપી' જર્ણોત્તરગોનો તે સર્ગર હતો, તેનો યશ ચંદ્રની જેવો ઉજવળ હતો, તે દાનગુણવડે નગરજનોનું રંજન કરતો હતો, તે બુદ્ધિમાન શુદ્ધ વ્યવહારવડે અનેક પ્રકારના કરી-યાણાનો ક્યવિક્ય કરતો હતો, તેથી તેનું ધન ચોતરફથી વૃદ્ધિ પામતું હતું. " કૃષ્ણચિત્રકની લતા જેવી વ્યવહારશુદ્ધિ કયા કુશળ પુરૂષની સંપત્તિને ન વધારે ? "

એકદા દૂર દેશનો રહેવાશી કાંઈ વેપારી અગણિત કરીયણાઓ લઇને ત્યાં આગ્યો, તે પોતાના દેશ તરફ પાછો જવાની ઉતાવળવાળો હતો. તેની પાસે કમલિનીના પાંદડા ઉપર રહેલા જળ-ખિંદુની જેવા ઉજવળ લાખો મોતીઓ હતા, તે તેણે વેચવા માટે મુગલને આપ્યા. પછી તે પરદેશી વેપારી તરતજ પોતાના દેશ તરફ જવાની ઉતાવળ હોવાથી મુગલને ઘેર ગયો, મુગલે તેની કહેલી કિંમત પ્રમાણે તેનું મૂલ્ય તરતજ આપી દીધું. પછી મુગલે જ્યારે પોતાનો હીસાળ તૈયાર કર્યો, ત્યારે પોતાની પાસે તેના ત્રણ મોતી વધારે રહી ગયાનું જાણ્યું તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે—“આ ત્રણ મોતી મેં તેની પાસેથી જેટલા મોતી ખરીદ્યા તેની ગણતરીમાં આવ્યાં નથી. મારે ઘેર લાખોગમે દ્રવ્ય છે, પરંતુ તેમાં વ્યવહાર માર્ગનો લોપ કરે એવું કાંઈતું કિંચિત્ પણ દ્રવ્ય મેં નાંખ્યું નથી, તેથી મારે આ ત્રણ મોતી રાખવાં યોગ્ય નથી. ” એમ વિચારી તે બુદ્ધિમાને તે પરદેશીની શોધ કરી, પરંતુ તે તે ત્યાંથી નીકળી ગયો હતો તેથી તેણે તે મોતી એક લૂગડાની ગ્રંથીએ બાંધી રાખ્યા. તેણે વિચાર્યું કે—“આ મોતી મારી માલેકીની જહાઝનાં છે, તેથી મારા ધનની અંદર તે નાખવા યોગ્ય નથી. કારણકે કુવ્યવહારથી પ્રાપ્ત થયેલું દ્રવ્ય વિપમિશ્રિત ક્ષીરાન્નની જેમ ગુદ્ધ સમૃદ્ધિનો પણ નાશ કરે છે. માટે જો આને મારા દ્રવ્યમાં ભેળવું તો આના સંબંધથી મારું

મૂળ ધન પણ નાશ પામે. ” એમ વિચારીને તેણે તે ગ્રંથી ઘરના ઉપરના ભાગમાં જુદી રાખી મૂકી. આ પ્રમાણેના શુદ્ધ વ્યવહારને લીધે તે દેવની જેવા પાંચ ઇંદ્રિયોના વિષયલોગને લોગવતો નિરંતર આનંદસમુદ્રમાં મગ્ન રહેતો હતો.

એકદા તે મુગલના ઘરમાં ખખતરવાળા અને ભાલા તથા ખર્જાદિક શસ્ત્રોને ધારણ કરનારા ચોરોની ધાડ પડી, અને જેમ અધર્મ કાર્મણ્યંધનવડે જીવને બાંધે તેમ ઉગ્ર સ્વભાવવાળા તે ધાડના સુભટોએ તે મુગલને પાશવડે બાંધી લીધો. પછી કેટલાકે તેના અશ્વો, ગાયો અને ભેંસો ગ્રહણ કરી, કેટલાકે રેશમી વિગેરે કિમતી વસ્ત્રોનો સમૂહ લીધો અને કેટલાકે કુદારવડે વચલા ઓરડાના કમાડ ભાંગી નાંખી તેમાંથી સુવર્ણ અને રત્નો વિગેરે ધરતું સારદ્રવ્ય લીધું. તે વખતે કોઈ ઉગ્ર સુભટ પોતાના ભાલાને ઉઠાળતો હતો, તેમાં પેલી હુગડાથી બાંધેલી મોતીની ગ્રંથી ભરાણી ને છેઢાણી, એટલે તેમાંથી ત્રણે મોતી નીકળીને નીચે પડ્યાં, તે ચોકના પથરની સાંધમાં ભરાઈ ગયાં, તેને તે સુભટ ભાલાની અણીથી કાઢવા લાગ્યો, પરંતુ તે નીકળ્યાં નહીં, અને વધારે વધારે નીચે પેસવા લાગ્યાં. તે મોતીઓ નીચે જવાના મિષથી જાણે પૃથ્વીમાં દાટેલા રત્નાદિકના નિધાનને દેખાડવા માટે અગ્રેસર થતા હોય એમ દેખાતું હતું. તે જોઈ દૃઢ બંધનથી બાંધેલો છતાં પણ મુગલ હસવા લાગ્યો. તેને હસતો જોઈ સુભટોએ તેને હસવાનું કારણ પૂછ્યું અને કહ્યું કે-“ હુંટારાઓ તારું ધન હુંટે છે, અને તને દૃઢ બંધનથી બાંધ્યો છે, છતાં હે ધીર ! તું કેમ રાંતો નથી અને ઉલટો હસે છે ? અમને તો આથી મોટું આશ્ચર્ય લાગે છે.” ત્યારે તે મુગલ બોલ્યો કે-“હું સુભટો ! મારા હસવાનું કારણ સાંભળો. મેં મારી માલેફી વિનાના આ ત્રણ મોતી માત્ર મારા ઘરમાં રાખ્યાં, તેથી મારું સર્વ બાહ્ય ધન તો ગયું, અને અંદર રહેલું ધન પણ આ દેખાડે છે, તેથી

હું હસું છું, કે જેઓ નિરંતર અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું ધન લોગવતા હશે તેઓને તેનું કેવું ફળ મળશે ? ”

આ પ્રમાણે સાંભળીને ધાડના મુખ્ય મુભટો બીજા સર્વ મુભટોને બોલાવી તેનું સર્વ ધન પાછું આપ્યું અને તેને જાંધનથી મુક્ત કર્યો. પછી “ અહો ! આ મુગલની વ્યવહારશુદ્ધિ અસાધારણ છે. ” એપ્રમાણે તેની પ્રશંસા કરતા અને તેના વ્યવહારની શુદ્ધિ જોઈને રંજીત થયેલા તે મુભટો હર્ષથી પોતાની નિંદા કરતા કરતા પોતાને સ્થાને ગયા. વ્યવહારની શુદ્ધિને લીધે હુટારાએ પણ તેને હુટયો નહીં. એમ સાંભળી પરદેશી લોકો ખુરાસાણુના રહેવાશી સમગ્ર જનોની મ્લાધા કરવા લાગ્યા. એવું છતાં અને નીચ કુળમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં તે મુગલ વ્યવહારની વિશુદ્ધિરૂપી ચંદ્રપ્રભાવડે વિકરવર થયો.

હે શ્રાવકો ! આ પ્રમાણે ધનસંચયના દુઃખને નહીં પામેલા આ મુગલની વ્યવહાર શુદ્ધિ સાંભળીને તમે પણ સમૃદ્ધિને વૃદ્ધિ પમાડનારી વ્યવહારશુદ્ધિનો આદર કરો.

ઇતિ શ્રી તપગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રીઈદ્રહંસગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશ કટપવટ્ટી નામની ટીકાને વિષે ત્રીજી શાળામાં વ્યવહારશુદ્ધિના વિષય ઉપર ખુરાસાણુવાસી મુગલના વર્ણન નામનો ત્રેવીશમો પટલવ સમાપ્ત થયો.

—:૦:—

પટલવ ૨૪ મો.

નિરંતર ઉદય પામેલા અને સમગ્ર અંધકારના સમૂહ રહિત એવા શ્રીમહાવીર રૂપી સૂર્યને જોવાથી તત્કાળ મિથ્યાત્વીઓ દૃષ્ટિના પ્રકાશ રહિત ધ્રુવડ જેવા થઈ જાય છે, અને ભગ્ય પ્રાણીઓ શીઘ્રપણે દૃષ્ટિના વિકસ્વરપણાને પામે છે.

વ્યવહારશુદ્ધિનું સ્વરૂપ કહ્યા પછી હવે રથયાત્રા નામનું ચોવીશમું દ્વાર કહે છે.

‘રહજતે’ તિ

રથયાત્રા એટલે જિનેંદગી પ્રતિમાને રથમાં સ્થાપન કરી વાજિત્રાદિક પૂર્વક તે રથ શ્રાવકના ઘરે ઘરે ફેરવવો તે શ્રાવકોનું કૃત્ય છે.

વિસ્તરાર્થ-શ્રેષ્ઠ શ્રાવકોએ હર્ષથી આ રથયાત્રા કરવા ચોખ્ખા છે, કારણ કે તેને જોઈ અનેક લબ્ધિ પ્રાપ્તિઓ તેની પ્રશંસા કરે છે, અને પુણ્યના ભાજન થાય છે, શ્રાવકોએ શ્રદ્ધાથી જે ધન રથયાત્રામાં વાપર્યું હોય તે ધન તેમના પુણ્યનું પોપણ અને પાપનું શોષણ કરનાર થાય છે. જ્યાં શ્રાવકોવડે વારંવાર રથયાત્રા કરવામાં આવે છે, તે દેશ, તે ગામ, તે નગર અને તે સમય દર્શન કરવા લાયક (‘ર્મ્મનોહર’) છે. ઉત્તરજિની નગરીના સંઘની જેમ ઉત્તર-શ્રાવકોએ ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલાં પિત્તવડે વારંવાર રથયાત્રા કરવી જોઈએ.

ઉત્તરજિનીના સંઘની રથયાત્રાની કથા.

લક્ષ્મીને નિવાસ કરવાના સ્થાન રૂપ અને હર્ષિશ્વર રૂપી શક્તિને ત્રાસ પમાડવામાં વાસુદેવ સમાન માલવ નામનો દેશ છે. તેમાં સર્વ નગરીને વિષે શ્રેષ્ઠ એવી ઉત્તરજિની નામે નગરી છે. તે આકાશ સુધી પહોંચેલા મહેલોમાં નિવાસ કરતાં ઈંદ્રની જેવા ઇન્દ્રજનોએ કરીને મનોહર છે, તેમાં રહેલા શ્રાવકો હમેશાં દાન, શીલ, તપશ્ચર્યાને ભાવ એ ચાર પ્રકારના મોક્ષદાયક ધર્મના આરાધનમાં યતન કરે છે. ત્યાં અગણિત દ્રવ્યથી ભરપૂર અને ગુણના સમૃદ્ધથી જેનાં મન ‘ભરાઈ’ ગયેલાં હતાં એવા શ્રેષ્ઠ શ્રાવકોએ પુણ્ય-ઉપાર્જન કરવા માટે એક રથ કરાવ્યો હતો, તે રથ તોરણવડે સુશોભિત અને મનોહર ફરકતી ધ્વજો વડે શોભતો હતો. તે રથને સુવર્ણની ખોળીવડે શોભતાં શીંગડાંઓથી સુંદર, શણક કરતા ઘુમરમાળથી-શણગારેલા

કંઠવાળા અને ચંદ્રની જેવા ઉજ્જવળવર્ણવાળા બે વૃષભો જોડેલાં હતા, તે રથ પર્વતની જેવો ઉંચો દેખાતો હતો. મુવર્ણનાં આભરણોની શ્રેણિવડે જેમનાં શરીર ભૂષિત હતાં એવી સ્ત્રીઓ જિનેંદ્રના ગુણો ગાતી ગાતી તે રથની પાછળ ચાલતી હતી, તેની ચોતરફ આવક વર્ગ ચાલતો હતો, તેની પાછળ ચાલતા ગાયકજનો અરિહંતના ગુણો ગાતા હતા, આર્ય મહાગિરિ મહારાજ જિનકંથની તુલના કરતા હોવાથી દશ પૂર્વધર આર્ય સુહસ્તિ નામના આચાર્ય તે રથની સાથે હતા, તે રથની અંદર ઉત્તમ ચંદનના કાષ્ઠનું ત્રણ માળવાળું દેવાલય પધરાવેલું હતું, તે દેવાલય ચોતરફ મુગધી પંચવર્ણનાં પુષ્પોની માળાથી વીંટાયું હતું, અને તેમાં મનોહર પુતળીઓ સ્થાને સ્થાને મૂકેલી હતી, તથા તે દેવાલયની અંદર મુવર્ણની જિનપ્રતિમા સ્થાપન કરી હતી, તે રથમાં બન્ને બાજુએ બેઠેલી કુમારિકાઓ ચામર વીંજતી હતી, તે રથની આગળ વાજિત્રોનો અદ્વૈત નાદ થતો હતો, તથા તેની આગળ નટનું પેડક નૃત્ય કરતું હતું. આ રીતે તે મનોહર મહોત્સવ દેવતાઓને પણ ચમત્કાર કરે તેવો થઈ રહ્યો હતો. આ પ્રમાણેના મહોત્સવ પૂર્વક તે રથ અનુક્રમે ચાલતો ચાલતો જેના ઘર પાસે જતો હતો, તે ઘરનો સ્વામી (આવક) સનાત્ર મહોત્સવપૂર્વક શ્રીસંઘને લોજન કરાવતો હતો. ખીજે દિવસે પાછો ત્યાંથી રથ ચલાવવામાં આવતો હતો, તે વખતે માર્ગમાં રહેતો ખીજો આવક લક્ષ્મીથી ઉત્સવપૂર્વક પૂર્વ દિવસની જેમ રાખતો હતો. આ રીતે દરરોજ તે રથ નગરમાં ફરતો હતો, અને નવા નવા સનાત્ર ઉત્સવો તથા આવકોની લોજનાદિકે લક્ષિતાના ઉત્સવો થતા હતા.

એકદા રથયાત્રાના મહોત્સવમાં આર્ય સુહસ્તિ મહારાજને જોઇ સંપ્રતિ રાજાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું, તેથી તેણે પોતાનો પૂર્વલય બાંધ્યો. એટલે તેણે વિમાનની જેવા પોતાના મહેલમાંથી

નીચે ઉતરી શુરમહારાજને નમસ્કાર કર્યો, પછી પૂછ્યું કે-“હિ મહારાજ ! આપ મને ઓળખો છો ? ” ત્યારે શુર બોલ્યા કે “હિ રાજન્ ! સૂર્યની જેમ જગતને પ્રત્યક્ષ થયેલા તમને (રાજાને) કોણ ન ઓળખે ? ” રાજાએ કહ્યું કે-“હિ શ્રુતજ્ઞાની ! આ ચાલતી ઓળખાણને હું પૂછતો નથી, પરંતુ હું ખીન્નું કાંઈક પૂછું છું તે કહો. ” તે સાંભળી મુનીશ્વરે ઉપયોગ આપીને કહ્યું કે-“હિ રાજન્ ! પૂર્વ ભવમાં તમે એક રંક લિશ્તુક હતા, તે વખતે તમે એક જ દિવસ અવ્યક્ત સામાયિક પાળ્યું હતું, તેના પ્રભાવથી આ રાજ્યસંપત્તિને પામ્યા છો. ” તે સાંભળીને આશ્ચર્ય પામેલા કૃતજ્ઞ રાજાએ કહ્યું કે-“હિ ભગવાન્ ! આ રાજ્ય આપ પ્રહણુકરે, હું આપની સેવા કરીશ-આપનો સેવક થઈને રહીશ.” શુર બોલ્યા કે-“હિ રાજા ! રાજ્ય અસાર અને નીરસ હોવાથી અમે તેને ઇચ્છતા નથી. પરંતુ જો તમે ઋણ રહિત થવા ઇચ્છતા હો તો પુણ્યકાર્ય કરો. ” તે સાંભળી રાજાએ શુરનું વચન પ્રમાણ કર્યું.

પછી શુરમહારાજ, હંમેશાં તેને જિનાસામૂળ સદ્ધર્મને ઉપદેશ આપવા લાગ્યા, તેનાથી તે રાજા તત્ત્વજ્ઞાની થયો. પ્રમાદ રહિત એવા તે રાજાએ સમગ્ર પૃથ્વીને જિનગિંબોવડે મુશોભિત કરી. ‘હંમેશાં એક ચૈત્ય પૂર્ણ થયાના બળર સાંભળ્યા પછી જ હું ‘દંતધાવન કરીશ’ એવો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો, તેથી તેણે હર્ષથી એકી વખતે ઘણાં ચૈત્યોનો આરંભ કરાવ્યો હતો. તે તેજસ્વી રાજાએ એક દિવસમાં એક, બે, ત્રણ નવાં ચૈત્યો પૂર્ણ થયાની વધામણી સાંભળ્યા પછી દંતધાવન કરીને પોતાનો નિયમ પૂર્ણ કર્યો હતો. આ પ્રમાણે તેણે પચીશ હજાર નવાં ચૈત્યો કરાવ્યાં હતાં અને છત્રીશ હજાર છાજીધાર કરાવ્યાં હતાં. તે કુણાલ રાજાના પુત્ર સંપ્રતિ રાજાએ ધાતુનાં

અને આરસનાં સવા સવા કરોડ જિ ! જેઓ નવાં ભરાધ્યાં હતાં. તે વિષે કહ્યું છે કે-“ સંપ્રતિ રાજાએ પચીશ હજાર નવા શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદો અને છત્રીશ હજાર શુભોદ્ધારો કરાવ્યા હતા. તેમજ સવા કરોડ શિલામય અને સવા કરોડ પીતળમય જિનેદ્રોની પ્રતિમાઓ ભરાવી હતી. એ રીતે કુલ અઢી કરોડ પ્રતિમાઓને હું લક્ષિતથી નમસ્કાર કરું છું. ”

બુદ્ધિમાન એવા તે સંપ્રતિ રાજાએ અનાથ દેશોમાં સાધુ અને શ્રાવકના આચાર શીખવવા માટે પોતાના સેવક જનોને સાધુને વેષે મોકલ્યા હતા. તેઓ તે પ્રમાણે કરીને પાછા આવ્યા ત્યારે તે બુદ્ધિમાન રાજાએ પુણ્યના લાભને માટે સત્ય સાધુઓને તે દેશોમાં મોકલ્યા. “ જેમ હું ચતિનો વેષ ધારણ કરવાથી આવી ઉત્કૃષ્ટ લક્ષ્મીને પામ્યો છું, તેમ બીજા મનુષ્યો પણ ધર્મનો સ્વીકાર કરી ઉત્કૃષ્ટ લક્ષ્મી પામો. ” એવી ભાવના તે નિરતર ભાવતો હતો. તે રાજાએ પોતાના દેશમાં સાતસો દાનશાળાઓ ઉઘાડી હતી, જેમાં આરે દિશામાંથી આવેલા સર્વ કોઈ જનોને મિષ્ટાન્ન લોજન મળતું હતું. તે રાજા વખતો વખત પોતાની નગરીમાં વિશ્વને આશ્ચર્ય પમાડનારી રથયાત્રાઓ મોટા વિસ્તારપૂર્વક કરાવતો હતો. રથયાત્રામાં તત્પર રહેતા સંપ્રતિ રાજાને જોઈ શ્રીસંઘ પણ રથયાત્રાના ઉત્સવમાં વિશેષ પ્રવર્તતો હતો.

હે ભગ્ય જનો ! જેમ ઉજ્જવિનીનો શ્રીસંઘ આનંદ સહિત રથયાત્રા કરતો હતો તેમ તમે પણ તે કાર્યમાં ઉદ્યમવંત થાઓ.

ઈતિ શ્રીતપગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મેહંસગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રીધ્રુહંસગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશ ઠંડપવદ્ધી નામની ટીકાને વિષે ત્રીજી શાખામાં રથયાત્રાના વિષય ઉપર ઉજ્જવિનીના શ્રીસંઘના વર્ણન નામનો ચોવીશમો પટ્ટવ સમાપ્ત થયો.

પદ્મવ રૂપ મો.

ભરતક્ષેત્રના સ્વામી ભરત ચક્રવર્તીએ છત્રીયા ઉપનિષદોમાં જન્મની કથા વિસ્તારથી કહેલી છે, એવા અતીત કાળના ચોવીસ તીર્થંકરોને તમે ભજો-સેવો.

રથયાત્રાનું દાર કહ્યા પછી હવે તીર્થયાત્રા નામનું પમીશનું દાર કહે છે.—

‘ તિત્થજન્તા ય ’ સ્તિ

વગી શ્રીશત્રુન્જય, શ્રીઅર્બુદાચળ વિગેરે તીર્થોની યાત્રા કરવી તે પણ આવકોનું કૃત્ય છે.

પૃથ્વી પર મોટા પુણ્યને ઉપાજન કરવાની ખાણરૂપ જે તીર્થો છે તેની વિવેકી જનોએ દર વર્ષે યાત્રા કરવી જોઈએ. શ્રીશત્રુન્જય ગિરિનાર, ગિરનાર ગિરીશ્વર, સંમેતશિખર, આમુલ, આરાસણુ ગિરિ, તારંગાણ, છરાપદસી પાર્શ્વનાથ તથા ભરટકે ગિરિ-આ અને એવાંજ બીજાં પણ અનેક તીર્થો આવકોએ હૃદયથી વંદન કરવા યોગ્ય છે. તેમજ ચોવીસે તીર્થંકરોની જન્મભૂમિ, દીક્ષાભૂમિ, કેવળજ્ઞાનની ભૂમિ અને નિર્વાણની ભૂમિઓ પણ સન્મનોને તીર્થપણે માનવા યોગ્ય છે. શાસ્ત્રોમાં કહેલાં બેટલાં તીર્થો પૃથ્વીપર છે તે સર્વે ખુદિમાનોએ ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે.

કહ્યું છે કે—“ સર્વ તીર્થોમાં ઉત્તમ તીર્થ, સર્વ પર્વતોમાં ઉત્તમ પર્વત અને સર્વ ક્ષેત્રોમાં ઉત્તમ ક્ષેત્ર શ્રીસદ્ધક્ષેત્ર છે, તે તમોને પવિત્ર કરે. નમસ્કાર મંત્ર, શત્રુન્જય તીર્થ અને ગત્રેન્દ્ર-પદનું જળ આ ત્રણે ત્રૈલોક્યમાં અદ્વિતીય છે. શત્રુન્જય ગિરિ ઉપર જિનેશ્વરનાં દરીન કરવાથી મનુષ્યની તિર્થયા અને નરક એ બે ગતિનો નાશ થાય છે અને ત્યાં જિનેશ્વરની પૂજા તથા સ્નાન

૧ ઘણું કરીને કુંભારીઆણના દેરાસરેવાળો અખાણનો પસાડ તેજ આરાસણુ કહેવાય છે.

કરવાથી હજાર સાંગરોપમનાં પાપોનો નાશ થાય છે. " વળી કથું કે—“ જિનેશ્વરની દીક્ષા, જ્ઞાન, નિર્વાણ અને જન્મની ભૂમિઓ વાંઢવા યોગ્ય છે. ”

“વિમલગિરિ ૧, મુક્તિનિલય ૨, શત્રુન્જય ૩, સિદ્ધક્ષેત્ર ૪, પુંડરીકગિરિ ૫, સિદ્ધચેળર ૬, સિદ્ધપર્વત ૭, સિદ્ધરાજ ૮, ગાહુભલિ ૯, મરૂદેવ ૧૦, ભગીરથ ૧૧, સહસ્રપત્ર ૧૨, શતપત્ર ૧૩, અષ્ટોત્તરશતકૃત ૧૪, નગાધિરાજ ૧૫, સહસ્રકમળ ૧૬, ઠંક ૧૭, કોટિનિવાસ ૧૮, લોહિત્ય ૧૯, તાલધ્વજ ૨૦, અને કંઠ ૨૧, આ રીતે જેનાં નામો દેવ, મનુષ્ય અને મુનિઓએ પાડેલાં છે તે શ્રીવિમળગિરિ તીર્થ જ્યાં પામે. ” આ વિમળાચળનાં એકવીશ નામોનું જે ભક્તિમાન પુરૂષ હરરોજ પ્રાતાઃકાળે ધ્યાન કરે છે તે તીર્થયાત્રાનું ફળ પામે છે. શત્રુન્જયાર્દિક તીર્થોને વિષે જેણે આ અવસર્પિણીમાં પ્રથમ ઉદ્ધાર કરાવ્યો છે તે ભરતચક્રીને મારો નમસ્કાર થાઓ. સૂર્યયશા ૧, મહાયશા ૨, અતિખલ ૩, ખલસદ્ર ૪, ખલધીર્ધ ૫, કીર્તિધીર્ધ ૬, જલધીર્ધ ૭, અને દંડધીર્ધ ૮, એ આઠ પાટ કે જેઓ ત્રણખંડ ભરતના સ્વામીઓ થયા હતા, જેમનો આત્મા તીર્થયાત્રા કરવાથી નિર્મળ થયો હતો અને જેઓ અરિસાલવનમાં પોતાના શરીરને જોઇ શુભ ભાવના ભાવતાં વૈરાગ્ય પામી કેવળજ્ઞાનવડે અલંકૃત થઈ મોક્ષને પામ્યા હતા, તેમનાં ચરણકમળને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. આ શત્રુન્જય પર્વત પ્રાચ્યે શાશ્વતો છે, અને અતીત, વર્તમાન તથા ભાવી ચોવી. શીમાં પણ તે તીર્થભૂમિ તરિકે વિખ્યાત છે. જ્યાં ભરતાદિકે અસંખ્ય ઉદ્ધારો કરાવ્યા છે, તે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન ત્રણે કાળે ઉત્તમ તીર્થ છે. જગતમાં વર્તતા સર્વ તીર્થોને નમવાથી જે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી અનંતગુણ ફળ શ્રીશત્રુન્જય તીર્થને નમવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. જૈનતીર્થ સદા સેવવા લાયક છે,

અને વિશેષે કરીને પૂજવા લાયક છે. જેઓ ભાવથી તીર્થને નમસ્કાર કરે છે તેઓ સદ્ગતિને પામે છે. સુકૃતના કાર્યમાં કાટિ ધનનો વ્યય કરનાર અને ચૌદ રાજલોકમાં જેની કીર્તિ પ્રસરી હતી તેવા 'દેસલ' નામના મંત્રીએ શત્રુજયાદિક સાત તીર્થોની મોટા ઉત્સવપૂર્વક ચૌદ વાર યાત્રાઓ કરી હતી. જે તીર્થે યુગાદીશ જિન તીર્થના પ્રભાવની વૃદ્ધિ કરવા માટે નવાણું પૂર્વ વાર સમવસર્યા હતા તે શ્રીવિમલાચળ પર્વત અમારું રક્ષણ કરે. આ ચૌવીશીમાં શ્રીનેમિનાથ વિના ણીજ ત્રેવીશ તીર્થકરે જ્યાં સમવસર્યા હતા તે શ્રી સિદ્ધશ્વેત્ર લઘ્યશ્વેત્રોને પવિત્ર કરે. શત્રુજયાદિક તીર્થની યાત્રા કરીને શ્રાવકોએ વસ્તુપાળ મંત્રીની જેમ મનુષ્ય જન્મ રૂપી વૃક્ષનું ફળ ગ્રહણ કરવું જોઈએ. તે વસ્તુપાળ મંત્રીની કથા આ પ્રમાણે—

વસ્તુપાળની કથા.

વિરાટ દેશના સુગટની જેણું ધવલક (ધોળકા) નામનું નગર છે. તેમાં ચતુરંગ સૈન્યવાળો વીરધરજી નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરમાં આસધર નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. એકદા શુરના સુખથી અમુક સ્ત્રીના સંગ્રામમાં તેણે સાંભળ્યું કે—“અમૃત જેવા નેત્રવાળી આ કન્યાની કુક્ષિમાં જે રત્નયુગલ દેખાય છે.” તે સાંભળી શ્રેષ્ઠી તે પદ્મભાવતી નામની કન્યાને પરણ્યો. તેને વિષે લૂણિગ અને માલદેવ નામના પ્રથમ પુત્રો થયા, અને ત્યારપછી વસ્તુપાળ તથા તેજપાળ નામના પુત્રો થયા. તેમનાથી તેમની માતા યથાર્થ રત્નકુક્ષિવાળી થઈ. અનુક્રમે તે બન્ને પુત્રો વૃદ્ધિ પામી યુવાવસ્થાને પામ્યા. અગણિત ગુણના નિધાન અને જગતને આનંદ આપનાર તે બન્ને અનુક્રમે વિશાળ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી અનુપમાદેવી અને લલિતાદેવીને પરણ્યા.

એકદા પોતાના લાઈ લૂણિગને તેના અંત સમયે વસ્તુપાળે નવકાર મંત્ર વિગેરે સંભળાવીને પૂછ્યું કે—“હે લાઈ! તમારી જે ઇચ્છા હોય તે કહો.” તેણે કહ્યું—“હે લાઈ! મારે એક જિન-ચૈત્ય કરાવવાનો મનોરથ હતો, પરંતુ ધનના રહિતપણાને લીધે તે મનોરથ સિદ્ધ થયો નથી.” ત્યારે વસ્તુપાળે કહ્યું કે—“હે જાંધુ! તમે તે વિષે ખેદ-કરશો નહીં. તમારો મનોરથ હું પૂર્ણ કરીશ.” આ પ્રમાણે સાંભળી તે લૂણિગ સમાધિમરણ પામી સ્વર્ગે ગયો. ત્યારપછી વસ્તુપાળ અને તેજપાળ વેપાર કરી મુખે કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

એકદા વીરધવળ રાજાને રાત્રિને વિષે સ્વપ્નમાં આવીને લક્ષ્મીદેવીએ કહ્યું કે—“આ વસ્તુપાળ નામના વણિકપુત્રથી તારું રાજ્ય અત્યંત વૃદ્ધિ પામશે.” ત્યારપછી પ્રાતઃકાળ થતાં રાજાએ પોતાના સેવકો મોકલીને વસ્તુપાળને બોલાવી કહ્યું કે—“મારી રાજ્યસુદ્ધાને તું ગ્રહણ કર.” ત્યારે તે બોલ્યો કે—“હે દેવ! પ્રસન્ન મુખકમળવાળા સ્વામી આ પ્રમાણે જેની સાથે વાત કરે છે, તે સેવક પુણ્યવાન અને શુણ્યવાન પુર્યોમાં અગ્રે-સર ગણાય છે. પ્રસન્ન મુખવાળા રાજાની દૃષ્ટિ જેના ઉપર પડે છે, તે પુરૂષ પવિત્રતા, કુલીનતા, દક્ષતા અને સુભગતાને પામે છે. વૃક્ષોને મેઘની વૃષ્ટિથી ધીમે ધીમે ફળનો ઉદય થાય છે, પરંતુ રાજાઓની સંતુષ્ટિથી મનુષ્યોને તત્કાળ ફળનો ઉદય થાય છે. આ જગતમાં રાજા જેવું બીજું કોઈ શ્રેષ્ઠ તીર્થ નથી. કેમકે રાજાના મુખકમળને જોવાથીજ સર્જનોના કષ્ટ રૂપ પાંચનો નાશ થાય છે અને વાંછિત સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.” આ પ્રમાણે બોલતા તે શ્રેષ્ઠ વણિકને રાજાએ મંત્રીપણાની પહેરાંમણી આપી. ત્યારપછી રાજાની કૃપાથી તે મંત્રી પ્રતિષ્ઠા પામ્યો. તેના તેજની સ્પર્શાએ કરીને તેનું ધન પણ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યું. પુરૂષનો લાભ્યસમુદ્ર કોણ માપી શકે છે? છપન

સ્થાનકોમાં તેનું છપન કરોડ દ્રવ્ય છે એવું જણાવવા માટેજ હોય તેમ હમેશાં પ્રાતઃકાળે તેને ઘરે ભુંગળ નામનું વાજિત્ર વાગતું હતું.

એકદા ‘વસ્તુપાળના ભાલસ્થળની છાયા જે સ્થાને પડે છે તે સ્થાને નિધિ નીકળે છે’ એવી લોકવાર્તા સાંભળીને રાજાએ તેની પરીક્ષા માટે મંત્રીને પર્વતના શિખર પર ચઢાવી તેના ભાલસ્થળની છાયાવાળી પૃથ્વી ખોદાવી, તો તેમાંથી સર્પ નીકળ્યો. તે જોઈ રાજાએ મંત્રીની હાંસી કરી. ત્યારે મંત્રીએ પોતાના હાથવડે તેને ગ્રહણ કર્યો એટલે તે મોતીનો હાર થઈ ગયો. તે જોઈ રાજાએ તેના ભાગ્યની સ્તુતિ કરી. આ મંત્રી રાજા અને પ્રજા બન્નેના સ્વાર્થને સાધનાર હતો, તેના જેવા ખીજો કોઈ મંત્રી થયો નથી.

‘એકદા’ એટલે ‘મહારાજે’ એમ કહેવાને કહ્યું કે—“તારે લોજન કરી રહ્યા પછી મંત્રીરાજાને પૂછવું કે—આને તમે જે રસોઈ જમ્યાં છો તે થંડી હતી કે ઉત્તી હતી ? ” આ પ્રમાણે તેના પૂછવાથી મંત્રીએ તેને કાંઈ પણ ઉત્તર આપ્યો નહીં. ખીજે દિવસે પણ તેણે તેજ પ્રશ્ન પૂછ્યો. ત્યારે મંત્રીએ કોપથી કહ્યું કે—“ શું તું મૂર્ખ છે કે જેથી આવો પ્રશ્ન પૂછે છે ? કારણ કે આપણે સાથેજ લોજન કરીએ છીએ અને તું આવો પ્રશ્ન કેમ પૂછે છે ? ” ત્યારે તે બોલ્યો કે—“ હું એમ માનું છું કે તમે હમેશાં ટાઢી રસોઈ જમો છો. ” તે સાંભળી મંત્રી આશ્ચર્ય પામીને બોલ્યો કે—“તારાં વચનનું તાત્પર્ય શું છે ? ” ત્યારે તે બોલ્યો કે—“મને જે પ્રમાણે શુદ્ધ એ કહ્યું તે પ્રમાણે મેં તમને કહ્યું છે.” તે સાંભળી મંત્રીએ મુનીશ્વર પાસે જઈ તેમને નમસ્કાર કરી તે વચનનો અર્થ પૂછ્યો. ત્યારે શુદ્ધ એ કહ્યું કે—“હું મંત્રીપતિ ! સાંભળો. આ ભવમાં જે પૂર્વના પુણ્યથી પ્રાપ્ત થયેલા લોભ લોભનાથ અને નવું પુણ્ય ઉપાર્જન ન કરાય તે

ટાઢી રસોઈ જમ્યા બરાબર છે.” આ પ્રમાણે શુરૂપી સૂયેના વચનરૂપી કિરણોવડે મંત્રીનું હૃદયકમળ વિકસવર થયું, અને તેણે મોક્ષસુખની સંપત્તિને માટે શ્રાદ્ધધર્મ અંગીકાર કર્યો.

તે મંત્રીશ્વરે જાણે હિમાલય પર્વતનાં શિખરો બનાવ્યાં હોય તેવાં વિવિધ પ્રકારનાં તેરસો નવાં ચૈત્યો કરાવ્યાં, પોતાના આત્માને ભવસાગરમાંથી ઉધ્ધર્યો હોય તેમ તેણે ત્રેવીશ સો જીર્ણ ચૈત્યોનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો તથા સુવર્ણ, રૂપ્ય, શિલા અને ખીતળની એક હજાર ને પચવીશ પ્રતિમાઓ ભરાવી અને અત્યંત ઉત્સાહથી સંઘ કાઢીને મહોત્સવપૂર્વક શત્રુંજય તીર્થની સાડાળાર યાત્રાઓ કરી. એકદા યાત્રામાં તેને વિચાર થયો કે ‘કેસરનાં તિલકો પ્રતિમાના બાલસ્થળમાં ચિરકાળ સ્થિર રહેતાં નથી, તેથી તેને નિશ્ચય કરવાં.’ એમ વિચારી તે વિવેકી વસ્તુખાંજે રત્નજડિત સુવર્ણનાં છત્રીશ હજાર તિલકો કરાવી તે વડે જિન-ગિ બોના લાલસ્થળને^૧ ભૂષિત કર્યાં. શ્રીઆબુજી ઉપર પોતાના ભાઈ લૂણિમના નામનું ચૈત્ય કરાવીને વાણીથી બંધાયેલા પોતાના આત્માને તેણે મુક્ત કર્યો. (તે ચૈત્યનું નામ લૂણિગવસાહી રાખ્યું.) અનુપમા દેવીએ ખત્રીશ લાખ દ્રવ્યનો વ્યય કરી શ્રી ગિરનાર પર્વત ઉપર શ્રી નેમિનાથની અનુપમ પૂજા કરી. શ્રી વિમલાચળ પર્વત ઉપર બે લાખોની પત્નીઓએ યાત્રાળુ જનોની ભક્તિને માટે પોતાના નામનાં બે સરો-વર કરાવ્યાં. શત્રુંજય પર્વત ઉપર તથા ગિરનારગિરિ ઉપર વસ્તુપાત્ર મંત્રીએ ત્રણ લાખ દ્રવ્યનો વ્યય કરી ત્રણ તોરણો કરાવ્યાં. શત્રુંજયથી ગિરનાર સુધી લાંબી એક ધ્વજ પ્રાંધ્યાનો અન્યત્ર ઉલ્લેખ છે.

૧ આ તિલકો આવકોને કરાવ્યાનું જાણેક પ્રતિમાં લખેલ છે પણ જૂલ જણાય છે. ૨ પ્રતિમાં પાઠભેદ હોવાથી ત્રણ લાખ તોરણો લખ્યા છે પણ તે જૂલ જણાય છે.

એકદા મંત્રીશરની પાસે કોઈ કવીશ્વર આવ્યો. તેને મંત્રીએ બેસવાનું કહ્યું, ત્યારે તે બોલ્યો કે—“હે મંત્રી ! માટે બેસવાનું ક્યાંઈ પણ સ્થાન નથી. કારણ કે—વસ્તુપાળ મંત્રીએ અન્નદાન, જળપાન અને ધર્મસ્થાનવડે આખી પૃથ્વી રોકી છે અને યશવટે સમગ્ર આકાશ રોક્યું છે.” અન્યદા કોઈ બીજા કવીશ્વરે આવી વસ્તુપાળને આશીર્વાદ આપ્યો. તેને મંત્રીએ પૂછ્યું કે—“તમે ક્યાંથી આવો છો ?” કવિએ જવાબ આપ્યો કે—“હું સ્વર્ગમાંથી આવું છું.” મંત્રીએ પૂછ્યું—“ત્યાં હાલમાં દેવો શું કામ કરે છે ?” કવિ બોલ્યો કે—“ત્યાં હાલમાં પ્રજાની આજ્ઞાથી દેવો દરેરાજ ત્રણ ત્રણ ફોડ દરિદ્ર જનોને હિતપત્ર કરે છે. તેથી સ્વર્ગમાં દેવો હાલ તે કાર્યમાં વ્યગ્ર છે.” એમ કહી તે કવિએ મંત્રીની પાસે બીજો એક શ્લોક કહ્યો. તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે હતો કે—“હે મંત્રી ! દરિદ્ર જનોને સરજતા પ્રજ્ઞા અને જગતને કૃતાર્થ કરતા તમે આ બંનેમાંથી કોનો હાથ પહેલો ટાકશે તે જાણી શકાતું નથી.” અર્થાત્ તમે ટાકશો એમ લાગતું નથી.

તે મંત્રી દરેક આતુર્માંસે ત્રવં શ્રાવકોતું વાત્સલ્ય કરતો હતો અને સાધુઓને વસ્ત્ર તથા ઘીનું દાન દેતો હતો. યંડિતો ગ્રંથોમાં સ્પષ્ટ રીતે તેના ગુણોની સ્તુતિ કરતા હતા, તથા ગાયકો નવા નવા છંદોવડે તેનાં ગીત ગાતા હતા. તેઓ કહેતા કે—“પુણ્યના પરમાણુથી બનેલા વસ્તુપાળ નામના નરશત્રુને જેલે જોયા છે તે મનુષ્યો પૃથ્વી પર ધન્ય છે. હે વસ્તુપાળ ! તમારું આતુર્ય અલૌકિક છે, કેમકે તેં એકજ શંખ બાંગીને આખું જગત સ્વેત કર્યું છે.”

એકદા મંત્રીશરના માથાના કેશ સાફ કરનાર એવકે એક પળી (સ્વેત વાળ) કાઢીને તેના હાથમાં મૂક્યો. તે જોઈ મંત્રી બે

સ્ત્રોત જોડ્યા. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે હતો—“કોઈ પણ કળાનો અભ્યાસ કર્યો નહીં, કંઈ તપસ્યા પણ કરી નહીં, સુપાત્રે દાન પણ દીધું નહીં અને મનોહર વય તો જતું રહ્યું. આયુષ્ય, વિત્ત અને યૌવન જતા રહ્યા પછી મનુષ્યને જે મતિ પ્રાપ્ત થાય છે તેને પહેલાંજ થઈ હોય તો તેને મોક્ષપદ દૂર નથી.”

પોતે પારાવાર પુણ્યકાર્ય કર્યા છતાં તેને અદૃષ્ટ માનીને સ્વચ્છ મનવાળા મંત્રીએ પોતાના આત્માને માટે શોક કર્યો. અહો ! જગતમાં તેની પુણ્ય કરવાની ઇચ્છા કેટલી બધી છે ? જાણે કે તેના આત્માથી જૂદી થયેલી અણ્યંતર કર્મની રજ હોય તેમ યાત્રાને વિષે યાત્રાળુજનની ઉડેલી રજવડે તેનું શરીર વ્યાપ્ત થયું હતું. આપત્તિનો નાશ કરનાર તે મંત્રીએ શત્રુજયાદિક મહાતીર્યોમાં બારવાર યાત્રા કરીને પોતાના આત્માને પવિત્ર કર્યો હતો. તેરમી યાત્રાને માટે સંઘ સહિત મંત્રીશ્વર આજ્યા. અનુક્રમે શત્રુજયગિરિ દષ્ટિએ પડ્યો. તેવામાં તેના શરીરે એકદમ અપટ્ટતા થઈ ગઈ. તેથી તેણે તેજ ઠેકાણે પડાવ નાંખી પર્વતનો વર્ધાપન ઉત્સવ અને સંઘવાત્સલ્ય વિગેરે કરી યાગાનો પ્રસંગ પૂર્ણ કર્યો. કેટલેક દિવસે શુભધ્યાનમાં તત્પર રહેલા મંત્રીનું ત્યાંજ આયુષ્ય પૂર્ણ થયું. (શત્રુજય પહોંચ્યા નહીં તેથી તે યાત્રા અરધી કહેવાણી.) તે સ્થાને જે ગામ વસ્તું તે પૃથ્વીપર આંકેનાલિક (અંકેનાળીયું) એવે નામે પ્રસિદ્ધ થયું. સંવત ૧૨૬૭ ના વર્ષમાં મંત્રી સ્વર્ગે ગયા. તે સમાચાર સાંભળી વૈરાગ્યથી તેમના શુર આચાર્ય મહારાજે આંખેલનો તપ શરૂ કર્યો. પ્રમાદ રહિત એવા તે વર્ધમાનસૂરિએ વર્ધમાન તપના આંખેલ શરૂ કરતી વખતે આ પ્રમાણે અભિગ્રહ કર્યો કે—“મારે તપ પૂર્ણ કરીને વાંછિતને પૂર્ણ કરનાર શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથને નમસ્કાર કર્યા પછી પારણું કરવું.” પછી તપ પૂર્ણ થયો ત્યારે તે સૂરિ

આદરથી જિનેશ્વરને વાંદવા આપ્યા. માર્ગમાં શ્રમ અને તૃષ્ણા લાગવાથી તે એક વૃક્ષની નીચે બેઠા. ત્યાંથી આગળ ચાલી શક્યા નહીં તેથી શ્રીગંજેશ્વર દેવના ધ્યાનમાંજ તત્પર થયેલા તે સૂરિએ ત્યાંજ અનશન કર્યું. પ્રાંતે કાળધર્મ પામીને શંખેશ્વર જિનાધીશનાજ અધિષ્ઠાયક દેવ થયા. પછી તે દેવે મંત્રીની ગતિ બાજુવા માટે ઉપયોગ દીધો, પરંતુ તેનું અવધિજ્ઞાન અદ્ય હોવાથી તે બાજી શક્યો નહીં. તેથી તે દેવે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જઈ શ્રીશ્રીમંધર સ્વામીને નમી તેમને મંત્રીની ગતિ પૂછી, ત્યારે દેવોધી જેમના ચરણકમળ સેવાઈ રહ્યા છે એવા તે ભગવાન બોલ્યા કે—“મહાવિદેહ ક્ષેત્રના માણિક્ય સમાન પુષ્ક-લાવતી નામે વિજય છે. તેમાં લક્ષ્મીના નિવાસસ્થાનરૂપ શ્રીપુ-કરીકિણ્ણી નામની નગરી છે. તે નગરીમાં પુણ્યસમૂહના નિધાનરૂપ વસ્તુપાળનો જીવ કુરુચંદ્ર નામનો રાજા થયો છે. તે શત્રુજ્યાદિક તીર્થોની યાત્રાના મહોત્સવો હાલ પણ કર્યા કરે છે, તે અહીંથી દેવ થઈ ગીજે ભવે મોક્ષ પદ પામશે. અનુપમા દેવીનો જીવ તેજ નગરીમાં શ્રેષ્ઠીની પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થયો છે. તે પુત્રી આઠ વર્ષની થઈ ત્યારે તેણે મારી પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે. તે કાંઈકે આછા પૂર્વકોટિના આયુધ્યવાળી છે અને આજ ભવમાં મોક્ષ પામનાર છે. ” એમ કહીને ભગવાને તે દેવને તે સાધ્વી દેખાડી. દેવે પણ તેને વંદના કરી. ત્યારપછી તે દેવે આ ભરતક્ષેત્રમાં આવી તીર્થયાત્રાના ઉત્સવ કરનારા તે બંનેની ગતિ લોકો પાસે કહી બતાવી. તે સાંભળી ઘણા વિવેકી ધનવંતો શત્રુજ્યાદિકની યાત્રા કરવા લાગ્યા.

સત્તીર્થની યાત્રા કરવાથી ઉત્પન્ન થયેલા ઉત્તવળ યશવડે જેણે સ્વર્ગ પણ શુભ્ર કર્યું હતું એવા આ કૃપાળુ વસ્તુપાળ મોક્ષની ચોચતામાળા થયા. તેજ પ્રમાણે વિકસ્વર આનંદરૂપી કંદવાળા હે વિક્રાનો ! તમે પણ શત્રુજ્યાદિક શ્રેષ્ઠ જિરિપર

રહેલા સમગ્ર તીર્થોની યાત્રા કરી તમારા આત્માને પવિત્ર કરે-

છતિ શ્રીતપગચ્છ રૂપી આકાશને વિષે સૂર્યસમાન મહે-
પાધ્યાય શ્રીધર્મહંસગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રીકર્કહંસગણિએ
રચેલી શ્રીઉપદેશકલ્પવલ્લી નામની ટીકાને વિષે ગ્રીષ્મ શાખામાં
તીર્થયાત્રાના પુણ્યને પ્રગટ કરનાર વસ્તુપાળના વર્ણન નામનો
પચીશમો પદ્યવ સમાપ્ત થયો.

પદ્યવ ૨૬ મો.

ચોથા આરારૂપી જિનચૈત્યને વિષે સુવર્ણના કળશની ઉપ-
માવાળા વર્તમાન ચોવીશીના જિનેશ્વરે તમારા મંગળને માટે
થાઓ.

તીર્થયાત્રાનું સ્વરૂપ કહ્યા પછી હવે “ ઉવસપવિવેગસંવર ”
એ ગાથા રૂપ ચોથી શાખાને વિષે ઉપશમ નામનું છવીશમું
દ્વાર કહે છે.—

‘ઉવસમેતિ’

ઉપશમ એટલે ‘સંસાર રૂપ ખીજના અંકુરને ઉત્પન્ન
કરનાર કપાયોની શાંતિ’ એવો અર્થ થાય છે.

વિસ્તરાર્થ—કપાયો લાવરૂપી ચોટામાં નટની જેમ પોતાનાં
વિચિત્ર રૂપો દેખાડીને મનુષ્યોનું રંજન કરે છે અને તેમના ધમે-
રૂપી ધનનો મિથ્યા વ્યય કરાવે છે. તે કપાયો ક્રોધ, માન, માયા
અને લોભ એમ ચાર પ્રકારના જાણવા, તે મોક્ષ માર્ગનો નાશ
કરનારા છે. કહ્યું છે કે—“ નિગ્રહ નહીં કરેલા ક્રોધ અને માન
તથા પ્રસાર પામતી માયા અને લોભ એ ચારે કપાયો પુનર્જ-
ન્મનાં મૂળને સિંચે છે. તે દરેકના વિદ્વાનોએ ચાર ચાર લેદો
કહેલા છે. તેમનાં નામ, સ્વરૂપ અને ફળ આ પ્રમાણે છે. હે

શુદ્ધિમાન જનો ! તમે સાંભળો.—પહેલાનું નામ સંતલન છે,
 બીજાનું નામ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ છે; ત્રીજાનું નામ અપ્રત્યાખ્યાના-
 વરણ છે અને ચોથાનું નામ અનંતાનુષાંધી છે. તેમાં પહેલા
 કપાયોની સ્થિતિ એક પખવાડીયાની છે, બીજાની ચાર માસની
 છે, ત્રીજાની એક વર્ષની છે અને ચોથા અનંતાનુષાંધી જન્મ
 પર્યંત રહે છે. પહેલા કપાયો યથાખ્યાત ચારિત્રને રોકે છે, બીજા
 સર્વવિરતિને રૂંધે છે, ત્રીજા દેશવિરતિનો રોધ કરે છે અને ચોથા
 સ્મૃત્ક્રિતને જ પ્રાપ્ત થવા દેતા નથી. પહેલા કપાયમાં વર્તાતો
 જીવ દેવગતિને પામે છે, બીજા કપાય મનુષ્ય ભવ આપે છે,
 ત્રીજા તિર્યચપણું આપે છે, અને ચોથા નરકગતિના દેનારા
 છે. આ ચારે કપાયો જો ઉત્કૃષ્ટપણાને પામેલા હોય તો તે
 ભયંકર અગ્નિની જેમ ધર્મનું સર્વસ્વ જાળી નાંખે છે. કપાયો
 વિષે કર્મશ્રેણીમાં કહ્યું છે કે—“જળ, રેણુ, પૃથ્વી અને પર્વતની
 રેખા સમાન અનુક્રમે ચાર પ્રકારનો રોધ છે, તિનિશની લતા
 (નેતર), કાષ્ઠનો સ્તંભ, અરિધનો સ્તંભ અને પથ્થરનો સ્તંભ
 એ ચારની જેવા અનુક્રમે ચાર પ્રકારના માન છે. અવલોહીકા^૧,
 ગોમૂત્ર, મેંદાનું શીંગડું અને કઠિન વાંસનું મૂળ એ ચારના
 જેવી ચાર પ્રકારની માયા છે. તથા હળદર, ખંજન (ગાડાની-
 મળી), કર્દમ અને કૃમિના રંગ જેવો ચાર પ્રકારનો લોભ છે.
 કપાયરૂપી વૃક્ષના પુષ્પ અને ફળ કડવાં હોવાથી તે જાત્રે
 વિરસ છે. તેમાં પુષ્પવડે તે ઉત્પન્ન થાય છે અને ફળવડે
 પ્રાપ્તનું આચરણ થાય છે. ” જે પુરૂષો નિરંતર દૈદિપ્યમાન
 પ્રશમરૂપી અર્જુને પોતાના હસ્તમાં (હૃદયમાં) ધારણ કરે છે,
 તેઓથી કપાયરૂપી શત્રુઓ ત્રાસ પામે છે. ધર્મરૂપી રાજાનો
 પ્રશમરૂપી કોરા જ નિરંતર સેવો કે જેથી તમને કૂરંગડુ-
 મુનિની જેમ કેવળજ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મી પોતાની મેળે જ. વરે.
 તે કથા આ પ્રમાણે—

ફરગડુ સાધુની કથા.

કોઈ ઉપાશ્રયમાં ચાર સાધુઓ રહેલા હતા, તેઓ માસ-ખમણનો તપ કરતા હતા. ત્યાં એક કુત્સક સાધુ કુધાને નહીં સહન કરવાથી નવકાશીનું પ્રત્યાખ્યાન કરીને ખાતકાળે જ આહાર લેતો હતો. તપસ્યા કરવામાં તત્પર એવા દરેક સાધુઓની પાસે જઈ તેમની વૈયાવચ્ચ કરીને પછી તે લોજન કરતો હતો, તો પણ તેને મુનિલક્ષિમાં કદાપિ તૃપ્ત થતી નહીં. તે હમેશાં ગડ્ડુક પ્રમાણુ ફર (ભાત) ખાતો હતો તેથી લોકમાં તેનું ફરગડુ એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું હતું.

એકદા શુભ મનવાળા તેણે ફર વેરી લાવીને તેનું પાત્ર માંસખમણવાળા ચારે સાધુઓને બતાવ્યું, ત્યારે તેઓએ ધ્યાયી તે પાત્રમાં થૂ થૂ કરીને થુંક નાંખ્યું. તે જોઈ તેણે વિચાર્યું કે—“ આ તપસ્વીઓને મેં થુંકવાની કુંડી આપી નથી તેથી તેને આમાં થુંકવું પડ્યું માટે મારેજ દોષ છે, તેમનો કાંઈ પણ દોષ નથી. કેમકે થયેલી ખાધાને રાકવી મુશ્કેલ છે.” એમ વિચારી થુંકવાળો ફર ફર કર્યા શિવાય મત્સર રહિત તેણે શુભ ભાવથી તે અન્ન બુશુપ્સા કર્યા વિના ખાધું. પછી તે કુત્સક મુનિ શુભ અધ્યવસાયની વૃદ્ધિ થવાથી મોક્ષરૂપી મહેલની નીસરણી સમાન ક્ષપકશ્રેણિ પર આરૂઢ થયા, તેવા ઉત્કટ પ્રશંમના પ્રભાવથી તેના થનધારિત કર્મો સટેલી દોરીની જેમ તત્કાળ ત્રુટી ગયા અને સ્વર્ગને આશ્રય કરનારું દેવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. આકાશમાં દેવદુંદુભિનો નાદ થયો અને શામ્ભુ-દેવી આવીને તેના દેવજ્ઞાનનો મહોત્સવ કરવા લાગી. તે જોઈને ચારે તપસ્વીઓ જાણ્યા કે—“ હે દેવી ! અમને તપસ્વીઓને મૂકીને તમે આ કુધાતુર સાધુને કેમ નમો છો ? ” ત્યારે દેવીએ કહ્યું કે—“ હે મુનિઓ ! તમે આ દેવળીની આશાતના ન કરો.” એમ કહીને દેવીએ તત્કાળ સુવર્ણનું કમળ વિકુન્ઠ્યું.

તેના પર ઝેરીને કેવળી દેશના આપવા લાગ્યા કે—“ હે બુદ્ધિમાન જનો ! જો તમારે સુખની ઇચ્છા હોય તો કપાય-રૂપી શત્રુઓનો જય કરો. વિચક્ષણ પુરૂષોએ પોતાનું ધર્મ-રૂપી ધન ચત્તથી રક્ષણ કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે કપાયરૂપી ચોરો ચોતરફ ફર્યા કરે છે. આ બાળતમાં હું મારું પોતાનું જ દૃષ્ટાંત તમને કહું છું, તે સાંભળીને તમારે કપાયનો ત્યાગ કરવો.

આ ભવથી ચોથા ભવમાં કોઈ માસઉપવાસી મુનિ પાર-ણાને દિવસે આહાર લેવા માટે નગરમાં ગયા. કારણકે શરી-રની સંભાળ તો લેવી જ જોઈએ. તે વખતે માર્ગમાં અત્યંત સૂક્ષ્મ ઘણી દેડકીઓ ઉત્પન્ન થઈ હતી, પણ પૃથ્વી જળવડે વ્યાપ્ત હોવાથી તે જોઈ શકાતી નહોતી. તે વખતે ત્વરાથી ચાલતાં તે મુનિનાં પગ તેજે દંભાવાથી એક દેડકી મરણ પામી. તે તેની સાથેના એક છુલ્લકે સાધુએ જોઈને તેને દેખાડી. તેથી ક્રોધ પામી ઓઘપુટને ઠપાવી લોચનને રક્ત કરી તપસ્વી મુનિએ તેને કહ્યું કે—“ તું મને જોટો દોષ કેમ દે છે ? આ માર્ગમાં તો ઘણી દેડકીઓ મરેલી પડી છે તે સર્વ શું મેં મારી નાખી છે ? ” તે સાંભળી છુલ્લકે તેનો જવાબ ન આપતાં ઉપેક્ષા કરી. પછી તપસ્વી મુનિએ આહાર વહોરી લાવી પારણું કર્યું. ત્યારપછી સાંજે પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે તે યતિએ તે પાપની આલોચના કરી નહીં, ત્યારે છુલ્લકે તેને તે પાપ સંભારી આપ્યું. તે સાંભળી ક્રોધના આવેશમાં આવેલા તે મુનિ એક પાટીયું ઉપાડી તેને મારવા દોડ્યા, પણ વચ્ચે સ્તાંભ આવવાથી તેની સાથે અથડાઈને તે પૃથ્વીપર પડ્યા, અને તેનું મસ્તક ફાટી જવાથી તે તત્કાળ મરણ પામ્યા. ‘ જેની પાછળ મહાશત્રુ જેવો ક્રોધ રૂપી ચોરો ફરે છે તેનું કષ્ટ શી રીતે નાશ પામે ? ’ કહ્યું છે કે—“ એક દિવસનો જવર શરીરનું છ માસનું તેજ નષ્ટ કરે છે, અને ક્રોધ તો એક ક્ષણમાં જ પૂર્વકોટિનું ઉપાર્જન કરેલું સુકૃત નષ્ટ કરે છે. ”

હવે તે ક્રોધી સાધુ મરણ પામીને કૈશિક નામનો તાપસ થયો. તેણે પોતાની વાડીમાં આગ્ર વિગેરે અનેક વૃક્ષો વાવ્યા હતા, તે વૃક્ષો અમૃત સમાન ફળોવડે સુક્રત થવાથી બહુ શોભતા હતા, અને તેના ઉત્તમ રસનું આસ્વાદન કરીને તાપસો સ્વર્ગનું સુખ માનતા હતા. તે વનમાં ' અશોક વૃક્ષોની શ્રેણીઓ શાલી રહી; હતી, તેના પાંદડાંના મિષથી બાણે વનલક્ષ્મી મૂર્તિમાન રાગને દેખાડતી હોય તેવી શોભતી હતી. તે વનમાં કોઈ ઠેકાણે ચંપકના વૃક્ષો હતા, તેના પુષ્પો બાણે કે વનલક્ષ્મીરૂપી સ્ત્રીના સુવર્ણના અલંકારો હોય તેવા દેખાતા હતા. તેના પુષ્પોના મુગંધમાં લુપ્થ થયેલી બ્રમરની શ્રેણિ ફીડા કરે છે એમ સમજવું નહીં પરંતુ વનલક્ષ્મી રૂપી સ્ત્રીના મસ્તક પર રહેલો વેણીદંડ શોભે છે એમ સમજવું. એ વિશાળ વન બાણે ઇંદ્રનીલ મણિનો મોટો થાળ હોય તેવું શોભતું હતું. અને તેની અંદર રહેલા વૃક્ષોપર રહેલા ફળો તાપસરૂપી રાજાને લોભન કરવા માટે મોહકની જેવા શોભતા હતા. આવા પ્રકારની વાટિકાનું પૃથ્વીનું રક્ષણ રાજા કરે તેમ તે તાપસ રક્ષણ કરતો હતો. તેમાં કોઈથી પ્રવેશ પણ કરી શકતો નહોતો. વળી તે વનમાં પેસીને કોઈ પણ માણસ વૃક્ષ અને લતાઓનાં પાંદડાં પણ તોડી શકતું નહીં તથા તેની શાખાને મર્દન કરી શકતું નહીં.

એકદા તે તાપસ વાડીના રક્ષણને માટે કાંટા લેવા કયાંઈક દૂર ગયો, તેવામાં ફીડા કરતા રાજપુત્રો ત્યાં આવ્યા. તાપસ રહિત તે વાડીને લોભને તેઓએ તેમાં પ્રવેશ કર્યો. ' સ્વામી ! વિના અંદર આવવાનો નિષેધ કોણ કરે ? ' પછી બાણે વૈરથી જ આવ્યા હોય તેમ તેઓએ ફીડા કરતાં રાજા વિનાની નગરીની જેમ તે વાટિકાનો બહુ વિનાશ કરી નાખ્યો. તેઓ વૃક્ષો અને લતાઓનાં પાંદડાં તોડવા લાગ્યા, પુષ્પો ચુટવા

લાગ્યા, લતાઓને છેદવા લાગ્યા, સ્વાદિષ્ટ ફળોને ખાવા લાગ્યા, ચોતરફથી સમગ્ર શાખાઓનું મર્દન કરવા લાગ્યા, અને છેવટે શ્રમિત થઈને વૃક્ષોની ગાઢ છાયામાં વિશ્રાંતિ લેવા તેઓ બેઠા. તેટલામાં પરશુને ધારણ કરનાર તે તાપસ માથે કાંટાનો ભારો લઈને આવ્યો, તેને રસ્તામાં જ કોઈએ વાટિકા લાંબ્યાના ઝળગે આપ્યા. તે સાંભળી માથાપરથી ભારો નાંખી દઈ પ્રચંડ ક્રોધાનનથી તાપ પામતો તે તાપસ કુહાડી લઈને એકદમ રાજપુત્રોને મારવા દોડ્યો, પરંતુ ઉંચી દ્રષ્ટિ રાખીને દોડતાં તે તાપસ એક ખાડામાં પડી ગયો અને પડતાં જ તેના હાથમાં રહેલી કુહાડીથી તેનું હૃદય ચીરાઈ જવાને લીધે તે તરતજ મરણ પામ્યો. અર્થાત્ તેનાથી 'જાણે' લેખ 'ખોમ્મા' હોય તેમ તેના પ્રાણોએ તેનો ત્યાગ કર્યો. આ રીતે 'તે' તાપસ મરીને તે જ વનમાં અત્યંત કૂંસતાને ધારણ કરતો ચંડકૌશિક નામે દ્રષ્ટિવિષ સર્પ થયો.

કહ્યું છે કે-“જે મૂઢ પ્રાણી આ દુર્લભ મનુષ્ય ભવ પામીને યત્નપૂર્વક ધર્મને કરતો નથી, તે પ્રાણી મહા કષ્ટથી પ્રાપ્ત થયેલા ચિંતામણિ રત્નને પ્રમાદવટે સમુદ્રમાં નાંખી દે છે. વળી આળસ, મોહ, અવજ્ઞા, માન, ક્રોધ, પ્રમાદ, કૃપણતા, લાચ, શોક, અજ્ઞાન, બાક્ષિપ્તતા, કુતુહલ વિગેરેને વશ થયેલા ચોદ પૂર્વી, આહારક શરીરની લગ્નિધવાળા, મનપર્યવજ્ઞાનવાળા અને વીતરાગ દશાને પામેલા એવા મુનિ પણ તરતજ ચાર ગતિમાં ભ્રમણ કરનારા થાય છે.”

તે સર્પ જે દિશામાં જાય છે તે દિશા વિનાશ પામે છે. એટલે કે તેમાં રહેલા મૃગો, અશ્વો, ગાયો, બકરા, હસ્તીઓ, સિંહો, લેંસો, પાકાઓ, મનુષ્યો, ઉંદરો અને ગધેડા વિગેરે જે કોઈ જાયો તે સર્પની દષ્ટિએ પડે છે. તે સર્વે ભસ્મસાત્ થઈ જાય છે. તેનું વિષ વાણીથી વર્ણવી શકાય તેવું નહોતું. તેના

વિષયી તે વનમાં રહેલા વૃક્ષો, લતાઓ અને કૃષ્ણ કુલ વિગેરે સર્વ સૂકાઈ ગયાં હતાં. આ પ્રમાણે થવાથી તે માર્ગજ લયથી દૂર રહેવા ઇચ્છતા પથિકાએ તથા દીધો હતો. કારણ કે ‘જીવવાના હેતુથી શું સુવર્ણાદિકનો પણ ત્યાગ નથી કરાતો? કરાય છે.’

એકદા પ્રતાપના સ્થાનમૂલ અને દયાના સાગર શ્રી મહાવીરસ્વામી છદ્મસ્થપણે વિહાર કરતા ત્યાં આવ્યા. લય-કર ઉપસર્ગોને સહન કરનારા અને તે મૂઢ સર્પને બોધ કરવાની તીવ્ર ઇચ્છાવાળા તે ભગવાનને લોકોએ કહ્યું કે—“હે દેવાય ! આ માર્ગે તમે જશે નહીં, કારણ કે ત્યાં મહા-ભયંકર દૃષ્ટિવિષ સર્પ રહેલો છે.” આ પ્રમાણે કહ્યા છતાં ભગવાન તે માર્ગે જ ચાલ્યા. કારણકે કૃપાળુ મનુષ્ય પોતાનું દુઃખ જાણતાં છતાં પણ શું પરોપકાર કરવામાં પાછા હોઈ ન જ હોઈ. તો પછી તીર્થકરને માટે તો કહેવું જ શું ? કહ્યું છે કે— “જેનું ચિત્ત સર્વ પ્રાણીઓના ઉપર કૃપા કરવાના વિચારથી ભીંજાયેલું હોય છે, તેને જ કેવળ જ્ઞાન અને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે; કાંઈ જટા, ભસ્મ કે ચીવર ધારણ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થતું નથી.” પછી જગત્રભુ તે સર્પના બિલ પાસે જઈ પ્રતિમાને ધારણ કરી ઉભા રહ્યા. તેવામાં સર્પે બહાર નીકળી પ્રભુને જોઈ વિચાર્યું કે—“આ કોણ ધૃષ્ટ પુરૂષ અહીં આવીને ઉભો છે ?” એમ વિચારી પોતાની ફર દૃષ્ટિ વડે તેણે પ્રભુની સન્મુખ જોયું, પણ ભગવાનને કાંઈપણ વિકાર થયો નહીં, તેથી ક્રોધ પામીને તે સર્પ સૂર્યની સન્મુખ વારંવાર જોઈ જોઈને અત્યંત વિષ ભરેલી દૃષ્ટિને સ્વામી ઉપર નાંખવા લાગ્યો. પરંતુ પ્રભુ તો મેરૂ પર્વતની જેમ નિશ્ચળજ રહ્યા. ત્યારે અત્યંત ક્રોધ પામેલા તેણે પ્રભુની પાસે આવીને પ્રભુના શરીર ઉપર પોતાની સમગ્ર ઢાઢાવડે ઉગ્ર દશો દીધા, તો પણ અતિ સાહસવાળા સ્વામી નિશ્ચળજ રહ્યા. કહ્યું છે કે—“વૈલવવાળો પુરૂષ કૃપણતા

તો હમેશાં પ્રિય જ બોલવું, અને જે કાર્ય હોય તે હૃદયમાં જ રાખવું. બુદ્ધિ ! મોર મુખથી મધુર શબ્દ બોલે છે તો તે વિષવાળા સર્પને પણ ખાઈ જઈ શકે છે. વળી અત્યંત ગાઢ તૃણા, મૂર્છા, ભય તથા તેવા પ્રકારની નિરંતરની ભાવના આ પ્રાણીને જન્મ જરા મરણરૂપ જગતી ભરેલા મહા ઘોર સમુદ્રમાં ડુબાડી દે છે. આ જીવે પોતાના આત્મામાં જ કષાયરૂપી કડવા વૃક્ષો ગોપેલા છે, તેથી તેના ક્રોધરૂપે મનુષ્ય, તિર્યચ, નરક અને સ્વર્ગના ભાંના તેને વારવાર પ્રાપ્ત થાય છે. હે સર્પ ! તે પૂર્વે કોપવું જે માફ ફળ લોગમ્ય છે, તે તે અત્યારે જાતિસ્મરણથી બચવું છે, માટે હવે તું કોપથી નિવૃત્તિ પામ. ” આ પ્રમાણેના શ્રી જિનેશ્વરના અમોઘ ઉપદેશરૂપી જગવડે તેનો કષાયરૂપી અગ્નિ શાંત થઈ ગયો, તેથી તે મર્પે મર્વણની સમીપે અનશન શ્રદ્ધા થઈ. પત્રી “મારી દૃષ્ટી કોઈનો વિનાશ ન થાયો” એમ ધારી વૈરાગ્ય પામીને તે સર્પ શુભધ્યાનમાં તન્મય થઈ બોલમાં મુખ રાખીને રહ્યો, અને અતુલ મહિમાના સ્થાનરૂપ જિનેશ્વરે પૃથ્વી ઉપર અન્યત્ર વિહાર કર્યો.

તે સર્પને તેની રીને રહેવો જોઈ ભય રહિત થયેલા જતા આવતા આલીશાએ હર્ષ પામી ધી અને દહીં વિગેરેથી તેના શરીરની પૂજા કરી, કારણકે તે નાગ તો બિલ્લમાં મુખ રાખીને શાંત થયેલો હતો. પરંતુ તે પૂજા તેને આકરી પડી ગઈ. કેમકે તેના ગંધથી આવેલી વજ્ર જેવા તીક્ષ્ણ મુખવાળી કીડીઓએ તેનું આખું શરીર ફાડી ખાધું, તેની તીવ્ર બેઠાં નાને સમ્યક્ ભાવે મહન કરી તે મર્પે કાગધમં પામ્યો. તે નાગ મરીને હિંદુ દૂરગડુ થયો. છુ^૧ અને પશ્ચાત્તા પ્રજાવથી કેરગજાનને પામ્યો, છુ^૨. માટે હે મહર્ષિઓ ! અનંત ભય સુધી દુઃખને આપનારા કષાયોનો તમે ત્યાગ કરો. ”

આ પ્રમાણે કેવળીના મુખથી ઉપદેશ માંભળીને તે આદે તપસ્વી સાધુઓ પોતાનો દોષ વિચારી તે કેવળીના પગમાં પડ્યા, અને તેમનો આત્મા ઉપશમથી ભરવા થયો. એટલે તેઓ પણ તત્કાળ કેવળજ્ઞાનને

૧ આ ચંડકે. ૨ મરણ પામીને આઠમે દેવલોકે ગયાનો અન્યત્ર ઉલ્લેખ છે. તત્કાલ કે નોગમ્ય.

સામે તેમાં થોડે થોડું કરવો ? અને અલ્પ વેલવવાળો પુરૂષ ઉદારતા સામે તો તેની પ્રશંસા શી કરવી ? તેમજ સમર્થ મનુષ્યમાં રહેલા ક્ષમાશુભી પણ પ્રશંસા શી કરવી ? ”

પન્નમે ચ સુરેદ્રે ચ, ઐશિકે પાદસંસ્પૃશિ ।

નિર્વિશેષમનસ્કાય, શ્રીવીરસ્વામીને નમઃ ॥ ૧॥

“પાદને સ્પર્શ કરનારા અઠકોશિક સર્પને વિષે અને ટેવે-
દ્રને વિષે જેમનું મન એક સરખું જ છે એવા શ્રીવીરસ્વામીને
નમસ્કાર આપ્યો.”

પછી તેના હંશવડે પ્રભુના પાદમાંથી નીકળેલું ગાયતાંજી
જેવું જ્યેત રૂધિર જોઇને તે સર્પે હૃદયમાં વિચાર કર્યો કે—
“અહો ! આ શું આશ્ચર્ય ? આજસુધી મેં જ્યેત રૂધિર તો કોઈ
જોયું નથી, પણ કાંઈક તેવું સાંભળ્યું છે ખરું.” આમ વિ-
ચારતાં તે સર્પને નતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું, અને ‘આ ચોત્રીય
અતિશયવાળા જિનેશ્વર છે’ એમ તેણે પૂર્વજન્મમાં જૈનશાસ્ત્રનો
અભ્યાસ કરેલો હોવાથી નિશ્ચય કર્યો. એટલે તે શાંત થઈ ગયો.
તેને જો મમાણે શાંત થયેલો જોયો એટલે પ્રભુએ કપાયતો
ત્યાગ કરવા માટે તેને ઉપદેશ આપ્યો કે—“ હે નાગરાજ !
આરિત્રફળી ધનને ચોરવામાં ઉદ્ધમવાળા, ચોરની જેવા કપાયોએ
તાઈ સર્વસ્વ હાંટી લીધું છે, પરંતુ પાપ પુરુષોના રનેકની
જેમ સત્પુરુષોને પ્રથમ તો ક્રોધ ઉત્પન્ન થતો જ નથી, ક્રોધ
ઉત્પન્ન થાય તો તે ચિરકાળ સુધી રકતો નથી, અને ક્રોધ ચિર-
કાળ સુધી ટકે તો તેના માથાં ફળ આપતો નથી. લવણ જેવો ક્રોધ
રસ નથી, જ્ઞાન જેવો ક્રોધ અંધુ નથી, ધર્મ જેવો ક્રોધ નિધિ નથી,
અને ક્રોધ જેવો ક્રોધ વૈરી નથી. સર્વ પ્રકારના ધનનું મૂળ ધાન્ય
છે, સમગ્ર સુખનું મૂળ લાર્યા છે, સર્વ શુભોનું મૂળ વિનય છે અને
સર્વ પ્રકારના વિનાશનું મૂળ કારણ ગર્વ-ક્રોધ છે. બીજી વચન

તો હમેશાં પ્રિય જ બોલવું, અને જે કાર્ય હોય તે હૃદયમાં જ રાખવું. બુદ્ધિ ! મોર મુખથી મધુર શબ્દ બોલે છે તો તે વિષવાળા સર્પને પણ ખાઈ જઈ શકે છે. વળી અત્યંત ગાઢ વૃષ્ટિ, મૂર્છા, ભય તથા તેવા પ્રકારની નિરંતરની લાવના આ પ્રાણીને જન્મ જરા મરણરૂપ જગતી ભરેલા મહા ઘોર સમુદ્રમાં ડુમાડી દે છે. આ છવે પોતાના આત્મામાં જ કપાયરૂપી કડવા વૃક્ષો ગેપેલા છે, તેથી તેનાં ક્રૂરરૂપે મનુષ્ય, તિર્યચ, નરક અને સ્વર્ગના ભયો તેને વારંવાર પ્રાપ્ત થાય છે. હે સર્પ ! તે પૂર્વે કોપવું જે માહુ ક્ષણ લોગચું છે, તે તે અત્યારે જાતિસ્મરણથી જાણું છે, માટે હવે તુ કોપથી નિવૃત્તિ પામ. ” આ પ્રમાણેના શ્રી જિનેશ્વરના અમોઘ ઉપદેશરૂપી જગવડે તેનો કપાયરૂપી અગ્નિ શાંત થઈ ગયો, તેથી તે મર્ષે મર્વણની સમીપે અનશન શક્ય કર્યું. પછી “મારી દૈદ્યથી કોઈનો વિનાશ ન થાયો ” એમ ધારી વૈરાગ્ય પામેલો તે સર્પ શુભધ્યાનમાં તત્કીન થઈ બોલમાં મુખ રાખીને રહ્યો, અને અતુલ મહિમાના સ્થાનરૂપ જિનેશ્વરે પૃથ્વી ઉપર અન્યત્ર વિહાર કર્યો.

તે સર્પને તેની રીને રહેવો ભેજી ભય રહિત થયેલા જતા આવતા આલીશાએ હર્ષ પામી ધી અને હઠી વિગેરેથી તેના શરીરની પૂજા કરી, કારણકે તે નાગ તો બિલકમા મુખ રાખીને શાંત થયેલો હતો. પરંતુ તે પૂજા તેને આકરી પડી ગઈ. કેમકે તેના ગંધથી આવેલી વજ્ર જેવા તીક્ષ્ણ મુખવાળી કીડીઓએ તેનું આખું શરીર ફાડી ખાધું, તેની તીવ્ર વેદનાને સમ્યક્ ભાવે મહુન કરી તે સર્પ કાળપ્રભં પામ્યો. તે નાગ મરીને હું કૂરંગદુ થયો છું^૧ અને પશ્ચાત્તા પ્રજાવથી કેવળજ્ઞાનને પામ્યો છું. માટે હે મહર્ષિઓ ! અનંત ભવ સુધી દુઃખને આપનારા કપાયોનો તમે ત્યાગ કરો. ”

આ પ્રમાણે કેવળીના મુખથી ઉપદેશ માલગીને તે આદિ તપસ્વી સાધુઓ પોતાનો દોષ વિચારી તે કેવળીના પગમાં પડ્યા, અને તેમનો આત્મા ઉપશમથી ભરપૂર થયો. એટલે તેઓ પણ તત્કાળ કેવળજ્ઞાનને

૧ આ ઐકૌશિક સર્પ મરણ પામીને આઠમે દેવલોકે ગયાનો અન્યત્ર અધિકાર છે, અહીંના આમ કહે છે. તત્ત કૈરાગીયમ્ય

પામ્યા. 'હિ લખ્યો ! તમે તપસ્યાવડે શરીરને ભલે કલેશ ન પમાડો, પરંતુ પ્રશમરૂપી મુવર્ણના અલંકારથી અલંકૃત આત્માવાળા તો જરૂર થાઓ.'

ઇતિ શ્રીતપગચરૂપી આકાશમાં સૂર્યસમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મ-હંસગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રીદ્રહંસગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશક-લ્પવલ્લી નામની ટીકાને વિષે આથી શાખામા ઉપશમ રસના વિષય ઉપર કુરંગડુ નામના બુદ્ધક સાધુના વર્ણન નામનો છવીશમો પદ્યવ સમાપ્ત થયો.

પદ્યવ ૨૭ મો.

જેઓને આ ભસ્ત્રેત્રમાં જિનેશ્વરની અતુલ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાની છે, તે શ્રીપદ્મનાભ વિગેરે ભાવી તીર્થકર્ષે અમારા મોટા કલ્યાણને માટે થાઓ.

ઉપશમનું વર્ણન કર્યા પછી હવે વિવેક નામનું સતાવીશમું દ્વાર કહે છે.

‘વિવેક’ इति.

તત્ત્વાતત્ત્વનું અને ગુણાગુણનું જે જ્ઞાન તે વિવેક કહેવાય છે.

વિસ્તારાર્થ—જેમ મમ્મકનો મુગટ પુરૂષના બીજા સર્વ અલંકારોને શોભાવે છે તેમ એક વિવેક જ સમગ્ર ગુણોને શોભાવે છે. કલ્પું કે—“સંપત્તિ સહિત વિવેક, વિદ્યાની સાથે વિનય અને સમાની સાથે સ્વામીપણું એ મહાત્મા પુરૂષનું ચિન્હ છે. સ્વાભાવિક વિવેક એ એક નિર્ભજ નેત્ર છે, અને વિવેકીની સાથે અંગ કરવો એ બીજું નેત્ર છે. આ બે નેત્રો જેને પૃથ્વી પર ન હોય તેજ પુરૂષ તત્ત્વથી અંધ છે, આવો અંધ પુરૂષ ઉન્માર્ગે ચાલે તો તેમાં તેનો શો દોષ ?” તેથી કરીને આ જગતમાં શ્રેષ્ઠ અને સર્વ ગુણોનો અગ્રેસર એક વિવેકજ ધારણ કરવા યોગ્ય છે. આ વિષય ઉપર હે વિદ્વાનો ! ભર્તૃહરિ રાજાની લૌકિક કથા છે. તે તમે સાંભળો.

ભત્ત હરિની કથા.

સર્વ સુખના નિધાન રૂપ માલવ નામનો દેશ છે. તેમાં કુબેરની નગરી જેવી ઉજ્જયિની નામની પુરી છે. તેમાં સોમ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે સર્વ પ્રજાઓનું પાલન કરવામાં પિતાની જેવો વત્સલ હતો. તેને ભત્તૃહરિ નામે પુત્ર થયો. તે રાજપુત્ર ગુણોની સાથે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. “કલ્પિયુગનો વા આ પુત્રને પીડા ન કરે” એમ ધારી રાજાએ તેને ભોંયરામાં રાખી લણાવવાની ગોઠવણ કરી. પડિત તેને વ્યાકરણ વિગેરે શાસ્ત્રો લણાવવા લાગ્યો તેથી તેની બુદ્ધિ હિમના ણિંદુ જેવી અતિ નિર્મળ થઈ. લણતાં લણતાં તેના ગુણો વધારે વળાણવા લાયક થયા. “મણિને સંસ્કાર કરવાથી ગુ” તે આધિક તેજ ન પામે ?” રાજાએ એવો વિચાર રાખ્યો હતો. કે—“ત્યારે કુમારને વિવેક ગુણ ઉત્પન્ન થશે ત્યારે તેને ભોંયરામાંથી બહાર કાઢીશ.” એકદા ધર્મશાસ્ત્ર સંબંધી વિવાદમાં રાજપુત્રની પાસે પ્રગટ અર્થવાણી આ એક આર્યા (શ્લોક) કાઢક બોલ્યું.

દાનં મોગો નાશ-સ્તિસ્તો ગતયો ભવન્તિ વિત્તસ્ય ।

યો ન દદાતિ ન ભુંવતે, તસ્ય તૃતીયા ગતિર્ભવતિ ॥૧॥

“દાન, ભોગ અને નાશ એ ત્રણ ગતિ દ્રવ્યની છે. તેમાં જે પુરૂષ દાન દેતો નથી તથા ભોગવતો નથી તેના ધનની ત્રીજી (નાશ રૂપ) ગતિ થાય છે.”

“સમુદ્રની પુત્રી લક્ષ્મીની ગાત્ર, પાત્ર અને ક્ષાત્ર એ ત્રણ ગતિ છે. એમ શાસ્ત્રવેત્તા કહે છે. વળી કહ્યું છે કે—મૂઢ પુરૂષ ગાત્રમાં (શરીરમાં) ધનની યોજના કરે છે, પડિત પુરૂષ પાત્રને વિષે ધનની યોજના કરે છે, ગાત્રને વિષે ભોગવ્યું ન હોય અને પાત્રને વિષે આશ્રુ ન હોય તો તે મનુષ્યનું ધન ક્ષાત્ર-ખાતરવડે નાશ પામે છે.” આ પ્રમાણે સાંભળતાં ભોંયરામાં રાજપુત્રને સંદેહ ઉત્પન્ન થયો, તેથી હાથમાં આપેલી દોરી તેણે ચલાવી, ત્યારે બહાર રહેતા પડિતે જે ત્રણ વાર તે ગાથાની વ્યાખ્યા કરી, તોપણ કુમારે દોરી ચલાવી, ત્યારે

પંડિતને તેના પર દ્રોષ આળ્યો, અને તે બોલ્યો કે-“અરે રાજપુત્ર! આ મુગમ અર્થવાગી ગાંધાને તું કેમ સમજતો નથી?” તે સાંભળી જોયરામાં રહેલો રાજપુત્ર બોલ્યો કે-“સેફટો પ્રયત્નથી મેળવેલા અને પ્રાણથી પણ વધારે પ્રિય એવા ધનનું જે દાન કરવું તેજ, એક ખતિ છે, તે સિવાય બીજી સર્વ વિપત્તિ જ છે, દાન અને ભોગ એ બન્ને વચ્ચે મોટો તફાવત છે, કેમકે દાન કરવાથી કન્યાણી પ્રાપ્તિ થાય છે, અને ભોગથી તો તે વિષ્ટા રૂપજ થાય છે.”

આ હકીકત સાંભળી પોતાના પુત્રને વિવેક ઉત્પન્ન થયો. જાણી રાજાએ તેને ભૂમિબદ્ધમાંથી બહાર કાઢ્યો. પછી સોમ રાત્રીએ પોતાને જીર્ણ સ્તંભ તુલ્ય જોઈ પોતાના રાજ્યસ્થાન ઉપર નવા સ્તંભની જેમ તેને સ્થાપન કર્યો. ત્યારે નિર્દોષ અને સમગ્ર નીતિના સ્થાન રૂપ તે ભર્તૃહરિ રાજા મોટા મહિમાનું સ્થાન અને વિવેકી જનને શિરોમણિ થયો.

એકેકા કોઈ એક બ્રાહ્મણે દ્રવ્યને માટે કોઈ દેવીની આરાધના કરી, ત્યારે તે દેવીએ તેને કહ્યું કે-“આ બીજેર તું બહુણ કર. આ ફળનો મહિમા જે ખાય તે અન્નરામર થાય એવો છે.” તે ફળ ભઈ બ્રાહ્મણ પોતાને ઘેર આળ્યો. હાથ પગ ઘોંઈ ભોજનને માટે એક થાળમાં તે ફળ મૂક્યું. તરત જ તેના હૃદયમાં તર્ક થયો કે-“આવા મહાત્મ્યવાળાં આ ફળનો આસ્વાદ કરવાથી મને શું ફળ છે? હું તો પ્રથમથી જ દારદ્રી છું, તેથી મારા હૃવિતનું શું પ્રયોજન છે? આ ફળ જો કદાચ રાજા ભક્ષણ કરે તો જગતને લાલ થાય અને જગતની કુશિને ભરનાર તે રાજા મને પણ લક્ષ્મી આપશે.” એમ વિચારીને તેણે રાજાપાસે જઈ તે ફળનું મહાત્મ્ય કહી રાજાને તે ફળ ભેટ કર્યું. રાજાએ તેને ઘણું ધન આપી હર્ષિત કર્યો. પછી રાજાએ વિચાર કરી તે ફળ પોતાની રાણીને આપ્યું, અને રાણીનું મન મહાવત ઉપર આસક્ત હોતું તેથી તેણે તે ફળ તેને આપ્યું. મહાવતે તે ફળ તેની રાણેલી વેશ્યાને આપ્યું. અને વેશ્યાએ તે રાજાનેજ આપ્યું. “તરંગોએ ઉછાળેલું રત્ન ફેરીફરીને સમુદ્રમાંજ આવે છે.” કહ્યું છે.

કે—“જો કે સમુદ્રની ભરતીના મોટા તરંગોએ ઉછાળેલું રત્ન કદાચ ગિરિનદીમાં જાય છે, તોપણ ફરીથી પ્રવાહમાર્ગે થઈને તે સમુદ્રમાં જ પાછું આવે છે.” રાજાએ તે કૃષ્ણ ઓળખી શુભિકા વિગેરેને પૂછવાથી તે કૃષ્ણનું આગમન કારણ જાણ્યું. પછી તે હકીકતથી વૈરાગ્ય પામી તે એક કાવ્ય બોલ્યો કે—“ જે રાણીનું હું નિરતર ચિંતન કરું છું, તે મારા પર વિરાગી છે, તે રાણી અન્ય જનને ઈચ્છે છે, તે જન પણ અન્ય સ્ત્રી (વેશ્યા) ને વિષે આસક્ત છે, અને તે વેશ્યા મારા પર આસક્ત છે. તો તે રાણીને, તે મહાવતને, તે કામદેવને, તે વેશ્યાને અને મને પણ ધિક્કાર છે.” આ પ્રમાણે વિચારતાં રાજાને વિવેક ઉત્પન્ન થયો. તેથી તેણે શૃંગાર શતક, નીતિ શતક અને વૈરાગ્ય શતક એ પ્રમાણે સો સો શ્લોકના ત્રણ શતકો બનાવ્યા. પછી તેણે રાજ્યનો ત્યાગ કરી તાપસ્ય જાત શ્રદ્ધા કર્યું.

ધર્મિ ભર્તૃહરિ કથા.

આ દૃષ્ટાંતથી લૌકિક વિવેક દેખાડ્યો. લોકોત્તર વિવેક જિનેશ્વરની આજ્ઞા રૂપ છે, અને તે શ્રમણોપામક (શ્રાવક) ને વાણીના વિષયવાળો હોય છે. તથા બિદ્ધાંતમાં જે પ્રમાણે સૂત્રપાઠ હોય તે જ પ્રમાણે તેનો ઉચ્ચાર કરવો અથવા તેનું શ્રવણ કરવું તે ભવરૂપી સમુદ્રને તારનાર જ્ઞાન સંગ્રામી વિવેક કહેવાય છે. આ વિવેક ગૌતમમહિક ગણધરોને સમ્યક્ અર્થવાળી દ્વાદશાંગીનો પ્રકાશ કરવાથી મંપૂર્ણ રીતે હતો, એમ જાણવું. આ રીતે વાણીરૂપી લક્ષ્મીના વિષયવાળો વિવેક શુભ ધારણ કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે તેનાથી જ અનેક મનુષ્યો ભવસાગર તરીને મોક્ષ પદ પામ્યા છે.

ધર્મિ શ્રીતપગચ્છરૂપી આકાશમા સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહુમ ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીધ્રદ્રહુમ ગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશકાવ્યવલ્લી નામની ટીકાને વિષે એથી શાખામાં વિવેક શુભ ઉપર ભર્તૃહરિ રાજાના વર્ણનરૂપ સતાવીશમો પદ્યવ સમાપ્ત.

પદ્યવ ૨૮ મો.

ભાવગચ્છના સમૂહથી નહીં છુટાવેલા અને ભવપ્રાણીઓના પાપનો નાશ કરનારા મહાવિદેહમાં વિચરતા વિનેશ્વરો મનને આનંદ આપનાર થાઓ.

ઉપર વિવેક શુભ કહ્યો. હવે અંબા નામનું અઠાવીશમું દ્વાર કહેછે—

‘ સંવર ’ ઇતિ

ળાહ્ય અને અવ્યંતર સર્વ પરિગ્રહનો જે ત્યાગ તે સંવર કહેવાય છે. તેને વિષે મોક્ષપદને ઇચ્છનાર પંડિતોએ નિરંતર યત્ન કરવો. એ સંવરનો અશ્વરથ કહ્યો. હવે વિસ્તરાર્થ કહે છે—

વિસ્તરાર્થ—સર્વ મિથ્યા દર્શન એ પહેલું આશ્રવદ્વાર છે, અને કથાયાદિક સર્વે ખીજાં દ્વારો છે. એ સર્વ આશ્રવદ્વારોનો જે નિરોધ કરવો તે સંવર કહેવાય છે. તે સંવર પુણ્યના પોષણવડે અને પાપના શોષણવડે વારંવાર ભાવવા લાયક છે. ત્રણ કરોડ ગ્રંથના રચનાર શ્રીહિમચંદ્ર આચાર્યે યોગશાસ્ત્રને વિષે સંવરનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“મન, વચન અને કાયાની ક્રિયા એ યોગ કહેવાય છે. તે યોગો પ્રાણીઓને શુભાશુભ કર્મ આ-ચોતરકથી, સર્વે છે-ઝરે છે-ઉત્પન્ન કરે છે, તેથી તે આશ્રવો કહેવાય છે. તેમાં મૈત્રી વિગેરે ચાર ભાવનાથી વાસિત થયેલું ચિત્ત શુભ કર્મને ઉત્પન્ન કરે છે, અને તેજ ચિત્ત લો કષાય અને વિપયાદિકથી વ્યાપ્ત થયું હોય તો તે અશુભ કર્મને વિસ્તારે છે. સમ્યક્ શ્રુતજ્ઞાનનો આશ્રય લઈને બોલેલું વચન શુભકર્મને ઉપાર્જન કરે છે, અને તેથી વિપરીત એટલે મિથ્યાજ્ઞાનના આશ્રયવાળું વચન અશુભ કર્મના અર્જન માટે થાય છે. તથા સારી રીતે ગોપવી રાખેલા-નિયમિત રાખેલા શરીરવડે પ્રાણી શુભકર્મનો સંગ્રહ કરે છે, અને નિરંતર જંતુનો ઘાત કરનારા આરંભાદિવડે અશુભ કર્મ બાંધે છે. કષાય, વિષય, યોગ, પ્રમાદ, અવિરતિ, મિથ્યાત્વ, આર્તધ્યાન અને રોદ્રધ્યાન આ સર્વે અશુભ કર્મ ઉપાર્જન કરવાના હેતુ છે. આ સર્વ આશ્રવોનો જે નિરોધ કરવો તે સંવર કહેવાય છે.

તેના જે લેદ છે—દ્રવ્યસંવર અને લાવસંવર. તેમાં કર્મનાં પુદ્ગળોની પ્રાપ્તિ જે અટકાવવી તે દ્રવ્યસંવર અને સંસારના કારણરૂપ ક્રિયાઓનો જે ત્યાગ કરવો તે લાવસંવર કહેવાય છે. જે જે ઉપાયવડે જે જે આશ્રવનો શોધ થાય તે તે આશ્રવને રૂંચવામાટે પંડિતોએ તે તે ઉપાય કરવો યોગ્ય છે.

તેમાં ક્ષમાવડે ક્રોધને, માર્દવવડે માનને, સરલતાવડે માયાને અને સંતોષવડે લોભને રૂંધવો જોઈએ. જુદિમાન પુરૂષે અસંયમથી વૃદ્ધિ પામેલા વિષતુલ્ય વિષયોને અખંડ સંયમવડે દૂર કરવા યોગ્ય છે. ત્રણ ગુપ્તિવડે ત્રણ યોગોને, અપ્રમાદવડે પ્રમાદને અને સાવધ વ્યાપારના ત્યાગવડે અવિરતિને રોકવી જોઈએ સંવરને માટે ઉદ્યમ કરનાર પુરૂષે સદૃશીનવડે મિથ્યાત્વનો અને ચિત્તના ગુણ ધ્યાનવડે આર્તરોદ્ર ધ્યાનનો વિન્ય કરવો જોઈએ.”

પૂર્વનાં શાસ્ત્રોમાં પૂર્વાચાર્યોએ સંવરનો જે અર્થ વિસ્તારથી કહ્યો છે, તે પંડિતોએ ત્યાંથી જ નાણી લેવો. નવતત્ત્વવિચારમાં પશુ સંવરનો વિસ્તાર સત્તાવન લેદે કહેલો છે, તે વિદ્વાનોના મનને હરણ કરેલો છે. તે આ પ્રમાણે.—

પાંચ સાંમતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, બાવીશ પરિપહ, દશ પ્રકારે યતિ-ધર્મ, બાર લાવના અને પાંચ આરિત્ર-એ સત્તાવન પ્રકારે સંવર છે. સંક્ષેપ રૂચિવાળા પ્રાણીઓને બોધ થવામાટે આ સંવરની સંબંધગાથાનો કાંઈક અર્થ બતાવે છે.—ગાડાની ધુસરી બેટલી લાંબી દષ્ટિ રાખી પગ મૂકવાને ઠેકાણે પણ જોઈને ચાલતાં જંતુની રક્ષા થવાથી પહેલી ધર્માસમિતિ કહેવાય છે. ૧. ધર્મતું પોષણ કરનાર, નિર્દોષ અને પાપ રહિત વચન બોલનાર પુરૂષને બીજી લાપાસમિતિ હોય છે. ૨. સુકનાગીય દોષ રહિત લિશ્ચાનું લોજન કરતા સાધુને ત્રીજી એપણાસમિતિ હોય છે. ૩. આસન વિગેરે વસ્તુઓ પ્રતિલેખના પૂર્વક લેવી અને મૂકવી એ ઓછી આદાનનિશ્ચેષ સમિતિ કહેવાય છે. ૪. જંતુરહિત સ્થાનમાં મળ, મૂત્ર, શ્લેષ્મ વિગેરેનો ત્યાગ કરનારા સાધુને પંડિતોએ પાંચમી ઉત્સર્ગ (પારિષાપનિકા) સમિતિવાળા કહ્યા છે. ૫. જે મહાત્માનું મન માધ્યસ્થ રૂપી વનમાં વિશ્રાંતિ પામેલું

હોય અને નિરંતર કલ્પનાબ્જગથી રહિત હોય, તેવા મનવાળાને પહેલી મનોગુપ્તિ કહી છે. ૬. હસ્ત વિગેરેની સંજ્ઞાનો ત્યાગ કરી મુનિ જે મૌનનો આશ્રય કરે છે તે બીજી વચન ગુપ્તિ છે કે જે સંસાર આગર તરવામાં વડાચું સમાન છે. ૭. કાયેત્સર્ગ વળે મુનિનું શરીર રૂપી વૃક્ષ ઉપસર્ગ રૂપી પવનથી હણાયા છતાં કંપે નહીં તે ત્રીજી કાયગુપ્તિ કહી છે. ૮. આગમમાં આ આઠ પ્રવચનમાતાઓ કહી છે. ત્રિપદ્વીના વિસ્તારની ખાણ રૂપ આ પ્રવચનોની આરાધના કરવાથી તે દુગતિનો નાશ કરે છે. આ આઠ પ્રવચનોના મૂળ સ્તંભની આરાધના કરવામાં તત્પર થયેલા મનુષ્યો એક ક્ષણમાં આગમોક્ત દેશને પામે છે.

હવે બાવીશ પરિસદો બતાવે છે—

ધુધા, પૃથા, શીત, ઉષ્ણ, દંશ, અચેદ, રતિ, સ્ત્રી, ગ્ર્યા, નિયેધિકા, ગ્રાધ્યા, આકોશ, વધ, યાચના, અલાલ, રોગ, વૃણ, સ્પર્શ, મળ, સત્કાર, બુદ્ધિ, અજ્ઞાન અને દર્શન એ બાવીશ પરિસદો છે. આ પરિસદોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રને વિષે કહેયું છે. ત્યાંથી પંડિતોએ જાણી લેવું (૩૦) તથા ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ, નિર્દોષતા, તપ, સંયમ (હિસાત્યાગ), સત્ય, શૌચ (અદત્તત્યાગ), બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એ દશ પ્રકારનો યતિધર્મ વિધિ પ્રમાણે સેવવાથી દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષની જેમ પ્રાણીઓના વાંછિત પૂર્ણ થાય છે. (૪૦) અતિત્ય, અશરણ, સંસાર, એકત્વ, અન્યત્વ, અશૌચ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, ધર્મસ્વાખ્યાતતા, લોકસ્વરૂપ અને બોધિદુર્લભના એ બાર ભાવનાઓ પડિતોએ જાણવા અને ભાવવા લાયક છે. (૫૨) સામાયિક, ઉદ્દેપસ્થાપનીય, પરિહારવિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મસંયમ અને વધાઅપ્રાત-આપાંચ પ્રકારે ચારિત્ર કહેયું છે. આ પાંચમાં ઉત્તરોત્તર ચારિત્ર પરિણામવડે અધિક અધિક વિશુદ્ધ છે. (૫૭) આ સત્તાવન પ્રકારના સંવરો સિદ્ધિ (મોક્ષ)ને આપનારા છે, કારણ કે આ સંવરનું સેવન કરીને અનેક જીવો સિદ્ધ થયા છે. આ સંવર સંસારસમુદ્રને તારવામાં કર્ણધાર સમાન છે. તેથી પંડિતોએ બૃહદ્રથ સન્નની જેમ તેનો સ્વીકાર કરવો.

બૃહદ્રથ રાજાની કથા.

આ ભરત ક્ષેત્રમાં મન્નથ નામે દેવ છે. તે સ્વયં ગુણોત્તુ' સ્થાન છે. તેમાં બૃહદ્રથ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એકદા તે શત્રુઓથી પરાભવ પામી પોતાની રાણી નહિન નાશીને કોઈક વનમાં ગયો. ત્યાં તેણે સુનીશ્વરે જોયા. તેને જોવામાત્રથી રાજાના ચિત્તમાં કાંઈક વૈરાગ્ય આવવાને લીધે તેણે વિચાર કર્યો કે— “વનમાં રહેનારા પ્રાણી સુખી હોય છે, તે પ્રમાણે આમમાં રહેનારાઓ સુખી હોતા નથી. જુહુસ્થીઓને માટે ચાર આશ્રમે છે— બ્રહ્મચર્ય, જુહુસ્થ, દેશવિરતિ અને વાનપ્રસ્થ.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને રાજાએ સ્ત્રી સહિત વાનપ્રસ્થ આશ્રમના આચારના સ્વીકાર કર્યો, અને ગુરૂની સેવામાં તત્પર રહી તે ધર્મક્રિયામાં ઉઘમી થયો. એટલે કે ચારિત્રની પુત્રતા કરવામાં ઉઘમી થયો. કારણ કે ચારિત્રની તુલના કરનાર દેશવિરતિ આવકો જ ચારિત્રનો સ્વીકાર કરવાને યોગ્ય થાય છે. પરંતુ તુલના રહિતને જો ચારિત્ર આપવામાં આવે તો તે ચારિત્ર ગુરૂના સંયમની પણ હાનિ કરવાના હેતુ-ભૂત થાય છે. તથા નસ્કગતિનું પણ ઉપાજ્ઞન કરે છે. પરંતુ આ નિયમ હુપમા કાળમાં ત્યાગ કરવાનો છે. હુપમા કાળમાં તો બુદ્ધિમાન આચાર્યે તુલના રહિત મનુષ્યોને પણ ચારિત્ર આપી તેમનો અનુગ્રહ કર્યો યોગ્ય છે. હુપમા કાળમાં દેવળ ધર્મની રક્ષા કરવી એ જ જરૂરનું છે, તેથી બાળક પણ જો ધર્મમાં તત્પર હોય તો તેને પણ હીક્ષા આપવી. તે વિષે આગમમાં કહ્યું છે કે—

“યતિઓ શૂનજ્ઞાનનું રક્ષણ કરે છે તેથી તેમના ચારિત્ર આશ્રયનનું કૃણ હુપમા કાળમાં પણ અન્ય (સુપમ હુપમ) કાળની તુલ્ય થાય છે. આગમ અને નિગમની વાણીનું રક્ષણ કરવાથી સમગ્ર આગાર કૃણીભૂત થાય છે, તેથી હુપમા કાળના યતિઓનો પશુપાત કરવો યોગ્ય છે. તેવો પશુપાત કરવાથી પ્રાણીઓ સમકિતને પ્રાપ્ત કરે છે, તેથી પશુપાત કરનાર પ્રાણીઓ હુપમા કાળમાં યતિ તુલ્ય છે.”

અહીં જલદ્રવ્ય સ્વલ્પ અને તેની રાણી એ જાનને તુલના કરતા હતા, તેથી તેમનો વાનપ્રસ્થ ધર્મ અત્યંત ચોલવા લાગ્યો. શરાણ ઉપર ઘસવાથી જેમ મણિનું તેજ શુદ્ધ થાય છે, તેમ શુદ્ધી સેવા કરવાથી તે જાનનેનું સમકિત શુદ્ધ-નિર્માણ થયું. શુદ્ધ સમકિતવંત છતાં પણ ભોજ્યકર્મ ભોગવવું જ પડે છે. કારણ કે આ રાજાએ અને રાણીએ પૂર્વ ભવમાં એવું કર્મ જાંધ્યું હતું કે જેથી દાદવાળા પ્રાણીથી તેમનું મરણ થાય. તે હરીકૃત આ પ્રમાણે—

પૂર્વ ભવમાં તેઓ ધનિક હંપતી હતા. તેઓએ ખાર વ્રત અંગીકાર કરી શ્રી અસ્થિત દેવની આજ્ઞા પાળવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. પરંતુ ખાર અંગના વચન ઉપર તકે વિતર્ક કરવાથી તેમનું મન અસ્થિર થયેલું હતું. એકદા તે હંપતી પોતાના ઘરના ઉપલા માળની બારીમાં બેઠા બેઠા આગમના વાક્યનો વિવાદ કરતા હતા. નીચે ઘરમાં શુદ્ધ જાતિનો મૂચીમુખ નામનો ચાકર બેઠો હતો. તે અવસરે કાંઈ બે આધુ ગોવર્દીને માટે ત્યાં આવ્યા. તે જાનને મુનિને બેઠું બારીમાં બેઠેલા તે હંપતીએ વિચાર કર્યો કે—“આપણે ઘેર આ યતિઓ કેમ આવ્યા? પ્રમાદ રૂપી સર્પથી હસાયેલા યતિઓને આપણે અન્નપાન આપવું યોગ્ય નથી. કેમકે આગમમાં કહ્યું છે કે—“દેશવિરતવાળા શ્રાવકોએ અયતિઓને યતિની ગુહિથી” (આ યતિ છે એમ ધારીને) કદિ પણ અન્ન આપવું નહીં.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેમણે ચાકરને બોલાવીને કહ્યું કે—“હે કિંકર! આ જાનને આગમના ઉત્સર્ગ માર્ગ પ્રમાણે વર્તતા નથી તેથી તેમને હાન આપ્યા વિના સ્વ આપ.” આ પ્રમાણેની તેમની આજ્ઞા યવાથી તે કિંકર નીચે આવ્યો, અને છ’ શુભને મારણ કરનારા તે યતિઓને બેઠા તે ચિંતવવા લાગ્યો કે—

“બહે! મારા આ પરાધીન હવતરને ધિક્કાર છે કે જેથી આવા શ્રેષ્ઠ સાધુઓની લક્ષ્મી કરવાની પણ મારી શક્તિ નથી. ઝિનેશ્વરના લિંગને ધારણ કરનારા આ સાધુઓ ધર્મસાધન કરે છે, તેથી

૧ આ ૭ શુભ કર્મ તે સંપન્ન નથી.

જિનેશ્વરની આજ્ઞાને માનનારા દેશવિરંત જોવા દાસાણેએ તેમનું પૈતૃક કર્તુ જોઈએ. આ સાધુઓ રાગ દેવ રહ્યા છે, ક્ષીત આતમ વિગેરે પરિસહોને સહન કરે છે, ઘરડૂની કુવામાંથી બહાર નીકળી સિદ્ધાંતનું રક્ષણ કરવામાં તત્પર રહે છે, પૃથ્વીપીઠ પર શયન કરે છે, પગમાં મોજડી પણ પહેરતા નથી, લિક્ષા માગી ઉત્તરનિર્વાહ કરે છે, નિરંતર ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે, અમુક અંશે પણ છત્રીશ શુભના સ્થાન રૂપ છે, અને જિનેશ્વરની આજ્ઞાનું રક્ષણ કરવામાં કારણરૂપ છે; તેથી આ મુનિવરે દેશવિરતિવાળાઓએ માનવા ચોચ્ય છે.” આ પ્રમાણે તે ક્રિંકરને તેના બાપ યોગે વિવેક ઉત્પન્ન થયેલ. તેથી પોતાને નિમિત્તે તૈયાર કરેલું અન્ન તેણે તે મુનિઓને વહેંચી દીધું. તે વખતે તે કર્મકરે શુભ ભાવથી સંપૂર્ણ દાન સંબંધી પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું. પેલા મુનિઓએ પણ તે આહાર નિરોધ હોવાથી શ્રદ્ધા કર્યો, અને તે હંપતી ઉપર લેશ પણ ક્રોધ થયે નહીં. અનુક્રમે તે હંપતીએ શુરની સેવા કરી તથા નવા ચૈત્યે પણ કરાવ્યાં. પરંતુ શુરની નિંદાથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપની તેણે આલોચના કરી નહીં, તેથી તિર્યચની દાદા તથા નખોથી મૃત્યુ થાય એવું દ્રઢ પાપ કર્મ તેમણે બાંધ્યું કે જે કર્મ ક્ષાયિક સંમતિવાળાને પણ લોગવડું પડે. પેલા કર્મકરે દાનના પુણ્યથી અકર્ત્તિ પડ્યાનું કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. કારણ કે કર્મજૂમના શ્રેયોની કર્મની ગતિ વિગિત પ્રકારની હોય છે.

હવે તે રાજા અને રાણી બાર અભૂવતને ધારણ કરી વાનપ્રસ્થ ધર્મનું પાલન કરવામાં તત્પર રહી માંડવ્યાર્મ સૂરિની સેવા કરતા સતા વનમાં રહ્યા હતા. તેવામાં રાણીને પ્રસૂતિ સમય સમીપે આવ્યો. જાણી શુરના સમીપનો ત્યાગ કરી તે રાજા દૂર વનમાં સુંપડી કરીને રહ્યો. ‘જે વનમાં શુર રહેલા હતા, તે વનમાં રહેતા વાનપ્રસ્થોએને મુનીશ્વરના પ્રભાવને લીધે હિંસક પ્રાણીઓનો ઉપદ્રવ થતો નહોતો.’ દૂર વનમાં રહેલી રાણીએ સમય પૂર્ણ થયો ત્યારે મૂર્છાચંદ્રની જેવા મુખવાળી અને રાજાના કુળની નીપિકા જેવી

કન્યા મુખે કરીને પ્રસ્વી. તે વખતે જાણે ખાંજો ચમકાવે હાથે
 એવો વિદરાજ એક કંઈકાંચિંદ્ર લક્ષ્ય નહીં મળવાથી દુર્ગા
 થયેલો ત્યાં આવ્યો. તેને જોઈ નાજાએ મૃગના જેવાં નેત્રવાળી
 પોતાની રાણી વિશાલાક્ષીને કહ્યું કે—“હું દેવી ! તું લય પામીગ
 નહીં તારા મનમાં ધીરજ રાખજે. આપણા ગરીબો વિયોગ કરવા
 માટે આવેલો આ સિંહ આપણા કર્મના કલેશને હરણ કરનાર
 છે તેથી મિત્રલાવથી આપણે તેને જોવો યોગ્ય છે. હું ધાડું છું કે
 આ સિંહના મીપથી આપણે પૂર્વનો કર્મસમૂહ મગટ થયો છે.”
 આ પ્રમાણે શુભ ભાવથી તે બન્નેએ દુઃખે કરીને વારી શકાય એવા
 મહા વૈરી અમાન કષાયાદિકનો સ્વર એવી રીતે કર્યો કે જેથી
 તેમને શુભ લેશ્યા ઉત્પન્ન થઈ. તે સિંહે તત્કાળ ‘તેમના શરીરનો
 વિયોગ’ કર્યો એટલે તેઓ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થયાં.
 ત્યાં સોડોનવ વર્ષનો થયા ત્યારે તેમને કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું.
 આવી વનમાં તે રાણીએ જે કન્યા પ્રસવી હતી, તે સિંહે લક્ષણ
 કરી નહીં, કારણ કે ‘અધિક આયુષ્યને અંત્ય કરવામાં ઈંદ્ર પણ સ-
 મર્થ નથી.’ એવા અવરુદ્ધમાં તે કન્યાના લગ્નરૂપી પવનથી પ્રેરાયેલા
 માંડવ્યવર્મસુરિ એવરુદ્ધાએ તેજ વનમાં આવ્યા. તે કન્યાને જોઈ પોતે
 સંતુષ્ટા રહિત હતા તો પણ તેના પર દયા આવવાથી તે સુરિ મનમાં
 વિચારવા લાગ્યા કે —“જલદથી રાજા આવકોમાં ઉત્તમોત્તમ હતો
 અને અમારો અનન્ય ભક્ત હતો, તેની આ મનોહર આકૃતિવાળી
 કન્યા છે. વળી અમે રાગદ્વેષ રહિત છીએ તોપણ દયારૂપી કર્મલિ-
 નાને વિકરવર કરવામાં સૂર્ય નમાન છીએ, તેથી અમારે આ કન્યાનું
 રક્ષણ કરવું યોગ્ય છે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે મુનીશ્વરે તે
 કન્યા મતિદેલાપ નામના શ્રાદ્ધદેવને પુત્રીપણે મોંઘી. ત્યાં તે કન્યા
 દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામવા લાગી. અનુક્રમે તે કન્યા રૂપની સંપાત્ત-
 વરે કામદેવની સ્ત્રી રતીની જેવી મનોહર રૂપવાળી થઈ. એકદલ શ્રાદ્ધ-
 દેવે મુનીશ્વરને પૂછ્યું કે—“આ કન્યાનો વર દેાણુ થશે ?” ત્યારે
 શુરે જોડ્યા કે—“હું મહા બુદ્ધિમાન ! તું દેટલોઈ સમય રાહ જો. આ

કન્યાને શકુન્તો (પછીઓ) સંવે છે. તેથી વનચરિત્રે તેનું શકુન્તલા
એકું માર્થક નામ પાડ્યું છે. નિમિત્તિઆઓ પણ તેને ચક્રવર્તીની
માતા કહે છે. તેથી શુભની રેખા ક્રમાત આ કન્યા કોઈ રાજાની રાણી
શે.

તે રાંછણીને મતિકલાપ અને તેની સ્ત્રી ચંદ્રલેખાનું ચિત્ર ચિ-
તાતુર થયું કે ‘આ કન્યાનો વર કયારે મળશે ?’ તેવામાં અચકીટા
કન્વા નીકળેલો દુષ્યંત નામનો રાજા લમતો લમતો તે મંડપ પર્વત
ઉપર આવ્યો. શુભસમૂહના રથાન રૂપ તે મિથિલા નગરીનો રાજા
માર્ગના યાકને હીથે આગ્રવૃક્ષના વનમાં એક ક્ષણવાર પૃથ્વી પર
સુતો ત્યાં રહેલા તે રાજાને ચંદ્રલેખાએ જોઈ વિચાર કર્યો કે—“આ
કોઈ પુરૂષ અમારી કન્યાને યોગ્ય વર હોય તેવો જણાય છે. કન્યાના
કર્મોદયે આ ઉત્તમ પુરૂષને ‘અહીં’ આપ્યો છે, તે અર્પૂર્વ નિધિરૂપ
મારા મનોરથને પૂર્ણ કરનાર જણાય છે.” આ પ્રમાણે વિચારી તે
રાજપુત્રને આદરથી બોલાવી તેને સાથે લઈને તે પોતાના આશ્રમમાં
ગઈ. રાજપુત્ર પણ ત્યાં રહેલી સ્ત્રીઓનાં ગીતવડે હર્ષ પામી તન્મય
ચિત્તવડે તે કન્યાને ચિરકાળ સુધી જોઈ રહ્યો. તે વિચારવા લાગ્યો
કે—“અહો ! આ બાળિકાનું નિરૂપમ રૂપ છે. અહો ! એનું લાવણ્ય
ઉત્કટ છે. અહો ! એના અંગની મુંદરતા ત્રણ જગતમાં પણ ઉત્તમ
છે, મનોહર રૂપવાળી આ કોની કન્યા હશે ? મારા મનને હરણ કર-
નારી આ વનેઞ્જરી આ પર્વત ઉપર કેમ રહી હશે ? અથવા તો શું
આ કોઈ રાજકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી રાજકન્યા હશે ?” એમ વિચારી
દુષ્યંત રાજાએ તેનું વૃત્તાંત ચંદ્રલેખાને પૂછ્યું, ત્યારે તેણે શ્રાદ્ધદેવના
રક્ષણ સુધીનો સર્વ વૃત્તાંત તેને એકાંતમાં કહ્યો.

પછી એકાંતમાં પરસ્પર ઘણા પ્રકારની વચન યુક્તિ પૂર્વક તે કુમા-
રીએ તે રાજાને વરપણે અંગીકાર કર્યો. ત્યારપછી ઐગવણ હસ્તીના
તેથી ગતિવાળી તે રાજકન્યાએ પોતાની સખીદ્વારા પોતાને અગિમાય
માતપિતાને જણાવ્યો. ત્યારે શ્રાદ્ધદેવે માંડવ્યવર્મ નામના ઉત્તમ
શુરને પૂછ્યું કે—“ હે પ્રભુ ! આ કન્યા હું મગધ દેશના રાજાને

આપું કે નહીં ? ” શુરૂ બોલ્યા કે—“ હે શ્રાવક ! આવા કાષ્ઠમાં તારે અમને પૂછવું ન જોઈએ. કારણ કે મુનિઓ નિમિત્તશાસ્ત્ર કહેતા નથી. આ જગતમાં નિમિત્તશાસ્ત્રનું જે કહેવું તે મનોહર આદિત્રવાળાના પણ આદિત્ર રૂપી ચંદ્રની નિર્મળતાનો નાશ કરે છે, તથાપિ કોઈક કાળે મુનીશ્વરો પણ અમ્યદ્રશનની ક્ષીણને માટે નિમિત્તશાસ્ત્રને કહે છે. કારણ કે તેઓ કાળને જાણનારા હોય છે એટલે પરિણામે લાલદાયક હોય તેવી વાત કહે છે. તેથી હું આ પ્રસંગમાં કહું છું કે આ વિવાહ જિનેશ્વરની આજ્ઞાથી વિરૂદ્ધ ચાલનારાનો નિષેધ કરનાર છે, અર્થાત્ લાલકારક છે માટે તું તારી ઇચ્છા પ્રમાણે કર.” એમ કહી મુનીશ્વર મૌન રહ્યા.

ત્યારપછી તેઓએ તે કન્યા દુધ્યંત રાજાને વિધિપૂર્વક પરણાવી. નવી સ્ત્રીને પરણેલો તે રાજા તીર્થસેવા કરવાની ઇચ્છાથી પાર્શ્વનાથના તીર્થની ભૂમિવાળા તે મોટા પર્વત પર કેટલાક દિવસ રહ્યો. શ્રીપાર્શ્વનાથનો પર્વત (સંમેતશિખર) શત્રુજય પર્વતની જેમ સર્વ તીર્થ-મય છે. મનુષ્યોને મધ્યદેશમાં એના વિના કોઈ તીર્થસ્થાન વસવા થોડું જ નથી. આ મધ્યદેશમાં ઉત્તમ આચારવાળા અને અધમ આચારને સેવનારા ઘણા મનુષ્યો રહે છે. પણ મધ્યમ આચારવાળા લોકો બહુ રહેતા નથી. શત્રુજય નામનું તીર્થ વીજ સ્થાનકને સેવનારાઓને તીર્થકર નામ ગોત્ર કર્મને ઉત્પન્ન કરનાર છે. સંમેતશિખર પર્વત પર રહીને જે વીજ સ્થાનકને મેવે છે, તે કેવળજ્ઞાનને આપનારું કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. અર્જુનદાસના નામના તીર્થમાં રહીને જે વીજ સ્થાનકની આરાધના કરે છે, તે ગણધર નામ ગોત્ર કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. તથા મંડપાદ્રિ તીર્થપર રહીને જે વીજ સ્થાનકની સેવા કરે છે તે ચક્રવર્તી નામ ગોત્ર કર્મ આપે છે. પછી દુધ્યંત રાજાએ આ તીર્થની કેટલોક કાળ સેવા કરી, તેટલામાં તેની રાખી શત્રુતલાએ ચાલ મહા સ્વપ્નેએ સ્પ્રચિત ગર્ભ ધારણ કર્યો. ત્યારપછી રાજા રાણીને શ્રાદ્ધદેવ પામે રાખી શુરૂને વંદના કરી મિથિલા નગરીમાં ગયો, અને પૃથ્વીનું પાલન કરવા લાગ્યો.

અહીં શકુંતલા રાણીએ સર્વ બ્રહ્મ ઉચ્ચ સ્થાનેમાં રહ્યા હતાં તેવા શુભ અવસરે સરોવરી જેમ કમળને પ્રસવે તેમ પુત્રરત્ન પ્રસન્ન્યો તે વખતે શ્રાદ્ધદેવોએ તેનો જન્મોત્સવ કર્યો. નિમિત્તિઆઓ જોડ્યા કે-“ આ બાળક દેવના અર્ચને પ્રગટ કરશે. ” પછી સુદામાન અંગવાળો તે કુમાર શુદ્ધ પક્ષના ચંદ્રની જેમ પ્રતિદન વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. કેટલેક ડાળે શ્રાદ્ધદેવો તે રાણીને પુત્ર સહિત દુધ્યંત રાજા પાસે લઈ ગયા, અને જોડ્યા કે-“ હે રાજા ! પુત્રનાગી આ કુળકન્યાને શ્રદ્ધ કરો. ” તે રાણી લોકાચારના ભયથી રાજાએ કહ્યું કે-“ આ મારી સ્ત્રી નથી, માટે હું નહીં ગ્રહણ કરું. ” ત્યારે શ્રાદ્ધદેવો જોડ્યા કે-“ હે રાજા ! આ તમારું વચન સુક્તિ સુક્ત નથી. જન્મો ભરણ પોષણ કરવા લાયક સ્ત્રી પુત્રાદિકનું પોષણ કરતા નથી તેઓ પરલોકમાં સહગતિને પામતા નથી. ” આ અવસરે ચક્રેશ્વરી દેવી આશ્રમમાં રહીને જોલી કે-“ હે રાજા ! આ તારો પુત્ર છે અને તે ચક્રવર્તી થવાનો છે પુત્ર સહિત આ મગધેશ્વરની પુત્રી શકુંતલાની તું અવજ્ઞા ન કર. ”

આ પ્રમાણે દેવીનું વચન સાંભળી રાજાએ રાણીને અંગીકાર કર્યો. તેનો શુભગણની ખાણરૂપ પુત્ર મરૂત નામથી પ્રસિદ્ધ થયો. એ પુત્ર સુધાવરથાને પામ્યો ત્યારે સુદામાન દુધ્યંત રાજાએ તેને પોતાના રાજ્યપર રથાપન કર્યો અને પોતે વાનપ્રસ્થાશ્રમનો આશ્રય કર્યો. “ ગૃહુરર્થોએને પણ યથાર્થ શુદ્ધી સેવા કરવા માટે અરણ્યમાં વસવું યોગ્ય છે. ” મરૂત રાજા ગઈ ચાર્વરીમાં આ ભરતજીને વિષે પહેલો ચક્રવર્તી થયો હતો. આ ચક્રવર્તીને નવ નિધિઓ, સૈંદ રત્નો, છત્રુ-કાંટિ પત્તિઓ અને છત્રુ કોટિ ગામો હતાં.

જોકદા ચાસઠ હજાર ૬૪૦૦૦ રાણીએ સાથે લોગ લોગવનાર તે ચક્રીએ પોતાની પાસે રહેલા પ્રધાનેને પૂછ્યું કે-“ આ લોકસમૂહમાં હું ન મકારનો દ્રવ્યસ્વ જેવામાં આવતા નથી તેનું શું કારણ ? ” ત્યાર તેઓ જોડ્યા કે-“ હે શુદ્ધના આગરરૂપ રાજા ! હાલ આ લોકમાં દ્રવ્યરતવને કંઈતારું શાસ્ત્ર ન દેખાતું નથી, તેથી સર્વ લોક

દ્રવ્યસ્તવમાં પ્રમાદી થયા છે.” તે સાંભળી રાજાએ ગંગા અને સિંધુ નદીની વચ્ચે રહેલા માણુવક નામના સ્તંભમાંથી નિગમતું પુસ્તક પ્રગટ કર્યું. મોક્ષને સાધનાર ભાવસ્તવજ છે, પણ તે સર્વ ભાવસ્તવ દ્રવ્યસ્તવ પૂર્વક જ અરિહતોએ પ્રમાણુલન કરેલ છે. પત્રી દરેક દેશમાં અને દરેક રથાનમાં ઘનમાર નિગેરેથી પૂજા અને ઉપહારની અનેક વસ્તુઓ કરીને દ્રવ્યસ્તવની નવી પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ. ‘સત્ય અર્થને જણાવનાર શાસ્ત્રને બેગ કયો સમ્યક્દર્શની મનુષ્ય નિરંતર શુદ્ધ આચરણની ક્રિયામાં ન પ્રવેશે ?’ નિગમને પ્રગટ કરવાના પુણ્યથી મૂર્ત રાજાએ પોતાનો અરમ ભવ કેવળજ્ઞાનના પ્રકાગમય કર્યો. નિગમ અને આગમના સત્ય સંકેતને જાણનાર મનુષ્યોને મિથ્યા આશ્રવનો નિરોધ કરનાર સવર તત્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. વિશાળ હૃદયવાળા જુદુદ્રથ રાજા અને વિશાલાક્ષી રાણી સંવરના પ્રભાવથી જ મોક્ષપદ પામ્યા છે. મનુષ્યો જિનશાસ્ત્રની નિયુક્તિને સુરેન્દ્રીથી પામી શકે છે કારણ કે એક ભાવ જ સારી રીતે આરાધ્યો હોય તો તે ચિત્તને આપનાર થાય છે.

જેમ જુદુદ્રથ રાજા અને વિશાલાક્ષી રાણીના શ્રમજળ વડે આદ્ર્ થયેલા હૃદયમાં આહિતેય નામના વૃક્ષની જેમ સંવરને લીધે ફળના ઉદયની સ્ફુર્તિ થઈ તેમ તમારા મનમાં પણ સંવરની સ્ફુર્તિ થાઓ. આ પ્રમાણે સંવર તત્ત્વ સર્વ તત્ત્વમાં શ્રેષ્ઠ છે. કેમકે તેનાથી પ્રગટ થયેલો ધર્મ ચિંતામણિ તુલ્ય થાય છે.

(આ કથા અને તેમાંની હકીકત બધી જૈનશાસ્ત્રના આહુ શ્રાંતોથી તદન જુદાજ પ્રકારની છે.)

ઈતિ શ્રીતપસ્વિઝરૂપી આકાશમાં સર્વ સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મ-હંસગણિના ગિપ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીધ્રદ્રહંસ ગણુએ રચેલી શ્રીઉપદેશ કંપવહી નામની લીકાને વિષે આથી ગાળામાં સંવરના સ્વરૂપ ઉપન જુદુદ્રથ અને વિશાલાક્ષીના વર્ણન નામનો અઠ્ઠાવીસમો પટ્ટન સમાપ્ત થયો.

પક્ષ ૨૯ મો.

દેવાદિદેવ શ્રી-ઋષભ, વધમાન, ચંદ્રાનન અને વારિષેણ ત્રિને-
શ્વરો નિરંતર ત્રિલોકના પ્રાણીઓને ત્રણ રત્નની પ્રાપ્તિ માટે થાઓ.

સંવર તત્ત્વ કહ્યા પછી હવે ભાષા સમિતિ નામનું ઓગણત્રીયામું
દ્વાર કહે છે—

“ ભાષાસમિતિ ” તિ

અહીં પૂર્વના પદો ઉપશમ, વિવેક અને સંવર સ્પષ્ટિત ભાષાસમિતિ
એ ચારેનો દ્વંદ્વ સમાસ થયો છે. તેથી ભાષા સમિતિ શબ્દને છેડે બહુ-
વચન છે. અ એટલે ચ શબ્દનો અર્થ પુનઃ થાય છે. તેમાં ઉપશમ,
વિવેક અને સંવરનું સ્વરૂપ કહી ગયા છે. હવે ભાષાસમિતિનું સ્વરૂપ કહે
છે— તત્ત્વજ્ઞ પુરૂષો સાવધનો ત્યાગ કરી જે નિર્દોષ વચન બોલે છે તે
જિનાજ્ઞામાં વતેનારા પુરૂષોએ ભાષાસમિતિ બાલુવી. કહ્યું છે કે—“સા-
વધરહિત, પ્રાણીને હિનકારક, પરિમિત-થોડા શબ્દોવાળી શાસ્ત્રને અનુ-
સરતી અને પ્રિય એવી જે વાંછી બોલાય તે ભાષાસમિતિ કહેવાય છે”
તે વિષે ઉપદેશખાંડામાં કહ્યું છે કે—“ વિચક (કચ્છો) અને વિમુક્તિ
() થી રહિત એવો યતિ કાર્ય વખતે નિરવધ ભાષા બોલે
અને કારણે વિના કાંઈપણ ન બોલે તો તે યતિ ભાષાસમિતિવાળો કહેવાય
છે.” સાવધરહિત, સર્વ પ્રાણીને હિનકારક, પરિમિત અને પ્રિય વચન
બોલવું તે મુનિઓની ભાષાસમિતિ કહેવાય છે, વિશેષ ભણનારા સા-
ધુઓ અને શ્રાવકોએ આ ભાષાસમિતિ પુનઃદેખાને વધારનારી છે એમ
બાલુવું. અન્ય સ્થળે પણ કહ્યું છે કે— “ જે પ્રિય, હિન અને
સત્ય એવું વચન બોલવું તે યુગતત્ત્વ કહેવાય છે. જે અપ્રિય અને અહિન-
કારક હોય તે સત્ય હોય તોપણ સત્ય નથી ”

આ ભાષા ચાર પ્રકારની છે—સત્યા ૧, મૃત્યાર, સત્યમૃત્યા ૩,
અને અસત્યઅમૃત્યા ૪. તેમાં જંતુઓને હિનકારક અને વિશ્વને
પ્રિય લાગે એવી જે ભાષા તે પહેલી સત્યભાષા કહેવાય છે. ૬

તેનાથી જે વિપરીત તે બીજી અસત્ય ભાષા કહેવાય છે. ૨ જે સાચી અને જુદી મિશ્રભાષા બોલાય તે ત્રીજી અત્યામૃષા કહેવાય છે. ૩ વ્યવહારને લગતી એટલે સત્ય પણ નહીં અને અસત્ય પણ નહીં તે ચોથી અસત્યઅમૃષા કહેવાય છે. કહ્યું છે કે—પેહેલી સત્યભાષા ૧, બીજી મૃષા(અસત્ય)ભાષા ૨, ત્રીજી સત્યમૃષા ૩, અને ચોથી અસત્યઅમૃષા ૪.” આમાંની પેહેલી ત્રણ ભાષાઓ દશ દશ પ્રકારની છે અને ચોથીના બાર ભેદ છે. તે આ પ્રમાણે—

જનપદ (દેશ) સત્ય ૧, સંમત સત્ય ૨, સ્થાપના સત્ય ૩, નામ સત્ય ૪, રૂપ સત્ય ૫, પ્રતીત્ય સત્ય ૬, વ્યવહાર સત્ય ૭, ભાવ સત્ય ૮, યોગ સત્ય ૯ તથા ઉપમા સત્ય ૧૦. આ દશ પ્રકારે સત્ય ભાષા કહેવાય છે. ક્રોધ ૧, માન ૨, માયા ૩, લોભ ૪, મેમ ૫, કેવ ૬, હાસ્ય ૭, ભય ૮, આખ્યાન ૯, અને ઉપધાત ૧૦. આ દશ કારણે અસત્ય બોલાય છે, તેથી આ દશ પ્રકારે અસત્ય ભાષા બાજુવી. ૨.

ઉત્પત્તિમિશ્ર ૧, વિગતમિશ્ર ૨, મિશ્રકમિશ્ર ૩, જીવમિશ્ર ૪, અજીવમિશ્ર ૫, જીવાજીવમિશ્ર ૬, અનંતકાયમિશ્ર ૭, પ્રત્યેકમિશ્ર ૮, અદ્વામિશ્ર ૯, અને અદ્વાદ્વામિશ્ર ૧૦. આ દશ પ્રકારે ત્રીજી અત્યામૃષા ભાષા બાજુવી. આમંત્રણી ૧, આજ્ઞાપની ૨, ચાચની ૩, પૃચ્છની ૪, પ્રજ્ઞાપની ૫, પ્રત્યાખ્યાની ૬, ઈચ્છાંતુલોભા ૭, અનભિગૃહિતા ૮, અભગૃહિતા ૯, સંશયકરણી ૧૦, વ્યાકૃતા ૧૧, અને અવ્યાકૃતા. ૧૨. આ બાર પ્રકારે અસત્યઅમૃષા નામની ચોથી ભાષા બાજુવી.

આ ચારે ભાષાની વ્યાખ્યા નીચે પ્રમાણે—

દેશને આશ્રીને શિષ્ટ શિષ્ટ શબ્દાર્થને કહેનારી જે ભાષા તે જનપદસત્ય કહેવાય છે. જેમકે ઝોંકણ દેશમાં દૂધને પિચ્ચ કહે છે તથા જળને નીર કહે છે. ૧. સર્વ લોકને જે સંમત હોય તે સંમત સત્ય કહેવાય છે. જેમકે પંકજ શબ્દનો અર્થ અરવિંદ કમળ જ સર્વમાન્ય છે, પરંતુ પોયણા વિગેરે અર્થ સંમત નથી. ૨. આંકડા વિગેરેના વિષયવાળી ભાષા સ્થાપનાસત્ય કહેવાય છે. જેમકે એકડા ઉપર બે મીંડા મૂકવાથી સો કહેવાય છે, અને ત્રણ

મીડા મહવાથી હજાર કહેવાય છે, તેમજ પ્રતિમાદિકમાં જિનની છાદ છે, તે સર્વ સ્થાપનાસત્ય છે. ૩. મનુષ્યનો મરણધર્મ છે તોપણ નું નામ અમર હોય તથા કોઈ દરિદ્રી માણસનું નામ ધનપાળ હો નામસંત્ય કહેવાય છે. ૪. મુનિના વેષને ધારણ કરનાર માણસ કહેવાય તે રૂપસત્ય છે. ૫. એકબીજી વસ્તુને આશ્રીને 'નાનાપી' મોટાપણું કહેવું તે પ્રતીત્ય સત્ય છે, જેમકે અનામિકા આંગળી 'કે' આંગળીની અપેક્ષાએ મોટી કહેવાય છે અને મધ્ય આંગળીની અપેક્ષા નાની કહેવાય છે. ૬. કુંજોદરવાંજી કન્યાને મોટે આ 'કન્યા' અનુદર એમ જે વ્યવહારથી કહેવાય છે, તથા ઘાસ વિગેરે બગાંતાં છંતાં પુ બળે છે એમ જે કહેવાય છે તે વ્યવહારસત્ય છે. ૭. બગાડી પાંચે વર્ણુવં હોય છે, પણ તેમાં શ્વતવર્ણુ વધારે હોવાથી તેને ધોળી બગાડી કહ તે લોકસત્ય છે. ૮. દંડ(લાકડીનાં) થોગથી એટલે સંબંધથી કાઠવાર તે પાંસે દંડ ન હોય નો પણ તે માણસ દંડી કહેવાય છે તે થોગસત્ય છે. આ પુરુષનું હૃદય સમુદ્રજેવું વિચાળ છે એમ જે કહેવું તે ઉપમાસત્ય છે. ૧

પિતા પુત્રને ક્રોધથી કહે કે 'તું મારો પુત્ર નથી' એ ક્રોધથી અસ કહેવાય છે. ૧. માનને લીધે 'હું મહાત્મા છું' એમ જે કહેવું માનથી અસત્ય છે. ૨. કયવિકયના વિષયમાં વણિકની જેમ માયા અસત્ય બોલવું તે માયાથી અસત્ય છે. ૩. અને લોભથી અસત્ય બો વું તે લોભ અસત્ય કહેવાય છે. ૪. પ્રેમને લીધે પ્રિયાને કહેવું કે ' તારો દાસ છું' એ પ્રેમથી અસત્ય છે. ૫. દ્રેષને લીધે શુભીને પણ શુભી કહેવો તે દ્રેષથી અસત્ય છે. ૬. કોઈની વસ્તુ લઈને હાસ્યથી ' તે વસ્તુ જોઈજ નથી' એમ જે કહેવું તે હાસ્યથી અસત્ય છે. ૭. જ પ્રમાણે લયને લીધે વસ્તુ લીધા છતાં 'મેં જોઈજ નથી' એમ કહેવું તે લયથી અસત્ય છે. ૮. આખ્યાયિકા (કથા)માં જે અસંભવ વાત કહેવી તે આખ્યાનઅસત્ય છે. ૯. 'તું ચોર છે' એમ જે ઉપદ તને લીધે બોલવું તે ઉપદાત અસત્ય છે. ૧૦.

વ્યવહારથી સત્ય હોય અને વાસ્તવિક રીતે અસત્ય હો

તે સત્યામૃષા એટલે મિશ્ર ભાષા કહેવાય છે. તેમાં ટોણ ગામમાં
 ઓછા કે વધારે બાળકોનો જન્મ થયા છતાં 'આ ગામમાં આને દસ
 બાળકો જન્મ્યા છે' એમ જે કહેવું તે ઉપનમિશ્ર કહેવાય છે. ૧.
 એજ પ્રમાણે ન્યૂન કે અધિક મરણ પામ્યા છતાં 'આ ગામમાં આને
 દસ વૃદ્ધો મરણ પામ્યા છે' એમ જે કહેવું તે વિગનમિશ્ર છે. ૨. આ
 બન્ને બાળને એકી વખતે કહેવી કે 'આજે આ ગામમાં દસ જન્મ્યા છે
 અને દસ મર્યા છે' એ મિશ્રકમિશ્ર ભાષા બાળુ-૧. ૩. ઘણા જીવોનો એક
 રાશિ તેમાં ઘણા જીવો જીવતા હોય અને થોડા મરેલા હોય તે છતાં
 'આ મોટો જીવનો રાશિ છે' એમ જે કહેવું તે જીવમિશ્ર ભાષા
 બાળુ-૧. ૪. એજ માણે તે રાશિમાં ઘણા મરેલા અને થોડા જીવતા
 હોય 'આ રાશિ મરેલો છે' એમ જે બોલવું તે તત્ત્વજ્ઞાએ અજીવ-
 મિશ્ર ભાષાં 'બાળુ-૧. ૫. તથા તેજ જીવરાશિમાં નિર્જીવ' કયાં વિના આ
 રાશિમાં 'આજીવ જીવતા છે અને આટલા મરેલા છે' એમ જે વિસ્તાર
 વાળી : ભાષા બોલવી તે જીવજીવમિશ્ર કહેવાય છે. ૬. કોઈ અનંતકાય
 વત્તરૂપિ પત્ર સહિત, હોય અથવા મત્યેક વત્તરૂપિથી મિશ્ર હોય છતાં
 'સર્વથા આ અનંતકાય છે' એમ જે કહેવું તે અનંતકાયમિશ્ર ભાષા,
 કહેવાય છે. ૭. એજ પ્રમાણે બન્ને પ્રકારની વત્તરૂપિ છતાં 'આ મ-
 ત્યેક વત્તરૂપિ છે' એમ જે કહેવું તે મત્યેકમિશ્ર ભાષા કહેવાય છે. ૮.
 કોઈ ઉતાવળને લીધે રાત્રિ છતાં 'દિવસ હોયો' અથવા દિવસ છતાં 'રાત્રિ
 થઈ ગઈ' એમ જે કહેવું તે અદ્વામિશ્ર ભાષા કહેવાય છે. ૯ તથા
 અદ્વાના એક દેશથી મિશ્રિત વાક્ય બોલવું, જેમકે મવારનો સમય
 છતાં 'મધ્યાહ્ન થઈ ગયો, એમ જે બોલવું તે અદ્વાદ્વામિશ્રભાષા ક-
 હેવાય છે. ૧૦.

'હિ માતા ! આવ' આવી જે ભાષા તે આમંત્રણી કહેવાય,
 છે. આ ભાષા પૂર્વે કહેલી ત્રણે ભાષાથી વિવક્ષણ છે માટે અમત્યાઅ-
 મૃષા કહેવાય છે એ પ્રમાણે મર્વત્ર બાળુ-૧. ૧. 'અમુક કામ
 કર' એ પ્રમાણે જે આજ્ઞા આપવી તે આજ્ઞાપનો ભાષા છે. ૨.
 'અમુક વસ્તુ મને આપ' એમ જે કહેવું તે યાચની ભાષા છે.

‘આ શું છે ?’ ઈત્યાદિક જે પૂછવું તે પૃથ્વીની ભાષા છે. ૪. શિષ્યાદિકને ઉપદેશ આપવો તે પ્રજાપતી ભાષા છે. ૫. યાચના કરનારને જે નિવેદન કરવો — ના કહેવી તે પ્રત્યાખ્યાની ભાષા છે. ૬. ‘આ કાર્ય મને પણ ઇષ્ટ છે તેથી તું પણ તારી ઇચ્છા પ્રમાણે કર’ આ પ્રમાણે જે બોલવું તે ઇચ્છાનુલોભિ ભાષા છે. ૭. ‘હું શું કરું ?’ એમ ક્ષામના પૂછવાથી ‘તારી ઇચ્છામાં આવે તે કર’ એમ અનિશ્ચયવાળી જે વાણી બોલવી તે અનભિગૃહિતા ભાષા કહેવાય છે. ૮. તેનાથી વિપરીત એટલે ‘અશુક કાર્યજ કર’ એમ જે કહેવું તે અભિગૃહિતા ભાષા કહેવાય છે. ૯. ‘તું મેંધવ લાવ’ એવી સંશયવાળી જે ભાષા બોલવી તે સંશયકરણી ભાષા કહેવાય છે, ‘કોણે કે મેંધવ શબ્દ બોલવાથી મીઠું કે અશ્વત્થલાવવાનું કહું એમ સંશય થાય છે. ૧૦. જેનો અર્થ પ્રખ્યાત હોય તે વ્યાકૃતાભાષા કહેવાય છે. ૧૧. જેનો અર્થ ગુપ્ત વાથેલો ‘ગુહ’ હોય તે અવ્યાકૃતાભાષા કહેવાય છે. ૧૨.

॥ આ પ્રમાણે મિદ્ધાતનાં વચનવડે વિકલ્પર થયેલા મુનિનાં સુખક્રમણથી ચાર પ્રકારની ભાષાનું સ્વરૂપ જાણવું. સત્યભાષા બોલવાથી લોકમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત થાય છે, લક્ષ્મી પ્રાપ્તિ પામે છે અને આત્માનો શુદ્ધ ભાવ થાય છે. કહ્યું છે કે — “જે એક વાર અમત્ય બોલવામાં આવે તો તે બીજાં ઘણા સત્ય વચનોનો તાગ કરે છે. એવમ્ રાજા એક જ અસત્ય વચન બોલવાથી નરકે ગયો. વસુરાજાનું સિદ્ધાન્ત આકાશમાં સ્થિર રહેતું હતું, તે એકવાર અમત્ય બોલવાથી પૃથ્વી પર પડી ગયું. અસત્યનું ક્ષણ એવું જ છે.” અહીં ત્રિતાગમને જાણનારા મુનીન્દ્રેએ વસુરાજાની કથા વિનાશથી કહેવી. આ કાળથી તત્ત્વજ્ઞાનીએ સાત્ત્વ ભાષા બોલવી નહીં. પરંતુ ધર્મની મહિમાનો નાશ કરનારી નિરવધ ભાષાજ બોલવી. ભાષામિતિનો આશ્રય કરીને સંગત નામના માધુએ ચારિત્રધર્મનું રક્ષણ કર્યું હતું. તેજ પ્રમાણે યતનાથી ભાષા બોલવી.

સંગત મુનિની કથા.

કોણ એક નગરને તેના શસ્ત્રધારી શત્રુઓએ આવીને ચાંતરૂદ્ધથી ફેંધું. તે વખતે તે નગરમાં સર્વ સગથી રહિત સંગત મોસંતો

એક મુનિ પણ હતા. તેણે વિચાર કર્યો કે - “નગરના સર્વ માણસો અહીં
જ રહેવાના, કારણકે તેઓ ધન, ધાન્ય, પગુ, શ્રી, પુત્ર વિગેરેના
સ્નેહબંધથી બંધાયેલા છે. આકે કર્મના બંધનને લીધે સર્વ જીવો
આ અપાર સંસારમાં વસેલા છે. પરંતુ હું તો એકલો છું, વાયુની જેમ
મારી ગતિ અપ્રતિબદ્ધ છે, તેથી મારે આ ક્લેશકારક રોધમાં રહેવું
યુક્ત નથી.” એમ વિચારી અવસર પામી ભવરૂપી કીરાગૃહની જેવા
જે નગરમાંથી શીઘ્રપણે તે મુનિ એકલા જ બહાર નીકળી ગયા. તે
વખતે શત્રુરાજના ભયંકર વીરોએ મુનિને ચાતરફથી ઘેરી લીધા, અને
તેઓ તેને પોતાના રાજ પાસે લઈ ગયા. રાજાએ તેને પૂછ્યું કે—
“હિ યોગીંદ્ર! આ નગરમાં સૈન્ય કેટલું છે?” તે સાંભળી ભાષાસમિતિમાં
નિપુણતાવાળા મુનિએ વિચાર્યું કે—“આ કિલ્લામાં સૈન્ય
નથી એમ જો હું કહું તો આ લોકો સજ્જ થઈને મોટું યુદ્ધ
કરશે, અને તેથી કરીને ક્ષણવારમાં હજારો મનુષ્યોનો સંહાર થશે.
અને જો કદાચ આ કિલ્લામાં સૈન્ય થયું છે, એમ કહું તો આ
સૈન્ય અહીંથી ચાલ્યું જાય, અને તેથી કરીને આ સેના જ્યાં જ્યાં
જશે ત્યાં ત્યાં પૃથ્વીકાય, અપ્પકાય, અગ્નિકાય વિગેરે પટ્કાય જીવનો
વિનાશ કરવામાં દાવાનળ રૂપ થશે.” આ પ્રમાણે વિચારીને તે
મુનીશ્વરે જીવહિસાનાં કારણરૂપ બંનેમાંથી એકે વચન કહ્યું નહીં.
કહ્યું છે કે—“હાસ્યથી, ક્રોધથી કે લોભ વિગેરેથી અસત્ય વચન બોલવું
નહીં, પરંતુ જે જીવને હિતકારક હોય તેવું સત્ય બોલવું.” પત્રી
યાદાદ રૂપી સૂર્યવડે જેવું હૃદય પ્રકાશમય હતું એવા તે વિચાર-
ચતુર મુનીશ્વર એક ગાથા બોલ્યા. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—
“સાધુ પોતાના કાન વડે બધું સાંભળે છે અને નેત્ર વડે બધું
જુએ છે, પરંતુ તે સર્વ કહેવાને યોગ્ય હોતું નથી.” તે મુનિને
અનેક લોકોએ વારંવાર પૂછ્યું તો પણ મુનિ તો તેજ ગાથા બોલતા
હતા. “અહો! તેની ચતુરાઈ!” તે સાંભળી લોકો બોલ્યા કે—
“આ સાધુ પાકરૂપી ગ્રહથી ઘેરો થયેવો જણાય છે.” એમ ધારી
તે રાજપુરોએ તે મુનિને મૂકી દીધા. આ પ્રમાણે ભાષાસમિતિવાળા

મુનિએ ધર્મની આરાધના કરી. તેને ભાષાસમિતિ પાળવામાં અત્યંત ઠોતુક હતું.

જિનેશ્વરની આજ્ઞાને બાળુનારા અને ચરિત્રતું સેવત કરનારા મુનીશ્વરોએ તથા પૌષધધારી શ્રાવકોએ નિરંતર ભાષાસમિતિ મેળવા યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે સંગત મુનિની જેમ ભાષાસમિતિ પાળવામાં નિરંતર મન રાખવું, કે જેથી શુદ્ધ આચારતું પાત્રન થાય અને તેથી કરીને અનુકંમે મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય.

ઇતિ શ્રી તપાગચરણી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રી ઇન્દ્રહંસ ગણિએ રચેલી શ્રી ઉપદેશ કલ્પવલ્લી નામથી ટીકાને વિષે ચોથી શાખામાં ભાષા સમિતિના વિષય ઉપર સંગત નામના મહામુનિના વર્ણન નામનો ઓગણત્રીશમો પદ્યસમ્પત્ત થયો.

પદ્યસવ ૩૦ મો.

જેમના કેવળજ્ઞાન રૂપી સૂર્યના પ્રકાશથી આ લોકમાં સર્વ પદાર્થો પ્રકાશિત થયા છે તે પદ્મનાભ વિગેરે જિનેશ્વરો તમારા અજ્ઞાનનો નાશ કરો.

ભાષાતું સ્વરૂપ કહ્યા પછી હવે જીવકરણ નામનું ત્રીશમું દાર કહે છે—

‘ જીવકરુણા ય ’ તિ

એકેન્દ્રિયાદિક સર્વ જીવો પર કરુણા કરવી. જે શબ્દનો ઉત્તર અર્થ છે. શ્રી જિનેશ્વરની આજ્ઞાના આરાધક ઉત્તમ શ્રાવકોએ જીવદયા પાળવી.

વિસ્તરાર્થ—જિનાજ્ઞામાં નિયુજાનાને લીધે એકેન્દ્રિયાદિ પાંચ પ્રકારના જીવો છે એમ જાણવું. પાંડિત્યે તેમાં પાંચ પ્રકારના એકેન્દ્રિય જાણવા. તે આ પ્રમાણે—૫૧ ટીકાય, અપ્કાય, અગ્નિકાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય. તે દરેકના સૂક્ષ્મ અને ગ્રાહક એવા જીવો

લેદો છે. વિદ્યેન્દ્રિય એટલે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુર્દ્રિય પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બંને લેદવાળા છે. મનુષ્ય, દેવ, તિર્યચ અને નારકી એ પંચેન્દ્રિય છે. આ રીતે ચારે ગતિમાં રહેલા છવે તત્ત્વજ્ઞાનીએ હલુવા યોગ્ય નથી. શ્રાવકોએ સર્વદા સર્વ છવે ઉપર મિત્રભાવ, રાજ્યો, ભ્રેષ્ઠો, કારણ કે તે વિના કરેલો સર્વ ધર્મ નિષ્ફળ છે.

મિથ્યાદૃષ્ટિઓએ હિ સાદિકથી મલિન થયેલો ધર્મ કહ્યો છે, તે ભવભ્રમણનું કારણ હોવાથી ધર્મ જ નથી એમ બાલુવું. 'જે દેવ પણ રાગદ્વેષથી યુક્ત હોય, શુર પણ બ્રહ્મચર્ય રહિત હોય અને ધર્મ પણ દયાહીન હોય તો એકની વાત છે કે આ જગત નષ્ટ થયું.' સુવર્ણ, ગાય અને ભૂમિ વિગેરેના દાતાર તો પૃથ્વીપર સુલભ છે, પરંતુ માણીને અભ્યદાન આપનાર પુરુષ આ જગતમાં દુલભ છે. તેથી કરીને આર્યજનોએ પ્રયત્નથી છકાયની રક્ષામાં જ યત્ન કર્યો. એક જ નિયમરૂપી વૃક્ષ આજ્ઞા પ્રમાણે ખાજ્યો હોય તો તે અત્યંત ફળીભૂત થાય છે. કલ્પવૃક્ષીના જેવી કરણા પ્રાણીઓને તત્કાળ વનપાળની જેમ સામ્રાજ્યની સંપત્તિ આપે છે. તેની કથા આ પ્રમાણે—

વનપાળની કથા.

કોઈ એક ગામમાં એક જનપાલ (માળી) રહેતો હતો, તેણે ખેતે જ ઉદ્યાનમાં લતા, કુંદ અને પુષ્પાદિકના વૃક્ષો વાળ્યા હતા, તેથી તે હંમેશાં ઉદ્ભવત યદને તે વાડીને પાણી પાતો હતો, - અને તેથી તે વાડી યોગ્ય કાળે અનેક પુષ્પ ફળાદિકથી ફળતી હતી, તેના પુષ્પ ફળાદિક બેચીને તે ઘણું ધન પામતો હતો. આ ઉપરથી તે વનપાલ વિશેષ મુખી થયો.

એકદા વાડીને પાણી પાછું તે વનપાલ વાડીમાં જ ફરવા લાગ્યો. તેવામાં તેણે અદ્ય જળવાળી નીકમાં નાનાં નાનાં પાંચ માછલાઓ જોયાં, તે જોઈ તેણે વિચાર કર્યો કે—“આટલું જગ સુકાઈ જવાથી તત્કાળ આ છવે મરી જશે” એમ નિચારી દયા આવવાથી તેણે તે

જણાવ્યું કે—“ હું રાજાનું હો, કીડાનું કૌતુક છોડી દે, શત્રુનું
 ચેતન્ય નગરને વીંટીને પડ્યું છે, આખું નગર ભયભીત થઈ છે, માટે
 હું નરેન્દ્ર ! રાજ્યની રક્ષા કરો. ” આ પ્રમાણે તેમના કદાચ છતાં ભ-
 યરહિત થયેલો રાજા કીડામાં જ મગ્ન રહ્યો. ત્યારે તેની રાણીએ
 તેને કહ્યું કે—“ હું સ્વામી ! આ રાજ્ય હુમલાં જતું રહેશે, માટે
 ઉદ્યમ કરો, આગમનો ત્યાગ કરો, નહીંતો આપણને હાનિ થશે
 અને લોકોમાં હાસ્ય થશે. ” આ પ્રમાણે તેના કદાચ છતાં પણ રાજાના
 મનમાં જરા પણ ભય લાગ્યો નહીં તેમજ કાંઈ યત્ન પણ કર્યો નહિ.
 ઉદાત્ત તે બોલ્યો કે—“ તે વટવૃક્ષ પર રહેલા પાંચ યક્ષો આપે છે
 અને હરણ કરે છે. હું પ્રિયા ! પાસા નાંખ. જે થવાનું હશે તે થશે. ”
 આ પ્રમાણે રાજા બોલ્યો કે તરતજ ચિત્રશાળામાં ચિત્રેલા હાથીઓ,
 घोडाઓ અને સૈનિકો શસ્ત્રસંહિત ઉભા થયા, અને તેઓ દેવના પ્ર-
 ભાવથી શત્રુઓ સાથે ચોતરફ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા, તેથી ત્રાસ પામીને
 શત્રુઓ નાશી ગયા, તે જોઈ લોકો આશ્ચર્ય પામી ભયરહિત થયા.
 પછી તે યક્ષોએ પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરી રાજાને કહ્યું કે—“ હું
 મહારાજ ! મનમાં નિશ્ચિંત થઈને તું ભોગ ભોગવ. અમે તારા રાજ્ય-
 માં ઉત્પન્ન થતાં દુઃખનું નિવારણ કરવા તૈયાર છીએ. પૂર્વ ભવમાં
 અમે મત્સ્ય હતા, તે વખતે તેં અમને અવિતદાન આપ્યું હતું, તેથી
 અમે સર્વદા તારા દાસ છીએ. જો કદાચ તારા પર કોઈ પણ વક્ર
 દ્રષ્ટિ કરશે, તો તેના અમે સો કંકડા કરી નાંખશું. ” આ પ્રમાણે કહીને
 જોઓએ પોતાનું પરાક્રમ સાક્ષાત્પણે દેખાડ્યું છે એવા તે યક્ષો
 અદૃશ્ય થયા. તે જોઈ તેના સેવકો અને લોકો સર્વે અમત્કાર પામ્યા,
 અને બોલ્યા કે—“ અહો ! પાંચજીવની રક્ષાનું કેટલું મોટું
 પુરુષ ! કે જેને લીધે દેવતાઓ પણ સાંનિધ્ય કરે છે ! ” એમ બોલતા અનેક
 લોકો પ્રત્યક્ષ રૂપે જોવાથી અવદયા પાળવામાં આદરવાળા થયા. પછી
 તે રાજા ભોગમુખના સાગર જેવા દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.
 “ પ્રાણીની રક્ષાથી દયા પુરૂષો ભવસાગર નથી તર્યા ? ” હું ભવ્ય છું !

આ પ્રમાણે જીવહયા પાળવામાં નિરંતર ચત્ન કરવો. હયા પાળવાથી આરામિકની જેમ મનુષ્યોને રાજ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ઇતી શ્રી તપગચ્છપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસ ગણિના ગિધ્ય વાચકે દ્ર શ્રીઈદ્રહંસ ગણિએ રચેલી શ્રી-ઉપદેશ કલ્પવલ્લી નામની ટીકાને વિષે ચોથી શાખામાં જીવહયા નામના શ્રાવકના કૃત્ય ઉપર આરામિકના વર્ણન નામનો ત્રીશમો પદ્યવ સમાપ્ત થયો.

પદ્યવ ૩૧ મો.

છાનુ પ્રાસાદોમાં ગિરાજમાન મૂળનાયક જિનેશ્વરો કે જે શાશ્વતા વિહુરમાન છે તેમને મારો નમસ્કાર છે

જીવહયાની પ્રરૂપણ કયાં પત્રી હવે સાધર્મિક જનતા સંગ નામનું એકત્રીશમું દ્વાર કહે છે.-

‘ધર્મિયજણસંસગો’ તિ

ધાર્મિક જનોનો સંસગ-સંગ ધર્મને ઇચ્છનારા પુરૂષરત્નોએ સદા કરવા લાયક છે.

વિસ્તારાર્થ—જેઓ ધર્મ કયા કરતા હોય, જિનેશ્વરનો કહેલો ધર્મ જાણતા હોય, શુદ્ધ ધર્મનો ઉપદેશ કરતા હોય અને પરાંપ-કાર કરવામાં તત્પર હોય તેઓ ધાર્મિક કહેવાય છે. લબ્ય જનોએ તેમનો નિરંતર સંગ કરવો, તેમની સંગતિને લીધે ધર્મરંગ પ્રાપ્ત થવો દુર્લભ નથી. જેને જેવો સંગ હોય તેને તેવાજ ગુણ અને દોષની પ્રાપ્તિ થાય છે, મેઘનુ જળ સમુદ્રના સગથી ખાડું થાય છે, અને શેરડીના સંગથી મધુર થાય છે. થોડો પણુ કુસંગ સર્વને દોષનું કારણ થાય છે, જેમકે ઉજ્જવળ વસ્ત્ર ઉપર મેયનો એક પણુ ણિંદુ દોષને ઉત્પન્ન કરે છે. લબ્ય જીવોને કુસંગતિ દોષને માટે અને સુસંગતિ ગુણને માટે થાય છે, તે ઉપર હાથીનું દર્શન છે.

હાથીની કથા.

આ ભરતચેત્રમાં સ્થિતિપ્રલિબ્ધિત નામે નગર છે. તેમાં જિત-
શત્રુ નામે શ્રેષ્ઠ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એકદા શરદઋતુ આવી,
આકાશ વાદળારહિત થયું અને માર્ગ દાદવરહિત થયા. ત્યારે રાજા
દિગ્વિજય કરવા નીકળ્યો. ગણવાન ચતુર મ સૈન્યથી સેવાતો તે રાજા
પટ્ટહસ્તી પર આરૂઢ થઈ શીઘ્રપણે શત્રુના નગરે પહોંચ્યો. તે જોઈ
શત્રુ રાજા નગર બંધ કરીને અંદર રહ્યો, અને કિલ્લો દુર્ગમ હોવાથી
લોકો મુખે કીડા કરવા લાગ્યા. રાજાએ કિલ્લો ભાંગવાની ઇચ્છાથી
પટ્ટહસ્તીને આગળ કયો, પરંતુ તે હસ્તી કંઈપણ ઉત્સાહ કરતો ન
હોતો. “હસ્તી પ્રેમાં છતાં પણ દુર્ગને ભાંગતો નથી, તેથી તે આવું
કેમ થયો ?” એમ રાજાએ મંત્રીને પૂછ્યું. ત્યારે બુદ્ધિમાન સાગર
સમાન મંત્રીશ્વરે હસ્તીની સંભાળ રાખનાર મહાવ્રતને પૂછ્યું કે—
“આ હાથી ક્યાં બંધાય છે ?” તે બોલ્યો કે—“હું મંત્રીશ્વર ! આ
હાથી સાધુના ઉપાશ્રયની નજીક બાંધવામાં આવે છે.” તે સાંભળી
બુદ્ધિમાન મંત્રીએ વિચાર કર્યો કે—“ઉપાશ્રયમાં ‘સાધુઓ’ નિરંતર
નિઃસીમ ઉપશમરસના સાગર જેવા સર્વજનાં કહેતાં શાઓનો અ-
ભ્યાસ કરે છે, મુનીશ્વરો ધર્માર્થી મનુષ્યોને દેશવિરતિ અને સર્વ-
વિરતિ નામનો ઉત્તમ ધર્મોપદેશ સંભળાવે છે, લાવસ્તવપૂર્વક ‘દ્ર-
વ્યસ્તવનું આરાધન કરવું એમ શ્રાવકોની પાસે યથાર્થ વર્ણન કરે છે, મુનિઓ,
પ્રતિક્રમણાદક ક્રિયાઓ કરે છે, અને સ્વર્ગ તથા મોક્ષને
આપનાર કાર્યોત્સર્ગને પણ કરે છે. તેમને જોઈને બીજા પ્રાણીઓ પ્રભુ
શાંત અને દાંત ધાય છે, તેથી આ હાથી પણ સેત્રી અવસ્થા પામ્યો
છે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી મંત્રીએ રાજાને નિવેદન કરી સૈન્ય
પાછું વાળ્યું. દારણ કે મંત્રીઓ અસરતે બહુનારાજ હોય છે.” ત્યાં
રખી મંત્રીશ્વરના કહેવાથી, મહાવ્રત તે હાથીને ત્રસાઈવાલો મારે
બાંધવા લાગ્યો. ત્યાં નિરંતર નિર્દય કસાઈઓ અને કાશુકીઓ મધ્ય

કરતા હતા, તેમના કાપેલા શરીરમાંથી લોહીના પ્રવાહો વહેતા હતા. પશુઓના છેદવાથી ઉત્પન્ન થતા ભયંકર શબ્દો પ્રસરવાથી સર્વે શિયાઓ આકુંદમય થતી હતી. મહા રોદ્ર કર્મવાણું તે સ્થાન જોઇ હાથીનો શાંતરસ નષ્ટ થયો, અને તે આર્ત રોદ્રધ્યાનથી ભરપૂર થયો. તેથી તેનામાં ગુણને સ્થાને દોષનો પ્રવેશ થયો; કાગળ કે મહાત્માઓ દૂર થાય ત્યારે હુજનો તો સહેજે પ્રવેશ કરે છે અને તેમનો બિલ્કારો વૃદ્ધિ પામે છે.

કેટલાક દિવસ ગયા પછી મંત્રીએ હાથીને મહાન્મત્ત થયેલો જોઈ મનમાં વિચાર્યું કે-“હાથીના શરીરમાંથી શાંતરસ નષ્ટ થયો છે.” એમ વિચારી મંત્રીએ રાજાને જણાવ્યું કે-“હિ રાજા! હવે હાથી મૃત્યુ થયેલો છે.” તે સાંભળી રાજા ચમત્કાર પામ્યો; અને બોલ્યો કે-“અંદો! મંત્રીની કેમી બુદ્ધિ છે કે જેણે નાશ પામેલાં હાથીના દૂર પરિશ્રામ પાછા સોંધ્યા? મહી રાજાએ બુદ્ધિના નિધાનરૂપ મંત્રીનો વિશેષ પ્રકારની પહેરામણી વડે સત્કાર કર્યો. “જેને બુદ્ધિનું ઘણ છે તેને લક્ષ્મીનું અને સર્વ પ્રકારનું ઘણ છે.”

પછી મંત્રી સહિત રાજાએ તે હાથીને અત્રેસર કરી અતુરંગ સેનાવડે જઈ શત્રુનો કિલ્લો ઘેરી લીધો. તે જોઈ વિષમ દુર્ગમાં પેસીને શત્રુઓ વિચાર કરવા લાગ્યા કે-“પ્રથમની જેમ આ વખત પણ રાજા ભગ્નબળ થઈને પોતાની મેજેજ પાછો જશે.” અહીં રાજાએ હાથીને કિલ્લો તોડવાની પ્રેરણા કરી, એટલે ગંડસ્થળમાંથી મદને ઝરતા તે હાથીએ કિલ્લાના લોઢામય દરવાજાનાં બારણાં ભાંગી નાંખ્યા અને દુર્ગના સેંકડો કંકડા કરી નાંખ્યા; એટલે કેટલાક શત્રુઓ મરણ પામ્યા અને કેટલાક નાશી ગયા. રાજાએ પશુઓના હાથી, ઘોડા અને ખાનનો વિગેરે સર્વ અહણ કર્યું, અને પશુઓના પ્રણયી ઉત્પન્ન થયેલી વિનયલક્ષ્મી અંગીકાર કરી. તે રાજાની દીર્ઘ કસ્તુરીના સુગંધની જેમ સર્વત્ર પ્રસરી. પછી તે રાજા પોતાના નગરમાં આવી રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યો.

આ હાથીને પ્રથમ ગુણવંત સાધુઓના સ્થાનનો સંગ થવાથી ઉત્કટ શાંતરસ પ્રાપ્ત થયો. હતો, અને પછીથી કસાઇખાના પાસે પાંધવાથી તેને અશુભ પરિણામ પ્રાપ્ત થયો. આ પ્રકારે કુસંગનું અને સત્-સંગનું ફળ જોઇને વિચક્ષણ પુરુષો કુસંગનો ત્યાગ કરી સુસંગને જ સેવે છે. હે બુદ્ધિમાન લાભો! આ કથા સાંભળીને તમે પણ સાત વ્યસનને સેવનારા, ધર્મનો લોપ કરવામાં તત્પર અને પ્રમાદી એવા અધર્મી જનોની સંગતિનો ત્યાગ કરો, કેમકે તેવી સંગતિથી અંતઃકરણમાં રહેલા ધર્મનો નાશ થાય છે. “કાદવવાળા જળવડે સ્નાન કરવાથી શરીરની પવિત્રતા શી રીતે થાય ?” શ્રાવકોએ શ્રી ક્રિતાજ્ઞાપી લતાને વિકરવર કરવામાં વર્ષાઋતુના મેઘ સમાન મુનિઓની જ સંગતિ કરવી. સુવર્ણથી મિશ્રિત કરેલા નિર્મળ જળવડે સ્નાન કરવાથી અપવિત્ર એવા કંથા મનુષ્યો પવિત્ર થતા નથી ? ગુણની ઘણી રાખનાર મનુષ્યોને ધાર્મિક જનની સંગતિ પવિત્રતાને આપનારી કેમ ન થાય ? આ પ્રમાણે હાથીનું દ્રષ્ટાંત જાણીને બુદ્ધિમાન જનોએ ધાર્મિક મનુષ્યોનો સંગ કરવામાં જ પોતાની બુદ્ધિ રાખવી. તેમ કરવાથી ધર્મ અને અનુક્રમે મોક્ષ પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

ઇતિ શ્રી તપગચ્છાપી આકાશમાં સૂર્ય સમીપ મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રી ઇન્દ્રહંસ ગણિએ રચેલી શ્રી ઉપદેશ કટપવદ્ધી નામની ટીકાને વિષે થોડી શાખામાં ધાર્મિક જનના સંગની વિધિને જાણનાર હાથીના ઉદાહરણવાળો એકત્રીશમો પદ્ધત્વ સમાપ્ત થયો.

પદ્ધત્વ રૂર મો.

જોઓના પાંચે કલ્યાણકો લોકોત્તર મહોત્સવમય હોય છે, તેવા કથાયનો નાશ કરનારા જિનેશ્વરો લગ્ય પ્રાણીઓએ નિર્ગતર ધ્યાન કરવા પોષ્ય છે.

શ્રાવકોનું ધાર્મિક જનના સંસર્ગરૂપ કાર્ય કહીને હવે કરણદમન નામનું બીજીયું દ્વાર કહે છે—

જરણદમો'તિ

કરણ અટલ પાંચ ઇંદ્રિયો તેમનો દમ એટલે જય કરવો તે આવકોનું કૃત્ય છે.

વિસ્તાર્ય—પાંચ ઇંદ્રિયો નિરંત અધની જેવી અપજ છે અને પંડિતોને પણ ઉત્સુકતા કરનાર હોવાથી દમન કરવી મુશ્કેલ છે. તેથી કરીને પંડિતોએ અયોગ્ય સ્થાને પ્રવર્તતી પોતાની પાંચે ઇંદ્રિયોનો નિરોધ કરવો યોગ્ય છે. હે જીવ ! જો તારે આત્મહિતની ઇચ્છા હોય તો રાગ ઉત્પન્ન કરે તેવાં ગીતો સાંભળવામાં અને પોતાના શુણ્ણુ દીર્ઘ આંભળવામાં તું તારા કન પ્રવર્તાવીશ નહીં. હે આત્મા ! શ્રી વિગેરેનું રૂપ જોવામાં તું તારા નેત્રોને પ્રવર્તાવીશ નહીં; કેમકે તેના સંગથી તું ગિર્ભંગ છતાં તારામાં મહિનતા ઉત્પન્ન થશે. હે જીવ ! જો તું સરસ આહારના લંપટપણાને ત્યાગ કરવામાં કુશળ થાય તો સર્વ ઇંદ્રિયોનો વિજય થઈ શકે તેમ છે. જેની નાસિકા દુર્ગંધના સ્વાગથી અને સુગંધના ગ્રહણથી, તુષ્માન ન થતી હોય તે પુરૂષ પણ શુભ છે. જેની સ્પર્શદ્રિય અતિ કેમળ વસ્તુના સ્પર્શની ઇચ્છાવાળી ન થતી હોય તે પુરૂષરત્ન પ્રશંસા કરવા લાયક છે. આ પાંચે ઇંદ્રિયો વિષયોથી નિવૃત્ત થઈ હોય તો તે મનુષ્યોને ઉત્તમ ક્ષણ આપનારી થાય છે; તેથી કરીને જેમ તેઓ મહાક્ષણ આપનારી થાય તેમ તેઓની પ્રવૃત્તિ કરવી. આગમ અને નિગમનાં શાસ્ત્રો જેના કર્ણગોચર થયાં હોય તે શ્રદ્ધાળુ અને ઉત્તમ બુદ્ધિમાન પુરૂષ લોકોત્તર પદ્ધતિને પામે છે. જેઓએ અરિહંતની મૂર્તિ, સાધુઓ અને શ્રાવકોને જોયા હોય તે નેત્રોજ પવિત્ર છે. મધ્યાથમણે આગમ અને નિગમના વચનનો રસ નિવેદન કરવાથી કોઈક પુરૂષનીજ જીવિ સદ્ગ થાય છે. જેની પ્રવૃત્તિના બળથી જ પોતાના આત્માને ધન્ય માનતા શ્રાવકો અરિહંતની મૂર્તિ ઉપર પુષ્પાદિક અને સુગંધી દ્રવ્યો સ્થાપન કરે છે. સ્પર્શદ્રિયને જેના સ્પર્શ સુખકારક લાગતો હોય એવા વસ્ત્રાદિકવડે બુદ્ધિમાન પુરૂષ આગમ અને નિગમના શ્રવણની પૂજા કરે છે. સંસાર

ઉપાર્જન કરવાના બેટલા-હેતુઓ છે, તેટલાજ હેતુઓ પરિભ્રાણના વિશેષથી મોક્ષપ્રાપ્તિના પણ છે. આ પ્રમાણે વિચારીને વિદ્વાનોએ ઇંદ્રિયોનો જય કરવો, કે જેથી મુંદરીની જેમ મોક્ષ મુવલ થાય.

મુંદરીની કથા.

આ અવસર્પિણીને વિષે સાત કુલકર પુરૂષો થયા હતા. તેમાં છેલ્લા નાલી નામના કુલકર રાજા થયા છે, તેને મરૂદેવા નામની પત્ની હતી. તેની કુક્ષિમા અનંત પરાક્રમવાળા ઋષ્યસ નામના પહેલા જિનેશ્વર ઉતર્યા હતા. તે મુમંગલા અને મુનંદાને પરણ્યા હતા. તે વખતે ઇંદ્ર અને ઇંદ્રાણીઓએ પ્રીતિથી દેવદેવીઓ મહિત મોટો ઉત્સવ કર્યો હતો. તે ઋષ્યસદેવને સો પુત્રો થયા હતા. “હે પુત્ર ! તું સો શાળાએ કરીને વિસ્તારવાળો થા.” એ પ્રમાણે દુનિયામાં માતાઓ પુત્રને જે આશીર્વાદ આપે છે. તે આ ઋષ્યસદેવને ફળીખૂત થયો હતો. મુમંગલાએ પ્રાદી અને ભરતરૂપ યુગલને જન્મ આપ્યો. તથા મુનંદાએ મુંદરી અને બાહુમળી નામના યુગલને જન્મ આપ્યો. કહ્યું છે કે-“મુમંગલા દેવીથી ભરત અને પ્રાદી નામનું યુગલ થયું, તથા મુનંદા દેવીથી બાહુમળી અને મુંદરી ઉત્પન્ન થયા. તેમજ મુમંગલાએ બીજા ઓગણપચાસ પુત્રોના યુગલ પ્રસવ્યા.” ત્રાશી લાખ પૂર્વ મુધી પદોપકારી જિનેશ્વરે રાજ્ય લોગવી લોકમાં સો પ્રકારનાં શિશુ પ્રગટ કર્યાં. ઇંદ્રવાકુ કુળની ઉત્પત્તિ કરનાર તે ઋષ્યસદેવ સ્વામી આ ભરતશ્લેષમા પહેલા પૃથ્વીપતિ, પહેલો તીર્થંકર અને પહેલા લિશ્તુક થયા. તેમણે જમણા હાથવડે પ્રાદીને લીપી શીખવી અને ડાળા હાથવડે મુંદરીને ગણિતકળા શીખવી. પછી સાંવત્સરિક દ્વાનરૂપી જળવડે પૃથ્વીરૂપી ધમને તૃપ્ત કરી સમતાવાનમંદ્રેષ અને સર્વ આશીર્વાદોના શુરૂ એના તેમણે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. અનુક્રમે પરીપકોરૂપી સૈન્યને છતી તથા કર્મેરૂપી યત્રઓને હાડી તેમણે કેવળજ્ઞાન લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી.

એક તરફથી સ્વામીના કેવળજ્ઞાનના સમાચાર તથા બીજી તરફથી આયુધશાળામાં ચક્રરત્નની ઉત્પત્તિના સમાચાર સાંભળી ભરતે

વિચાર્યું કે-“હું ચક્રરત્નનો મહોત્સવ કરું.” એમ વિચારતાં જ કાશ્ય-
વારમાં કાંઈક સ્મરણ કરી ચક્રના મહોત્સવનો ત્યાગ કરી ભરતરાજાએ
કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ કરવા આનંદયુક્ત મન કર્યું. ભરત રાજાને પુત્ર-
રીક વિગેરે સવા કરોડ પુત્રો હતા, અને બાહુબળીને અવાલાખ પુત્રો
હતા. ઇંદ્ર, ઉષેંદ્ર વિગેરે દેવોથી સેવાતા જિનેશ્વરનું સમવસરણ
થયેલું સાંભળી ભરત રાજા કુટુંબ અને મહેદેવામાતા સહિત પ્રભુને
નમસ્કાર કરવા ગયો. અમોઘ વચનમાવા સ્વામીએ સમવસરણની
ભૂમિમાં મેઘની જેમ ઉપદેશરૂપી અમૃતની વૃષ્ટિ કરી. ભવ્ય પ્રાણી-
ઓના હૃદયનો મળ દૂર કર્યો. તે વખતે પુત્રરીક વિગેરે ચોરાશી ગણ-
ધરો થયા, તેમણે જિનેશ્વર પાસેથી ત્રિપદી પામીને ક્ષણવારમાં ક્ષાંદ-
શાંતી રચી. ભગવાનની પહેલી દેશનામાં ભરતના પાંચસો પુત્રોએ
તથા સાતસો પૌત્રોએ ભગવાન પાસે દીક્ષા લીધી. પ્લાહીએ
પણ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. અને મુંદરી પણ મન ગ્રહણ કરવા ઇચ્છતી
હતી, પરંતુ “આ ઓરતન થશે” એમ ધારીને ભરતે તેને મતનો
નિષેધ કર્યો. પછી જિનાધીશને નમસ્કાર કરી ભરત રાજા વિનીતા
નગરીમાં આવ્યા, અને ચક્રરત્નનો ઉત્સવ કરી તેને આગળ કરીને
દિગ્વિજય કરવા ચાલ્યા.

અહીં અલંગ વૈરાગ્ય રંગથી મુંદરીનું મન રંગાયેલું હતું અને
તત્ત્વનાજ્ઞાનથી તેના મનના શુભ પરિભાણ દઢ હતા, તેથી તેણે (સં-
ચાર્ય) કે-“આ વિષયના લોગો વિનશ્વર છે, સંસારસમુદ્ર દુસ્તર
છે અને જે સ્ત્રીરત્ન થાય તે અવશ્ય છઠ્ઠી નરકમાં જ જાય છે.”
આ પ્રમાણે વિચારી તે મૃગલોચના, તત્ત્વને જાણનારી અને સર્વજ્ઞની
આજ્ઞાને પાળનારી મુંદરી આંગ્રેલ નામનું ઉત્તમ તપ નિરંતર કરવા
લાગી. વિરક્ત થયેલી તેણે સાડ હજાર વર્ષ મુધી વિરસ અન્ન ખાઈને
સર્વ લોકને વિસ્મય કરનાર ઉગ્ર તપ કર્યું. સ્પૃહા સહિત થયેલી મુંદ-
રીની આવી તપશ્ચર્યા સાંભળી કયો માણસ મનમાં આશ્ચર્ય ન પામે ?

છખંડ ભરતજેત્રની વિજયલક્ષ્મીને ધારણ કરી ભુવનરૂપી વૃક્ષથી
ઉત્પન્ન થયેલા ગુણોરૂપી પુષ્પોથી શોભતા ભરતચક્રી પોતાની વિનીતા

નગરીમાં આવ્યા. આ અવસર્પિણીમાં ભરત પ્રથમ ચક્રવર્તી થયા. તેણે પ્રથમ નિગમની ઉત્પત્તિ કરી એમ શાસ્ત્રમાં સંભળાય છે. તે નિગમ પાંચમા આરાના અંત સુધી આ પૃથ્વીપર રહેશે.

વિનીતા નગરીમાં આવીને ચક્રીએ સુંદરીને તેવા પ્રકારના તપથી શુદ્ધ શરીરવાળી બેઠ ક્રોધથી પોતાના સેવકોને કહ્યું કે—“આ સુંદરી-તું શરીર આટલું બધું શુદ્ધ કેમ થયું છે ? શું મારા કોશમાં ધન નથી ? કે કોશમાં ધાન્ય નથી ? કે સ્સોઈ કરનાર માણસો કોઈ ન હોતા ? કે તેની સેવા કરનાર તેવા સેવકો નથી ? કે જેથી આનું શરીર અતિ કૃશ થયેલું દેખાય છે ? અથવા કૃશ થવાનો બીજો કોઈ હેતુ છે ? હો માણસો ! સત્ય બોલો. ” તે સાંભળી માણસો બોલ્યા : “ હે સ્વામી ! અહીં આપના ઘરમાં મોઢે માગ્યું લોજન મળે છે અને શરીરને ગમે તેવાં વસ્ત્રો પણ છે. આપ સ્વામીના રાજ્યમાં સર્વ વસ્તુ સુલભ જ છે. અમે તો માનીએ છીએ કે આ તો મનુષ્યોને કળહાયક કંઠપવૃક્ષ જ પ્રાપ્ત થયેલો છે. સ્વામીના સામ્રાજ્યરૂપી વૃક્ષની છાયાનો આશ્રય કરનાર બીજા પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ પણ અપાર લોજનાદિકનું સુખ પામે છે. પરંતુ હે સ્વામી ! સુંદરી બહેન ઉત્તમ લોગો છતાં પણ તેને વિષે નિઃસ્પૃહ થઈ તપશ્ચર્યા કરીને આવા કૃશ થયેલ છે. ” તે સાંભળી રાબાએ સુંદરીને કહ્યું કે—“ હે મૌભાગ્યની લતા ! તું લોગો ભોગવ; તેં સામાટે તપથી શરીરનું શોષણ કર્યું ? ” સુંદરી બોલી કે—“ હે મહારાજ ! માફ મન લોગમાં પ્રવર્તીતું નથી; કારણ કે વિરકતોને રસનો સ્વાદ જરા પણ પસંદ પડતો નથી. ” તે સાંભળી રાબાનું મન તેના ઉપરથી વિરક્ત થયું, તેથી તરતજ ચક્રીએ તેને મતને માટે આજ્ઞા આપી. ‘ પ્રાર્થે કરીને ઉત્તમ પુરૂષો બીજાને ધર્મ કરવામાં અંતરાય કરતા નથી. કારણ કે તેઓ તો ધર્મ સાધનના હેતુ થવા ઇચ્છે છે. ’ પછી દૃઢ પ્રતિજ્ઞાવાળી સુંદરી આનંદથી મતને પ્રહણ કરી કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગઈ.

આત્મસુખને ઇચ્છનાર પુરૂષે સ્પર્શન, રસન, શ્રાવણ, નેત્ર અને શ્રોત્ર એ પાંચે ઇન્દ્રિયોનો વિનય કરવો ચોક્કસ છે. કહ્યું છે કે—“નહીં

જીતેલા ઇંદ્રિયો પ્રાણીઓના કુળધાતને માટે, બંધને માટે અને વધને માટે થાય છે.” સુંદરીએ પોતાની ઇંદ્રિયોનો એવો વિજય કર્યો કે જેથી તેણે પોતાનો આત્મા મોક્ષમા સ્થાપન કર્યો, લાવણ્યરૂપી જળના તરંગ જેવી અને દૃઢ ધૈર્યવાળી સુંદરીની જેમ પાંડિતોએ પાંચે ઇંદ્રિયોને જીતવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

ઇતિ શ્રીતપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસ ગણિના શિષ્યવાચકેન્દ્ર શ્રીઈદ્રકંસ ગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશ કંઠપવદ્ધી નામની ટીકાને વિષે ચોથી શાખામાં ઇદ્રિદમન નામના શ્રાવકના કૃત્ય ઉપર સુંદરીના વર્ણનવાળો યત્રીશમેઃ પદસ્રવ સમાપ્ત થયેલ.

પદસ્રવ ૩૩ મો.

અહીંદ્વીપની પૃથ્વીના ભૂખણરૂપ પાંચ ભગ્ત, પાંચ ઐશવત અને પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થતા જિનેશ્વરો કે જેમનો અવતાર ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય કાળમાં પરમ પ્રકાશને કરનારો છે તેમને હું ત્રણે સંધ્યાએ નમસ્કાર કરું છું.

કરણ દમન નામનું દ્વાર કહ્યા પછી હવે ચરણ પદચામ નામનું તેત્રીશમું દ્વાર કહે છે.

‘ ચરણપરિણામો ’ તિ

બુદ્ધિમાન જનોએ ચરણ એટલે ચારિત્રને વિષે પરિણામ એટલે મનનો શુભ અધ્યવસાય કરવો.

વિસ્તરાર્થ:—અહીં ચરણ એટલે ચારિત્ર છે, અને તેને વિષે રહેલા જે પરિણામ તે મનોરથ કહેવાય છે. તે મનોરથમાં સર્વદા સત્પુરુષોએ મન રાખવું. જાણવાની ઇચ્છા અને વાંછાએ બંને અર્થમાં જિજ્ઞાસા શબ્દ વપરાય છે. તેનો છાંદસ પ્રયોગ હોવાથી તેના શબ્દ-થેનો નિર્ણય તે ઉપરથી જાણવો. તે જિજ્ઞાસા આગમ અને નિગમને

દાંત્રીમાં પંડિતોએ ગણ પ્રકારની કહેલી છે. પહેલી ધર્મજિજ્ઞાસા, ખીજી
 બ્રહ્મજિજ્ઞાસા અને ત્રીજી તત્ત્વજિજ્ઞાસા. તેમાં ધર્મના એક દેશમાં રહેલી જે
 વાંછા તે ધર્મજિજ્ઞાસા કહેવાય છે, સર્વથા ધર્મની જે વાંછા તે બ્રહ્મજિજ્ઞાસા
 કહેવાય છે, અને જ્ઞાનતત્ત્વ સંબંધી જે વાંછા તે તત્ત્વજિજ્ઞાસા
 કહેવાય છે. આ ત્રણે પ્રકારની જિજ્ઞાસાનો વારંવાર અભ્યાસ કરવો
 જોઈએ. પરંતુ જ્યાંસુધી લવબ્રમણ વિશેષ હોય છે ત્યાંસુધી દર્શનની
 જિજ્ઞાસા કદાપિ ઉત્પન્ન થતી નથી તથા મુક્તિપદ સંબંધી જિજ્ઞાસા
 પણ થતી જ નથી, તેથી પ્રાણીઓને વાંછવા યોગ્ય દર્શન કદાપિ
 પ્રાપ્ત થતું નથી. અને અભીષ્ટ એવો મોક્ષ પણ કદાપિ થતો નથી.
 તે વિષે કહ્યું છે કે—“ જિનેશ્વરે કહેલા તત્ત્વને વિષે જે રૂચિ થાય
 તે શ્રદ્ધા કહેવાય છે, તે શ્રદ્ધા કેટલાક પ્રાણીઓને સ્વભાવથી જ
 થાય છે અને કેટલાકને ગુરૂના ઉપદેશથી થાય છે. બ્યાકરણથી
 ગ્રબ્દનીર્મિત્તિ થાય છે, ગ્રબ્દ સિદ્ધ થવાથી ‘નિર્ણય’ થાય
 છે, નિશ્ચિત અર્થ થવાથી તત્ત્વનું જ્ઞાન થાય છે અને તત્ત્વજ્ઞાનથી
 મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. ” જેને મમ્યગદર્શનરૂપી રત્ન પ્રાપ્ત થયું
 હોય અને જે નિગમાગમને જાણનાર હોય તેવા પ્રાણીએ યથાસ્થિત
 શ્રાવકનો આચાર અંગીકાર કરવો. મુનિઓનો સર્વ આચાર અચાર
 અંગમાં કહેલો છે અને શ્રાવકનો સંપૂર્ણ આચાર નિર્ગમમાં કહેલો
 છે. સાધુ, શ્રાદ્ધદેવ અને શ્રાવકે પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે ગુરૂના
 મુખથી આગમ અને નિગમનાં વચનો સાંભળવા. પ્રથમ નિગમ અને
 આગમમાં કહેલો શ્રાવકનો આચાર સંપૂર્ણ રીતે જાણી પછી તત્ત્વ-
 જ્ઞાનીએ શ્રદ્ધાપૂર્વક ગુરૂની માક્ષીએ તે અંગીકાર કરવો, દ્રવ્યસ્તવ
 અને ભાવસ્તવનો સંપૂર્ણ નિર્ણય કરવાની ઇચ્છાવાળા નિપુણ પુરોએ
 નિગમ અને આગમના શાસ્ત્રો જોવા જોઈએ. વિશુદ્ધ શ્રાવકનો
 આચાર પાળતો ઉત્તમ શ્રાવક ચારિત્રના મનોરથવડે પુંડરીકની
 જેમ પોતાના આત્માને પવિત્ર કરે છે. શ્રીઆવશ્યક ચૂલ્લિમા ચારિત્રનો
 મનોરથ કરવાથી શું કળ થાય તે ઉપર પુંડરીક રાજાની કથા કહેલી
 છે. તે આ પ્રમાણે—

પુંડરીકની કથા,

મહાવિદેહની પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીના મન્ત્રકમાં મુગટરૂપ અને સર્વ સંપત્તિના સ્થાનરૂપ પુષ્કલાવતી નામે વિજય છે. માનસ સરોવરની જેવા તે વિજયમાં પુંડરીકિણી નામની પુરી છે, તેનો મધ્ય ભાગ પુણ્યરૂપી રજના પુંજથી અત્યંત વાસિત છે. તે પુરીની ચોત-ક વૃક્ષોની શ્રેણીથી શોભતું દેવના ઉદ્યાન જેવું નૃસીનીગુદમ નામનું ઉદ્યાન છે. તે પુરીમાં મહાપદ્મ નામનો રાજા પ્રજાજનોનું રંજન કરતો હતો. જિનેશ્વરની આજ્ઞારૂપી કમલિનીને વિકસ્વર કરવામાં સૂર્ય સમાન હતો. તે રાજાને જાણે ચાલતી પદ્માવતી (લક્ષ્મીદેવી) હોય એવી પદ્માવતી નામની પ્રિયા હતી. તે શુભોના યજ્ઞનારૂપ અને અગણ્ય લાવણ્યરૂપી જળની વાપીકા સમાન હતી. તેને પુંડરીક અને કંડરીક નામના બે પુત્રો થયા હતા. તેમના બાહુદંડ-અતિ યજ્ઞવાન હતા અને તેઓ રાજહસની જેમ નિરંતર ક્રીડા કરતા હતા.

એકદા તે પુરીના ઉદ્યાનમાં આકાશમાં સૂર્યની જેમ લાલું નામના મુનીશ્વર પધાર્યા. તેમને નમસ્કાર કરવા માટે મહાપદ્મ રાજા હર્ષથી પરિવાર સહિત ગયો. શુરને નમસ્કાર કરી તેમની દેશના માંલગી રાજાએ પ્રતિજ્ઞા પામવાથી પુંડરીકને રાજ્યપરે સ્થાપન કરી પોતે દીક્ષા લીધી. “લઘુકર્મી શ્રવે દુઃખમિશ્રિત મુખને ઈચ્છતા નથી.” અનુક્રમે તે રાજા પિં તપ કરી કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયા.

ફરીથી તે જ (લાલુ) મુનીશ્વર એકદા ત્યાં આવ્યા. ત્યારે પુંડરીક રાજાએ શુરના મુખથી ઉપદેશ માંલગી પ્રતિજ્ઞા પામી શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કર્યો. તેનો નાનો ભાઈ સુવરાજ વિધયોથી શુભ્ર હતો. તોપણ મુનિની વાણીરૂપી અમૃતના સિંચનથી તેનું મન યતિધર્મ પાળવામાં તત્પર થયું. તેથી તેણે શુરને કહ્યું કે—“હું મારા ભાઈની રજા લઈને ચારિત્ર ગ્રહણ કરીશ.” એમ કહી તે કંડરીક કુમાર નગરમાં ગયો. તેણે રાજાને પોતાનો મનોરથ જણાવ્યો, ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે—

“ હુંજ વૈરાગ્ય પામ્યો છું, માટે તુંજ રાજ્ય ધારણ કર. હે લઘુમંધુ ! હુંજ મત લેવા ઇચ્છું છું; માટે તું લોગ લોગવ. ” આ પ્રમાણે રાજ્યએ બે ત્રણ વાર કહ્યા છતાં તેણે વિષય પર જરા પણ મન કર્યું નહીં. ફરીથી રાજ્યએ કહ્યું કે—“ મત ગ્રહણ કરવું તે ગંગામાં સામે પુરે તરવા જેવું છે, અને ખડ્ગની ધાર ઉપર આલવા જેવું છે. તારું શરીર કોમળ છે. કહ્યું છે કે—‘ જે મતનું આચરણ કરી ઉપસર્ગો સહેવા તે ગંગાના સામે પ્રવાહે તરવા જેવું છે, મેરૂ પર્વત તાજવામાં તોળવા જેવું છે, ભયંકર અને મોટું યતનું સૈન્ય જીતવાનું છે, રાધાવેધમાં બનાવેલા ચક્ર ઉપર રહેલ લક્ષ્યરૂપ પુત્રીનું હાથું નેત્ર વીધવાનું છે. તું બાળક અને સુકુમાળ છે, મત તો બળીષ્ઠ માણસે ગ્રહણ કરવા લાયક છે, તેમાં ભાવશત્રુઓને જીતવાના છે, અને દુઃસહ પરિપ્પહો સહન કરવાના છે. ” આ પ્રમાણે રાજ્યએ કહ્યું તોપણ સંસારનું નિઃસાર પણ જાણનારા કંઠરીકે કહ્યું કે—“ હે જ્યેષ્ઠ મંધુ ! મત કાયર પુરૂષને જ ભય આપનારું છે. જે લોકો મતમાં કાયર હોય છે તેઓ જ આ લોકના વિષયોને ઇચ્છે છે, પરંતુ ધીર પુરૂષો અસાર ભોગોથી નિરંતર વૈરાગ્ય જ પામે છે. ” તે સાંભળી રાજ્ય તેને મતની અનુસા આપી, અને તેનો દીક્ષામહોત્સવ કર્યો. પછી કંઠરીક ચારિત્રને અંગીકાર કરી ઉપવાસાદિક તપમાં તત્પર થઈ સ્થવિર મુનિની પાસે એકાદશાંગી ભણી સાધુના આચારમાં નિપુણ થયો. અન્યદા તે કંઠરીક મુનિને રૂક્ષ આહારના યોગથી શેલક આચાર્યની જેમ દાહજવર લાગુ પડ્યો. “ કર્મની ગતિ વિષમ છે. ”

એકદાગુરૂ તે રાજર્ષિ વિગેરે સાધુઓ સહિત પુંડરીકિણી નગરીએ પધાર્યા અને ત્રિવિધ વૃક્ષોથી શોભિત ઉદ્યાનમાં રહ્યા. તે જાણી રાજ્યએ તે મુનિઓને પોતાની યાનશાળામાં લાવીને રાખ્યા, અને વૈદ્યો પાસે પોતાના ભાઈની ચિકિત્સા કરાવી. પ્રામુક ઔષધ અને આહારના યોગથી તેનો વ્યાધિ નાશ પામ્યો, અને રસવાળો આહાર લેવાથી તત્કાળ તેનું શરીર બળિષ્ઠ થયું. તે રાજર્ષિના શરીરને સાંડું થયું

એટલે તેની સાથે રહેલા સ્થવિર સાધુઓએ તેને લઇને અન્યત્ર
વિહાર કર્યો.

એકદા કંડરીક રાજર્ષિ વ્રતના પગિણામથી લગ્ન થઇ એકલા પુડરી-
કિણી આગ્યા. તે માલગી ગત તેની પામે આખ્યો ખીન્ત માધુ રહિત અને
લગ્ન વ્રતના મનવાળા તમને જોડે રાત્રીએ નમસ્કાર કર્યો, અને
હર્ષથી તે રાજર્ષિના ગુણોની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો કે—“હિ મુનિ!
અતઃપુર સહિત આવા મોટા રાજ્યમા પણ તમે સ્પૃહા રહિત છો,
તેથી તમને ધન્ય છે.” તે માલગી તે મુનિ કાંઈપણ બોલ્યા
નહીં, ત્યારે રાત્રીએ તેને પૂછ્યું કે—“શુ લોગને માટે તમને ઇચ્છા
થઈ છે?” ત્યારે મુનિએ હા કહી તે માલગી વિરક્ત બુદ્ધિવાળા
રાત્રીએ પોતાના મત્રીઓને બોલાવી કંડરીકનો આનંદથી રાજ્યા-
લિપેક કર્યો અને ધર્મના દેશની જેમ તેનો મુનિવેશ હર્ષથી પોતે
ગ્રહણ કર્યો. ‘આદ્યં છે કે તે જન્મેને ધર્મ અને અધર્મનો
બ્રગ ટેવો થયો?’ તે જાનેની વ્રત અને રાજ્યની પરા-
વૃત્તિ મસારને તથા ત્યાગને વધારનારી અને પત્યર તથા મણિના
સ્વીકાર જેની થઈ. એકે પોતાના મસ્તક પર ગહેવા ‘કલેશો દૂર
કર્યો અને ખીન્તએ તેનો જ જન્મે પ્રકારે સ્વીકાર કર્યો. એકે
ગજ્યના ચિન્હો ગ્રહણ કરી હર્ષથી પુરમા પ્રવેશ કર્યો અને ખીન્તએ
આરિત્રની ઉપાધિ ગ્રહણ કરી વનમા પ્રવેશ કર્યો. એકે નિવિ વેકપણાથી
લોગ લોગવવામા મનની લોલુપતાધારણ કરી, અને ખીન્તએ મનોહર
આરિગ પાળવામા મન રિથર કર્યું. એકે પોતાના ગ્રિતમા રહેલી
વિરતનો દૂરથી (અત્યત) ત્યાગ કર્યો, અને ખીન્તએ વ્રતગ્રહણ કર-
વાનો ઉત્તમ અલિલાપ પૂર્ણ કર્યા. એકે ઇચ્છા પ્રમાણે સરસ લોજ-
નનો આહાર કર્યો, અને ખીન્તએ ગુરૂ પામે જઈ દીક્ષા ગ્રહણ કરીને
પારણ કર્યું. એકનો આહાર દુર્ગંજ ગરીર હોવાથી ચિકારને પામ્યો
અને ખીન્તનો આહાર નીગસ, ઠંડો અને તુરંજ હોવાથી ચિકારને પામ્યો.
લોગમા લુબ્ધ થયેલો એક દુરત વેદનાથી વ્યાપ્ત થયો અને ખીન્ત
પાપોતુ પ્રતિક્રમણ કરી ધર્મમા ઉદ્ભવત થયા. એક સસારસમુદ્ર-
માં ડુગાવનાર આર્તધ્યાનથી પીડિત થયો અને ખીન્ત મહામુનિ શુભ

ધ્યાનથી આત્માને લાલિત કરવા લાગ્યા. એકને ચિરકાળનો યતિ-
ધર્મ પણ નિષ્ફળ થયો અને બીજાને જન્મથી સેવેલો ગૃહીધર્મ સફળ
થયો. એકની ઉન્નાર્ગે જવાને લીધે અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકમાં ઉત્પત્તિ
થઇ અને બીજાની સન્માર્ગે યાત્રવાથી સર્વાર્થસિદ્ધિમાં ઉત્પત્તિ થઇ.
એક અપાર સંસારસમુદ્રમાં અટક કરશે અને બીજા મહાવિદ્રેહમાં
ઉત્પન્ન થઇ સિદ્ધિપદ પામશે. અહો ! કંડરીક મુનિ તીવ્ર ચારિત્રનું
પાલન કર્યો છતાં તેનું મન સંવરમાં નહિ હોવાથી ચારિત્રનું કાંઈપણ
ફળ પામ્યા નહીં, અને પુંડરીક રાજા ગૃહીધર્મનું સમ્યક્ પાલન
કરી સંસારના સુખલોગથી જરા પણ લેપાયા નહીં. જેનું હૃદય
દેવળ ચારિત્રના પરિણામથી જ વાસિત હતું તે પુંડરીકે રાજ્ય
લોગવ્યું, તોપણ તેને આત્મગુણના સમૂહને પ્રાપ્ત કરવાનું કારણ
થયું. રાજ્યના અર્થી પોતાના લાઇ કંડરીકને રાજ્ય સોંપી પુંડરીક
મહામુનિએ પોતાનું કાર્ય સાધ્યું. પુંડરીક રાજાની જેમ શ્રાવકોએ
મુંખની સંપત્તિને માટે ચારિત્રના પરિણામમાં જ પોતાનું ચિત્ત
ધારણ કરવું.

ઇતિ શ્રીતપાગચરિત્રી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય
શ્રી ધર્મહંસ ગણિના ચિમ્બ વાચકેન્દ્ર શ્રી ઇન્દ્રહંસ ગણિએ રચેલી
શ્રી ઉપદેશ કલ્પવલ્લી નામની ટીકાને વિષે ચોથી શાખામાં ચારિત્ર-
પરિણામ નામના શ્રાવકના કૃત્ય ઉપર પુંડરીક રાજાના વર્ણન નામનો
તેત્રીશમો પદ્યવ સમાપ્ત થયો.

પદ્યવ ૩૪ મેા.

શ્રીશત્રુંજય, સંમેતશિખર, આણુ પર્વત અને માંડવગઢ એ ચાર
તીર્થો લોકોત્તર મહિમાવાળા આ જગતમાં જયવંતા વર્તે છે.

ચરણ પરિણામનું સ્વરૂપ કહ્યા પછી હવે સંઘ ઉપરના બહુમાન

• નામનું પાંચમી શાખાને વિષે ચોત્રીશમું દ્વાર પ્રગટ કરે છે.—

“ સંઘોવરિ વહુમાણો ” તિ.

સાધુ, સાધ્વી, શ્રાદ્ધદેવ, શ્રાદ્ધદેવી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા એ છ પ્રકારનો સંઘ છે. તેના પર ગુણીજનોએ જાહુમાન કરવું-ભક્તિ કરવી યોગ્ય છે. (સંઘના ૪ પ્રકારને આમાં ૬ કહ્યા છે.)

વિસ્તરાર્થ-જિનેશ્વરની આજ્ઞાને મસ્તક પર ધારણ કરનાર શ્રીસંઘ છ પ્રકારે છે, એમ નિગમ અને આગમને જાણનારો કહે છે. તે આ પ્રમાણે-સાધુ, સાધ્વી, શ્રાદ્ધદેવ, શ્રાદ્ધદેવી, શ્રાદ્ધ અને શ્રાદ્ધી-એ છ પ્રકારનો સંઘ છે. પાંડુતોએ સિદ્ધાંતમાં આમાન્ય રીતે મુશ્કાલ અને શ્રાદ્ધ એમ બે પ્રકારે શ્રમણોપાસક (શ્રાવક) કહ્યા છે. તત્ત્વના જિજ્ઞાસુઓએ મુશ્કાલ અને શ્રાદ્ધની ક્રિયાનો વિષય જાણવો જોઈએ. તે વિશેષ રીતે નિગમના ઉપનિષદ્ શાસ્ત્રોમાં જુદો પાડીને જતાયેલો છે. સખીજ યોગને-સમર્પિતને પામેલો અને દોષ રહિત સંઘ અતિ દુર્લભ છે કે જે સંઘ નિગમમાં કહેલી ક્રિયાને પ્રમાણમૂલ માને છે. સમૃદ્ધિવાળા વિવેકી જનોએ આ સંઘ સદા પૂજવા યોગ્ય છે. આ સંઘને જ સમ-વસરણમાં પ્રવેશ કરતાં તીર્થંકર નમસ્કાર કરે છે. કહ્યું છે કે-“નગર, રથ, ચક્ર, કમળ, ચંદ્ર, સૂર્ય, સમુદ્ર અને મેરુ-આદિના પદાર્થોની જે સંઘને ઉપમા આપેલી છે, તે ગુણના સાગરરૂપ સંઘને હું નમું છું. સંઘ હર્ષપૂર્વક જેના ઘરનો સ્પર્શ કરે છે, તેના આંગણમાં મનોહર સુવર્ણની વૃષ્ટિ થઈ છે, તેના ઘરમાં શ્રેષ્ઠ મણિનું નિધાન પ્રાપ્ત થયું છે અને તેને ઘર કંપવત્તાની ઉત્પત્તિ થઈ છે એમ જાણવું. તીર્થંકરો, ચક્રવર્તિઓ અને વામુદેવ વિગેરેની જન્મભૂમિરૂપ તથા પાપનો નાશ કરનાર આ સંઘ સદા આદરપૂર્વક પોતાના અધિકાર પ્રમાણે પૂજવા યોગ્ય છે.” તે ઉપર ભરત ચક્રીની કથા નીચે પ્રમાણે છે.

શકંઈદ્રે ભરતક્ષેત્રની ભૂમિરૂપી સ્ત્રીના ભૂખલરૂપ ચિનીના નામની નગરી સ્થાપન કરી હતી (વસાવી હતી). તેનો નાયક ભરત ચક્રવર્તી હતો. તે ભરતે છ ખંડ ભરતક્ષેત્રનો વિજય કરી યશ મેળવ્યો હતો; તેથી કરીને જ જાણે તેના નામથી ભરતક્ષેત્ર કહેવાતું

હોય એમ લાગે છે. એકદા ભરત રાજાએ પોતાના અકાલ નાના ભાઈઓને
 દત્તના મુખે કહેવરાવ્યું કે—“જે તમે રાજ્યના અર્થી હો તો મને આશ્રય
 કરો (મારી આજ્ઞા માનો).” આ પ્રમાણે સાંભળી તેઓએ વિચાર કર્યો કે—
 “આપણે પ્રથમથી જ આદિનાથની સેવા કરી છે અને તેણે જ આપણું
 રાજ્ય લોગવીએ છીએ તો હવે ભરતની સેવા શામાટે કરવી જોઈએ ?”
 એમ વિચારી તે રાજાઓએ રાજ્યનો ત્યાગ કરી જિનેશ્વર પાસે આવી
 તેમના હસ્તથી જ દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને તેમની સાથે વિહાર
 કરવા લાગ્યા. ત્યારપછી નમસ્કાર કરતા પ્રાણીઓના દુઃખનો નાશ
 કરનાર ત્રણ જગતના સ્વામી પ્રથમ જિનેશ્વર વિનીતાનગરીના
 ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા. તે વખતે “પિતા અને વળી અરિહંત એ તો સુવર્ણ
 અને સુગંધ જેવું છે.” એમ વિચારી ભરતરાજા ભક્તિથી ત્યાં
 આવી જિનેશ્વરને નમ્યા. ત્યારપછી નિપુણ એવા ચક્રવર્તીએ પોતાના
 ભાઈઓને નમન કરી રાજ્ય લોગવવાની વિનંતિ કરી; પરંતુ તે
 મુનિઓએ વમન કરેલા રાજ્યને લોગવવાની ઇચ્છા કરી નહીં ત્યારે
 રાજાએ વિચાર્યું કે—“મારે આ ભરતક્ષેત્રનું મોટું રાજ્ય છે,
 અને આ અખુટ ભોજો છે, તેથી આ મારા પાંધુ મુનિઓને ભારી
 કાંઈ પણ વસ્તુ ગ્રહણ કરે તો સાફ.” એમ વિચારી અનેક પ્રકારના
 પકવાન્નોનાં ગાંડાં ભરી લાવી ભરતરાજાએ સમવસરણમાં આવી પ્રભુને
 નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે—“હે સ્વામિન્ ! મારા પર કૃપા કરો, અને
 કહો કે આ મુનિઓ આ મારી પ્રાસુક વસ્તુ ગ્રહણ કરે, જેથી મારો
 જન્મ સફળ થાય.” તે સાંભળી ભગવાન્ જોડ્યા કે—“હે ભરત !
 સાધુઓને એવો આધાકર્મી આહાર કહ્યો નહીં.” ત્યારે ભરતે કહ્યું—
 “મારે ત્યાં આવીને આહાર ગ્રહણ કરો.” પ્રભુ જોડ્યા—“રાજ-
 પિંડ પણ સાધુઓને કહ્યો નહીં.” તે સાંભળી ભરતચક્રી એક
 મુક્ત થયા. તે જાણી પાસે બેઠેલા ઇંદ્રે ભગવાનને પૂછ્યું કે—“હે
 સ્વામી ! અવગ્રહ કેટલા છે ?” પ્રભુ જોડ્યા કે—“ઈન્દ્રો, ચક્ર-
 વર્તીનો, ગામના રાજાનો, ગૃહસ્થનો અને સાધુનો એમ પાંચ પ્રકારનો
 અવગ્રહ છે.” તે સાંભળી સાધુઓની કિયાનું અનુમોદન કરતા ઇંદ્રે

ભરતશ્વેત્રમાં સાધુઓના નિવાસની અનુજ્ઞા આપી. તે વખતે ભરત ચક્રી બોલ્યા કે—“ જો આ પ્રમાણે માત્ર મન અને વચનથી જ પુણ્ય થઈ શકે છે તો તે સુખે સાધી શકાય તેવું છે, તેથી કરીને હું પણ ભરતશ્વેત્રમાં સાધુઓને નિવાસ કરવાની અનુજ્ઞા આપું છું. ” પછી ભરતે હર્ષિત ચિત્તે જિનેશ્વરને વંદના કરી, અને ઈદ્ર તથા ચક્રી બન્ને સમવસરણની ભૂમિમાંથી સાથે બહાર નીકળ્યા. તે વખતે ભરતે ઈદ્રને પૂછ્યું કે—“ હવે આ લોજનની શી વ્યવસ્થા કરવી ? ” ઈદ્રે કહ્યું કે—“ જેઓ તમારાથી ગુણાધિક હોય તેમનાં આ લોજનવડે સત્કાર કરવો. ” તે સાંભળી રાજાએ વિચાર્યું કે—“ લોગ ઉપલોગની સર્વ સામગ્રીવડે તો મારાથી અધિક કાઈપણ નથી; પરંતુ આ શ્રાવકો ગુણે કરીને મારા કરતાં મોટા છે, તેથી આ શ્રમભ્રૂપાસકો નિરંતર ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે. ” આમ વિચારીને ચક્રીએ ગાડામાં ભરેલી રસવતી (પકવાન) શ્રાવકોને જમાડીને તેમની સાર્થકતા કરી.

એકદા ચક્રીએ ઈદ્રને પૂછ્યું કે—“ હે દેવેન્દ્ર ! તમે સ્વર્ગમાં કેવા સ્વરૂપે રહો છો ? ” ઈદ્રે જવાબ આપ્યો કે—“ તે રૂપ મનુષ્યો જોઈ ન શકે તેવું હોય છે. તોપણ તમે મનુષ્યમાં સર્વોત્તમ છો તેથી તમને હું એક અવયવ દેખાડું છું, કેમકે દેવતું દર્શન કદાપિ નિષ્ફળ થતું નથી એમ કહેવાય છે. ” આ પ્રમાણે કહી ઈદ્રે સર્વ અલંકારોથી સુશોભિત પોતાની એક આંગળી તેને દેખાડી. તે જોઈ પરિવાર સહિત ચક્રી આશ્ચર્ય પામ્યો, અને આઠ દિવસ સુધી તેનો મહોત્સવ કર્યો. ત્યારથી આરંભીને દર વરસે ઈદ્ર મહોત્સવ લોકમાં પ્રવર્ત્યો. ‘ મહાપુરૂષને અનુસરીને જ સર્વ વ્યવહારો પ્રવર્તે છે, એક બીજાની પાછળ આદનારા લોકો તત્સાર્થનો વિચાર કરતા નથી. ’ સાધુઓએ અને શ્રાવકોએ તો શાસ્ત્રની આજ્ઞા પ્રમાણે જ ધર્મકાર્ય કરવું યુક્ત છે. વિચક્ષણ પુરૂષોએ નિગમ અને આગમનાં શાસ્ત્રો જોઈ નિશ્ચય અને વ્યવહાર નયને આધારે ધર્મમાં પ્રવર્તવું જોઈએ. પછી ચક્રીએ ઈદ્રને કહ્યું કે—“ તમે દેવોના ઈદ્ર છો અને હું મનુષ્યોનો ઈદ્ર છું, માટે હે ઈદ્ર !

આપણી અદ્વિતિય મિત્રાઈ હો.” ત્યાર પછી શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિવાળા ચક્રીએ શ્રાવકોને જોડાવીને કહ્યું કે-“ તમારે આજથી જેતી (વિગેરેતું) કાર્ય બીલકુલ કરવું નહીં. હું તમારી આજીવિકા પૂર્ણ કરીશ. તમારે હમેશાં મારે ઘેર ભોજન કરવું, આધુજનની સેવા કરવી અને મને હમેશાં આ વચન સંભળાવવું કે-“ હું ચક્રી! તું જીતાયો છે, લય વૃદ્ધિ પામે છે માટે ‘મા હન, મા હન’ “ન હલો, ન હલો.” આ પ્રમાણે કહીને ચક્રી તેમનો હમેશા ભોજનાદિકવડે સંભાર કરવા લાગ્યા, અને તેમના વચનથી પ્રતિબોધ પામી પોતે નિરંતર સદાચારમાં તત્પર રહેવા લાગ્યા.

૨. અચલ-ચક્રીએ તે શ્રાવકોને કાકિણી રત્નથી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રકૃષી, ત્રણ રત્નના ચિહ્નવાળા કર્યા અને તેમનાં સ્વાધ્યાયને માર્ગે મિત્રો રચ્યા. તે વિષે શ્રુતિમાં કહ્યું છે કે-“ સંસ્તે દાન આર્થુ” તેર્થાં લોકે મિત્રે દાન દેવામાં પ્રવર્ત્યા, સંસ્તે શ્રાવકોર્મિઃ સ્વાધ્યાય ક્ષર્મિઃ કરવા માટે આર્થ વેદો કર્યા. તે વેદોમાં તીર્થકરણી સ્તુતિ, સર્વવિરતિ, દેશવિરતિ અને શાંતિકર્મ વિગેરેનું વર્ણન આપેલું છે. ત્યાર પછી સુલ્લ-આ અને યાજ્ઞવલ્કય વિગેરેએ અનાય વેદો રચ્યા છે.” ભરતરાજ પરીક્ષા કરીને ઉત્તમ શ્રાવકોને હમેશાં ભોજન કરાવતા હતા, તેથી શ્રાદ્ધદેવો શ્રાવકોને સત્પાત્ર તરિકે થયા, અને સાધુઓ તે પ્રથમથી જ સત્પાત્રપણે પ્રસિદ્ધ હતા. આ પ્રમાણે પાંડતોએ શ્રાદ્ધદેવોને બીજી પંક્તિના પાત્ર તરીકે બાણવા. શ્રાદ્ધદેવો હમેશાં દ્રવ્ય સ્તવના અધિકારી છે એમ નિગમ અને આગમમાં કહ્યું છે. તેઓ પણ શ્રાવકોને કૃણ આપનારા થાય છે. જિનપૂજા વિગેરેના મહોત્સવ પ્રસંગે, મુનિઓને પ્રાસુક ભાતપાણી આપવું અને શ્રાદ્ધદેવોને સુવર્ણ વિગેરેનું દાન આપવું. તે શ્રાદ્ધદેવોના જે પુત્રો થયા તે પણ સદાચારી ઉત્તમ શ્રાવકો થવાથી તેમને પણ ચક્રીએ કાકિણી રત્નથી અંકિત કર્યા. તે શ્રાદ્ધદેવો પછી સુવર્ણની જનોઈવાળા થયા. પછી અનુક્રમે રૂપાની, પદ્મસૂત્રની અને છેવટ સૂર્યશાના વંશમાં એકલા સૂત્રની યજ્ઞો પવીતને મારણ કરનારા થયા.

સૂર્યયશા પછી મહાયશા, પછી અતિળગભદ્ર, પછી ળગભદ્ર, પછી ળલવીર્ય, પછી કીર્તિવીર્ય, પછી જળવીર્ય, અને પછી દંડવીર્ય એમ અનુક્રમે આઠ રાજાઓ અર્ધ ભરતખડના સ્વામી થયા. આ આઠ રાજાઓએ પોતાના મસ્તક ઉપર ઋષભસ્વામીના રાજ્યનો મુગટ ધારણ કર્યો. ત્યારપછીના રાજાઓ તે મુગટ મોટો હોવાથી ધારણ કરી શક્યા નહિ.

છ છ માસે નવા શ્રાવકોની પરીક્ષા કરી ભરતરાજા ઉત્તમ શ્રાવકોને ત્રણ રેખાથી અક્ષિત કરતા હતા અને તેઓને સુવર્ણદ્વિકતું દાન આપતા હતા, તે જોઈ પૃથ્વી પર લોકો પણ મહાક્ષણવાળા બ્રાહ્મણદાનમા પ્રવર્ત્યા. હજુમુખી પણ તે બ્રાહ્મણો ક્રોધ ક્રોધ ઠેકાણે તરવને જાણનારા તથા શુભ રીતે સમર્પિતને ધારણ કરનારા જોવામાં આવે.છે...

શ્રીશ્રાવક ધર્મને પાળનાર રાજાઓ સાધુઓનો, શ્રાદ્ધદેવોનો અને શ્રાવકોનો અધિકાર પ્રમાણે ભક્તપૂર્વક આદર કરવો અને જિનધર્મને જાણનાર સત્પુરુષોએ આ છ પ્રકારના સંઘનું ભરતરાજાની જેમ બહુમાન કરવું કે જેથી સુક્ષ્મરૂપી દેવાંગના પોતાને વશ થાય.

ઇતિ શ્રીતપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્યસમાન મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસ ગણિના ગિપ્ય વાચકેદ્ર શ્રીવદ્રહંસ ગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશકલ્પવૃક્ષી નામની ટીકામાં પાંચમી શાખાને વિષે શ્રીસંઘભક્તિ કરવાના વિષય ઉપર ભરતચક્રીના વર્ણન નામનો ચોત્રીશમો પદ્યવ મમામ થયો.

૧૯૩૪ ૩૫ મો.

જેઓએ જિનધર્મની દીપિકારૂપ દ્વાદશાંગીનો પ્રકાશ કર્યો છે તે ૪૪૧૦ ગણધરોનેર હું નમસ્કાર કરું છું.

૧ પણ તે વામુદેવ કહેવાય નહીં.

૨ આ સંખ્યા કયા હિસાબે કરી છે તે મમજાનું નથી. વારતવિષ્ઠ રીતે તે ૧૪૫૨ ગણધરો કહેવાય છે તે યોગ્ય છે.

સંઘના બહુમાનનો વિધિ કહ્યા પછી હવે પુસ્તકલેખન નામનું પાંત્રીશમું દ્વાર કહે છે.—

‘પુત્યપલિહણં’ તિ.

શ્રાવકોએ આગમ અને નિગમનાં પુસ્તકો લખાવવાં એ શ્રાવકોનું કર્તવ્ય છે.

વિસ્તાર—આ જગતમાં લૌકિક અને લોકોત્તર આચાર અને વિચારને કહેનારાં નિગમ અને આગમનાં શાસ્ત્રો જ છે, તે પંડિતોએ જાણવા યોગ્ય છે. દરેક પ્રભુના ગણધરો મમગ્ર આચારની પેટી સમાન નિર્મળ મહાવિદ્યારૂપ નવી દ્વાદશાંગી રચે છે, અને દરેક ચોવીશીમાં જે પહેલો ચક્રવર્તી થાય તે સર્વ વર્ણોના ધર્મને જતાવનાર નિગમની રચના કરે છે. સાધુઓને અને સાધુની સેવામાં તત્પર રહેતા જૈન બ્રાહ્મણોને નિગમ અને આગમના શાસ્ત્રો શીખવા લાયક છે, તથા તત્ત્વજ્ઞાની શ્રાવકોએ પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે તે શાસ્ત્રો શ્રવણ કરવાના છે અને તેમાં ક્રિયાઓ જે પોતાને યોગ્ય હોય તે કરવાની છે. ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા ધનવડે શ્રાવકો જે નિગમ અને આગમના પુસ્તકો લખાવે તે તેનું તે ધન વખાણવા લાયક છે. ભરત ચક્રીનાં અને અરિહંતનાં શાસ્ત્રો લખાવવાથી જીર્ણ ચૈત્યનો ઉદ્ધાર કરવા જેટલું પુણ્ય થાય છે આ પૃથ્વી પર નિગમ અને આગમ નામનું જૈનશાસ્ત્ર સમગ્ર આચારના વિજ્ઞાનને પ્રકાશ કરવામાં દીપક સમાન છે. સત્પુરુષોએ સમસ્તિનો પ્રકાશ કરવા માટે નિરંતર પોતાના હૃદયમાં દ્વાદશાંગી તથા ચાર (જૈન) વેદ રૂપી દીપિકા ધારણ કરવા યોગ્ય છે. આવા દુષ્કાળમાં પણ સમ્યક્ સાશ્વના પ્રલાવચી કટ્યાણ કારક ધર્મની શુદ્ધ પ્રગટ થાય છે. પવિત્ર કરનારી તે ધર્મશુદ્ધિ પાચમા આગના અંત સુધી સ્થિર રહેશે. જોનાથી નિગમની ઉત્પત્તિ થઈ છે તે પુરૂષને ધન્ય છે. શ્રાવકોએ પોતે નિરંતર નિગમ અને આગમના પુસ્તકો લખવાં અને પોતે ઉપાર્જન કરેલા ધનવડે લખાવવાં. પેથડ નામના મંત્રીશ્વરની જેમ તથા વસ્તુ નિકેતની જેમ શ્રાવકોએ નિગમ અને આગમના ગ્રંથો લખાવવા;

પ્રેથક નામનો મંત્રી કોણ હતો ? અને વસ્તુનિકેત કોણ હતો ? તે વિષે બીજા શાસ્ત્રમાં કહેલી તેમની કથા અહીં સંક્ષેપથી લખીએ છીએ.

પ્રેથક મંત્રીની કથા.

નમિઆક નામના મોટા દેશના બ્રૂણગુરુ નાદરી પુર નામનું નગર છે. તેમાં દેદાક નામે એક ધનિક રહેતો હતો. તેને સુવર્ણનો મેઘ એવું બિરુદ મળ્યું હતું. તેને પ્રેથક નામે પુત્ર હતો. તે કેટલેક કાળે નિર્ધન થયો. “ધનિકતા પુત્રો થયા છતાં પણ મોણીઓને પોતાનું કર્મ લોગવવું પડે છે.” પ્રેથક નિર્ધન થવાથી ધન ઉપાર્જન કરવા માટે માત્ર વેશમાં ગયો. ‘તે દેશ ભાંગેલા મનુષ્યોને પિતૃગૃહ સમાન છે.’ ત્યાં રહીને પ્રેથક ત્યાંના રાજાનો માનીતો થયો અને અનુક્રમે કોટી સુવર્ણનો સ્વામી થયો. “મનુષ્યના ભાગ્યને કોણ જાણી શકે છે ?”

પ્રેથકે ત્યાં ગુરુ આગ્યા ત્યારે તેના પ્રવેશ મહોત્સવમાં બહોતેર હજાર દ્રવ્યનો ખર્ચ કર્યો. એકઠો ગુરુ મહારાજ મધુર સ્વરે વિવાહ-પ્રસન્નિ, ગણતા હતા, તે વખતે પ્રેથક મંત્રી ગુરુને વાંદવા આંબે. સુનીશ્વરને વંદના કરી તે મંત્રીશ્વર ગુરુની પાસે બેઠો, અને “કંયું શાસ્ત્ર ગણે છે ?” એમ તેણે પૂછ્યું; ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે—“લગવતી સૂત્ર ગણે છે.” તે સાંભળી મંત્રીએ કહ્યું કે—“તે સાંભળવાની મારી ઈચ્છે તેથી તે સૂત્ર પ્રથમથી ગણે તો સાહે.” ત્યારે ગુરુ મહારાજ તેને પ્રથમથી વિવાહપ્રસન્નિ શ્રવણ કરાવવા લાગ્યા. તેમાં સ્થાને સ્થાને ગૌતમસ્વામીનું નામ સાંભળી તે અત્યંત આનંદ પામ્યો; તેથી જ્યાં જ્યાં શ્રીગૌતમસ્વામીનું નામ આગ્યું ત્યાં ત્યાં એક એક મોનામકોર મૂકીને તેણે શુભ માર્ગને દિખાડનાર આખું લગવતી અંગ સાંભળ્યું. તે પાંચમા અંગમાં શ્રીમહાર્ચીર સ્વામીના પહેલા ગણધર શ્રીગૌતમસ્વામીનું છત્રીશ હજાર વખત નામ આગ્યું. તેથી જિનેશ્વરના શાસ્ત્રપણી લક્ષ્મણે લીધે તે મંત્રીશ્વરે છત્રીશ હજાર સોનામહોરો વડે તે પાંચમા અંગની પૂજા કરી. પછી તે ધનવડે મંત્રીએ જિનેશ્વરના પીસ્તાદીશ આગમોની ગ્રંથે પ્રતો લખાવી. તેમાં

એક એક પ્રત સોનેરી શાહીથી અને બીજી પ્રત મેયની શાહીથી લખાવી. આ પ્રમાણે આગમના ગ્રંથો લખાવી જ્ઞાનના ભાંડારો ઠરી તેણે મોટું પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું. તેનો વિસ્તાર પામેલો. યશ હજી સુધી તે વાતની સાક્ષી પૂરે છે.

વસ્તુનિકેતની કથા

જેણે પોતે હર્યથી નિગમના શાસ્ત્રો લખ્યાં તે વસ્તુનિકેતની સંક્ષિપ્ત કથા કહીએ બીએ—

ધર્મતત્ત્વ રૂપી અકુરાને ઉદ્દેશ્ય કરવાની ભૂમિ રૂપ માહિષ્મતી નામની નગરી છે. તે નગરીની પાસે બીજી મર્વ નગરીઓ બહુ તેની દાસીઓ હોય તેવી લાગે છે. તે નગરીમાં મુંદર્શન નામે એક વેપારી હતો, તે સમૃદ્ધિવાળો, દૈન ધર્મી અને કુટુંબરૂપી વનને વિકસેવર કરવામાં મેઘ સમાન હતો. પંડિતોની સભામાં તેનો દાનશુભ્ય અલૌકિક (અદ્ભુત) સંભળાતો હતો. તે માંભાગવાથી જ બહુ કંઈ અને બળી રાબત અદ્વૈત્ય થઈ ગયા હોય એવું અનુમાન થતું હતું. “અમારા કુળનો શિષ્ટાચાર અસત્ય ન થાઓ” એમ જાણીને તે હંમેશા સર્વ પ્રકારનાં દ્રવ્યસ્તવ કરતો હતો. જેમ રાત્ર્યનું મૂળ રાત્ર છે અને અંકુરનું મૂળ બીજ છે તેમ આવકધર્મનું મૂળ દ્રવ્યસ્તવ છે એમ તે માનતો હતો, તેથી તેના અંતઃકરણમાં રહેલું દ્રવ્યસ્તવરૂપી વૃક્ષનું મૂળ દેવગુરના દેવીઓના વચનોરૂપી પ્રચંડ વાયુથી જરા પણ ચળાયમાન થતું નહોતું પણ બીજા દુર્બળ મનવાળા સર્વ મનુષ્યો કંપાયમાન થઈ જતા હતા. “શું અસ્થિર વૃક્ષો વાયુને વશ નથી હોતા?” અંગ અને ઉપાંગમાં સર્વ ઠેકાણે અધિકારને આધીને દવ્યસ્તવનું વિધાન કરેલું છે. પરંતુ કોઈ પણ ઠેકાણે તેનો નિષેધ જણાવ્યો નથી. આ પ્રમાણે પોતાની બુદ્ધિથી વિચાર કરી સમકિતમાં નિશ્ચય થયેલ મુંદર્શન શ્રેષ્ઠીએ પોતાના નિત્યકર્મ રૂપ જિનપૂજનનો કદાપિ ત્યાગ કર્યો નહોતો.

તે મુંદર્શન શેઠને માર્ગાનુસારી બુદ્ધિવાળો વસ્તુનિકેત નામે એક હતો. સ્વાર્થીને સારો સેવક મળે તો પણ પૂર્વના પુણ્યનું જ

ફળ છે. એકલા નીતિવાળો તે વસ્તુનિકેત દેશાંતરની વસ્તુઓ લાવવા માટે સમૃદ્ધિના સ્થાનરૂપ ક્રાંતિ; નામની પુરીમાં ગયો. પાંચિને કહે છે કે “ આ ક્રાંતિ નગરી નિગમનો ભંડાર છે. અને અત્યંત શુદ્ધ ધર્મને પ્રકાશ કરવાની તીર્થિકા છે. હજી મુખી તે નગરીના બ્રાહ્મણો નિગમવિદ્યામાં નિયુક્ત છે અને દેશાવરતિનું સામાન્ય લેખના અંગને શોભાવે છે. ” વિશાળ બુદ્ધિવાળો, પવિત્ર મનવાળો અને મહાચારના મોટામંદિર રૂપ તે વણિકપુત્ર વસ્તુનિકેત બ્રાહ્મણોની શાળામાં ઉતર્યો. બ્રાહ્મણોના મુખથી શાસ્ત્રની શ્રેષ્ઠ વાણીનું એટલે કે માણિક્યરૂપ (નિગમ) વચન તેણે સાંભળ્યું, અને તેના અંતઃકરણમાં કર્ણ સાગર ઉછળવા લાગ્યો. આનો અર્થ સત્ય છે અને જિનેશ્વરની આજ્ઞાને અનુસરતો છે, માટે શ્રાવકધર્મને પ્રકાશ કરનાર આ શાસ્ત્ર આશ્ચર્યકારક છે. એમ જાણી તે પોતાના ચિત્તમાં ચમત્કાર પામ્યો અને તેની બુદ્ધિ જરા પણ વક્ર થઈ નહિ. “ લાગ્યવંત પ્રાણીઓ પોતાની શ્રદ્ધાધીજ તેને અંગીકાર કરે છે. ” તે તત્ત્વજ્ઞાની બ્રાહ્મણોથી પ્રતિજ્ઞા પામેલા વસ્તુનિકેતે સત્યધર્મના લોચનરૂપ તે નિગમ શાસ્ત્ર લખી લીધું. ત્યાં રૂપછી નિષ્કપટ, હૃદયના સાગરરૂપ તેણે સમગ્ર શુદ્ધકાર્યનો ત્યાગ કર્યો અને જ્ઞાન લખવાના વ્યસનમાં જ તટીન થયો. સાત વ્યસન તો આ સંસારમાં પ્રાણીઓને પાડનારા થાય છે, પરંતુ આ જ્ઞાન વ્યસન તો તેને સંસાર તારનાર થયું. પૃથ્વીતળ ઉપર ધરનો સંગ્રહ કરનાર ધણા જનો હોય છે, પરંતુ આણે તો હવેથી શુદ્ધ આચાર માળા શાસ્ત્રનોજ સંગ્રહ કર્યો. ખીચા, વણિકપુત્રો વિવિધ વસ્તુઓ ઉપાજન કરી પોતાના નગરમાં આવી મુદ્દર્શન રૂઠને કહેવા લાગ્યા કે—“ હે શ્રેષ્ઠી! આ તમારા વણિકપુત્રે (વાળોતરે) જે વેપાર કર્યો છે તે અમારાથી જીંડાવડે કહી ચકાય તેનો નથી. ” આ રીતે વણિકપુત્રોએ તેના દોષ પ્રગટ કર્યા, પરંતુ શ્રેષ્ઠીઓમાં મુખ્ય એવો મુદ્દર્શન મેક તેમના વચનરૂપી વાયુવડે જરાપણ ચળાયમાન થયો નહોતો.

ત્યારપછી વસ્તુનિકેત પોતાની નગરીમાં આવ્યો, તે વખતે તેણે દ્રવ્યસ્તંભરૂપી વૃક્ષને સિંચન કરનારું તે પુસ્તક શ્રેષ્ઠીની પાસે

મૂક્યું. તે પુસ્તક જોઈ શ્રેષ્ઠીને જે પરમ આનંદ થયો, તે ખીજા વ-
લ્લિકપુત્રોના કોટિ ધનના અર્પણથી પણ થયો નહીં. હર્ષ પામેલા
શ્રેષ્ઠીએ વસ્તુનિકેતને પહેરામણી આપી અને ઘણું દ્રવ્ય આપીને
તેનું સન્માન કર્યું. પછી સર્વ જન સમક્ષ શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે—“આ-
જથી આ વસ્તુનિકેતને અમે સ્વામીપણે ગણશું, કારણકે નિગમનું
જ્ઞાન આપવાથી તે અમને પિતાથી પણ અધિક પૂજ્ય થયો છે.
આ પૃથ્વી પર વસ્ત્ર અને અલંકારના ઢાંતારો સુલભ છે, તેમનાથી
દુકાળમાં અજાણ કરનારા અધિક છે અને લાગ્યરૂપી પર્વતના
ગિણરૂપ તેમનાથી પણ જે નિગમશાસ્ત્રનું જ્ઞાન કરે તે અધિક છે.”

ત્યારપછી નિગમનો સંકેત દ્રવ્યપૂજને ઉચિત છે એમ જાણી
શ્રેષ્ઠીએ ઉપાધ્યાય સહિત સૂરિ મહારાજને બોલાવ્યા. તેના બોલાવ-
વાથી સૂરિ મહારાજ પણ મહિમ્મતી નગરીમાં આવ્યા. કારણ કે
મૂંઝવેરો દયાને લીધે પરોપકારી જ હોય છે. વળી આગમના સારને
જાણનાર આ સુદર્શન ચેક આ કાળમાં મુખ્ય શ્રાવક તરીકે પ્રસિદ્ધ
થયેલો હતો. જનાગમના રહસ્યને જાણનાર સૂરિમહારાજ ત્યાં
આવ્યા, ત્યારે તેણે તે નિગમ શાસ્ત્ર તેમને અર્પણ કર્યું. નવીન અને
મનોહર લેટરૂપ નિગમ નામનું પુસ્તક જોઈ બુદ્ધિમાન આચાર્ય
મહારાજ અત્યંત હર્ષિત થયા, અને બોલ્યા કે—“અમારું લાગ્ય
આ યુગત મનુષ્યો કરતાં અધિક છે કે જેથી કરીને રતનના નિધા-
નની જેવું અદ્ભુત નિગમ શાસ્ત્ર અમને પ્રાપ્ત થયું”. ત્યારપછી સૂરિ
મહારાજે શ્રાવકો, શ્રાદ્ધદેવો, સાધુઓ અને સાધ્વીઓને નિગમ તથા
આગમમાં કહેલી સ્પષ્ટ આજ્ઞા ધારણ કરાવી. સુદર્શન શ્રેષ્ઠી, તેની
રોહિણી નામની ગુણવતી ભાગ્યો, સહાચારથી પવિત્ર થયેલો તેમનો
રોહિણેય નામનો પુત્ર, કપટરહિત વસ્તુનિકેત નામનો તેનો વલ્લિક-
પુત્ર (પાણોતર) તથા શ્રેષ્ઠીના કુળનો મહામંથિ નામનો પુરોહિત

તસ્યો કયાં. સાધુઓ પણ નૈગમનું જ્ઞાન યવાથી શુરની સેવા કરવામાં વિરોધ તત્પર થયા, અને કિયાની કુશળતાના પાત્ર થયા. શુરમહારાજનો નિગમ સંબંધી ઉપદેશ સાંભળી અનેક લઘ્યજનો આપત્તિ રહિત થઈ શુદ્ધ ધર્મ પામ્યા.

દિવ્યસ્તવનો વિસ્તાર કરનારા સુદર્શન વિગેરે સર્વેએ મહોત્સવો કરીને ધનની જેમ ધર્મ ઉપાર્જન કર્યો.

ત્યારપછી આયુધ્ય પૂર્ણ થયે સુદર્શન શ્રેઠ મરીને વિભ્રમસેન નામે જગદ્ગુરુ થયો. તેની સ્ત્રી રૌહિણિ મરીને શુધ્ધની જૂમિરૂપ શંગારસેના નામે તેની જ પત્ની થઈ. તેનો પુત્ર રૌહિણેય સંવાર્થસિદ્ધિની સમૃદ્ધિ પામ્યો. ત્યાંથી અધીને તે ગઈ ચોવીસીમાં દત્ત નામે જિનેશ્વર થયો. પુરોહિતનો જીવ વિશ્વાવસુ નામે પ્રખ્યાત પુરૂષ થયો. અને વસ્તુનિકેતનો જીવ દત્ત તીર્થકરનો વૈજયંત નામે પુત્ર થયો અને છ ખંડ જરતક્ષેત્રનો સ્વામી થયો. આ ણધુ સમકિત ને ધર્મરૂપી વૃક્ષનું ફળ છે.

સાધુ તથા શ્રાવકના વિશેષને દેખાડનારું અને સર્વ પ્રકારના આચારના મંદિર રૂપ આ શ્રી નિગમ નામનું શાસ્ત્ર ચિરકાળ સુધી જરૂર પામે. આ શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરવાથી, શ્રવણ કરાવવાથી, અનુભોદન કરવાથી, લખવાથી મનુષ્યો સિદ્ધિગતિને પામે છે.

વૈજયંત ચક્રવર્તીએ શ્રી શત્રુંજય પર્વત ઉપર હૃદયપૂર્વક મોટા યાત્રા મહોત્સવ કર્યો. પછી મનમાં હૃદય પામેલા ચક્રીએ સ્વસ્થાને અન્ય વિવાદ કરનારાઓનો ઉત્તરપક્ષ કર્યો. એટલે કે તે ચક્રીએ નિગમ અને આગમમાં નિર્ણય કરેલા વિધિ પ્રમાણે ચોદ શુણ્ડસ્થાનોનું સ્વરૂપ પ્રમટ કર્યું. પ્રાંતે ચક્રીને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, અને આયુધ્યને છેડે તે મોક્ષપદ પામ્યા.

સમ્યક્ પ્રકારે ધર્મની પ્રરૂપણા કરનાર આ નિગમ અને આગમનું જ્ઞાન વિદ્વાનોને આનંદ પમાડે તેવું છે, તેથી બુદ્ધિમાનોએ તે શ્રવણ કરવું તથા પેઘડમંત્રી અને વસ્તુનિકેતની જેમ નિગમ તથા આ-

મૂક્યું. તે પુસ્તક બેઠ ઐથીને જે પરમ આનંદ થયો, તે ખીજ વ-
લિષ્ઠકપુત્રોના કોટિ ધનના અર્પણથી પણ થયો નહીં. હર્ષ પામેલા
શ્રેષ્ઠીએ વસ્તુનિકેતને પહેરામણી આપી અને ઘણું દ્રવ્ય આપીને
તેનું સન્માન કર્યું. પછી સર્વ જન સમક્ષ શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે—“આ-
જથી આ વસ્તુનિકેતને અમે સ્વામીપણે ગણશું, કારણકે નિગમનું
જ્ઞાન આપવાથી તે અમને પિતાથી પણ અધિક પૂજ્ય થયો છે.
આ પૃથ્વી પર વસ્ત્ર અને અલંકારના દાતારો મુલતઃ છે, તેમનાથી
દુકાળમાં અજ્ઞાન કરનારા અધિક છે અને ભાગ્યરૂપી પર્વતના
શિખરરૂપ તેમનાથી પણ જે નિગમશાસ્ત્રનું દાન કરે તે અધિક છે.”

ત્યારપછી નિગમનો સકેત દ્રવ્યપૂજને ઉચિત છે એમ જાણી
શ્રેષ્ઠીએ ઉપાધ્યાય સહિત સૂરિ મહારાજને બોલાવ્યાં તેના ‘બોલાવ-
વાથી સૂરિ મહારાજ પણ માહિમ્મતી નગરીમાં આવ્યા. કારણ કે
ગૃહીશ્વરો દયાને લીધે પરોપકારી જ હોય છે. વળી આગમના સારને
જાણનાર આ મુદર્શન શેઠ આ કાળમાં મુખ્ય શ્રાવક તરીકે પ્રસિદ્ધ
થયેલો હતો. જનાગમના રહસ્યને જાણનાર સૂરિમહારાજ ત્યાં
આવ્યા, ત્યારે તેણે તે નિગમ શાસ્ત્ર તેમને અર્પણ કર્યું. નવીન અને
મનોહર લેટરૂપ નિગમ નામનું પુસ્તક બેઠ જુદિમાન આચાર્ય
મહારાજ અત્યંત હર્ષિત થયા, અને બોલ્યા કે—“અમારું ભાગ્ય
આ મુગત મનુષ્યો કરતાં અધિક છે કે જેથી કરીને રતનના નિધા-
નની જેવું અશ્લુત નિગમ શાસ્ત્ર અમને પ્રાપ્ત થયું”. ત્યારપછી સૂરિ
મહારાજે શ્રાવકો, શ્રાદ્ધદેવો, સાધુઓ અને સાધ્વીઓને નિગમ તથા
આગમમાં કહેલી સ્પષ્ટ આજ્ઞા ધારણ કરાવી. મુદર્શન શ્રેષ્ઠી, તેની
રોહિણી નામની ગુણવતી લાયો, સદાચારથી પવિત્ર થયેલો તેમનો
રોહિણેય નામનો પુત્ર, કષ્ટરહિત વસ્તુનિકેત નામનો તેનો વલિષ્ઠ-
પુત્ર (પાણોતર) તથા શ્રેષ્ઠોના કુળનો મહામણિ નામનો પુરોહિત
એ સર્વે નિગમ અને આગમના સકેતનો નિર્ણય સાંભળવામાં તત્પર
થયા અને તે સર્વે બાધિનીજ (સમંકિત) ને પામ્યા. તેઓએ તત્ત્વ
જાણવાથી ગુરૂની સાક્ષીએ આદરપૂર્વક મહાદાન સહિત અનેક મહો-

તસ્યો કથા. સાધુઓ પણ નૈગમનું જ્ઞાન થવાથી શુદ્ધની સેવા કરવામાં વિશેષ તત્પર થયા, અને ક્રિયાની કુશળતાના પાત્ર થયા. શુદ્ધમહારાજનો નિગમ સંબંધી ઉપદેશ સાંભળી અનેક ભવ્યજનો આપત્તિ રહિત થઈ શુદ્ધ ધર્મ પામ્યા.

દ્વિતીયસ્તથનો વિસ્તાર કરનારા સુદર્શન વિગેરે સર્વેએ મહોત્સવો કરીને ધનની જેમ ધર્મ ઉપાર્જન કર્યો.

ત્યારપછી આયુધ્ય પૂર્ણ થયે સુદર્શન શેઠ મરીને વિજયપરેન નામે જગદ્ગુરુ થયો. તેની સ્ત્રી રોહિણિ મરીને શુદ્ધની જૂમિરૂપ શંગારસેના નામે તેની જ પત્ની થઈ. તેનો પુત્ર રોહિણેય સર્વાર્થસિદ્ધિની સમૃદ્ધિ પામ્યો. ત્યાંથી વ્યવીને તે ગઈ ચોવીસીમાં દત્ત નામે જિનેશ્વર થયો. પુરોહિતનો જીવ વિશ્વાવસુ નામે પ્રખ્યાત પુત્ર થયો. અને વસ્તુનિકેતનો જીવ દત્ત તીર્થંકરનો વૈજયંત નામે પુત્ર થયો અને છ ખંડ જરતક્ષેત્રનો સ્વામી થયો. આ બધું સમક્રિત ને ધર્મરૂપી વૃક્ષનું ફળ છે.

સાધુ તથા શ્રાવકના વિશેષને દેખાડનારું અને સર્વ પ્રકારતા આચારના મંદિર રૂપ આ શ્રી નિગમ નામનું શાસ્ત્ર ત્રિરક્ષાળ સુધી જય પામે. આ શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરવાથી, શ્રવણ કરાવવાથી, અનુભોદન કરવાથી, લખવાથી મનુષ્યો સિદ્ધિગતિને પામે છે.

વૈજયંત ચક્રવર્તીએ શ્રી શત્રુંજય પર્વત ઉપર હુર્ધપૂર્વક મોટો યાત્રા મહોત્સવ કર્યો. પછી મનમા હર્ષ પામેલા ચક્રીએ સ્વસ્થાને અન્ય વિવાદ કરનારાઓનો ઉત્તરપક્ષ કર્યો. એટલે કે તે ચક્રીએ નિગમ અને આગ્રમમાં નિર્ણય કરેલા વિધિ પ્રમાણે યોદ શુદ્ધસ્થાનોનું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું. પ્રાંતે ચક્રીને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, અને આયુધ્યને છેડે તે મોક્ષપદ પામ્યા.

સમ્યક્ પ્રકારે ધર્મની પ્રરૂપણા કરનાર આ નિગમ અને આગમનું જ્ઞાન વિદ્વાનોને આનંદ પમાડે તેવું છે, તેથી શુદ્ધિમાનોએ તે શ્રવણ કરવું તથા પેથક મંત્રી અને વસ્તુનિકેતની જેમ નિગમ તથા આ-

મર્મનાં પુસ્તકો લખાવવાં અને જાતે લખવાં. નિગમ અને આગમના વચનસમૂહનો નિર્ણય કરવામાં સમતાને એવનારા જે મનુષ્યોની ખુદ્ધિ પ્રગટ થાય છે, તેઓ મૂવંજન્મના પુણ્યશાળી છે એમ જાણવું.

આ પ્રમાણે પુણ્યવંત પ્રાણીઓએ નિરંતર નિગમ અને આગમનાં શાસ્ત્રો લખવાં તથા લખાવવામાં યત્ન કરવો કે જેથી સદ્-ગતિ પ્રાપ્ત થાય.

ઈતિ શ્રી તપગચ્છદ્ધી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રીઇદ્રહંસ ગણિએ રચેલી શ્રી ઉપદેશ કલ્પવૃક્ષી નામની ટીકામાં પાંચમી શાખાને વિષે પુસ્તક લખવાના વિષય ઉપર પેદા અને વસ્તુનિકેતના મહિન મોર્મના પાંચમીમાં પ્રકલ્પ સમાપ્ત થયેલ છે. —

જોઈ કાળચક્રમાં એટલે અતીત વર્તમાન અને ભાવી કાળમાં થયેલા અને થવાના એવીશ એવીશ. તીર્થકરો મળીને કુલ; જહોંતેર નીર્ધકરો કે જે પાંચે વર્ણના શરીરવાળા અને સુદ્ધિતરૂપી સ્ત્રીના મરતકના સુગટ સમાન છે તથા જે ધર્મી ભવ્ય પ્રાણીઓના હુ; અને નાશ કરનાર છે તે સર્વ જિનેશ્વરો જ્યવંત વતો.

પુસ્તકલેખન નામનું દ્વાર, કહ્યા પછી હવે તીર્થ પ્રભાવના નામનું છત્રીશ્વરનું દ્વાર વર્ણવે છે:—

‘પ્રભાવણા તિથ્યે’ તિ

વિવેકી પુરૂષોએ ધનુજ્યાદિક તીર્થને વિષે પ્રભાવના કરવી.

વિસ્તરાર્થ—ધનુજ્ય, સમેતશિખર, અર્બુદાચળ (આબુજ), માંડવગઢ અને ગીરનાર તેમજ જિનેશ્વરના જન્માદિક કલ્યાણકોની ભૂમિઓ એ સર્વ તીર્થ કહેવાય છે. તે તીર્થોમાં ગ્રેહ આવકોએ અન્ન, પ્રતિષ્ઠા, યાત્રા અને ઉત્સવ વિગેરે કરી હર્ષપૂર્વક પ્રભાવના કરવી. જો છે, કે— પ્રભાવના પ્રાવવાથી માત્ર પોતાના આત્માને જ સાલ

ધાય છે; પરંતુ પ્રભાવનાંથી પોતાને અને પરમે 'ખ'નેને લાલ ધાય છે. 'માટે' પ્ર અક્ષર વધવાથી ભાવના કરતાં પ્રભાવના વધારે શ્રેષ્ઠ છે એમ હું માનું છું, જેમ વિમળે આબુજી ઉપર ચૈત્ય કરાવી પ્રભાવના કરી હતી, તેમ મનુષ્યોએ તીર્થની પ્રભાવના કરી અગણ્ય પુણ્ય ઉપાર્જન કરવું. આબુજી જેવું તીર્થ ભાગ્યના યોગથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. 'શું' હંસજીવતી શંખ પુણ્ય રહિત પુરુષના હાથમાં આવે ?' વિમળ નામના હંડનાયકે પોતાનો આત્મા નિર્મળ કરવા માટે તીર્થરાજ અર્બુદ ગિરિ ઉપર હુર્ધથી ચૈત્ય કરાવ્યું તેની કથા નીચે પ્રમાણે:—

મારવાડ નામનો દેશ કટપવૃક્ષની જેમ મનુષ્યોને શુભ ફળ આપનારો છે. તે સર્વ દેશોમાં ઉત્તમ તથા સર્વ સંપત્તિનું નિધાન છે. ધર્મ ધાત્યાદિકવટે સંપૂર્ણ અને જિનમંદિરાવડે શૈલન-મરુદેશ જેવો ખીલોક્ષ્મ પાલુ દેશ ઉત્તમ નથી એમ પાંડતો માને છે. જેમ સર્વ નદીઓનું સ્થાન સમુદ્ર છે તેમ સર્વ લક્ષ્મીનું સ્થાન અને ચાર નામને ધારણ કરનાર નગર તે દેશને ગોલાવે છે. તે નગરમાં ચિત્ર ભચિત્ર ક્રાંતિ, શ્રી, ધૃતિ અને કીર્તિ વિગેરે દેવીઓ નિવાસને માટે રહેલી છે તેથી તે નગર મહાસ્થાન નામે કહેવાય છે. તેમાં મહા જનોની સ્થિતિ છે, મોટા સુખની સંતતિ છે, તેથી તે મહાસ્થાન કહેવાય છે. જેમ નટ વિશ્વના વિનોદને માટે ભુદા ભુદા નામને ધારણ કરનાર થાય છે તેમ તે નગર ચારે યુગમાં પોતાનું નામ બદલાવે છે. તે નગરના ઉદ્યાનોમાં રહેલી પુષ્પોની અખંડ સમૃદ્ધિના સમૂહને જોઈ ગગન માર્ગમાં જતી લક્ષ્મીદેવી ત્યાં આવીને રહી. ત્યાં રહેલા વનમાળીએ તે લક્ષ્મીદેવીને જો મુખને ધારણ કરનાર નવો પુષ્પોનો શુરો જોઈ તરીકે આપ્યો. તેની કૃશળતા જોઈને અત્યંત પ્રસન્ન થયેલી લક્ષ્મીએ તે વનમાળીને માટે ઉત્તમ નગર સ્થાપન કરી આપ્યું. ચારે યુગમાં અનુક્રમે તે નગરનું શ્રીમાલ ૧, રત્નમાલ ૨, પુષ્પમાળ ૩ અને સિન્નમાળ ૪ એવું નામ બદલાય છે, તેનાં આ ચારે નામ જગતમાં તેની પ્રતિષ્ઠા વધારનારાં છે. અહો ! તે નગરનું મૈદંદ્ય ત્રણ જગતમાં અક્ષય છે. આ ચારે નામો આ પ્રમાણે

સાર્થક છે તે તમે સાંભળો; કારણકે દેવકાકનાં નામે સાર્થક પદ્ય હોઈ શકે છે. તે નગર સમગ્ર પ્રકારની સુખકારક લક્ષ્મીને ધારણ કરે છે, તેથી તેનું શ્રીમાળા એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું છે. જેમ કાઠણા-ગળા પર્વત અને સમુદ્ર રત્નોની ગાણડૂપ છે તેમ આ નગર પુરૂષ અને સ્ત્રીરૂપી રત્નોને ધારણ કરે છે તેથી તેનું રત્નમાળા નામ થયું છે. તે નગર વિવિધ પ્રકારના વૃક્ષોથી ઉત્પન્ન થતા પુષ્પોના સમૂહથી પરિવરેણું છે તેથી પૃથ્વી પર તેનું પુષ્પમાળા એવું નામ પડ્યું છે, તથા તે નગરમાં દુકાનોની શ્રેણીઓ, ઘરના સમૂહો અને જિન-ચૈત્યની પંક્તિઓ આકાશ સુધી ઉંચી ગયેલી છે તેથી તે સિન્નમાળા નામે કહેવાય છે. તે નગર નવી નવી સંપત્તિનું સ્થાન છે, તેથી તે કદેક-ચુગમાં પોતાનું નવું નવું નામ ધારણ કરે છે. આ મરદેશ પૃથ્વીપીઠનું ભૂપથ છે, અને આ નગર તે ભૂપથના મધ્ય મણિરૂપ છે. તે નગરમાં ધર્મરૂપી વસ્તુના નિધાનરૂપ મોટી પૌષ્પશાખાઓ પણ જોવા માં આવે છે; કારણ કે ‘નેત્ર વિના સુખ ચોલતું નથી.’ તે નગરમાં નેત્ર હજાર વણિકો રહેતા હતા, અને પીસ્તાલીશ હજાર પ્રાદ્યોની વસ્તી હતી તેમાં જે વણિકોએ એક પ્રાદ્યોનો નિર્વાહ કર્યો એવી તે નગરમાં રિયતિ હતી, ત્યારથી આરંભીને વાણીઓ પ્રાદ્યોનો નિર્વાહ કરવા લાગ્યા છે. તે નગરના કિલ્લાની અંદર કપટ રહિત કંદોડો કાટિવને રહેતા હતા અને કિલ્લાની બહાર લાંબો લક્ષ્મીરો રહેતા હતા.

તે નગરમાં જાનાંક નામનો કોટીશ્વર રહેતો હતો. તે સ્વર્ગ જેવા સદ્ભોગનો સાગર, અલંગ સૌભાગ્યવાળો અને વિવેક તથા વિનયનો આકર (નિધાન) હતો તેની લક્ષ્મી દેવયોગે ક્ષીણતા પામી; કારણકે “વિકટ કાળને લીધે કોટીશ્વરે પણ કીટ, જેવા થઈ બાપ છે.” પાણીની ધડીઓ ક્ષણમાં ખાલી હોય તે ભરાય છે અને ભરેલી ખાલી થાય છે. તેથી કરીને ‘હું, ધનવાન છું’ એવું અભિમાન સત-પુરૂષના મનમાં આવતું નથી. તેણે વિચાર કંચે કે—“મારું ધન જોઈું થયું છે, તેથી મારે કિલ્લાની મધ્યે રહેવું યોગ્ય નથી, અને જે

કિંહાની ખડાર જઈને વસું છું તો મારા યગની હાનિ થાય છે, માટે હવે શા ઉપાય કરવો ?” આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણે ભક્તિપૂર્વક એકવીશ ઉપવાસવડે ચિત્તને શુદ્ધ કરી શ્રીદેવીની આરાધના કરી. ત્યારે દેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈ તેને કહ્યું કે-“ હે શ્રેષ્ઠી ! અહીં રહેવાથી તારા ભાગ્યનો ઉદય થશે નહીં, તેથી ગાંભૂ નામના નગર વિના તારે ખીજે કોઈ સ્થાને રહેવું નહીં.” આ પ્રમાણે લક્ષ્મીનું વચન હૃદયમાં ધારણ કરી તે શ્રેષ્ઠી ગાંભૂ નગરે ગયો, કારણ કે દેવનું વચન કદાપિ અસત્ય થતું નથી. ત્યાં વેપાર કરતાં શ્રેષ્ઠીએ કોટિ ધન ઉપાર્જન કર્યું.^૫ કેટલાક પુરૂષો અન્ય સ્થાને જઈને પણ ભાગ્યવત્ થાય છે.” પ્રાગ્વાટ વંશના મુકુટ સંમાન આ નાનાક શ્રેષ્ઠી કોટિધ્વજ થયો. અનુક્રમે તેને વનરાજ નામનો રાજા પોતાના વતનમાં (પાટણમાં) લઈ ગયો. પત્તન નગર રતનું ઉત્પત્તિ સ્થાન છે, મનુષ્યરૂપી રત્નનો સમુદ્ર છે, અને વિવેકનું પણ સ્થાન છે, તેથી વિદ્વાન પુરૂષો તે નગર છોડતા નથી. શ્રાવકોમાં ઉત્તમ એવા તે નીનાક શ્રેષ્ઠીએ વિદ્યાધર ગણમાંના સૂરિધાએ પ્રતિષ્ઠા કરાવેલું એક મુદર ચૈત્ય કરાંચું; તે જાણે સ્વર્ગમાંથી ઉતરેલું એક વિમાન હોય તેવું શોભતું હતું.

તે નીનાક શ્રેષ્ઠીને લાવણ્યની લહેરોને કીડા કરવાનું જાણે સરોવર હોય એવો લહર નામે પુત્ર હતો; તે દંડનાયક થયો હતો. એકઠા તે લહર સંલક્ષીનું ભક્ષણ કરવાથી મહોન્મત્ત થયેલા હાથીઓવડે જેની ભૂમિ શોભતી હતી એવા વિંધ્યાચળ પર્વત પર હાથીઓ લેવા ગયો. ત્યાં પર્વતની જેવી કાયાવાળા, જંતુઓને ત્રાસ પમાડનારા અને સૂંઢવડે વનોને ભંગ કરવામાંજ તત્પર એવા હાથીઓ કીડા કરતા હતા. સાક્ષાત્, રીતે તેમના લોચનનો નિષેધ કરી ભુજ્યા રાખી નગળા પાડીને ઇંદ્રિયોને ચોર્મીદ્ર વશ કરે તેમ તે લહરે મહોન્મત્ત હાથીઓને વશ કર્યો, પછી સદ્ગુણોની શ્રેણિથી ઉદ્ભાસ પામતો તે લહર રાજ્યલક્ષ્મીના ભૂયણરૂપ અને મોટા ગળના સમુદ્રરૂપ તે હાથીઓ લઈને પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો. તેટલામાં વિંધ્યાદેવીના સેવક દેવોએ અનુપમ

બળવાળા તે હાથીઓને માર્ગમાં સ્તંભની જેમ સ્થિર કર્યાં. તે જોઈ મહા પરાક્રમી કુમારે (લહરે) અસમાન બળવાળા તે દેવો સાથે સંઘા-મ કરીને તેનો પરાજય કર્યો. દેવોને પણ છતીયકે એવા જેના ભુજદંડ-પ્રચંડ બળવાન હતા એવો તે દંડનાયક ગજેન્દ્રને લઈ પત્તન ન-શુક આવ્યો, તેના આવવાના બજાર સાલગી પત્તનનો સ્વામી વનરાજ ઐરાવત જેવા તે શ્રેષ્ઠ હસ્તીઓને જોવાની ઈચ્છાથી તેની સામે આવ્યો, અને અનુક્રમે હાથીઓને જોતો જોતો તે સંકરથળ નામના પુર સુધી પહોંચ્યો, એટલે હર્ષના ભારથી પુષ્ટ થયેલા રાજાએ તે સંકરથળપુર દંડનાયકને ઇનામ તરીકે આપ્યું. તે પુરમાં દંડનાયકે સર્વ લોકોને વાંછિત આપનારી ધણુદેવી નામની શ્રી દેવીની સ્થાપના કરી. તે લહરે રાજાનો પ્રસાદ પામીને વિશાળ ટંકશાળ બનાવી અને તેમાં દંડલ નામની સિક્કાવાળી સોનામહોરો પાડી. ઉજવળ યશ-રૂપી વસ્ત્રને ધારણ કરતા શ્રીદેવીના પ્રસાદને પામેલા તે સમૃદ્ધિમાન લહરે શ્રીદેવીની સ્થાપિત મુદ્રા ઉપર પટલું ચિન્હ સ્થાપન કર્યું. જેણે પત્તનની પટ્ટપરંપરાના પાંચ રાજાઓના પાદપીઠની સેવા કરી એવો તે રાજ્યતંત્રને ચલાવનાર દંડનાયક મંત્રીશ્વર જય પામે.

તે દંડનાયકને સમગ્ર ગુણોરૂપી હંસોની શ્રેણિને કીડા કરવાના માનસ સંભાવર જેવા વીરાક અને નેઢાક નામના બે પુત્રો હતા. તેમાં નેઢાક ધાર્મિક હતો, તેથી તે વિશેષ અપાર કરતો નહોતો, ન્યાયથી ઉપાર્જિત કરેલા જ ધનનો ઉપલોગ કરતો હતો, અને તેનું હૃદય અત્યંત વૈરાગ્યવાસિત હતું. ‘લાભવંત પ્રાણીઓના હૃદયમાં નિરંતર વૈરાગ્યરસનો સાગર ઉછળતો જ હોય છે,’ તેથી તેણે છેવટ દીક્ષા ધ્રુવણ કરી. ને સર્વ વીરપુરુષોનો શિરોમણ થયો.

અહીં પંડિત જનોની પ્રતીતિને માટે પૂર્વોચ્ચાર્યેના કરેલા આ સંબંધ ને મળતા ઇટલાક શ્લોકો હું લખું છું. એમ ગ્રંથકર્તા કહે છે, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.—

“લિલમાળ નામના નગરમાં પ્રાજ્વાલ વંશનો પ્રગટ ગુણવાળો નીનાક નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે લિલમાળ નગરથી નીકળી લહુર નામના

પુત્ર સહિત ગાંધુપુરમાં ગયો. તે લહરને વીરાજ નામે પુત્ર હતા. તેને વિમલ નામનો ધનાઢ્ય પુત્ર થયો હતો. તે પતનમાં ભીમરાજનો મંત્રી થયો હતો અને તેણે આમુખ ઉપર શ્રી-ઋષભદેવ સ્વામીનું આ અદ્વુત ચેત્ય કરાવ્યું છે. ” તથા “ વિમળ શ્રીમાન્ ગુર્જર દેવતા સ્વામીનો મુખ્યમંત્રી ભાગ્યવાન અને પ્રાગ્વાટ વંશના મહારૂપ હતો. તે મંત્રીપુત્ર છતાં પણ તિરુપુહ હતો. મોક્ષની ઇચ્છાવાળા તેણે અગ્રિકા દેવીના આદેશથી વિક્રમ સંવત ૧૦૮૮ના વર્ષમાં અંરિકુતને શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદ કરાવ્યો છે. ” તથા—

“તે વિમળ હંડાચક ગણુ લાળ ઉત્તમ અગ્રેનો સ્વામી હતો, અંગાદેવીના વરદાનથી તેનું સુકેડું બાણ પાચ ગાઉ સુધી પૃથ્વીપર પડતું નહોતું; તે પ્રાગ્વાટ વંશના મુગટ સમાન હતો, સેકંડો રાજ્યો તેની સેવા કરતા હતા અને દુધરે પાંકમવાળો તે પૃથ્વીનું શાસન કરતો હતો. ” તથા—

“ નેદાકેને નિર્મળ કીર્તિવટે જગતને ધવળ કરનાર ધવળ નામે પુત્ર થયો. તે કણુના રાજ્યભારને ધાણુ કરવામા મુરંધર થયો. તે ધવળને જગતના પ્રાણીઓને આનંદ કરનાર આનંદ નામનો પુત્ર થયો. તે જયસિંહના રાજ્યમાં મંત્રીધર થયો. આનંદને પદમની જેવા વિકરવર મુળવાળી પદમાવતી નામની પ્રિયા હતી. તેમને વિશેષ બુદ્ધિમાન પૃથ્વીપાળ નામે પુત્ર થયો. વિવિધ પ્રકારની બુદ્ધિને ધારણ કરનાર તે પૃથ્વીપાળે કુમારપાળ રાજના રાજ્યમાં શ્રીકરણી નામની સુદ્રા ધારણ કરી હતી, તથા તે સર્વ મંત્રીઓનો નાયક થયો હતો. વિદ્યાપરગણુમાં નીનાકે કરાવેલા દેનાલયમાં તથા પંચાસર-વિકુર નામના ચેત્યમાં તે પૃથ્વીપાળે મંડપો કરાવ્યા તથા તેણે સંપદાએ કરીને બાણે સિદ્ધિરૂપી રાણીને કોડ કરવાનો અંગ્રંથ હાથ તેવા મનોહર મંડપ વડે શ્રીઆમુખનું નેત્ર શોભાવ્યું. મંત્રીઓમાં શિર્ષમણિ તે પૃથ્વીપાળે વણુવાટક નામના શ્રેષ્ઠ નગરમાં પોતાની

માતામહીના આનંદને માટે શાંતિનાથનું ચેત્ય કરાવ્યું. ”

અંદ્ર જેવા ઉજ્જવળ ગુણના સાગરરૂપ વિમળ બાહ્યાવસ્થાથી જ વૃદ્ધિ પામી પડવાના અંદ્રની જેમ વિશાળ કળાઓને ધારણ કરવા લાગ્યો. તેની બાહ્યાવસ્થામાં જ તેનો પિતા વીરાક સ્વર્ગલોકમાં ગયો. “બુદ્ધિ-માન પુરૂષો પણ અવશ્ય પૂર્વ કર્મને ભોગવેજ છે.” તેના મૃત્યુ પામવાથી રાજાનું જે માન હતું તે જતું રહ્યું તથા ધન પણ ક્ષય પામ્યું. અહો ! વિમળની માતા વીરમતીને દુઃખનો ઉદય કેવો થયો ? કહ્યું છે કે-“હે જીવ ! પ્રાણીઓનું આયુષ્ય પ્રતિદિન નાશ પામતું જાય છે, યૌવન ક્ષય પામે છે, ગયેલા દંવસો ફરીથી આવતા નથી, કાળ જગતનું ભક્ષણ કરે છે, લક્ષ્મી જળના તરંગ જેવી ચપળ છે અને જીવન વીજળીની જેવું અચળ છે, તો હે જીવ ! મોકુનો ત્યાગ કરીને તું તારા આત્માના કાર્યનું સ્મરણ કર. ”

ત્યારપછી દરિદ્રતાને લીધે વિમળ પોતાની વીરમતી માતા સાથે ગેહડીપુર નામના પુરમાં ગયો, અને ત્યાં લોકોના વાજરડા ચારવા લાગ્યો. અનુક્રમે વિમળ તેર વર્ષનો થયો ત્યારે અંગિકા દેવી કન્યાનું રૂપ ધારણ કરી તેની પરીક્ષા કરવા આવી. આરાસની નામના મોટા તીર્થની અધિષ્ઠાયિકા અને બાળિકાના રૂપને ધારણ કરનારી તે દેવીને જોઈ તે બાળકનું મન જરા પણ ક્ષોભ ન પામ્યું. “હે મિત્ર ! બાળિકાના મનની સ્થિરતા દેવોથી પણ નિવારણ ન કરી શકાય તેવી જગતને આશ્ચર્યકારક હોય છે એ શું તે નથી સાંભળ્યું ? ” તે દેવીએ કામરાગને વધારનારા વાણી અને હાવલાવના વિનોદવડે કુમારની પાસે અનેક પ્રકારના વિકારો મગટ કર્યા; પરંતુ બાહ્યાવસ્થા છતાં પણ તે કુમારનું મન કામાવેશરૂપી પવનવડે જરા પણ કંપ્યું નહીં. તે જોઈ તેના ગુણવડે દેવી રંજિત થઈ. લોકમાં પણ ગુણોજ પૂજાય છે, અને સ્વર્ગમાં વિશેષે કરીને પૂજાય છે. કારણ કે સમ્યગ્દષ્ટિ દેવો સત્ય અને સદ્ગુણના જ રાગી હોય છે.

પછી દેવીએ તેને કહ્યું કે—“હે બાળક ! તારું મુકેલું બાણ પૃથ્વીને સ્પર્શ કર્યા વિના પાંચ ગાઉ સુધી અશ્વલિતપણે જશે તથા તું અશ્વોના લક્ષણો બાણી શકીશ.” આ પ્રમાણે પ્રસન્ન થયેલી દેવીએ તેને બે વરદાન આપ્યાં. કારણ કે ‘દેવનું દર્શન નિષ્કળ હોતું નથી.’

અહીં પત્તનમાં સર્વ વેપારીનો શિરોમણિ અને પ્રસરતા સદ્ગુણના વૈભવવાળો શ્રીદત્ત નામે પ્રખ્યાત શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો, તે ઘણા ધનાઢ્ય હતો. તેણે એકઠાં પોતાની પુત્રીનો વર જોવા માટે હુવંથી તેની જન્મકુંડળી કોઈ વિદ્વાન જ્યોતિષીને જતાવી અને કહ્યું કે—“હે ઉત્તમ ગણક ! તું મહારાણી છો, તેથી મારી પુત્રીનો ક્રમે અને કેવો વર થશે ? તે તું કહે.” તે સાંભળી ગણક બોલ્યો કે—“ મેષ, વૃષ, મિથુન, કર્ક, સિંહ, કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક, ધન, મકર, કુંભ અને મીન એ બાર રાશિઓ કહેલી છે. મંગળ, શુક્ર, બુધ, ચંદ્ર, રવિ, બુધ, શુક્ર, મંગળ, ગુરુ, શનિ, શનિ અને ગુરુ—એ બાર અનુક્રમે બાર રાશિઓના સ્વામી છે. લગ્ન એટલે પહેલા સ્થાનથી અનુક્રમે કાચ, ધન, બ્રાત્ર, બધુ, પુત્ર, શત્રુ, સ્ત્રી, મૃત્યુ, ધર્મ, કર્મ, આય અને વ્યય એ બાર લાવો જાણવા. એ સર્વ લાવો સાથે ગ્રહનો યોગ અને ગ્રહની દૃષ્ટિનો આશ્રય કરીને જ્યોતિષ શાસ્ત્રના વિદ્વાનોએ શુભાશુભ દ્વંદ્વ કહેવાનું છે. પૂર્ણ દૃષ્ટિ અને પૂર્ણ યોગ હોય તો તેનું સંપૂર્ણ દ્વંદ્વ મળે છે. આ બાબતમાં ઘણું કહેવાનું છે; પરંતુ આશ્રય વિષયમાં જ હું કહું છું કે—આ જન્મપત્રિકામાં જે ગ્રહનો યોગ છે તે જો સત્ય હોય તો હે ગૌ ! તમારી પુત્રીનો વર ત્રણ ખંડ ભરતનો સ્વામી થાય.” તે સાંભળી શેઠને ચિત્તમા ઉલટી ચિંતા થઈ, તેથી તેણે કહ્યું કે—“ હે ઉત્તમ ગણક ! તેવા વરનો યોગ થવો તે તો મુશ્કેલ છે.” ત્યારે જ્યોતિષ શાસ્ત્રના પારને પામેલો ગણક બોલ્યો કે—“ આ વિધાતાની રૂઢિમાં કદાપિ નિષ્કળતા થતી નથી. મહદ્ ગુણોના ધરરૂપ પુરોના લોગને માટે સીસ્તોની ઉત્પત્તિ થાય છે, તેથી હે શ્રેષ્ઠી ! તમે ચિંતાનો ત્યાગ કરો.” એમ કહીને પ્રથમ વીર મંત્રીએ આજ ગણકને વિમળની જન્મપત્રિકા દેખાડી હતી, તેને અનુસાર વિચાર

કરીને તે ગણક બોલ્યો કે —“મે પહેલાં વીરના પુત્રની જન્મપત્રિકા જોઈ હતી, તેમાં તેના લાગ્યનો સાધક મોટા શ્રેષ્ઠ ગ્રહોનો યોગ હતો. જો તે આ તમારી પુત્રીનો વર થાય તો રત્નની સાથે રત્નનો યોગ થવાથી વિધિની સૃષ્ટિ મુકળ થાય.” આ પ્રમાણે ગણકની વાત સાંભળી મેઘનો શબ્દ સાંભળી મયૂર આનંદ પામે તેમ તે શ્રેષ્ઠી અત્યંત આનંદ પામ્યો.

પછી તેની તપાસ કરતાં તે વિમળ જેડદીપુરમાં રહે છે એમ શ્રેષ્ઠીએ લોકોના મુખથી સાંભળ્યું. એટલે ધુવરમાળ ગાધેલા શ્રેષ્ઠ વૃષભોને “ગાઠમાં જોડી ગણકને સાથે લઈ તે શ્રેષ્ઠી જેડદી નગર તરફ ચાલ્યો. નગરની પાસે આવ્યા તેવામાં દુર્ગાનામતી પક્ષિણી મધુર સ્વરે બોલી. તે સાંભળી તેની સાથે જાણવાને જાણવાને ગણક બોલ્યો કે—“હે શ્રેષ્ઠી! આપણે જોને મોટે જઈએ છીએ તે ઉત્તમ વર અહીં સમીપના જ દેગમાં છે એમ પક્ષાળી કહે છે. જાનતી પરીક્ષા અનુભવ કરવાથી થાય છે, તેથી તે જાણે તરતજ પાસેના ક્ષેત્રમાં ગયા, ત્યાં તે વરને જોઈને આનંદ પામ્યા. પછી તેને મળીને તે જાણે તેના મુખાને ઘેર ગયા. તે વળને ત્યાં શ્રેષ્ઠ હુદિવાળી વિમળની માતા વીરમતી બેઠી હતી, ઘરના ધીજી સર્વ માણસો ક્ષેત્રમાં ગયા હતા. તેમને આવતા જોઈ વીરમતી વિચાર કરવા લાગી કે—“આ મનુષ્યોત્કૃષ્ટ હશે ? ” એટલે તેઓએ કહ્યું કે—“હે માતા ! અમે સંભારા પુત્રને કયા આપવા આવ્યા છીએ ? ” તે સાંભળી તેણીએ ઉત્તર આપ્યો કે—“એમાં કંઈ કહેવાનું નથી; પરંતુ હે ઉત્તમ પુત્રો ! તમારા પાત્રમાં અમે ચૂર્ણ આપીએ એટલી પણ અમારી શક્તિ નથી.” એમ બોલવાને બદલે તે બોલી કે—“અમારા પાત્રમાં તમે ચૂર્ણનો યોગ આપી શકો તેમ નથી.” આ પ્રમાણેની તેણીની વાણીની ચતુરાઈથી શ્રેષ્ઠી તથા ગણક મનમાં અત્યંત આનંદ પામ્યા, અને તેમણે ખૂશ્યું કે “તમારો પુત્ર કયાં છે ? ” ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે—“દેગમાં છે.” તે સાંભળી તેઓ જેતરમાં ગયા. ત્યાં તેનો મામો તેમને મળ્યો.

તેઓએ તેને હુર્વથી વિવાહની વાત કરી, અને તેના લાંબાજીવને યોગ્ય વવાનું કહ્યું. તેણે વિમળને યોગ્યવ્યે. તે યોગ્યે કે-“કળશનું સ્થાપન કરીને હું હમણાં જ આવું છું.” એવા તેના વચનને શુકનરૂપ માની ને મર્વે ઘેર આવ્યા અને શ્રેષ્ઠીએ પત્ર, પુષ્પ અને ફળ આપવા પૂર્વક પોતાની કન્યાનો વિવાહ(સંબંધ) વિમળ સાથે કર્યો. પછી શ્રીફલ શેઠ નિશ્ચિંત થઈને પત્નિમા પોતાને ઘેર આવ્યા.

અહીં વિમળના મામાને વિચાર થયો કે-“ વિમળનો વિવાહ તો માન્યો, પરંતુ દ્રવ્ય વિના તે શી રીતે થઈ શકશે ? કારણ કે જેના ઘરમાં લક્ષ્મી વિલાસ કરતી હોય તે જ પુરૂષ શુણ્ણવાન કહેવાય છે અને તે જ લોકમાં પૂજ્ય ગણાય છે. વિવેકી જનો લક્ષ્મીના બળથી જ મેલ્ય, પ્રતિમા અને પૌષ્પશાળાનું કરાવવું તથા જ્ઞાનનાં પુસ્તકો લખાવવાં વિગેરે પુણ્યનાં કાર્યો કરી શકે છે. લક્ષ્મીના પ્રસાદથી જ સ્ત્રી, પુત્ર, પિતા વિગેરે અત્યંત પ્રેમવાળા થાય છે અને શત્રુઓ પણ મિત્ર થાય છે. ધનના યોગથી જ પુરૂષ દાતાર, લોકજ્ઞ અને નિવેકી, કહેવાય છે અને ધનહીનના મનોરથો કદાપિ સાર્થક થતા નથી, પરંતુ મારી પાસે તો લોકને વશ કરવાના કારણરૂપ લક્ષ્મી ઘણી જ ઘોડી છે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં તેના મામાના મનમાં મોટી ચિંતા ઉભી થઈ. તે બાળીને વિમળે મામાને કહ્યું કે-“ હે મામા ! શા માટે ચિંતા કરો છો ? જ્યારે મારી પાસે ધન થયે ત્યારે જ હું પરણવાનો છું.” એમ કહી વિમળે પોતાનું વાજગડા ચારવાનું કામ કાયમ રાખી કેટલાક દિવસો નિર્ગમન કર્યા. એક દિવસ વનમાં મોટા વૃક્ષની નીચે ગીતજ છાયામાં વિમળ બેઠો હતો તે વખતે તેણે વિચાર કર્યો કે-“ પ્રાણીને માથે મુળ અથવા દુઃખ જે કાંઈ આવી પડે તે તેણે તેટલો કાળ તો લોગવવું જ લેખ્યું, તેમાં કાયર થવું યોગ્ય નથી.” આ પ્રમાણે વિચારતો તે દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

એકદા કાંઈ ગોવાળીઆઓએ એક આકડાના વૃક્ષની નીચે સુવર્ણનો નિધિ જોયો. તે લઈ તેમણે મર્વનો વિભાગ પાડ્યો. તેમાં વિમળને પણ તેનો ભાગ આવ્યો. “અહો! પૂર્વના પુણ્યની સંહાય ખરેખર

ખાણવા લાયક છે કે બેથી વિમળને લગ્નને ઉગિત મુવાળું સહેજે પ્રાપ્ત થયું.” તેના આગવામાં કરતા લાગ્યરૂપી રાજકુમારે આ મુવાળુંના મીઠથી તેના હાથમા કીડા કરવા માટે ઢોઢો આપ્યો ત્યારથી આરંભીને નવા પ્રાપ્ત થતા મંગળરૂપી નિઃશીમ જળના યોગથી તેના લાગ્યરૂપી વૃક્ષનો અકુટ નિરતર વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

ત્યારપછી વિમળ પોતાને મળેલા દ્રવ્યવડે જામે આલતી લક્ષ્મીદેવી જ હોય એવી વડસ્વર લાવણ્યરૂપી નિર્મળ જળની કૃપિકા સમાન તે કન્યાને પરણ્યો. તેમા જનના લોડોને એમવા માટે તેણે સન્માન-પૂર્વક ઉત્તમ વાહનો આપ્યા, અને સર્વને લોજન તથા વગ આપી તેમનો આરો મત્કાર કર્યો. વિરાટ પ્રકારના લાગ્યયોગને લીધે તેનો વિવાહ મોટા ઉત્સવપૂર્વક થયો. “ઉદય પામતો સૂર્ય પણ ધીમે ધીમે પ્રકાશમાં વધતો જાય છે.” પછી વિમળકુમારને તેના મામા સહિત તેના સમગ્રએ પત્તનમાં જ રાખ્યો, અને નગરની બકાર તેને પકવાન વેચવાની દુકાન મંડાવી, કારણકે વેપાર વિગેરે કાર્ય જો શક્તિ પ્રમાણે કરવામાં આવે તો તે પરિણામે મુખકારક થાય છે.

હવે તે પત્તનનો રાજા લીમ નગરની બકાર ધનુર્વિદ્યા શીખવા માટે ખાણવડે લક્ષ્યને વીંધવાનો અભ્યાસ કરતો હતો; પરંતુ તે લક્ષ્ય તેનાથી વીંધાતું નહતું. તે જોઈ ધનુર્વિદ્યાની કળામાં કુશળતાને ધારણ કરનારા વિમળકુમારે પોતાનું માથું ધુણાવ્યું. કુમારનો શિરકંપ જોઈ લીમરાજએ તેને બોલાવીને પૂછ્યું કે—“હે ભદ્ર ! તું ધનુર્વિદ્યાની કળા જાણે છે ? કારણ કે સત્પુરુષો કારણ વિના મસ્તક ધુણાવે નહીં.” ત્યારે કુમાર બોલ્યો કે—“હું કંઈક તે કળા જાણું છું, અને ધનુર્વિદ્યા સારી રીતે આવડતી હોય તે પુરૂષ તો ધનુર્ધારી લિહ્નની જેમ લોકમાં પૂજાય છે. તેની કથા આ પ્રમાણે—

ધનુર્ધારી લિહ્નની કથા.

આજ ભરતક્ષેત્રમાં હસ્તિનાપુર નામનું એક મર્વોત્તમ નગર છે. તેમાં દ્રોણાચાર્ય નામના શુર રાજકુમાર વિદ્યાર્થીઓને ધનુર્ધારિતા શીખવતા હતા. તેમાં કેટલાક છાત્રો હાથમાં ખૂડગ ધારણ કરીને આ

ભ્યાસ કરના હતા. તેઓ પરિણામે વિકનવાળા થઈ રજુસંગ્રામમાં વિજય મેળવનારા થયા કેટલાક સુમત્રે જાતા ઉપાડીને પરસ્પર પ્રહાર કરી પુષ્કળ તેજસ્વીપણે ઉત્તમ ડગા મેળવતા હતા. કેટલા-એક ધનુષી કળાના વેશમચટે તેના અગ્રામમાં તરપર થઈ ખરા ધનુષધારી થયા હતા. ‘અખ્યાનને શુ દુષ્કર છે ?’ શાસ્ત્રમાં કહેલા શાસ્ત્રના સમૂહને દેશવવાનો અખ્યાત્ર કરનારા કેટલાક સુમત્રે કળાની કુશળતાવટે જોવાના હતા. દ્રોણાગાર્ય શુર સમગ્ર ગજના પારગામી હતા, અને તેનાજ પ્રસાદથી લોકમાં સર્વ શસ્ત્રની કળાઓ વૃદ્ધિ પામતી હતી. જેમ સુવણનો અસાધારણ ગુણ ભારેપણાનો છે તેમ અર્જુનનો વિનય ગુણ અમાધારણ દેખાનો હતો, તેથી શુર તેના પર અત્યંત તુષ્ટપાત હતા. એકઠા જેનો યથા પ્રગરી રતો હતો એવા શુરએ અર્જુનને કહ્યું કે—‘તારા ગુણથી હું રંજીત થયો છું, તેથી તારા જેટલી કળા હું જીજ્ઞાસે શીખવીગ નહીં. ’ એ પ્રમાણે શુરએ નિશ્ચય કર્યો. લોકમાં પણ અર્જુન જેવો જીજ્ઞે કોઈપણ હુનિયામાં ધનુષની કળામાં નિપુણ નથી એવો પ્રચોષ પ્રવર્ત્યો. તે સામગ્રીને અર્જુન મનમાં આનંદ પામતા લાગ્યો.

એકઠા અન્યના પરાકામો તિરસ્કાર કરનાર અર્જુન કૌતુક જોવાની ઇચ્છાથી વનમાં દૂરતો હતો, ત્યાં તેણે એક ખીજડીનું વૃક્ષ જોયું. તે વૃક્ષ ઉપર જેટલાં પાંદડા હતાં તે સર્વે પરસ્પર નહીં મળેલા અનેક છિદ્રો વડે આપ્ત હતાં. તે જોઈ તેણે નિશ્ચય કર્યું કે—‘ શું આ છિદ્રો કોઈ કીડાએ કર્યાં છે, કે કોઈ મનુષ્યે, આના પંજરે વીધ્યા છે ? તે સિવાય ત્રીજો પ્રકાર તો સંભવતો નથી. પરંતુ કીડાના મયોગથી આવાં છિદ્રો થઈ શકે નહિ; પરંતુ ચિત્તને આનંદ ઉપજાવનાર આ પદ્મવેધ કોઈ મનુષ્યે કરેલો જગ્યાય છે. ’ એ પ્રમાણે વિચારી અર્જુન આમ તેમ જોવા લાગ્યો, તેટલામાં નજીકમાં એક નિસ્સ તેના જોવામાં આપ્યો. તેને જોઈ મહા નિર્મળ શુદ્ધિના પાત્રરૂપ અર્જુને તેને પૂછ્યું કે—‘ આ વૃક્ષ ઉપર પદ્મવેધ જોવામાં આવે છે તે સ્વાભાવિક છે કે કોઈનો કહેલો છે ? સ્વાભાવિક તો

આવે હોય નહીં, અને કયો દોષ તો તે બીજા દોષને કહેવો,
 છે કે તે જ કયો છે ? ” તે માલગી લિલ્લ બોલે કે-“ હું
 પૃથ્વીના નાયક અર્જુન ! માવરના પ્રત્યે પત્નો નથ મે કયો છે
 તે માલગી-“ અરે ! માલ નથી કયા વિદ્વાનોને આનંદ પમાડે
 તેની છે, હું પણ તેની કયા નાના નથી ” એવો વિદ્વાની અર્જુને
 તેને કૃષ્ણ - હું જિતી ! આ જગતની પ્રવૃત્તિ તારા શુભ કોણ
 છે ? ” જિતી બોલે કે-“ મને મનુષ્યો આપનાર દ્રોણાચાર્ય માન
 શુભ છે ” આ પ્રમાણે લિલ્લ વન માલગી જાણે કાંઈ પોતાનું
 સર્વમ્બ લુટી લીધું હોય તેમ અર્જુનનું મુખ સ્થામ વડે ગુણ અને
 તે કાંઈ પણ બાંધે નહીં પરી શુભ પાને આવતા તેને તેનો
 જોઈને શુભને પૂછે કે-“ હું રાજપુત ! તારા અંગ (ઓષ) કોપવડે
 વપતા દોષ એમ જણાય છે તો તને કેની જાતનો કયોગ ઉત્પન્ન
 થયો છે ? ” રાજકુમાર બોલે કે-“ મે શુભ પોતા જ પોતાની પ્ર-
 તિજ્ઞાનો ભગ કહે તો પરી જગતમા જીવસ્પતિની જગતના પુરુષની
 વાણી ઉપર વિશ્વાસ કર્યો ? શુભને કહું કે-“ દેવનાં મારી વાણીમા શો
 દેરકાર વ્યથા છે કે જેવી તું જેમ તેમ શુદ્ધિગ્રહિત વચન મને કહે છે ? ”
 અર્જુન બોલે-“ હું શુભ ! તમે પ્રમદમને કહ્યું હતું કે હું બીજા દોષને વ-
 તુનની કયા તારાથી વિશેષ આપીશ નહીં આ પ્રમાણેની પ્રતિજ્ઞા કર્યા
 છતાં તેનો તમે ભગ કર્યો છે ” શુભ બોલ્યા કે-“ મે મારી પ્રતિજ્ઞા કદાપિ
 લોપી નથી ” આ પ્રમાણે શુભને કહું, તપણ મારું પ્રત્યક્ષ જોયેલું
 હોવાથી તેને શુભની ધારી ઉપર વિશ્વાસ આવ્યો નહીં પરી તે દુષ્ટકત
 સ્પષ્ટ કર્યા અને પોતાના તે ગિરિને જેમા શુભવતમા અર્જુનની માથે
 ગયા ત્યા પેલા ગિરિને જોઈ તેઓએ તેને પછડી કરી તારા
 ધનુર્વિદ્યાન શુભ કોણ છે ? ” તે બોલ્યો-“ મારા ધનુર્વિદ્યાના શુભ દ્રોણા-
 ચાર્ય જ છે, બીજા દોષ નથી ” તે માલગી શુભ બોલ્યા કે-“ હું
 લિલ્લ ! તું દેવગ અમલ્ય ન જોલ ” તે બોલ્યો-“ હું શુભ ! હું
 જે કહું છું તેમા કાંઈ પણ અમલ્ય નથી અલગો-તમારી પાને અ-
 સમાન જગતની કહું જિજ્ઞાસા છતાં ગિરિનાં નાને લીધે મને કાંઈ પણ

તમારું દર્શન પણ અર્થ નહોતું. જેમ બીજા યાજ્ઞો દક્ષિણાવર્તે
સેવે છે અને જેમ કલ્પવૃક્ષને બીજા વૃક્ષો સેવે છે તેમ તમને
પુત્રો સેવે છે, તેથી દેવે તમારા દુર્લભ દર્શનથી મને દૂર કર્યો
તોપણ એક વખત મને તમારાં દર્શન થઈ ગયાં. તેથી તે પ્રમા-
ભારી માટીની મૂર્તિ બનાવી તેને પુષ્પાદિકથી પૂજી તેની પાસે
મેં કળાનો અભ્યાસ કર્યો છે, અને શ્રીગુરુની કૃપાથી હું મહા-
થયો છું. તેથી મારા ધનુ વંદાના ગુરુ તમે જ છો. ” તે
આશ્ચર્ય પામી ગુરુ બોલ્યા કે—“ હે બુદ્ધિમાન ! જો તે
રૂપણે સ્વીકાર કર્યો હોય તો મને ગુરુદક્ષિણામાં તારો અંગુઠો
માપ. ” આ પ્રમાણેની માગણી ગુરુ કેવળ એક અર્જુનની જ
સંબંધી કીર્તિને ઇચ્છતા હોવાથી તેમણે ચિત્ર પાસે કરી.
ગુરુની ઉપર મહા ભક્તિ હોવાથી તે ભિન્ન તરત જ પોતાનો
કાપીને ગુરુને આપ્યો અને તેમને સંતુષ્ટ કર્યા. પછી તે ભિ-
ગુડા વિના પણ બાણ ફેંકવા લાગ્યો, એ તેની ગુરુભક્તિનો
પ્રમાણ હતો. અત્યારે પણ ગુરુભક્તિના બહુત પ્રભાવથી
તેની જાતમાં આગળના બળથી જ ધનુષી કળા બેવામાં
હતી.

(ઇતિ મિહ કથા)

II કથા કહીને વિમળે રાજાને કહ્યું કે—હે ભીષ રાજા ! ધણી
દિવ્ય કળાવાળા બોયા છે, પરંતુ લોકોના ચિત્તને હરવું કરનાર
સૌભાગ્ય કોઈક જ ગુરુમાં હોય છે. ” આ પ્રમાણે કહી વળી,
કુમારે રાજાને કહ્યું કે—“ હે સ્વામી ! અમારી જેવા સામા-
ન્યો પણ લક્ષ્યને વીંધવામાં સમર્થ હોય છે, તો, જેમણે
પ્રકારના શ્રમથી કળાઓ મેળવી હોય એવા તમારી જેવાને
વીંધવામાં આવી સ્પર્ધા કેમ થાય છે ? અને નિરંતર યુદ્ધ-
માં કીડા કરનારા આ રાજાઓ ધનુવીંધામાં કેમ ભૂલ કરે છે ?
માણે લોકને આશ્ચર્ય પમાડનાર અયોગ્યપણું બેઠને મેં મસ્તક
પૂવંક અડહ એવો શબ્દ કર્યો હતો. નીતિમાં, કશું છે કે—

જે ગધેડો બીજાના હોતમાં દ્રાક્ષ ખાતો હોય તો તેથી જોનારને પો-
તાને કાંઈ પણ હાનિ થતી ન હોય છતાં પણ અયોગ્ય થતું જોઈ કોનું
મન ખેદ ન પામે ?” આ પ્રમાણે વિમળનું વચન સાંભળી આનંદ
પામેલા રાજાએ કહ્યું કે—“ હે ભદ્ર ! તું પણ એક બાણ મૂક તારી
જાણ પણ હું જોઉં.” તે સાંભળી વિમળની રામરાજી હૃદયથી વિકસ્વર
ચર્ચ અને તેણે શત્રુઓના ગર્વ સાથે ધનુષ નમાવ્યું. પત્રી તેણે પ્ર-
ત્યંચાનો ટણકાર કર્યો, તેનો શબ્દ વિશ્વમાં વ્યાપી જતાં તેના
યશસમૂહના રણકારને કરતો સર્વત્ર સંભળાયો. પત્રી પરાક્રમવડે
જાળના અંતઃકરણને રંજન કરનાર અને જાણે યુદ્ધમાં ઉત્ક્રુક થયેલો
હોય તેમ તેણે તે ધનુષ ઉપર તત્કાળ બાણ ચડાવ્યું. અને લક્ષ્યની
પ્રસ્થાપના તે ઉત્કટ બાણ મૂક્યું. તે બાણવડે તેણે લક્ષ્યને વીંધ્યું અને
તેના ગુણે રાજાના હૃદયનો વેધ કર્યો. તે બાણ ત્યાંથી ચાર ગાઉ
દૂર જઈને પૃથ્વી પર પડ્યું, અને તેની સાથે સર્વ મુશ્કેલીનું કળાકો-
શાય પણ પડ્યું—નષ્ટ થયું. તે બાણ ચોથી લાવવા રાજાએ એક
સેવકને હુકમ કર્યો. તે વળતે વિકસ્વર મુખવાળા કુમારે કહ્યું કે—
“ હે સ્વામી ! આપ સેવકને બાણ લેવા મોકલો છો પણ તેને શીઘ્ર
ગતિવાળો અશ્વ આપો, નહીં તો તે મંથ્યા સમયે પણ બાણ લઈને
પાછો આવશે નહીં. કારણ કે હે ઉજ્જવળ યશના નિધિ ! મારા હાથ-
થી છૂટેલું બાણ પાંચ ગાઉ દૂર જઈને પડ્યું છે.” તે સાંભળી મનમાં
આશ્ચર્ય પામેલા રાજાએ તેને કહ્યું કે—“ બાણની કળામાં તારી
કેટલી શક્તિ છે ?” તે બોલ્યો કે—“ હે સ્વામી ! મારી કળાનું મારે જ
વર્ણન કરવું તં યોગ્ય નથી. કારણ કે પોતાના ગુણનું સ્વમુખે કીર્તન
કરવાથી ઈર્દ્ર પણ લઘુતાને પામે છે. તો પણ હે પૃથ્વીપતિ ! માત્ર ધનુષના
વિવિધતાનું મારું જ્ઞાન આપને હું કહું છું, તે સાંભળો— હે
રાજેન્દ્ર ! બાળકના મુખ ઉપર જણીને એકસો ને આઠ પાંદડાં મૂકો,
તો તે સર્વને હું બાણ વડે વીંધું, અને તે બાણ બાળકના મુખને
જરા પણ વાગે નહીં. વળી જો તમે કહો તો સ્ત્રીના કર્ણમાં લટકતા
જે કુંડળોની વચ્ચે થઈને બાણને હું લઈ જઈ અને તે મૂકેલું બાણ
પાંચ ગાઉ દૂર જઈને પડે. ”

આ પ્રમાણે કુશળ પુરુષોમાં મહિ મમાન કુમારેન્દ્રનું વચન સાંભળી રાજા ચિત્તમાં ચમત્કાર પામ્યો, અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“ આ પુરુષ કળાનો નિધિ છે. આવી નિપુણતા કોઈ રાજામાં પણ નથી. વળી મહાપુરુષો કળાવાનને જ માને છે, પણ કળારહિત ધનાઢ્યને પણ માનતા નથી. કેમકે મહાદેવે વસ્તુવાળા સૂર્યનો ત્યાગ કરીને કળાવાન ચંદ્રને મસ્તક પર ધારણ કર્યો છે. મારા રાજ્યમાં અશ્વાદિકના મોટા આડંબરવાળા ઘણા મુમત્ રાજાઓ ખડ્ગાદિકને ધારણ કરનારા છે, પરંતુ નિર્ધન એવા પણ આની પાંખે જે ધનુષકળા છે તેવી કોઈ પણ રાજામાં દેખાતી નથી. કહ્યું છે કે— ‘કળાની પ્રાપ્તિ તો દેવને આધીન છે તેથી શું કરીએ ?’ તો પણ એટલું તો કહી શકાય કે કંકેલીના પક્ષરો જેવા બીજા વૃક્ષના પલ્લવો તો નથી જ. ’ વળી અભ્યાસ કરવાથી માંણુઓને કળાની સારી પ્રાપ્તિ થાય છે એમ જે લોકો કહે છે તે પણ સંત્ય નથી. કેમકે કળા પ્રાપ્ત થયું તે તો દેવને આધીનજ છે. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરી પ્રસન્ન થયેલા રાજાએ વિમળને પાંચસો અશ્વો અને એક લાખ મોનામહોરો ઇનામમાં આપી, અને તેને સેનાપતિનું પદ આપ્યું. ‘કળા કોના ઝોરવને કરતી નથી ?’ બીજના ચંદ્રની કળા જગતને પણ વાંદવા યોગ્ય છે. શેરડીનું ક્ષેત્ર, સમુદ્ર, ચોનિષોષણ અને રાજાનો પ્રસાદ એ ક્ષણવારમાં જ દારિદ્ર્યનો નાશ કરે છે. વિધાતાની જેમ નિપુણતાની ભૂમિરૂપ અને જગતને આશ્ચર્ય પમાડનાર આ વિમળના શુભ મંત્રો એટલે વિચારો કોઈ પણ જાણી શકતું નહોતું, પરંતુ તે સેનાપતિ થયા પછી શત્રુ રાજાઓ ખરીના અથ્ર લાગવડે પૃથ્વી તળે ખોદી નાંખે એવા શ્રેષ્ઠ અશ્વોની ભેટ કરી તે વિમળના ચરણમાં પડતા હતા. તેણુદ્ધિમાને સુરાષ્ટ્ર, મહા રાષ્ટ્ર, કોટીર, કોમ્બુ, દમ્બુ, સંભય, ધનદીવી, ચીખલી, વસતિ. મોપારકપુર તથા બીજા પણ દેશોને તથા તેના અધિપતિઓને છતી લીધા. આ જગતમાં શુદ્ધિરૂપી પલ્લવના પ્રથમ ત્રણ પાયા થયા હતા. ચાણક્ય,

ખસાય અને ફાટક. પછી આ વિમલ મંત્રી ઓથો પાથો થયો છે. ગ્રામ, દાન, દડ અને ભેદ એ ચાર ઉપાયવડે તેણે સર્વ રાજ્યોને છતી લીધે રાજતું રાજ્ય એક છત્રવાળું કર્યું. દુષ્ટનું અનિષ્ટ કરનાર અને ભુલનાદંપ્રચંડ પરાક્રમવાળા તેણે દંડમાં આવતા ધનસમૂહથી રાજાનો કોરા (ભંડાર) પૂર્ણ કર્યો, શરદ કતુના મૂર્ખની જેવા દેદી, અમાન પ્રતાપવાળો તે મંત્રી સર્વ સ્વજનોનો સત્કાર કરીને ચોલવા લાગ્યો. તે કલ્પવૃક્ષની જેમ સર્વ અર્થીજનોના વાંછિતને પૂર્ણ કરનાર અને સિંહની જેમ શત્રુરૂપી મૃગોને ત્રાસ પમાડનાર થયો. તેના અરણ્યક્રમણને સર્વ રાજાઓ મેલતા હતા અને તે વિમળ જડનાયક મોટા સામ્રાજ્યને લોભવતો હતો.

એકલા કોઈ રાજપુરુષે (મંત્રીએ) રાજાની પાસે આવીને કહ્યું કે—“હે રાજેન્દ્ર ! વિમળ મંત્રી આપના પ્રસાદથી ઉભવે પામ્યો છે. છતાં માર્ગની વૃદ્ધિને હીધે મોટા પરાક્રમી ણીજ સર્વ ક્ષત્રિયોનાં સમૂહને તે તૃણતુલ્ય ગણે છે. કારણ કેંધન, શુભ, રૂપ, કુળ, પગકબ, રાજાની કૃપા અને તપ એ સાતે મનુષ્યોને મુખ્યરૂપે કરીને મહતા હેતુ છે.” આ પ્રમાણે સાંભળીને વિમળ મંત્રીનો મદ્દર કરવા માટે પુરોહિતે વિમળ મંત્રીને કહ્યું કે—“હે મંત્રી ! રાજાને આશ્ચર્ય થયેલો સામંતન્ય માણસ પણ તેજસ્વી થાય છે, રાજાના આશ્રયથી કેટલાક મંત્રીશ્વર થાય છે, કેટલાક સૈનાધિપતિ હયાથ છે અને કેટલાક સામંતમા પડને પામે છે. રાજાનો પ્રસાદ મેલકોને કલ્પવૃક્ષની જેમ અપરિમિત વાંછિતને આપનાર થાય છે. સર્પની રૂણ ઉપર ચડીને ફેડેકો જે નૃત્ય કરે તે કોઈ ગાડીકના જ પ્રતાપનો ઉદય સ્પષ્ટ જણાય છે. જે પથ્થર ખેતે હુએ છે અને ખીલ્લોને વણુ કુળાડે છે તેજ પથ્થર હસ્તર સમુદ્રમાં તરે અને વાનર સુભટોને પણ તારે એ પ્રભાવ પથ્થરનો, સમુદ્રનો કે વાનરોના નથી; પરંતુ શ્રીરામચંદ્રના પ્રતાપનો તે મહિમા છે.”

તે સાંભળી વિમળ મંત્રી જોલ્યો કે—“હે પુરોહિત ! ચાર વેદમાં તું નિપુણ છે તોપણ તું પઠિતમૂર્ખ જેવો દેખાય છે. કારણ કે આ

જગતમાં મનુષ્યોને પૂર્વ પુણ્યના પ્રભાવથી નિર્ગળ મુખપ્રાપ્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. પરિતોએ ધર્મ જોયો નહીં તોપણ તેમો મુખના ઉદયથી ધર્મ છે એમ તકથી સિદ્ધ કરે છે. જેમ નદીમાં પૂર આવેલું જોઈ પર્વત પર વૃષ્ટિ થયાનું અનુમાન કરી શકાય છે. જો પોતાનું પુણ્ય ન હોય તો સમુદ્ધિવાળા દેવને લોગાનાર રાજાની સેવા કરી હોય તો પણ તે શું કામને કાઢી પણ નાપે ? કહ્યું છે કે— રાજા ચિર-કાળ સેવા છતાં પણ પુરુષના પુણ્ય વિના તેના પર તુટીપાન થતો નથી. લુઓ કે અરુણ નામનો સારથિ જન્મથી જ સૂર્યની સેવા કરે છે તોપણ તે ગરણ રહિત જ રહ્યો છે.” આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચન સાંભળીને પુરોહિતે વિચાર્યું કે—“રાજાએ આના પર આટલો ભેદો ઉપકાર કર્યો છે તોપણ આ તેને ઓળખે છે માટે આને ધિક્કારે છે ! કહે છે કે—હું વામન ! એવાંવ ઉંચા વૃક્ષનું ફળ વાયુએ તેને આંધળી આંધળી તે ખાઈને તું તમ થયો તે તો યોગ્ય જ છે, પરંતુ એ ફળ મેં મારી સ્ત્રવથી મેળવ્યું એ પ્રમાણે તું જે ગર્વ કરે છે તે તારી જ હાંસીને માટે છે. અથવા તો આમાં આનો દોષ નથી. કારણકે આ કર્મયુગનો અમય છે, તેમાં વિધાના આવા જ પુરુષને ઉત્પન્ન કરે છે. આ કાળમાં ઉપકાર ક્યાં છતાં પણ મનુષ્ય કૃતજ્ઞતા ધારણે છે, તેથી હું વિચારું છું કે જગતના છોયેલું હવે શું થશે ?”

આ પ્રમાણે વિચાર કરી પોતાના મનમાં ખેદ પામી પુરોહિતે એકઠા એકાંતમાં બીમ રાજાને કહ્યું કે—“હું રાજા ! મોટા ઉંચ ફળમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને પરાક્રમની સંપદાથી મુક્ત એવા ક્ષત્રિયોનો ત્યાગ કરી તમે વણિક માનને કેમ માન આપો છો ? અ. વણિકને દંડ નાયકની પદવી આપવાથી તમારી િઆ કે મોટાઈ કાંઈ નથી. સમુદ્ર અને રાજાનો એક ગુણ હોય છે, તે એ કે જે લુણ હોય તેને મસ્તક પર ધારણ કરે છે અને જે લારે હોય તેને નીચે ફેંકી દે છે જ્યારે તમારો વિપત્તિનો અમય આવશે ત્યારે ‘ક્ષત્રિયો જ કાર્ય’ દરનારા ઘરો, તેથી કરીને ગર્વિષ્ઠ વણિકને મંત્રી પદ આપવું તે યોગ્ય નથી. પોતાનો અને પરનો દેડલો તક્ષવત છે તે લુઓ કે જ્યારે વૃક્ષ પૃથ્વી

પટે છે ત્યારે પાંદડાંઓ કરમાઈ જાય છે અને પશીઓ તેને છોડીને
 ૧ રહે છે. વિવિધ દેશના રાજાઓને વશ કરી વિભવ મંત્રી રા-
 ની લીલા લોગવે છે અને તમે તો માન નામના જ રાજા છો. તે
 ૨ ળની સેવા કરવાની બુદ્ધિથી મોટા સામંત રાજાઓએ લેટ કરેલા
 ૩ ફ્લીક દેશના ઉત્તમ અશ્વોના મુખમાંથી નીકળના શીશુવટે તેના ઘરના
 ૪ ળાણીની પૃથ્વી હમેશાં કાઢવવાળી થાય છે, અને તેના મંદિરમાં
 ૫ કશ્મી કીડા કરતી જોવામાં આવે છે. તે વિભવ તમારું ચતુરંગ
 ૬ ૧ પોતાને સ્વાધીન કરશે, અને જરૂર તમારું કાંઈક આનંદ ચિંત-
 ૭ કોઈ પણ મોટી સમૃદ્ધિવાળો થાય તે લોકમાં દુઃખસાધ્ય ગણાય
 ૮ વળી જે રાજ્યનો અભિલાષી હોય તો તે ગું ન કરે ? નીતિશા-
 ૯ ૧ પણ કહ્યું છે કે—“ તુલ્ય ધનરાગા, તુલ્ય પરાક્રમવાળા,
 ૧૦ ને જાણનારા; ઉદ્યોગી અને અર્થ રાજ્યને હરણ કરનારા મિત્રને જે
 ૧૧ કણે તે પોતે જ પરિણામે હણાય છે. ” અત્યંત સન્માન કરેલો
 ૧૨ ળ હાથીની શાળામાં રહીને ઘીનું લોજન તો કરે છે, પરંતુ ઉલટો
 ૧૩ મૂળ હાથીને મારવા ઇચ્છે છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—“ પાપનું
 ૧૪ લોભ છે, વ્યાધનું મૂળ રસ છે. અને દુઃખનું મૂળ સ્નેહ છે.
 ૧૫ ૧ણનો ત્યાગ કરીને તું સુખી થા.” વળી હે રાજેન્દ્ર ! આવા અનર્થ-
 ૧૬ ૧રનારા આ વણિકનો તમારે વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય નથી. તેમ જ
 ૧૭ ૫ જ્યાં દેવો તે પણ યોગ્ય નથી, જલદી તેને માર્ગમાંથી દૂર કરવો
 ૧૮ ૧ છે. અને હે રાજા ! પોતાના હિતની ઇચ્છાથી તેનું સર્વસ્વ
 ૧૯ ૬ કરી તેને હાંડવો તેજ યોગ્ય છે. આમાં જો કાળનો વિલંબ કરતા
 ૨૦ નખવટે છેલ્લી શકાય તેવો વિષવૃક્ષનો અંકુરો વૃદ્ધિ પામીને
 ૨૧ સ્થી પણ ન છેલ્લી શકાય તેવો થશે.”

આ પ્રમાણેનાં પુરોહિતનાં વચન રૂપી વાયુના વશથી રાજાનું મન
 ૧ ધ્વજનું વસા કે જે મંત્રી રૂપી ચૈત્ય ઉપર ફરકતું હતું તે તુરીને પૂ-
 ૨ પર પડ્યું. કહ્યું છે કે—“ સત્તા, રાજાનું ચિત્ત, વ્યાખ્યાન, જળ અ-
 ૩ રીઓ-આટલી વસ્તુ ધૂર્ત જનો જ્યાં લઇ જાય ત્યાં જાય છે. પછી
 ૪ ૧ દિવસે માતઃકાળે રાજા સલામાતે બેઠો હતો તે વખતે શત્રુઓને

ગ્રામ પમાડવાનાં સિંહ ગાન વિમળ મગીએ આવી રાતને નમ-
સ્કાર કર્યે. તે વખતે નત નેગર મા લીમ તજાએ પોતાતુ મુખ
અવશુ કર્યું તે જોઇ વિમળે મનમાં ૧૦-૧૦ કર્યા કે-“ આ નવીન
શુ થયું ? પણ આજે ! નત મિત્ર થઈ ગઈ એમ ટોપાએ તેણું
અથવા સાલવ્યું છે ? જુઓ ! મેં કોણે ઉપજા કર્યા છતાં આ લીમ
રાત આજે માનથી પગડમુખ થયો મેં કોણે જાળધારથી સિંચેલું
વૃક્ષ દાવાનળથી જાળીને જેવું લાલ થાય છે તેવો આ રાત ટોપથી
લાલ નેગવાળો થયો છે ઘટની જેમ પરિપૂર્ણ, વિદગ્ધ અને
રાગવાળો છતાં પણ ‘કર્ણુનો દુર્ગંજ રાત ડોનાથી વગ કરી શકાય ?
ગાજોમા અથવા જેટલા ગુણો કહેવા છે, તેટલા જ રાતના દોષો કહેવા
છે. પરંતુ આ દોષ રાતનો નથી, આપના દોષો તેના ચિત્તરૂપી
દર્પણમાં જેની વસ્તુ દેખાડે તેની જ વસ્તુ તે જોઈ ગઈ છે. કુતંગે
પોતાનો પગ ઉઠા કરી મૂકે છે તે જ તેના મુગડા ભીંતવાના છે ?
નથી પણ એની વસ્તુસ્થિતિ જ છે-તેનો સ્વભાવ જ છે. વાત
ગડન વતને મેરે છે, મિહ શુક્રને સેરે છે, કમ કમગરામી કમલિનીને મેરે
છે, ગીધ પક્ષી સમગાનને મેરે છે, સત્યુચ્ચ અત્યુચ્ચને મેરે છે, અને નીચ
માણુમ નીચને જ મેરે છે પાપની પ્રતીત સ્વભાવથી જ અંડી કનીક
ઉત્પન્ન થયેલી હોય છે કે ત દૂર કરી ગયાલી નથી આડીયાનો સ્વભાવ
વિશેષે કરીને નીચ જ હોય છે કાગપુત્રે તે વિના કાગલું જ અન્યના
દોષ જોયે છે જ્યુ છે કે-જામ માણુમ સોયની આણીનું અને સર્જન
મોયના નાકાતુ અનુકરણ કરે છે એટલે પહેલો ઊંઘ પાડે છે અને
બીજો અશુભવાન હોઈને ઊંઘ દાડે છે તથી બધા દુર્જનો રહેતા હોય ત્યાં
સર્જનોએ રહેલું તે જ ચોખ્ખું નથી માટે હું આ રાતનો ત્યાગ કરી દેશા-
તરમા જ જાઉં. વૃક્ષના ડોળમાં અગ્નિની જેમ જેઓના કશુમાં ‘દ્રિષ્ટિ’ હો
પ્રવેશ કરે છે, તેના મૂળનો-મમિષ ભાગનો જીવવાની ઇચ્છાવાળાએ
ત્યાગ કરવો અને તેને કૃણ મહિત જ બાળવા દેવો”

૧ ચતુર, ઘટના પક્ષમાં પકવેલી. ૨ કાનનો કાચો ગળ, ઘડો કાંઠથી
દુર્બળ એટલે જર્જરિત

૩ સોયના પક્ષમાં ગુણ એટલે દોષો ૪ સૂર્ય અને ધણ.

અને તળાવ વિગેરે નવસો જળાશયો હતા. તે પુરીમાં શુભોનો સાગર અને સમૃદ્ધિવાળો ધરાર્પ નામનો રાજા અતુલ સામ્રાજ્યનું પાલન કરતો હતો રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજાને મધ્ય રાત્રીને સમયે તેના એક ગર પુરૂષે મંત્રીના સમાચારવાળો એક લેખ આપ્યો. તે તેણે તરતજ દીવાના પ્રકાશમાં વાંચ્યો. લેખ વાંચી હાથ પામી રાજા માણસોને જણાવ્યા વિનાજ પરિવાર સહિત ત્યાંથી નાગી ગયા. “સિંહના મુખમાં કોણ બળવાન પણ રહી શકે ?” પછી પ્રાતઃકાળે પરાક્રમી વિભજ મંત્રી તે નગરીમાં આવ્યો; તેને જોઈ સર્વ નગરીના લોકો બાહુજ થઈ ગયા. પંચકુળના અધિકારીઓ રાજમહેલમાં ગયા. પરંતુ ત્યાં એક ખૂન નામની દાસી સિવાય બીજો કોઈ મનુષ્ય જોવામાં આવ્યો નહીં. તેઓએ દાસીને પૂછ્યું કે-“રાજા ક્યાં ગયા ? અહો ! આ નવતર શું થયું ?” દાસીએ જવાબ આપ્યો કે-“રાજાના ચર પુરૂષ સૈન્ય આવતું જોઈ અને મહા બળવાન વિભજ મંત્રીનું આગમન જણ્યું. તે તેણે રાજાને જણાવ્યું. તેથી રાજા પરિવાર સહિત નાગી ગયા છે.” તે સાંભળી વિચાર કરીને પંચકુળના અધિકારીઓ બોલ્યા કે-“અણપ પરાક્રમવાળા આ મંત્રીનેજ આપણે રાજા તરીકે સ્થાપીએ કે જેથી રાત્રિ દિવસ મુખની પ્રાપ્ત થાય.” આ પ્રમાણે વિચારીને સર્વ પ્રજાએ મળી વિભજને રાજા તરીકે સ્વીકાર્યો. આ પ્રમાણે વિભજ મંત્રીને રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું. કારણ કે “પુષ્પ માર્ણિક અને હંસો જ્યાં જાય ત્યાં પૂત પામે જ છે.”

ચંદની જેવા મનોહર મુખવાળા તે રાજા રૂપી ચંદ્રવદે (મેષ રા-

આ પ્રમાણે વિચાર કરી વિમળ મંત્રીએ રાજને કહ્યું કે—“ મને વરાકને તમે અકસ્માત અત્યારે પીક દેખાડો તો લલે દેખાડો પરંતુ આજ પછી મનુને પીક દેખાડો નહીં. ” એમ કહી તે સ્વામારી આપ્યો ગોળ, તે વખતે રાજની રાજપુત્રી આજ્ઞાએ તેની પાછળ વાઘ મૂક્યો. યમ રાજની જેવા ભયકર તે વાગને આવતા તેજ વિમળે શશ્વ વડે તેના બે કકડા કાઢી નાખ્યા. ત્યારે રાજપુત્રીએ તેને કંપવા માટે ઠંવાળા બંધ કર્યા, પરંતુ તેના મોઢે કમાડને મંત્રીએ પગના પ્રહારથી લાંબી નાખ્યાં અને બહાર નીકળ્યો. તે જોઈ લોકો બોલ્યા કે—“ અહો ! આ વિમળનું પાકમ ક્ષત્ર્યો કરતા પણ અધિક છે. ” જેને શુદ્ધિનું બળ હોય છે તેને શત્રુઓ વશ થાય છે, અને જેને શાહુનું બળ હોય છે તેનું આખું જગત ટિકર થાય છે, ત્યારપછી સર્વ વિપત્તિને ઉઘટો નાસ પમાડનાર વિમળ પોતા ‘ શ્રેષ્ઠ ’ આબેશ અને ‘ મર્વ ’ રવજનાને એકત્ર કરી ગોચ સંકેત કયે. પછી ધનુષને ધારણ કરી પાંચમો અક્ષો અને સોનામહોરોની ભરેલી અઢાલો મારેલ તથા બીજું ઘણું દ્રવ્ય માંચ લઇને નિર્ભય અને શત્રુઓને ભયંકર એવા તે મંત્રીશ્વરે રાજમાર્ગમાં આવી રાજને જણાવ્યું કે—“ કોઈ મુગટ પાછળની કહોળે કે મંત્રી નાશીને ક્યાંક જતો રહ્યો, તો હું અડીજ રહીને કહું છું કે જે બળવાન મુભટ હોય તે અડી રણસંગ્રામમાં મારી સન્મુખ આવે. ” આ પ્રમાણે રાજમાર્ગમાં ઉભા રહી મંત્રીશ્વરે, કહ્યું ત્યારે રાજ બોલ્યો કે—“ બલતી ઇચળ જે ઘમાંથી નીકળીને જતી હોય તો તેને જ્યાં દેખી = રાજનું આયું વચન મુજબ છે. કારણ કે પોતાના શરીરનો દેથી કયો માણસ હૃદયને બોલાવે (વતાવે) ?

ત્યારપછી મંત્રી નિર્વિઘ્નપણે પાર ચોજન પૃથ્વીનું ઉદ્ધવન કરી પ્રાતાઃકાળે આજી પર્વતની તળેટીમાં પહોંચ્યો. ત્યાં અઢાલો ગામનું સ્વામિત્વ ધાવનારી અંદાવતી નામની નગરી ચોખી રહી હતી. ત્યાં જેન અને મહાદેવના ચૌદમો ને આગીશ મોટા પ્રાસાદોની શ્રેણી રહેલી હતી. સર્વ નગરીઓમાં શિવેશ્વર એવી તે નગરીમાં વાવ, કુવા,

અને તળાવ વિગેરે નવસો જગાશયો હતા. તે પુરીમાં શુભોનો સાગર અને સમૃદ્ધિવાળો ધેરાવર્ષ નામનો રાજા અતુલ સામ્રાજ્યનું પાલન કરતો હતો રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજાને મંથ રાત્રીને સમયે તેના એક માં પુરૂષે મંગીના સમાચારવાળો એક લેખ આપ્યો. તે તેણે તરતજ દીવાનો પ્રકાશમાં વાંચ્યો. લેખ વાંચી લય પામી રાજા માણસોને જણાવ્યા વિનાજ પરિવાર સહિત ત્યાંથી નાગી ગયા. “મિહના મુખમાં કોણ બળવાન પણ રહી શકે ?” પછી પ્રાતાઃકાળે પરાક્રમી વિભજ મંગી તે નગરીમાં આવ્યો; તેને જોઈ સર્વ નગરીના લોકો બ્યાકુળ થઈ ગયા. પંચકુળના અધિકારીઓ રાજમહેલમાં ગયા. પરંતુ ત્યાં એક ખંભા નામની દાસી સિવાય બીજો કોઈ મનુષ્ય જોવામાં આવ્યો નહીં. તેઓએ દાસીને પૂછ્યું કે-“રાજા ક્યાં ગયા ? અહીં ! આ નવતર શું થયું ?” દાસીએ જવાબ આપ્યો કે-“રાજાના ચર પુરૂષે સૈન્ય આવતું જોયું અને મહા બળવાન વિભજ મંગીનું આગમન જણ્યું. તે તેણે રાજાને જણાવ્યું. તેથી રાજા પરિવાર સહિત નાગી ગયા છે.” તે સાંભળી વિચાર કરીને પંચકુળના અધિકારીઓ બોલ્યા કે-“અસ્ય પરાક્રમવાળા આ મંગીનેજ આપણે રાજા તરીકે સ્થાપીએ કે જેથી રાત્રિ દિવસ મુખની પ્રાપ્ત થાય.” આ પ્રમાણે વિચારીને સર્વ પ્રજાએ મળી વિભજને રાજા તરીકે સ્વીકાર્યો. આ પ્રમાણે વિભજ મંગીને રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું. ઠારણ કે “પુષ્પ માર્ણિક્ય અને હંસો જ્યાં જાય ત્યાં પૂત પામે જ છે.”

ચંદની જેવા મનોહર મુખવાળા તે રાજા રૂપી ચંદ્રવદે (એક રાજાનું નામ) ઘણા યશસ્વી અને રાજતવાળી થયેલી તે ચંદ્રાવતી નગરી પ્રણી જ શોભવા લાગી. સિદ્ધ અને કિશત વિગેરેના સમૂહ રૂપી નદીઓનું જળ મળવાથી વિભજ રાજા રૂપી સમુદ્ર ભરતીવાળો થયો. પછી રાજાએ આકાશને પણ ફેરી નાંખે તેવો પ્રયાણનો. ૫૮૬ વગરાવ્યો, તેના સાંભળવાના સક્રિયે રૂપીને બોલાવેલા આસપાસના રાજાઓ એકઠા થયા. વીરગીના ઉદોતવાળા જાણે મેઘ હોય એવા ખડગોને ધારણ કરતા કેટલાક સુખદો રાજાના મૈત્ર્યમાં આવીને નૃત્ય કરવા શરૂ થયા. દરથી.

શત્રુઓને ગ્રાસ-પમાડનાર કેટલાએક ગૂસ્વીરાએ કૃત ધારણ કર્યા હતા. તેથી તેઓએ જાણે વિજયલક્ષ્મી રૂપી સ્ત્રીના વેણીદંડને ધારણ કર્યા હોય તેવા તેઓ શોભતા હતા. વિમળ રાજના મેટા મૈત્ર્યમાં ધનુર્ધારીઓ બાણની ધારાગટે નિરંતર વૃષ્ટિ કરતા મેઘની જેવા શોભતા હતા. આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારના શસ્ત્રોને ધારણ કરનારા પતિઓની અનેક શ્રેણીઓ વિમળ રાજને યુદ્ધને માટે સજ્જ કરી. જેમ ખીજા પર્વતો મેડ પર્વતને પરિવરેલા છે, તેમ વિમળ રાજને લાખો અશ્વાશૈભ્યે વીંટી લીધા. તેના મૈત્ર્યમાં મેટા પર્વત જેવા હાથીઓ જાણે સ્વર્ગમાંથી ઐરાવત્ ઉતર્યા હોય તેવા શોભતા લાગ્યા. તેના પરિવારમાં પરાક્રમવટે શત્રુઓને આક્રમણ કરનારા તથા શ્રીકરી અને 'ધ્વજ' વડે શોભતા ચાર હજાર રાજાઓ એકઠા થયા.

આ પ્રમાણે મૈત્ર્ય લઈ બળ અને છળ વિગેરે ઉપાયને જાણનાર તથા બુદ્ધિમોહ પુરોનો શિરોમણિ વિમળ રાજ મુગલ રાજ તરફ આડ્યો, લાખો વાણીઓના શબ્દોવડે મેઘના ધ્વનિનો તિરસ્કાર કરનાર તે મુગલ રાજ આઘાણીય દેશનો રાજ કહેવાતો હતો. તેના દેશમાં ત્રણ લાખ ને પચાસ હજાર મુળકારક ગામો હતાં. તેણે સમગ્ર નામનો દેશ જીત્યો હતો, તેથી તે મુસ્તાફનો નાયક 'મુગલ બાદશાહ' કહેવાતો હતો. તે મુગલની રાજધાનીમાં વિમલ રાજ પક્ષીઓના સમૂહમાં ક્યેન પક્ષીની જેમ પડ્યો. મુગલ રાજાનું ને વિમળનું બંનેનું પરસ્પર રુદ્ધ થયું, તે બંનેના મૈત્ર્યો મદાયુદ્ધ કરવા લાગ્યા. બંને રાજાઓની ધર્યે જય અને પરાજય જય આવ કરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે યુદ્ધ કરતાં છેવટ વિમળ રાજને અજવાન મુગલ રાજને જીતે પકડીને આંધી લીધા. કારણકે પુરોનો સર્વ કાળ એક મરણો હોતો નથી. સૂર્યનો ઉદય થાય ત્યારે ચંદ્રનો ક્ષય થાયજ છે.

પછી વિજયલક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરી મુગલ રાજને સાથે લઈને નિત્ય ઉત્સવના ઉદયવાળા વિમળ રાજને પોતાની ચંદ્રાવતી નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. મુગલ રાજને વિમળને પચાસ લાખ અશ્વો અને છપ્પન હોટી દ્રુપદાશ્વો નત્મથી પ્રાર્થનાને રાજાનું મેળવેલું ધન કાચુવારમાં

હંડ દેવામાં આશ્ચર્ય બળ છે. જેમ કીડીઓએ જન્મભર સંચર્યા ધાન્ય તિત્તિર પક્ષી એક ઘણામાં ખાઈ બળ છે તેમ. ' ત્યાર પછી વિમળે મુગલ રાજાને મુક્ત કર્યો, " અગત્યનો રત્ન નીચેની લઈને પગે તેનો (પોથીનો) ત્યાગ કરાવ્ય છે. "

એ પ્રમાણે શ્રેષ્ઠ લક્ષ્મીનો મોગે કોય મેળીને વિમળ રાજાએ આખી પશ્ચિમ દિશા આધી. 'કારણ કે આ પૃથ્વી કોઈની નથી, ખર્જૂથી જે છૂટે તેની છે.' તેથી અનેક રાજાઓથી સેવાવા વિમળે વિમળ રાજા મેળવ્યું. નવ કરોડ ગામવાળો મરદેશ, સત્રાપુષ્પ ગામવાળો માલવ દેશ, કોંકણ દેશ અને સિંધુ પ્રદેશ વિગેરે ઘણા દેશોના અધિપતિઓ. પરાક્રમ વડે પ્રમળ ગતુઓનો પંથુ. પરાજય કરે તેવા હતા, તે સર્વ રાજાઓને છૂટીને તેણે અર્ધ દિશાઓ વશ કરી.

પ્રજાતું રક્ષણ કરનારા બાગ છત્રધારી સુરત્રાણે રોમ નગરમાં નિષ્કંટક રાજ્ય કરતા હતા. તે તેજસ્વી રાજાઓને જોઈ વિદ્વાનો તક કરતા હતા કે " જગતમા અહીં તો એક સાથે બારે સૂર્યનો ઉદય થયો છે. " પોતપોતાના દેશને લોગવતા તે સુરત્રાણ રાજાઓ પરસ્પર પ્રીતિને લીધે એક નગરમાં સાથે રહેતા હતા. જનને રક્ષા કરનારા તે બારે રાજાઓને એકલા વિમળે છૂટી લીધા, તેથી તે લોકમાં રાજાધિગજ કહેવાયો. કોઈ પણ રાજાની આજ્ઞા જેના મસ્તકના મુગટપણાને પામી નથી, એવો આ પૃથ્વીપતિ વિમળ રાજા અત્યંત શોભવા લાગ્યો. તેની રાણીઓએ કરેલા મુખપ્રાકાશના વધુમથા પૂર્વક માણિક્યાદિકની ભેટોની પૂર્ણ થયેલો અને મર્વ પ્રકારના મુખનો આશ્રયમૂલ વિમળ અત્યંત તુષિષ્ટ પામ્યો. તે રાજા આરે દિશાનો વિજય કરી વાજિત્રના નાદથી આક્રમણને ધ્વનિમય કરતો અનેક મુલટોની શ્રેણી સહિત પાછો ફર્યો. અને નગરની સ્ત્રીઓએ સ્પર્ધા સહિત જેનો વર્ધાપન મહોત્સવ કર્યો હતો એવા તે રાજાએ જયલક્ષ્મીથી શોભતી ચંદ્રાવતી નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો.

અન્યથા ભુદ્ધિમાન અને કૃતજ વિમળે સસામાંથી નીકળી વખત

લીમ રાજાને કહ્યું હતું કે 'તું' શત્રુઓને પીઠ આપીશં નહીં.' એ વચનને સંભારી વિમળે લીમ રાજા સાથે સંધિ કરી. પોતાના દેશનો ભંગ ન થવાથી તુષ્ઠમાન થયેલા લીમ રાજાએ વિમળને ઇન્ત્ર, આમર વિગેરે ભેટ આપી તેનું સન્માન કર્યું. 'પૃથ્વીપર આના જેવો જીજ્ઞે કોઈ રાજા અધિક નથી' એમ કહી લીમ રાજાએ તેને પ્રથમ દહનાયક સ્થાપન કર્યો. 'આ વિમળ સામાન્ય જન છતાં મોટો ક્રમ થયો ?' એવી કોઈએ શંકા કરી નહીં; કારણ કે હરકોઈ મનુષ્ય વિશેષ ભાગ્યને લીધે સુર્વથી અધિક સમૃદ્ધિવાળો થાય તેમાં કોઈ આશ્ચર્ય નથી.

એકલા ધર્મધોષ નામના આચાર્ય ચ દ્રાવળી નગરીના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. તેને વાંદવા માટે વિમળ રાજા પરિવાર સહિત ગયો. તેને સૂરિએ પ્રતિબોધ આપ્યો. પણ શ્રીમાન્ ગુરૂના ચરણકમળની સેવા કરવાથી, કહલકંઠની જેમ, વિમળ રાજા, હમેશાં ધર્મરૂપી શ્રેષ્ઠ પરાગનો આસ્વાદ લેવા લાગ્યો. જેમ લવણસમુદ્રમાં અમૃત મળવું દુર્લભ છે તેમ મનુષ્ય જન્મ પામ્યા છતાં આવા ગુરૂનો યોગ મળવો દુર્લભ છે, મોટા ભાગ્યથીજ તેવો યોગ મળે છે. વળી યથાર્થ સ્વરૂપવાળું લૌકિક અને લૌકોત્તર શાસ્ત્ર કોઈકના જ હૃદયમાં દીપકની જેમ પ્રકાશ કરે છે. નિગમ અને આગમના જ્ઞાનથી ધર્મક્રિયાની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે, તેથી ગુરૂના મુખથી શાસ્ત્રનો સત્ય અર્થ જાણવો જોઈએ. મનુષ્ય સારી બુદ્ધિવાળો હોય તોજ તેને ધર્મનો બોધ થાય છે, પણ જેનું ચિત્ત અવિદ્યાથી વ્યાપ્ત હોય તેને શાસ્ત્રનો અર્થ વિપરીત લાગે છે. વિદ્વાનોએ નિગમ અને આગમમાં કહેલ વિચારો ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે. તેથી તે તે શાસ્ત્રોના વિશેષ વાક્યો અને અર્હી લખીએ છીએ.

ગોતેર જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરી ગણધરેનું ધ્યાન ધરી નિગમ અને આગમના નિર્ણયનું ગતક હું કહું છું. મસુદની જેમ પ્રમાણ ન થઈ શકે એવા બાર અંગ અને ચાર વેદને જાણવા અથવા કહેવા કોણ સમર્થ છે ? તોપણ તેની કાંઈક વાનકી દેખાડું છું.—

આગમ અને નિગમ એ બન્ને શાસ્ત્રોનું પરસ્પર વિસંવાદ રહિતપણું (સંદર્શપણું) દેખાય છે, કારણ કે આગમમાં કહેલા મહાયોનો

નિર્ણય નિગમમાં કરેલો છે. દરેક ચાવીશીમાં જે પહેલો અક્ષર થાય તે ચાર વેદ રચે છે અને દ્વાદશાંગીને ગણુધરે રચે છે એવી સ્થિતિ છે. તેમાં પ્રથમ ચક્રના બનાવેલા વેદો તે ચાવીશીના અંત સુધી પૃથ્વી પર રહે છે, અને આગમ દરેક તીર્થકરના વારામાં નવીન રચાય છે. અસત્પુરુષો નિગમ અને આગમનો વિપરીત જ અર્થ કરે છે. તેનો તાર્ત્વિક અર્થ અમુક કાળે જ પ્રગટ જણાય છે, અને બીજે કાળે તેના અધિષ્ઠાયક દેવો તેને ચતુર્થી ગોપવી રાંખે છે. આગમ સાધુઓના આચારનો ખજાનો છે, અને નિગમ શ્રાવકોના આચારનો સમુદ્ર છે. જેમ બે પાંખોવડે જ પક્ષીઓ આકાશમાં ગતિ કરે છે. તેમ ભવ્ય પ્રાણીઓ નિગમ અને આગમ એ બંનેના યોગથી મોઢે જઈ શકે છે. નિગમની અરૂચિ રાખીને જે કેવળ આગમનો અર્થતું જ્ઞાન ગ્રંથવૃંદ તે સાંશયિક મિથ્યાત્વ છે, એમ પૂર્વધરો કહે છે.^૧ નિગમ વડે કરીને શ્રી આગમના અર્થનો નિર્ણય કરવો તે વિશુદ્ધ દર્શન કહેવાય છે એમ સિદ્ધાંતના વાક્યથી સિદ્ધ થાય છે. આગમના અર્થ અને વેદના અર્થ નિગમે કયાં છે, તથા સાધુઓ, શ્રાવકો અને શ્રાવકોને પોતપોતાની ક્રિયામાં તત્પર કયાં તે પણ નિગમે જ કયાં છે. રાજનો, પોતાનો અને પ્રજાનો અર્થ સાધનાર મંત્રી લોકમાં યથાનું સ્થાન થાય છે. પરંતુ તેવો મંત્રી મળવો દુર્લભ છે. તેજ રીતે જેમાં સિદ્ધાંતનો અર્થ પરસ્પર એક રૂપ કરાય છે તે આ નિગમ સમગ્ર સત્ય આગ્રાને જણાવનાર છે. જો નિગમ અને આગમનો તાર્ત્વિક અર્થ જાણવાની નાની ઇચ્છા હોય તો સ્વશાસ્ત્ર પરના રાગનો અને અન્ય શાસ્ત્ર પરના દ્રવ્યનો તું ત્યાગ કર. મત્ય વરંતુ પર રાગ હોય અને અમત્ય વસ્તુપર દ્રેષ હોય તોજ મનુષ્યોને નિશ્ચયે વિશુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. ત્યાંમુધી શુદ્ધ ધર્મ પગ દ્રેષ છે અને અશુદ્ધ ધર્મ પગ રાગ છે ત્યાંમુધી તાર્ત્વિક આગ્રાની પ્રાપ્તિ થવાની જ નથી. હે પાંડિત ! જો તું પોતાના માનેલા શાસ્ત્રના અર્થનો સંવાદ ઇચ્છતો હોય તો તું નિગમના શાસ્ત્રોને પ્રમાણ રૂપ

માન. લૌકિક અને લોકોત્તર શાસ્ત્રો ઘણાં જ છે, તે સર્વતું સદસ્ય-
નિગમથીજ વિશેષ પ્રકાશિત થાય છે.^૧

એકદા વિમળ રાજ્યએ ગુરૂના મુળથી સર્વ પાપનો નાશ કરનાર
આ પ્રમાણે આગમનો આલાપો સાંભળ્યો—“ચાર સ્થાન વડે છવે
નરકતું આપુ'ય બાંધે છે. તે આ પ્રમાણે—મહા આરંભવડે, મહા
પરિશ્રદ્ધ વડે, માંસના આહારવડે અને પચંદ્રિયના વધ વડે.”
ઇત્યાદિ. આ પ્રમાણે ગુરૂનું વચન સાંભળી પાપથી ભય પામેલો,
ઉદાર ચિત્તવાળો અને દૃષ્ટામાં તત્પર વિમળ રાજ્ય બોલ્યો કે—“હે
ગુરૂ ! હું બુદ્ધમાં હર્ષાની જેમ શત્રુશૂન્ય મનુષ્યોનું મથન કરવામાં
મંથાન (સંઘર્ષ) જેવો થયો છું, અને પરિશ્રદ્ધ રૂપી સમદ્રમાં ડુબી ગયો
છું, તેથી હવે મારું મન સંયોગ પામ્યું છે, તો હે દૃષ્ટાણુ! મને આલોચણ
રૂપી નાવ આપીને તારો.” ત્યારે સૂરિએ તેન ઉપદેશ આપ્યો કે—“હે
મહારાજા! જિન-પ્રાસાદ, અને અમારીની શ્રવણિ વિગેરે પુણ્ય કાર્ય
કરો.” તે સાંભળી શ્રી ગુરૂના વચન રૂપી અમૃતરસથી ભાવિત
થયેલા રાજાને જિનચૈત્ય કરાવવાનો મનોસ્થ થયો. મનુષ્યોએ જે ધન
ચૈત્યમાં સ્થાપન કર્યું છે (વાપર્યું છે) તે ધન નાશ પામતું નથી,
તેમ જ તેથી પુણ્ય અને જગતમાં યશ ચિરકાળ મુખી રહે છે.
“જાણે પોતાના આત્માને ઉચ્ચ સ્થાને સ્થાપન કરતો હોય તેમ જુ-
દ્ધિમાન માણસે દ્રવ્યને ઉચ્ચ સ્થાનમાં સ્થાપન કરવું જોઈએ.” આ
પ્રમાણે વિચાર કરી વિમળ રાજ્યએ શ્રીજિનમત રૂપી હમગની સેવા
કરવામાં લાલસાવાળી અંગા દેવીનું આરાધન કર્યું. તેના પુણ્ય પ્ર-
ભાવથી તે દેવી તરતજ પ્રસન્ન થઈ અને સાક્ષાત્ થઈને બોલી
કે—“હે રાજા ! વરદાન માગ. કારણ કે કલ્પલતાની પ્રાપ્તિ, દેવતું
દર્શન અને સદ્ગુરૂનો યોગ, આ ત્રણે પુણ્ય વિના પ્રાપ્ત થતા નથી.
કર્યું છે કે—દિવસની વિજળી, રાત્રિનો ગજોરવ, બાળા અને સ્ત્રીનું

૧ અહીં મૂળ ગ્રંથમાં આગમ અને નિગમ સંબંધી ઘણી હકીકત
આપેલી છે, પરંતુ તે અપ્રસિદ્ધ, અયોગ્ય અને અનુપયોગી હોવાથી મુઠી
દેવી યોગ્ય સાગી છે. તેમાં માત્ર નિગમનીજ પુષ્ટિ છે.

ધથન તથા દેવતું દથન આ સર્વે નિષ્કુળ થતાં નથી.” તે સાંભળી વિમળ મંત્રી બોલ્યો કે—“હે દેવી ! તો તમે પ્રસન્ન થયા હો તો મને નિત્યૈત્ય અને પુત્ર એ બે આપો. આ બે બાગતનો જ મારો મનોરથ છે.” દેવીએ કહ્યું કે—“હે નરરાજ ! તારા બંને મનોરથ સિદ્ધ થાય તેવું તારું પુણ્ય નથી, મારે બેમાંથી એક બાગત માગી લે.” તે સાંભળી રાજાએ આતુર્ય શુણના ભાજન રૂપ પોતાની શ્રીદેવી નામની ભાર્યાને પૂછ્યું કે—“હે પ્રિયા ! અંબા દેવી પ્રસન્ન થયાં છે, આપણા મનોરથ પ્રાસાદ અને પુત્ર એ બે બાગતનો છે. પણ દેવી એકજ વરદાન આપે છે, તો બેમાંથી શું માગવું ?” તે આદર સહિત બોલી કે—“હે સ્વામી ! પ્રાસાદનું વરદાન માંગો. કારણ કે પુત્ર તો આ લોકનું કુળ છે અને પ્રાસાદ કરાવ્યાનું કુળ પરલોકમાં મળે છે. નોળીયા વિગેરેના ભવમાં પણ પુત્રો તો મુખેથી પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ પ્રાસાદ રૂપી પુત્ર તો અતિ શ્રેષ્ઠ છે કે જેનાથી પરલોકમાં મુખની પ્રાપ્તિ અને જગનમાં કીર્તિ થાય છે.” તે સાંભળી વિમળે વિચાર્યું કે—“રાણીની શુદ્ધિ મારા કરતાં પણ વધારે વિમળ છે, હું તો મંત્ર તામે કરીને જ વિમળ છું.”

અહીં અંબાદેવીની હરપત્તિ સંગ્રામી સંક્ષેપ હકીકત લખીએ છીએ—પૃથ્વીપર લક્ષ્મીના સ્થાન રૂપ કોડીનાર તામે એક ગામ છે. તેમાં સોમભટ્ટ નામનો એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે દેવરામાં નામની બ્રાહ્મણની પુત્રીને પરણ્યો હતો. એકદા તેણીએ ભક્તિથી સાધુને અન્ન પાણી વહોરાવ્યું. તે બ્રહ્મ રાક્ષસી જેની મહાકૂર સ્વ-ભાવવાળી તેની સાથે તેના પર ક્રોધથી રક્ત નેત્રવાળી થઈ. તેથી તે નેમિતાથનું ધ્યાન કરતી પોતાના બે છોકરા સહિત ઘરમાંથી નીકળી ગઈ. પગે ચાલવાવડે પૃથ્વીને યોગગતી તે માર્ગમાં, થાકી ગઈ. ત્યારે એક આશ્રવૃક્ષની નીચે બેઠી. છોકરાઓએ તેની પાસે આવવાનું માગ્યું, ત્યારે તેણીએ અંબા પરથી કેરીઓનું આકર્ષણ કરીને તેની હાથ છોકરાઓને આપી ‘ અહો ! શીંગનું માહાત્મ્ય અત્યંત કારક છે.’ પછી આગળ આવતાં પોતાના પત્ને આવતો બ્રહ્મ

ભયથી 'તે સ્ત્રી ગમે છેકરાઓ સહિત કુવામાં પડી. પાછળ આવેલા તેના પતિ સોમ પણ તેની પાછળ કુવામાં પડ્યો. તે સ્ત્રી શ્રીનેમિનાથનું ધ્યાન કરવાથી સ્વેત નામના પર્વત પર અગ્નિકા નામે અધિષ્ઠાયક દેવી થઈ.

હવે શ્રીમાતા નામની દેવી કે જે અંગાદેરીની સખી હતી, તેણે અંબાદેવીને પાતાના નિઃસાધ્યાનમાં આમંત્રણ કર્યું કે—“હે દેવી ! તારે અહીં (આળુની ઉપર) રહેવું. ” અંબાદેવીએ કહ્યું કે—“ તમે કહો છો તે યોગ્ય છે. પરંતુ હું અરિહંતના ઘર સિવાય રહીશ નહીં, તેથી પ્રસન્ન થઈને મને જિનાત્રય કરવા માટે જગ્યા આપો. કહ્યું છે કે—અમૃતના સ્વાદમાં લુપ્થ થયેલાને જેમ વિષ ઉપર પ્રીતિ થતી નથી, તેમ શુદ્ધ ધર્મરસના સ્વાદમાં લુપ્થ થયેલાને અન્યત્ર પ્રીતિ થતી નથી.” ત્યારે શ્રીમાતાએ તેને બાકુલ અને અંપક વૃક્ષની નીચેની જગ્યા તથા જાગન લાળ સોનેચા આપ્યા.

ત્યાર પછી અંબાદેવીના કહેવાથી તે ઠેકાણે વિમળ રાત્રીએ પૃથ્વી ખોદાવી, તેમાંથી જે દ્રવ્ય નીકળ્યું તેવડે તેણે પ્રાસાદ શરૂ કરાવ્યો. તે વખતે બ્રાહ્મણોએ રાત્રીને કહ્યું કે—“ અહીં આળુગાર ઉપર જૈનનું તીર્થ નથી. તેથી અહીં અમે જિનપ્રાસાદ કરવા દેશું નહીં. ” ત્યારે અંબાદેવીએ રાત્રીને સ્વપ્નમાં કહ્યું કે—“ પ્રાતઃકાળે જે ઠેકાણે મનોહર ઠંકુનો સાથીયો દેખાય ત્યાં તમારે જોવું. તે ઠેકાણેથી તીર્થકરનું જિંબ પ્રગટ થશે. ” પછી પ્રાતઃકાળે રાત્રીએ તે પ્રમાણે કહ્યું, તો તે ઠેકાણેથી અપભ્રેવનું જિંબ નીકળ્યું. તે જિંબ જોઈને લોકોએ કહ્યું કે—“ પહેલાં પણ આ આળુ ઉપર જૈનનું તીર્થ હતું.” તો પણ તે બ્રાહ્મણોએ રાત્રીને કહ્યું કે—“ હે રાત્રી ! આ ભૂમિના સ્વામી અમે છીએ, તેથી પૃથ્વી ઉપર સોનામહોરો પાથરીને જેટલી ભૂમિ જોઈએ તેટલી લ્યો.” ત્યારે રાત્રીએ તે પ્રમાણે પૃથ્વી પર સોનામહોરો પાથરી. તેમાં ચાર ચાર મહોરની વચ્ચેનો ભાગ ખાલી રહ્યા તે જોઈ બ્રાહ્મણોએ કહ્યું કે—“ હે રાત્રી ! વચ્ચે જગ્યા ખાલી રહી છે. એ રીતે પૃથ્વી મળશે નહીં.” ત્યારે રાત્રીએ

વચ્ચે વચ્ચે પાંચમી મહોર મૂકી. ત્યારથી આરંભીને લોકમાં પણ તેવો વ્યવહાર પ્રવર્ત્યો. રાજાએ સોનામહોરો મૂકી મૂકીને ઘણી ભૂમિ લેવા માંડી, તે જોઈ પ્રાણજ્ઞો વળી ગોલ્યા કે—“હે રાજા ! આ તો તમે સમગ્ર પૃથ્વી લઈ લ્યો છો, માટે આટલી જ લ્યો. હવે ખસ કરો. આથી વધારે પૃથ્વી ધનવડે પણ અમે આપશું નહીં.” રાજાએ વિચાર્યું કે—“કાર્યની સિદ્ધિને માટે આટલી જમીન પૂર્ણ છે, ધર્મસાધક પુરૂષે સામાન્ય લોકની સાથે નકામો વિરોધ કરવો યોગ્ય નથી.”

ત્યારપછી રાજાએ હૃપંથી તે ઠેકાણે પ્રાસાદનું કામ સારા કારીગરો પાસે શરૂ કરાવ્યું. પરંતુ દિવસે જેટલો પ્રાસાદ ચલે તેટલો રાત્રિએ પડી જવા લાગ્યો. એ રીતે છ માસ ગયા. ત્યારે રાજાએ અંધિકાનું પોતાની માતાની જેમ રુમરણ કર્યું. તરતજ દેવીએ આવીને રાજાને કહ્યું કે—“વાલીનાહ નામનો દેવ આ ભૂમિનો અધિપ્તાયક છે. તેની અકુમ તપથી તારે આરાધના કરવી, અને જો તે નૈવેદ્ય માગે તો નિર્દોષ નૈવેદ્ય તારે તેને આપવું.” તે સાંભળી રાજાએ તેની આરાધના કરી, ત્યારે તે દેવે આવીને સાવધ નૈવેદ્ય માગ્યું. તે રાજાએ આપ્યું નહીં, પણ તેને ખડ્ગ કાઢીને ખીવડાવ્યો, તેથી તે દેવ ત્યાં ક્ષેત્રપાળ થઈને રહ્યો. ત્યારપછી તેવાજ ખગવાળા યક્ષો, રાક્ષસો અને ભૂતો આવ્યા. તેમની સન્મુખ વિમળ મનુષ્ય છતાં એકલો ઉભો રહ્યો. અને તેણે પડાં વિગેરે નિરવધ નૈવેદ્યવડે નાગદેવને તૃપ્ત કર્યો, તેથી બીજા સર્વ દેવો પણ તેને વશ થયા. ‘જેણે દેવોને પણ વશ કર્યા તેની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે રાજાઓ શી રીતે સમર્થ થાય ? અહો ! વિમળનું ભાગ્ય આશ્ચર્યકારક છે.’

ત્યારપછી કારીગરો પોતાની કુશળતાથી પ્રાસાદ બનાવવા લાગ્યા. તે પ્રાસાદની તુલ્યતાને ત્રણ જગતમાં બીજો કોઈ પ્રાસાદ પામી શકે તેમ નથી. શત્રુ સાથેના સંગ્રામમાં તેનો વિન્ય અસાધારણ હતો. તે વિશ્વજેઠ જાણે અંગ ધારણ કર્યું હોય તેમ તે પ્રાસાદ

પણ અસાધારણ ચોલતો હતો. કોતરણી કરતાં જેટલો ભૂકો પથ્થર
રમાંથી પડતો હતો તેટલું રૂપું તે રાજ્ય હર્ષથી કારીગરોને આપતો
હતો. કારીગરો ચિત્તના ઉત્કાસ પૂર્વક કામ કરતા હતા. કારણ કે
માત્રાધિક લોભથી પણ તેમને વધારે લાભ મળતો હતો. જાણે કે
કર્તાનો ઉત્ત્વળ યશ દેખાતો હોય તેમ ચંદ્રની જેવા નિર્મળ કાર્તિવાળો તે
પ્રાસાદ ચોલતો હતો. તેને બેઠું કેટલાક વિદ્વાનો કહેતા હતા કે—
“ શું આ દેવલોકથી સ્ફટિક મણિમય દિવ્ય વિમાન અહીં ઉતર્યું છે ? ”
પૃથ્વી ઉપર આ ગોવીરીમા આ શ્રીઅર્જુનાચળ તીર્થ અપૂર્વ મહિ-
માવાળું ગણે છે. જગતમા શ્રીશત્રુજય તીર્થ સર્વોત્તમ છે, તે શુભ
ભાવવાળા લય છવેને સમક્ષિત પ્રાપ્તિનું પ્રથમ કારણ છે. ખીન્નું
તીર્થ સંમેતગિખર છે, ઉત્તર દિશાના રત્ન સમાન તે તીર્થમાં અનેક
જિનેશ્વરો મિદ્ધ થયા છે. અને ત્રીન્નું આ શ્રીઅર્જુનાચળ નામનું
તીર્થ છે, અહીં અનેક મુનિઓને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે. વળી
વિમળ રાજાએ પ્રાસાદની સ્થાપના કરીને તેને અત્યંત શોભાવ્યું છે,
અને પોતાનો જન્મ પવિત્ર કયો છે. તે પ્રાસાદને બેઠું “ શું આ
રૂપાનો ઉત્કાસ પર્વત છે ? કે શું હિમાલય પર્વત છે ? કે શું માખણનો
પિંડ છે ? ” એમ લોકો તર્ક કરતા હતા. આ પ્રાસાદમાં પ્રાણીઓની
આર ગતિ લેકવાને માટે આર રૂપને ધાગણ કરનાર શ્રીઋષભસ્વામી વિ-
શુભ છે. તેના મંડપો વિચિત્ર પુતળીઓવડે શોભિત છે તેથી જાણે તેમાં
સ્વર્ગથી આવીને દેવીઓ રહી હોય તેમ દેખાય છે. તે પ્રાસાદમાં સ્ફટિક
મણિમય જિજ્ઞાસુઓ છે, તે જાણે કે શુકલ ધ્યાનવડે ઉત્ત્વળ જ્યોતિ-
વાળું તેમનું ચિત્ત જ હોય તેવાં શોભે છે.

પ્રાસાદ પૂર્ણ થયા પછી મહોત્સવપૂર્વક પ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરાવીને
વિમળ રાજા જગતમાં પ્રતિષ્ઠાને પામ્યો. તે રાજાએ પુણ્યવંત સંઘને
વિવિધ દેશમાં અનેવા ઉત્ત્વળ વસ્ત્રોવડે પહેરામણી કરી, તેથી તે સંઘ
જાણે વિમળના યશથી પરિવરેલો હોય તેવો શોભવા લાગ્યો. વિમળ
ત્યારે બાહ્યાવસ્થામાં હતો ત્યારે તે મળ સહિત હોવાથી સ્વામવર્ણવાળો
હતો, અને ત્યારપછી ચણમગ્રામમા વિજય ચેળાવવાથી તમા સંત્ય ખર

નાવવાથી તે વિમળ વિમળ (મળ રહિત) થયો. પુણ્યનો જાણે આદર્શ હોય અને પુણ્યરૂપી કુવાની જાણે સર હોય તેમ વિશ્વજનના મળને સાફ કરનાર એ નિર્મળ પ્રાસાદ શોધે છે.

અહીં ભીમ રાજના લોજનને માટે જે ધાળ મૂકવામાં આવતો હતો તે હ મેશાં અત્યંત ઉછળતો હતો, તે જોઈ ભીમ રાજ મનમાં અત્યંત વિસ્મય પામ્યો. એકદા કોઈ રાજકાર્યને કરનાર પુરૂષ ભીમ રાજ પાસે આવ્યો. તેણે રાજને ધાળ ઉછળવાનું કારણ કહ્યું કે—
 “હે રાજ ! આનું કારણ મોટું છે, હે સ્વામી ! આખું તીર્થની પૂજનો અને આપના લોજનનો સમય એકજ છે. તેથી આખું તીર્થેશની આરતીને સમયે હ મેશાં વાજિત્રના ધ્વનિવડે જગતને ભરી દેનારો ઘોષ ધાય છે, તેના પ્રભાવથી હે રાજ ! આ ધાળ ઉછળે છે. જુ’ પૂર્વે નહીં જોયેલો વૃત્તાત પણ દિવ્ય પ્રભાવથી નથી થતો ?”
 તે સાંભળી ભીમ રાજએ વિચાર્યું કે—“ આવો તે જિનેશ્વરનો પ્રભાવ સર્વથી ઉત્તમ દેખાય છે. એ તીર્થ અહીંથી કેટલું દૂર અને તેનો ધ્વનિ કેવડો ? જિનેશ્વર સર્વ દેવોમાં ઉત્તમ છે, તેમ સર્વ રાજઓમાં જિનેન્દ્રનો ભક્ત વિમળ ઉત્તમ છે. ઋષભસ્વામી પોતાના સેવકને પોતાનું આધિપત્ય આપે છે એવાત સત્ય છે. કેમકે તેના પ્રસાદથી વિમળ રાજ સર્વ સામ્રાજ્યને લોગવનાર થયો છે. તેમજ વિમળ રાજએ શ્રી અર્જુન તીર્થનો ઉદ્ધાર કર્યો, તેથી વિમળે અરિહંતની કૃપાનો યોગ્ય બદલો આપ્યો છે. તીર્થને ઉદ્ધાર કરવામાં તત્પર રહેલા વિમળને ધન્યવાદ છે. કેમકે પૃથ્વીમાં તેના જેવો ખીજો કોઈ પુરૂષ નથી. કોઈ કવિએ કહ્યું છે કે—“ શ્રી ગુર્જર દેશના ભીમદેવ રાજનો મંત્રીશ્વર અને પ્રાગ્વાટ વંશનો અલંકાર શ્રી વિમળ નામનો મંત્રીશ્વર દેટલો બધો નિઃસ્પૃહ છે, કે જેણે અંગિકાના આદેશથી વિક્રમ સંવત ૧૦૮૦ વર્ષે અંદ્રની જેવી ક્રિતિવાળો શ્રાજિનપ્રાસાદ કરાવ્યો. ”

એકદા ઇંદ્રદુર્ગનો સ્વામી પુંજ નામનો રાજ પરિવાર સંહિત પરચુતા જતો હતો. માર્ગમાં વિમળે સ્થાપન કરેલું ચૈત્ય જોઈ અત્યંત

આનંદ પામ્યો, અને તેણે દેવમંડપમાં ઘણું સુવર્ણ તાંબુડું તથા પૂતળીને ઘણું રૂપું આપ્યું. તેમજ એત્ય કરાવનાર શ્રીવિમળ રાજાને 'આને ધન્ય છે' એમ કહી તેની પ્રશંસા કરતા તે પુનઃ રાજાએ નમસ્કાર કર્યા.

એત્ય પૂર્ણ થયાની વધામાણી આપનાર પુરુષને સર્વ અવસરને જાણનાર વિમળ રાજાએ હર્ષથી પાંચ હજાર સુવર્ણનું ઈનામ આપ્યું હતું. હે વિમળ મહારાજ ! માગણ લોકો જે શ્રી સુખલાતને કહેનારા હોય છે તે તારું જ અફલુત સૌભાગ્ય છે. તે વિમળના ગુણોથી વાસિત થયેલું વિશ્વ આજસુધી તેના યશનો ત્યાગ કરતું નથી. કેમકે “શું સુખો વડે વાસિત થયેલું વન સુગંધીપણાનો ત્યાગ કરે છે ?” જે પ્રમાણે આ વિમળે જેન તીર્થનો ઉચ્ચાત કર્યો, તેમ લલ્લુએ જાણી લાવ્યો. તીર્થની પ્રભાવના કરો, આ પ્રમાણે જેણે સમગ્ર સુસ્ત્રીમંડળ, ઉપર ઇંદ્રની જેમ રાજ્ય કર્યું, જેણે શ્રીઅર્જુન તીર્થને જ્યેત્યવડે નિત્ય જીવળ કર્યું, તથા જે તેજસ્વીએ રાજાઓનો જય કરી દિગ્વિજયને સાધ્યું, તે અત્યંત ઉન્નતિ પામેલા શ્રીવિમળ રાજાએ પોતાનો વંશ અલંકૃત કર્યો. (ગોભાગ્યો-જીવળ કર્યો.)

હંતિ શ્રી તપાગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મેશ્વર ગણિતા ગ્રિધ્ય વાયકેન્દ્ર શ્રી ઇન્દ્રેશ્વર ગણિતો રથેશ્વરી શ્રી ઉપદેશ હસ્તવસ્ત્રી નામની ટીકામાં પાંચમી આખાને વિષે વીર પ્રભાવના નામના શ્રાવકના કૃત્ય ઉપર વિમળ રાજાના વર્ણન નામનો છત્રીશમે પદ્મવ-સંપાદન-થયો.

ઉપર પ્રમાણે છત્રીશ દ્વારો વડે આદ્યદિનકૃત્ય કહીને તેના સમર્થનને માટે સૂત્રકાર કહે છે—

‘સંઘાણ કિચમેયં’ તિ

શ્રાવકોનું આ કૃત્ય છે. સમયના વિશેષથી છત્રીશ ગુણવાળા અને છ ગુણવાળા શ્રાવકોએ સર્વદા શાસ્ત્ર વિશેષથી છત્રીશ ગુણવાળા અને છ ગુણવાળા સદ્ગુણોને જાણવા, તેમનું સ્વરૂપ નિગમ અને

આગમના શાસ્ત્રોમાંથી બાણી લેવું અને તેમના ઉપદેશ વડે ક' છત્રીશ વાક્યો રૂપ શ્રાવકોનું કૃત્ય બાણુનું, એટલે કે-તત્ત્વને બાણુ શ્રાવકોએ પૂર્વે કહેલા આજ્ઞાદિક ધર્મના આરાધનમાં નિરંતર શુ ઉપદેશ સાંભળવાપૂર્વક ચત્ત કરવો એ તાત્પર્ય છે.

આ પ્રમાણે 'મન્નહ જિણાણઆર્ણ' એ સ્વાધ્યાયનો અર્થ પૂર્ણ થવાથી તેની ઉપદેશ કલ્પવલ્લી નામની ટીકા પણ સં થઈ. શ્રીરસ્તુ.

પ્રશસ્તિ.

શ્રીચંદ્રગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્યસમાન અને સૌભાગ્ય તથા ભાગ વડે જેના મહાશુભોની સમૃદ્ધિ વિલાસ કરે છે એવા 'શ્રીસોમંસુ' નામના શ્રેષ્ઠ શુર જયવંત વર્તે છે, કે જેઓની મુનિઓ આદર્શ પૂર્ણ 'તુંતિ' કરે છે. તેમની પાટે શ્રીમુનિમુંદર નામના સૂરીશ્વર દેવશુર-બૃહસ્પતિ પણ તેની સમાન નથી. તે શુરએ શાંતિકર (સૂર કર) સ્તવન રચીને જગતના જનોમાં પરમ શાંતિ ઉત્પન્ન કરી હતા તેમની પાટે શ્રીજયચંદ્રરાજ નામના ઉત્તમ શુર થયા. તેમનો પ્રત સૂર્યની જેવો ઉગ્ર હતા, પરંતુ તેઓ લબ્ય પ્રાણીઓના આલ્ભ્ય તપને દૂર કરતા હતા, અને તેથી કરીને તપગચ્છનો ઉદ્ધોત કરવા પૂર્ણચંદ્ર જેવા હતા. તેમની પાટે શ્રીરત્નશેખર નામના ઉત્ત શુર થયા. તે નમસ્કાર કરતા પ્રાણીઓને ધનદાન કરવામાં તત્પર હતા અને તેમણે શ્રાદ્ધવિધિ વિગેરે અનેક રસિક શાસ્ત્રો રચ્યાં છે. તેમ પાટે શ્રી ઉદયનંદી નામના સૂરિવર થયા. તેનો યશસમૂહ અઘા અવિચળ છે, અને તે પ્રશમ સંપત્તિનો આનંદ અનુભવવાથી લોક ચેત્તી નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલા છે. તેમની પાટે શ્રીમુરમુંદર નામ શ્રેષ્ઠ શુર થયા. તે અસાધારણ એવા શુભોવડે શ્રેષ્ઠ હતા અને ગા ધરની પદવી રૂપી ઇંદ્રાણીને શોભાવવામાં ઇંદ્ર સમાન હતા. તેમ પાટે શ્રીલક્ષ્મીસાગર નામના ગણધર થયા. તે તેજસમૂહની લક્ષ્મ વડે સૂર્યની જેમ શોભતા હતા, અને તેમણે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય તિ ગેરે પદની પ્રતિષ્ઠા કરવાનાં અનેક કાર્યો કર્યાં હતાં. તેમની પાટે શુરુ

આનંદ પામ્યો, અને તેણે દેવમંડારમાં ઘણું સુવર્ણ તાંબુ તથા પૂતળીને ઘણું રૂપ આપ્યું. તેમજ એત્ય કરાવનાર શ્રીવિમળ રાજાને ‘આને ધન્ય છે’ એમ કહી તેની પ્રશંસા કરતા તે પુનઃ રાજાએ નમસ્કાર કર્યા.

એત્ય પૂર્ણ થયાની વધામણી આપનાર પુરુષને સર્વ અવસરને જાણનાર વિમળ રાજાએ હર્ષથી પાંચ હજાર સુવર્ણ તુલનામ આપ્યું હતું. હે વિમળ મહારાજ ! માગણ લોકો જે શ્રી સુખલાતને કહેનારા હોય છે તે તારું જ અદ્ભુત સૌભાગ્ય છે. તે વિમળના શુભોથી વાસિત થયેલું વિશ્વ આજસુધી તેના યશનો ત્યાગ કરતું નથી. કેમકે “શુ” પુષ્પો વડે વાસિત થયેલું વન સુગંધીપણાનો ત્યાગ કરે છે.” જે પ્રમાણે આ વિમળે જેન તીર્થનો ઉદ્યોત કર્યો, તેમ જ્ય સુગંધીપણાથી તીર્થની, પ્રભાવના કરે. આ પ્રમાણે જેણે સમગ્ર સુક્તીમંડળ, ઉપર ઇંદ્રની જેમ રાજ્ય કર્યું, જેણે શ્રીઅર્જુન તીર્થને એત્યવડે નિત્ય ઉજવણ કર્યું, તથા જે તેજસ્વીએ રાજાઓનો જય કરી પ્રદિગ્વ્યક્રમે સાધ્યું, તે અત્યંત ઉન્નતિ પામેલા શ્રીવિમળ રાજાએ પોતાનો વંશ અસંકુત કર્યો. (શોભાવ્યો-ઉજવણ કર્યો.)

‘‘ હિતિ શ્રી તપાગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રી ઇન્દ્રહંસ ગણિએ વચેદી શ્રી ઉપદેશ કલ્પવલ્લી નામની ટીકામાં પાંચમી શાખાને વિષે તીથ પ્રભાવના નામના આવકના કૃત્ય ઉપર વિમળ રાજાના વર્ણન નામનો છત્રીશમો પદ્ધવ-સંમાપ્ત થયો.

ઉપર પ્રમાણે છત્રીશ દ્વારે વડે શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય કહીને તેના સમર્થનને માટે સૂત્રકાર કહે છે—

‘સદ્ગુણ કિંચમેય’ તિ

શ્રાવણેનું આ કૃત્ય છે. સમયના વિશેષથી છત્રીશ શુભવાળા અને છ શુભવાળા શ્રાવણેએ સર્વદાશાસ્ત્ર વિશેષથી છત્રીશ શુભવાળા અને છ શુભવાળા સદ્ગુણોને જાણવા, તેમનું સ્વરૂપ નિગમ અને

આગમના શાસ્ત્રોમાંથી જાણી લેવું અને તેમના ઉપદેશ મઠે કરીને છત્રીશ વાક્યો રૂપ શ્રાવકોનું કૃત્ય જાણવું, એટલે કે-તત્ત્વને જાણનાર શ્રાવકોએ પૂર્વે કહેલા આજ્ઞાદિક ધર્મના આરાધનમાં નિરંતર ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળવાપૂર્વક ચત્ત કરવો એ તાત્પર્ય છે.

આ પ્રમાણે ‘મન્નદ જિજ્ઞાણમાર્ગ’ એ સ્વાધ્યાયનો અર્થ સંપૂર્ણ થવાથી તેની ઉપદેશ કદંબવદ્વી નામની ટીકા પણ સંપૂર્ણ થઈ શ્રીરસ્તુ.

પ્રશસ્તિ.

શ્રીચંદ્રગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્યસમાન અને સૌભાગ્ય તથા સાંઘ્ય વડે જેના મુદ્દગુણોની સમૃદ્ધિ વિલાસ કરે છે એવા ‘શ્રીસોમંસુદર’ નામના શ્રેષ્ઠ ગુરુ જ્યવંત વર્તે છે, કે જેઓની મુનિઓ આદિપૂર્વક ‘તુંતિ’ કરે છે. તેમની પાટે શ્રીમુનિસુદર નામના સૂરિવર થયેલ દેવગુરુ-બૃહસ્પતિ પણ તેની સમાન નથી. તે ગુરુએ શાંતિકર (સંતિ કર) સ્તવન રચીને જગતના જનોમાં પરમ શાંતિ ઉત્પન્ન કરી હતી. તેમની પાટે શ્રીજયચંદ્રરાજ નામના ઉત્તમ ગુરુ થયા. તેમનો પ્રતાપ સૂર્યની જેવો ઉગ્ર હતો, પરંતુ તેઓ લબ્ય પ્રાણીઓના આશ્રયંતર તપને દૂર કરતા હતા, અને તેથી કરીને તપગચ્છનો ઉદ્ધોત કરવામાં પૂર્ણચંદ્ર જેવા હતા. તેમની પાટે શ્રીરત્નશેખર નામના ઉત્તમ ગુરુ થયા. તે નમસ્કાર કરતા પ્રાણીઓને ધનદાન કરવામાં તત્પર હતા, અને તેમણે શ્રાદ્ધવિધિ વિગેરે અનેક રસિક શાસ્ત્રો રચ્યાં છે. તેમની પાટે શ્રી ઉદયનંદી નામના સૂરિવર થયા. તેનો યશસમૂહ અદ્યપિ અવિચળ છે, અને તે પ્રથમ સંપત્તિનો આનંદ અનુભવવાથી લોકમાં યોગી નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલા છે. તેમની પાટે શ્રીસુરમુંદર નામના શ્રેષ્ઠ ગુરુ થયા. તે અસાધારણ એવા ગુણોવડે શ્રેષ્ઠ હતા અને ગણધરની પદવી રૂપી ઈંદ્રાણીને શોભાવવામાં ઈંદ્ર સમાન હતા. તેમની પાટે શ્રીલક્ષ્મીસાગર નામના ગણધર થયા. તે તેજસમૂહની લક્ષ્મી-વડે સૂર્યની જેમ શોભતા હતા, અને તેમણે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય વિગેરે પદની પ્રતિષ્ઠા કરવાનાં અનેક કાર્યો કર્યાં હતાં. તેમની પાટે ગુરુ-

૧૧ સમુદ્રરૂપ અને પોનાની બુદ્ધિ રૂપી નૌકાથી જાત્રરૂપી
 શીઘ્ર પછે તરી ગયેલા શ્રીસોમદેવ નામના સૂરીશ્વર થયા.
 પાટે મહાશુભોવટે સુક્ત શ્રીરત્નમંડન નામના ગુરુ થયા.
 કાવ્યની કળાવટે અનેક રાજાઓની શ્રેણીઓને રંજિત કરી
 ભને આનંદ સહિત નમરકાર કરો. તેમની પાટે શ્રીસોમજસ
 સૂરીશ્વર થયા. તે જગતના જનોના આનંદના નિધાનરૂપ
 મના સમગ્ર મુખ્ય શુભો વિકસ્વર હતા, અને તે ચારિત્રક્ષમી
 ને વિલાસ કરવાનું વાસભવન હતા. તેની પાટે શ્રીધંદ્રનંદો
 ગુરુવર થયા. તેમની બુદ્ધિ અગાધ હતી તે નિગમ અને આગ-
 મની વ્યાખ્યા કરવામાં નિપુણ હતા તેમના વિકસ્વર છ શુભો
 સ્થિરતાને પામ્યા હતા, અને તેણે સખીજ યોગ સાધ્યો હતો.
 પાટે શ્રીધર્મહંસ નામના વાચકેન્દ્ર થયા. તેમના હૃદયકમળમાં
 હંસ કીડા કરતો હતો, તેમણે આજસનો સર્વથા ત્યાગ
 તો, તથા તેમણે નિપુણતાથી નિગમ અને આગમના અર્થવટે
 અને વિચારનો વિસ્તાર કર્યો હતો. તેમના શિષ્ય શ્રીધંદ્ર-
 ગણિએ આ આજ્ઞાદિક આવકના કૃત્ય રૂપ સ્વાધ્યાય ઉપર આ
 કલ્પવલ્લી નામની ટીકા રચી છે. આ વૃત્તિ વિક્રમના ૧૫૫૫ના
 સંપૂર્ણ થઈ છે. આમાં વાણી અથવા અર્થ સંબંધી કાંઈ દેરકાર
 હોય તો તે વિદ્વાનોએ સુધારવું. આ જગતમાં જ્યાં સુધી
 અને સૂર્ય પ્રકાશે છે, ત્યાં સુધી વિદ્વાનોથી વંચાતી આ વૃત્તિ
 ન જાય પામે, અને જલ્દ જનોને આનંદની સંપત્તિ આપે.
 તે શ્રી તપાગચ્છ રૂપી આકાશને વિષે સૂર્યસમાન મહોપાધ્યાય
 હંસ ગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રી ધંદ્રહંસ ગણિએ રચેલી આ
 કલ્પવલ્લી નામની વૃત્તિ સંપૂર્ણ થઈ.